Kiøbenhavnske
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1774.

Med tvende Registere.

Første Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Pileſtrædet.

Nærmere Oplysning
over
een og anden i disse lærde Efterretninger hist og her forekommende Anmærkning.

Vi har hidindtil i Stedet for originale Fortaler leveret nogle deels prosaiske deels poetiske Oversættelser til hvert Hæfte af disse Efterretninger. Hereefter ville vi underholde vore Læsere med enkelte originale Betragtninger over en og anden vigtig Materie, som i sær berøres i disse vore Efterretninger, for nærmere at oplyse en eller anden Anmærkning, som derover for det Løse kan være giort.

I. H. No. 1. 1774. S. 9. Iblandt Aarsagerne til det her omhandlede berserkiske Raserie anføres og onde Aanders Magt, som den der yttrede sig, endten ved Hexerie og altsaa med de rasende Personers Villie, eller og uden samme imod deres Villie. Det maa her vel mærkes, at Afhandlingens lærde Forfatter ikke anfører denne som en af ham selv angiven eller formeent Aarsag, men efter den Tids Meening eller Indbildning. Altsaa bør heller ikke den Anmærkning, som Recensenten har tilføyet (S. 10. L. 36. - S. 11. L. 26.) saaledes forstaaes, som han dermed vilde rette nogen saadan

Forfatterens egen Meening. Han har ikke engang vildet modsige Meeningen selv, om nogen endnu skulde ville meene, at de onde Aander virkelig i disse Tider har haft meer at bestille med Mennesker, end i vore oplyste Tider. Men da den lærde Forfatter selv har anmærket, at de Gamle nok kan have vidst nogle naturlige Midler til at frembringe disse Virkninger, saa har Rec. alene anmærket noget mere, som tillige maatte tages i Betragtning, førend man saa ligefrem anseer dem for Virkninger af onde Aander, i hvor usædvanlige og forunderlige de end maatte synes. Forfatterens Anmærkninger er altsaa kun forøget ved Recensentens, men slet ikke rettet.

No. 2. S. 25. I et af det smukke Skrift, **Gudelige Beslutninger**, 13 Art. om **Orden**, anført Stykke foregives det som et Kunstgreb af en falsk og forførisk Lærer (her meenes uden Tvil en **Naturalist**), „at han sætter For„nuftens **Grundsætninger** foran for den aabenbare„ de **Sandheds Lærdomme**, som dog naturligviis „ bør staae bag efter." Aldrig kunde Recensenten have fældet en billigere og mildere Dom over denne forunderlige Sætning, end at den er **meget vaklende** og **ubestemt**. Naar man hører nogen tale om **Læresætninger**, som bør **gaae foran** og **følge efter**, kan man ikke fortænke nogen, som strax forstaaer dette om **Læremaaden** eller **Methoden** i deres Foredrag. I denne Forstand kunde man kalde Sætningen meer en forvoven. **Fornuftens Læresætninger** om Gud, hans Tilværelse og Egenskaber, om den menneskelige Siæls aandelige Væsen, Egenskaber og Virkninger, om Guds viise Hensigt med Mennesket, som en fornuftig Skabning og Menneskets naturlige Bestemmelse, om Guds Fordring paa Menneskets fuldkomne Lydighed, om Menneskets Forpligtelser til at fyldestgiøre samme i sit Forhold mod sig selv og andre,

dre, om Menneſkets naturlige Uformuenhed dertil, om Guds beſynderlige medlidende Naade i gierne at ville tilgive de Synder og Overtrædelſer og Skrøbeligheder, ſom han ellers efter ſin Viisdom og Retfærdighed maatte ſtraffe, alle diſſe og flere Sandheder ere ſaadanne, at uden diſſe, ved Erfaring og Fornuft faſtſatte og forudſatte, intet kan tales og læres om **Trefoldighed, Forſoning, Troe** o. ſ. v. Det er Læreſætninger, ſom Guld ſelv i Skriften har ſat forud, hvilket og Rec. har erindret. Vore grundigſte og bedſte Lærere, ſom følge og bør følge den ſamme Methode, ſkulde altſaa være falſke og forſkriftſke Lærere. En ſaa grundfalſk Meening har Rec. ikke gierne vildet tillægge Skribentens Ord. Den ſamme Billighed i Fortolkning har og ikke tilladt ham, at forſtaae dem om en høyere **Priis**, ſom den falſke Lærere ſkulde ſætte paa Fornuftens, og han vilde have ſat paa den aabenbarede Sandheds Lærdomme. Thi enhver Sandhed, ſom er gudommelig, og har en naturlig gudommelig Aabenbaring til Grund, ſom har en vigtig og væſentlig Indflydelſe paa Menneſkenes Lykſalighed, bør agtes af lige Værd og Priis med en anden af ſamme Beſkaffenhed, men ſom paa en overnaturlig Maade er aabenbaret. Guld har ikke lært os at giøre nogen ſaadan Forſkiæl paa de Sandheders Værd, ſom han til vor Lykſalighed har aabenbaret os. Men kan det giøre noget til en Sandheds **Værd**, at dens Kundſkab er os til alle Tider i alle Tilfælde væſentlig nødvendig, og at den i Henſeende til Tanke-Ordenen nødvendig maa gaae foran, ſaa beholder end-og viſſe Fornuftens Sandheder (for Ex. om Guds Tilværelſe og Egenſkaber ꝛc.) Fortrin for Aabenbaringens (for Ex. om Trefoldigheden og Forſoningen, hvis Kundſkab man troer Menneſker ikke ſkulde have behøvet, om ikke de vare faldne). Dette har bevæget Recenſenten til at forſtaae Forfatteren om en naturaliſtiſk Lærer, ſom ſætter høyere **Priis** paa ſin

Fornuftes urigtige og mod Aabenbaringens Sandheder stridige Læresætninger. Man indseer lættelig Recensentens Forlegenhed med en fortrædelig Satz. Ja man maa forundre sig over, at en Skribent, som havde haft noget saadant i Tankerne, ikke skulde have forklaret sig. Vilde man sige, at han taler om en hemmelig og listig Naturalist, som viser kun en ringe og koldsindig Agt imod Aabenbaringens Sandheder, naar han derimod søger paa en udmærket Maade at ophøye Fornuftens Grundsætninger; saa burde og kunde man dog ikke bifalde ham, naar han tvertimod i den Meening paastaaer, at Fornuftens Grundsætninger burde naturligviis staae bag efter; thi man bør dog ikke heller vise liden og koldsindig Agt for disse, men man bør agte alle guddommelige Sandheder høyt og lige høyt. Kort at sige: Forfatterens Sætning røber et forunderligt Begreb i Theologien, hvorover man kunde behøve hans egen authentiske Forklaring. Imidlertid er det en Sætning, som ikke burde undgaae en Recensents kritiske Opmærksomhed.

No. 9. S. 137. Rec. erindrer der, at Forfatterens Ord giver en Lærer „en skion Anledning til at bilægge den „ Skin-Modsigelse imellem Apostlerne Paulus og Jacob, „ og den theologiske Logomachie, samme kunde give Anledning „ til," men han har ikke dermed sagt, at Forfatteren har givet den rette Anviisning dertil. Forf. troer nemlig, som mange andre, at Paulus taler om Retfærdiggiørelse for Gud, og Jacob om Retfærdiggiørelse for Mennesker. Men mon der ikke skulde være en kortere Vey til strax at vise den fuldkomneste og øyensynligste Overeenstemmelse imellem Apostlerne, om man endogsaa lod dem begge tale om Retfærdiggiørelse for Gud? Det kommer an derpaa. Paulus siger Rom. III. 31. Afskaffe vi da Loven formedelst Troen?

Troen? det være langt fra! meget mere vi ſtadfæſte Loven. Har ikke diſſe Ord den unægtelige Forſtand: Hvad vi lære om Troen, det ophæver ikke Menneſkenes Forbindtlighed til og ſkyldige Beſtræbelſe for at opfylde Loven, men det ſtadfæſter og bekræfter den meget mere? Og følger det ikke deraf umiddelbar, at Troen ſlet ikke vilde hielpe nogen til Retfærdighed for Gud, ſom ikke ſaa meget mere vilde beſtræbe ſig for at opfylde Guds Lov, ſom Gud formedelſt Troen vil benaade ham og forlade ham ſine Synder? Var ikke den Misdæder, ſom benaades og faaer Pardon, ſaa meget mere ſkyldig til at afholde ſig fra den begangne Synd og herefter i øvrigt forbedre ſig? Naar eftergiver en Fader ſit Barn den fortiente Revſelſe, uden med den ſaa meget deſto billigere Fordring, at det herefter vil forbedre ſig? Det er ogſaa dette man lærer med den theologiſke Satz, at Troen er ikke ſaliggiørende, uden den viſer ſig virkſom i gode Gierningers Øvelſe af Kiærlighed til Gud og Næſten. Men lader os nu ſee, om vel Apoſtelen Jacob taler om noget andet, end dette ſamme, nemlig, at en nok ſaa tillidsfuld Tilegnelſe af Forſonerens Værdſkyld og Fortieneſte vil ikke gavne nogen, der ikke lader ſamme tillidsfulde Tilegnelſe, det er Troen, viſe ſig virkſom og levende i gode Gierningers Øvelſe. Hans Ord ere diſſe: Hvad hielper det, at nogen har Troe, og ikke har Gierninger? Kan vel denne Troe ſaliggiøre ham? Troen uden Gierninger er død: den maa viſes i og af Gierninger, om den ſkal hielpe nogen. Endnu det ſamme, ſom Paulus har ſagt. Men nu ſlutter han: Saa ſee I da, at Menneſket retfærdiggiøres af Gierninger, og ikke af Troen alene. Denne Slutning ſynes lige ſtridig mod den Pauliniſke Rom. III. 28. Men Meeningen af

Jacobs Slutning maa formedelſt hans foregaaende Ord ufeylbar være denne, at Troen er nok det, Gud fordrer paa vor Side til vor Retfærdiggiørelſe, og hvorpaa Retfærdiggiørelſen egentlig grunder ſig hos os, men at den blot og alene uden en levende Virkſomhed i gode Gierninger ſlet ikke hielper nogen dertil. Altſaa har han ved den Lære om Troen giort ſamme Forklaring og Indſkrænkelſe til gode Gierningers Øvelſe efter Lovens Forſkrift, ſom Paulus Rom. III. 31., og dermed har han vildet forebygge ſamme Misbrug af Troens Lære, ſom og Paulus har befrygtet og forekommet, og følgelig maa hans Slutnings Ord ſammenlignes med Rom. III. 31., men ikke med V. 28., og da ſeer man mellem begge Apoſtler den nøyeſte og fuldkomneſte Overeenſtemmelſe. Naar Paulus V. 28. ſlutter, at Menneſket retfærdiggiøres af Troen uden Gierninger, da er af hans foregaaende Bevis denne hans Meening ſynſynlig, at Troen, og ikke vore (med al vor Flid og Beſtræbelſe dog) ufuldkomne gode Gierninger, er hos os den egentlige Grund til vor Retfærdiggiørelſe. Denne Slutning og denne dens Meening har Jacob ikke ſagt et Ord imod. Han erkiender Troens Nødvendighed til Retfærdiggiørelſe, men han lærer, at den hielper ikke dertil, uden en virkſom Beſtræbelſe for Guds Lovs Opfyldelſe, og til denne Vilkor har Paulus og indſkrænket dens retfærdiggiørende og ſaliggiørende Kraft V. 31. Paulus ſkriver imod Perſoner, ſom forkaſtede Troen og ſtolede paa Gierninger. Derfor maa han belære dem, at det er Troen, hvorved vi maa retfærdiggiøres for Gud, og ikke vore Gierninger, hvis Forbindtlighed dog dermed ikke ophører, men end mere bekræftes. Jacob ſkriver imod Perſoner, ſom ſtolede paa Troen, og forglemte deres derved end mere ſtadfæſtede Forbindtlighed til gode Gierningers Øvelſe, og derfor maa

han

han belære dem, at Troen alene uden Gierninger hielper intet, hvilket han udtrykker med Ord, som har Skin af Modsigelse, i det han slutter, at Mennesket retfærdiggiøres af Gierninger, og ey af Troen alene. Denne forskiællige Hensigt til forskiællige Personer, har givet dem Anledning til Udtryk, som har Skin af Modsigelse, da de dog i alt ere fuldkommen af een og samme Meening, og til tvende Satzer, der kan uddrages af deres Ord og som formedelst en blot Tvetydighed synes at modsige hinanden: 1) Vi retfærdiggiøres alene af Troen Rom. III. 28. 2) Vi retfærdiggiøres ikke af Troen alene Jac. II. 24. Det udelukkende Ord alene i den første Satz udelukker kun Retfærdiggiørelsen fra Gierninger, og indskrænker den til Troen, uden dog at skille Troe og Gierninger ad; men i den anden Satz har dets udelukkende Bemærkning Hensigt til Gierninger for just med Nægtelsen at vise det samme, at Troe og Gierninger bør ikke skilles ad. Altsaa den nøyeste Overeenstemmelse uden Modsigelse. Man maa herved betænke, deels at de udelukkende Satzer (Prop. exclusivæ) ere af den Natur, at deres Meening behøver nogen videre Forklaring ved andre Satzer (prop. exponibiles) deels at de udelukkende Ord kan undertiden bekomme en for Meeningens Tydelighed ufordeelagtig Pladsering. Et Exempel af to Satzer, som fuldkommen ligner de tvende foranførte. Om to Hester spændte for een Vogn, af hvilke kun den eene trækker, bekræfter A) 1) Vognen trækkes alene af een Hest, og B nægter, 2) Vognen trækkes ikke af een Hest alene. Mærk vel, alene i den første Satz udelukker kun den trækkende Kraft fra den anden Hest, men ikke den anden Hest selv fra det Kobbel, hvorved han er foreenet i Forspandet med den første; men alene i den anden Satz kan efter Talerens eller Skribentens Meening just være udelukkende i Hensende til den samme anden Hest, for med ikke at beteg-

ne dette selv' samme, at den første Hest er ikke alene i Forspandet, og uden den anden, lad være Vognen trækkes alene af ham. Satzerne have nu allerede deres Vanskelighed og behøve en nøye Forklaring, for at vises i deres muelige og virkelige Overeenstemmelse uden Modsigelse. Men Vanskeligheden blev endnu større, om man pladserede alene paa det sidste Sted i hver Satz saaledes: 1) Vognen trækkes af een Hest alene: 2) Vognen trækkes ikke af een Hest alene: thi naar man føyer alene strax til trækker i den første Satz, saa kan dermed være betegnet, at det er just den trækkende Kraft, og ikke den eene Hest man dermed vil have udelukt. Men hvor faa Talere eller Skribentere tage den Flid og Nøyagtighed i Agt, og, om de giorde det, hvor faa, som høre og læse dem, lægge saa strax Mærke dertil. Deraf seer man, hvor læt saadanne Satzer kan foraarsage Strid, og vil altsaa ikke forundre sig over, at man har fundet Strid imellem Apostlerne, som igien har givet Anledning til Strid. Denne Strid troer man at høve, naar man lader den eene tale om **Retfærdiggiørelse for Gud**, og den anden om **Retfærdiggiørelse for Menneskene**. Men Forfatteren af denne Anmærkning troer nu, at man kan lade dem begge tale om **Retfærdiggiørelse af og for Gud**, og dog finde den nøyeste Overeenstemmelse imellem dem. Næppe skal nogen Fortolker, som overseer den hele Materies Udførelse og Afhandling hos Jacob, kunne formaae sig til at troe, at Apostelen ved **Troe** skulde kun forstaae i Almindelighed en Overbeviisning om guddommelige endogsaa blot naturlige Sandheder, i sær fordi han til Exempel anfører saadan en enkelt Sandhed, og da lære alene dette, **at Sandheds Kundskab hielper intet til Retfærdighed, naar den ikke tillige udøves.** Man kunde da og formode, at Apostelen ved **Retfærdiggiørelse** heller ikke forstod noget andet end den **Erklæring om et Menne-**

ſkes

ſkes Retfærdighed i Liv og Levnet, ſaa den Retfærdiggiørelſe, Paulus taler om, her ligeſaa lidet kom i Betragtning, ſom den af ham omtalte Troe paa Forſoneren. Det er ſandt, Skin-Modſigelſen blev ogſaa da dermed vel og lykkelig hævet. Men hvem tør lade tvende Apoſtler bruge alle de ſamme Ord i ſaa forſkiællige Meeninger, da de begge ſkrive for Chriſtne, om Chriſtnes Troe og Retfærdiggiørelſe? Det ſamme Spørsmaal er og giort til dem, ſom tør lade Apoſtelen Jacob, ved eet og ſamme Ord, i Sælſkab og Forbindelſe med andre ſamme, nemlig ved det Ord retfærdiggiøres, forſtaae en langt anden og blot menneſkelig retfærdiggiørende Dom og Erklæring, naar Paulus derved forſtaaer Retfærdiggiørelſe af og for Gud. Men naar Jacob ſpørger: Kan vel denne Troe frelſe eller ſaliggiøre ham? ſkulde da dette vel og forſtaaes om en Frelſe og Saliggiørelſe af og for Mennesker? At frelſe og ſaliggiøre er det ikke Guds Sag alene, ligeſom og her at retfærdiggiøre vel alene maa blive Guds og ikke Menneſkers Værk.

No. 11. S. 166, 67. Rec. mælder der om en Knude, ſom Skribenten ſynes at have knyttet og ikke løſt. Selv har han ydermere viiſt, at her virkelig kan giøres vigtige og for Anſeelſe vanſkelige Spørsmaale, ſom fortiener at oploſes og beſvares. Men han har kun ſaa løſelig angivet et Middel til deres Oploſning, og han troer, at han nærmere bør forklare ſig derover. Det er øyenſynligt af Maria's Svar paa Engelens Tiltale (hvorledes ſkal dette gaae til, efterdi jeg kiender ikke Mand?) man maa for Reſten forſtaae det hvordan man vil, at hun ikke har forſtaaet Engelens Ord anderledes, end om en naturlig menneſkelig Søn, ſom hun ſkulde føde ved naturlig Forening med en Mand, og ſom ſkulde blive den efter det jødiſke Begreb forventede Meſſias.

Dette

Dette forudsat, tilligemed den sandsynlige, men ikke sande Hypothese, at hun anseer Sagen alene som noget Tilkommende (og anderledes har Fortolkerne ikke ladet hende anseе den) maa man vel forundre sig over, hvorledes hun kunde finde den saa ubegribelig, at hun kunde giøre Engelen foranførte Spørsmaal. Thi det synes, som her var, efter hendes Begreb og Tænkemaade, intet andet for hende at giøre, end selv at glæde sig over Engelens Bebudelse, at tænke paa sin tilkommende og allerede med sig troelovede Mand, med Glæde at forkynde ham Engelens Ord, og desto mere at haste med Ægteskabs Fuldbyrdelsen, for virkelig at opfylde den Guds benaadende Villie, at blive de lyksalige Forældre, der skulde føde Messias til Verden. Heumann har selv indseet denne Vanskelighed, og for at hæve den, antaget tvende følgende Hypotheser. Først forklarer han saaledes Engelens Ord: **Du wirst (bald) schwanger werden:** dernæst sætter han forud, at Maria vidste, at Ægteskabets Fuldbyrdelse ikke saasnart skulde gaae for sig. Hverken til Forklaringen med dette bald eller til Hypothesen angiver han nogen Grund. Dog maa man tilstaae, det blev nu rimeligt for Maria at spørge: **hvorledes skal dette (saasnart) skee, da jeg og min troelovede Mand ikke saasnart kan komme sammen?** Men næppe blev det rimeligt at sige, **at hun slet ingen Mand havde eller kiendte.** Clericus, som Heumann har fulgt, oversætter og, scito te *illico* gravidam futuram. Rec. tør ikke troe, at en saa ugrundet og ubeviislig Oversættelse og Hypothese vil finde manges Bifald. Langt snarere skulde Maria endten have giort Indvending alene mod Tidens Hastighed, eller og uden al Indvending kun tænkt paa, at faae ryddet af Veyen hvad som kunde være til Hinder for Ægteskabets hastige Fuldbyrdelse. Men lader os ret nøye betragte Historiens Context. Kunde Maria, da hun hørte

den-

denne Engelens Tiltale, du benaadede! du velsignede iblandt Qvinderne! anſee ſig ſelv anderledes, end ſom et lykſaligt Fruentimmer, hvilket allerede nogen beſynderlig guddommelig Naade var vederfaret. Hun eftertænker, ikke hvad der ſkulde i Fremtiden blive af denne Hilſen, men hvad der allerede maatte ligge derudi (ποταπος ειη ὁ ασπασμος ὗτος). Engelen lader hende vide, ikke, at hun herefter, kort eller længe, ſkulde finde Naade hos GUD, men han ſiger, du har fundet Naade hos GUD, og taler om noget, der alt var hende vederfaret, og ſaaledes er han uden al Tvil og af hende bleven forſtaaet. See! (ſiger Engelen videre) du ſkal undfange i Livet. Behøver det vel nogen Betænkning, at Undfangelſe i Livet er et Fosters langſomme Frembringelſe i Moders Liv, hvortil Begyndelſe hos Maria allerede kunde være ſkeet, eller ſkee i det Øyeblik Engelen hilſede hende, og ſom dog endnu for en ſtor Deel var tilkommende, ſaa Ergelen kunde have Aarſag at tale derom, ſom om en tilkommende (συλληψη) og dog alt for Haande værende Virkning? Lader os fremdeles ret forſtaae den Talemaade, jeg kiender ikke Mand, ſom den bør, ikke ſaaledes, jeg har ingen Mand, hvilket hun ſaa aldeles ikke kunde ſige, men ſaaledes, jeg veed med mig ſelv, at jeg ikke har haft naturlig Omgang med nogen Mand. Rec. haaber ikke, at nogen ſkulde forlange Beviis derfor, ſom erindrer ſig, hvorledes Adam kiendte Eva, ſaa Følgen og Virkningen af denne Kundſkab altid blev en Søn eller Dotter. Nu maatte nok den eenfoldige og uſkyldige Jøde-Pige, ſom foruden det, at hun kiendte ſig for ſkiær Jomfrue, havde Hovedet fuldt af menneſkelige Begreber om den Søn, hun ſkulde føde, ſpørge med Forundring, hvor dette ſkulde gaae til, at hun (alt frugtſommelig) ſkulde fremdeles undfange i Livet og (endelig) føde en Søn, da hun paa den Maade ikke vidſte af nogen Mand (Mands Omgang) at ſige? Og det er da denne rime-

ſige

lige Forundring Engelen strax derpaa betager hende, i det han forklarer hende, at ligesom hun alt i den Henseende havde fundet Naade hos Gud, og hendes Frugtsommelighed allerede var en guddommelig Virkning, saa skulde og fremdeles den Høyestes Kraft, ved sin Overskyggelse, bevirke Undfangelsen, og bringe det hellige Foster til Modenhed i hendes Liv. —— Paa denne Anmærkning tor Rec. nok vove den Erindring, at den hellige Hermeneutik har endnu sine Mangeler, og at der endnu ere Steder i Skriften, som behøve bedre Oplysning, og bedre kan oplyses, end hidindtil er skeet, dog vover han det med den Vilkaar, om disse tre Poster, som han troer, staaer fast; deels at Maria har anseet Engelens Bebudelse for en Forkyndelse om noget, der alt var i Værk og fremdeles skulde fuldføres; deels at Marias Spørsmaal til Engelen bør saaledes oversættes, som han har viist; endelig, at Vanskeligheden ellers hidindtil ikke er hævet. Imidlertid troer han ikke, at hans kritiske Opmærksomhed, er ilde anvendt paa dette Sted. Men har nu dette sin Rigtighed, at Knuden saaledes kan være løst og Vanskeligheden hævet, saa indseer man lættelig dette tillige deraf, at Marias høystrimelige Spørsmaal ikke fortiente nogen saadan Engelens Straf og Irretesættelse, som den, Zacharias gik af med, saasom Engelen ikke havde nogen saadan Tvil og Vantroe at bebreyde hende, som Zacharias viste med at forlange Tegn til nærmere Forsikring om hans Bebudelses Troeværdighed, hvorimod han dog ikke havde noget andet at indvende, end sin og sin Hustrues Alder. Men man tænke en uskyldig og skiær Pige, der hører sig at tiltales, som en besvangret, uden al Hensigt til hendes tilkommende Ægteskab! Hun maatte dog vel spørge sig for, hvorledes dette skulde gaae til? Det bliver hende heller ikke ilde optaget, og hun, saasnart hun fik Oplysning om det Overnaturlige derudi, saa har hun intet at indvende derimod og yttrer ikke nogen saadan lastværdig Vanskeligheden, som Zacharias

No. 17. S. 264, 65. Her handles om et kritiſk og for Anſeelſe vanſkelig Sted hos Tacitus. Man veed allerede, at Hr. Baden har ingen Tillid endten til nogen ſin egen Forklaring derover eller til den Erneſti har givet. Med ſaa megen deſto ſtørre Frimodighed kunde Rec. fremſætte ſin Anmærkning til nærmere Oplysning derover. Han har alene giort Paaſtand paa den noyeſte Overeenſtemmelſe i ſin Forklaring med Conterten. Her over han, efter noyere Betragtning og Overvehelſe, at erklære ſin Forklaring for den eeneſte rette, og det paa ſaadanne Grunde, ſom han her vil anføre. Det er allerede en ikke uvigtig Grund, at efter Hr. Badens Forklaring ſkulde Tacitus have ſkrevet ſom en ordrig og overflodig Forfatter. Hvor ilde klinger denne Overſættelſe „ han vilde raadfø„ re ſig med dem angaaende ſin Faders Veresbevisninger, og ikke „ raadføre ſig med dem om andet," i Steden for, **han vilde kun raadføre ſig med dem om ſin Faders Veresbevisninger.** Men naar nu desuden derpaa foyes til: „det var det eeneſte offentlige „ Embede han tiltog ſig," kan man da foreſtille ſig andet, end at Tacitus maatte have angivet dette for en beſynderlig offentlig Embeds Forretning, **at raadføre ſig om ſin Faders Veresbevisninger**, da her dog ſigtes til det forommalte Tribunat. Den Forſikring har og ingenſteds Hiem, **at han alene vilde raadføre ſig med dem om ſin Faders Liig.** Han kunde ſom Tribun have mange andre vigtige Ting at raadføre ſig med dem om, uden noget Anſtød for dem. End mere, det kunde ſynes lige ſtridigt imod hans fatte de Simulations-Plan. Thi det kunde lade ſom han vilde dermed have ſagt: **I maa ikke tænke, jeg er kommen at raadføre mig med Eder om Stats-Sager: Jeg vil kun tale med Eder om min Faders Liigfærd.** Hvad andet Staten angaaer, det afgiør jeg, ſom Eenevolds Herre, paa min egen Haand. I Sandhed, dette Edict var ikke ſtilet, ſom Tacitus ſiger, ſenſu permodeſto. Det kan uden Tvil allerede være Grund nok til at ſee ſig om en anden rimeligere Forklaring. Denne har Recenſenten troet at finde i Conterten. Tiberius cuncta per Conſules incipiebat, tanqvam veterc Republica, & ambiguus imperandi. Ne edictum qvidem, qvo Patres in curiam vocabat, niſi Tribuniciæ poteſtatis præſcriptione poſuit ſub Auguſto acceptæ. Verba edicti fuere pauca & ſenſu permodeſto: *de honoribus parentis conſulturum: neqve abſcedere a corpore: idqve unum ex publicis muneribus uſurpare.* Man udmærke

ſia

sig her Keiserens forstilte Modestie, i det han, som han lod, ikke vilde handle som Imperator og egenmægtig Herre, men alenesom Tribunus. Han var som Tribunus et Lem af Raadets Legeme, og dette vilde han ikke stille sig fra (neqve abicedere a corpore s: ab ordine Senatus) derfor var det nu han i Kraft af samme sit Embede lod dem kalde tilsammen, for at raadføre sig med dem, og ikke selv at foretage sig noget paa egen Haand. Hans List og Forestillelse bestod derudi, at han raadførte sig med dem om en privat og ubetydelig Sag, og for Resten uden for Raadet og i Statens vigtigste offentlige Sager handlede han efter sit eget Hoved. Det havde altsaa været ganske stridigt mod denne hans Plan, at lade dem vide, at han slet ikke vilde raadføre sig med dem om andet, end om sin Faders Ligbegiængelse. De kunde meget mere troe, om de vilde og kunde, at han vilde raadføre sig med dem om alt, siden han ikke derudi vilde handle paa egen Haand. Man seer selv hvilken fortræffelig Overeenstemmelse denne Forklaring har med Conterten. Men kan nu Corpus og betegne **Raadets Orden**, **Raadets Legeme**? Ja vist! Det er ikke høye Stats-Collegier alene, og de borgerlige Laug, der kaldes Corpora, men Stænder og Ordines kaldes og saaledes. Man behøver kun at kaste op i Scheners Ordbog det Ord Corpus S. 1258, hvor man henvises til Livius, som siger, Corpus nullum Civitatis, nec Senatum, nec Plebis Consilium, nec Magistratus esse. Exempler derpaa anføres og af Tacitus selv. Nu slutter Recensenten: En Forklaring, hvis Modsatte er stridig mod Conterten og Skribentens Character, som selv med Conterten paa det nøyeste stemmer overeens, og som endelig finder Medhold baade i denne og andre Skribenteres og ellers almindelig bekiendte Brug af det Ord Corpus, denne Forklaring er ey alene mueelig og rimelig, men uden Tvil den eneeste, rette og sande Forklaring, og som uden Tvil vil finde den billige og skiønsomme Oversætters Biefald, med mindre han maatte have noget vigtigt at sætte derimod. Til Slutning maa Rec. endnu erindre dette, som uden Tvil er en vigtig Feyl. Det er ikke nok, at Hr. B. har ladet Tacitus skrive saaledes, som om han vilde sætte et munus publicum i disse Ord, neqve abicedere a corpore, men Hr. B. har i sin Fortale virkelig selv saaledes forstaaet ham, da det dog uden Modsigelse er Tribunitia potestas og den deraf følgende Ret til at sammenkalde Raadet han kalder munus publicum. Dersom der ligger Magt paa, at saa vanskeligt et Sted bliver oplyst, saa tor Rec. troe, at denne hans Anmærkning vil blive vel optagen, saa meget mere, som Hr. B. selv i sin Fortale har ønsket sig lærde Læseres Erindringer over hans Arbeyde, hvilke han med Taknemlighed vil modtage og benytte sig af.

No. I.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 6te Januar. 1774.

Kiøbenhavn. *Kriſtni Saga*, ſive Hiſtoria Religionis Chriſtianæ in Islandiam introductæ, nec non *þattr af Isleifi Biſkupi* ſive Narratio de *Isleifo* Epiſcopo ex Manuſcriptis Legati Magnæani, cum Interpretatione latina, notis Chronologia, tabulis genealogicis & Indicibus tam rerum qvam Verborum 1773. Ex Typographeo Regiæ Univerſitatis apud Viduam *A. H Godiche* per *Frid. Chriſt. Godiche*. 194 S. (foruden Regiſterne) i ſtor 8vo. — Det er vore Læſere bekiendt, at Hans Kongel. Majeſt. under 24de Septembr. 1772. har udſtedet allernaadigſt Befaling til de Hrr. Conference-Raader Lüdorph og Suhm, Hr. Etats-Raad Langebech og Hr. Juſtice-Raad og Profeſſor Erichſen, at de ſkulde ſammentræde til en Commiſſion med de Hrr. Etats-Raader Kall og Mollmann, ſom Ephoris ved den af afgangne Profeſſor Arnas Magnæus oprettede Stiftelſe til gamle nordiſke Skrifters Bekiendtgiørelſe ved Trykken, for nøye at eftерſee dens nærværende Tilſtand, ſamt i en ſamlet og beſtandig Commiſſion at overlægge og foranſtalte de Midler, hvorved Stiftelſen i Følge den derover den 18de Januar. 1760. ſtadfæſtede Fundatz kunde komme i beſtandig Drift og Gang, ſaa at der ey alene idelig og flittig blev arbeydet paa, at de førſte og betydeligſte Værker kunde forberedes til Trykken, men og tillige at hvert Aar et eller andet grundigt Skrift kunde befordres dertil. Ved Com-

miſſionens første Sammentrædelſe den 1ſte Octobr. 1772. blev beſluttet at giøre Begyndelſe med nærværende Chriſtni-Saga, ſom indbefatter en Beſkrivelſe om den chriſtelige Religions Indførſel i Island, og at føye en latinſk Overſættelſe dertil. Man anſaae dette Skrift ſom hverken for ſtort eller for beſværligt for den første Begyndelſe, og dog af ikke ſaa ringe Nytte, da det nogenlunde kan giælde for en almindelig Hiſtorie fra Aar 981 til 1121, og har en mærkelig Sammenhæng med den norſke Hiſtorie, da det er den chriſtelige Religion, der først har banet Veyen til Islands Forening med Norge. Hvad Auctor til Skriftet angaaer, da viſes, at han er yngre end Arius Polyhiſtor, ſom døde 1148., at hans Levetid maa nedſættes til det følgende Aarhundrede eller det næſte derefter, og at Hauk Erlandſon maa være den rette Autor dertil. Denne Hauk blev Aar 1306. udvalgt til Lovgiver i Island, og døde 1334. Han er den, der har forfattet den ſaa kaldte Landnama eller Haukſbok (Libros originum Islandiæ.) At han ogſaa har ſkrevet denne Chriſtendoms-Saga, ſlutter man rimeligen deels af det, at man aldrig finder den for ſig ſelv, men altid føyet til et Exemplar af forbemældte Landnama, deels af det, at i det Apendix, ſom følger efter Landnama, fire Haandſkrifter af det Arnæanſke Bibliothek har ved det Sted, hvor der fortælles, at 40 Skibe Aar 1118 landede ved Island, den i Randen hosføyede Tilſkrift, at der i Hauks Bog tælles kun 35, og dette er juſt ogſaa det Tal, ſom findes hos Autor til Chriſtni-Saga, i det 14de Kapitel; endelig og af det, at en Johannes Gudmundſen i et utrykt Skrift har holdt Chriſtendommens Hiſtorie for en Deel af Haukſbock, hvoraf i det mindſte ſees, hvad man til hans Tid har troet derom. Hvad Hiſtoriens Fortælling angaaer, da holder man den for meget opriktig. Men den roser overalt ſin Tids barbariſke Tænkemaade, og er fuld af opdigtede Mirakler, Vold, Strid og Mord. Udgiverne har derover giort ſig en Reflexion, ſom, ey alene fortiener men, frapperer Læſerens Opmærkſomhed, hvilken vi for dens Raritets Skyld ikke tøger i Betænkning her at affætte: Probe novimus (ſige de i Fortalen) qvam talia arrideant inſanientis Sapientiæ Conſultis, qvi, qvid de Divinitate cultus per ejus modi facinora intruſi ſentiendum ſit? malique qværent, eodem

Ore,

Ore, qvo ſæpius inſuſurrant, fatendum eſſe, mundum qvam peſſime gubernari, ut hanc ſcilicet inde Concluſiunculam eliciant, Numen, ſi qvod exiſtit, mortalia non curare. Atqvi, ſicut ex hoc ultimo Argumento ipſum ejus, qvod colligere deberent, contrarium colligunt (verum enim eſt, tanto magis curare, & ni faceret, dudum neqve virtutes ſupereſſe potuiſſe, neqve bonos Mores) ita ex primo firmitatis aliqvid ſententiæ ſuæ acqvirendi Spes eis vel minima animi intentione adhibita decollare debet. Fingamus enim Exercitum, ex novis & inexpertis hominibus conflatum, qvos inter vix auditum unqvam diſciplinæ nomen, duces, æqve militiæ, Ambitioni, luxuriæ, rapinis deditos, incautos, nunqvam unanimos, ſæpius inter ſe, qvam cum hoſtibus digladiantes, hanc vero colluviem totum ſibi terrarum Orbem ſubjugandum proponere. Conſulatur haruſpex vel peritiſſimus, & qvid aliud pronuntiabit, qvam ne oportere qvidem in aciem egredi contra tam inanes copias, qvæ vel exiguo pulveris Jactu perculſæ diffluant & evaneſcant? Interim exercitus noſter exeqvitur, qvod animo præſumſerat, inſtar hyberni fluminis, qva fertur, omnia torrente ſuo involvit, munitiſſima Caſtella dejicit; nihil apud hoſtes tam aut Majeſtate venerandum, aut Sanctitate ſeptum offendit, qvod non evertat, proculcet, iuternecione deleat, adeoqve inſuper ludribio exponat, ut ipſæ ruinæ etiam cultoribus ſuis & riſus fiant & Fabula, breviter, omnia facit, qvæ in illo Chriſtianæ Religionis cum Idololatria Conflictu facta eſſe Nemo neſcit. Qværimus jam, an Camilli, Alexandri, Pompeji, Cæſares, an deniqve integrum Romanæ Virtutis & Conſtantiæ robur, ſi, qvod per omnes Reipublicæ Ætates diſperſum erat, in unum qvaſi Corpus colligatur, his patrandis ſufficerent. Certe aut ultro cæcutimus, aut hic non poſſumus non agnoſcere Veſtigia Imperatoris illius unici, æterni, omnipotentis, invicti, qvi, ſi libuerit, ipſas locuſtas in ferrugineos ignemqve & ſulphura vomentes cataphractos transformat, nec dubitare, qvin Chriſti cultus ipſi curæ cordiqve fuerit. Man underretter os ogſaa her i Fortalen om Udgavens Kilder. Kun et eeneſte Pergaments-Exemplar er tilovers af Skriftet, og det meget forſtympret uden Ende og

Begyndelse, som bestaaer kun af fire Blade, hvoraf endda de tvende ere forsnittede med en Kniv. Det findes ved Enden af et andet Pergaments-Haandskrift i det Magnæiske Bibliothek No. 371. i 4to, hvilket indbefatter forbemældte Landnama, og synes at være afskreven af samme Haandskriver henved Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, som man og kan slutte af Bogstavernes Træk, der er forestillet paa en liden Kobberplade oven over Begyndelsen af denne Fortale. Men en Præst ved Navn Johannes Erlandsen, som er død 1672., og som var Amanuensis hos Bispen af Skalholt Brynjolf Svendson, har, foruden andre gamle Skrifter, afskrevet ogsaa den her omtalte Landnama, tilligemed denne hosføyede Christni Saga, saaledes som denne da var heel og ubeskadt. Denne Afskrift giemmes endnu i Arnæ Magnæi Bibliothek under No 105. in Folio. Den samme er Kilden til den Islandske Udgave, som Bisp Thord Tholacson, hiin Brynjolfs Estermand i Embedet, har leveret under Titel: Christendoms Saga hliodande, um thad hvornem Christen Tru kom fyrst a Island, med nogle ubetydelige og urigtige Anmærkninger i Bredden, som man ey har kundet erkiende for Udgiverens egne, og heller ikke værdige nogen Agt ved nærværende Udgave. Hvad de Vers angaaer, som findes indstrøede hist og her i Historien, da underrettes vi her om, at vi ikke maa ansee dem som af Skribenterne selv ved Leylighed opdigtede, men alene som laante Vidnesbyrd af Poeter, der har levet til de Tider, da Begivenhederne har tildraget sig, og har beskrevet dem i Vers. Derfor finder man og samme Vers, som her forekomme, ligeledes indførte som historiske Kilder i Nialssaga, og i Oluf Trygvesons Levnets Beskrivelse. Men man indseer ey Aarsagen, hvorfor Bisp Thorlacson hellere har ladet dem udskrive af den Flateyensiske Codex, hvor bemældte Levnetsbeskrivelse forekommer, end af forbemældte Johann Erlandsons Afskrift, da dog Codicis Flateyensis Læsning er saa fordervet, at man næppe deraf kan udlede nogen sund Meening, som derimod ved Hiælp af Afskriften lykkelig nok lader sig udvikle. Disse ere da, nemlig Hiin Fragment, og denne Afskrift, og Udgave, Kilderne til denne nærværende. De foranderlige Læsemaader har man tegnet neden under Texten. Den latinske Oversættelse har man søgt at læm-

pe

ye efter det Islandſke Sprogs Genie, dog ſaaledes, at man lader Skribenten tale Latin. I Verſenes Overſættelſe har man tilladt den at ſvæve lidt ud, ſi forte (føyer man til) Umbram rhythmi ſpiritusqve poetici vernaculi delineare nobis hac ratione contingeret. Her er en Prøve S. 36.

Nu hefer Stafnvalin Stefnis
Straumr ferr um hol Knerri
Fellivedur af fialli
Fiallrænt brotit allan
Helldur Kved ek viſt at valldi,
Vindr ſleit band a landi,
Geyſar a med iſi,
Allrikr Freyr, ſlikom.

i. e.

Actum eſt. Stefneri navem Accipitris æmulam
(Fluctus per laterum concava volvitur)
Tempeſtas altis ingruens de rupibus,
Turbo monticola. totam confregit.
Fallor, an in cauſa eſt vis ſuperior, cur ſic
Solverint retinacula venti,
Vehemens irruerit glacies?
Ille eſt, ille omnipotens Freyr.

Neden under i en Note har man leveret her og overalt Original-Verſenes Conſtruction med hosføyet bogſtavelig proſaiſk Overſættelſe:

Nu hefer fiallrænt fellivedur af fialli brotit allan Stefnis ſtafuvallin; Straumr ferr um hol Kuerri. Vindr ſleit band a lande (oc) Geyſar a med ſlikum iſi, hellur kued ek viſt at alrikr Freyr valldi.

Nunc tempeſtas montana, de montibus perflans, totum Accipitrem prorœ (i. e. Navim) Stefneri perfregit; Fluctus cavitatem Navis permeat. Ventus (qvidem) retinacula in continente diſrupit, & tanta glacie irruit; certius (tamen) mihi eſt præpotentem Freyum in cauſa fuiſſe.

Med de underføyede Anmærkninger har man haft til Øyemærke endten at ſtadfæſte eller rette Autors Fortælling med andre for den ſtørſte Deel hidindtil utrykte Skribenteres Vidnesbyrd, og tillige at oplyſe nogle hidhenhørende Skikker, Sæder, Love og Oldſager. Man har derudi allevegne befliti-

tet sig paa Korthed, og saasom tvende Anmærkninger de Furore berserkico og Centenario Argenti udfordrede nogen større Vidtløftighed, saa har man føyet dem bag efter, hvor de kan gielde for tvende smaa Afhandlinger. Enhver Tildragelse har man søgt at bringe til visse Aarstal af den christelige Æra, hvilke man deels har indført i Noterne, deels antegnet i Bredden af Siderne. Ey heller har man anseet det for Overflødigt at tilføye: Imperatorum, Pontificum, Septentrionalium Regum, rerumqve memorabilium *Synchronismum*, ut, qvod decurrimus intervalli qvasi compages qvædam chronologica hoc pacto appareat. Med de tilføyede Stammetavler og Genealogier over den christelige Religions Stiftere i Island har man fornemmelig troet at skulle fornøye **Islænderne** selv, qvi & studiosissimi semper Genealogiarum scrutatores fuere conservatoresqve, & qvos inter ad huc vivunt, qvi ab aliqvo insulæ Solone aut Numa Genus ducunt. Endelig har man tilføyet et dobbelt Register. Det første indbefatter de mærkværdige Ting og egentlige Navne, som forekomme i Historien selv og de derunder tilføyede Noter. Det andet er som en liden Ordbog over de Ord og Talemaader der forekommer saavel i Christendoms Historien, som i Fortællingen om Biisp **Isleif**. Samme Skal og efter **Udgivernes** Øyemærke bane Vey til et Lexicon over det nordiske Sprog, som man endnu mangler og i sær tiene Fremmede som en Veyledning i at bringe Ordene tilbage til deres oprindelige Form, hvorfore man og har viist dem i deres Forandringer, i deres Casibus, modis og temporibus obliqvis. Hvad forbemældte Fortælling om Biisp **Isleif** angaaer, da har den tilforn ikke været udgiven, og man har uddraget den af den **Arnæaniske Samlings No.** 554. Lit. H. in 4to og tilføyet foranderlige Læsemaader af Codice Flateyensi, hvor den atter forekommer i Vita Olai Sancti, og maa være af samme Forfatter, som denne Levnets-Beskrivelse, nemlig den lærde **Styrmer**, der efter **Arius**, tilligemed **Sturle Thordson** og den lærde **Kolskegg** har samlet de Materialier, som **Hauk** har bragt i Orden i sin Libro Originum. Næst efter denne **Christni-Saga** har man at vente fra Commissionen et andet til den Islandske Kirke-Historie henhørende Skrift, under Titel af **Hungurvaka**, som fortæller de 5 første **Skalholtiske** Biispers Bedrifter.

Videre

Videre underretter man os i Fortalen om adſkillige andre vigtige Sagar og Aarbøger, hvis Udgaver man efterhaanden agter at beſørge. En vigtig Erindring forekommer herved angaaende den Forſkiæl, det har behaget Hr. Prof. Schlözer at giøre imellem Sagar og Aarbøger, hvilken man kalder, frivolam & nullo plane fundamento nixam Diſtinctionem, og ſom ſkulde beſtaae derudi, at man kunde og burde nok troe Aarbøgerne, men ikke Sagarne, da man dog af begge Slags Skrifter har baade dem, ſom ere ſande, og dem ſom ere fabelagtige, og Forſkiællen beſtaaer kun derudi, at Aarbøgerne ere kun Fortegnelſer paa hvert Aars Bedrifter og Tildragelſer, men Sagarne derimod at anſee ſom pragmatiſke Hiſtorier. Kun gamle Lovbøger og Diplomata vil Commiſſionen ikke bekymre ſig om, ſaaſom man venter, at Hr. Etats-Raad Roſod Ancher, der arbeyder alt hvad han kan paa et Corpus Juris Danici antiqvi, vil giøre ſig ikke mindre fortient af den gamle Norſke og Islandſke Lovkyndighed, og, hvad diplomata angaaer, ſom henhøre til den Islandſke Kirkehiſtorie, da vil Hr. Biſkop Finn Johnſon i ſin Islandſke Kirkehiſtorie fremdeles redde dem fra Undergang, ſom han alt har giort ved en Deel deraf. Fremdeles lover Commiſſionen os en fuldſtændig Efterretning om Arnæ Liv og Levnet, Fortieneſter, Arbeyder, Kundſkab om den af ham legerede Forraad af Haandſkrifter, den Flid Han har anvendt derpaa, og de mange Prøver han for Reſten har givet paa ſin Lærdom og Lyſt til Videnſkaber. Hans Portrait har man her ſat foran i en Vignette paa det første Titel-Blad ſtukken efter en Original-Tegning af en Islandſk Provſt ved Navn Hialte Thorſtenſon. Hvad ſom nu Commiſſionen efter Kongel. allernaadigſt Befaling ſætter i Værk, har der vel tilforn været tænkt paa, men man har og derved ſtrax fra Begyndelſen forefundet nogle Forhindringer, ſom ey uden Beſværligheder ere ſiden ryddede af Veyen. Dog har der imidlertid været underholdte tvende Islandſke Studentere med et aarligt Stipendium, for at ſammenligne og rette Texterne, afſkrive Exemplarer, forfatte Gloſſarier, forklare de mørke og forviklede Oder o. ſ. v. og diſſe har allerede udrettet ſaa meget, at Udgiveren finder Materien til deres Bygning deſto bedre tilberedt og paa reede Haand for ſig. I Stedet for at levere her noget Udtog af Hiſtoriens

Indhold kan vi henviſe Læſeren til Hr. Biſkop Finni Johannæi Kirkehiſtories førſte Deel, og der korte Udtog vi deraf har givet om Chriſtendommens Indførelſe i Island No. 14. I. H. 1773. S. 213. o. f. Det er de ſamme Hoved-Tildragelſer her fortælles med mere Omſtændelighed. Man vil med Fornøyelſe læſe Udgivernes vidtløftigere Anmærkning om det ſaa kaldte Berſerkiſke Raſerie og ſaa kaldte Beſerker, hvilke her ſaaledes beſkrives: *Berſerki* antiqvorum temporum Athletæ erant, qvi immanitate vere ferina per intervalla animati in qvodvis periculi vel flagitiorum Genus ſecure ruebant. Multa horum Mentio eſt in Monumentis antiqvis, qvæ hunc eorum Statum deſcribunt inſtar paroxysmi vel furoris cito tranſeuntis, qvi robur eis plusqvam humanum addiderit, ferroqve & igne impenetrabiles effecerit. Eum autem pro Malo partim *morali*, partim *phyſico* habent. At de Gamle har anſeet dette Raſerie tildeels ſom en Virkning af moralſke Aarſager, ſees af det at de Perſoner, ſom overgave ſig dertil, ſkulde efter den Islandſke og Norſk Lov ſtraffes med Landflygtighed. Her anføres og en Fortælling om tvende Perſoner Hall og Leikner, hos hvilke alene Vrede har kundet frembringe ſaadan Virkning. Hi, qvam primum *iram conceperunt*, furore berſerkico inflati, *humanamqve exuentes indolem* canina rabie graſſabantur, neqve ignem neqve ferrum metuentes. In vita autem qvotidiana, ſi modo dictis factisve non irritarentur, haud intractabiles erant, contra vero *inſolentiſſimi*, *ut qvid adverſi* accidit. Flere deſlige Beſkrivelſer anføres af gamle Skribentere. Anmærkningens Forfatter lader os heller ikke tvile om, at det jo er blot Vildhed og et hæftig oprørt Sind, der har virket dette Raſerie hos mange. Imo ne mirum qvidem, multo minus incredibile videri debet, qvod iracundiæ æſtus, hominibus barbaris, non ſolum nulla Diſciplina caſtigatis, ſed & ad omne crudelitatis & Sævitiæ Genus inde a puero qvaſi formatis, pugnasqve & cædes unice anhelantibus, vires addere potuerit humanis vere majores; cum nec hodie deſint hominum, in primis agreſtium, exempla, qvibus iratis nervi muſculiqve omnes, immane qvantum, intenduntur, viresqve augentur. Dog har dette Raſerie og været anſeet for en Virkning af Troldoms Kunſt, ſom Odin førſt ſkal have indført

fört og lært her i Norden, og af onde Aander. Verelius har sat denne berserkiske og den dæmoniaske Galenskab i Ligning sammen, og mange af de Gamle saa vel Hedninger som første Christne har med Afskye anseet disse Berserker som virkelig besatte Folk, der ved visse Troldoms Besværelser havde tilvevebragt sig meer end menneskelige Kræfter og de onde Aanders Hiælp til at gaae deres Fiende i Møde ligesom med et overnaturligt Mod. Men man har og ikke sielden anseet dette Raserie for en Virkning af physiske Aarsager, der endogsaa har yttret sig hos mange imod deres Villie. Iblandt de physiske saa vel, som moralske Aarsager, bør regnes et oprørt Sinds Hæftighed. Den anden physiske Aarsag er onde Aanders Magt, saavidt samme meenes at have yttret sig hos visse Personer imod deres Villie og uden noget dertil anvendt Hexerie. Den tredie Aarsag er en naturlig Temperaments-Feyl eller Sygdom. Een af disse tvende Aarsager meener man det Raserie maa have haft, der paakom Skalagrim i en Leeg med hans Søn Egill og dennes Opfostrer Thord, og hvori han dræbte dem begge tilligemed Tieneste-Pigen Thorgerda. Om dette Raserie dømmer vore Forfattere saaledes: Tantam insaniam voluntariam non fuisse, manifestum est, cum virum prudentem prorsusqve egregium, si sui compos fuisset, familiares suos imo ipsum filium sine causa occidere voluisse, credibile non sit; si qvis vero eam a malis geniis immissam, qvam a vitio temperamenti ortam, statuere malit, haud multum refragabimur. Dog tilstaaer man, at Egils Saga mere giver Anledning til at ansee det for en arvelig Temperaments-Feyl i det den fortæller om hans Fader Ulf, at han hver Dag mod Aften var saa bister, at faa kunde tale med ham, og at man troede om ham, at han havde Anstød af det Berserkiske Raserie, hvoraf han og fik det Navn Qvæld-Ulf. Vi kan ey undlade her at anføre en livagtig Beskrivelse paa denne Sygdom i den berømte Ketill Thrums Exempel, hvilken ansørt af Niardvikinga-Saga, lyder her saaledes oversat: *Ketillus* in vita qvotidiana inde a puero mansuetissimus fuerat & taciturnus, rerumqve alienarum parum curiosus, unde *Thrum-Ketill* appellatus est. Animi ejus indoles nævo laborabat, qvem morbum qvidam vocavere. Qvolibet scilicet dimidio mense ita corripiebatur,

ut Cutis ei contremiſceret, dentes ſtridore colliderentur, ipſeqve ſurſum & deorſum agitaretur, qvod ubi accidit, magnis ignibus accenſis eum fovere, omnesqve ei commoditates, qvæ haberi poterant, præſtare neceſſe erat. Hunc horrorem & frigus ira ingens ſeqvebatur, qva in furorem verſus, nulli obvio pepercit, ſive tabulata, trabes, columnæ, ſive homines eſſent, ſed vel per ignes, ſi qvos forte offendit, tranſiit, qvin & tabulata ædificiorum poſtesqve dispulit, idqve qvovis die, qvo ita correptus eſt, eodem modo fiebat, unde neceſſe erat, ut omnes ei tunc cunctis in rebus cederent; aſt ut malum evanuit, facilis & tractabilis erat. Iſte autem horror ita ei comparatus videbatur, ac ſi inter cutem & carnem frigida perfunderetur. Efter de Gamles Beretninger ſkal dette Raſerie have haft nogle ſaadanne ſælſomme Virkninger, ſom tildeels og ſees af foranførte Exempler, at de nemlig frodede om Munden ligeſom galne Hunde eller Ulve, at de bede i deres Skiolde og aade deraf, at de fik en Styrke ſom Oxer og Biørne, at intet Sværd kunde bide paa dem, at de endogſaa med blotte Fødder gik igiennem Ild og Luer og nedſlugte gloende Kull. Begribelig nok er den Mathed, ſom fulgte paa dette Raſerie, efter Seeners og Muſklers uſædvanlig ſtærke Spænding, ligeſom paa det Raſerie, der følger med viſſe Sygdomme, og der yttrer ſig hos Perſoner, ſom ere opbragte af en hæftig Vrede. Af denne Seeners og Muſklers uſædvanlige Spænding lader ſig og den med Raſeriet følgende Styrke let begribe. Men det er ikke ſaa let at forklare de andre foromtalte Virkninger. For Reſten kunde ſaadan Styrke og være forhvervet ved nogen anden naturlig Kunſt. Mange af Hedningene har troet, at man kunde forøge ſin Styrke ved at drikke varmt Blod af Mennesker og Dyr og æde raadt Kiød. Vore Forfattere tviler og ikke paa, at de Gamle kan jo nok have vidſt nogle naturlige Midler til at give deres Hud og Lemmer en uſædvanlig Haardhed, ſaadanne, ſom man veed ſiden at være brugte i at bære gloende Jern. Er dette ſaa, da ſynes os den heele berſerkiſke Galenſkab kan have været en Virkning af blot naturlige moraliſke eller phyſiſke Aarſager og Midler, ſaa den Meening om de onde Aanders Medvirkning derudi kan tilſkrives nogles Pralerie og Opdigtelſe, for at giøre ſig deſto mere forfærdelige

lige og anſeelige, og andres Overtroe eller Indbildning. Saa kan vel og Beſkrivelſerne derom være overdrevne. Hvad er prægtigere, naar man vil beſkrive en ſtor Helt, der har fældet mange andre, og ſelv altid er ſluppen vel derfra, end at foreſtille ham ſaa haardhuddet, at intet Jern eller Sværd kunde bide paa ham? Saadanne poetiſke Traditioner ere ſiden blevne ſkriftlig opſatte og forplantede ſom hiſtoriſke Sandheder. Man veed desuden, at en efter ſine Fienders Blod higende Hevngiærrighed var de gamle Norſke Heltes Characteer. Samme, jævnlig oplivet ſaavel ved Indbildningen om tilſøyet Uret og Æren i at hævne den, jævnlig ſtyrket ved naturlige Frygt fordrivende Midler, foreenet med de hæftigſte og voldſomſte Forbittrelſer, maatte nok ſaaledes kunne ſætte ſig faſt i Blodet, at den tilſidſt maatte blive til en ved Vane naturaliſeret Temperaments-Fyl, yttre ſig med hæftige Anſtød ved mindſte Leylighed og til viſſe Tider ved en vis Sinds eller Legems Affection, og endelig forplantes ſom en Arveſyge paa Efterkommerne. Hvad Under, at ſaadan en hævngiærrig og blodtørſtig Helt, naar det gielder, ſkyer hverken Ild eller Lue, og hvor læt for en Poet at føre ham derigiennem, om man endogſaa aldrig havde brugt naturlige Midler til at afværge Ildens Virkning for at giøre ſig formidabel. Betragter man alt dette, ſaa behøver man vel ikke meget at bryde ſig med at forklare dette berſerkiſke Raſerie, ſom en Virkning af onde Aander, lad være man lader Tidernes Overtroe beholde ſin Ret til at have giort ſig ſaadan Indbildning derom. Til Slutning erindres her, at der vare dog nogle Berſerker, ſom Jern kunde bide paa, naar det kun, ſom man troede, var ſmiddet ved Troldoms Kunſt. Ordet Berſerke deriverer man af ber (nøgen, blot) og ſerke (en Pandſer,) ſaaſom de fleſte gik i Strid uden Skiold og Harniſk. Dets Bemærkning er ſiden bleven udvidet til at betegne enhver grum og barbariſk Stridshelt, ſkiøndt hans Grumhed ikke nogenſinde var falden ud til forbemældte Raſerie. Den anden Anmærkning hører til Chriſtni-Saga S. 91. og oplyſer det der omtalte Centenarium Argenti, ſom var en Belønning, hvorfor Thorgeir lod ſig kiøbe til at indføre og ſtadfæſte den chriſtelige Religion ved en fælleds Lov for Hedninger og Chriſtne.

Leipzig. Af Allgemeine Weltgeschichte, nach der Anleitung Wilh. Gutthrie ꝛc., er udkommen des fünften Theils, zweyter Band. 1772. 850 S. st. 8vo, som indbefatter først Historien om de Numidier og andre gamle Folk i det nordlige Africa, og dernæst den gamle Historie om Spanien, berigtiget af Hr. Hofraad Ritter til Wittenberg, og overalt forsynet med Anmærkninger. De sidste ere talrige, og desuden er Texten selv deels forbedret, deels forøget, deels ganske omstøbt. Det gamle Afrika's Geographie har vundet meget ved Hr. Hofraadens lærde Flid. Først om Numidien. Aldrets Fabler og Bocharts grundløse Formodninger over hine Folkes Oprindelse bliver omstændelig igiendrevne, efterdi Engelænderne havde nok engang igientaget dem. Ogsaa til Syphacis Tider vare der flere smaa frie Fyrster og Høvder for de Numidiske Horder, og Syphax var kun een af de anseeligste iblandt dem. Numidien har ikke faaet sit Navn af Nomaderne; ogsaa kun en Deel af Indvaanerne vare Nomader, ligesom nu værende Bedouiner. De andre levede af Agerdyrkning. De nu værende Cabyber have formodentlig endnu noget af de gamle Numidiers Blod i sig, ligesom deres Sprog indbefatter endnu Spor efter hines Sprog. Megara hedte en Deel af Charthago. Magalia hedde de slette Numidiske Huse. (Magaria forkaster Hr. Hofraaden ganske som uægte). Mapalia deres bevægelige Hytter. Historien om Syphax og Masinissa og hans Sønner og Sønne-Sønner, om den slu men uvise Skielm Jugurtha, har bekommet forskiellige Oplysninger. Her handles og om en i Historien understukken Micipsa, om Hiarbas, om Mauritanien, de Gamles Schlaraffenland. Ptolomæus bedrager med sit Bierg Atlas. De foregivne Phoeniciernes Støtter, som flyede for Josva, maatte være at søge i de Massasylers Land. Hiempsals Fabler hos Sallust blive forkastede. Ogsaa Maurerne stode under mange smaa Høvder i frie Horder. Indtil iblandt dem var Brugen af det Phoeniciske Sprog udbredet. De Maurer i Colchis ere kun en feylagtig Læsemaade hos Orpheus i Steder for Taurer. Videre om Bocchi Forsøg at udforske det indlændiske Afrika, og Eudoxi at omseyle de vestlige Kyster, om Bochus og Bogur og den lærde og naturkyndige Juba, om Gætulien, om de sorte Gætu-

lier

lier eller Nigritier, om Libyerne i Marmarica, om Cyrenaica. Dette Land har engang ſtaaet under Perſiſk Herredømme. Ikke tvende, men kun een Ptolomæus Apion er bekiendt i Hiſtorien for at have teſtamenteret Kongeriget Cyrene til Romerne. Diſſe lode Cyrenærne beholde deres Frihed. Der opkom indenlandſke Forſtyrrelſer og en Mængde ſmaa Tyranner. Deraf toge Romerne Anledning at giøre en Provinz deraf, hvilket ſkeede 66 Aar for Chriſti Fødſel og altſaa 32 Aar efter Apions Død. Dernæſt om det Syrtiſke Landſkab, de Lotophager paa den Ø Meninx, nu værende Zerbi. Æthiopernes Geographie og Hiſtorie er meget vel bearbeydet. Cuſe er langt fra ey altid at forſtaae om det egentlige Æthiopien. Det følger ikke, at Indvaanerne paa den Ø Meroe maa have været Jøder, fordi Dronningens Candaces Skatmeſter var en Jøde. Jøderne havde til den Tid udbredet ſig vidt i Æthiopien. De egentlige Æthiopier, hvis Hovedſæde var Meroe, har aldrig ſtaaet under fremmed Herſkab; dog maa efter den Hellige Skrift nogle Diſtricter have været de Aſſyrier og Perſer undergivne. Videre om Frumentius, Æthiopernes Apoſtel. Om K. Elesbaas og hans Religions Krige med de Homeritiſke Konger meget omſtændelig. Endelig kommer Spaniernes gamle Hiſtorie. I Jordbeſkrivelſen foredrages Cellarius for Spanierne ſelv. Spaniernes gamle fabelagtige Hiſtorie ſkulde mange Læſere hellere have ønſket borte. Begyndelſen til den Spanſke Æra ſætter Hr. Hofr. og i det 38 Aar for C. F. De Tider ſiden Barbarernes Indfald i Spanien til K. Honorii Tid og den hele Gothiſk-Spanſke Hiſtorie har ved Brugen af de gamle Chrøniker og Urſkrifter hos Raynald o. a. bekommet en Fuldſtændighed, Grundighed og Tilforladelighed, ſom Recenſenten endnu ingenſteds har forefundet. Mærkværdig er den geiſtlige Magts haſtige Tilvæxt og Overvægt under Gotherne. Om det gamle Gothiſke Miſſale; ſiden kaldet det Mozarabiſke. Om de Gothiſke Loves Samling. I K. Witiza og Roderichs Hiſtorie giør Forfatteren ikke noget Skrit uden kritiſk Prøvelſe, og iligemaade ved det nye Spanſke, og herefter det Navarriſke og Caſtiliſke Riges Opkomſt, hvis Hiſtorie bliver fortſat indtil Ferdinand. De øvrige Folk, ſom have trænget ſig frem i det Romerſke Rige, følger i næſte Bind.

Berlin. Erfahrungen und Unterſuchungen über den Menſchen. 1772. 320 S. i 8vo. Den første Deel af dette Skrift handler i 5 Afſnitter om det menneſkelige Legeme, saa vidt ſom det er forſynet med Redſkaber, ſom forſkaffe Sielen Følelſer, eller tiene den til at foranledige Bevægelſer: 1) om de almindelige Føle-Redſkaber og vilkaarlige Bevægelſer: 2) om Følelſens egentlige Sæde og Kilden til al vilkaarlig Bevægelſe: 3) om den Art og Maade, paa hvilken de udvortes Indtrykke blive meddeelte til Hiernen og de vilkaarliae Bevægelſer forplantede: 4) om nogle vore Følelſers og Foreſtillingers Beſkaffenhed, der tildeels med Vished, tildeels med Rimelighed lader ſig giøre begribelige af Nervernes og Hiernens Natur: 5) at den ſtore Forſkiællighed hos Menneſkene af de mange Eyner af een Art fornemmelig er at ſøge i deres Organiſations Forſkiællighed; og om nogle Aarſager til denne ſidſte. Den anden Deel handler om de udvortes Fornemmelſer og Følelſer, og om Virkſomheden i 12 Afdeelinger: 1) Forklaring over alle de udvortes Fornemmelſer og Følelſer, og deres Inddeeling: 2) Følelſen: 3) Smagen: 4) Lugten: 5) Hørelſen: 6) Synet: 7) om andre udvortes Fornemmelſer, ſaaſom af Kuld og Varme, af det, at man befinder ſig vel eller ilde: 8) om de udvortes Fornemmelſers Forandringer i Almindelighed, ſom foraarſages alene ved deres Forbindelſe til een Tid mellem hinanden indbyrdes: 9) om de udvortes Fornemmelſers Forandringer i Almindelighed, ſom alene foraarſages ved de foregaaendes Indflydelſe: 10) om Erfaringernes Forſkiæl i ſig ſelv betragtet, ſom foranlediges hos os ſaa vel ved de udvortes Fornemmelſer i Beſynderlighed, ſom og ved de udvortes Følelſer: 11) om Virkſomheden: 12) om Beſkaffenheden af ſaadanne Subjecters Kundſkab, der ere indſkrænkede alene til den udvortes Følekraft.— Det er for Reſten en v. Hallers, Condillacs, Bonnets o. a. Satzer, Forfatteren har foredraget i en ſmuk Skrivemaade. Lidet eller intet Nyt har han ſelv ſagt.

Halle. Johann von Ferreras, Königl. Bibliothecarii und Pfarrherrn zu St. Andreas zu Madrit, allgemeine Hiſtorie von Spanien bis auf den Münſteriſchen Friedensſchluß fortgeſetzt von D. Philipp Ernſt Bertram, öffentl. ord. Lehrer der Rechte. Dreyzehnter

ter und letzter Band. 1772. ſt. 4to. Da Forfatteren paatog ſig Fortſættelſen af Ferreras Spanſke Hiſtorie, lovede han i faa Aar at udføre den fra 1598. indtil nærværende Tider. Paa det Sted, han til den Tid opholdte ſig, havde han i Nærheden en anſeelig Forraad af udenlandſke hidhenhørende Skribentere, ſom han kunde betiene ſig af. Men da han ſiden her blev nødt til ſelv at anſkaffe ſig Hielpemidler, ſom ofte ikke kunde ſkee uden ſtor Møye og lang Forventning, ſaa er han derved bleven forhindret, i Henſeende til Tiden at opfylde ſit Løfte. Han blev med Tiden ved Udarbeydelſen alt mere og mere vaer, ſom han i Fortalen mælder om, at det faſt overalt ved de vigtigſte Begivenheder mangler paa Original-Skribenterē, og om der endog i Spanien ere udkomne nogle Værker til det forrige Aarhundredes Hiſtorie, ſaa var det dog næſten umueligt at bekomme ſamme i Tydſkland, ſaaſom de anſeeligſte Boghandlinger vægrede ſig ved at forſkaffe dem. Denne Omſtændighed har først bragt ham paa de Tanker, at ſlutte dette Værk ved en vigtig Epoche, og hertil har han valgt den Mynſterſke Freds-ſlutning. I Fortalen har han bedømt de Skribentere, ſom han først ved denne Deel har benyttet ſig af. Den indbefatter Hiſtorien fra 1642. til 1648., og i ſær har Forfatteren bemøyet ſig for at levere en fuldſtændig Hiſtorie om den Münſterſke Freds-ſlutning, hvor vel han i Fortalen beklager, at Efterretningerne om ſamme, nemlig i Henſeende til Underhandlingerne mellem Spanien og dens Fiender ere kun faa og ſiældene, ja deriblandt er ham ey et eeneſte Værk bekiendt, hvor i en Spanſk Skribent har beſkrevet denne Fredslutnings Hiſtorie.

Dijon og Paris. Abrégé chronologique de l'hiſtoire Eccleſiaſtique, Civile & Litteraire de Bourgogne, depuis l'Etabliſſement des Bourguignons dans les Gaules, juſqu'à l'Année 1772. par Mr. Mille. Tom. I 461 S. i 8vo. Forfatteren har foretaget ſig, paa en pragmatiſk Maade at beſkrive ſit Fædernelands Hiſtorie efter Hr. Præſident Henauts bekiendte Methode. Han vil anviſe de forſkiællige Regierings Former, hvilke man hidindtil finder hos Bourgundierne, ſiden deres Kongeriges Stiftelſe i Gallien; bemærke de Forandringer, ſom deraf ere komne i de af Tydſkland medbragte Love; og bekiendtgiøre de ſtore Mænd, ſom

i de

i de ældre og nyere Tider har levet til dette deres Fædrenelands Ære. Hans Plan lader sig temmelig naturlig afdeele i 3 Epocher. Den første skal indbefatte det gamle Bourgundien, nemlig det oprindelige Kongerige Bourgundien, sammes Foreening med det Frankiske Monarchie, og det siden opkomne Cis- og Transjuraniske og Arelatenſiske Kongerige. Den anden indbefatter allene det Stykke af det gamle Bourgundien, som siden blev kaldet det Hertugdom Bourgundien, og ender med Hertug Carl den Forvovne. Den tredie indbefatter det samme Lands Historie under de Franske Kongers umiddelbare Herskab, og skal gaae indtil Aaret 1772. med indbefattet. I denne første Deel har Forfatteren udført sin Historie indtil Aar 613., da Clotar den Anden atter foreenede de samtlige Deele af det Frankiske Monarchie. Man finder overalt Spor af en flittig Undersøgning og Kildernes Benyttelse. Iblandt leverer Forfatteren et Udtog af de gamle Bourgundiske Love, og bemærker, at meget deraf er endnu i Brug og gielder i vore Dage. Man finder og mange nyttige Ting i Historien om de i disse Egne holdte Kirke-Forsamlinger.

Leipzig og Amsterdam. Versuch einer Naturlehre in Briefen abgefaßt, zum Gebrauche junger Personen beyderley Geschlechts, vermehrt mit einem Briefe von dem Magnet, einigen Anmerkungen über die Electricitet, und einer kurzen Vorstellung des Weltgebäudes. Aus dem Französischen. 1 Alph. 12 Ark i 8vo. Disse Breve ere tagne af Hr. Mollets og Delors Forelæsninger. Brevene ere 40 i Tallet og en kort fattet Himmel-Historie i 7 Kapitler er tilsøyet.

Leipzig. Carl Wilhelm Pörners, Bergraths, chymische Versuche und Bemerkungen, zum Nutzen der Färbekunst, Erst. Th. 1772. 524 S. stor 8vo. Dette fortræffelige Værk bestaaer i lutter Forsøg, eller i de nærmeste Følger deraf. Hr. P. lover endnu tvende saadanne Bind. I dette nærværende beskæfter han sig alene med den gule Farve.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene [illegible] og G. C. Berling.

No. 2.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 13de Januar. 1774.

Kiøbenhavn. Følgende Vers er os tilſendt for at indrykkes i diſſe Efterretninger; og vi troe, at det i Henſeende til de tvende berømte Mænd, ſom det angaaer, fortiener at giøres bekiendt og bevares fra Undergang, og at vi med at indføre det her giøre dem af vore Læſere, ſom ere Elſkere af den Latinſke Poeſie, en Fornøyelſe:

Cum
Pater Patriæ,
Auguſtiſſimus Rex,
FRIDERICUS QVINTUS.
Honores
Per-Illuſtris & Generoſi,
Eminentiſſimi Summeqve Venerabilis
Dni. EDUARDI LONDEMANNI,
Domini de Roſendal,
S. R. M. in Supremo Juſtitiæ Tribunali Aſſeſſoris, Conſiliarii Conſiſtorii, nec non S. S. Theologiæ
apud Bergenſes Lectoris & Canonici,
Epiſcopali Dignitate cumularet,
ita rudi canere Minerva ſuſtinuit.
Sancti Hujus Nominis reverentiſſimus cultor
J. Steenſen.

Ire ſalutatum, gratantis munere functa,
Debuerat Primam Muſa ſecunda prior.

Occupat officium (pudet heu!) divinior Illa,
Et qvamvis meritis ſumma, minora canit.
Forſitan hoc tantis reſtabat Honoribus unum,
Ut mihi gratantis præriperetur honos.
At cur poſterior venio? cur ſerior adſum?
Cur perdet laudem ſedulitatis amor?
Ferbuit ille ſatis: mea tempora (crede fatenti)
Leges officii me vetuere ſeqvi.
Damno moram: tacuiſſe pudet: cantare pudebit,
Cui raucum infudit Muſa noverca ſonum.
Pœnitet officii neglecti: pœnitet artis,
Qvam parca attribuit lævus Apollo manu.
Ergo loqvar? culpam reticentis ut eluat auſum:
An taceam? gnarus ne neger eſſe mei.
Fluctuat ambiguâ mens lucta: neutra valebit;
Qvæ pudor occluſit verba, reſolvet amor.

Plaudite Bergenſes, & Honores carmine, Muſæ
Exornate Novos, thuraqve ferte nova.
Credite de cœlo miſſum vos poſcere Phœbum;
At qvalem inſueto more corolla tegit.
Muſagetæ ad gremium dociles accedite veſtri:
Frontis at inſolitum concelebrate decus.
Vertice, qvem cingit jam dudum laurus & ornat,
Fulget, Pontificis luxqve decusqve, Mitra.
Qvas redimiſtis adhuc hederarum fronde virenti,
Infula nunc decorat, Rege jubente, comas.
Qvæ manus ætatem victura poëmata ſcripſit,
Nunc Lituum, meritis præmia digna, gerit.
Nectite millenis *Huic* nodis mille colores;
Spargite virginea lilia lecta manu.
Summa ſonaturas impellite pollice chordas,
Suaviſonosqve chelyn rite docete modos.

Poſt inflate tubam, ſonitu qvæ ſidera pulſet,
Et Londemanni nomen ad aſtra ferat.
Diſcat Iber tanto Dignum, audiat Iſter, Honore!
Hoc decus ignoret nullus in orbe ſinus!
Immenſum Famæ, rariſſima gloria, pondus,
Noſcenda extremis finibus orbis eat!

Ducite

Ducite me comitem, nec tædeat ire per auras,
Lumen ego veſtrum ſi, velut umbra, ſeqvar.
Æternos qvoties Tanti meditatus honores
Æternis meritis *Præſulis* ipſe fui!
Struxi animo ſtatuas, undantes thuribus aras
Pectore molitus, marmoreumqve decus.
Rurſus fluxa ratus, Phrygibus ſua dona remiſi,
Et qvæ Mygdoniæ munera gentis erant.
Qvi ſatis edurent Tanto pro Sole coloſſi?
Qvæ Parus his ſtatuis marmora digna feret?
Immortalis erit, ſenioqve invictus & igne,
Qvisqvis tam Sanctum Nomen obibit honos.
Forte, vetuſtatis medicina, papyrus in ævum
Serius excurret, poſtera ſecla docens.
Plectra Novenſilium Famæ ſunt nata juvandæ;
Hic æterna facit Nomina Magna chorus.
Hic *Tibi* celſa ſatis, *Vir Summe*, altaria ponet,
Concinet in laudes, lemmata pulchra, *Tuas*.
Muſarum qvis enim, *Præſul*, *Te* dignior hæres,
Qvi tam ſis arcto ſanguine junctus iis?
Hinc volucri vincit ſaltu peritura metalla
Laus *Tua*, mortales neglígit alta gradus.
It cælo ſublimis Honor, vivacior ævo,
Marmore candidior, celſior orbe volat.
Poſteritas ſi ſurda foret, daret Orpheus aures,
Vel qvicunqve alii blanda venena canent.
Ipſe ego, Parnaſſi vixdum radicibus aptus,
Cujus non tinxit Caſtalis unda caput,
Cui nec Pierio cunabula margine nutrix,
Nec lectum Aonidum ſtravit alumna lacu,
Labra caballino qvi nunqvam fonte lavabam,
Pectinis inſto tamen dente ferire chelyn.
Rectius has aliis, qvorem præcordia finxit
De meliore luto, tradet Apollo vices.
Hi Londemanni tollent ad ſidera laudes:
Eſto meum, ſanctas anticipare preces.

Ergo ſolvimini vota in ſanctiſſima Muſæ,
Atqve precantis opus congeminate pium.

Fervet opus, mens ardet, ego flammantibus uror
Motibus, igneſcunt corda calore precum.
Fœderibus, cæli, junctis ridete ſereni,
Mitesqve ad Tanti *Præſulis* ite Lares.
Fundite ſuave jubar! triſtes inhibete procellas!
Sitqve merus radius qvicqvid obibit eos!
Lenta trahat filum, Lethes anteambulo, Clotho,
Penſaqve ſervet iners inviolata colus!
Nectat *Huic* potius Capiti Peneia virgo
Sertum, ornaturum tempora docta diu!
Staminibus, *Vir Summe*, qvibus definiat annos
Parca, moras longas texat amica Salus!
Illa miniſtra pedem per amœnos proferat hortos,
Qvæqve ſalutaris naſcitur herba, legat!
Has coqvat & ſervet, morbo oppoſitura medelas,
Atqve Machaonia diluat arte *Tibi!*
Virtutis meritum vitæ ſi fila ſeqventur,
Præ ſene *Te* Pylius debuit eſſe puer.
Ille per ætatem ſapuit: *Tu* Neſtora vincis
Vi mentis, nondum factus, ut ille, ſenex.
Ille paludatos, ſtricto mucrone tremendos
Rexit Achivorum lingva animoqve greges:
Auſpice *Te* radios Parnaſſi concipit Arctos,
Dotibus ingenii ſurgit ad aſtra *Tui*.
Arma viriqve alios decorent, Mars ipſe coronet,
Sangvine qvos fuſo pinguis arena juvat:
Te chorus Aonidum, cæleſtis imago triumphi,
Cingit, & ædificat plura tropæa *Tibi*.
In cælum redeas igitur, *Vir Maxime*, ſerus,
Ut ſero tanto Lumine terra vacet!
Sera ſenectutis capias inſignia, canos,
Sic tamen, ut canus non videare ſenex!
Inſerpat potius, comitata Leporibus, Hebe
Fronti, & canitiem blanda Juventa tegat!
Deniqve det, qvicqvid votis habet altius iſtis,
Cuncta cui parent obſeqvioſa, Deus!

Hoc *Tibi* more litant humiles, *Vir Summe*, Camœnæ:
Vinci ſe norunt carmine, mente negant.

Cæ-

Cætera Famæ anui, ſenibus mandandaqve Faſtis;
Te velut hi ſcribent, perget & illa loqvi.
Qvos placido vidit naſcentes lumine Phœbus,
Qveis dedit inſignes poſſe referre ſonos,
Horum erit oturæ Coryphæi prodere famam
Ætati & laudes commemorare ſui.
Nomen amicorum colet *Hoc* numeroſa caterva,
Immemoresqve uſûs eſſe vetabit amor.
Hujus ego ſcribor merito gregis: augeo turbam,
In qva poſtremus ſim, tamen unus, ego.

Kiøbenhavn. Gudelige Beſlutninger. Af Tydſk overſat paa Danſk. 1773. 92 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. — Man kan ikke nokſom anprise ſaadanne Skrifter, Originaler eller Overſættelſer, der ere ſaavel ſkikkede til at danne fornuftige Mennesker og gode Chriſtne, ſom nærværende Samling af **Gudelige Beſlutninger**, hvis Læsning giver overalt en lærerig, smuk og behagelig Opbyggelſe. Diſſe saa kaldte gudelige Beſlutninger ere egentlig fornuftige Betragtninger, grundede paa Philoſophie og Chriſtendom, over en og anden Materie, i hvis Henſeende vi paa en vis Maade bør danne og indrette vor Tænke- og Levemaade, for at leve og døe, ſom gode Mennesker og fromme Chriſtne. Diſſe Materier udgiøre her hver for ſig en egen Artikel, ſaaſom: 1) **Omgang med Gud og med ſig ſelv.** Det er den Omgang Daaren ſkyer, for ey at blive alt for vel bekiendt med ſig ſelv, og den Viiſe ſtedſe søger til ſin Forbedring: 2) **Spørsmaal om ſin Tilſtand, om man er lykkelig eller elændig?** Det er et Spørsmaal, man ikke maa lade ſine Begierligheder, og ſin Utaalmodighed beſvare. Man ſkulde da vel anſee ſig for fattig ved en tilſtrækkelig Udkomme, holde ſig foragtet i den beſte Stand og Anſeelſe, og ved mindſte Lidelſe paa Legemet anſee ſin Omſtændighed for utaalelig. For at være og med fuldkommen Viished at vide ſig lykkelig, udfordres i Almindelighed intet andet, end at man elſker Gud, og forholder ſig ſaaledes, ſom den oprigtige og reene Kiærlighed til Gud udkræver det. 3) **Guds Behagelighed.** Der er ingen Ting, der bør ligge os ſaa meget paa Hiertet, ſom den Forſikkring, at Gud er tilfreds med os, og det er et Spørs-

maal, man bør giøre sig selv i alle sine Gierninger og i enhver Tilstand, om vi og har forholdt os saaledes, at GUD kan være tilfreds med os. 4) Sinds Roelighed, er ikke at vente eller søge i denne Verden, fordi denne Verden, hverken er bestemt dertil for Menneskets, ey heller skikket dertil: „Jeg vil ikke begiere en bestandig Roelighed i denne „ Verden, men fornøye mig med de behagelige Øyeblikke, „ da GUD ogsaa her fornøyer mit Hierte. Derhos vil jeg „ med stadige Øyne see hen paa hiin Varighed efter dette Liv, „ som ganske vist vil forskaffe mig en bestandig Roelighed. „ Dens Betragtning og mit Hiertes Forvisning derom skal „ trøste mig i de sørgelige Øyeblikke, naar Roeligheden „ fattes mig." 5) Om at behage. Her besvares det Spørsmaal: Hvorledes man skal bære sig ad for at vinde andres Behag? I Almindelighed svares: at man skal vise sig opmærksom paa alt det, der befalder andre, giøre hvad man med Ret og Billighed kan til andres Fornøyelse, saa at man endog, naar og hvor det skulde behøves, sætter nogle sine egne Fordeele og Bequemmeligheder tilside, for at være andre til Velbehag. Saadan Velvillighed maa være en Virkning af almindelig Menneske-Kiærlighed, og ey af nederdrægtig Smiger, eller Egennyttighed. Utilladelige Tienstvilligheder maa man vel nægte andre, dog saaledes, at man, om det er mueligt, vedligeholder deres Kiærlighed ved at overbevise dem om, at det er ikke Foragt, Egennyttighed eller Egensindighed, der afholder os fra at tage Deel i deres Hensigter. Andres Utaknemmelighed bør ikke være os en Grund og giver os ingen Ret til at efterlade Tienstvilligheds Pligt endogsaa mod de Utaknemmelige selv. Det skal være os Belønning nok, at vi har efterkommet vor Pligt og at vi have giort det af en sand Menneske-Kiærlighed. Da dog ikke alle ere følesløse imod beviste Tienstvillighed, saa tør jeg haabe og nyde andres Venskab og Hiælp som min Velvilligheds visse Frugt og Belønning. 6) Det Tilkommende. Her vises, at det er ey alene et fornuftig Menneskes Fortrin, men og dets Pligt, viiseligen at tænke paa det Tilkommende, saavel her i Tiden, som i Evigheden: „Naar man ikke tænk„ te paa det Tilkommende, saa vilde man vel ikke beskytte „ sig for noget Ondt af samme, men man vilde heller ikke „ forebygge det. —— Aldrig skal det Tilkommende ængste

mig

„ mig, thi jeg veed, at den, som regierer alting, vil mit „ Beste. Dog vil jeg og berede mig paa ubehagelige Tilfæl„ de, at de ey skal nedslaae mig ved deres uformodentlige „ Anfald. Men til alle Tider, og for alting vil jeg forme„ delst den udvortes Gudstieneste berede mig til den Tids„ punkt, som tilbyder mig den uforanderlige Lyksalighed. „ Den vil jeg have for Øyne, og formedelst en viis og flit„ tig Betragtning gisre mig samme nærværende. Jeg vil „ for nærværende Tid tænke saaledes, som jeg da maatte „ ønske at have tænkt. Jeg vil handle saaledes, som jeg da „ vilde ønske at have forholdt mig. Saa skal jeg i den „ Tilkommende Tid vist finde min Lyksalighed." 4) **Ydmyghed** bliver her afskildret som den anstændigste Dyd for et fornuftigt Menneske, som den skiønneste og elskværdigste Dyd, der finder Guds og Menneskers Biefald, som en Dyd, hvorved man alene bliver tilbøyelig og ret skikket til at skye al udvortes Skin, og tillige baade at være og at handle dydig og retskaffen, endskiøndt ingen faaer det at vide, eller man kan vente noget Menneskes Roes og Biefald derfor, ja som en Dyd, der er ligesaa vidt fra Stolthed og Forfængelighed, som fra Nederdrægtighed og det krybende Hykleri, en Dyd, hvilken Forfatteren derfor beslutter at gisre til sin. 8) **Bequem Tilstand.** En urigtig Forstilling om vor Tilstands Ubequemmelighed, er ofte alene den største, den eeneste og sande Ubequemmelighed, vi har at drages med, saasom den hindrer os i at føle den Bequemmelighed, som vi besidde, og lader os til vor Fortred kun alt for meget føle Mangelen af det, vi ønsker. Denne er Aarsagen til vor Misfornøyelse, vor Klynken og Klagen, naar derimod andre holde vor Tilstand for meget bequem, og begriber ikke, hvad der fattes os i vor Lykke, som de vel og misunde os. Dette er Grund-Tanken til denne lille lærerige Artikel: „ Jeg „ sætter, man er sund, man har sin fornsdne Udkomme, „ man har intet ondt Rygte paa sig, saa havde man den „ væsentlige Bequemmelighed og vilde gisre vel imod sig selv, „ naar man i Henseende til andre Bequemmeligheder beholde„ te en Ligegyldighed, og var tilfreds med det Nødvendige. „ Det vilde heller ikke falde umueligt for en viis Mand at „ sætte saadant i Værk. Men at være fornøyet i Sygdom, „ Foragt og Armod, er meget tungere, og dog alligevel er

„ det mueligt at finde saadan Tilstand, vel ikke begvem, „ men dog ikke skadelig for sig, naar man kun derudi besidder „ en god Samvittighed." I øvrigt foreslilles Maadelighed og en bestandig Øvelse derudi som det beste Middel for et Menneske til at finde sin Tilstand begvem, og sig selv fornøyet dermed. 9) Egenkiærlighed. Her giøres en tydelig, reen og rigtig Forskiæl imellem den gode og uskyldige, og den syndige og egennyttige Selvkiærlighed, og samme Forskiæl bliver lagt til Grund til nærværende Betragtning, hvori det Spørsmaal: Hvorledes man skal elske sig selv? ligesaa fortræffelig, som kortelig er besvaret. 10) Store Gierninger. En Giernings Storhed maa bedømmes af Tænkemaaden og Bevægnings-Grundene. Store Gierninger kan udrettes af alle Mennesker. Dertil udfordres hverken store Sinds- eller Legems-Kræfter, ikke Rigdom eller høy Stand. De ere ikke alene store Gierninger, som roses af hver Mand, men de som fortiene Roes, ey heller er det altid en ringe og slet Gierning, som giør liden Opsigt, men den, som ikke har et ædelt og stort Sindelag til Kilde. Den maa selv være stor, som skal forrette noget stort, og dette bliver han ved at aflægge alt, hvad som beskiæmmer et Menneske, ved Sandhed, ved Had til Ondskab og Nederdrægtige Ænker, ved at være Mester over sine Tilbøyeligheder og Begiærligheder. Sin Storhed kan man hverken bygge paa Daarernes eller de Fornuftiges Berømmelse: „ Endog de „ Fornuftige kan kun dømme efter det udvortes, men mine „ Bevægelses-Grunde ere skiulte for dem, det, som „ gaaer indvortes for hos mig, er kun GUD og mig bekiendt. Men at du selv ikke har mærket, eller og maaskee „ har forglemt en god Gierning, som du har giort, det „ giør dig større, og betager din gode Gierning ikke noget „ af dens Værd; thi dette Forhold giver et Herredømme tilkiende over dig selv, og en Frihed fra herskende Egenkiærlighed, som ellers besmitter de nyttigste Gierninger." Derpaa nogle smukke Exempler paa store Gierninger, som fortiene Fortrin for de berømteste Heltes Bedrifter. Gode Grundsætninger, en rigtig Tænkemaade, og et oprigtigt Gemyt, som elsker sin Pligt, er den rette Grund og Kilde til sande store Gierninger. 11) Tidens Anvendelse. Her besvares det Spørsmaal: Hvorledes man skal anvende

sin

sin Tid? Svaret er kort, nyttig og fornøyelig, og her vises meget vel, at Nytten og Fornøyelsen i vor Tids Anvendelse meget vel kan bestaae med hinanden. Herved anprises iblandt andet den Klogskabs-Regel, at, da en nyttig Brug af Tiden, som vor Kald og vor Pligt udkræver, er ofte ikke efter vor Sind, og man hellere vilde tilbringe sin Tid efter sin fri Villie, man da vænner sig til at satte Lyst til sin Pligt, og lader sig alt det være behageligt, som kommer overeens dermed. 12) Viisdom forestilles i denne Betragtning som en Virkning og Følge af en sand og oprigtig Gudsfrygt. Herved har Forfatteren lagt til Grund en saadan Forskiæl imellem Viisdom og Klogskab, formedelst hvilken enhver Viis kan og bør agtes for klog, men enhver Klog ey altid for Viis. 13) Orden. Her forekommer i Begyndelsen en Tanke, som uden Tvil vil standse en tænkende Læsers Opmærksomhed. Vi vil anføre den: „Den falske „ Lærers heele Kunst og Styrke bestaaer i Forvirrelse. Lykkes det for ham, at forvirre Begreberne i Religionen, „ lykkes det for ham, at sætte Fornuftens Grundsætninger foran for den aabenbarede Sandheds Lærdomme, som dog naturligviis bør staae bag efter „ den, saa har han vundet Spil, saa er det ham ganske „ let, at forføre dem, som lade sig overtale af hans forvendte Ordei." En Læser, som herved erindrer sig, at Gud har selv lagt Fornuftens Grundsætninger til Grund til den aabenbarede Sandheds Lærdomme, vil i det mindste finde foranførte med foranderlige Bogstaver her aftrykte Satz meget ubestemt og vrklende. Thi en i øvrigt saa veltænkende Forfatter kan ikke ville have løst det Baand, Gud selv har knyttet imellem Fornuftens og Aabenbaringens Sandheder. Maaskee hans Meening maatte være denne: lykkes det ham at faae sat en høyere Priis o. s. v. Men denne kan vel og ikke have været hans Meening. Enhver guddommelig Sandhed, som Gud har aabenbaret endten ved Fornuften eller Skriften bør være os lige vigtig. Bør vi vel sætte større Priis paa den Sandhed, at Gud er tre eenig, end denne, at han er til? Har Gud vel selv sat nogen høyere Priis paa den eene, end paa den anden? Hans Meening maa da ufeylbarlig have været denne: lykkes det ham, at sætte sin Fornufts falske og mod Aabenbaringens

Sandhed ſtridende Grundſætninger, foran for dennes Lærdomme o. ſ. v. I øvrigt indbefatter Betragtningen en kraftig Opmuntring til at efterligne Gud i at elſke og følge Orden i alle ſine Idrætter og Beſkæftelſer og ſin hele Vandel, og ey at forſtyrre den moraliſke Orden i Verden ved Synder og Laſter. Ikke mindre læſeværdige, opbyggelige og lærerige ere de tvende ſidſte, den 14de og 15de, Betragtninger over Døden og Himmelen, af hvilke den over Døden indbefatter en ſmuk og rørende Afbildning paa en ung døende Chriſten. Overalt kan vi med Sandhed ſige, at vi med megen baade Fornøyelſe og Opbyggelſe have gjennemlæſt diſſe grundige og lærerige Betragtninger.

Berlin. D. Anton Friderich Büſchings eigene Gedanken und geſammlete Nachrichten von der Tarantel, welche zur gänzlichen Vertilgung des Vorurtheils von der Schädlichkeit ihres Biſſes, und der Heilung deſſelben durch Muſik dienlich und hinlänglich ſind. 1772. 3½ Ark i 8vo. Der gives Seen-Syger, ſom yttre ſig i en næſten uimodſtaaelig og indtil Døden uhottelig Lyſt til at dandſe. Hippokrates mælder allerede om ſaadanne, hvor i Folk, hvis man ikke med Magt afholder dem, dandſe ſaa længe, til de blive liggende døde. Horſt fortæller, at han har talt med viſſe Fruentimmer, ſom hvert Aar beſøgte den H. Weits Kapel i Ulmer-Gebeet, og ſammeſteds dandſede ſaa længe baade Dag og Nat i en Art af Raſerie, indtil de bleve aanſke uden for ſig og faldt om. Efter denne Tid følede de ſaa lidet eller intet af dette Raſerie, indtil over Aar i May, da der indfandt ſig en ſaadan Uro i deres Lemmer, at de bleve tvungne til, at vende tilbage til den H. Weits Kapel, for paa nye at begynde deres ſælſomme Dands. Plater fortæller, at et Fruentimmer var engang bleven overfalden af denne Sygdom, med hvilket nogle ſtærke Mænd vexelvis har maattet dandſe baade Dag og Nat. Dette varede næſten en heel Maaned, uden nogen Mellemroe, endſkiøndt den Syge ganſke havde afſlidt Huden under ſine Fødder. Om hun end undertiden, ſkiøndt ſielden blev overtalet til at ſidde eller æde, ſaa giorde hun dog lutter ſaadanne Bevægelſer, ſom om hun dandſede, til hun endelig var bleven berøvet alle Kræfter, og ikke mere kunde ſtaae, da hun derpaa blev

bragt

bragt i Lazaretet, og kun meget langsom igien kom til sine Kræfter. — Der gives Sinds- og Seen-Syger, som helbredes ved Musik og Dands. Ligesom Chiron formildede Achillis vilde Characteer, og David Sauls Traurighed ved Musiken; saa har man og undertiden i de nyeste Tider bragt melancholiske og rasende Personer ved Musik til Dands og ved Dands til deres Sundhed igien. Hr. D. Kähler har i Apulien virkelig selv bemærket en efterhaanden overhaandtagende Melancholie, som kommer af den ureenlige og siddende Levemaade, og af den slette Næring, som for den største Deel bestaaer af Bælg-Frugter, Østers, Muskler, Snegle, og andre Søe-Dyr, og den varme fugtige Søe-Luft, og lader sig Tid efter anden hæve eller lindre ved det, at man ved Musik og Overtalelse søger at bevæge den Syge til at dandse, hvor i han gemeenlig efter det første Forsøg finder saa megen Smag, at han den næste Dag, saasnart han hører samme Musik igien, ikke kan afholde sig fra Dands. Ogsaa denne Dandsesyge paakommer gemeenlig kun hysteriske Fruentimmer, og kommer ligesaa aarlig igien, som St. Weits Dands. Denne Apuliske Dandsesyge har nogle nyere Læger, i sær Baglivi, afledet fra de Tarantelers (giftige Ædderkoppers) Stik, som ere der i Egnen, og Sygdommen har deraf bekommet det Navn Tarantismus. Jeg selv har denne Meening intet urimeligt, saasom det er bekiendt, at giftige Dyrs Stik og Bid virke meget forskiællige og sælsomme Seen-Syger. Man veed og af Reyse-Beskrivelserne om Ædderkopperne af Ceylon, hvis Stik vel ikke dræber Folk, men dog gior dem forrykte, iligemaade af Brogiani, at Stingene af de Toscaniske Ædderkopper drager snart Raserie, snart ogsaa Døden efter sig. Den Indvending, at Tarantelerne i andre Egne af Italien ikke foraarsager nogen Melancholie eller Dandsesyge, ja ey engang tilvejebringer nogen Upasselighed, som Balifon bevidner om en Læge, der i hans Nærværelse har ladet sig stikke af tvende store Taranteler uden alle Følger, beviser ikke Sagens Utroeværdighed, da man ligeledes veed om Øgler, Scorpioner og andre giftige Dyr, at deres Sting ere paa nogle Steder dødelige, men paa andre derimod uden alle Følger. Selv den aarlige Tilbagekomst af Tarantismi Tilfælde har Overeenstemmelse med Ædderkoppernes Gift. Thi efter Brogiani Anmærkning om de Tosca-

niske

niſke Ederkopper, har nogle, for hvilke Giften har ikke været dødelig, erfaret Virkningerne deraf mange Aar efter hinanden til ſelvſamme Tid, nemlig een ſyv, og en anden fem Aar. — Med alt dette er det dog endnu ikke beviiſt, at den Apuliſke Dandſeſyge kommer af Tarantel-Sting. I de nyeſte Tider har endog de nøyere Bemærkere beviiſt det Modſatte, hvoriblandt Hr. Kåhler, ſom et Øyne-Vidne, fornemmelig er at anmærke. Man har ellers ikke Mangel paa flere Vidner. Tous ceux (ſiger en vis Thom. Cornelius i Gazette ſalutaire) qui s'imaginent être mordus de la Tarantule, ſont ordinairement de jeunes filles folles, que les Auteurs Italiens apellent Dolci di Sala, qui par quelque Indiſpoſition particuliere, tombant dans une eſpece de Folie Melancolique, s'imaginent, d'après l'opinion vulgaire, avoir été piquées par une Tarantule. De Herrer **Ferao** og **Brogiani**, ſom og Forfatteren af Reflexions on ancient and modern Muſic London 1749. ere af ſamme Meening, ſom de grunde paa Erfaring. Men at den hele Dandſeſyge er en Opdigtelſe af Betlere, og at ethvert Tarantel-Sting er ganſke uſkadelig, lader ſig nøppe ſlutte af de hidindtil bekiendte Data. Recenſenten overlader til upartieſke Læſere, om de kan biefalde denne hans Meening, efterat de har giennemlæſt ovenanførte lidet Skrift. Hr. B. har derudi ſamlet de af ham for mange Aar ſiden i nogle Journaler bekiendtgiorte Opſatzer om Tarantismus, ſom et blot Betler-Bedragerie, tilligemed dem, ſom ſamme har foranlediget, og tilføyet nogle andre Vidnesbyrd. I Stedet for den lange ubetydelige Afhandling af Hr. **Titius**, ſom han ſelv har igienkaldet, og den blotte Recenſion af den **Kåhlerſke**, havde man hellere ſeet den ſidſte heel indrykket, ſom er ſaa ſærdeles lærerig. Forfatteren kunde ellers endnu have anført flere Vidner. Iblandt de vigtigſte ere de, at Tarantel-Stinget i de Lande, der endnu ere heedere end Apulien, ſaaſom Sicilien og Maltha, ikke frembringer den foregivne Virkning. Dertil kunde man endnu have føyet **Drummonds** Vidnesbyrd, at Tarantel-Stinget paa Cypern hverken fordrer Muſik eller Dands, og at ſammeſteds faſt intet derom er bekiendt, om endſkiøndt man vel ikke ſeer noget Folk i Verden meer hengiven til Dands og Spring.

Riga.

Riga. D. Joh. Gottl. Tölners theologiſche Unterſuchungen des erſten Bandes erſtes Stück. 1772. 336 S. i 8vo. Dette periodiſke Skrift, hvoraf til hver Meſſe et Stykke ſkal komme for Lyſet, af hvilke tvende ſkal udgiøre et Bind, træder i Stedet for de vermiſchte Aufſätze, ſom Hr. Tölner hidindtil har udgivet. Allerede det ſidſte Bind af diſſe indbefattede lutter theologiſke Afhandlinger, og da Forfatteren nu herefter vil indſtrænke ſig alene til ſaadanne, ſaa har han anſeet ſig hiin almindelige Titel for ubeqvem dertil. Man veed, at Forfatteren forſvarer en anſeelig Rang iblandt de Theologer, hvilke, uden at binde ſig til gamle og almindelig antagne Meeninger, eller at lade ſig afſkrække ved det herſkende Lærebegrebs formeente Uforbederlighed, arbeyde paa det theologiſke Syſtems Forbedring og Religionens Oplysning. Man kan da ſlutte heraf, hvad man har at love ſig af diſſe Afhandlinger, det ſamme nemlig, ſom man allerede har høſtet af hans foregaaende Skrifter, mange Begrebers og Satzers Rettelſe, Forbedring, Oplysning og Beſtemmelſe. Forfatteren fordrer S. 14. til en retſkaffen theologiſk Underſøgning, at man derved maa vente ganſke roelig og ligegyldig, om Reſultatet deraf ſkulde blive orthodox, eller papiſtiſk eller Socinianiſk, om den ſkulde blive kanoniſeret eller forkiætret. Dette første Stykke indbefatter 10 Afhandlinger, hvis Indhold og Afſkrifter ere følgende: 1) Von theologiſchen Unterſuchungen überhaupt. I vore Dage, da man har flere Hiælpemidler og større Frihed, ere de fornemmelig pligtmæſſige og nødvendige, da Reformatorerne har alene afſkaffet de øyenſynligſte Forfalſkninger og den groveſte Overtroe, man har i det øvrige forplantet Syſtemet, ſom de forefandt det, uforandret. Endog ſiden, undtagen i den nyeſte Tid, har man i vor Kirke ey underſøgt, men alene overlevert. Hr. T. giver her 6 Regler, hvorefter man maa underſøge, og ſom han vil følge i ſine Underſøgninger. 2) Vom Arianismus. Her bliver forudſat, at den Lære om Treenigheden er ingen Chriſtendommens Grundlære, og dermed bliver Arianismus ſammenlignet, i det Øyemærke, at viſe, at man bør fælde mildere og gunſtigere Domme derover. Begge ere ſaavel i ſig ſelv, ſom i Henſeende til Bibelen, muelige Theorier. Begge ere ey uden ſtore Vanſkeligheder, og i Henſeende til den retfærdiggiørende

og

og saliggiørende Troe paa Christum, er det fuldkommen eet og det samme, hvilken af begge Theorier om Christi Person man giver Bifald. 3) Ueber Hebr. I. 10 bis 12. Her bliver beviist imod Wettstein og Hr. Michaelis, at her under Himmelen ikke maa forstaaes Englerne, men at Tiltalen er stilet til Guds Søn. 4) Von der Freude aus den bösen Handlungen. Da der ved Dyden er mere Glæde, end ved Lasten, saa spørges, hvor det kommer sig, at Tilbøyeligheden til den Sidste er almindeligere og større, end til den første? Og kunde GUd ikke saaledes indrette det, at der med onde Handlinger var slet ingen Glæde forbunden. Arvesynden er et Navn paa det Onde, men ikke nogen Forklaring derover. De Mangeler i vor Natur, som vi selv ikke ere Stiftere til, følger af denne Naturs Skranker, der ikke kan skilles derfra: Noget Fremmed, uden fra Tilkommende ere de ikke. 5) Die ganze Religion Dank und die ganze Religion Vertrauen. Den sædvanlige Boeds-Methode, hvorved man søger at skrække Mennesker, er ikke den sande Methode til at forbedre dem. Religionens Kilde maa være Fortroelighed. Dette bliver beviist af Skriften og af Sagen selv, og dernæst uddrages Regler deraf for Gudsfrygtighed og for dens Befordring. 6) Von der Beschaffenheit eines guten Werks, indbefatter mange gode Bemærkninger. 7) Ist ein bestimmter Begriff vom Erlösungswerke nöthig? Ikke for de Eenfoldige, saasom det er ikke nogen væsentlig Deel af den saliggiørende Troe. Men Christne af nogen mere Vid, endogsaa ustudeerte, hvis de vel have et tydeligere, om just ikke lærdt Begreb derom. 8) Die Lehre JEsu, und die Lehre der Apostel. Denne indbefatter meget mere, end hiin. De almindelig nødvendige Religions-Sandheder forekommer ey alle i JEsu Taler, og vi kan ikke antage dem som en Bestemmelses Grund, for hvad enhver Christen har nødig at vide; men vi maa tage Apostlernes Skrifter til Hiælp, endogsaa ved den katechetiske Underviisning. 9) Was ist die Philosophie über die Glaubenswahrheiten? Naar Fornuften bliver anvendt deels til sammes Forstand, deels til deres Mueligheds Undersøgning, eller til at undersøge deres Mueligheds Art, eller deres fornuftige Rimelighed og Beviislighed, eller deres Grunde, eller deres Følger. Men philosopherer man ikke da

alle

alle Hemmeligheder bort af Aabenbaringen? eller afviger man ikke ganske derved fra den christelige Religions oprindelige Enfoldighed? Begge Deele kan skee, men er kun en Misbrug. Theologen maa philosophere over enhver Christendoms Sandhed, men enhver Christen i Almindelighed behøver det ikke. 10) Der rechte Gebrauch und Mißbrauch der zukünftigen Vergeltungen. Sammes alt for idelige Brug til at understøtte vore Formaninger eller Bestraffelser, er skadelig. Ved forskiællige Grundsatzer og Regler bliver altsaa sammes rette Brug bestemt. —— Forfatteren vil ikke finde Biefald i Alt.

Bützow og Wismar, Ueber den Ursprung der Sprachen und der Schrift. 1772. 79 S. i 8vo. Den ubekiendte Forfatter skal have skreven med Indsigt og Grundighed, og, skiønt han ikke nævner Priisskriftet over samme Materie, synes han dog at have haft nogen Hensigt dertil. Efter Forfatterens Systeme, skulde det ey alene være mueligt, at Mennesker uden Sprog kunde opfinde sig selv et Sprog, men det er ham endogsaa rimeligt, at om alle Mennesker paa Jordkloden med Eet mistede deres Sprog, og i Hensende til deres Forstands Kræfter blive atter igien nedsatte til den første Barndoms Uformuenhed, saa skulde dog en eller anden af sig selv geraade paa Sprogets Opfindelse. Men at Menneskets overladt til sig selv, nødvendig maatte finde paa det første Sprog, synes han ey at ville poastaae, da han meget mere ofte erindrer, hvorledes det endog, med alle de naturlige Evner, Mennesket besidder, dog vel er mueligt, at det, under visse Omstændigheder blev staaende ved en meget nedrig Grad af sin Udvikling, som nogle iblandt Dyrene opvoxne Mennesker og nogle Folks Exempler bevise. Hvad ellers Sprogene selv angaaer, da søger Forfatteren deres første mueligе Begyndelse i de mechaniske Toner, som ere naturlige Følger af Menneskets livagtige Følelser. Dertil føyer han dernæst ogsaa Efterlignings-Driften, som først skulde gisre Dyrenes Følelses-Toner, dernæst andre Menneskers, og endelig ogsaa Lyden og andre paa Sprog-Organerne indtrængende Egenskaber af livløse Ting, til ligesaa mange Slags Udtrykker af Følelser, og dernæst ogsaa videre til Tegn paa Tingene. Forfatteren har udsøre alt dette tydelig og med Forsigtighed, i det han forestiller sig Mennesket først

uden al Sælſkab, dernæſt i Sælſkab med Dyrene, og endelig i Sælſkab med ſine Lige, forfølger Sprogets Oprindelſe gradviis, og overalt ſøger ved Erfaring at ſtadfæſte ſine Slutninger. En velgrundet Anmærkning har han ved den Leylighed giort om de ofte vidt overdrevne Efterretninger om Folk, hvis Tale for den ſtørſte Deel ikke ſkulde beſtaae af artikulerte Toner, men falde i Øret ſom en Piben, Pluddren, eller noget ſaadant, nemlig, at ethvert ubekiendt Sprog ſynes uartikuleret for den, der først hører det tale i ſær af den gemeene Mand og tillige hastig. I den formodentlige Hiſtorie om Bogſtav-Skriftets Opfindelſe, antager Forfatteren det første Skrit ved det Indfald, i Trækkene, hvorefter Tingene ſkulde betegnes, at rette ſig efter de Toner, hvormed man gav dem tilkiende i Sprogets Ord, nemlig at lade ſaa mange og ſaa mangfoldige ſynlige Tegn følge paa hinanden, ſom der lod ſig underſkille Toner i Tingens Navn. Herefter kom til Betegnelſe af ligelydende Stavelſer med et Slags Tegn, og ved de enkelte Stavelſer blev rimelig giort Begyndelſe. Sprogenes Hiſtorie lærer, at nogle Bogſtaver i Alphabetet ere ofte først ſiden efter bleven opfundene, og i alle bekiendte Sprog kommer Toner for, for hvilke der i Skriftet endnu ikke er noget nøye underſkillende Tegn.

Leipzig. Humphry Klinkers Reiſen aus dem Engliſchen. 3 Bände. 1772. 2 Alph. 3 A. Denne Roman er forfattet i Breve, hvor i Forfatteren ikke har ſkildret uefterlignelige Idealer af alle muelige Dyder, men foreſtiller Menneſkene, ſom man ofte foreſinder dem i det almindelige Liv, ſaa at han derved ikke har forſømt det egentlige i de Engellænders, Skotlænders og Irlænders Character, ſom her ſpille deres Roller. Det heele Værk ſkal være ſkreven med megen Lune. Ingen af Perſonerne modſige den Charaeteer de har paataget ſig, og Begivenhederne ere ſaaledes forviklede, at man ikke, ſom ſædvanligt er, ſaa læt ſkal kunne giætte, hvad Udfald de ville faae. Kort: Originalen ſkal have Fortrin for mange af ſit Slags, og Overſættelſen, ſom man i alle Henſeender ere fornøyet med, erkiender man i nogle Henſeender for et Meſterſtykke, i ſær hvor det galt at lade Perſonerne udtrykke ſig i det tydſke Sprog paa den Maade, ſom deri kunde ſtemme med deres Characteer.

No. 3.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 20de Januar. 1774.

Kiøbenhavn. Lovtale over Messias af Christian Balthöhm, Magister Philosophiæ og Garnisons Præst i Citadellet Friderichshavn. Oversat af det Tydske ved H. H. Birch. 1772. 144 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. — Ved en simpel og utvungen Levnetsbeskrivelse skulde Forfatteren have faaet den rigeste og frugtbareste Leylighed til at udmærke det store og fortræffelige, det guddommelige, det som fortiener en hellig Beundring og ivrig Efterfølgelse i JEsu Levnet og Character, og han skulde ganske og aldeles kunne have sparet alt hvad der er anvendt af Flid og Umage paa Stilen, for at Afhandlingen dog endelig maatte svare til den Titel af Lovtale, som den skulde have. Thi det kan ikke nægtes, at jo Forfatteren for denne Titel har opofret nogen Flid, som kunde have været anvendt paa Sagen selv og Materien. Han tilstaaer selv i Fortalen, at alt i Christi Character er stort, alt fuldkomment, alt Tilbedelse og Beundring værdigt; at hans heele Liv er ophøyet over en dødelig Tunges Roes, at Lovtalen er færdig ved blot at opregne de mærkværdige Optrin i hans Liv; at det var kun at fordunkle dem, ved Kunstens mistømmelige Vendinger at ville give dem en fremmed Glands; at han derfor i nærværende Afhandling, som han selv kalder den, har været meer en Fortæller, end en Lovtaler; at han ikke har ødet noget af Vittighedens Flitter, ikke noget Ind-

bildningens Spil, intet Veltalenheds Blomſter, ſom kun finder Sted i Lovtaler over nedrige Væſener, der ofte ere ſtore alene fordi deres Lovtaler har været en ſtor Mand. Paa et andet Sted i Afhandlingen ſelv S. 101. ſiger han: „ At det Store behøver ingen Ophøyelſe, at Sminken for„ derver den ægte Skiønhed. Vi ville ikke bære Lys til So„ len, eller Draaber til Havet. Aldrig er Sandhed ſkiøn„ nere, end i dens egen Dragt, og denne Dragt er Enfol„ dighed.“ Juſt derfor vilde vi, at Forfatteren ſkulde kun have frevet en characteriſtiſk Levnetsbeſkrivelſe, ſiden allerede Lovtalen dermed var færdig, og fordi Sandhed er aldrig ſkiønnere end i ſin egen Enfoldigheds Dragt. Det havde da ſtaaet enhver frit for, ſom vilde, at antage Levnetsbeſkrivelſen for en Lovtale. Men nu da man hører det Ord Lovtale, ſaa er man allerede vandt til at forbinde med dette Ord ſaadant et Begreb, at man venter, at Forfatteren, for at fyldeſtgiøre og fornøye os, maa have giort ſig nogen beſynderlig Umage for ſit Sprog og ſin Skrivemaade, og nogen anden Flid, end den man fordrer eller venter af en ſimpel Hiſtorieſkriver, og man er færdig allevegne at dømme ham efter den Kunſtes Regler, han ſynes at have bundet ſig ſelv til. Hvad Forfatteren ſelv angaaer, da var det næſten at fornærme hans bekiendte Veltalenheds Gave, om man vilde ſige, at han ſlet ikke havde brugt noget Veltalenheds Blomſter, nogen Declamation, Exclamation, Apoſtropher og andre Figurer af det Slags, ſom egentlig høides for Zirather i en Tale, og at han overalt ikke havde giort ſig nogen anden beſynderlig Umage i Henſeende til Sproget og Stilen, for denne ſin Tale, end han ſkulde og maatte have giort ſig for en ſimpel Fortælling. Vi ville derpaa anføre nogle Exempler S. 24.: „ Ringhed og Høyhed, Foragt og Tilbedelſe, „ Forfølgelſe og Seyr, paa den forunderligſte Maade for„ eenede, ſlettede ſaadan Svøb om hans Barndom, ſom „ ikkun kunde omgive et Gud-Menneſke. — Hvem for„ undres ikke, ſom ſaae dette Barn i en Alder, da andre „ nøyde have glemt at lalle, omringet i Templen med Jø„ diſke Lærere, høre ham tale med guddommelig Viisdom „ om guddommelige Sandheder, uvis om, hvem der var Læ„ rer, eller hvem der var Lærling. Guds Tempel! hvor „ ſtor blev da din Kiærlighed? Salomo! hvad er det ſkin-

„ nende

„ nende Marmor, dit kostbare Guld? Hvad ere din Byg-
„ nings guddommelige Fortrin mod dette Huses Pragt,
„ som Messias opfyldte med sin Majestætiske Herlighed?
„ — S. 38. Endelige Væsener, maa ved ethvert Skrit
„ væde deres Kundskabs Lybebane med deres Sveed. —
„ Et Hav af Sandheder efter det andet indstrømmede paa
„ Messias, efter som hans guddommelige Geist vilde udvide
„ sig. — S. 45. JEsu Tilbedere! Her strider Heltemod
„ med Forvovenhed, Viisdom med List! Tre Gange greb
„ Forføreren ham an, tre Gange blev han ved hans Munds
„ Sværd tilbagedrevet, og tre Kiæmpepladse kronede Mes-
„ sias. Guds og Menneskenes Fiende maatte vige, og sløv-
„ giorde sine giftige Tænder paa hans ævige Kiæder. —
„ S. 54. Ingen Skole, hvis Mure ikke bleve rørte af hans
„ guddommelige Stemmer; intet Bierg som jo gav Gien-
„ lyd af hans Evangelium; ingen Landevey var uden hans
„ Fodspor; ingen Mark uden Vidnesbyrd. Det stolte Je-
„ rusalem havde ingen Fortrin for den foragtelige Landsbye,
„ og de høye Palladser, hvor den kolde Marmor ligesom
„ meddeeler Hierterne sin Haardhed, og vores Vanart læt-
„ tere udbreder sig, maatte staae tilbage for det lave Straae-
„ Tag. — S. 66. Jeg seer ham stedse at gaae seyerrig
„ bort i hans fængslede Fienders Følge. — Fængslede!
„ Hvorledes? Maaskee ved kunstig sammenkiædede Beviser,
„ ved Slutninger udledte af ævige Sandheder? Saa taler
„ Mennesker til Mennesker. Men Hører I Himle! og
„ du Jord tag til Øre! thi HErren taler, dette er
„ Guddommens Sprog, Lovgiverens Stemme, og det Be-
„ viis, der bedre fængsler Fornuften, end tusinde Slutninger.
„ — S. 108. Ja! hvad tale vi om hans uovervindelige
„ Taalmodighed under hans sværeste Lidelser? Han som ud-
„ gydede Taarer over hans Fienders Elendighed, naar har
„ han begrædt sig selv? Hvad om den Forsonlighed, med
„ hvilken han saae til sine Forfølgere, der havde opofret ham
„ for deres Rasen: naar kaldte han Himmelen til Hævn?
„ Hvad om hans villige Hengivenhed i hans Faders Villie:
„ naar har man hørt ham murre? Hvad om den Menneske-
„ Kiærlighed, denne Dydernes Dronning, som fulgte med
„ ham fra hans Vugge til Korset? — Helligste Gud-Men-
„ neske! Med hvad for en Lignelse tillader du os at skildre

„ din ubeſmittede Uſkyldighed? Skal vi hente dette Billede „ fra Paradiſet den første Uſkyldigheds lykſalige Boelig, el„ ler fra de fuldkomne Retfærdiges Egne, ſom nu beundre „ dig med frydefulde Hierter? Hvor livloſt bliver dette Bil„ lede? Hvor mat denne Lignelſe? Hvor lidet kan vi ſige „ om dem, hvor meget om dig? Ney du kan alene afbildes „ ved dig ſelv, du kan alene lignes med dig ſelv.“ Enhver ſeer lættelig, at diſſe Prøver ere ſlet ikke anførte Forfatterens Veltalenhed til Bebreydelſe, men meget mere til Roes, og endelig til Beviis paa, at man finder og virkelig i denne Afhandling det man af Titelen vil vente, nogen mere Pynt, end der ſkikker ſig for en ſimpel Fortælling, og den Enfoldighed, i hvis Indklædning Sandheden er, efter Forfatterens egen Tilſtaaelſe, allerſkionneſt. Derimod maa man dog tilſtaae dette, at der ere viſſe høye Sving, ſom i en ſimpel Fortælling om Meſſiæ Bedrifter ikke kunde være anderledes, om Sandheden ſkal blive ubeſkaaret, omendſkiønd: de i enhver anden Lovtale ſkulde og maatte anſees for overdrevne: for Ex. S. 87.: „Han kaldte Fiſkene i Havet, og de forſamlede „ ſig, han vinkede ad Vindene og de tauge. Truede han „ de ſtolte Bølger, ydmygede de ſig, og vilde han gaae „ paa dem, fandt han paa Havet banede Veye o. ſ. v.“ Diſſe ere Sandheder, ſom ved ingen Sminke kan forhøyes, og ved ingen Simplicitet fornedres. Men lad nu ſaa være, at man, Forfatterens Veltalenhed ufornærmet, kunde ſige det, han ſelv ſynes at have tilſtaaet, at alene den blotte Beſkrivelſe paa Meſſiæ Characteer var Lovtale nok, og at han undertiden havde overſtiget eller undviget den ubeſmykkede Simplicitet, hvormed Meſſiæ Characteer ſynes os immer helſt ligefrem at ville beſkrives, ſom ærefuld og høytidelig nok i ſig ſelv, saa hverken burde eller maatte derfor hans characteriſtiſke Levnetsbeſkrivelſe have været forfattet i et nedrig, ſlet og upyntet, men meget mere i et jævnt, ſmukt og ædelt, og til Materiens Høyhed værdigt Sprog. Men en betydelig Fordeel, ſom Forfatteren ved ſaadan Levnetsbeſkrivelſe ſkulde have erholdt, bør vi ikke fordølge. Han ſkulde, foruden det, at han dog ikke havde manglet Leylighed til at vise Prøve paa ſin ædle og berømmelige Veltalenhed, kunde have foreenet tvende Arbeyder til eet, maaſkee til nogen mere Bequemmelighed paa vel for ſig ſelv, ſom ganſke viſt

for

for Læseren. Vi meene, han skulde have fundet bequem Leylighed til at indrykke i Beskrivelsen selv de fleste af sine her under Talen føyede Anmærkninger, hvorved Læserens Opmærksomhed paa Talens Sammenhæng nu immer paa hver Side standses og afbrydes, og for en Deel alt for længe opholdes ved de længste Anmærkninger. Da vi nu har sagt hvad der ved Talens Læsning i Almindelighed er falden os ind, saa maa vi for Resten tilstaae, at vi have læst den med megen baade Opbyggelse og Fornøyelse. Nogle Steder, som i sær har behaget os, ville vi her anføre S. 17.: „ Det var „ Viisdommens Plan, at Messias længe skulde ventes, „ og ved denne Forventelse blive dyrebar. Den høyeste „ Lykke rører os kun lidet, naar den ikke ved igientagne „ Sukke forhverves. Hvem som skal agte Lyset høyt, maa „ først længe sidde i Mørket. En Times Tusmørke styrker „ vore Øyne til at beskue den opgaaende Soels Straaler, „ men 4000 Aars Forberedelse behøvede Verden, inden „ denne Glands af hiin guddommelige Herlighed kunde op„ gaae, saa længe maatte Mørket omgive Hedningene, og „ Skygger Jøderne; Vi kunde ikkun langsom føres saa „ stort et Lys i Møde, dersom det ikke mere skulde forblinde „ end oplyse os. Veyen maatte først baues for Messias. „ Spaadommenes Almindelighed skulde opvække et almin„ deligt Haab iblandt Hedningene, den svede Fornuft skul„ de erkiende et høyere Lyses Nødvendighed, og en heel Ver„ dens Forening under et Overhoved skulde befordre denne „ guddommelige Glandses desto hastigere Udbredelse.“ —— S. 48. Den Reflexion Forfatteren har ladet Messias giøre sig ved at fæste sin Boelig paa et vist Sted er vel i sig selv rigtig og rimelig nok, om man end ikke saa lige med Vished kunde sige, at Christus virkelig har giort sig den samme: „ Hvor skulde han nu oprette sin Boelig? Maaskee i Ho„ vedstaden, hvor Fortienester forglemmes og Laster belønnes, naar de kun ere fornemme og sindrige? I Hoved„ staden, hvor de sandselige Fornøyelsers vilde Glæde be„ daarer Fornuften, og Forfængelighedernes Larmen døver „ Sandhedens Stemme? I Hovedstaden, hvor den tom„ me Røg af stolte Titler, som have tabt deres gamle Mee„ ning, tildækker Siælens Nøgenhed og forædler Lasterne, „ blander den ægte Storhed med den uægte, og giør Men-

„ neskene ukiendelige for sig selv? I Hovedstaden, hvor „ Redelighed er Grovhed, Dyd Enfoldighed, Viisdom „ Grublerie, Retfærdighed Menneske-Had, Nidkiærhed „ Raserie, og det sande Fortrin en utilgivelig Forbrydelse? „ Eller skulde ikke hans Fæderneland haft første Fordring til „ ham? (NB. Følgende Reflexion er her saa meget mere „ rimelig end den Foregaaende, som man veed, at Christus „ selv ved anden Leylighed har ladet sig forstaae dermed.) „ Men just der er ingen Prophet agtet; endten det nu er „ blot Misundelse af nederdrægtige Siæle, en forkeert Hov„ mod, en virkelig Foragt for sig selv, eller, hvem veed, „ en naturlig Feyl; de fremmede Smaating synes os store, „ og den indenlandske Storhed liden, liig de svage Øyne, „ der opdage en liden Gienstand langt fra, medens den „ større i Nærheden bliver usynlig. Dette betænkte den sto„ re Lærer, og Capernaum blev den høyeste Viisdoms Sæde. „ — S. 50. Han maatte først have Vidner til hans Lære „ og hans Underværker; de skulde efter hans Død forkynde „ Verden, hvad deres egne Øyne havde seet, og deres „ Ørne havde hørt. Hvor skulde han tage dem fra? Hvor„ fra skulde han udvælge sig dem? Fra Hoffet eller Hytten? „ Messias fordrede hos sine Sendebud Sandhed og Ydmyg„ hed, Viisdom vilde han selv indgive dem, og han ud„ valgte det nedrige Folk i Landet. Verden skulde erkiende, „ at Virkningen af deres Tale ikke var at tilskrive nogen „ naturlig Skarpsindighed, ikke nogen menneskelig Velta„ lenhed, ikke verdslige Videnskaber, eller udvortes Anseel„ se, men Sandhedens egen væsentlige Kraft. Saaledes „ som Skaberen er større i Miden, vi foragte, end i Ele„ phanten, vi beundre; saa vilde Verdens Fornyer og væ„ re stor i det Lidet og herliggiort i det Ringe.“ Man kan ikke nægte, at der jo er megen Rimelighed, ja Sandhed i disse Forestillinger, og flere deslige, saasom S. 71. om JEsu Læremaades Plan: „ En alt for stor Tilstrømmelse af Lyset „ forblinder svage Øyne, og en alt for udbredet Kundskab, „ naar ikke Viisdom uddeeler den, formørker ofte vor For„ stand i Stedet for at oplyse den. Denne store Lærer, „ som Guds Aand med Ret kalder Verdens Lys, efterligne„ de Skaberen, som ikke paa een Gang lader Solen bryde „ ud af Nattens Skummel: en Skygge efter den anden maa

„ for-

„ fordrives; først Dagskiæret, saa Morgenrøden, endelig „ Solen, og endnu en langsom opgaaende Soel skal vænne „ vore svage Øyne til dette Ildhav. Saaledes var Messiæ „ Plan, og derefter talede han. — S. 78. Han talede i „ Lignelser tagne af saadanne Ting, der rørte Sandserne, „ og den ringeste Gienstand gav ham den rigeste Materie til „ de vigtigste Betragtninger. Var han paa Marken, saa „ blomstrede hans Tale af Landlevnets Pragt, Menneskene „ vare da Træer, deres Gierninger Frugter, og Bedragerne forklædte Ulve. Sad han paa et Bierg, hvor en viid „ Beskuelse af Skabninger fremstilte sig for hans Øyne; „ saa talede han om den forsørgende Almagt, der nærer „ Fuglene og klæder Blomsterne. Paa Oliebierget blev han „ Viinstokken, og hans Tilhængere Grenene, og saae han „ Templen, tænkte han paa hans menneskelige Natur, „ hvori Guddommen paa en langt fuldkomnere Maade boede. „ Saaledes vidste denne store Lærer at anvende enhver Skabning til Opbyggelse, at finde Sædelærere i Planterne ligesom i Fuglene, og at opfordre den heele Natur til Sandheds Oplysning, som den i hans Almagts Haand maatte „ tiene til sammes Bekræftelse.“ Flere Exempler derpaa har Forfatteren anført i en smuk Anmærkning, hvilken han gierne kunde have indrykket i Talen selv. Vi kan for Resten ikke nægte, at jo det store og fortræffelige i JEsu Characteer er overalt baade vel afskildret, og tillige vel anvendt til Læserens Opbyggelse. Fast paa hver Side ere der Anmærkninger føyede under Talens Text, og det ikke saa smaa. De tiene næsten alle endten til videre Oplysning over visse Ting, som i Talen selv efter dens Øyemærke ikkun kortelig berøres, og ikke vel videre der kunde afhandles, eller og til at bortrydde visse Anstød for Læseren og igiendrive de Vantroendes Indvendinger derimod. Vi kan ikke nægte, at jo deres Indhold overalt er vigtig, og Forfatteren fortiener saa meget mere Roes for hans skiønsomme og fornuftige Valg i den Henseende, saasom intet skulde have været ham lættere, end at have holdt Læseren op med mange uberydelige Ting i mange baade smaa og store Anmærkninger. Vi ville kortelig anmælde Indholdet af nogle de betydeligste. S. 14. Anm. a. viser af de gamle Nationers Historier, at de har erkiendt og æret en Messias, som Verdens Frelser, under de Navne,

Apollo, Orus, Mythras, Brama, Xinutſe. S. 18. e. Viſer hvor tyk Hedningenes Mørke var for Chriſti Tilkommelſe. S. 19. f. At Jødernes Offertieneſte har uden Modſigelſe været en gudommelig Indretning, og at dens Ceremonier har været ſom guddommelige Hieroglypher for det Jødiſke Folk. S. 21. h. Hedder det: „ Plato bekiender i „ ſin Phædon, at en guddommelig Aabenbaring er os for„ nøden for at komme til Viished, og nu, da vi have den „ Aabenbaring, ſom de Gamle ønſkede, troe vi, at vi ikke „ bruge den.“ Dette ſidſte ſkal nok være: at vi ikke bekiøve den. Hvad Forfatteren har anmærket S. 23. k. om Jani Tempels Tillukkelſe, og den 12 Aars almindelige Fred ved Chriſti Fødſels og i Auguſti Regierings Tid, det kalder han en ſkion Afbildning paa den almindelige aandelige Fred, ſom Chriſtus, den ſande Freds-Fyrſte, ſkulde ſtifte, og tillige et fortræffeligt Middel til at udbrede Rygtet om Meſſiæ underfulde Fødſel desmere uforhinderlig over det romerſke Rige. S. 29. q. Foreſtilles Chriſti Ophold i Ægypten ſom en fortræffelig Leylighed for Ægypterne at blive omvendte til Chriſtum. S. 39. b. At Meſſiæ Tilkommelſe regnes fra den Tid han begyndte ſit Prophetiſke Lære-Embede, til hvilken Tid Zepteret juſt var vegen fra Juda efter Jacobs Spaadom. S. 40. c. At Daaben eller Aftoelſen med Vand, har ſaavel hos Jøder, ſom Hedninger været anſeet ſom et Renſelſes Middel af Synd. Man maa vel herved bifalde hvad Forfatteren ſiger, at det var en viis JEſu Nedladelſe til Menneſkenes Svaghed, at han vilde vedligeholde en Skik, ſom allerede var hellig iblandt Menneſkene, og forvandle ſamme til et Saligheds Middel. S. 44. f. Beſvares 3 Spørsmaale ved den vigtige Begivenhed, at JEſus blev friſtet af Diævelen, nemlig hvorfor han ſkulde friſtes? hvorfor Diævelen har friſtet ham? i hvilken Skikkelſe han har ladet ſig ſee. S. 50. k. om den hellige Hiſtories Troeværdighed S. 52. l. Bevis for Virkeligheden af den Hellig Aands Udgydelſe paa Pinzefeſten. S. 53. m. Beviis, at Chriſtus kan ikke have været nogen Bedrager. Dette er vigtigt: „ Naar har en Bedrager nogen Tid lovet ſine Tilhængere „ ſaadan en Løn, at de for hans Skyld, naar de bleve ham „ troe, ſkulde beſpottes, forfølges, hudſtryges og drabes? „ Han lover dem vel en lykkelig Evighed. Men Hvem

„ veed

„ veed ikke, hvor liden Indtryk det usynlige og langt fra-
„ værende giør paa Menneskenes Gemyt, og hvor stærk det
„ Nærværende rører os? Vi opofre næppe en eeneste util-
„ ladelig Lyst for at blive deelagtige i denne Lyksalighed,
„ og Christi Disciyler skulde hengive deres Ære, Roe,
„ Gods og Liv, eller høre op at være hans Disciper. Vi
„ skulde nu omstunder anse den for en Daare, som under
„ saadanne Vilkaar vilde giøre sig et Anhang; men saa rede-
„ lig var Christus, saa langt fra al Bedragerie, og saa
„ guddommelig var hans Magt over hans Tilhangeres Ge-
„ mytter.“ Det er og vigtigt hvad Forfatteren siger i Anmærkn. S. 60. s. mod Enden: „JEsu Foretagender stem-
„ mede ikke overeens med deres herskesyge Begiærligheder og
„ verdslige Hensigter. Han lovede dem ingen Befrielse fra
„ det Romerske Aag, intet Herredømme over Verden, som
„ hine Bedragere, derfor forkastede de ham. Men just det
„ er os et Beviis, at han er den sande Messias, og ingen
„ Bedrager, ellers havde han bedre rettet sig efter deres
„ Tænkemaade og kiødelige Lyster.“ Forfatteren tænker sundt og fornuftig om de Indvendinger, som giøres imod Religionen af Vantroende: „Sandhederne (hedder det S.
„ 65.) bliver derved meer udvidede og bedre oplyste. Aldrig
„ er Religionen bedre bleven bestyrket og Vantroen mere be-
„ skiæmmet end i vore Dage. Som Martyrernes Blod for-
„ dum befrugtede Guds Ager, saa maa nu Modstigelser og
„ Indvendinger bringe Olie til Troens Lys. Det er et
„ Stykke af Christi Seyr over sine Fiender, at de, uden
„ selv at vide det, maa tiene til de Sandheders Opklaring
„ og Bekræftelse, som de vil undertrykke.“ S. 66. z. Om Christi haarde Tiltale til Jøderne i hans Bestraffelser. Vig-tige ere og Anmærkningerne over den Artikel i Talen, som angaaer JEsu Læremaade. S. 80. h. Hedningers Vidnes-byrd om Christi Miraklers Virkelighed, og Besvarelse paa nogle Indvendinger derimod. S. 84. l. Beviis paa Hed-ningers Høyagtelse for Christi Mirakler. S. 86. m. hvorfor Christus har paalagt Diævlene Taushed, som udraabte ham for Guds Søn. n. Hvorfor Diævlene begiærede og Christus tillod, at de maatte fare i Svinene. S. 88. p. Om Brø-dets Forøgelse ved de 4- og 5000 Menneskers Bespisning. Overalt finder man og vigtige Bemærkninger over adskillige

Chriſti Mirakler. Ved den Anmærkning om Korsfæſtelſen, ſom en hedenſk og Romerſk og ingen Jødiſk Straf, der forud ved Spaadommene var beſtemt og forkyndet, havde vi ønſket den lille Anmærkning tilføyet, ſom uden Tvil er baade vigtig og rar, at Chriſtus blev fordømt af Verdens Øvrighed til en almindelig Verdens Straf, fordi han, ſom et Offer for hele Verdens Synder, ſkulde opofres af Verden ſelv, og ikke blot af Jøder og paa Jødiſk Maneer, thi da havde han vel og næppe bleven agtet for andet end en Jødiſk Misdæder. Er denne lille Anmærkning rigtig, ſaa viſer den og en rimelig Aarſag, hvorfor Gud juſt ved Spaadommene havde forud beſtemt denne Straf, og en nye Aarſag hvorfor Chriſtus juſt til den Tid ſkulde lide den. Dette var det ſidſte og ſtore Offer, Verden ſkulde giøre Gud, og hvorved Gud vilde forſones med Verden. — Vi mælde til Slutning, at denne Overſættelſe ſkal af Forfatteren ſelv være giennemſeet og udarbeydet efter et af ham ſelv ſaa vel i Text ſom Anmærkninger meget forandret og forøget Haandſkrift og ikke efter den Zürchiſke Original.

Amſterdam. Πλȣταρχȣ περι των υπο τȣ Θειȣ βραδεως τιμωρουμένων. *Plutarchi* Liber *de ſera Numinis Vindicta.* Accedit Fragmentum eidem vindicatum ap. Stobæum. Recenſuit, emendavit, illuſtravit *Daniel Wüttenbach.* 1772. 109 S. Text og 147 S. Noter og Anhang, foruden Fortale og Regiſter ſt. 8vo. Hr. W., Prof. i det græſke Sprog til Amſterdam, har udgivet dette Stykke, ſom en Prøve paa en ſær ønſkværdig Udgave af Plutarchs Værker. Han har formedelſt Materiens Vigtighed og Afhandlingens fortrinlige Grundighed foredraget den frem for andre Plutarchs Skrifter. Efter at han flittig havde ſammenlignet den med de andre, og ved igientagen Læsning havde giort ſig nøye bekiendt med ſin Autors Geiſt og Skrivemaade, anmærkede han med ſtor Flid alt hvad han ſelv fandt eller ved andre Autorers Læsning opdagede, ſom tienlig til hans Øyemærke. Hr. Prof. Haſſencamp ſendte ham paa ſin Reyſe en Collation af den Harleyiſke Codex. Hr. D. Reiskes Animadverſiones førte han ſig og derpaa til Nytte. Da han derpaa kom til Leiden, underſtøttede de berømte

Her⁊

Herrer Walkenaer og Rhunken hans Forehavende paa alle Maader og forhialp ham til Haandskrifter. En Codex, som han kalder den Vossiske indbefatter de fleste moralske Skrifter. Saasom den af Pauli Petavii Bibliothek er kommen i det Vossiske, saa holder Hr. W. rimeligen for, at det er just den selv samme, hvis Varianter ere anførte ved Enden af den Frankfurtiske og Pariſiske Udgave. Fremdeles har han brugt en Samling af Varianter, som er uddragen af tvende Codexer, hvilken tilforn har tilhørt Andreas Schott, og er i det Leidenske Bibliothek No. 64., og iligemaade et Aldiniſk Exemplar, hvorved vare Læſemaader antegnede af en ubekiendt Haand. Editionerne har han alle ſammenlignet; men klager med Ret i ſær over den Genferske, Frankfurtiske og Pariſiske Udgivers Skiødesløshed. I Texten har han næſten altid holdt ſig til den Aldiniske Udgave, uden hvor overveyende Grunde giorde en Undtagelſe fornøden. Under Texten staaer Varianterne, og der neden for den overalt forbedrede latinske Oversættelſe i ſpaltede Columner. Derpaa følger Animadverſiones. De fleſte gaaer ud paa Fortolkningen, men Critiken er dog ingensteds forſømt. I Henſeende til den første viser Hr. W. ſig ſom en Mand, der har Plutarchs Talebrug og Conſtruction vel inde, og tillige vel har vidſt at ſtadfæſte ſine Forklaringer med begvemme Grunde, deels af den næſte Sammenhæng, deels af Sammenligning med andre Steder. For Reſten har Hr. W. viiſt en ſtor Belæſenhed i alle Slags græske Autorer, og tillige anført mange Oplysninger af andre Skribentere. Af denne roesværdige Prøve kan man love ſig meget godt om den tilkommende hele Udgave af Plutarch, hvortil man maa ønske ham Biestand og Underſtøttelſe. I Noterne kunde man vel have ønſket større Præciſion og Indskrænkning, og Forfatteren har giort alt for mange Digreſſioner. Dog i en Prøve er denne Udſvævelſe taalelig. Men vilde han være ligeſaa vidtløftig i ſine Noter over det hele Værk, da maatte Værket blive alt for dyrt og kunde ikke komme i mange Hænder. Man ønsker, at han i den Henſeende maatte tage en Weſſelings Sparſomhed til Exempel. Endnu er at mærke, at det Fragment hos Stobæus, ſom man immer har tilſkreven Themiſt, har Hr. W. af gode Grunde tildømt Plutarch, og regnet det til hans forlorne Bog om Siælen.

Salz-

Salzburg og Freysingen. Christ. Frid., Menschenfreunds Untersuchung der Frage: Warum ist der Wollstand protestantischer Länder so gar viel grösser, als catholischen? Mit Erlaubniß der Obern. 1772. 6 Arki 8vo. Dette lidet Skrift fortiener med Opmærksomhed at læses i de tydske, saa vel protestantiske, som catholske Lande. Den Hovedsatz Forfatteren udfører er vel ikke nye. Det er længe siden viist, at visse Grundsatzer, Anstalter og Øvelser i den romersk catholske Religion strider mod en ikke vilkaarlig, men fornuftig og paa Erfaring grundet Politiks Grundsatzer. Nogle af de enkelte Anstalter og Øvelser, som her blive regnede dertil, ere ligeledes af andre bemærkede, og den Skade, de giør Staten, nøyere og omstændeligere viist, end her: for Ex. Folkemængdens Forhindringer, og den ved Festdagenes Mængde formindskede Flid i Arbeyder o. a. m. Ikke destomindre underskiller Forfatteren sig fra sine Forgiængere ey alene i Foredraget, men endog ved nye Bemærkninger, ved nye Forestillinger af det allerede bekiendte, og ved deraf dragne Følger, saa man skulde giøre ham Uret, om man vilde giøre ham den Bebreydelse, at han blot havde afskrevet andre. Meget mere troer man, at han slet ikke har læst protestantiske Skrifter af dette Indhold. Overalt er den Forskiæl meget synlig, der maa vise sig, naar den Materie bliver behandlet af en Protestant og af en Catholik, og her fornemmelig derudi, at Forfatteren kiender sin Religions ag de samme hengivne Landes Forfatning langt bedre, end de protestantiske, og, om man skal sige Sandhed, har en alt for god Idee om vore Politic-Forfatninger, som i det mindste er ikke almindelig rigtig. Just denne Omstændighed, og den meget alvorlige Slutning paa den heele Afhandling, har overbeviist Recensenten om, at Forfatteren er ingen Protestant, som ellers mange kunde troe. Iblandt de nye Bemærkninger, som man ellers hist og her finder, er ogsaa den om Betleriets Begunstigelse, og den Skade, som Staten derved lider. Dog finder man i de Artikler om den Bekostning, som anvendes paa Bygninger til Gudstienesten, og de Geistliges Underholdning, og de døende catholske Christnes store Bekostning endog efter deres Død, nok af saadanne Bemærkninger, som man kan erkiende for nye. Forfatteren skriver munter, og med en ham egen Lune, hoil-

ken

ken man dog hellere havde savnet paa nogle Steder, hvor Tingen udfordrer mere Alvorlighed.

Heidelberg. Thesaurus Juris ecclesiastici potissimum germanici, sive Dissertationes selectæ in Jus ecclesiasticum, qvas juxta seriem Institutionum ejusdem Juris a se editarum in ordinem digessit, illustravit, adauxit lucubrationibus propriis *Antonius Schmidt*, S. J. Tom. I. 1772. 608 S. i 4to. Hr. S. er een iblandt de Catholske Juristers, som i de nyere Tider har giort sig særdeles fortient af Kirke-Retten. Sin Fortieneste forøger han ikke lidet ved det, at han foranstalter en Samling af Skrifter, som i mange Egne af Tydskland vare alene bekiendte af Navn. Dog lader han det ikke beroe ved blot Samling, men han oplyser og meget ved sine egne Anmærkniger, og indlemmer selv hele Afhandlinger. Man ønskte kun, at han i disse sine egne Afhandlinger maatte yttre nogen mindre Religions-Partieskhed. Dog taber Samlingen selv ikke derved noget af sin Værd. Denne første Tome indbefatter følgende Stykker: I) Jo. Nepom. Enders Diss de necessario Juris prudentiæ naturalis cum ecclesiastica nexu & illius in hac usu. 1761. II) Ejusd. Diss. de diverso Juris Germanici ad civile Romanum & Canonicum communi habitu. 1771. III) Paul Riegger D. de Decreto Gratiani Vind. 1760. IV) Ejusd. Præfatio ad Opera Innocentii Cironii recusa Vind. 1761. V) Petri Gallade S. J. Diss. ad Cap. Hadrianus 22 Diss. LXIII. Heidelb. 1755. VI) G. Chph. Neller Diss. de certis S. Concilii Basileensis Decretis maxime hierarchicis a Germania & Gallia A. 1438. & 1439. acceptatis Germaniæ ab Eugenio IV. S. P. specialiter indultis per harum nationum cum S. Sede Concordata 1448. & 1516. immutatis vel non. Trev. 1764. VII) Jo. G. Schloer Diss. ad Concordata Germ. de natura & indole illorum, ut sunt pacta, sive ad Textum Bullæ Nicol. V. eaqve rationabilia & salubria &c. qvatenus hæc sunt legitime interpretanda. Magd. 1771. VIII) Ipsius Editoris Diatr. de Imperatore Concordatorum Protectore, ad illustr. Art. 14. Cap. Cæs. §. 1. & 3. Heidelb. 1770. IX) Francisci Ign. Wedekind Diss. succinctam historiæ pacificationem Religiosam continentis Synopsin exhibens. Fuld. 1738.

1738. X) Ejusd. Diſſ. hiſtoriæ ſubſeqventis Pacific. Religioſam uſqve ad ipſos tractatus Pacis Weſtphal. Synopſin præſentans. Fuld. 1740. XI) Jon. Pet. Banniza Subſidia interpretationis doctrinalis Pacis Relig. & Weſtph. ac utriusqv. Synopſis hiſtorica. Wirc. 1741. XII) Ipſius Editoris Vindiciæ pro Sententia L. B. de Ikſtadt de juſta ſummi Pontificis Proteſtatione adverſus P. R. & W. &c. adverſus nuperam Cl. Schottii Cenſuram. XIII) Ej. Diſſ. de Guarantia Pactorum Relig. in Germ. Heidelb. 1772. XIV) Jo. Val. Straus Diſſ. de Poſſeſſore Catholico non obligato ad bona ſeculariſata priſtinis uſibus eccleſiaſticis reſtituenda. Magd. 1740. XV) Anonymi Diſcuſſio, an Bona eccl., facto Acatholicorum ſeculariſata, poſt modum vero ad manus Catholicorum reverſa, reſtrtui debeant Eccleſiis, qvibus erepta ſunt.

Jena. Antiqvitates medicæ ſelectæ. 1772. 12 Ark i 8vo, er Opſkriften paa en liden Samling af ſmaa Skrifter, ſom Hr. Hofr. **Walch** den Ældre har udgivet til Oplysning over en og anden antiqvariſk Materie. Den indbefatter følgende Stykker: 1) Sigillum medici ocularii in agro Jenenſi repertum: 2) Sigilla medicorum ocularium apud Veteres Romanos: 3) Inſcriptiones medicorum ocularium. Diſſe trende oplyſer alt hvad ſom er bekiendt om de gamle Romeres Øynelæger, om deres Øyenſalver og om de Sigiller, ſom de trykte paa de Bodiker, hvor i de ſolgte diſſe Salver. Sytten ſaadanne Sigiller ere ſamlede i det andet Stykke. 4) Qvid ſit medico imperare apud Alſenum Varum. Ey alene hos denne gamle Juriſt, men og hos **Seneca** og **Cicero** forekomme det ſære Udtryk, at de **Syge befale Lægen**, hvilket nogle deels med Ordets kritiſke Forandring, deels ved en voldſom Udtolkning har ſøgt at give en anden Forſtand. Hr. W. troer, at man ikke maa forſtaae Sreder om alle, men alene om de Læger, der tillige vare deres Herrers Livegne, og ey at udvide Befalingen til de Forſkrifter, hvorefter de havde at anſtille Curen, men meget mere til Curen i Almindelighed. Saaledes kunde Herren befale ſin Slave at give ham ſelv og hans Folk Lægemidler, uden derfor at foreſkrive ham, hvad ſor nogle. 5) Hiſtoria Aſclepiadarum. Dette, ſom fordum var et Familie-

Navn,

Navn, blev siden til et Tilnavn for nogle særdeles berømte Læger, hvis Afmindelse er deels vedligeholdt af gamle Skribentere, og deels i gamle Steen-Indskrifter. Sex saadanne Asclepiader blive her fra hinanden underskilte, og deres Fortieneſter anpriſte. 6) De medicina veterum lapidari. Her mældes om de Steen-Arter, hvilke de gamle Vundlæger betiente sig af og tillagde en besynderlig Lægekraft. 7) De Pyrrhonismo medicorum veterum. Da de græske Læger begyndte at philosophere, vare der mange, som foretrak den Pyrrhoniske Sect for de andre, hvorfor der iblandt Pyrrhonianerne forekom adskillige berømte Læger. Aarsagen giør de gamle Læger Ære. De fandt, at deres Videnskab beroede ikke paa Raisonnement, men paa Erfaring. 8) De morbis veterum obſcuris. Af Aretæo nævnes tvende Sygdomme, som han kalder Venæ cavæ acutum morbum og πνευμωδες, og anfører af Aurelano en Art af Katalepsie, om hvilken man endten troer, at den er ikke mere til, eller at den af de gamle Læger er kun slet beskreven. 9) De venæ cavæ acuto morbo apud Aretæum. Dette er en videre Oplysning over dette Sted hos den gamle Skribent, og forsvarer begge Satzer, at denne nemlig taler om een og ikke om tvende forskiellige Sygdomme, og at han derved ikke forstaaer Huul-Aarens Sønderrivelse.

Jena. Antiqvitates ſymbolicæ, qvibus Symboli Apoſtoli hiſtoria illuſtratur. 1772. 6 Ark i 8vo. Er af samme Forfatter, som foranførte Skrift. Han har derudi giennemgaaet de mange Arter af de Gamles Symboler i Henseende til visse Forbindelser eller Sælskaber; først dem, som henhøre til Gudstieneſten, dernæst dem, som vare brugelige hos Soldaterne, ved Giæstebuder, og endelig ved paatagne høytidelige Forlofter og Borgskaber. Alle disse Arter ere af de Nyere blevne brugte, naar de vilde angive Aarsagen, hvorfore de gamle Christne kaldte deres høytidelige Troes Bekiendelser Symbola. Hr. W. biefalder i de sidste Afhandlinger dem, som aflede disse fra de gamle Hedningers til Gudstieneſten henhørende Symboler.

Frankfurt og Leipzig. Af Raiſonnement über die Proteſtantiſchen Univerſiteten in Deutſchland. Er

Er udkommen 1773. 388 S. i 8vo. Den tredie og ſidſte Deel, hvilken ſkal endnu være ſkreven med større Flygtighed, end de forrige, og fuld af Vidtløftighed og Omſtændighed i ſmaa Ting. Vel tilſtaaer man, at Forfatteren er et tænkende Hoved og en ſkarpſindig Bemærker, men tillige den Mand der ſtemmer anſeer Tingene paa ſin egen Maade, og tillægger mange af dem en Vigtighed, ſom de viſt nok i alles Øyne ikke ville have. I det forrige har han i fierde Afſnit handlet om Profeſſorer. Her handler han i det femte om andre Lærere, ſom ikke ere Profeſſorer af Rang, ſaaſom Privat-Docentere, Sprogmeſtere og Øvemeſtere. Det ſiette Afſnit handler om de Studerende, og det ſyvende om Collegier og Forelæsninger. I Fortalen berettes, dog med nogen Tvang, at den ubenævnte Forfatter ſkal være død, og at der er kun liden Haab til den fierde Deel. Dog meener Recenſenten, at om Forlæggeren vilde kun lægge lidt til Honorarium, ſkulde Haandſkriftet maaſkee nok ſtaae til at erholde.

Halle. Briefe deutſcher Gelehrten an den Herrn Geheimen-Rath Klotz. Erſter und Zweyter Theil. Herausgegeben von J. J. A. von Hagen. 1773. ſt. 8vo. Vel indbefatter diſſe Breve en Deel litterariſke Efterretninger, ſom tildeels ere mærkværdige nok, og ſom man allerede for en ſtor Deel har benyttet ſig af i det Klotziſke Bibliothek. Men Brevvexlingen er alene fra den eene Side, og de fleſte Breve ere Beſvarelſer til Hr. Klotz, ſom har begyndt Correſpondenzen. For at bedømme dem, maa man altſaa have hans Breve for at holde derimod, og man kan med Rimelighed og Billighed formode, at Brevenes Forfattere, ſom vel ikke ville tage denne Udgave vel op, ville med det førſte derved ſætte Publicum i Stand til at kunne bedømme deres Indhold.

Presburg. Politiſch-Geographiſche Beſchreibung des Königreiches Hungarn. 1772. 474 S. i 8vo. Først en kort Naturhiſtorie, dernæſt en kort Geographie over dette Rige, ſaa Statsforfatningen, og tilſidſt Hiſtorien.

London. Socrates out of his Senſes or Dialogues of Sinope translated from the *German* of Wieland by Mr. Winterfeld. 2. Vol. 8vo.

No. 4.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 27de Januar. 1774.

Kiøbenhavn. Rector Regiæ Univerſitatis Haunienſis *Nicolaus Edinger Balle*, S. S. Theologiæ Prof. publ. & Conſiſt. Aſſeſſor, Hoc Programmate invitavit ad Memoriam repurgatæ per B. Lutherum Eccleſiæ feſto Anniverſario Die XXXI. Octobris celebrandam. 1773. 15 S. ſtor 4to. — Forfatteren meener, at vi lever i ſaadanne Tider, da den aabenbarede Religion ſtaaer større Fare for, end nogen Tid tilforn. Tempora illa, (diſſe ere hans Ord) in qvæ noſtra incidit ætas, cum ejusmodi ſint, a qvibus religioni revelatæ haud parum immineat periculi, flagitare utiqve videntur, ut qvam fieri poteſt deligentiſſime, caveant omnes illi, ad qvos pertinet eccleſiæ cura, ne qvid detrimenti capiat Respublica Chriſtiana. Turbas enim atqve lites, qvibus hodie agitatur eccleſia, ſi qvis animo, a ſtudio partium alieno attente conſideraverit, vix ac ne vix qvidem diffiteri poterit, plurima illorum, qvæ oppugnantur, dogmatum ea eſſe, qvibus deſtructis ſalvum atqve inconcuſſum manere neqveat ipſum Fidei Fundamentum. Forfatteren anfører herefter nogle ſaadanne Stridigheder og Meeninger, ſom i diſſe Tider bringes paa Bane, og af hvilke der ſkal være ſtor Fare at befrygte for den aabenbarede Religion. Nogle søger at betage en efter anden af de bibelſke Bøger deres guddommelige Anſeelſe, og faſtſætte ſaadanne Gudommeligheds Kiendemær-

ker, at man giør en Epictet, Antonin og Seneka Uret, derſom man og ikke vil erkiende deres Skrifter for guddommelige. Nogle ville renſe Theologien fra menneſkelige Opfindelſer og Tilſatzer, men de bære ſig ad, ſom den uerfarne Vundlæge, ſom, i det han vil affkiære de ſyge Lemmer, ilde tilreder det heele Legeme: thi de vil have udryddet af Theologien alt hvad der har nogen Skin af Hemmelighed, og lader intet blive tilbage, ſom paa nogen Maade falder Fornuften ubegribeligt. Andre forkaſte næſten alle theoretiſke Sandheder ſom unyttige og overflødige, ſom dem, der give kun Anledning og Materie til Trætter, og hindre den ſande Gudfrygtigheds Fremgang og Øvelſe, og ville de derfor, at man alene ſkulde drive paa Dyder og gode Sæder. Diſſe meener, at GUd bekymrer ſig ikke ſaa meget om falſke og vildfarende Meeninger, og at han ikke ſkulde nægte nogen den ævige Salighed, ſom kun indretter ſine Gierninger paa det beſte efter ſin Indſigt og Samvittighed. Atter andre ſøger at forklare alle Religionens Hemmeligheder paa en for Fornuften begribelig Maade, og ſaaledes, for at vinde Naturaliſterne, forſvare Naturaliſternes Sag imod Religionen. Qvod ſi latius ſerpat hæcce Contagio, nec tempeſtive his malis obviam eatur, miſeranda futura eſt in orbe Chriſtiano rerum facies: Actum enim erit de divina Scripturæ ſacræ Autoritate, actum erit de religione revelata: Contemta religione revelata atqve litteris ſacris neglectis, facilis erit ad lingvarum contemtum tranſitus, qvo facto valde timendum eſt, ne redeat tandem priſtina illa barbaries. Dette er juſt det, Forfatteren herefter har ſøgt at beviſe ſom en Følge af foranførte Meeninger.

Kiøbenhavn. En Ubekiendt, ſom i et Brev til os underſkriver ſig H. C. S., ſom erklærer, at han ey er nogen Lærd af Profeſſion, og desuden en Udlænding i det danſke Sprog, har tilſendt os følgende Overſættelſe ſom en Prøve, med Begiæring, at vi ville lade den aftrykke i diſſe vore **Efterretninger om lærde Sager.** Det er en Velvillighed, vi nødig for denne Gang ville nægte den Ubekiendte, ſaa meget mindre, ſomvi med nogen Forſikkring tør haabe, at Prøven ikke vil mishage vore Læſere. Overſætteren har desuden giort os det Spørsmaal, om det vel kunde være et nyttigt eller overflødigt

flødigt Arbeyde, om han skulde faae Lyst til at giøre videre Forsøg med at oversætte nogle enkelte tydske Original-Stykker? Dette troe vi, hverken skulde være et unyttigt eller overflødigt Arbeyde, men det skulde meget mere være os kiært, om vor Opmuntring kunde formaae ham til at fatte saa prisværdig en Lyst, og det saa meget mere, som nærværende Prøve lader os ikke tvile, at han jo som en ærekiær Oversætter vil giøre sig den største og mueligste Flid for at behage Publikum. Ydermere har vor Ubekiendte giort os den Begiæring, at vi ville sige ham, hvorvidt han havde været lykkelig eller vanhældig med denne Oversættelse. **Vanhældig**, skulde vi efter vor Indsigt med Sandhed ikke kunne sige, han havde været, men hans **Held** og **Lykke** saae vi helst han vilde underkaste det samme Publikums Bedømmelse, for hvis høyeste Ret vi selv altid ey uvilligen lade de Domme indstevne, som vi undertiden kun over trykte Skrifter pleyer at fælde. For da at give saavel vore Læsere, som Oversætterens skiønnende Venner, paa hvis Domme han maaskee mere kan forlade sig, og for hvike han for det første vil være bekiendt, den bequemmeste Leylighed til strax under Læsningen at bedømme hans Oversættelse, lade vi den her affætte med Originalen derhos, og et Par understaaende Forandringer, som vi kun overlade til hans i sin egen Sag upartieske Eftertanke. Oversættelsen er af **Gellerts Fabel, Damoetas og Phyllis, og der er den.**

Damôtas war schon lange Zeit
Der jungen Phyllis nachgegangen;
Noch könnte seine Zärtlichkeit
Nicht einen Kuß von ihr erlangen.
Er hat, er gab sich alle Müh;
Doch seine Spröde hört ihn nie.

Damoetas nu alt længe har
Den unge Phyllis søgt at vinde;
Men kunde ey, hvor ømt han var,
Sig ved et Kys belønnet finde.
Han bad, han sig al Møye gav,
Dog hun ey høre vil deraf.

Er sprach: Zwey Bänder geb ich dir.
Auch soll kein Warten mir verdrüssen.
Versprich nur, schöne Phyllis, mir,
Mich diesen Sommer noch zu küssen.

Sie ſieht ſie an, er hofft ſein Glück;
Sie lobt ſie, und giebt ſie zurück.
To Baand, han ſagde, gir jeg dig,
Og ſkal mig ey den Tid fortryde:
Lov kun, min ſmukke Phyllis, mig,
I Sommer her et Kys at nyde.
Hun ſaae paa dem, han haaber, men
Hun roſte og dem gav igien,
Er bot ein Lamm, noch zwey darauf,
Dann zehn, dann alle ſeine Heerden.
So viel? Dieß iſt ein theurer Kauf.
Nun wird ſie doch gewonnen werden.
Doch nichts nahm unſre Phyllis ein;
Mit finſtrer Stirne ſprach ſie: Nein!
Han bød et Lam; nu vil han to,
Nu ti, nu alle Hiorder give.
Hvor dyrt kom Kiøbet ham at ſtaae!
Nu maa hun dog vel vundet blive?
Dog ved alt dette Phyllis ey
Indtages, mørk hun ſiger: Ney. a)
Wie? rief Damötas ganz erhitzt,
So willſt du ewig wiederſtreben?
Gut, ich verbiete dir anitzt,
Mir jemals einen Kuß zu geben.
O! rief ſie, fürchte nichts von mir,
Ich bin dir ewig gut dafür.
Hvad, raabte Hyrden vredelig:
Vil du gienſtridig ſtedſe blive?
Got! Jeg nu og forbyder dig,
Mig nogen Tid et Kys at give.
O! ſagde hun, vær uden Frygt,
Jeg ævig borgen er for ſligt. b)
Die Spröde lacht; der Schäfer geht,
Schleicht ungeküßt zu ſeinen Schafen,
Am andern Morgen war Damöt
Bey ſeinen Heerden eingeſchlafen;
Er ſchlief, und im Vorübergehn
Blieb Phyllis bey dem Schäfer ſtehn.

Den

(a) Med alt han vandt dog Phyllis ey: Med mørk Ansigt hun ſagde, Ney.
(b) O! raabte hun, frygt ey for mig! Jeg det for ævig

Den Knipſke leer og Hyrden gaaer,
Ukyſet til ſin Hiord henſniger; (c)
Men næſte Morgen hos hans Faar
Damoeti ſagte Slummer ligger.
Han ſover, da hans Phyllis vil
Forbi ham gaae. Nu ſtaaer hun ſtil. (d)
Wie roth, ſpricht Phyllis iſt ſein Mund!
Bald dürft ich mich zu was entſchlieſſen.
O thäte nicht ſein böſer Hund,
Ich müßte dieſen Schäfer küſſen.
Sie geht, doch da ſie gehen will,
So ſteht ſie vor Verlangen ſtill.
Hvor rød, hun ſagde, er hans Mund!
Snart ſkulde jeg til Mode blive,
Var ikkun ey (e) hans ſlemme Hund,
Ham hemmelig et Kys at give.
Hun gaaer, og dog i det hun gaaer,
For Længſel end hun ſtille ſtaaer.
Sie ſieht ſich dreymal ſchüchtern um,
Und ſucht die Zeugen, die ſie ſcheute;
Sie macht den Hund mit Streicheln ſtumm,
Und lockt ihn freundlich auf die Seite;
Sie ſinnt, bis daß ſie ganz verzagt
Sich noch zween Schritte näher wagt.
Tre Gange ſeer hun ræd ſig om, (f)
Og ſøger Vidner, dem hun hader;
Ved Klappen hun hans Hund (g) giør from;
Den ſig til Side lokke lader.
Hun pønſer, til hun ſkiælvende
Sig vover to Skridt nærmere.
Hier ſteht nunmehr das gute Kind:
Allein ſie kann ſich nicht entſchlieſſen;
Doch nein, itzt bückt ſie ſich geſchwind,
Und wagts, Damöten ſanft zu küſſen.

(c) Ukyſt ſig til ſin Hiord henſniger. NB. Ukyſet ſkal vel være ukyſſet, ſom og contracte ſiges ukyſt. Men henſniger ſkal nok alene rettelig ſiges henſniger ſig.
(d) Han ſover: Hun forbi ham gaaer, og i det ſamme ſtille ſtaaer.
(e) Eller hvis ikke var. Men det er dog ganſke ligegyldigt.
(f) Uden Tvil i bedre Orden: Hun ræd tre Gange ſeer ſig om.
(g) Disſe tre paa hinanden ſkadende Monoſyllaba undgaaes ſaale-

Sie giebt ihm drauf noch einen Blick,
Und kehrt nach ihrer Flur zurück.
Det gode Barn! her ſtaaer hun ſtil
Og kan med ſig ey eenig blive.
Dog ney! nu driſter hun ſig til
Damoet et ſagte Kys at give.
Et Øyekaſt endnu hun ſlaaer
Til Hyrden, og ſin Vey ſaa gaaer.
Wie ſüſſe muß ein Kuß nicht ſeyn!
Denn Phyllis kömmt noch einmal wieder,
Schient minder ſich, als erſt, zu ſcheuen,
Und läßt ſich bey dem Schäfer nieder:
Sie küßt, und nimmt ſich nicht in Acht!
Sie küßt ihn, und Damöt erwacht.
Hvor ſødt et Kys dog være maae;
Thi Phyllis ſtrax tilbage vender.
Hun ſynes ey at frygte ſaa,
Hos Hyrden ſætter ſig. Hvad hender?
Hun kyſſer uden Vaerſomhed,
Og Hyrden vaagner op derved.
O! fieng Damöt halb ſchlafend an,
Misgönnſt du mir die ſanfte Stunde?
Dir, ſprach ſie, hab ich nichts gethan,
Ich ſpielte nur mit deinem Hunde;
Und überhaupt, es ſteht nicht fein,
Ein Schäfer und ſtets ſchläfrig ſeyn.
Halv ſovende Damöt udbrød:
Mon dig min ſøde Søvn fortryder?
Dig har jeg intet giort Damöt.
Hun ſagde, kuns din Hund mig fryder. (h)
Tilmed det Klæder ikke ſmukt,
En Hyrdes Øyne ſtedſe lukt. (i)
Jedoch, was giebſt du mir, Damöt?
So ſollſt du mich zum Scherze küſſen.
Nun, ſprach der Schäfer, iſts zu ſpät.
Du wirſt an mich bezahlen müſſen.
Drauf gab die gute Schäferinn
Um einen Kuß zehn Küſſe hin.

Men

( ) ( ) Begge diſſe Linier ere maaſtee for vidt fra Originalen.

Men dog, hvad faaer jeg vel af dig,
Damoet, om jeg for Spøg nu vilde
Tillade, at du kyste mig?
Det, sagde han, er nu for silde;
Betal til mig. Hun gav derpaa
Ti Kys til ham: for et at faae. (k)

Leipzig. Christliche Kirchengeschichte von Johann Mathias Schroech. Dritter Theil. 1772. 430 S. i 8vo. Denne Deel fortsætter endnu Historien af det første Tidsrum der skal gaae til Constantin den Store, og indbefatter Historien fra Antonini Pii Regiering af næsten indtil Enden af det andet Aarhundrede. Allerede ved den anden Deel bemærkte man, at Forfatteren har tilsidesat den Plan, han fra Begyndelsen havde foresat sig, hvilket endnu ved denne Deel er mere kiendeligt. Han forklarer sig selv derover i Fortalen. Hans Hensigt siger han, har det aldrig været, at skrive den christelige Kirkehistorie blot for ulærde, endog i en ædlere Forstand. Hans Værk skulde være en Haandbog for saadanne Læsere, som endten ikke tragte efter den egentlige theologiske Videnskab, eller ville have den christelige Religions Historie affattet anderledes for sig, end til theologisk Brug. Hertil kom siden endnu dette, at han begyndte at have ogsaa Theologiens Dyrkere for Øyne, og foresatte sig ogsaa at skrive for dem, og følgelig søgte at erholde tillige flere forskiællige Absigter. Det stod vist nok til Forfatteren selv, hvor vide eller hvor ænge Skranker han vilde foresætte sig, og da de, han nu siden har fundet Behag i, er tidlig nok valgte, saa har man i den Henseende ikke at befrygte nogen Værkets ubegvemme Ulighed. Snarere maatte man maaskee befrygte, at den eene Læser hist og her maatte indbilde sig, at der var for meget for ham, da en anden ved samme Sted kunde troe, at det var ham for lidet. Kun dette eene ønsker man, at Hr. S. vilde beholde uforan-

(k) Denne Strophe kan knap bedre oversættes:
Men dog, Damoet, hvad Løn af dig,
Om jeg for Spøg dig kysse vilde.
Ney! sagde han, hvad gir du mig?
Nu kom dit Tilbud alt for silde;
Hyrdinden gav ham stray derpaa,
Ti Kys for et igien at faae.

dret sin nærværende Plan, og haste med Værkets Fuldførelse, saavidt mueligt. Vel vil Historien nu blive temmelig vidtløftig; men dette kan saa meget mindre gemaade den til Last, da den, om den paa en lige Maade bliver tilendebragt, er i sin Art den første tydske Kirkehistorie, der og vil komme til at besidde ustridige Fortrin for de udenlandske Producter af en Tillemont, Fleury, og andre. I nærværende Deel er den chronologiske Orden i Agt taget ligesom i de foregaaende, saavidt Begivenhedernes Sammenhæng har vildet tillade det. Udtoge af Kirkefædrenes Skrifter, som har levet i ovenanførte Tid, udgiøre et betydeligt og næsten det største Stykke deraf. De ere saaledes indrettede og saa udførlige, at Læseren ey alene bliver bekiendt med disse Skrifters Indhold og Øyemærke, men og med deres Forfatteres Tænkemaade, fornemmeste Læresatzer og Fortieneſter, saavidt Forfatterens Øyemærke udfordrer, og det er nødvendigt, for at lære at kiende Religionens, Theologiens og i visse Maader ogsaa Lærdommens da værende Tilstand iblandt de Christne. Særdeles mærkværdige Steder ere hist og her endnu nøyere anteegnede, eller og Ord til andet oversatte, og de enkelte Bøger, saavel som og Skribenterne i Almindelighed kortelig bedømte. Saadanne Udtoge finder man her af Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus af Antiochien, Tatianus, Irenæus, Clemens Alexandrinus, Minucius Felix, og særdeles vidtløftig af Tertullianus, paa hvis Skrifter Hr. S. har anvendt en besynderlig Flid, som de ogsaa fortiene. Herved fandt han ofte Leylighed til at anbringe og oplyse noget af da værende Tiders Skikker. Saa handles for Ex. i Udtogene af Irenæus om de christelige Meenigheders Oprindelse i Tydskland og Spanien, om Børne-Daaben, om Traditionens Brug, om den romerske Meenigheds Anseelse og andet mere. De Forfølgelser, som de Christne har lidt, har Hr. S. flittig fortalt, og efterspøret Anledningen dertil. Man forundrer sig over, at man ved denne Materie saa sielden har tænkt paa, at Hedningene ogsaa havde Præster. Endogsaa paa de saa kaldte Kiætteres Historie og Meeninger er anvendt saa stor Flid, som efter Bogens Hensigt syntes nødvendig. Thi nye Opdagelser eller kritiske Undersøgninger skulde man her vente uden Grund, ligesom overalt intet, der alene kan interessere de Lærde skal finde

Sted

Sted i denne Kirkehiſtorie. Rummet tillader ikke at tilføye noget videre om dette ypperlige Skrift, end at der i Forfatterens Domme herſker overalt en ſtor Skaanſel og Lemfældighed, undertiden ogſaa der, hvor nogen mere Strænghed end ikke ſkulde have været Sandheden imod. Dette maa man dog ikke ſaaledes forſtaae, ſom at den ellers frimodige Forfatter billigede da værende Tiders Feyl og Udyder. End ogſaa i de ægte og ægte Skrifters Bedømmelſe forfarer han ey altid med den yderſte Strænghed, formodentlig fordi han gierne, ſaa vidt mueligt, vilde undgaae kritiſke Oplysninger.

Halle. Gloſſarium Manuale ad Scriptores mediæ & infimæ latinitatis, ex magnis Gloſſariis Caroli du Fresne, Domini du Cange & Carpentarii in Compendium redactum, multisqve verbis & dicendi formulis auctum. Tomus primus. 1772. 2 Alph. 13 Ark i 8vo. A.-Byz. Man har allerede i mange Aar ønſket at have et godt og brugbart Udtog af de mange Gloſſarier, der kunde fyldeſtgiøre ſaa vel Begyndere, ſom ogſaa de Lærde, der juſt ikke kan eller vil giøre de midlere Tiders Forſkning til deres Hovedſtudium. Naar dette Ønſke ſkal opfyldes, ſaa maatte man levere ſaadant et Udtog af alle græſke, latinſke og tydſke Gloſſarier. Men man ſeer lættelig ind, at een, to eller tre Mænd ikke vare nok for dette Arbeyde, men at flere maatte foreene deres Kræfter dertil, og man begriber da læt, hvor liden Haab man kan giøre ſig derom. I Mangel deraf er det et roesværdigt Indfald af Forfatteren til dette Haand-Gloſſarium, at han har givet os et Udtog af den nyelig bekiendte Udgave af du Fresne's Gloſſarium og af Charpentiers nye Gloſſarium. Begyndelſen er giort med et Udtog af du Fresne's lærde Fortale for hans Gloſſarium. Den Regel, han ved dette Arbeyde har foreſat ſig, er, at han tager alle Ord af begge Gloſſarier, kun at han meſtendeels udelukker dem, hvis Endelſe ey engang er latinſk. Til Underſkiæl ere de Ord, ſom han har uddraget af Charpentier, betegnede med et †. Da Forfatteren ved dette Arbeyde har givet ſig den Umage, hiſt og her at beſtemme et Ords ſande Meening, ſom af du Fresne og Charpentier ikke ſielden er forſømt, og at ſammenligne diſſe Mænds Forklaringer med andre Lærdes Tanker i deres Gloſſarier, ſaa maatte nødvendig mange Ord komme

ham for Øyne, ſom man ikke finder i begge diſſe Gloſſarier. En Deel af ſamme har han altſaa tilligemed anført og betegnet med en Stierne. Forſkiællige Tilſatzer finder man og af Wachters og Halthauſens Værker. Forfatteren lover at levere det hele Værk i 6 Bind, og altſaa ſeer man ſelv, at den ſtørſte Deel af de Steder, ſom du Freſne og Charpentier har anført, maatte blive borte. Ikke deſto mindre har han altid beholdt det vigtigſte Sted, eller og flere, og dette har formedelſt den megen liden, men dog tydelige Tryk, føyelig kundet ſkee, da Kiøberne ved dette Værk ey ſkal have nødig at klage over, at de faaer hvid Papiir for deres halve Penge. Ved mange Ord er den tydſke Betydelſe tilføyet. Da man dømmer enhver Bog efter ſin Forfatters virkelige Abſigt, ſaa kan man ey andet end anprise dette Udtog til alle dem, for hvilke de ſtørre Værker ere for koſtbare, eller ſom først vilde begynde at give ſig af med de midlere Tiders Studium. Til diſſes Fordeel ſkulde det være godt, om Forfatteren, i ſær ved de fra der tydſke Sprog afſtammende Ord, flittigere anbragte Etymologier, paa det den om Tingene endnu ukyndige Læſer og Forſker kan finde den etymologiſke Forſtand, i ſær da du Freſne ſelv af Mangel paa Kundſkab i de nordiſke og tydſke Sprog ofte har feylet i Ordenes Etymologie, eller uden Nød plaget ſig med ugrundede Indfald.

Saarbrück. De Gnoſticis in N. T. tactis 1772., er Opſkriften paa en Afhandling af Hr. Prof. og Rector Kieſer paa $5\frac{1}{2}$ Ark i 4to. Det er bekiendt, hvor forſkiællig de Lærde har tænkt over denne Materie, der har ſaa ſtor en Indflydelſe paa det Nye Teſtaments Forklaring. Naar een fandt Gnoſtiker paa enhver Side, ſaa vilde den anden ingenſteds finde dem. Havde man været eenig om, hvem man forſtaaer derved, ſaa ſkulde man have været mindre ueens. Hr. R. har derfor i ſær bemøyet ſig for at beſtemme det rette Begreb om Gnoſtikerne. Han indbefatter under dette Navn alle dem, der antage Emanations- og Remanations-Syſtemet, hvad endten de ſaa for-Reſten har indſkrænket det alene til Aandernes Verden, eller og udſtrakt det til den Legemlige, og hvad for practiſke Følger og Forſkrifter de end har uddraget af diſſe Grundſatzer: thi de vare derudi fra hinanden vidt forſkiællige. Han finder altſaa den ſaa kaldte øſterlandſke

Phi-

Philoſophies fanatiſke Grundſatzer ogſaa hos Pythagoras, Plato, Philo, og hos Jøderne for Chriſti Tid, ſkiøndt i forſkiællige Geſtalter. Juſt derfra udleder han og den allegoriſke Forklarings Maade over det Gamle Teſtamente iblandt Jøderne, og paaſtaaer, at denne Gnoſis har til Apoſtlernes Tider og haft ſine Tilhængere i lille Aſien og Grækenland; ja har endogſaa fundet Bifald iblandt de Chriſtne Meenigheder i det mindſte hos nogle Lærere, ſaa at Apoſtlerne derover ere blevne nødte til at ſætte ſig med Magt derimod. Hr. R. foredrager de Grunde, hvorved dette bliver bragt til en høy Grad af Rimelighed. Hoved-Beviset fører han af ſaadanne Steder i det Nye Teſtamente, der ikke lade ſig paa en naturlig og fornuftig Maade forklare anderledes, end efter den Hypotheſe, at de handle om Gnoſtikerne, da derimod denne udbreder et klart Lys over dem. Han finder et betydeligt Antal af ſaadanne Steder, og giennemgaaer nogle af de fornemmeſte i Brevene til Timotheum, Titum, de Coloſſenſer, Hebræer, og i Johannis Evangelium. Man forſikrer os, at her iblandt findes mange Anmærkninger, ſom giore Forfatterens Lærdom og Skarpſindighed Ære, og ſom til deels ere nye og fortiene Opmærkſomhed. Hans Forklaringer ere vel ikke alle lige klare og rimelige; men endogſaa der, hvor han ikke ſynes at have troffet Meeningen, kan han dog have hiulpet til at komme paa Spor efter den. I et Anhang anſtiller Forfatteren en Underſøgning over den anden halve Deel af det ſidſte Kapitel hos Marcum. Han holder denne hele Pericope for ægte, og foredrager alene mod det 17de og 18de Vers nogen Tvil, ſom dog vel ikke er tilſtrækkelig nok for at holde diſſe Vers miſtænkte. De Grunde og Vidnesbyrd, ſom kunde bruges mod den hele Pericope, lade ſig dog umueligen indſkrænke alene til diſſe Vers, og de indvortes Grunde til Miſtanken har for ſig ſelv alene ikke Styrke nok. I det øvrige ønſker man, at Hr. R. ſnart vilde levere den Afhandling over Philo's gnoſtiſke Theologie, ſom han hermed giver Haab om. Den vilde være vigtig i mere end een Henſeende.

Tübingen. Fra Hr. D. Cotta har man nu bekommet den 11te Deel af hans Udgave af Gerhardi Locis theologicis. 2 Alph. 3 Ark. Den indbefatter den første Deel af den Afhandling om den chriſtelige Kirke. Den Lære om Kir-

ken

ken er ſiden Reformationens Tid, formedelſt Stridighederne med den Romerſke Kirke, der ret egentlig concentrere ſig i denne Artikel, bleven ſaa vidtløftig og tillige ſaa grundig afhandlet, at allerede Gerhard til ſin Tid kunde levere en riig og fuldſtændig Afhandling derom. Imidlertid udfordrede den frem for mange andre Artikler en nøye Prøvelſe og Berigtigelſe, i ſær af den Aarſag, fordi en meget ſtor Deel af Læreſætterne, og en endnu større af de i Stridighederne af begge Parter brugte Grunde, Indvendinger og Beſvarelſer, ere i Henſeende til deres Natur hiſtoriſke; men at Kirkehiſtorien ſiden Gerhards Død er vorden forbedret, det vil dog vel ingen nægte. Dertil kommer, at i den Romerſke Kirke ſelv ere Indſigterne blevne forbedrede, og Stridighederne derved i forſkiællige Henſeender forandrede, og man giorde ilde, om man nu vilde holde ſig til Bellarmin, og forglemme Boſſuet, Dez og Febron. Og derudi beſtaaer Hr. D. Cotta's ſande Fortieneſte, at han har udfyldt Gerhards Efterretninger, og foredraget de theologiſke Spørsmaale ſaaledes, ſom de nu maa behandles. De vigtigſte ſom Anmærkninger tilføyede Afhandlinger ere diſſe: S. 104 om den grundede Forſkiæl imellem den ſynlige og uſynlige Kirke. S. 141 om den ſande Kirkes beſtandige Bedvarelſe. S. 139 om de 3 Pavers Marcellins, Libers og Honors Fald. S. 175 om Kirkens Ufeylbarhed. S. 263 om Waldenſer, Albigenſer, Wiclefiter, og Huſſiter. S. 287 om den Biſkoppelige Succeſſion. S. 303 om Hævd i Theologien. S. 306 om Pavernes ſtore Schisma. S. 310 om Pavinden Johanna, foruden mange andre, ſom indſkrænke ſig endten til litterariſke Efterretninger, eller til kortere Forbedringer af Gerhards Fortælninger, ſaaſom om de ældre Kiætterier.

Jena. De Friderici Hoffmanni & Hermanni Boerhavii Meritis in Medicinam practicam 1772. Er Opſkriften paa et Programma af Hr. Prof. **Baldinger.** Begge ſtore Mænd, om hvis Fortieneſter det handler, havde vel Baglin og Ballonius til Forgængere, men de har dog ſelv først udført den ſtore Reformation i Lægekunſten. De havde begge bragt det vidt i et Slags Videnſkaber, Phyſik, Chymie, Matheſis, Naturhiſtorie, og oplyſte den medicinſke Theorie, fornemmelig Phyſiologien, ved hine Videnſkaber.

De

De anvendte ogsaa samme paa den Lære om Lægemidlerues, og Gifternes Virkning, og om Næringsmidlerne. De oplyste de medicinske Legemers Naturhistorie, og gav nogen mere Vished om dens Bestand-Deele, end man hidindtil havde haft. Hofmann bliver altid den første, der bragte Naturhistorien om Mineral-Vandene til Rigtighed. B. og H. anbefalede med Eftertryk Anatomiens Kundskab, og de Syges Legemers Aabning, for at lære kiende Sygdommenes Sæde. Begge philosopherede vel temmelig efter mechaniske Grundsatzer, men de have dog og ret vel kiendt Vires vitales. I Pathologien og Semejotiken fulgte de begge Grækernes Mønstre og i sær Hippokrates. De anbefalede Tegnenes nøye Bemærkning, og forlangte en fuldstændig Syge-Historie. Duretus, Hollerius og Ballonius vare vel deres Forgængere, men de have dog selv tilveyebragt en langt større Reformation. I de virksomme Lægemidlers Valg have de atter meget tilfælles med hinanden, og de synes at have valgt sig Dioscorides til Mønster, i sær i de chroniske Sygdommes Cur; men i de hidsige Sygdommes Cur, har B. vel mere fulgt Hippokrates. I Seen-Sygdommene anbefalde de begge Gummata ferulacea, og de synes at have øst Kundskaben om deres Virksomhed af Dioscorides. Det er mærkværdigt, at disse Midler, som B. Lærlinger og Whytt saa hyppig bruge, har allerede ofte været brugte længe for Dioscoridis Tid H. og B. betiente sig i deslige Tilfælde af de flygtige Salter, friske Urtesafter, Valde, Vitriolsyre, antiphlogistiske Laxeermidler, Fontanneller, Blæreplaster o. s. v.

Leipzig. De ea, qvam Cel Humius de Libertatis & necessitatis natura tuetur, Sententia, er Opskriften paa et Programma af Hr. Prof. Seydlitz, som fortiener at anmældes saavel formedelst sin Grundighed, som det zirlige Foredrag, hvori han har indklædt sine Satzer. Forfatterens Absigt er, at vise, at Humes Lære grunder sig paa falske Begreber om Aarsag, Nødvendighed og Frihed, omendskiøndt han foregiver, at han ikke antager noget, uden hvad alle tilstaaer. Det væsentlige i en Aarsag sætter Hume derudi, at den nødvendig frembringer sin Virkning, uden at han endten beviser eller gotgiør dette Begreb; da han dog siden

siden derpaa grunder sin Lærebygning. Han paastaaer fremdeles uden Grund, at man bekommer Begreb om Nødvendigheden af Erfaring, da dog denne alene viser os, at tvende Ting følge paa hinanden; men ikke dette, at det ene nødvendig frembringer det andet. Iligemaade antager han uden Grund, at det med Menneskenes Handling har den samme Beskaffenhed, som man finder i Legemernes Verden, at lige Grunde altid nødvendig frembringer lige Handlinger. Hans Begreb om Friheden maa altsaa ogsaa være ganske imod Talebrugen, ligesom og hans Meening om vore Gierningers Moralitet og deres Tilregnelse, som han grunder derpaa. Hr. S. har her med megen Skarpsindighed prøvet denne Lære og igiendreven den med en Beskeedenhed, som sømmer en lærd Mand.

Quedlinburg. Fromme Wünsche für das Beste der Schulen. 1772. 3 Ark i 4to. er Opskriften paa et Programma af Hr. Rector Rambach. Forfatteren giør sig selv den Indvending, at da saa mange berømte Mænd, ja til deels Mænd af første Rang, allerede har angivet Skolernes Mangler og Feyl, og giort Forslag til deres Forbedring, det da maaskee maatte være unyttigt, i faa Ark at giøre det samme. Men visse Sandheder, som ere uadskillelig forbundne med Staternes almindelige Bedste, maa man sige, saa ofte som muligt, indtil de endelig forefinde en god Grund, hvor i de kan bringe Frugter. Feylen ved Skolerne ligger efter Forfatterens Meening deels hos Forældrene, hvis Børn bliver underviste, deels hos Lærerne, deels hos Ungdommen selv, og deels i Skole-Anstalterne. Recensenten meener, at Forældrenes Kiærlighed til deres Børn er alt for stor for i Almindelighed at vente nogen Bedring fra deres Side. Manglerne hos Lærerne skulde lættest hæves, naar Fyrsterne vilde bevise dem Mildhed, og anvise nogle Fonds saa vel til disse Læreres Dannelse, som til deres rigeligere Underholdning. En høyere Rang kunde man med mindre Vanskelighed bestemme dem. I Henseende til Ungdommen ville vel alle redelige Mænds Forslage ikke blive andet end fromme Ønsker. Det er et bedrøveligt Arbeyde, at man maa underviise saadanne Hoveder, som Naturen har nægtet al Bistand, og som alene studere, fordi deres Forældre saa ville, paa det de engang kan

kan finde deres fornødne Underholdning. Men hvad for en Allarm skulde ikke rige og fornemme Forældre opvække, om man vilde afholde deres Sønner fra Studeringer. Forfatterens øvrige Forslag lade sig ved Øvrighedens Hielp udføre, og man ønsker, at de og maatte blive satte i Værk.

Altorf. Hr. Johann Christoph Döderlein, Præst til Windsheim, som er beskikket til tredie Professor i Theologien til Altorf, har i sin Inaugural Disputation, 3 Ark i 4to, undersøgt: Qvis sit ὁ Συρος Vet. Test. Interpres græcus. Han beviser, at de Fragmenter, som de Gamle anføre under dette Navn, hverken er tagne af en Syrisk Oversættelse af det Gamle Testamente, ey heller af Symmachus. Derpaa foredrager han sin egen Meening, at Hieronymi latinske Version er af Sophronius bleven oversat i det Græske, og at dette Sophronii Arbeyde bliver anført under Syrernes Navn. Han beviser dette af følgende Grunde. Først melder ingen for Hieronymi Tid om Syreren. Dernæst stemmer denne ubekiendte Fortolker nøye overeens med den Oversættelse, som Hieronymus har giort af det Hebraiske. Vel afvige de paa nogle Steder mærkelig fra hinanden. Men det er afgiort, at vi ikke mere har Hieronymi latinske Arbeyde reent og ubeblandet, og i saa Fald kommer Syreren ofte overeens med de Læsemaader og Fortolkninger, som man forefinder i Hieronymi Commentariis. Endelig bliver Hypothesen stadfæstet med et Vidnesbyrd af Diodorus af Mopsvest, hvor han vel ikke nævner Hieronymi Navn, men dog meget tydelig beskriver ham. Nok er det, Forfatteren har vidst at give sin Meening en høy Grad af Rimelighed.

Riga og Leipzig. Jacob Linds, Arzts am Königl. Lazarethe zu Haslar bey Portsmouth ꝛc. Versuch über die Krankheiten, denen Europäer in heissen Climaten unterworfen sind ꝛc. Aus dem Englischen. 1773. 22 Ark i 8vo. At Europæerne, naar de kommer i heede og med fugtige og sumpige Dunster opfyldte Lande, snart overfaldes af Febere, raadnende Galde-Sygdomme, Bugløb, Cholera, Colik, og Værk i Ledemodene; at der til at forebygge alle disse Ulyligheder er intet bedre, end saa vidt mueligt at hemme Heedens Virkninger, og undvige de sum-

pige

pige Egne; og at de Syge, ſom allerede ere blevne beladte med ſaadanne Sygdomme, igien maa helbredes og hielpes til Rette paa en i vore Dage allerede almindelig bekiendt Methode; dette er kortelig det væſentlige Indhold af dette Skrift, ſom efter al Anſeende ſynes mere at være ſkreven for at underviſe Skippere, Kiøbmænd og Skibs-Arbeydere, ſom ere ukyndige om alle Lægernes Bemærkninger, end for egentlige Læger af Profeſſion. Man kan ellers ikke forklare, hvorfor Hr. L. har giort ſaa mange Omſtændigheder med at forklare almindelig bekiendte Ting. Dog gielder dette kun om den theoretiſke Deel af Skriftet. Den practiſke derimod er ugemeen brugbar ſaa vel for Skibs-Læger, ſom og i Almindelighed for lærdere Læger, formedelſt de mange Slags Anmærkninger, hvormed Hr. Lind har beriget dette Værk af ſin egen ſtore Erfarenhed.

Leipzig. **Der Mann und die Frau im Eheſtande phyſicaliſch betrachtet.** 1772. 623 S. i 8vo. Den Franſke Original hedder: De l'homme & de la femme conſidéres phyſiquement dans l'Etat de Mariage, par M. L. Chirurgien a Lille. 1772. Forfatteren afhandler ſin Materie i følgende ſærſkilte Affſnitter, hvis Opſkrifter ere i Overſættelſen: 1) von den Temperamenten: 2) von der Beziehung derſelben auf den eheloſen Stand: 3) von den Mitteln, welche die Liebe dämpfen können: 4) von den Mitteln, welche zum phyſicaliſchen der Liebe reitzen ſollen: 5) vom Unvermögen: 6) vom öffentlichen Beyſchlafe: 7) von der Unfruchtbarkeit: 8) von der Ehe: 9) Gewohnheiten einiger Nationen bey der Ehe: 10) von dem Einfluſſe der Ehe auf die Geſundheit: 11) von den Zeugungs-Theilen des Mannes und Weibes: 12) von der Mannbarkeit und der monatlichen Reinigung: 13) von der Zeugung. Værket har ſtor Lighed med Venette, men er mere indrettet efter vor Tids Alders Tænkemaade, ſkiøndt Forfatteren ſor den ſtørſte Deel har compileret, og en Deel Affſnitter ere afhandlede à la Françoiſe. Imidlertid nægter man dog ikke, at jo Forfatteren har ſamlet mange gode og nyttige Ting.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 5.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 3die Februar. 1774.

Kiøbenhavn. Børnevennen, om Børnenes phyſiſke Opdragelſe, fra Fødſelen af indtil det femtende Aar. Indholdende Opløsningen paa de Spørsmaale: Hvilke ere de fornemmeſte Aarſager til at de fleſte Mennesker døe i deres Barndom? og hvilke ere de kraftigſte Midler til at bevare deres Liv? Til almindelig Nytte opſat af Johann Chriſtian Lange, Doctor i den medicinſke Videnſkab og Practikus i Kiøbenhavn. 1773. 344 S. i 8vo. — Forfatteren beretter os, at han for mange Aar ſiden har tænkt paa, om det ikke var mueligt at raade Boed paa, at der ikke ſkulde døe ſaa mange Mennesker i deres Barndom. Han har ſiden undersøgt Aarſagerne dertil, og de Midler og Anſtalter, ſom anvendes derimod. For meer end et Aar ſiden lod han offentlig bekiendtgiøre, at han vilde meddeele Publikum en Underviisning til at bevare Børns Liv og Sundhed. Men Forhindringer kom i Veyen, at han ikke kunde ſætte dette ſit prisværdige Forſæt i Værk. Men da han læſte i de offentlige Tidender, at det Mantuaniſke Akademie for de ſkiønne Kunſter og Videnſkaber havde blandt andre Spørsmaale fremſat følgende til Priismaterie for Aaret 1772. Hvilke ere de fornemmeſte Aarſager til at ſaa mange Mennesker døe i deres Barndom? Og hvilke ere de kraftigſte Midler til at bevare Børnenes Liv? Fandt han derudi nye

Opmuntring til at aabne ſine Tanker over en Sag, ſom uden al Modſigelſe er en af de Vigtigſte, og foranførte Spørsmaales Beſvarelſe blev ſaaledes Indholdet af nærværende Afhandling. Man ſeer det allerede af Titel og Fortale, at Forfatteren vil ſøge og finde de fornemmeſte Aarſager til Børnenes tidlige Død i deres ſlette phyſiſke Opdragelſe. Altſaa viſer han i ſin Afhandlings første Afſnit de Aarſager til Børnenes tidlige Død, hvilke Forældrene i deres Opdragelſe har at vogte ſig for, og i et andet Afſnit de Regler, de har at følge, for at bevare deres Børn ved Liv og Sundhed. — Det første Afſnit har 12 Kapitler: 1) Om Aarſagerne i Almindelighed til de fleſte Menneſkers tidlige Død i Barndommen. Diſſe ere deels moraliſke, deels phyſiſke. Om de moraliſke handles først i de tvende næſtfølgende, og om de phyſiſke Aarſager, i de øvrige Kapitler; 2) Om Uvidenheden og Ukyndigheden i at behandle Børn: 3) Børnenes Skade formedelſt Uregierlighed, Uagtſomhed, Forſømmelſe og Lettroenhed hos mange Gamle: 4) Om de phyſiſke Aarſager til Børnenes Død af medfødt Uſundhed og Sygdomme: 5) Om Børnenes Nøgtning: 6) Om Børnenes Føde: 7) Om Skaden af Ureenholdelſen: 8) Om Børnekopper og Meslinger: 9) Om Tændernes Fremkomſt og Tilfældene derved: 10) Om Slag og Børnenes ſtore Tilbøyelighed dertil: 11) Om andre Børne Sygdomme, hvorved mange døe; 12) Om Mangel paa retſkaffne Raad og Midler og deres Misbrug. Af tvende her tilføyede Tabeller viſer den første, hvorledes Kiøbenhavns Mortalitet forholder ſig imod andre ſtore Steders, og den anden viſer Børnenes Mortalitet efter deres forſkiællige Alder, paa forſkiællige Steder, i forſkiællige Aar. — Det andet Afſnit har 7 Kapitler, af hvilke det første handler om et nyfødt Barns første Behandling; det andet om at rense og bade Børn; det tredie om deres varme Klæder og Leye; det fierde om deres Føde; det femte om deres Søvn og Vaagen, Bevægelſe og Hvile, Reenlighed, Luft, Sind; det ſiette om deres Tænder, og det ſyvende om adſkillige deres Sygdomme og ſammes Helbredelſe. — Heraf overſeer man Skriftets Indhold ſom fortiener alle for deres Børns Liv, Sundhed og Velfærdt, omhyggelige Fædres og Mødres Opmærkſomhed. I Almindelighed ere de til ſaa mange Børns

alt

alt for tidlige Død angivne saavel moralske som physiske Aarsager følgende: den sædvanlige Slendrian; Fordomme; Overtroe; Lætsindighed; Egennyttighed, Egensindighed hos Forældre og hvem der ellers har med deres Opdragelse at gjøre; Forældrenes Sygelighed; Frugtsommelighedens og Fødselens Farligheder; medfødt Usundhed og Sygdom; slet Røgtning i at behandle, bade, vindle, vikle og klæde Børnene; Kulde, utilbørlig Varme, Tørke og Fugtighed; en slet Beskaffenhed ved Luften, deres Opholdssteder og Værelser, deres Leye, Søvn og Vaagen, Bevægelse og Stilhed; slet og ubegvem Næring og Føde; slet Forhold i Henseende til deres Tidsfordriv, Leeg, Sysg og Lærdom; overalt deres Forkiælnelse; deres Ureenholdelse; Ammernes slette Forhold og Omgang med dem; deres adskillige Sygdomme; Mangel paa Raad og Midler, samt deres slette ubestemte eller forkeerte Brug. Naar man læser de til Børns alt for tidlige Død angivne moralske Aarsager, vil man kun forundre sig over de mange Farligheder smaa Børn ere underkastede, og saa meget mindre over manges alt for tidlige Død. Vi ville kun anføre hvad Forfatteren melder om Egennyttigheden, som en Aarsag til mange Børns Død. S. 12.: „Egen„ nyttige Folk ere ubekymrede, om Børn kan leve ved en „ Behandling, eller om de døe, naar kun deres Facit kom„ mer ud, eller de kan giøre plus. Saaledes svarede In„ spectorinden for et stort Huus, hvor Hittebørn indtages „ for at opfostres, at det ikke var godt for Betienterne, „ om alle Børn, der bleve indtagne, beholdte Livet. Harris „ en fordum berømt Engelsk Læge giver os en afskyelig Af„ handling paa saadant et Barnedrab af Egennytte, som „ Folk paa Landet begaae med Børn fra London, som gives „ dem til Opfostring. — S. 16. Somme Mødre ere uden „ Aarsag forvovne. De ere saa overilende i Diæten med „ Barnet, og vil, at det skal taale alt, hvad de ældre kan „ taale, skiøndt dem siges forud, det vil ikke spænde godt „ af. Lykkes det Sommetider saavidt, at Døden ikke føl„ ger deres Forvovenhed strax i Hælene, saa belee de Lægens „ Forsigtighed; men de fleste Gange beklage de kort derpaa „ Barnets Død. Hvad Trøst have de nu tilovers? denne: „ Vor Herre har giort vel, at han har taget det til sig.“ Den gamle Maade at bestrøe og gnie nyfødte Børn med Salt,

ſom endnu ſkal være Brug i mange Lande hos en Deel Familier, bliver S. 26. fordømt. Saa vel kolde ſom varme Bader have i ſær ved uforſigtig Brug og Behandling begge deres farlige Følger. Forfatteren har her opregnet alle de i Børnenes Badning vedtagne Skikker, og i det andet Afſnit S. 198. viſer han, hvorledes Børn i Henſeende til deres Renſelſe og Badning bedſt bør behandles. Naar et Barn er friſk og ſund, ſaa ſkal det reene kolde Vand til at renſe det udvortes være tilſtrækkeligt og godt. I viſſe Tilfælde og til viſſe Steder paa Legemet maa det blandes med Viin, Brændeviin eller Hovedvand. For Reſten ſkal det være godt at vaſke Børn hver Dag overalt med kolt Vand, og dermed at vedvare i den første Maaned, i den anden Maaned hver anden Dag, i den tredie og fierde to Gange om Ugen, og ſiden en Gang om Ugen eller af og til. Til de Børn, der ere komne uſunde og uſle til Verden, beſængte med en eller anden Sygdom eller Ureenlighed, har Forfatteren anpriſt Altheerødder kogte i Vand, med hviket man bader dem. I en Anmærkning erindrer han, at diſſe Rødders Nytte og Fortræffelighed er i mange Svagheder og Sygdomme i ſær i allhaande Udſlæt, ikke ſaa almindelig bekiendt, at der jo kunde behøves en heel Afhandling derom. Svøbet erklærer han S. 217. for ganſke unødvendig for friſke og ſunde Børn: „Man giver „ dem (hedder det der §. 126.) en Skiorte eller Særk af „ blødt eller brugt reent Linnet paa, og Bleer, ſom høre „ til Ureenlighedens Optagelſe, lovlig befæſtede. Oven over „ giver man dem en lang Kiole paa uden Folder med et „ Overſlag af Flonel, Vadmel, eller andet godt varmt uldent „ eller Bomulds-Tøy, underfoeret med blot Lærret, forſy„ net med Ærmer, oven paa med en Hætte, ſom kan træk„ kes over Hovedet, og neden til ſaa lang, at den gaaer „ over Fødderne, hvor den kan være en Haandbred opad til„ ſyet. Overſlaget maa kunde biudes ved Siden af Halſen, „ nogle Gange over Bryſtet, Maven og Underdelene. I „ Hætten ſyer man en blød Pude faſt, hvorpaa Baghovedet, „ Nakken og Skuldrene kan hvile. Omkring Bryſtet kan „ den ſlutte ſikkelig faſt. Saaledes lægger man Barnet i „ Vuggen eller i en Hænge- eller Stand-Seng, paa en Ma„ tradſe, ſtoppet med Krølhaar, Bomuld, eller god reen „ Halm, hvorover kan ligge et Dække af Klæde, Flonel el„ ler

„ ler Vadmel, ſom man endnu kan ſvøbe omkring Barnet,
„ naar det tages op. Man dækker det til med et godt varmt
„ uldent Dække, eller et med Bomuld udſtoppet Tæppe.
„ Vil man lægge det imellem Fiærdyner, det kan ſtaae i en-
„ hvers Behag. Man haver hiſt og her mange andre gode
„ Methoder i at klæde og bedække Børn, men Hovedſagen
„ bliver, at Barnet derved holdes tilſtrækkelig, men
„ ikke overflødig varmt; at det ikke betynges og be-
„ ſværes med unødvendige Klæder; at de ere reene
„ og magelige, ſaa Barnet ligger i den mueligſte
„ Frihed deri, og man mageligſt kan eftерſee, renſe
„ og røgte det.“ Dette Stykke maa tiene til en Prøve af de fortræffelige og vel beſtemte Forſkrifter, man finder hiſt og her og overalt efter ethvert Kapitels Indhold. Forfatteren biefalder ikke S. 76. Koemelkens Brug til Børns Opfoſtring, men meget mere Modermelken. Han bifalder og ikke S. 83. den Tanke, ſom Fædre har, at deres Børn blive ſtærke af Øll. Øll og Brændeviin for Børn, endten de faae det bart eller med Ammens Melk, vil han have ſat i Claſſe med ſøvnbringende Ting, og med de Bevægelſer, man giver Børn i Vuggen, eller ved anden Sving, ſom diſponerer dem til Svingelhed til Slag og til Dumhed. En fortræffelig og kraftig Opmuntring for Mødrene til at opfoſtre deres Børn med deres egen Melk finder man S. 86. §. 59. o. f. og S. 223. i det 4de Kapitel om Børnenes Føde foreſkrives dem alt hvad de ved deres Opfoſtring har at tage i Agt. — Det er en vigtig Anmærkning S. 102., at voxende Børn, helſt naar de ſove, have aabne Svedehuller, og at de trække, ligeſom ſulthe Folk, al Damp og Dunſt ſtærk til ſig; at de derfor ikke maa ligge hos uſunde, ureene eller beſængte Folk; at de overalt ikke maa have ſaadanne omkring ſig, eller ſlikkes og kyſſes af dem; at de af ureene Dyr, ſkabbede Hunde og Katte, blive ligeſaa beſmittede ſom af ureene Menneſker; at de bør ikke lege med Hunde og Katte og drive ſaa grovt Spøg med dem, ſaa de blive vrede; thi om en Hund eller Kat, Høne eller Fugl bliver vred, og i ſin Vrede bider et Barn, foraarſager det ſlemme Saar, Convulſioner og andre farlige, ofte ſkadelige Tilfælde. Forfatteren fortæller S. 103., at den Pude, hvorpaa en ſyg Hund havde lagt, var endnu efter et halv Aars Forløb ſaa giftig, at en

ung Hund og Kat, ſom havde lagt ſig derpaa, kreperede deraf, og de gamle Hunde, ſom ved deres Lugt kunde mærke det, vilde ikke lægge ſig derpaa. Den for kort ſiden giængſe Sygdom iblandt Hunde, hvorved nogle Mennekker kom til Skade, bliver og brugt ſom Advarſel til Forſigtighed. — Hvad Forfatteren ſiger S. 278. §. 162-63. om Børns Sinds-Fornøyelſe og Sinds-Beſkaffenhed indbefatter næſten en kort Hoved-Sum af deres phyſiſke og moralſke Opdragelſe og fortiener deres Forældres Opmærkſomhed: „Naar et Barn er ſundt; „naar det hverken lider af Kulde eller Heede, af Sult eller „Tørſt; naar det ikke bliver overfyldet med Mad eller Drikke; naar det fordøyer godt og har tilſtrækkelig Afgang; „naar det bliver holdt reenligt; naar det ikke betynges med „for mange, eller pines og opirris ved ſnevre eller uſikkede „Klæder; naar intet modbydeligt og ſkadeligt afficerer dets „Sandſer; naar det har al den Frihed at røre og bevæge „ſig, ſom dets Alder og Kræfter tillade; naar det mærker til „de gamles Omhyggelighed: ſaa vil det ſove ordentlig, og „være, naar det er oppe om Dagen, fornøyet: Det vil, „ſaaſnart det begynder at ſkiønne, føle Lyſt til Glæden, og „længes efter Tidsfordriv og Forandring, ſom er ligeſaa „nødvendig til Sundhedens Vedligeholdelſe, ſom alt det „andet. Lad os unde og forſkaffe dem al den Fornøyelſe „deres Alder tilkommer. Lad dem have Selſkab af gode „gamle Folk, eller af Børn, af fromme, reenlige, ven„lige Dyr og Tidsfordriv af Legetøy, ſom paa en foran„derlig Maade fornøyer ved Synet og Hørelſen, og hvor„med de paa ingen Maade kan giøre ſig Skade. Lad os „uformærkt ſtyre deres Fornøyelſer til deres ſande Gavn. „Lad os tænke paa, ſtrax fra de kan ſkiønne, at danne et „ſundt Gemøt, ligeſaa vel ſom et ſundt Legeme. En vel „underrettet Moder af gode Egenſkaber er i de første to til „tre Aar ganſke dygtig til at befæſte et Barns gode Til„bøyeligheder, eller til at ſvække de onde. — Naar de efter „hinanden underrettes i alvorlige Ting, ſaa lad Hiernen „ligeſaa lidet blive forproppet, ſom Maven maatte være „det. Lad os anſpore Ønen hos de Seendrægtige, og „opvække Lyſten til god Lærdom; lad os holde de ſlygtige „og vilde i Tomme og Tøyle; men lad det ſkee uden Nøver „og Kiap, uden Vrede og Overilelſe, at ikke Gemøttets

„ og Legemets Sundhed derved forderves. Lad os ikke over-
„ drive de nemme og de villige, skiøndt de kunde blive Pro-
„ fessorer førend Børne-Aarene ere til Ende, men til liden
„ Nytte for Staten; thi de vilde have lært meget ikke for
„ denne, men for en anden Verden. Lad dem lære betids
„ at see Tingene an med de rette Øyne. Lad dem beholde
„ Lysten til at lære saa længe de leve. Hiælp dem at vælge
„ Lærdom og Stand efter deres Evne, og Tilbøyeligheder,
„ og ikke efter Fordomme, at de siden ikke kiedes derved.
„ Lærer dem og, at de maa lide en Deel Modgang i Ver-
„ den, men forsyn dem med Raad, at de ikke blive nedslagne.
„ Hvor mange Børns gode og sunde Gemyts-Beskaffenhed
„ bliver ikke fordervet ved en uvittig, uskikkelig, forsøm-
„ melig og passioneret moralsk Opdragelse! Hvor mange af
„ de beste unge Mennesker maa ikke døe for sammes Skyld i
„ den første Snees Aar af Barndommen til Skade for Sta-
„ ten, uden at have smaget i nogen Ting den beste Verdens
„ Skiønhed! Drankere og Svirere uberegnede, som god-
„ villigen endten opofre sig Døden, eller drage sig dog ved
„ deres Uordentlighed en Usundhed paa, som de selv og de
„ smaa Poder, de maaskee maatte avle, komme dyrt nok til
„ at betale. Disse komme deraf usunde til Verden, og bli-
„ ve snart Døden igien til Deel.“ —— Ved Smerte for Tændernes Udbrydelse anpriser Forfatteren og i en og anden Fald sit Althee-Vand, saasom til at bestryge og gnie Tand-kiødet med, naar det er rødt og hidsigt, og for Resten naar Tænderne ere i Arbeyde med at bryde frem. Han anpriser og i en underføyet Anmærkning et Slags angenemme Draa-ber, som han i mange Aar har betient sig af for at forekom-me alle slemme Tilfælde hos Børn, naar Tænderne ere i Ar-beyde med at komme frem: „ Ved dem (hedder det) lindres
„ og borttages den Smerte, Kløe og Hidsighed i Tandkiø-
„ det, i det man bestryger de ømme og røde Steder dermed,
„ hvor Tanden vil frem. Ved at give Barnet ind af dem,
„ bliver Blodets Opvalning dempet, og dets ordentlige
„ Kredsløb holdt i Stand. Saaledes forfriskes og styrkes
„ et Barn deraf; det bliver roeligt; Skræk og Frygt, som
„ hine Tilfælde foraarsage, tabe sig; og ved det, at alle
„ disse Tilfælde blive forhindrede, forekommes ikke alene
„ Feber og Slag for Tænder; men Barnet holdes ogsaa ved

„ fulde Kræfter, hvorved Tændernes Frembrydelse lættes.“ Beskrivelsen giver os en fordeelagtig Idee om disse Draaber, men deres nærmere Bestemmelse eller Bekiendtgiørelse har Forfatteren forbeholdt sig til en anden Gang. —— Da Forfatteren S. 292. er geraaden paa den Materie om en Universal-Medicin for alle Sygdomme, tilstaaer han vel, at denne virkelig er til, men at man ikke maa søge den paa Markskrigernes lange Sædler. Hvor er den da at finde? Det vil uden Tvil ansees for et Paradoxon, at Forfatteren henviser os til den Hellige Skrift, da det just ikke er saa sædvanligt, at Lægerne deraf tage deres Formularer og Recepter. Men han har dog Ret i Sagen selv. **Et ordentlig og maadeligt Levnet og Forhold** er virkelig den almindelige Sundheds Recept, Guld i Naturen og Skriften har foreskrevet os. Denne maa vi tilstaae er i Sandhed en fortræffelig, og virkelig det, han giver den ud for, en almindelig Medicin. Men vi tør vel sige, at den philosophiske Speculation om den bedste Verden kunde her gierne have været borte. Den bryder kun en Philosoph og vil endnu mere bryde en Læge: „Lad være, siger han, Naturen er hos Menneskет „ saa fordervet, at vi kan ikke være uden Sygdom; lad være dette Onde, Sygdom, hører saavel som andet onde „ med til den beste Verden o. s. v., saa kan dog Velskiønnende ikke nægte, at, det maa være hvordant det vil, hiint „ Universal-Medicin, **et ordentlig Levnet og Forhold**, „ har al Formue, at vedligeholde, forfremme og igienbringe Sundheden, og er den retteste, den beste og mageligste Vey til den almindelige Vel færd.“ Recensenten maa her først anmærke, at det for det første er ikke Forfatterens Sag, som Læge, at have ret i Grunden udstuderet den philosophiske Speculation om den bedste Verden; dernæst, at han her dog ikke med Vished kan ansees som den, der bifalder samme i foranførte Stykke. Disse hans Ord, **det maa være hvordan det vil**, synes i det mindste at betegne, at han har forestillet sig nogle Vanskeligheder derved i Henseende til sin angivne Universal-Medicin. Og i Sandhed, brave Hr. Forfatter! **Den bedste Verden** er og ingen Troes Artikel. Recensenten bekiender oprigtig, at om han var Læge, og vilde yttre sig med den Troe, at alle Sygdomme hørte til den bedste Verden, vidste han ikke hvad i en Hast at svare den,

der

der vilde foreholde ham, at han med ſamt alle Læger vare altſaa den bedſte Verdens Forſtyrrere, at den angivne Universal-Medicin blev tvertimod til en Universal Ruin for den bedſte Verden, tvertimod at den ſkulde være et Middel til dens almindelige Velfærd. Men behøver man vel ſaadanne Griller i Medicinen, der desuden kan ſkaffe Lægerne nok at bryde deres Hoveder med? Forfatteren bifalder dem heller ikke, Tak være diſſe hans Ord: **det være hvordan det vil.** Han og Recenſenten bliver altſaa fuldkommen eenige derom, at denne vor Verden er virkelig nok et Hoſpital, men var bedre, om den ikke var det, og at vi virkelig bør giøre hver ſit til at ruinere hiin bedſte Verden i Philoſophien, han ſom Læge ved ſin almindelige og beſynderlige Medicin, og Recenſenten, ſom Kritikus, ved almindelig ſund Fornuft, kun for baade med Theorie og i Gierningen at viſe og udvirke, at denne vor Verden kan virkelig blive bedre end den er, naar vi ville være, ſom vi bør være, og at det altſaa hverken er Guds Viisdoms Skyld, at den ikke er bedre, og at denne heller ikke lider nogen Tab ved det, at vi ſelv har giort og giøre den værre for os, end han vilde den ſkulde være. Det er og virkelig et ſaare vigtigt Spørsmaal, hvad Virkning vel den Speculation, om Sygdommenes ligeſom alle andre onde Tings Nødvendighed til den bedſte Verden, ſkulde giøre hos den almindelige og eenfoldige Mand, og om den ikke endnu mere ſkulde beſtyrke ham i den ellers ſaa ſædvanlige og ſkadelige Fordom, at Lægen og Lægemidler ere ham unødvendige, og at han kommer ſig nok, om Gud vil, han ſkal ſlippe derfra; en Hengivenhed under Guds Villie, ſom i ſig ſelv er roesværdig, men ilde anvendt. Men hvorhen har Recenſenten tabt ſig? Saadan en ubehørig Udſvævelſe har en eeneſte uvedkommende og paa et fortræffeligt Sted uden Fornødenhed anbragt Tanke forledet ham til. Thi det er dog viſt, at hiin bedſte Verden, et Hoſpital fuld af Sygdomme, og Hr. D. Langes fortræffelige Universal Midicin til at helbrede eller forebygge dem alle, ſtaaer i ingen Forbindelſe med hinanden, men at det ſidſte maatte ſnarere være en Forgift for den bedſte Verden; thi om end vor ſlette Verden, vi lever i, befandt ſig bedre derved, ſaa ſkulde den dog ganſke viſt lægge den bedſte Verden i Graven. —— I øvrigt behage Læſeren at betænke, at et Skrift, der egentlig kan an-

sees som en systematisk Samling af mangfoldige smaa Regler og Forskrifter efter de utallige mange forekommende Tilfælde og Omstændigheder, ikke vel taaler noget egentligt og fuldstændigt Udtog. Det er, saavidt vi vide, det første ordentlige Original-Skrift i vort danske Sprog om denne høysvigtige Materie, og der er ingen Tvil om, at jo Hr. Doctor Lange dermed har indlagt sig en vigtig Fortieneste, da endogsaa ethvert andet Skrift, som gav mindre grundig theoretisk og practisk Kundskab om denne vigtige Materie, end dette hans Skrift virkelig giver, burde med Bifald og Taknemlighed optages i Dannemark, hvor der endnu ikke er skreven noget ordentligt og tilstrækkeligt derom. Mange Slags Medicamenter har Forfatteren ikke vildet forskrive, saasom han har troet, at ey enhver Mand var i Stand til, uden en Læges Hielp og Anviisning, at giøre den rette og bequemme Anvendelse deraf; hvorfor han alene har anviist de fornødneste og simpleste; men derimod foreslaaet de bedste og tienligste Præservations-Midler og Forholds Regler til at forekomme Sygdomme hos Børn ved en ordentlig og forsynlig Omgang. Maatte mange Forældre endogsaa beklage, at deres Tilstand, deres Evne, deres Mangel paa behørig Indsigt og Behændighed, giøre dem mange gode Regler ubefølgelige, saa er dette deels ikke Skribentens Skyld, deels bør han ikke tilbageholde og forbeholde sig de gode Raad, som af mange andre i andre Tilfælde, og under andre Omstændigheder kan iværksættes, naar man kun vil tage dem i Agt. Det er og ikke at tvile paa, og man seer det af adskillige Steder, at Hr. L. har kiendt og brugt sine Forgiængeres Skrifter i deres Sprog. Nu staaer kun tilbage at ønske, at en anden brav Forfatter vilde paatage sig at samle hvad godt andre har tænkt og han selv end mere kunde tænke om Børns moralske Opdragelse. Vi skulde da ikke kunne savne i vort Danske Sprog et nogenlunde fuldstændigt Systeme om den hele Børne-Opdragelse.

Halle. Joh. Andr. Benign. Bergsträssers, der evangelischen Schule zu Hanau Rectors, gesammletes, vermehrtes, und berichtigtes Realwörterbuch über die classischen Schriftsteller der Griechen und Lateiner, beydes der heil. und profanen in Erläuterungen

der

der dahin gehörigen Künſte und Wiſſenſchaften. Erſter Band. A. Aale. 862 S. Zweyter Band. Aler. Apoc. 828 S. ſt. 8vo. 1772. Forfatteren har lagt *Sabbatiers* Dictionnaire pour l'intelligence des Auteurs claſſiques til Grund. Dog er hans Arbeyde hverken en Overſættelſe eller et blot Udtog deraf. Men han har ſammenlignet mange andre i Fortalen omtaelte Ordbøger, og ſammendraget deraf, hvad ſom har fundet hans Behag. Man nægter ikke, at jo Forfatteren anvender megen Flid og Møye for at give hans Værk ſaa ſtor Fuldſtændighed og Rigtighed, ſom mueligt er, i ſær efter den Methode, han følger i Udarbeydelſen. Imidlertid udgiver han ſig dog ikke uden for en Compilator eller Samler, og dømmer ſelv om ſit eget Arbeyde med ſaa ſtor Beſkeedenhed, at han vel fortiener, at man ſiger alt det Gode derom, ſom man kan, uden at lyve. I Almindelighed at tale, da ere ſaadanne Ordbøger en Peſt for den grundige Lærdom, og maa nødvendig forføre til en løſelig, uordentlig og ufordøyet Kundſkab, naar man øſer alene af deres mudrede Sumper, og forlader de reene Kilder. Men da Hr. Bergſtræſſer, ſom han ſelv ſiger, ikke vil afføre Ungdommen fra de reene Kilder, men alene give dem et lidet Bibliothek i Hænderne, der ſkal hielpe dem deſto bedre fort i de Gamles Læsning, ſaa er hans Foretagende i den Henſeende ey at laſte, og i den Henſeende har Recenſenten holdt det Umagen værdt, nøyere at bemærke det Feylagtige derved. Nogle Feyl erkiender man vel for uforbederlige, ſaaſom de ere Følger af hans Plan. Vel hedder det paa Titelen berichtigtes Wörterbuch, og det er heller ikke nogen Uſandhed, da man ikke kan nægte, at jo Forfatteren har troffet mange Feyler i de Franſke Dictionairer, ſom han virkelig har rettet. Men ikke deſto mindre maatte der dog mange Urigtigheder deels forblive, deels paa nye indløbe med. Naar man betænker, at Forfatteren har ſammenſkrevet ſaa mange tuſende Artikler af Philoſophien, i ſær af Logik, Metaphyſik, Naturlæren, Moralen og alle Slags Hiſtorier, af Numismatiken og alle de ſkiønne Videnſkaber, af Geographie, Mathematik, Botanik og alle Naturhiſtoriens Deele, Medicinen, den romerſke Ret, de romerſke, græſke og jødiſke Oldſager, og diſſe mange tuſende Artikler blot i alphabetiſk Orden efter hinanden, og atter af Franſke Ordbøger, og der-

med

med sammenlignet et Par tydske og et Par andre Indices, naar man alt dette betænker, og dog kan indbilde sig, at det kunde gaae af endogsaa med den største Flid uden mange Urigtigheder, da maatte man have høye Tanker om en blind Hendelses Gunst. At opsøge mange deslige har man agtet ufornødent, da de dog ikke hindre Arbeydets Brugbarhed for dem, for hvilke det egentlig er bestemt. Men Folk, hvis Kald det er, at besidde mere end Begynderes Kundskab i Alderdommens Skribentere, skulde begaae en utilgivelig Forseelse, om de lode sig lede eller forlede af saadan en Ordbog. For at bevise denne Critik, har man giennemgaaet de samtlige Artikler af det gamle Maleries Historie, og da disse ere i Forhold mod de andre, de færreste, saa kan man efter Proportionen slutte sig til Resten. Accius Priscus. Af Plin. H. N. 35. 37. seer man vel, at denne Maler har malet i Honoris og Virtutis Templer, men ikke, at han har forbedret gamle Malerier. Aetion. At denne har været Lucians Tidsforvandte, finder man ingensteds. Lucian siger alene, at han har levet i nyere Tid, nemlig i Henseende til Herodots Tidsalder, og at han har seet hans Skilderier af Roxane i Italien. Agatarchus. Da denne engang roeste sig for Zeuxis af den Læthed og Gesvindighed, hvormed han afskildrede Dyr, skal Zeuxis, efter Forfatterens Beretning, have svaret ganske koldsindig: „Han roeste vel hans Hurtighed, „men han for sin Person anvendte mere Tid derpaa, for „at gisre dem fuldkomne." Da han efter Plutarchs Beretning i Periklus gav alene det spidsfindige Svar: ἐγω δε εν πολλῶ χρόνῳ. Aglaophon. Om ham er alene af Qvintil. XII. 10. meddeelt den Efterretning om Simplicitate Coloris. Men hans Fæderneland i det mindste og nogle hans Kunstværker, som de Gamle melder om, havde vel og fortient at anføres. Alcimachus. Plins Efterretning XXXV. 11. indbefatter nogle Omstændigheder, som og fortiente at anmældes. Amphion. At han har været uefterlignelig i Anordninger, siger Plin ikke. Antidorus. Naar Plin siger om ham, at han var severus in Coloribus, saa hedder det ikke, at han i Colorit tog en streng Nøyagtighed i Agt, men Plin bruger dette Udtryk paa samme Maade, som durus in Coloribus om Mechopanes, og severus er her saa meget som austerus, bemærker den

dunkle

dunkle og mørke Colorit, og modsættes den lyse, den leende og blomstrende. **Antiphilus.** Af **Plin** lader sig ikke bevise, at der har været tvende forskiællige Malere af dette Navn. Den eene Gang taler **Plin** alene ved Leylighed om ham, og den anden Gang anføres han i den behørige Orden o. s. v. Man holder for, at saadanne Feyl ved saadan Skrivemaade ikke vel kan undgaaes. Men der gives og andre Feyl, som Forfatteren kan rette, om han vil, og som man og holder for, han bør rette. Hvortil, maa man vel spørge, den forfærdelige store Samling? hvorfor skal alle Skribenterne baade sacri og profani indtil det 637 Aar efter Christi Fødsel hedde classiske Skribentere? Hvortil de mange ubetydelige Navne, om hvilke Forfatteren ofte intet videre siger, end hvad der staaer paa det eeneste Sted, hvor de forekomme? Saadanne ere for Ex. **Ani**, en Levite, 1 Paralip. I. 5. **Ajam**, en Krigsmand, der tiente under **David** o. s. v. Til hvad Ende udskriver Forfatteren saa mange lange Artikler af den nyere Philosophie? Hvad hielper den Artikel **Abendröthe** til at forstaae classiske Skribentere? Iligemaade de Artikler **Aberglauben**, **Abgötterey**, Abstinentia, Abstractio, Abstractus &c.? Det var dog noget, hvis ved mange saadanne Artikler de gamle Philosophers Tanker havde blevet oplyste. Men paa saadanne Oplysninger brænde de Franske sig ikke gierne, og Forfatteren lader sig nøye med at afskrive hele Steder af Prof. **Meyers** og andre tydske philosophiske Skrifter. Den Artikel **Affliction** er næsten en liden Prædiken over den Text om Kors og Lidelse. Og hvem der ikke veed hvad en **Abhandlung** og **Acceptable** hedder, den finder under disse Artikler udførlig Underretning. Fremdeles er den Vidtløftighed ganske unødvendig og kiedsommelig, hvormed Forfatteren anfører deres Feyl, som for ham have compileret. Ja undertiden anfører han endogsaa sine Forgængeres Steder in extenso, ret som det kunde være Kilder. Det hedder da for Ex.: **Cicero** fortæller Sagen saa, **Hederich** saa. Naar man har angivet Stederne af de Gamle, hvortil behøves da at fylde halve Columner med citerede Paragrapher af **Allgem. Welthist.** eller dens Udtoge, eller Mémoires de l'Acad. des Inscriptions, endogsaa hvor der kun saa løselig meldes om en Ting, og ikke siges et Ord mere, end det der allerede stod i Kilden selv. Det er endnu mindre taaleligt,

naar

naar Forfatteren beraaber ſig paa Recenſioner i Bibliothek der ſchön. Wiſſenſchaften. I de botaniſke Artikler burde og de mange tydſke Navne have været borte, der hielpe til intet. En Henviisning til Linnæus havde her været nok. Man lærer dog ikke for Ex. at kiende Ampaloleuce af det, at Hederich overſætter det ved Jaunrübe, Schmeerwurz, Stickwurz, Schnißwurz, Sauwurz, Teufelskürbis, og Denſo ved Stickwurz, Schlangentrauben, Schellwurz, Haartod, Hundskürbis, Kleeblume. De hiſtoriſke Artikler maatte for den ſtørſte Deel forkortes meget over Halvdeelen; thi man vil dog ikke her have den hele gamle Hiſtorie i alphabetiſk Orden. Saadanne Artikler ſom Adam, Aaron o. a. ſl. ſom dog ikke egentlig høre hertil, ere alt for vidtløftige. Endelig burde Forfatteren herefter afholde ſig fra alle de lange overſatte Steder af de Gamle. Hvem ſkulde vente her at finde hele Steder af Homer og Virgil, og hele Breve af Plin o. a. m., da Forfatterens Smag i Overſættelſer er desuden ikke den bedſte. I den Artikel Allegorie overſætter han det Virgiliſke Udtryk om Fama Æn. IV. 174. Luce ſed & cuſtos, am Tage ſitzt es Schildwache, da cuſtos dog her egentlig ikke betyder Skildvagt, og man ſiger og ikke gierne at ſidde Skildvagt. — Vilde Forfatteren føre ſig diſſe og deſlige Erindringer til Nytte, ſaa meener man han ſkulde kunne fuldføre ſin Ordbog i 8te Bind, da den efter nærværende Anlag vil udgiøre mange flere. Det er og i viſſe Maader hans Pligt imod Forlæggeren, der ikke har ſparet noget paa Tryk og Papiir, og dog har ſat en ſærdeles billig Priis derpaa, og altſaa fortiener ikke, at man ſkulde udmatte Kiøberne med en unødvendig Vidtløftighed.

Leipzig. Harwoods frohe Gedanken über das Glück eines gottſeligen Lebens. Aus dem Engliſchen. 1772. 118 S. i 8vo. En af de fornemmeſte Aarſager, hvorfor ſaa mange Mennesker ere ligegyldige mod Religionen, og give dens Forſkrifter ſaa liden Gehør, er uden Modſigelſe denne, at man forestiller den, ſom den, der ſlet ikke kan beſtaae med dette Livs Fornøyelſer. Det er afgiort, at ſaadanne mørke Moraliſter giøre Chriſtendommen en uſigelig Skade. Men gaaer man end ikke ſaavidt, at man ivrer imod alle fornuftige og tilladelige Forlyſtelſer, ſaa forglem-

mer

mer man dog ofte iblandt Bevægnings-Grundene til Religion og Dyd, behørigen at bruge og at nytte den, ſom fornemmelig maatte giøre en ſærdeles ſtærk Indtryk paa Gemytterne, at nemlig Fromhed og Lykſalighed ere med hinanden uadſkillelig forbundne, og at den første er den eeneſte ſikkre Vey til den Sidſte. Det er denne Hovedſatz Hr. H. i 16 ſmaa Affſnitter har afhandlet og underſtøttet med mangfoldige dertil tienlige Betragtninger. Skriftet kan bruges ſom en bequem Anviisning, hvorledes man ſkal bibringe unge Gemytter en oprigtig og fornuftig Kiærlighed til Religionen, og giøre dem det let og behageligt at følge dens Lærdomme, der ikke ſigte til andet, end Menneſkenes ſande Lykſalighed. Undertiden falder Forfatterens Skrivemaade noget i den declamatoriſke Tone, en liden Feyl, man let kan friſtes til over en ſaa rørende Materie.

Jena. D. Joh. Frid. Hirts **orientaliſche und exegetiſche Bibliothek. Zweyter Theil.** De Efterretninger, ſom Forfatteren i denne Deel har givet om gamle Bøger, betræffe følgende Skrifter: 1) **Widmanſtands** Prima elementa ſyriacæ Lingvæ. 2) Sammes Syriſke Nye Teſtamente. 3) Tremellii Nov. Teſt. Syriac. Græc. Latinum. 4) Mart. Troſtii Nov. Teſtamentum Syriace. 5) *Lud. de Dieu* Apocalypſis & Edvardi Pacockii Epiſtolæ qvatuor Catholicæ, Syriace. Efterretninger om nye Bøger ere følgende: 1) Bibliotheca Hagana. 2) *Joh. Bernh. Deroſſi* Disqviſitio elenchtica de præcipuis Cauſſis negleƈtæ Diſcipl. litterarum hebraicarum. 3) D Cruſii Hypomnemata ad Theologiam propheticam 4) **Zeibichs** vermiſchte Betrachtungen aus der Theologie und Philologie. 5) Beobachtungen über den Orient aus Reiſebeſchreibungen zur Aufklärung der Heil. Schrift. 6) **Megerlins** neue deutſche Ueberſetzung des Alcorans. 7) Hirts ſyntagma Obſervationum philol. criticarum ad Lingv. Sacram Vet. Th. pertinentium. Foruden diſſe længere Recenſioner finder man til Slutning ſex kortere Anmældelſer af mindre Skrifter. Man laſter hos Forfatteren den Animoſitet, hvormed han har ſkrevet imod Hr. Hofr. **Michaelis**, da i det øvrige dette hans litterariſke kritiſke Arbeyde fortiener ſtor Biefald.

Gera.

Gera og Leipzig. Herrn Levret, **Kunſt der Geburtshülfe, nach den Geſetzen der Bewegung und Naturlehre, aus dem Franzöſiſchen überſetzt, von D.** Chriſtian Friderich Held, **der Entbinddungskunſt in in der Herrſchaft Gera verordnetem Arzte.** 1772. 336 S. i 8vo. Dette Levretiſke Værk er ey alene vigtigt for dem, ſom beſkæfte ſig med Jordemoderkunſtens Udøvelſe, men ogſaa for den blot practiſke Læge, da Forfatteren derudi har ſagt mange lærerige Ting, om de frugtſommelige Koners, om Barſelkoners og Børns Sygdomme. Hr. Held leverer Overſættelſen af den første Deel, hvorefter ſnart ſkal følge den anden Deel tilligemed Kobberne. I Fortalen forſvarer han imod Forfatteren Brugen af Opiater i Efterveerne, og erindrer, at Keyſerſnittet, ikke kan forrettes paa den Maade, han angiver, hvorom han af egen Erfaring er overbeviiſt. Endnu leverer Hr. H. et vis mærkværdigt Exempel af en Metaſtaſis lactea, hvoraf kom Apoplexia lactea, ſom tiener til Bekræftelſe for den Apoplexia lactea, hvorom Hr. **Friderich von Rooge** i forrige Aar til Leiden har udgiven et lærd medicinſk Prøveſkrift.

Berlin. Specilegia Zoologica, qvibus novæ imprimis & obſcuræ Animalium Species Iconibus, Deſcriptionibus atqve Commentariis illuſtrantur. Cura *P. S. Pallas*, Faſciculus IX. 86 S. ſt. 4to. Dette Værk er allerede bekiendt for et af de vigtigſte i Naturhiſtorien. Det indbefatter deels nye og ey tilforn beſkrevne Dyr-Arter, eller og det retter og forbedrer de Beſkrivelſer, man om andre tilforn har haft. Nærværende Bind indbefatter i ſær forſkiellige Inſecter, og overgaaer alle de forrige i Henſeende til de beſkrevne Dyr-Arters Mængde. Kobberne ere ſærdeles ſmukke og nøvagtige, og ethvert Blad indbefatter et ſtort Antal af ſmaa Skabninger, ſom i Værket ſelv ere beſkrevne.

Auſpurg. Henrici Palmatii Leveling, Phil. & Med. D. Ser. Duc. Elect. Bav. Conſiliarii, in Univ. Anglipont. Anat. & Chir. Pr. P. Diſqviſitio cauſæ inflammatoriæ ejusqve mire variantium Phænomenorum. 1772. 148 S. i 8vo. Forf. har afhandlet ſin Materie med ſtor Lærdom og Belæſenhed.

No. 6.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 10de Februar. 1774.

Göttingen. Specimen Exercitationum criticarum in Verſionem LXX. Interpretum ex Philone. Auctore *Claudio Friis Horneman*. 1773. Hr. Horneman er vor Landsmand og dette hans Specimen røber Flid, Indſigt og Styrke, og er et Arbeyde, hvorved endog en ældre lærd Mand ſkulde have forhvervet ſig Publici Tak og Høyagtelſe. Saaledes dømmer man Udenlands derom, og efter dets Giennemlæsning fandt vi os forpligtede til at underſkrive deres Dom. Her møder os allerførſt ſtrax efter Tilſkriften til Hr. Gr. Thott en Exercitatio præliminaris de Textus LXX. Interpretum Ex Hexaplis Origenis interpolatione & Uſu Philonis Judæi in illo emendando. Den er udført i 8 Syher, af hvilke den første viſer, at ey et eeneſte Exemplar af de LXX Fortolkeres Overſættelſe, fuldkommen overeenſtemmende med diſſe Alexandriniſke Fortolkeres eget Haandſkrift, har været tilovers i Origenis Tid. Til Beviis derfor anføres Origenis egne Ord, i det han klager over, at denne Overſættelſe deels af Jøderne, deels og af Copiſterne er forfalſket og fordervet. Det er og denne Forfalſkning der fornemmelig ſkal have bevæget ham til at udarbeyde ſit Hexapariſke Værk. Han maa altſaa ikke have fundet eller kiendt et eeneſte Exemplar, hvilket man kunde lide paa, ſom fuldkommen overeenſtemmende med de LXX Fortolkeres Original-Overſættelſe, og noget ſaadant var efter al

Erfaring heller ikke at formode. Ved den Leylighed retter, forklarer og bestemmer han et Sted hos Hieronymus, som synes at modsige foranførte Sætning, og hvori han synes at have modsagt sig selv, naar han taler om en incorrupta & immaculata LXX Interpretum translatio, og paa et andet Sted taler om samme Oversættelse som forfalsket, og som den, han selv havde rettet efter den Hebraiske Text. Forfatteren har søgt at hæve Modsigelsen i det han med Grabe antager, at foranførte Hieronymi Ord maa forstaaes paa en relativisk Maade om nogle bedre og mindre fordervede Exemplarer, saasom det Origines har sat i den 5te Columne af sit Hexaplariske Værk i Forhold mod det, han anseer som mere fordervet ved Origenis indskikkede Tilsatzer, og andre deslige mere fordervede Exemplarer. At der paa denne Tid virkelig har været nogle saadanne bedre og mindre fordervede Exemplarer til, viser den 2den Hyp. Deriblandt regner man og den Hexaplariske Udgave hos Origenes, og der er vel ingen Tvivl paa, at jo Origenes har udsøgt sig det beste Exemplar han kunde faae fat paa til at indlemme i dette sit Værk. Samme skulde ogsaa have været et godt Middel til at rette de 70 Fortolkeres Text, dersom man havde haft den fuldkommen med alle Origenis ved rigtige Tegn afmærkede Tilsatzer og Forbedringer. Men det er Skade, at Origenis Hexapla selv ere forkomne, og i de Hexaplariske Haandskrifter ere som oftest hans Tegn og Tilsatzer falsk og urigtig afskrevne. Ved disse Tegn havde han med største Flid og Nøyagtighed udmærket de Rettelser og Forbedringer og Tillæg, hvorved han havde giort de 70 Fortolkeres Text mere overeenstemmende med den Hebraiske, deels af den hebraiske Text selv, deels af andre og især af Theodotions græske Oversættelser. Origenes selv kan altsaa ikke siges at have fordervet Texten med sine saavel og omhyggelig betegnede Indskikninger. End mere hans Arbeyde fandt almindelig Bifald og den christne Kirke ventede sig største Nytte deraf. Hans Hexaplariske Udgave af de 70 Fortolkeres Text er derfor meget ofte og hastig bleven afskreven. Men just denne idelige Afskrivning har været dens Fordervelse. Tegnene ere derved, som læt kunde skee, blevne forsatte eller ganske udelukte, saa man ikke mere har kundet skille Oversættelsens Text fra hans Tillæg. Saaledes ere de fleste Exemplarer

plarer blevne forderved med de Origenianiſke Indflikninger. Endogſaa de tvende allerbedſte, nemlig det Alexandriniſke og Vaticaniſke Exemplar, ere ikke fri for denne Forfalſkning. Man veed, at den Grabiſke og Breittingiſke Udgave er aftrykt efter det første, og den Romerſke efter det ſidſte. Af diſſe tvende har Forfatteren anført Exempler paa forbemældte Forderveſe, ſaaſom han ikke har kiendt andre Haandſkrifter uden af Bibliothekernes Cataloger og andres Beſkrivelſer. Saadanne Exempler har han og anført af den Complutenſiſke og Aldiniſke Udgave, om hvilke Udgiverne vidner, at de ere aftrykte efter nogle meget gode og gamle Haandſkrifter foruden det Alexandriniſke og Vaticaniſke. Anaſtaſius Sinaita mælder og i nogle hans her anførte Ord om nogle gode og nøyagtige Exemplarer af de 70, hvilke Kirkefædrene for Origenis Tid ſkal have betient ſig af, hvis Citationer kan regnes med iblandt Hiælpemidlerne til at rette og forbedre de 70 Overſættelſes Text. Iblandt diſſe er Philon den ældſte, hvis Skrifter Forfatteren og i ſine følgende Critiſke Anmærkninger har lagt til Grund. Men det maatte herved komme an derpaa, om Philon havde anført de bibelſke Steder efter den hebraiſke Original-Text eller efter den græſke Overſættelſe. Dette Spørsmaal bliver afgiort §. 5. 6. hvor beviſes, at Philo vel har haft nogen, men ikke megen og tilſtrækkelig Indſigt i det Hebraiſke Sprog, og at han har anført ſine bibelſke Steder efter den græſke Overſættelſe, og meget ſielden eller aldrig ſeet dem efter i den Hebraiſke Text, hvilket i ſær lader ſig ſlutte af det, at han anfører Overſættelſens endogſaa fra den Hebraiſke Text afvigende Ord, og at han udleder ſine ſaa ofte ſøgte Emphaſes ey af de Hebraiſke men af den Græſke Overſættelſes Ord, og det ofte ſaadanne, ſom ikke findes i den Hebraiſke. Men Forfatteren har dog ikke miſkiendt den Forſigtighed, hvormed Philons Skrifter burde bruges til at rette Texten i den græſke Overſættelſe, ſaaſom han ofte anfører dens Ord af Hukommelſen, og omſkriver dem med andre eller flere Ord. Dertil kommer, at Philons egen Text ſelv er ikke ſaa ganſke uforderet, at jo mange Steder derudi ere blevne rettede efter den græſke Overſættelſe. Ikke deſto mindre ere der mange andre Steder, af hvilke man ſeer, hvorledes han maa have læſt i ſit ældgamle Exemplar, og ſom derfor ere af ſtor Betydenhed i

at underſøge de 70 Fortolkeres ſande Text, og det er alene i det Øyemærke Forfatteren har betient ſig af hans Skrifter, ſom og i andre Henſeender kan bruges med megen Nytte. Han har derved tillige brugt den Romerſke Udgave af de 70 Fortolkere, ſammenlignet paa alle anførte Steder med den Complutenſiſke, den Aldiniſke, den Grabiſke og den Breitingeriſke, den Frankfurtiſke og Mangeaniſke Udgave af Philon og J. H. Michaelis Hebraiſke Bibel. Clementis Alexandrini og Irenæi Værker har han og giennemgaaet, ſaaſom Anaſtaſius Sinaita anfører dem iblandt de Lærde, der ſkal have brugt gode gamle Exemplarer. I at ſammenligne Fragmenterne af Origenis Hexapla er Montfaucons Udgave bleven brugt. De gamle Latinſke Overſættelſer, hvilke Sabbatier har ſamlede, ere udarbeydede efter den græſke Overſættelſe, og derfore kan have deres Nytte til at beſtemme dens ſande Text. Hvad man altſaa har at vente i Forfatterens følgende ſaa kaldte kritiſke Øvelſer, er dette, at der ſkal findes anførte alle Uovereenſtemmelſer imellem foranførte Texter i ſær Philons og de 70 Overſætteres Text, og det til den Ende, at ſamme ſkulde tiene ſom et Hiælpemiddel til at foranſtalte en rigtigere Udgave af de 70 Fortolkere. Han har derudi fulgt Ordenen i Philons Bøger, hvilket han ſelv erkiender for en Feyl, og lover at følge de bibelſke Bøgers Orden i nok et Specimen, hvori han agter at giennemgaae Philons andre Bøger. I dette første Specimen er altſaa en Exercitatio prior, ſom indbefatter kritiſke Anmærkninger over de 5 Moſes Bøger, men formedelſt den fulgte Orden i Philons Bøger, maa man her ikke vente alle de Sprog, ſom Philon har anført af enhver af dem. Hvad Forfatterens lærde kritiſke Anmærkninger og Sammenligninger i ſig ſelv angaaer, da taale de viſt ingen Udtog. Enkelte Prøver af Anmærkninger, der vidne om en vigtig og ſkarpſindig kritiſk Indſigt og Skiønſomhed, ville de kritiſke Læſere ſelv overalt finde.

Kiøbenhavn. *Tentamen Æconomico-Botanicum de Uſu plantarum indigenarum in arte tinctoria*, methodo Linnæana conſcriptum, una cum Diſcurſu præliminari de *Utilitate Botanices* Autore *Nicolao Dorph Gunnero*, Oeconomiæ & Hiſtoriæ Naturalis Cultore. 1773. 47 S. i 8vo

i 8vo. Med M. Hallagers Skrifter. — Dette Forſøg har Forfatteren udgivet ſom et Specimen diſſertationis anniverſariæ pro Collegio Mediceo. Han har i ſin forudſkikkede Diſcurſu præliminari meget smukt afſkildret Botanikens mangfoldige og fortræffelige Nytte og Fornøyelſe. Det hedder iblandt andet. Si mens noſtra ſe moeſtitiæ dederit, mox Flora diſcuſſis curarum nubibus, blandam cordis frontisqve induit Serenitatem, qvoties in ejus Amœnitatibus medelam qværimus. Etenim divinæ benignitatis dulcedinem Flores inter & plantas clare diſcere poſſumus. Singula prati Virgulta, ſingulæ herbæ, ſingula gramina ſui Artificis Sapientiam juxta & bonitatem aperti inſtar libri deprædicant. Non hic ſolum modo formarum Decus & gratiſſima Varietas, non ſolummodo mille odorum genera in Creatoris Admirationem nos rapiunt, ſed inſitæ ſaluberrimæ Vires & uſus longe excellunt, qvoniam nobis cibos, potus, Veſtes, ædes, utenſilia, medicamina morborumqve auxilia, qvin immo plurimas vitæ neceſſitates ac commoditates ſuppeditant. Tu vero cogita, qvam dives, qvam larga ſit manus, qvæ regni Vegetabilis incolas a regionibus torridis ad frigidas usqve diſperſit, ut varios uſus & varia commoda nobis præbeant. De fleſte nyere Botaniſter anvende mere Flid paa immer at ſamle og opdage flere og flere Planter, at kiende deres egentlige Characterer, Navne og Synonymer, end paa at underſøge deres Kræfter og Nytte, da dog Nytten er dennes, ligeſom enhver Videnſkabs, yderſte Maal og Øyemærke. Forfatteren regner 1300 indenlandſke Planter, hvis Nyttte er endnu ikke bleven bekiendt, fordi man ikke har bekymret ſig om at underſøge den. Han yttrer her den ſamme Tanke, ſom for kort ſiden Hr. D. König har viiſt i en akademiſk Diſſertation, og ſom Hr. D. Friis Rottbøll i ſit Programma til botaniſke Forelæsninger ogſaa har erindret, at nemlig Forſynet har forſynet ethvert Landſkab med de fornødne Planter og Vexter, ſom Indbyggerne efter deres Clima og Temperament behøve til Lægedom. Cæterum (ſiger han) nihil magis abſurdum videtur, qvam auſtri remotiſſimi plantas ac fructus, a provida ſummi Numinis cura, veluti Medicamina morbis noſtro Septentrioni propriis eſſe creatas. Mihi e contrario plene perſuaſum

est, unamqvamqve regionem, tamplantis, qvam aliis gratuitis naturæ Muneribus, incolarum climati & temperamento convenientibus copiosissime abundare. For nærværende Tid har han foretaget sig i dette Prøveskrift at vise indenlandske Planters Nytte i Farvekunsten. Med det første lover han at udgive i det danske Sprog en meer udførlig og brugbar Efterretning om Farvemaaden. De fleste af de her opregnede Farve-Planter vil han have lært at kiende af egen Erfaring, og Resten deels af Linne's, deels af hans Sal. Hr. Farbrødres, deels andre Botanisters Skrifter, saavel som og af Hr. Prof. Fabritii Forelæsninger. Endeel Planter, som i Afhandlingen selv ere udeladte, fordi han ikke vidste med Vished, om de vare indenlandske, og om de kunde bruges til at farve med, ere anførte i Fortalen. De øvrige i Afhandlingen selv ere anførte under Classer hver i sin Sph med deres korte Beskrivelser, deres Danske og Norske Navne, Opholdssteder og Brug i Farvekunsten.

Halle. Herrn Johann Georg Palm, weiland Haupt-Pastoris zu St. Petri, und Senioris E. E. Ministerii zu Hamburg, Historie der deutschen Bibel-Uebersetzung D. Martini Lutheri, von dem Jahr 1517. an bis 1534. Aus des sel. Herrn Verfassers eigener Handschrift herausgegeben, und mit einigen Anmerkungen begleitet von Johann Melchior Götzen, Haupt-Pastor zu St. Catharinen in Hamburg. 1773. 3 Alph. 5 Ark i 4to. Den Sal. Forfatter har afdeelt denne Historie i 15 Kapitler. I det første handler han om de Hielpemidler, hvorved Luther har sat sig i Stand til at paatage sig saa vigtig et Værk. I det andet handler han om den Orden, hvor i Luther første Gang stykkeviis har udgivet Bibelen. Forfatteren erindrer først, at det er vanskeligt at bestemme denne Orden, efterdi man hos de ældste Theologer finder kun liden Efterretning derom; de første Udgaver deraf vare kun i faa Folkes Hænder; og fordi man ey altid kunde forlade sig paa de Aarstal og det Datum, som stod i Luthers Breve. Ved Enden af dette Kapitel leverer han en Fortegnelse, hvorefter de enkelte Stykker fra Aar til andet ere udkomne. Fra Kap. 3. til 15de følge nu de udførlige Beskrivelser paa de i

denne

denne chronologiske Fortegnelse indbefattede Oversættelser. Forfatteren har immer bemøyet sig for at bevise, til hvad for en Tid en Oversættelse er bleven giort; hvad Anledning dertil har været; hvorledes og hvor Oversættelsen er bleven giort, og hvad andet deslige derved er at mærke. Det vidtløftigste Kapitel iblandt alle er det 5te, hvor i der handles om det Nye Testamentes Oversættelse. Efterat den Sal. **Palm** havde forudskikket de historiske Efterretninger om denne Oversættelses Oprindelse, saa beskrev han først de forskiellige Udgaver deraf, og leverer derpaa en vidtløftig Fortegnelse over de Forandringer, som den Sal. **Luther** har giort i de seenere Udgaver. De sammenlignede forskiellige Udgaver ere begge de af 1522. og den af 1524., fremdeles den af 1527. i 8vo og den af samme Aar for **Emsers** Nye Testamente, endelig den af 1530. I den her giorte Fortegnelse kan man see, hvorledes den Sal. **Luther** allerede i den 2den Udgave af 1522., som i December kom for Lyset, har forandret meget, som i den første, der blev færdig i September, var anderledes oversat; fremdeles, at han i den Udgave af 1524. atter har forfattet adskillige Forandringer, og endnu flere i den af 1527., men de allerfleste i den Udgave af 1530. Mod Enden af dette Kapitel anfører Forfatteren end mere de Steder, hvor i den første Oversættelse Grund-Texten var nøyere udtrykt, end i de følgende; fremdeles, hvor **Luther** endten havde udeladt noget af Grund-Texten, eller hvor han bliver beskyldt derfor; hvor han har tilføyet noget, eller hvor det forekastes ham; og endelig saadanne Steder, som har noget besynderligt i sig. Hid henfører Forfatteren Math. II. 18., hvor **Luther** bestandig oversætter **auf dem Gebirge**, endskiønt de græske Codices saa vel som og Vulgata læse **til Rama**: Luc. XI. 53. hvor **Luther** oversætter med Vulgata, **den Mund zustopfen**, skiønt det egentlig skulde hedde, **aus seinem Munde etwas herauszulocken** ꝛc. I det 11te Kapitel handler Forfatteren om den oversatte Psalter. Man finder og i dette Kapitel en udførlig Fortegnelse over de Forandringer, som ere giorte af **Luther** for den sidste Udgave. De her sammenlignede Udgaver ere: den af Aar 1524. in Fol. og af samme Aar in 8vo; den af 1525. og den af 1528. i liden 8vo. Efter Fortegnelsen beskriver den Sal. Forfatter, hvorledes **Luther** 1531. har foretaget den sidste

Revision af Psalteren; hvorledes den første Oversættelse af Psalteren kan sammenlignes med den sidste, og hvad derved er at mærke; endelig hvorledes Summarierne af Psalmerne ere komne dertil. I de øvrige Kapitler meldes om de endnu af 1532.-1534. oversatte Bøger og Stykker af Bibelen. Foruden de mange Anmærkninger, som Hr. P. Götze tilligemed har indstrøet i Bogen selv, er af ham endnu forudskikket en Fortale paa tvende Ark og en Fortegnelse over den Bibelsamling, som han besidder. I Fortalen melder Udgiveren først om de Forhindringer og Vanskeligheder, som har været Aarsag til, at der hidindtil ey er udrettet mere til den Lutherske Bibel-Oversættelses Historie. Derhen regner han først den store Mangel paa Original-Efterretninger; dernæst Forfædrenes Forsømmelse i at samle og giemme de hidhenhørende Efterretninger; og for det tredie den nødvendige Sammenflydelse af saa mange besynderlige Omstænde ved de Lærde, der vilde paatage sig dette Arbeyde, hvilke saa sielden findes foreenede hos een iblandt hundrede og flere. Derpaa nævner han dem, som hidindtil har arbeydet paa denne Mark, saasom D. Joh. Frid. Mayer, J. M. Kraft, og Diaconus Giese i Görlitz, hvortil han og regner en Zellners, Baumgartens, Schellhorns, Rinderers og Maschens Bemøyelser. Mod Enden af Fortalen læser man følgende Sted: „Es scheint zwar, als ob gegenwärtig nicht der rechte Zeitpunkt wäre, in welchem diese Arbeit an das Licht treten müsse, denn da aus uns selbst Lehrer aufstehen, welche alle ihre Kräfte anwenden, die Heilige Schrift selbst, vor den Augen der Christen, herunterzusetzen; so kan man leicht gedenken, wie geringschätzig Luthers Uebersetzung in ihren Augen seyn müsse, und mit welchem Stolze sie folglich über eine Historie dieser Uebersetzung wegsehen werden; allein dieses mitleidenswürdige Geschlecht von Menschen, irret mich wenig." Vi vil og ikke undlade at anføre den Anmærkning, Recensenten derover har giort. Den lyder i sit eget Sprog saaledes: „Derb genug! Aber unserer Meynung nach irret der Herr Herausgeber sehr. Denn ausser dem, daß diese Palmische Arbeit einem jeden Freunde der Literärgeschichte, und also gewiß denen Herren, gegen die diese Wehklage ausgesprochen worden, an und für sich sehr angenehm seyn wird, so muß sie ihnen auch aus

„die-

„ dieſen Grund ein ſehr wehrtes Geſchenck ſeyn, weil ſie „ durch die haüfige Ausbeſſerung, die der Sel. Luther in ſo „ wenig Jahren gemacht, einem jeden Leſer vor Augen legt, „ wie viel er noch würde verbeſſert haben, wenn er mit der „ Reviſion immer fortgefahren wäre, oder, wie er ſeine „ Ueberſetzung ändern würde, wenn er jetzt leben ſollte, da „ die Sprachkenntniß und Wiſſenſchaften ſo viel höher geſtie„ gen. Fürwahr! würde Luther nun wieder aufſtehen, „ er würde nach ſeinem Maaß von Einſichten und Ehrlich„ keit zu ſchlieſſen, der gröſßte Ketzer ſeyn, und gewiß Ge„ fahr laufen in manchen Gegenden Deutſchlands, wo nicht „ in natura, doch in effigie, und dies, wo nicht auf dem „ Gerichtsplätze, doch wenigſtens auf manchen Studier„ ſtuben, verbrannt zu werden.“

Leiden. Gerard L. B. van Swieten Commentaria in Hermanni Boerhaave Aphorismos de cognoſcendis & curandis morbis. Tom. V. 4 Alph. 8 Ark i ſtor 4to, foruden et Anhang de materia medica & remediorum formulis, af 12 Ark. Med denne Deel er dette fortræffelige Værk bleven beſluttet kort for ſin Forfatters Død. Det er overflødigt at ſige noget til et Værks Berømmelſe, ſom allerede næſten for 30 Aar ſiden har haft alle Kienderes ſtørſte Biefald. Ikke deſto mindre kan man dog ey undlade at ſige dette, i ſær til denne Deels Berømmelſe, at den underſkiller ſig mærkelig fra de foregaaende, deels ved de derudi afhandlede Materiers Vigtighed og Udførlighed, deels ved de dybeſte Indſigter og moedneſte Domme i de allervigtigſte Sygdomme, ligeſom ved en vidtløftigere Lærdom og ſtørre Erfaring. Den indbefatter 6 Kapitler, af hvilke det førſte afhandler den Materie om Børne-Kopperne. Da denne Afhandling allerede længe ſiden var fuldendt, førend den Suttonianiſke Inoculations Methode var bleven Forfatteren bekiendt, ſaa har han i Fortalen igientaget Beſkrivelſen over Forholds-Maaden derved. Han tilſtaaer, at enhver Forberedelſes-Cuur kan uden Fare tilſideſættes, naar kun Legemet er ſundt. Man har i Wien inoculeret Børn, ſom var kun 6 Timer gamle. Endogſaa i Henſeender til Kiød-Supper og Kiød-Spiſer i Almindelighed behøver man ikke at være bekymret. I Wayſenhuſet i Forſtaden af Wien har man ikke

givet de inoculerte nogen anden Spise, end alle de andre har nydt, og der har ikke fulgt nogen Ulevlighed deraf, kun at de bleve holdte i meget høve og rummelige Værelser, hvor der var frisk Luft. De maatte desuden hver Dag saavel for som efter Middag tilbringe nogle Timer i Haven. Det samme blev forsøgt med andre, som havde de naturlige Kopper, og som ved en lige Diæt kom ligesaa lykkeligen derfra som de inoculerte. Deriblandt var endog en Pige med sammenflydende Kopper, som daglig blev ført i Haven med de andre, ey at tale om dem med enkelte, skiøndt i Hobetal, hvilke efter samme Methode paa det lykkeligste ere blevne helbredede: „Heraf (siger Forfatteren, uden dog selv at erklære „sig) have nogle giort den Slutning, at de naturlige Kop„per, naar man udsatte de Syge for den frie Luft, uden „mange Lægemidler og uden nogen besynderlig stræng Diæt, „kunde ligesaa lykkelig helbredes, som de inoculerte." Det andet Kapitel handler om de epidemiske Sygdomme og er fuld af de mærkværdigste Bemærkninger og Betragtninger over disse Sygdommes forborgene Natur. S. 172. advarer Forfatteren, at man ey immer maa søge Pestens Aarsag i forraadnende Dunster, da man ofte har maattet betiene sig af disse som Midler imod Pesten, og Lægerne selv i en Pest til London har ladet aabne alle Cloaker, for at skaffe raadne Dunster i Luften. Ligesaa lidet kan man i enhver Pest anprise den frie Luft, da Malouin beretter om den i Lyon og Marseille, at Pesten har været slemmest i de reeneste og meest aabne Gader, naar den derimod har været meest lemfældig i de ængeste, skidneste og meest beboede. Man vil med største Fornøyelse læse Forfatteren over denne og mange andre interessante Materier. En Mængde besynderlige Bemærkninger om Steene i forskiellige Deele af det menneskelige Legeme gisre det tredie Kapitel særdeles mærkværdigt ey alene for Læger, men og for andre Naturforskere. Det fierde handler om Lystsygen, og næppe skal man over denne Sygdom og dens Cuur have læst noget udførligere og grundigere og tillige lærerigere. Rachitis og Rheumatismus udgiøre endelig Indholdet af det femte og siette Kapitel. Efter et dobbelt Register har Forfatteren ladet aftrykke *Boerhaaves* Libellum de materia Medica & Remediorum formulis, qvæ serviunt Aphorismis, hvilket er til desto større Bequemhed for Læseren, jo oftere her meldes derom i dette Værk.

Alt-

Altenburg. Vermischte Schriften von Abrah. Gotth. Kæſtner. Zweyter Theil. 1772. 18 Ark ſtor 8v. Det er en Samling af 126 ſmaa deels proſaiſke, deels poetiſke Opſatzer. Man tilegner de proſaiſke Stykker den egne Fortieneſte, at de over mange Slags philoſophiſke Materier levere ſkarpſindige Reflexioner, kritiſke Anmærkninger eller og litterariſke Anecdotor. Den første Opſatz mod Materiens Evighed foreſtiller paa det tydeligſte den practiſke Vigtighed af den Lære om Skabelſen af intet. Man har i ſær fundet Behag i den tilſøyede Kritik over et Udtryk af Leibnitz, at nemlig de ſkabte Monader opkomme per continuas Divinitatis Fulgurationes. Den anden Opſatz, om Phyſiken, giver Begreb om den guddommelige Retfærdighed, kan tilfredsſtille mangen en Grubler, ſom trætter med Forſynet, naar han betragter Naturen af den Synspunkt, ſom Hr. K. ſkarpſindig viſer. Saadanne Afhandlinger, ſom ere affattede efter de fleſtes Indſigter, har en ſtor practiſk Nytte, og endſkiøndt de undertiden blot overtale, i Stedet for at overbeviſe, ſaa er det dog næſten ligemeget ved hvilket af diſſe tvende Midler en Læſer bliver giort lykkelig. Der er meget i dette Stykke, der vel næppe ſkulde udholde den ſtrængeſte Prøve af Underſøgning; men det var maaſkee Forfatterens Øyemærke ey at gaae videre, end til den ſkinbarligſte Rimelighed. Hvor overtalende er for Ex. dette Sted S. 21.: „Det er ikke ar nægte, at vi opdager „ Orden i Verden, viſe Abſigter, erholdte ved Midler, „ ſom vi altid deſto mere maa beundre, jo bedre vi lære at „ kiende dem. Om nu denne Orden bliver vedligeholdt eller „ forſtyrret, om diſſe Abſigter blive erholdte, eller ikke, „ det er dog vel ikke den ligegyldigt, der har giort denne Ind„ retning. Af den Kundſkab vi har om Skabningerne la„ der ſig indſee, hvorledes vi ſkulle bruge dem. Bruge vi „ dem anderledes, ſaa vil det mishage deres Skaber, lige„ ſom en Kunſtner finder Mishag i Misbrugen af ſit Værk.“ Recenſentens mærkelige Betænkning herover lade vi aſſætte og overlade den til Læſerens egen Bedømmelſe: „Kan en „ Philoſoph (ſiger han) ſaaledes dømme om GUd? En „ Skabning, ſom GUd optog med i den Ordens og Abſig„ ters Plan, ſom han valgte ved ſin Skabning, og hvis „ Handlinger tilhobe, baade gode og onde han forudſaae,

„ og

„ og som han dog ikke udelukte, fordi den hørte til den an„ tagne Plan, den skulde nu ved disse samme Handlinger „ kunne forstyrre hans Orden og Absigter? giøre en anden „ Orden i Tingene end den, der var Gud behagelig? og „ ligesom understikke en anden Verden, end den, deri det „ ganske var overeenstemmende med hans Villie?" (Vi vil herved intet videre erindre end at der i Recensentens Foreskilling er en ligesaa skinbarlig Rimelighed, som i Forfatterens, og at de begge ere grundede hver i sit forskiællige philosophiske Systeme. Det er en haard Tale, i det mindste lader det saa at være, at en Skabning kan forstyrre sin Skabers Orden og Absigter, men det er vanskeligt at forklare, hvorledes det ikke virkelig skeer, ved alle de onde Handlinger, som med fri Villie forøves i Verden. Mon man ikke kunde redde sig ud deraf, ved at sige, at den viise Skaber, som for en Tid har sat visse sine Skabninger paa Prøve, taaler og maa efter denne sin Plan taale, at hans Absigter i det enkelte og ligesom paa visse særskilte Udkanter af Verden forstyrres for en Tid, da han for Resten i det Ganske og det Væsentlige og ligesom det Inderste af sin Plan erholder sit yderste og høyeste Øyemaal.) Fremdeles følger S. 26. en smuk Afhandling om Ære, hvorpaa følger nogle Mathematiske Afhandlinger, og deriblandt er denne den Vigtigste S. 104. over sandselig Sandhed. Man anfører deraf S. 112. følgende Stykke: „ Af det, at Lyset behøver Tid for at kom„ me fra sin Stierne til os og at Fixstiernernes umaalelige „ Afstand fra os, følger, at det Lys, formedelst hvilket jeg „ i Gaar Aftes saae en Stierne, kan maaskee for meer end „ et halvhundrede Aar være udgangen fra samme; og saa„ som forinden denne Tid ingen har kundet have anden Es„ terretning derom, end formedelst det fra den anlangende „ Lys, saa har jeg maaskee i Gaar seet en Stierne, der „ for min Fødsel har været udslukt, er bristet, eller paa an„ den Maade undergaaet." De Betragtninger over Gottscheds Characteer synes ligesaa rigtige som billige. De øvrige prosaiske Stykker ere mindre betydelige, dog alle fornøyelige og værde at bevares fra Undergang. En Deel deraf bestaaer kun af en eneste Tanke. Derpaa følge Digterne af ulige Værd, endogsaa de Epigrammatiske, i hvilke Digteren dog egentlig har sin Styrke. Nogle ere af en udmærket

Skiøn-

Skiønhed, andre kunde og den have giort, der ikke var en Kæstner; og nogle faa vilde man, at en Kæstner slet ikke skulde have giort.

Mannheim. Nachrichten von der Amerikanischen Halbinsel Californien; mit einem zweyfachen Anhang falscher Nachrichten. Geschrieben von einem Priester der Gesellschaft JEsu, welcher lang darinn diese letztern Jahre gelebet hat. Mit Erlaubniß der Obern. 1772. 358 S. i 8vo. Forfatteren hedder Begert af Selestadt ved Oberrhein og er for kort siden død til Neustadt i Pfaltz. Han var en af Missionairerne i Californien, hvor han har opholdt sig over 17 Aar, fra 1751. til 1768., da Spanierne forjoge Jesuiterne. Hans Hoved-Øyemærke er stillet paa de til Madrid 1757. i 3 Qvart Bind trykte Noticias de la California, som og ere oversatte i det Engelske, af Engelsk paa Fransk, og af det Franske paa Tydsk. I hvor vel dette Værk er af en Jesuit, og sammendraget af en Jesuits Haandskrift ved Navn P. Michael Venegas, saa bliver der dog af nærværende Forfatter efterrykkelig modsagt i alt hvad der er sagt til Fordeel om Californien. Efter hans Udsagn er Californien et øde og fattigt Land, fuld af Torn-Buskker og bare Klipper uden Vand og Træe, slet beboet, og ubeqvemt til Dyrkning. Det hele Land synes at være en Klippe, som ved underjordisk Ild og Jordskielv er bleven ophøyet over Havet. Landet er fuldt af Insecter, men fattigt paa Fiske, Fugle og Vildt. Perlefiskeriet og det saa berømte Bergværk er af liden Betydenhed. Det er slet beboet, Indbyggerne faa, og afdeelte i en heel Hob Nationer og Tungemaal. De første Beboere synes at være komne af Norden til Fods fra det faste Land. De leve og sove paa den blotte Jord under aaben Himmel og gaaer nøgne til Underlivet. I alle Missionerne, indtil een, skal Mandspersonernes Antal have været mærkeligen større end Fruentimmernes. For Ægteskab havde de ikke noget Ord, og de udtrykke det nu ved at støde Hænderne tilsammen. Qvindernes Frugtbarhed er meget ringe, men de føde læt. At Kiærlighed imellem Forældre og Børn er ikke nogen blot Instinct, er klart af alt hvad her bliver fortalt. Der gives kloge og dumme Californier, dog et større Antal af de sidste. Hoved-

dets

dets Blottelse i den stærkeste Heede synes at bidrage noget til dermed. De besidde dog en Art af List. De kan kun tælle til Sex De Vildes almindelige Drift til at stiæle lader sig let fatte af deres stedse trængende Fornødenhed uden nogen moralsk Modvægt. De fuldstændige Efterretninger om et af de Californiske Sprog er særdeles mærkværdig, og oplyse meget vel, hvad som der kan tænkes om et fattigt Sprog. Saa mange som bleve tilspurgte, om de nogensinde havde tænkt paa, hvem der havde giort Soel og Maane? svarede Ney. Man finder og her de bekiendte Efterretninger om Californiens Opdagelse og de Jesuitiske Missioners Stiftelse. Forfatteren giør Protestanterne bittre Bebreydelser formedelst deres Mangel af Iver for Hedningenes Omvendelse. Til Slutning forekomme nogle enkelte Igiendrivelser af udspredte Efterretninger om Californien og Missionerne. Forfatteren skriver her med en Hæftighed, som formindsker for en Deel hans Troeværdighed. Forfatterens Mission laae i den sydlige Deel under den 25 Grad, og man er eenig om, at den sydlige Deel er meer ufrugtbar, end den nordlige.

Paris. L'Hydroscope & le Ventriloque, dans lequel on explique d'une maniére naturelle, à la portée de tout le monde, & conforme aux loix de la Physique, comment il peut se faire, qu'un jeune provençal voie à travers la terre &c., par M. l'Abbé Sauri. 1772. 12. Man maa læse dette Skrift, for at see, hvorledes en Mand af Genie, saasom en gammel Professor Philosophiæ ved Universitetet til Montpellier, kan forklare en urigtig Sag paa den sindrigeste Maade. Her handles om den i de offentlige Tidender bekiendte **Jacques Parangue**, der saae Vand under Jorden. Dette forklarer Hr. Prof. **Sauri** paa en lærd Maade saaledes: Efter Forklaring over Øyets Mechanismus fastsætter han Grunde, hvoraf han slutter iblandt andet, at den liden netformige Hud i **Parangues** Øye har bestaaet af tvende Slags smaa Traader. Ved det eene Slags seer han Tingene, som enhver gemeen Karl. Det andet Slags derimod er tyndere, ømmere og finere, og dermed seer han Vandet under Jorden, saasom det Lys, der har trænget igiennem Jorden, og reflecterer fra det derunder flydende Vand, virker endnu stærk nok, for at giøre et tilstrækkeligt

Ind-

Indtryk paa disse Parangues Øyne-Trævler, endskiøndt det ikke mærkelig kan røre det grovere Næt i andre gemeene Øyne. Siden denne lærde Forklaring har man erfaret, at Parangue seer intet Vand under Jorden. Dette er allerede den anden der har seet underjordisk Vand. Den første var en Qvinde ved Navn Pedegache, der tillige saae Børn i Moders Liv, og som Videnskabs Akademiet til Paris tilbød 100 Louis d'Or i Pension og 1000 Dalere i Reyse-Omkostning; hvorimod hun ikke var saa eenfoldig at komme.

Hamburg. Einführungs-Rede, mit welcher Hr. Eberwein als Diaconus zu St. Catharinen in Hamburg eingesegnet worden, von Joh. Melch. Goetzen. 1772. 3 Ark i 4to. I denne Tale, som handler om de Vranglærere, der opstaae af en Menigheds egne Lærere, og som er forfattet i Forfatterens bekiendte eftertrykkelige Skrivemaade, aflægger Hr. Past. G. i visse Maade sin Troes-Bekiendelse, hvorledes nemlig Menigheden og den Vranglærendes Embeds-Brødre i den Fald har at forholde sig. Den tydske Recensents Betænkning herover ville vi anføre med hans egne Ord: „Jeder Leser kennt schon die Grundsätze des „ Hrn. G. und kann also zum voraus urtheilen, wie er hier „ entschieden hat; wir wollen sie nicht tadeln, weil es jedem „ frey steht, seine eigenen zu haben. Aber das glauben wir „ mit Recht tadeln zu können, daß Hr. G. in einer Einführungsrede so gar deutliche und kenntliche Anspielungen auf „ seine gelehrten Wiedersacher macht (so schicklich ihm auch „ die Gelegenheit geschienen haben mag) und bey jeder Veranlassung seine privat Streitigkeiten zur Sache der Religion und Christenheit zu machen sucht. Indessen kann „ man ihm auch dies gönnen, denn wer kehrt sich eben daran? und einen Kreutzug gegen so einen Erbfeind bringt „ Hr. G. in unsern Tagen doch nicht mehr zu Stande. Uebrigens fängt Hr. G. an, seine Feinde auf den jüngsten „ Tag herauszufordern, und das wäre auch der bequemste „ Weg, die Sache ein für allemal mit jeden abzuthun; nur „ müßte Hr. G. auch hier nicht, wie er S. 8 thut, zu voreilig Urtheile von diesem Tage sprechen wollen, wo er von „ einem Irrlehrer aus den Lehrern selbst sagt: Er wird an „ jenem Tage ein weit schrecklicheres Urtheil empfangen, als „ ein Arzt, der wissentlich und vorsetzlich ein Mörder wird."

Riga. Burkes **philoſophiſche Unterſuchungen über den Urſprung unſerer Begriffe vom Erhabnen und Schönen, nach der fünften engliſchen Ausgabe.** 1772. 302 S. ſt. 8vo. Endelig har man i det tydſke Sprog bekommet en Overſættelſe af Inquiry into the Origin of our Ideas on Sublime and Beautiful, efterat man længe forgiæves har ventet paa den Lesſingiſke. Den ubenævnte Overſætter har hverken føyet Fortale, eller Anmærkninger til, hvilke ſidſte Originalen vel i een og anden Henſeende kunde have fortient. Overſættelſen er for Reſten paalidelig, reen og flydende. Kun de Homeriſke Steder ſkal være ſlet overſatte. Originalen er for Reſten bekiendt af en Recenſion i **Bibliothek der ſchönen Wiſſenſchaften.**

Caſſel. **Beſchreibung der Geſundbrunne und Bäder bey Hofgeismar, in zwo Preisſchriften, auf gnädigſten Befehl herausgegeben von D. Chriſtoph Henrich Böttger, der Arzney und Botanik ordentlicher und öffentlicher Lehrer, Mitglied des mediciniſchen Collegii zu Caſſel, und Arzt des Franzöſiſchen Hoſpitals.** 1772. 150 S. 8vo, nebſt 7 Kupferplatten. Det første af diſſe Priisſkrifter er af Hr. D. **Thilenius**, der ſelv har anſtillet Forſøg med Kilden, og det andet af Hr. Hofraad **Delius** til Erlangen, hvilken ſidſte, ſom bekiendt er, flere gange har viiſt ſig med Berømmelſe i de mineraliſke Vandes Underſøgelſe.

Leipzig. Diſſertatio inauguralis de Jure Principum divortiis propoſito, qvam defendet *Carolus Fridericus Treitſchke.* 1772. Den Materie, hvorom dette Skrift handler, har ingen tilforn afhandlet for ſig ſelv og i dens Omfang, hvilket ſaa vel ſom Afhandlingens Grundighed giør, at denne Diſſertation fortiener Plads iblandt de betydelige og mærkværdige.

Paris. Phédon ou Entretiens ſur la Spiritualité de l'Ame par Mr. Moſes Mendelsſohn Juif à Berlin, trad. de Allemand par Mr. *Junker* de l'Acad. des Belles Lettres de Goettingue. 1772. 8vo. Overſættelſen ſkal være reen og uden betydelige Afvigelſer fra Originalen.

No. 7.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 17de Februar. 1774.

Kiøbenhavn. C. F. Gellerts moralske Forelæsninger, oversatte af Peder Top Wandall. Andet Bind. 1773. Trykt og forlagt af Brødrene Berling. — Man finder her først ved dette Bind Udgivernes J. A. Schlegels og G. L. Heyers Fortale for saavidt samme characteriserer de moralske Forelæsninger. Dette Stykke var ikke bleven oversat ved den første Deel, fordi man den Gang med det første ventede Gellerts Levnetsbeskrivelse af Hans Høyærværdighed Hr. Superintendent Cramer, hvilken Forlæggerne strax havde tænkt at lade oversætte, saasom man derudi ventede en udførligere Afskildring af Gellerts og hans Skrifters Characteer, end en Fortale kunde tillade. Vi finder her i nærværende afstrykte Stykke af de tydske Udgiveres Fortale det samme Begreb stadfæstet, som vi have giort os om Skriftet og tilkiendegivet i Recensionen af det første Bind, at nemlig disse moralske Forelæsninger mere ere at ansee som moralske Taler, end systematiske moralske Afhandlinger, og saadanne Taler, hvormed Øyemærket har været at lægge Tilhørerne de tillige for Forstanden foredragne moralske Sandheder paa Hierterne. I en Concept til en Forrale, som man fandt iblandt den afdøde Forfatters Papirer, seer man baade dette, at han selv har haft i Sinde at udgive disse sine moralske Forelæsninger, og at han heller ikke selv har vildet have dem ansees som et ordentlig forfattet moralsk Systeme:

„ Man har (siger han) i mange Aar sat an paa mig, at jeg „ skulde give mine moralske Forelæsninger, som jeg har „ holdt for mine Tilhørere, i Trykken, og jeg har vægret mig „ ved at giøre det, saasom jeg sikkert vidste, at man ven„ tede mere af mine Forelæsninger, end de kunde udrette, „ og fordi en Underviisning, som kan være nyttig for den „ studerende Ungdom, er derfor endnu intet Værk for det „ Almindelige. Men da man ikke bliver kied af at igien„ tage denne Begiæring, da man endogsaa har overgivet „ det Almindelige et Skrift, som skulde forestille mine mo„ ralske Forelæsninger, og da jeg er ikke mere selv i Stand „ til at holde disse Forelæsninger eller at forbedre dem; saa „ overlader jeg dem hermed til Trykken ligesom jeg mundtlig „ haver holdt dem med alle deres Mangeler. Det har al„ drig været min Hensigt, at giøre Udkast til et fuldstæn„ digt moralsk System; et Værk, hvortil jeg besidder alt „ for liden Dybsindighed; men jeg haver søgt i en tyve til „ tredive Timer at foredrage mine Tilhørere det fornemme„ ste af Sædelæren paa en fattelig og praktisk Maade, og „ ved dette, hvor jeg fandt det overeenstemmende med mine „ Hensigter, at betiene mig af en Mosheims, Baum„ gartens, Crusius's og Jerusalems, en Hutsche„ sons, Fordyces og andre skarpsindige og veltalende Mænds „ moralske Skrifter. Fra denne Synspunkt vilde man be„ dømme det nærværende Værk, og ikke nægte mig den Ef„ tergivelse, som jeg i det mindste synes at fortiene med „ min gode Hensigt.“ Udgiverne har viist i deres Fortale, at Værkets egentlige Fortieneste bestaaer i Valget af det Brugbare, i den bestandige Hensigt, Forfatteren derved har haft til den christelige Religion, og i Indklædningen. Iblandt de Fortienester, som Udgiverne kan med Ret tilegne sig ved Udgaven af dette moralske Værk bør vi her ikke lade den ube„ mærket, at de har giort sig Umage for at opdage de Steder af fremmede Skribentere, som den Sal. Gellert havde ind„ rykket hist og her i sine Forelæsninger, og at anføre de For„ fattere, som de tilhørte. Han havde selv, da han havde fattet det Forsæt at udgive denne sin Morale, været i nogen Bekymring derover, saasom han nu selv ikke vidste at angive alle disse Steder og var ikke heller vis paa om han kunde finde dem alle. Det havde været ham ligemeget i hans Fore„

læs„

læsninger, endten han anbefalede Dyden med ſine egne eller med andres Ord, men i et trykt Skrift hverken vilde eller maatte han anſees for at ville tilegne ſig andres Eyedomme. Altſaa har Udgiverne, ſaavidt det har været dem mueligt, ſøgt at forebygge, at man ikke ſkulde gøre ham den Bebreydelſe efter hans Død, ſom han ſelv i levende Live vilde og burde forekomme. Og ſkulde Læſeren endnu ſtøde paa et eller andet Sted, ſom ikke var angivet eller hiemlet ſin Forfatter, ſaa bør man troe, at Udgiverne nok har vildet, men ikke har vidſt at angive det, og bør det altſaa ikke geraade endten dem eller Forfatterne til nogen Bebreydelſe. Nærværende andet Bind fortſætter den tredie Afdeeling fra 16de til 26de Forelæsning og handler i 16de Forelæsning om vore Pligter i Henſeende til Siælens Gaver, i ſær i Henſeende til Brugen af vor Forſtands Kræfter; i den 17de om vor Forſtands Anvendelſe paa Naturens Kundſkab og Betragtning; i den 18de om vore Pligter i Henſeende til Hiertets Gaver og i ſær om Herredømmet over Begiærlighederne og Sindslidelſerne; i den 19de om Fornødenheden af ſamme Herredømme, og om Taalighed og Taalmodighed; i den 20de om Ydmyghed; i den 21de om Menneſkekiærlighed, Fortroelighed til GUD og Hengivenhed i hans Beſtikkelſer; i den 22de om Opdragelſes-Pligterne i ſær i Børnenes første Aar, i den 23de om Opdragelſen i Børnenes tiltagende Aar; i den 24de om Slægtſkabs og Venſkabs-Pligter; i den 25de, om Ægteſkab og dets Forpligtelſe; og i den 26de om Pligter imod GUD, ſom Kilden til alle andre Pligter. Derpaa følger adſkillige fortræffelige **moraliſke Characterer**, og et **Tillæg**, ſom indbefatter nogle Lærdomme, en Fader giver ſin Søn i det han ſender ham til Akademiet. Vi kan i øvrigt ikke befatte os med at levere noget Udtog af Forelæsningernes Indhold, hvilket vi og ikke have giort ved det første Bind. Saadant Udtog lod ſig bedre fatte og formere af en ſyſtematiſk Afhandling, end af det declamatoriſke Foredrag, der, for at lægge Sandhederne ret paa Hiertet, tillader ſig ofte Udſvævelſer for at opſøge og ſammendynge alle de Tanker og Bevægningsgrunde der kan indtage Hiertet for Sandhederne, Udſvævelſer, ſom ſkikke ſig vel nok for et Catheder, naar man kun ikke derved taber ſit Hoved-Maal af Sigte, men ikke for et Syſteme, hvilket man veed Forfatteren ikke har vildet

ſkrive. Vi kunde vel ellers baade før og nu have fyldt vor Recenſion med mange fortræffelige enkelte Tanker og heele Stykker, men de ere ſaa mange, at det er vanſkeligt at vælge, og desuden veed Læſeren overalt hvad han har at vente af Gellert. Kun et Par Steder i den 26de Forelæsning ville vi her opholde os ved. Vi finde nemlig S. 573. det bekiendte Sikkerheds-Argument (Argumentum indirectum a Tutiſſimo) ſaaledes anbragt, at det maa giøre mere Virkning paa Hiertet end den ſtærkeſte oſtenſiviſke Demonſtration, og giver dog Forſtanden derfor ikke mindre Overbeviisning om, at vi bør troe os udødelige. Det kan tiene til et Exempel paa, hvor lykkelig Forfatteren har vidſt paa een Gang at tale baade for Forſtanden og Hiertet: „Var vor Udødelig„hed en Vildfarelſe, og vor Siæls Tilintetgiørelſe en Sand„hed; ſaa var dette det eeneſte forunderlige Tilfælde, hvor „Vildfarelſen var fornuftigere end Sandheden, og hvor „det for et godt Hiertes Roelighed vilde være uendelig be„dre at fare vild, end at antage Sandheden. Er det blot „mueligt eller ſandſynligt, at Siælen ſkal vedblive, at den „uafladelig ſkal være lykkelig eller ulykkelig, og er det mod„ſatte ligeſaa mueligt og ſandſynligt; ſaa udfordrer dog „vor Fordeel, at leve ſaaledes, ſom om det første var ſandt, „og det andet aldeles falſk. Falder jeg efter Døden tilba„ge i mit første Intet (forfærdelige Tanke!) ſaa ſkal jeg ik„ke vide, at jeg har taget Feyl. Bliver jeg ved, ſaa er „jeg uendelig lykkelig, at jeg paa Jorden har levet for Evig„heden. Sandelig, at nægte Udødelighed, er ligeſaa for„derveligt for Hiertet, ſom at nægte Gud ſelv; og at „ſkulle i Døden lade af at haabe paa Gud, ſynes at være „en Befaling, at vi ikke ſkulle agte ham i dette Liv. Er „jeg blot ſkabt for denne Verden, er min Lykke og Ulykke, „min Belønning og Straf kun indſluttet i dette Liv; ſaa „troer jeg (om det lader ſig ſige uden Synd) at føle mere „Glæde ved en varſom Laſt, end ved en meget ſtræng Dyd.“ S. 586. har den Sal. Forfatter anført det bekiendte Sprog Ap. G. X. 35. Iblandt alle Folk er den, ſom frygter Gud og giør Retfærdighed ham behagelig, med den tilføyede Forklaring, „er, naar han efter Fornuftens og „Samvittighedens Stemme dyrker ham og udøver Dyden, „paa ſaadan Vey ham ſaa længe behagelig, ſom han ingen

„kla-

„ klarere Befalinger meddeeler ham formedelſt en nærmere „ guddommelig Aabenbaring.“ Man maa vel tilſtaae, at den Sats, ſom ligger i denne Forklaring, er vel i ſig ſelv en Sandhed, men det er dog langt fra, at den udtømmer Sprogets egentlige og nærmeſte Meening. Vilde man formere det Spørsmaal, **om en Jøde alene er berettiget til Guds Naade og den ævige Salighed, ſom tilbydes i den guddommelige Aabenbaring?** ſaa bliver juſt det anførte Sprog det rette Svar derpaa, at nemlig **iblandt alle** (andre) **Folk er enhver den, ſom frygter Gud, og giør Retfærdighed, ham** ſaa **behagelig**, at han ogſaa af Gud bliver indbudet og antaget til den i Evangelio tilbudne Naade og Salighed. Dette er nu den nærmeſte Meening, ſom umiddelbar foreſtiller os den guddommelige Aabenbarings Fornødenhed til Benaadelſe og Salighed, men langt fra ikke dette, at Naade og Salighed var altſaa at haabe ſaaledes uden for Aabenbaringens Naade-Middel, at vi kunde anſee dette ſom ufornødent for os. Men dette lader ſig dog ogſaa rigtig nok ſlutte, at ſiden **enhver iblandt alle Folk der frygter Gud, og giør Retfærdighed, er ham ſaa behagelig**, at han vil indbyde og antage ham til den i Evangelio tilbudne Naade, ſaa maa enhver ſaadan ogſaa være ham alt for kiær og behagelig for at han kunde eller vilde ævig forſkyde ham formedelſt en Mangel af Kundſkab om dette Naademiddel, ſom han ſelv ikke var ſkyldig udi. **Gellert** har altſaa Ret, uden at han derfor har taget, eller nødvendig maatte tage Deel i den farlige Misbrug, ſom giøres af dette misforſtaaede Sprog, og ſom forebygges, naar dets egentlige og retteſte og nærmeſte Meening ſaaledes forklares, ſom vi foran har anmærket, nemlig at i det ſamme det foreſtiller Naadens Almindelighed for alle Folk, ſaa viſer det med det ſamme dens Fornødenhed for alle, og altſaa ikke dens Ufornødenhed. Hvad ellers den anden foranførte Slutning angaaer, ſom kan uddrages deraf, da er det blot en Slutning og Følge, og ikke nogen Sprogets nærmeſte Forklaring, men ſom dog ofte forvirres dermed, og dette har uden Tvil givet Anledning til den Misbrug af Sproget, **at man nok kunde blive Salig uden det aabenbarede Naademiddel**, (ſkiønt ved en falſk Slutning) hvilken den rette og nærmeſte Meening ſtrax ſkulde have fore-

bygget. De tydske Udgivere har ogsaa tilføyet en Anmærkning over dette Sted, som ogsaa sigter til at forebygge forbemældte Misbrug og at fritage Gellert derfra, og som for Resten stemmer overeens med den, vi her foran have giort. Men nogle Ord derudi behøvede endten megen mere Bestemmelse, eller og kan anseés for overflødige, nemlig disse: „I „ Almindelighed tales her i disse Skriftens Ord ikke heller „ om alle Slags Religioner, men om alle Folkeslag, „ ikke om Salighed eller Benaadelse, men om Kald til „ den christelige Kirke. Gud behagelig er altsaa her „ ikke, som det er andensteds, saa meget som Gud forsonet, men kun saa meget, som Gud velkommen." Men lader man den af Gellert tilføyede Forklaring blot gielde for en Følge af Sprogets Meening, som man med Sandhed kan slutte deraf, saa bliver det jo dog uden al saadan Distinction en Sandhed, at enhver af alle Folkeslag og altsaa af alle Slags Religioner, (kun ikke ved og formedelst samme) som oprigtig frygter Gud og øver Retfærdighed, er ham saaledes behagelig at Gud anseer ham som forsonet med sig her i Tiden, og virkelig ogsaa vil benaade og saliggiøre ham i Evigheden, skiønt han ey har kiendt det aabenbarede Naades- og Saligheds Middel, naar kun ikke denne Kundskabs Mangel kan tilregnes ham selv. Holder man sig derimod til Sprogets nærmeste Meening, at nemlig enhver saadan iblandt alle Folk, Hedninger saavel som Jøder, vil Gud antage til den christelige Kirkes Samfund, altsaa til den Salighed og Benaadelse, som er en Følge af Forsoningen, og Guds Velbehag formedelst samme; saa seer vi heller ikke, at forbemældte Distinctioner her kan finde nogen Sted, og det kommer os immer for, som her ikke var nogen Modsættelse i de fra hinanden distingverede Ting. Skal Ordene derfor have nogen ret fattelig og bestemt Meening, saa maatte det være denne: „ I Almindelighed tales der i disse Skriftens Ord ikke heller „ om alle Slags Religioner, (som dem, ved og formedelst hvilke man kunde blive salig) men om alle Folkeslag, ikke om Salighed eller Benaadelse, (uden for „ den christelige Kirke,) men om Kald til den christelige „ Kirke. Gud behagelig, er altsaa her ikke, som det er

„ andensteds, saa meget som (allerede) **forsonet med Gud**, „ men kun saa meget som **Gud velkommen** (til at antage „ Deel i Forsoningen og at blive forsonet med ham.") De af os indzinglede Ord anfee vi for aldeles nødvendige Bestemmelser for at give de anførte Distinctioner en sund og fattelig Meening. For Resten maa vi tilstaae, at det Sted, hvor **Gellert** har anført dette og et Par andre Sprog af Bibelen, havde behøvet nogen mere Udarbeydelse, og det kommer os for, som her var en alt for stor Hiatus imellem hans Tanker, men som kan komme af det, at samme Materit er af ham paa andre Steder udførlig nok afhandlet, nemlig om den naturlige Religions Veyledelse til den christelige. Vi kan endelig ikke undlade en almindelig Anmærkning over disse moralske Forelæsninger, som baade kan gisres uden **Gellerts** Fornærmelse, og som Udgiverne selv har berettiget os til. De har nemlig sagt, **at disse Forelæsninger ere at anfee som Afhandlinger i en halv talerst Form.** Mon man ikke just derfor kan sige, at der er ofte sagt for meget for en Afhandling, og for lidet for en moralsk Tale eller Prædiken. Vi sige det ikke for at laste. Det maatte saa være, naar man vilde, at en Forelæsning skulde være en declamatorisk Afhandling. Men vi anmærke det for at faae Leylighed til tvende Spørsmaale: 1) Om man ikke ogsaa med blot philosophisk Afhandling kan bane sig Vey til Hiertet uden Declamation, i sær over Sandheder, som naturligviis af sig selv maa interessere Hiertet? 2) Om det ikke var mueligt og tillige godt, at der i Skoler og paa Akademier ogsaa blev prædiket over Moralen.

Kiøbenhavn. Dissertatio inauguralis de *Oleorum* ex vegetabilibus expressorum salutari usu medico qvam —— pro summis in Medicina honoribus Modesto eruditorum examini summittet Auctor *Herlovius Flensburg.* 1773. 48 S. i 8vo. —— Forfatteren har i denne Dissertation forklaret og med Erfaringer stadfæstet de af Planter afpressede Oliers saavel indvortes, som udvortes Brug i Medicinen, og beviist, at Sygdommene ved deres behørige Brug som oftest forandres til det Bedre, men aldrig til det Værre. Mærkværdigt er iblandt andet, hvad som Forfatteren S. 43. §. XXI. anfører af nogle hans af Hr. D. Fabri-

tius meddeelte Obſervationer, om Oliver-Oliens Kraft til at helbrede Slange-Sting og af andre Inſecter foraarſagede Saar. Prof. Vater til Wittenberg blev først 1734. underrettet om denne Oliver-Oliens Kraft ved Hr. Spengel, ſom da opholdt ſig i London. Denne Efterretning, ſom paa ſamme Tid blev ſtadfæſtet ved lykkelige Forſøg i Dresden, udgav Hr. Vater i en Diſſertation 1736. de Antidoto novo adverſus Viperarum morſus præſentiſſimo in Anglia haud ita pridem detecto. Nyt var det dog ikke, ey heller er det først opdaget i Engeland, ſom ſees af et Sted i det Skrift: Medicina curioſa kaldet, der først kom ud 1688., og blev trykt anden Gang 1705., hvor det hedder; „Wenn Leute „ von Ottern oder andern giftigen Thieren gebiſſen, daß „ eine Geſchwulſt davon entſtehet, die ſtets zunimmt, ge„ brauchen viele Oele, darinn Scorpionen, ſchwarze May„ Käfer und andere dergleichen giftige Thiere umgebracht. „ Ich habe aber bey einer dergleichen Geſchwulſt, ſo die „ Hand zu erſt einnahm, hernach den Arm, und ſo täglich „ immer weiter gieng, auch eine gewaltige Hitze verurſachte, „ befunden, daß, ſo bald man nur mit bloſſen reinen Oliven„ Oel (darinn keine Scorpionen) ſolches beſchmierte, es „ nicht anders war, als wenn mann ſehr kaltes Waſſer dar„ über gegoſſen. Die Hitze ließ ſehr merklich nach, und „ nahm ſolche Geſchwulſt täglich ab; ſo habe ich auch geſehen, „ daß bey vielen andern eben dergleichen Effect auch erfolget „ ꝛc.“ Hr. Vater ønſkede at ſee denne Oliver-Oliens Kraft ſtadfæſtet eller ſvækket ved flere til den Ende anſtillede Forſøg. Men i heele 28 Aar ſkal der ikke være fundet en eeneſte Medicus eller Chirurgus, ſom melder om noget ſaadant af ſig anſtillet Forſøg. Hr. Ridder v. Linnee (Hamb. Magaz. 1743. p. 380.) vil af egen Erfaring have fundet Oliv-Olien ganſke uvirkſom imod Øgle-Bid. Men vor Forfatter troer, at denne ſtore Mand maa herudi have feylet, ſaaſom Autor til Medicina curioſa anfører flere hidhenhørende Erfaringer. Selv anfører han tvende Obſervationer af velbemældte Hr. Fabricius, ſom ſtadfæſte denne Oliv-Oliens Lægekraft. Vi vil anføre den ene: Ruſticus 53 annorum, qvi nudis pedibus agros ſuos araverat, in ſuperiore ſuperficie aut dorſo pedis a vipera permagna mordebatur. Vulnus ſtatim tegebatur carne viperæ recenter mactatæ. Sed mox intumuit

muit pes, deinde crus & deniqve femur ac lumbi ad genitalia usqve. Inde ad lumbos alterius lateris transivit tumor adeo, ut ob tumorem penis urinam mittere non potuerit. In omnibus partibus tumentibus simul aderat calor urens & continuus dolor, qvi somnum plane intercipiebat. Tumor genu lateris læsi præ reliqvis permagnus erat & lividus. Talem tertio a facta læsione Die, ægrotum reperit Cl. Fabricius. Ordinavit mixturam ex aqva flor. Sambuc. unc. V. Acet. destill. unc. 2. ocul. cancr. citrat. drachm. 1 ſz. Theriachæ Andromach. unc. ſz. ter qvotidie ad 2. Cochlear. sumendam. Insimul tumores omnes mane & vesperi oleo olivarum inungendos jussit. Hoc oleo aliqvotios fricatus æger dolores sensit statim imminui & subseqventem noctem magis qviete transegit: urina sine incommodo missa fuit. Proxima die tumor qvodammodo decreverat, & post continuatam per 4. dies inunctionem, ægrotus usqve adeo restitutus fuit, ut locus læsus vix amplius percipi potuerit. — Det Programma, som Rector Universitatis ved den Anledning har udstædet handler om Herodis Død Act. XII. 21. 22. 23. og viser, først, at Josephi Fortælling derom Antiqvit. XIX. 8. slet ikke efter Eusebii Foregivende (Hist. eccl. II. 10.) stemmer overeens med det Lucas derom beretter, dernæst, at den Sygdom, som Herodes er død af, har ikke været den saa kaldte φθειριασις, saasom det Ord σκωληξ findes aldrig at betegne det samme som φθειρ eller Luus.

Bern. Hrn. Hollands philosophische Anmerkungen über das System der Natur, aus dem Französischen übersetzt von J. L. Wezel, Anspachischen Rath. 1772. 2 B. i 8vo, er udkommen i det typographiske Sælskabs nye Boghandling. Hr. Holland har sundet de forrige Igiendrivelser af Systeme de la nature deels alt for metaphysiske, deels partieske, deels ironiske. Hans Maade at igiendrive gaaer ofte ud paa at vise, at Hr. Helvetius, den formodentlige Forfatter af Systemet, forvexler, formedelst tvetydige Forklaringer, et Begreb med sig selv, og derved alle Øyeblik modsiger sig selv. Strax i Begyndelsen indskikker han i Bevægelsens Forklaring en Bestræbelse, hvorved et Le-

geme søger at forandre sit Sted, hvilket dog er en blot Formodning. Dernæst viser Hr. H. at i de bekiendte Egenskaber af Materier ey indbefattes noget, hvoraf man kan slutte, at Bevægelsen er en væsentlig Egenskab ved Legemet. Han selv siger jo, at ethvert Legeme bliver uden fra sat i Bevægelse. Hvem gav altsaa det første Legeme Bevægelsen, som det alene kunde have uden fra og som det heller ikke kunde faae af noget andet Legeme, saasom det selv var det første? En Aand skal ikke kunne virke paa et Legeme. Men et Legeme kan ikke give sig selv Bevægelse, og hvorledes da give den til et andet Legeme? Hvem tillader H. det uhyre Spring, at holde den moralske Kiærlighed for det selv samme, som ved Legemer den tiltrækkende Kraft? Hvor kan et Legeme være sig selv bevidst, og hvis ikke, hvor kan det da handle efter et Øiemærke? Deele, som selv ingen Forstand har, kan ikke ved deres Forbindelse udgiøre nogen Forstand. Bevægelsen er vidt forskiællig fra Følelsen. Hverken en Mængde af Atomer, eller nogen enkelt Atom kan udgiøre et tænkende Væsen. Et Øie kan ikke komme af en Giæring eller Forraadnelse. Det kan ikke være mere ubegribeligt, hvorledes en Aand kan virke paa Materien, end det er ubegribeligt, hvorledes et Legeme virker paa et andet. Indtrykket af sandselige Legemer opvækker ikke Tanker paa nogen mechanisk Maade. Hiernen kan ikke modificere sig selv. Menneskets kan modstaae sine Begiæringer og følgelig ere de samme ikke mechaniske Følger af udvortes Indtryk. Erfaring og Følelse forsikrer os om en Frihed. Fortrydelsen er et Beviis paa denne Frihed, og samme kunde umuelig have Sted, hvis vi ikke selv følte, at vi med Frihed kunde have efterladt onde Gierninger. Uden Frihed kunde og ingen Tilregnelse, ingen Strafværdighed have Sted. Her handles videre om det meget gode Religionen stifter. Begiærlighederne skulde uden Modsigelse beherske os med langt større Magt, dersom vi fornægtede Religionen, som modsætter de stærkeste Grunde. Man har ingen Frihed til at tage Livet af sig selv. Ingen kan efter Helvets egen Tilstaaelse blive lyksalig uden Øyden. Dog bliver Øyden i denne Verden ey altid belønnet. Snart afmaler H. Menneskets Elendighed med alt for sorte Farver, og snart igien erklærer han den for en Indbildning. En Materialist handler latterlig, som vil lære os at blive dydige, det er at modstaae de Drifter,

som

som dog formedelst hans Systeme ere uimodstaaelige. Det andet Bind handler først om Gud, hvis Tilværelse den ulykkelige Forfatter af Systeme de la Nature angriber, ja stiller sig an, som han igiendriver Clarkes Beviis, da han dog egentlig ved en blot Paraphrasis sætter en Natur uden Absigt i Stedet for en viis Skaber. Det er ikke Skræk, der først har bragt Mennesker til at antage en Gud, da alle Folk dyrke Gud, som en Velgiører, og just derfor har giort deres Rigers Stiftere eller nyttige Kunsters Opfindere til Guder, fordi de forbandt med hinanden de Begreber om Guddommelighed og Godhed. Moses og de ældste Lovgivere finde Begrebet om en Guddom allerede hos Folkene, og vare selv ikke Opfindere deraf. De første Mennesker have ligesaa lidet som vi tilbedet Materien og Bevægelsen. Her vises, hvor urimeligt det er, at man vil rive os den haandgribeligste Sandhed af Hænderne. Menneskene ere ikke saa ulykkelige som Gudsfornægterne af egne Absigter gjøre dem. Forfatteren besvarer H. føre Indvendinger imod Skaberens Viisdom. Den, der dyrker en Gud, er altid lykkeligere end en Atheist uden Haab. En Gudsdyrker kaldes her en Theist til Underskiæl fra en Deist, som antager en ligegyldig og hverken belønnende eller straffende Gud. H. modsiger sig selv i det han roser Dyden og dadler Lasterne, da dog begge skulde være nødvendige Følger af Verdens Orden. Her vises hvor ufuldkommen Sædelæren bliver, naar man ey erkiender et andet Liv. Religionens sande Nytte bestaaer i, at den forringer dette Livs Fordeele og derved svækker Begiærlighederne. Det er en ubillig Klage, at Religionen forfølger. Vore Tiders Philosopher forfølger og, saa vidt det staaer til dem, med Spotten og Skiælden, ja ved latterlige Klager for Øvrigheder. (Vi holde for, det havde været bedre at svare ligefrem, at det er slet ikke Religionen der forfølger, men Mennesker, der misbruge Religion til et Skin og Skiul for deres Ondskab). Naturen, der kiender kun dette Liv, raaber ikke til Mennesket, at de skal være dydige, men i det høyeste formaaer dem til at tage deres Fordeel i Agt. Her vises, hvorledes Galilæi geraadede i Forfølgelse formedelst de andre Pisaniske Læreres Avindsyge og dernæst ved Jesuiten Scheiners Ranker. Det synes, at Forfatteren har alt for meget udfyldet Gregorii VII. og Inquisitionens blodtørstige Religion.

gion. Det er latterligt, naar H. lærer, at Religionen er ikke giort for Folket. Langt mindre er Gudsfornægtelsen for Folket. H. bekiender dog selv, at et Selskab af Atheister ikke kunde bestaae. Her vises, hvorfor han dog imod sine egne Grundsætzer anpriser Dyden. Hr. Holland er saa billig, at han troer, han virkelig elsker den. Det er sandt, siger Recensenten, det er ikke vel mueligt at faae Hyagtelsen for det Gode ganske udryddet af Hierret. Men den sande Aarsag bliver dog vel denne, at ingen, uden en la Mettrie, ønsker gierne i det selskabelige Liv at være anseet for en Lasternes Apostel, og ved Religionens Tilintetgiørelse seer sig dog nødt til at lære noget, hvor ved han kan afværge fra sig den Mistanke, at Atheisterie er Lasters og Misgierningers Religion.

Amsterdam og Leipzig. Rélation d'un Voyage dans la Mer du Nord &c. fait en 1767. & 1768., par M. de Kerguelen Tremarec, Lieut. des Vaſſaux du Roi de l'Acad. royale de Marine. 1772. 1 Alph. 4 Ark stor 4to med Kobbere. Skriftets egentlige og største Værd bestaaer i mange Slags Efterretninger og Advarsler for Skippere, som reyse fra Brest til Island og Norge, og endskiøndt man vel ikke kan bedømme hvor vigtige og rigtige samme ere, saa troer man dog, at Forfatteren dermed har udrettet noget bedre, end i de øvrige Deele af Skriftet. Det lader, som han selv har troet, at disse Efterretninger vare alt for korte og magre for at udgiøre et anseeligt Værk, og som man kunde læse med Fornøyelse, og maa dette have bragt ham paa det Indfald, at opstudse sine Skipper-Efterretninger med allehaande buntede Lapper, og ofte at lade sine Læsere falde i Søvn, for at giøre sig den Fortieneste, igien at vække dem op. Efter at han har fortalt nogle unyttige Omstændigheder, som gik for hans Reyse, reyser han af, og beskriver os paa det nøyeste alle Ankerpladser, Dybder, Naalens Afvigelser, Charternes Feyler, og deslige Ting, som kan vel interessere en Skipper. Endelig kommer han i Nordhavet til Jis, og strax anbringer han os en physikalisk Theorie om Jisen, hvori forudsættes en ætherisk Materie og smaa Jisdeele, som komme svævende fra Polerne. Derpaa atter nogle Ark med Skipper-Efterretninger, og siden snakkes om Vin-

dene,

dene, som gaae frem for Solen. Endelig kommer han til Island, hvor han med stor Allarm forkynder, at han vil forbedre Andersons og Horrebows Efterretninger, hvilke Forbedringer dog løbe kun ud paa Lumperier, naar han derimod selv intet Nyt har at sige os om Island. Derfra gaaer han til Bergen i Norge, hvor han atter har noget, som kan være Godt for Skippere. Derpaa indflikker han atter nogle Lapper om Statsforfatningen af Dannemark og Norge, saa ufuldstændige dog og saa slette, at Büschings Indledninger til samme Landes Jordbeskrivelse ere Mesterstykker derimod. Han plyndrer og ved denne Leylighed den forlængst bekiendte Historische Nachricht von den Lappen und Samojeden, uden dog at have leveret noget tilstrækkeligt, og uden at have kiendt saa mange andre Skrifter om disse Folk. Efter at han atter derpaa har affærdiget sine Skippere med gode Efterretninger, kildres han atter af Lyst til at forklare Nord-Lyset, uden, som det synes, at have vidst, at en Mairan har været til. Atter noget for Skipperne. Derpaa noget om Grønland, og man behøver langt fra ikke at have læst Krantz, for at finde det slet og ufuldstændigt. Den hele Beskrivelse indtager 3 Blader. Endelig besluttes med Skipper-Efterretninger, hvor imellem han dog har indflikket den politiske Historie om Dünkirken og Ostende. Dette er det Begreb man har meddeelt os om dette Skrift, hvoraf man seer, at det er i sig selv Godt, saa vidt som det indbefatter Efterretninger, der kan være nyttige for de Søefarende, men at Forfatteren med de derimellem indflikkede Lapper har søgt at forskaffe det flere Læsere og af dem en større Opmærksomhed, end det alene ved sine Efterretninger kunde fortiene. Med de til Bekræftelse paa ovenanførte Begreb udcopierede Exempler af smaa enkelte Steder har Recensenten fuldkommen retfærdiggiort sin Kritik. Man roser til Slutning det tilføyede Chart af Bellin over Nordhavet, som er forbedret efter Forfatterens Bemærkninger, og vil være de Søefarende en vigtig Skiænk, saa vel som og de Udsigter af mange Øer og Kyster.

Wien. Traurrede auf dem Herrn Gerard Freyherrn von Swieten, auf dem Akademischen Hörsaale gehalten von Ignatz Wurtz, der Gesellschaft Jesu Priester,

ſter, der Gottesgelahrheit Doctor, öffentlicher Lehrer der geiſtlichen Beredſamkeit auf der Univerſität. 1772. 85 S. ſt. 8vo, nebſt Swietens Bildniß. Man har tilforn anført en ligedan Lovtale af Hr. Prof. Baldinger over van Swieten, og forſikrer os, at man ved begge Skrifters Sammenligning har fundet, at begge Forfattere i Henſeende til Plan, Orden, Udførelſe, ja paa mange Steder Ord for Ord og overalt paa een og ſamme Maade og med ſtørſte Overeenſtemmelſe har beſkreven van Swietens Lærdom, moraliſke Characteer, Religion og Fortieneſter af den medicinſke Lærdom i Almindelighed, af Univerſitetet til Wien, det Keiſerlige Huus og de Keiſerlige Arvelande, og at begge Taler ere hinanden ſaa lige, ſom det eene Æg det andet. Hr. W. Tale er i det øvrige behagelig, hans Roes ey overdreven, men beſtaaer i vel udſøgte hiſtoriſke Fortællinger, ſom grunde ſig paa Facta, og hans Skrivemaade er for den ſtørſte Deel reen tydſk, nogle faa Udtryk undtagne, ſom endten ſtride mod Sprogbrugen, eller ikke ere bequemme nok. S. 24 ere de Bebreydelſer noget for haarde, at man til Leiden ikke vilde lade van Swieten lære, fordi han var en Catholik. Hr. W. betænker ikke, at dette er ligeſaa overeenſtemmende med den til Leiden herſkende Religion, ſom det er til Wien, at ingen Proteſtant der maa lære Medicinen eller blive Doctor.

Altdorf og Nürnberg. Nachricht von dem Leben und den Schriften weil. Dieterichs, herausgegeben von Georg Theodor Strobel, Pfarrer zu Rasch, und eines Hochw. Miniſterii zu Altdorf Vicario. 1772. 10 Ark i 8vo. Dieterich er ſom en Ven af Luther og Melanchthon, og ſom en Mand, der med Anſeelſe er brugt i forſkiellige Reformations-Handlinger, saa bekiendt i den nyere Hiſtorie, at man altid kan anſee en nøyagtig og kritiſk Beſkrivelſe over hans Liv og Levnet, ſom en vigtig Skiænk. Hr. Strobel fortiener derfor allerede Tak for det, at han har paataget ſig et ſaa møyſommeligt Arbeyde, men endnu mere, at han med ſaa ſtor Flid har ſamlet paa Forraad til Beſkrivelſen, og troeligen benyttet ſig deraf. I Beſynderlighed har han ført ſig Melanchthons Breve til Nytte. Beſynderlig er denne Mands Tilbøyelighed til Nativitetſtilling S. 22 o. f. Vigtigere ere de Efterretninger om den

Strid

Strid til Nürnberg over det offentlige Skriftemaals Vedligeholdelse, som Oſiander vilde have afſkaffet med en efter Rimelighed tilforn utrykt Betænkning af da værende Theologer til Wittenberg. Hiſtorien om en Sværmer Ruprecht von Moshaim, ſom endnu er meget ufuldſtændig, bekommer nyt Lys og Tilſatz, ligeſom og Schwenkfelds Forſøg at giøre ſig Venner til Nürnberg. Hvad ſom her meldes om D. Loks Død og Sæder ſaa vel ſom om et Brev af Oſiander, rimeligen til den berømte Jøde Elias Levita, turde vel og ikke være mange bekiendt. Efterretningerne om Dieterichs egne endten overſatte, eller dog beſørgede fremmede Skrifter (hvor iblandt forſkiællige af D. Luther ere bekiendte nok) ere her med ſtor Flid indrettede. Endnu ere tilſøyede tvende utrykte Breve af ſamme til nogle til Laibach fangne evangeliſke Lærere, der ikke kan læſes uden Rørelſe.

Berlin. Verſuch einer Anleitung zur Finanzrechnungs Wiſſenſchaft und Verwaltung öffentlicher Caſſen. 1773. 7 A. i ſtor. 8vo. Forfatteren kalder ſig i Tilſkriftet Oesfeld. Vigtigheden af den Theorie om Finanz-Regningsvæſenet falder vel enhver i Øynene, ſom har nogen Kundſkab om Statsvæſenet i diſſe Tider. Perſoner, ſom opofre ſig de cameraliſke Videnſkaber, ſkulde giøre meget vel, om de ogſaa om denne Deel forſkaffede ſig i Forveyen en god Theorie og vigtige Begreber. Diſſe har Forfatteren meddeelt i en angenem Korthed og en ſærdeles god Orden. I Anledningen handler han om denne Kundſkabs Nødvendighed. Efter at han har giort nogle almindelige Anmærkninger om Regnings-Videnſkaben, ſaa giennemgaaer han hvert Stykke for ſig ſelv i et eget Kapitel, og til Slutning viſer, hvad for Egenſkaber, en god Regnſkabs-Fører bør beſidde.

Halle. De cavenda moleſta ſedulitate ſacra ad corrigendas qvasdam Irenæi & Tertulliani Sententias, er Opſkriften paa et Programma af Hr. D. Semler. De Satzer, ſom han her laſter, og ſom Tertullianus har laant af Irenæus, ligeſom mange andre, betræffe Jomfrue Maria. Hr. S. giør den Anmærkning, at Irenæus har laant den Fortælning om de 70 Fortolkeres guddommelige Indgivelſe 3 B. 21 C. af Clemente Alexandrino Strom. I. p. 409.

for

for derved med deſto større Sikkerhed at kunne forſvare det Begreb Jomfrue Eſ. VII. 14. og ſaaledes ubehindret forebringe ſine uſikkede Anmærkninger. Ogſaa paa flere Steder har Irenæus, ſaa vel ſom Juſtinus i hans Cohortatione ad Græcos, plyndret Clemens. Forfatteren mælder og om de ſlette og for Chriſtendommen ſkadelige Foreſtillinger af begge diſſe Skribentere om Jomfrue Maria, og de eenfoldige Sammenligninger, ſom de har anſtillet mellem hende og den Jomfruelige Jord, af hvilken Menneſket ſaa vel ſom Eva blev ſkabt, og advarer for ſaadanne Skribenteres ſlette Tænkemaade, der hænger ved unyttige Bagateller.

Paris. Théatre lyrique, par M. de la J. 1772. 2 B. i 8vo. I det første Bind leverer Forfatteren et Forſøg over Operen, hvor i han undersøger de hidtil derved værende Fevler, Kilderne dertil og Midlerne til at afhielpe dem. Han leverer dernæst selv 8te nye Stykker, Amphitryon, Antiope, Alexandre og Thaleſtris, heroiſke Balletter af 3 Acter; Beleyringen for Tyrus et Sørgespil i 5 Optoge; Scamander, et heroiſk Paſtoral-Stykke i fire; Maſſilien eller Fondation de Marſeille, en Oper i fem; Theſeus, Sappho, af 3 Optoge. Anlaget er i de fleſte temmelig godt, Verſificationen muſikaliſk, men Tankerne ikke ſielden alt for matte og kiedſommelige.

Göttingen. Hos Boſſiegel bliver forlagt et nyt Oplag af Hr. Conſiſtorial-Raad Walchs Lehrbuch der Kirchengeſchichte des neuen Teſtaments. Foruden de fornødne Forbedringer og Forøgelſer, ſom fornemmelig gaaer ud paa de hiſtoriſke Spørsmaale ved Religions-Stridigheder, ſom ere blevne vigtige i de nyere Tider, bliver den udvortes Indretning ſaaledes forandret, at den heele Lærebog bliver adſkilt i fire ſmaa Bind, ligeſom ethvert er beſtemt for et halvt Aars Forelæsninger. Deraf er det første til Michaelis Meſſen 1772. udkommen under Titel: Grundſätze der Kirchengeſchichte des neuen Teſtaments, og indbefatter Indbledningen og de 6 første Aarhundrede i ſig paa 258 Octav-Sider. Det andet fra 7de til 17de Aarhundrede er allerede under Preſſen, hvorpaa ſkal følge det 3die om det 18de Aarhundrede, og de saa kaldte Forberedelſes-Grundſatzer, hvilke begge ſidſte Deele blive ganſke af nye omarbeydede.

No. 8.

Kiøbenhavnſke

Efterretninger

om

lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 24de Februar. 1774.

Kiøbenhavn. Den naturlige Theologie tillige ſom en Indledning til den Aabenbarede. Sorøe. 1765. — Den Aabenbarede Theologie, eller den Hellige Skriftes Hoved-Lærdomme, ved Ove Guldberg. 1773. 8v. — Vore Læſere ville ikke forundre ſig over, at vi her tage diſſe tvende Skrifter tilſammen, endſkiøndt det første allerede er gammelt og overalt bekiendt. De ſeer læt Aarſagen ind. De ſtaae nemlig i ſaa nær en Forbindelſe med hinanden, at de tilſammen udgiøre det hele ſammenhængende theologiſke Syſteme. Af et ſaadant Syſteme ſkal man maaſkee, ſaa tænkte vi, dog i det mindſte ikke med Mishag læſe her en heel ſammenhængende Recenſion. Men dette ſkeer dog, hvad det første Skrift angaaer, ikke ſaa meget for at give vore Læſere noget bedre Begreb derom, end det de ſelv allerede for længe ſiden kan have fattet, ſom meget mere for at ikke diſſe vore Efterretninger ſkulle mangle en Recenſion af ſaa vigtig et Skrift. Det ſkal da være en Recenſion af den hele Guldbergiſke Theologie, vi her har givet. Den er brugt ſom en Læſebog til Hans Kongel. Høyhed Arveprintſens Underviisning, og den er udgivet i den Tanke og det Øyemærke, at en Læſebog for en Printz ogſaa kunde og ſkulde tiene til Læſebog for andre unge Mennesker. Den er ogſaa derfor ſaaledes indrettet, at den paa mange Steder efterlader og virkelig aabner Leylighed til

videre Deduction og mundtlig Forklaring og Underviisning, i sær for den Akademiske Ungdom, hvis besynderlige Beste nemelse kan udfordre meget, som efter en Printzes høyere Bestemmelse er mindre nødvendigt. —— I Forberedelsen gaaer Forfatteren lige til Begrebet om Theologien i Almindelighed og foresiller sammes Nødvendighed for Menneſket. Derpaa følger strax dens Hoved-Inddeeling i den Naturlige og den Aabenbarede, og Begreberne om begge. Hiælpemidlerne til den naturlige Guds Kundskab ere: 1) Fornuften; 2) andre allerede forhvervede Kundskaber og bekiendte Grundsætninger; 3) fremmed Underviisning. Den naturlige Guds Kundskab er umiſtelig for Hedninger, og af allerſtørſte Nytte for Chriſtne. Man kan gierne sige, af allerhøyeſte Nødvendighed, og det maa saaledes og være meent, saasom den er en væsentlig Deel af den hele Guds Kundskab, og Grundvolden til den Aabenbarede, hvorfor den og af Forfatteren er bleven anseet i det han afhandler den som en Indledning til den Aabenbarede. Det er sandt hvad Forfatteren siger S. 22.: „Den skatter bedst den aabenbarede Theologie, som bedst kiender den naturlige.“ Man kan kun skiærpe denne Paastand, og sige, at den slet ikke kan forstaae den aabenbarede ret, som ikke forstaaer den naturlige. Den naturlige Theologie har da Forfatteren i dette første Skrift saaledes afhandlet, at han 1) i al muelig Kortheed har foredraget dens vigtigſte Sandheder med deres Forklaring og Beviis; 2) tillige har lært, hvorledes Skriften stadfæster samme; 3) og endelig viist, hvorledes den sunde Fornuft selv maa bekiende, at den trænger til Skriften. —— Kap. 1. beviser, at Verdens kunstige og fortræffelige Bygning kan ikke være bleven til af en Hændelse; at den heller ikke kan endten i Henseende til sin Form eller Materie være ævig; og at der altsaa maa være en Gud til, som har frembragt Verden, og som maa være til af sig selv. —— Kap. 2. beviser og forklarer Guds saavel physiske som moralske Egenskaber paa en særdeles fattelig og grundig Maade. I sær har meget behaget os den Forklaring, Forfatteren har givet over Begrebet om Guds Retfærdighed. Det Beviis, han ved den Leylighed har givet S. 55. for den Sandhed, at vi har andre Straffer og Belønninger af Gud at forvente, end de naturlige, er forfattet med al den Grun-

dig-

dighed, nogen kunde give det i saa kort et Foredrag. Ikke mindre Grundighed, men tillige Oprigtighed og Upartieskhed fremskinner i den fyndige Korthed, hvormed Forfatteren har foreſtillet saavel Guds Øyemeed med Verdens Skabning, førend endnu nogen var eller blev skabt, og Maaden paa hvilken han maae udføre det efter at Verden er bleven skabt. Det er nokſom bekiendt, at Theologerne har i denne Artikel ulige Meeninger og en dobbelt forskiællig Forklarings Maade. Da det er rart at forefinde denne Materie saa tydelig foredraget i saa kort et Begreb med saa stor Grundighed, og hvad mere er, med saa stor Oprigtighed og Upartieskhed, at man finder det som er sandt i begge Forklaringsmaader bragt i en Hoved-Sum til den bedſte Harmonie og Overeenstemmelse, som ingen Modsigelse tillader fra den ene eller anden Side; saa tage vi ey i Betænkning her at fornøye vore Læsere med dette lyste Stykke. S. 63. §. 33.: „Gud „ trængte ikke til Verden, thi han har i sig selv den høyeste „ Salighed. Han frembragte den da, for at give Skabningerne al den Lyksalighed de kunde tage imod. „ Andet Øyemeed kunde han ikke have. (NB. Der seer „ man hvad der er sandt fra denne Side.) Men da han „ stedse bliver den han er, og maa i alt handle efter sine „ Fuldkommenheder; saa følger deraf, at hans heele Bestyrelse over Verden maa bestemmes af hans høye Fuldkommenheder. Skabningers Lyksalighed kan da ikke blive „ større, mindre eller anden, end hans Fuldkommenheder „ tillade. Den kan ikke bestaae, naar den skulde stride imod „ dem; thi hvad ere Skabningerne imod ham? Skulde „ han kunne fornægte sig selv og sine Rettigheder? Saa „ skabte da Gud Verden for at giøre Skabningerne lyksalige; men hans Fuldkommenheder maa handthæve deres „ Glands, og vise sig saavel i at regiere Verden, som at bestemme Skabningernes Lyksalighed. Alt maa saavidt „ det kan, forkynde hans Ære.“ Hvor lyser ikke disse Sandheder tydelig frem fra den anden Side! hvilken skiøn Harmonie i saa kort en Hoved-Sum! Det er Kiernen af den vidtløftigste og dertil modstridige Undersøgning, og dermed er aabnet den ønskeligste Leylighed og den behageligſte Udsigt til dens Forening i disse to uryggelige Hoved-Punkter: 1) At han, da han skabte, har alene vildet fornuftige

Skabningers Lykſalighed. 2) At han ikke har vildet eller kan ville den anderledes, end ſom det fuldkomneſte Væſen. — Kap. 3. giver os Overbeviisning om den ſtore og vigtige Sandhed, at vore Siæle ere udødelige, og at vi af vor Skaber ere i denne Verden ſom i en Prøve- og Forberedelſes-Stand beſtemte for Evighe-den. Til denne Overbeviisning, ſom ganſke viſt grunder ſig tildeels ogſaa paa Menneſkets Fortrin for Dyrene, har Forfatteren altſaa ey uden Grund anſtillet en Sammenligning imellem den livløſe Verden, Dyrene og Menneſket. Det forſtaaer ſig ſelv, at Guds moraliſke Egenſkabers Betragtning maa hiælpe til med at give Overbeviisningen ſin fuldkomne Styrke. — Kap. 4. handler om Guds almindelige og det beſynderlige Forſyn, hvorved Tingene i Verden og Menneſket regieres og beſtyres i Henſigt til det ſtore Øyemeed, ſom Gud har beſtemt Menneſket til, og det ſaaledes, at hans Ære i alt maa ſees og kiendes. Her forklares tillige ved den Leylighed Miraklernes Mueighed og Overeenſtemmelſen imellem den menneſkelige Frihed og Guds Forſyns Beſtyrelſe. Man ſavner og ikke de Indvendingers Beſvarelſe, ſom giores imod Guds Forſyn. — Det er en væſentlig Artikel ved den Lære om Forſynet, at vide ſammes Forhold i Henſeende til det Ondes i ſær Syndens Tilladelſe i Verden. Dette ſkeer i det 5te Kapitel, hvor ogſaa tillige viſes Syndens Oprindelſe og dens Følger i Verden og den menneſkelige Natur. Her er nu Forfatteren kommen til Pynten af den naturlige Guds Kundſkab, og ſtaaer færdig at lægge ud fra Land. — Med det 6 Kap. begynder Overfarten fra den naturlige til den aabenbarede Theologie, med en Afhandling om Guds forbarmende Naade. Formedelſt den Fordervelſe, Synden har bragt ind i Verden, kan ingen Skabning være mere trængende til Guds forbarmende Naade, end Menneſket er. De Erfaringer, vi have om Menneſkenes Tilſtand her paa Jorden, viſer os dette, at Gud virkelig viſer meer Naade, end Vrede mod Menneſkene, og vor Fornuft har god Grund til at haabe, at Gud virkelig maa have forbarmet ſig over de ſyndige og ved Synden fordervede og for deres Stamfædres Skyld høyſt beklagelige Menneſker. Men her møder de vigtige Spørsmaale, ſom Fornuften ikke kan beſvare: Hvorledes har Gud ta-

get

get de syndige Mennesker til Naade? Hvorvidt strækker sig denne Naade? Og hvad er Guds Beslutning over os i den Evighed, vi ere bestemte til? Kun saa meget indseer den for vist, at naar Gud har taget os til Naade, saa maa hans Forsyns Bestyrelse med os i Naadestanden blive langt anderledes, end det skulde have været enten i Uskyldigheds-Standen eller i Syndestanden. — Kap. 7. Ingen uden Gud kunde aabenbare for Mennesker, hvad hans Barmhiertighed har besluttet over dem. Skulde de have nogen Nytte af hans Naade, saa maatte de kiende den, de maatte kiende Maaden, paa hvilken, og de Forpligtelser, under hvilke Gud vilde benaade dem. Saa vist som det altsaa er, at Gud har taget Mennesker til Naade, saa vist maa der og være en guddommelig Aabenbaring derom, og Gud maa ey alene have kundet, men og vildet give Menneskene saadan Aabenbaring. Saadan guddommelig Aabenbaring behøvede da Menneskene: 1) For at kiende den forbarmende Naade og sammes Anvendelse: 2) For at indsee tydelig og med Vished de Religions-Sandheder, som handle om Gud, dem selv, deres Pligter, og Evigheden. Det bliver altsaa vor høyeste Pligt med Flid at søge den Aabenbaring op, som vi her saa stor Aarsag til at vente, at Gud virkelig har givet Verden. — Kap. 8. Den for Gud værdigste og til alle Tider for Menneskene bequemmeste Aabenbarelses-Maade bliver den, som: 1) frem for alle muelige fordrer det mindste Tal af Mirakler og overnaturlige Virkninger; 2) som den forbarmende Gud altid bedst kan bruge til de elendige Menneskers Oplysning; 3) den som lader Mennesket meest Brugen af sin Frihed; som giver ham fuld Tid til at betænke sig, og efter Valg og Overlæggelse at bestemme sig; som han daglig kan bruge, ligesom han daglig trænger til Oplysning. Alle disse Fortrin tilkommer alene den skriftlige Aabenbaring, og den bliver altsaa for Gud den værdigste og for Menneskene den bequemmeste. Er denne da til i Verden, som vi har saa stor Aarsag til at troe, saa maa den og have nogle sine visse Kiendetegn, hvorved den kan adskilles fra alle andre Skrifter og falskeligen foregivne Aabenbaringer. — Kap. 9. foreskiller os disse den skriftlige og sande guddommelige Aabenbarings Kiendetegn, som ere følgende: 1) Den maa ikke indbefatte no-

noget som er uanstændigt for den guddommelige Majestæt, eller modsiger andre af Erfaring eller Fornuften beviiste Sandheder: 2) Den maa forkynde Menneskene Guds forbarmende Naade paa en med Gud overeenstemmende og for Menneskene saliggiørende Maade; 3) Den maa forestille Religionens Grund-Sandheder i deres rette og hellige Lys: 4) Den maae selv bevidne sin høye guddommelige Oprindelse; 5) Den maa være ligesaa gammel og tilig som Menneskenes Elændighed, og altsaa indbefatte Naadens Forkyndelse for Menneskene strax efter deres Fald; 6) Den maa forkynde en Saligheds Vey, som passer sig for alle Mennesker til alle Tider; 7) Den maa i det mindste have et upaatvivleligt og aabenbart Mærke paa sin Guddommelighed, det er, den maa stedse kunne bevise den ved tydelige og opfyldte Spaadomme. —— Kap. 10. De Skribentere, som fulde forfatte den skriftlige Aabenbaring, maatte: 1) være umiddelbar oplyste af Gud selv: 2) bevares fra alle Feyl, i det de skriftligen forfattede den guddommelige Aabenbaring: 3) ved Mirakler bevise deres guddommelige Kald. Disse foranførte saavel den guddommelige Aabenbarings som dens Forfatteres Kiendemærker tilkomme den Hellige Skrift, som vi Christne antage for den sande guddommelige skriftlige Aabenbaring, og dens Forfattere. —— Kap. 11. Denne samme Hellige Skrift har desuden andre høye Fortrin, hvorved den sættes langt over alle menneskelige Værker, og vor Overbeviisning om dens Guddommelighed end ydermere bestyrkes. Disse Fortrin ere følgende: 1) Den har oplyst Jorden og giort Guds Kundskab almindelig; 2) Menneskene kan, ved at adlyde dens hellige Lærdomme, gisre deres Liv her paa Jorden saa lykseligt, som det i en Prøvestand nogensinde kan blive, og det hvad endten de betragtes i Sælskaber, eller for sig selv alene: 3) Den er bleven til iblandt et af sine Naboer næsten altid foragtet og fortrykt Folk, der hverken dyrkede Videnskaberne eller lagde sig efter Philosophien: „Var Skriften (hedder „ det S. 194.) et menneskeligt Arbeyde, hvo kunde da be„ gribe, hvorledes saadant et Folk, som Jøderne, havde „ kundet opdage Sandheder, der skiulte sig for de mægtige, „ kloge og viise ?“ 4) Den er for en stor Deel forfattet af Skribentere, som vare ulærde og af den ringeste Almue, der har skrevet om de største Hemmeligheder, de vigtigste og van-

ske-

ſkeligſte Lærdomme, uden at være forfaldne til nogen Modſigelſe mod ſig ſelv eller mod hinanden indbyrdes; 5) Dens Forfattere kan med ingen Grund beſkyldes for Bedragere, Sværmere og uroelige Hoveder, men beſidde meget mere alle de modſatte Characterer: 6) Skriften er den eeneſte Bog, i hvori vi finde de vigtigſte Efterretninger om det menneſkelige Kiøn. —— Kap. 12. meddeeler en kort Underretning om den Hellige Skriftes tvende Hoved-Deele, det Gamle og Nye Teſtamente; om begges Guddommelighed, om Tiden naar Bøgerne ere ſkrevne, og om de Sprog de ere ſkrevne paa. —— Kap. 13. handler om den Hellige Skriftes Rettigheder og Egenſkaber, ſaaſom dens guddommelige Myndighed, at den bør være vor Troes og Levnets eeneſte Rettesnor, dens Fuldkommenhed og Fuldſtændighed, dens Tydelighed, dens guddommelige Kraft, at den bør læſes af alle, og overſættes i andre og alle Sprog. —— Kap. 14. viſer, at den bør have ſine Hemmeligheder, ſom endten ere **uopfindelige** eller **urandſagelige**, men ikke dog ufattelige eller uforſtaaelige og uefterrettelige; at det var en beſynderlig Urimelighed ey at ville antage Skriften, fordi derudi findes Hemmeligheder. Diſſe Hemmeligheder indbefatte ingen Modſigelſe, og maa ey heller anſees for ubetydelige eller unyttige Spisfindigheder. —— Endelig har Forfatteren i det 15de og ſidſte Kapitel vildet lære ſin **høye Lærling** og andre ſit Skrifts Læſere eller Tilhørere at kiende de adſkillige Religionens Fiender og Foragtere for at ſkye og flye dem. Diſſe ere først **Atheiſterne**, ſom nægte og forkaſte Gud og med ham al Religion, dernæſt **Deiſterne**, ſom vel erkiende Gud, men nægte hans Forſyn og alt hvad deraf følger, endelig **Naturaliſterne**, ſom forkaſte kun den guddommelige Aabenbaring, hvilke Forfatteren forſtiller ſom Oprørere og Rebellere i Gads Stat, og det med ſaa god Grund, naar den guddommelige Aabenbarings beviiſte Sandhed forudſættes, at de ſlet ingen Undtagelſe eller Indvending kan giøre mod denne Titel. Forfatteren har heller ikke glemt **Indifferentiſterne**, hvis Meeninger han og anfører og igiendriver, og angiver tillige mange rimelige og ſande Aarſager til den overhaandtagende indifferentiſtiſke Vildfarelſe. Han regner endelig ogſaa dem iblandt Religionens Fiender, ſom bekiende Gud med Munden, men nægte ham med Gierningen, hvilke

ere de, ſom man ellers kalder de practiſke Atheiſter. Dette var da den naturlige Theologie med ſin Indledning og Overgang til den Aabenbarede, hvis Recenſion ſtrax herefter ſkal følge.

Kiøbenhavn. Tidsregning til Ungdommens Nytte, ved Peter Friderich Suhm. 1773. 84 S. i 8vo. Med de Berlingſke Skrifter. — Denne Tidsregning har Forfatteren først udarbeydet til ſin Søns Brug, og endelig givet den ud i den Formodning, at den ogſaa kunde være til nogen Nytte for flere unge Mennesker. Den er vel kun en tør Fortegnelſe paa Hoved-Begivenhederne i Hiſtorien, og paa mærkværdige Perſoners, ſaaſom Regenteres og lærde Mænds og Kunſtneres Navne, ſaa vel i Aarene fra Verdens Skabelſe og for Chriſti Fødſel ſom de derefter følgende Aarhundrede. Men det maa mærkes, at Forfatteren forudſætter en Informator, til hvilken han overlader Begivenhedernes og Bedrifternes videre Fortælling. Om Regentere uden for Europa har han kun anført lidet, ſaaſom han har agtet dem lidet vedkommende for Begyndere i Hiſtorien. Derimod har han tilføyet lærde Mænds Navne, dog alene deres, ſom har tilvevebragt nogen beſynderlig Forandring eller Forbedring i deres Videnſkab. Han er derover i Fortalen geraaden paa følgende Morale: „ Lærde Mænd have ſom oftest „ giort ligeſaa megen Gavn, ſom mange Regentere Ugavn „ (nemlig derfor findes de her anførte.) Thi desværre! den „ politiſke Hiſtorie er mange Gange intet andet, end en Væv „ af Liſt, Vold, Tyrannie, Meeneed, Uretfærdighed, „ Undertrykkelſe, og det lige indtil vore Tider. Hvor be„ hageligt derfore undertiden at føre an Mennesker, der „ have giort Menneſkeligheden Ære, forſvaret og udvidet „ dens Rettigheder, og endten underviiſt eller fornøyet deres „ Medmennesker. Ey alene er Sokrates langt ærværdigere „ i mine Øyne, end Alexander, Tamerlan og andre „ ſlige Tyranner, eller rettere, de kunne aldeles ikke kom„ me i nogen Ligning ſammen, men endog Apelles, Pyr„ goteles, Arioſto, Gesner, veye langt mere hos mig „ end hele Rædder af Ægyptiſke og Syriſke Konger, Grae„ kiſke og Tyrkiſke Keyſere, hvoraf ſaa mange, naar man „ kiender dem nøye ſelv, og veed, hvor liden Deel de have

„ ta-

„ taget i Regieringen, ey have tient til andet, end at mær-
„ ke Tiden, lige de Stager, som paa Dofre-Fiæld vise
„ Veyen uden selv at kiende den. Gud give jeg kunde ha-
„ ve prydet denne Tidsregning med deres Navne, som i
„ Stilhed have udøvet Dyden, mættet den Hungrige, klæ-
„ det den Nøgne, beskyttet Enken og den Faderløse, hæm-
„ met Taarer, behandlet deres Underhavende, endog Bøn-
„ der, vel, løst Trældoms Aag, agtet alle Mennesker lige,
„ flyet al Forfængelighed, taalmodig lidt Uret, sat Reli-
„ gionen i Dydens Øvelse, og ey i Hirnespind, agtet Chri-
„ stendommen høyere end Newtoners Indsigt; men saadan-
„ ne skulle sig, og hiin Dag alene skal aabenbare dem.“ Forfatteren har da giort Undskyldning for, at en **Voltaire** ogsaa her findes anført iblandt Lærde, der har tilveyebragt nogen Forandring og Forbedring i deres Videnskab: „Da
„ han for Resten (hedder det) vist ikke fortiente det, i Hen-
„ seende til den løgnagtige Geist han har indført i Historien,
„ og endnu mere i Hensende til det Onde, han har tilføyet
„ Religionen, som langt overgaaer alt, hvad alle onde
„ Mennesker tilhobe have tilføyet den.“ I Tidsregningen for Christi Fødsel har Forfatteren fulgt **Usserium**, som dertil regner 4004 Aar.

Kiøbenhavn. **Thecla, eller den vedGienvordighed og Forfølgelse prøvede Troens Dyd.** Hvorudi forestilles, hvilke Farligheder og Forfølgelser de sande Troende Christne ere underkastede i Verden. **Udgiven og beskreven af** Jacob Henrich Mörch, Sogne Præst til Broo- og Losse-Meenigheder i Sverrig, samt Medlem i det Kongel. Videnskabers Academie i Stockholm. Anden Deel. 1773. 306 S. i 8vo. Med J. R. Thiele Skrifter. — Hermed fortsættes og besluttes denne den christelige Troes Heltindes hellige og opbyggelige Historie, om hvilken vi har intet andet at erindre, end hvad der ved Anmældelsen af den første Deel er sagt, ved hvis Læsning man allerede med Skriftet maa vare bleven tilstrækkelig bekiendt.

Nürnberg. **Handbuch der Naturgeschichte oder Vorstellung der Allmacht, Weisheit und Güte GOttes**

in den Werken der Natur. Erster Band, welcher den Mensch en und die vierfüßigen Thiere enthält. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt 1773. Erſte Abtheilung 292 S. Zweyte Abtheilung 336 S. st. 8vo, med Kobbere. Forfatteren af dette Værk er ubekiendt. I Fortalen siger han, at Academiets til Dijon Collection, de almindelige Reyse-Beskrivelser, o. a. m., i sær Hr. Büffons Skrifter, ere de Hoved-Kilder, han har øst af. Dette sidste vil man selv snart bemærke ved Værkets Giennemlæsning, i det Forfatteren selv har adopteret saadanne Hr. Büffons Hypotheser, hvoraf man læt i mange Henseender kan udlede slette Følger. Imidlertid har han dog i saa Fald brugt den Forsigtighed, at forklare sig tydeligere derover i Anmærkningerne, og at forebygge alle slette Conſequentsmagerier. Det har vist nok ikke været Forfatterens Øyemærke, at Personer, som gisre Natur-Kundskaben til deres Hoved-Studium, skulde lære af ham. Men han vil undervise og tillige paa en behagelig Maade forsnøye de Personer, som finde Smag i Naturens Skiønheder, og derudi ville erlange en tilstrækkelig og nogenledes nøye Indsigt, uden dog at besidde en lærd Kundskab. Af denne Grund har han beblandet sine Efterretninger og Beskrivelser paa mange Steder med Steder af Lucretz, Virgil, Waniere, la Fontaine o. a. fl., hvilke for den største Deel ere vel anbragte. Han selv tilføyer og hist og her nogle Betragtninger og Erindringer, som skulle bevæge Læserne til mildere Følelser mod Dyrene. Undertiden synes han i denne Punkt noget overdreven, skiønt det er en Feyl, som ikke kan skade. Det er altid godt, at man undertrykker hos unge Gemytter den dem kun alt for ofte egne Tilbøyelighed til Grumhed imod Dyrene. Thi vort Herskab over Dyrene gaaer dog vel ikke saa vidt, at vi maa martre dem, for at forskaffe os en grusom Fornøyelse. Og just tvende af de skiønneste og ædelste Dyr, Hesten og Hiorten, ere dog meest udsatte for denne grumme Medhandling. Hvad som forøger denne Haandbogs Værd hos de fleste Læsere, ere de tilføyede Kobbere, saasom de fleste har ikke Leylighed til at see udenlandske Dyr, hvis Afbildning i Tankerne maa blive meget ufuldkommen uden Kobbernes Forestilling. De tvende Tavler, paa hvilke nogle Lidenskaber ere forestillede, synes mindre nødvendige. Den Afhandling om Mennesket indtager billig den største Deel af den

første

første Afdeeling, og er forsynet med gode moralske Betragtninger. I den anden Afdeeling forekommer over Tre Hundrede Arter af tamme og vilde Dyr. I Henseende til de første er anbragt meget, som løber ind i Landhusholdningen. Man tvivler ikke paa, at jo ogsaa dette Værk vil finde mange Læsere, i sær naar Oversætteren vil i de følgende Deele opfylde sit Løfte, om at beflitte sig paa mere Bøyelighed i Udtrykket, og at udelukke alle Provinzial-Ord, som han i dette Bind har betient sig af.

Leipzig. S. Julii Frontini Libri Qvatuor Στρατηγημάτικων - curante *Nicolao Schwebelio.* 1772. 1 Alph. 3 Ark st. 8vo. Denne Compilation af Domitians Tids-Alder er vel formedelst sin Mangfoldighed underholdende, men erfordrer saa megen desto mere Forklaring og kritisk Hielp, da den bestaaer i enkelte Stykker af forskiællige Tiders og Folkes Krigs-Historier, hvilke **Frontin** ey altid har tilføyet de nødvendige Bestemmelser. Og de Skribenteres Forskiællighed, hvoraf Værket er sammendraget, og den Bemøyelse for at forkorte Udtoget, foranlediger bist og her en vis Dunkelhed eller Stivhed. Hr. Prof. **Schwebel**, som man allerede har at takke for **Onosander** og **Vegetius**, og fra hvem man endnu tør vente de græske Taktiker, har allerede i den Henseende nogen Fordeel for sig, at han har anvendt sin lærde Flid paa et Slags Skribentere, der staaer i Forvandtskab med hinanden, i Henseende til deres Indhold. I Følge sin Alsigt indskrænker han sig til Textens Rigtighed og Tydelighed, og anbringer deels af sine egne, deels af de forrige Udgiveres, i sær **Oudendorphs**, Anmærkninger, alt hvad der kan tiene til deres Forbedring eller Oplysning. Dette skeer med saa godt et Valg, Orden og Tydelighed, saa at unge Læsere meget vel deraf kan berige den gode Latinitets Kundskab. Han indlader sig sielden i de Undersøgninger, af hvad for Skribentere **Frontin** har laant sine Fortælninger, eller i den Historie, hvortil de enkelte Krigs-Ænker eller Anslag henhører, da det overalt ikke behøves til at forstaae Meeninger, og ofte kun gav Anledning til lærde Udsvævelser. For Resten kunde man dog vel ønske at vide for Ex. IV. 1. 10. hvad det er for en **Antigonus** med sin Søn der

tales

tales om. Oplysningen finder ſig og hos Plutarch Apophth. p. 182. V. T. II. Erf. Ofte kan Hiſtorien vinde ved deſlige Sammenligninger. Man ſeer for Ex. gierne ſammeſteds §. 46. at Livii Efterretning om Q. Petilii Død XLI. 18. derved bliver udført. Dog tilſtaaer man gierne det Mislige derved i mange Tilfælde, og billigt var det, at Hr. S. bekymrede ſig mere om ſin Skribents Latinitet. Oplysningen om Talemaader, Ord og Omſtænde af det gamle Krigsvæſen, giver han i Mængde. At det Etruſciſke Sprog er oprindelig græſiſk, og alene kun een Dialect, maatte vel blive vanſkeligt at beviſe. At han ey har kundet ſammenligne nye Haandſkrifter, behøvede han juſt ikke at beklage, da dette er allerede meer end rigelig ſkeet af de forrige Udgivere, og det var uden Tvil ogſaa bedſt uden nye Forandringer med Texten at følge den Oudendorphiſke Udgave. Frontins Stiil udfordrer juſt heller ikke nogen ſaa ſtor Omhyggelighed, da det dog ikke har været ham meget om Zirlighed at giøre. Hr. Prof. Herel har meddeelt Udgiveren ſine Animadverſiones criticas in Frontinum, ſom her ved Enden ere tilføyede. De fleſte tiene til Udtrykkets Forbedring. Frontins Levnet af Poleni, ſom ſtaaer foran hans Udgave af det Værk de Aqvæductibus, har Hr. S. her atter ladet aftrykke.

Leipzig. Ξενοφωντος Απομνημονευματων Βιβλοι δ. Xenophontis memorabilium Socratis Dictorum Libri IV. ad Fidem MSS. & Edd. Vett. recenſuit, emendavit, notas addidit *Jo. Auguſt. Erneſti*, Editio Qvinta. 1772. 251 S. ſt. 8vo. Efterat den berømte Udgiver havde giort diſſe koſtbare Fragmenter af den Sokratiſke Philoſophie mere bekiendt ved fire Gange igientagne Aftrykker, og derved i ſær for Begyndere paa en nyttig Maade havde lættet deres Brug, ſaa har han nu endelig ladet ſig bevæge til at udgive en egentlig kritiſk Recenſion af dette Værk, efter han imidlertid havde bekommet en fuldſtændig Samling af Xenophons Udgaver, og desuden andre Hielpemidler af Haandſkrifter. De ſidſte ere en Codex til Leiden af det Voſſiſke Efterladenſkab, og en anden af det Meermanniſke Bibliothek, hvis Excerpta Hr. Ruhnken har meddeelt. Nok tvende Codexer af det Keiſerlige Bibliothek til Wien, hvilke den der værende Profeſſor Gazaniga har ladet ſammenligne for ham. Derved har ey

alene

alene Texten bekommet en forbedret Gestalt, men og Anmærkningerne mange Tilsatzer. Deriblandt geraade Hr. Ruhnkens og Hr. Walkenaers Anmærkninger denne Udgave til besynderlig Fortrin. Undertiden har Udgiveren og i Noterne haft Hensigt paa de Anmærkninger, som Hr. Hindenburg for sig selv har udgivet. Men Tryk og Papiir give denne Udgave ikke den Anseelse, som de forrige, hvilken Sparsomhed man ikke vel kan tilgive saa anseelig en Boghandling, i sær ved et Værk af en saa vis og sikker Afgang.

Halle. *Chrestomathia græca.* In usum Lectionum adornavit M. *Christian. Godofr. Schütz.* Pars secunda, ex Herodoto, Thucydide, Xenophonte & Polybio collecta. 403 S. 1772. I denne Deel indbefattes af Herodot de Historier om Candaules, og Croesus; den Efterretning om Egypternes Levemaade og Begravelser; om Rhampsinitus; om Psammenits Henrettelse; de Persiske Fyrsters Beraadslagning, efterat Pseudosmerdis var myrdet, over Regieringen; om forskiællige Scythiske Skikker; om de Persiske Gesandteres Mord ved den Macedoniske Konges Amyntæ Søn; om den Alcmæoniske Slægt til Athen; om Xerxis Beraadelse over Feldt-Toget til Grækenland. Af Thucydides, Perikles Lovtale over dem, som vare fældede i Krigen; Efterretning om Pesten til Athenen; Beleyringen og Erobringen af Plataea; Beskrivelse over Grækenlands da værende ulykkelige Tilstand; Udfaldet paa Oproret til Corcyra; Historien om Athenienſernes Krigstog til Sicilien. Af Xenophons Cyropædie, Cyri Barndoms Historie; Historien om Gobryas, Araspes og Panthea; Cyri Characteer og sidste Tale. Af Polybius næsten den hele tredie Bog, eller Historien om den anden Puniske Krig indtil Slaget ved Canna.

Paris. Supplement au Voyage de M. de Bougainville, ou Journal d'un Voyage autour du Monde, par Mrs. Banks & Solander, traduit de l'Anglois par M. de Preville. 1772. 362 S. i 8vo. Hr. Endeavours Reyse er just den samme, hvoraf man har en tydsk Oversættelse. Om Udtoget af Hr. Engel mælder man fortelig, at man her finder en Apologie for det Forslag, han har giort, ved

Nord-

Nordoſt at ſeyle i Sydſøen, i et Brev fra Hr. Commerſon til M. de la Lande, ſom er ſkreven paa Øen Bourbon den 18de April 1772. Hr. L. roſer Mængden af de paa Madagaſchar voxende Urter, forſikrer, at han kiender alene 25000 Slægter. Paa Madagaſchar er den nordlige Spidſe overalt uſund, og man maatte anlægge Colonien paa den ſydlige. Han har og ſeet de Patagonier. De ſkal meſtendeels være 5 Foed 6 til 8 Tommer (Pariſer Maal) høye og ingen overgaaer 6 Foed 4 Tommer. Derimod finder man paa Biergene paa den Øe Madagaſchar de Ovimos, en liden og tapper Nation, hvoraf han havde ſeet en Kone, ſom var kun 3 Foed 8 Tommer høy. Den liden Vext tilſkriver han Biergenes Høyde, ſom overgaaer 1200 Favne. Han melder om en dobbelt Landia, hvoraf een bær det Tilnavn Stellicarpa, den anden Stelliflora. Denne nye Slægt er et lidet Træe af de ſydlige Øer.

Leipzig. Unterſuchungen über den Urſprung der Enddeckungen, die den neuern zugeſchrieben werden. 1772. 314 S. i ſt. 8v. Forfatteren Hr. Düten, ſom har udgivet de Leibnitziſke Værker, viſer herudi en god Bekiendtſkab med de Gamle, og har til Øyemærke ved en Art af Induction ret tydelig at viſe, hvor meget de Nyere har laant af de Gamle, og hvor ofte man uden Grund har udraabt hine for Opfindere. I den første Deel undersøger han Carteſii Methode og den Lære om de medfødte Begreber og ſandſelige Egenſkaber. I den anden giennemgaaer han Leibnitzes, Buffons og Needhams Systeme i Henſeende til phyſikaliſke Materier. Dermed ſammenligner han de Gamles Lære om Atomerne, Bevægelſen, Tyngden, Verdenslegemerne, Planeternes Omdreyelſe, Maanen o. a. f. Den tredie Deel indbefatter Lærepunkter af den egentlige Phyſik, Medicin, Anatomie, Botanik, Mathematik, Optik og Mechanik. I den fierde Deel forekommer den Lære om Guld og Sielen, om Tid og Rum, om Verdens Dannelſe og Materiens Skabelſe. Endſkiøndt Skriftet for den ſtørſte Deel beſtaaer af ſamlede Steder af de Gamle, og man ſavner en nøyere Raiſonnement, og undertiden, ſkiønt ſielden, den rette Udfolkning af et Sted, ſaa er det dog nyttigt til ſit Øyemærke, nemlig paa nye at opvække Lyſt til en nøyere Kund-

ſkab

ſkab med de græſke og romerſke Philoſopher, og at betage mange deres Fordomme for de Nyere, ſom reyſe ſig kun af Mangel paa Bekiendtſkab med de Gamle. De anførte græſke Steder ere i Texten ſelv overſatte, og desuden neden under i Noterne tilføyede i Original.

Zürich. **Salomon Schinz Sendſchreiben an Herrn Anton von Störk über die Einpfropfung der Kindsblattern.** 1773. 76 S. i 8vo. Hr. S. igientager her ſine tilforn ved Overſættelſen af **Dimsdale** giorte Spørsmaale: om man ved Inoculationen ſkal lade Indſnittet bulne eller ikke? om den kolde Luft ved Kopperne er nyttig? om under Koppernes Udbrydelſe Lavecrmidler ere nyttige? om ved Kopperne Febren er nødvendig eller ikke? At forberede friſke Børn, finder Forfatteren ſkadeligt. Hvor ofte ſkal man endnu ſige Indpodningens Fiender, at den naturlige Anſtikning er høyſt ſkadelig for den dyriſke Oeconomie, og at Koppe-Giften er juſt det modſatte af andre Gifter, ſom man med mindre Fare nedſluger, og ſom virke med større Fare paa Huden. En maadelig Grad af Feber er ved Kopperne aldeles nyttig til Criſis. Ved de pludſelige Forandringer af Veyret i Schweitz er det betænkeligt ſtedſe at udſætte de Syge for Luften. Ved Afføringer at hemme Feberens og Koppernes Udbrydelſe finder Hr. S. ikke raadeligt. Indpodnings-Traadene ere ikke tienlige og kommer ofte Fontanneller af Sted. Hoved-Fordeelen af den Syges Bevægelſe i frie Luft beſtaaer derudi, at den raadne Atmoſphære immer bliver borttagen og Uddunſtningen ſelv bedre vedligeholdt. Hr. S. beſtemmer de Tilfælde, hvori den ældre og den nyere Indpodnings-Maade beholde Fortrinet. Herover fortiener han ſelv at efterlæſes fra S. 61. og følgende, da virkelig ſnart den ene ſnart den anden Methode fortiener at foredrages.

Deſſau. Johann Bernhard Baſedows **Anſchlåge zu Armen-Anſtalten wieder die Unordnung der Betteley, beſonders in mittelmåſig groſſen Städten.** 1772. 8 A. i 8vo. Dette lidet Skrift har Forfatteren ſkrevet da han opholdte ſig til Deſſau efter den Durchl. Fyrſtes Befaling, ſom rørt af den yderſte Nød blandt mange hans Underſaattere formedelſt de dyre Tider, ſøgte at afhiælpe ſamme ved

de

de prisværdigſte Anſtalter. Først viſer Forfatteren de mange ſlemme Følger, ſom flyde af Betleriet, ſaa vel for Staten i Almindelighed, ſom i Beſynderlighed for de andre Borgere, hvor iblandt er beſynderlig at mærke det derved overhaandtagende Tyveri, og endnu mere den lættere Forplantelſe af anſtikkende Sygdomme. Heraf ſlutter han, hvor nødvendigt det er at ſørge for de Fattige, og viſer i ſær ved hvad for Midler de maa hielpes. Han biefalder ikke dette, at man ſkulde forbyde fattige Folk at gifte ſig. Folkemængdens Aftagelſe ſkulde paa faa Aar ſnart blive kiendelig, og vise ſig med alle dens ſlette Følger, i ſær for bevæbnede Stater. Han foreſlaaer tvertimod, at man paa Statens Bekoſtning ſkulde opdrage alle fattige Folkes Børn, at de fra tiende Aar kunde fortiene deres Brød, da de ſkulde arbeyde for Indretningen til i det 25 Aar, og ſaaledes erſtatte den paa deres Opdragelſe anvendte Bekoſtning. Dette Forſlag fortiener nærmere Underſøgning. Det andet Middel er en god Politie til Bedſte for den ſtore Hobs Sundhed, hvorved han har at giøre med Stads- og Land-Phyſicis. For det tredie forlanger han ſaadan en Anſtalt, at enhver Daglønner kunde finde ſit viſſe Arbeyde. Det fierde Middel er, at der ſkulde antages et offentlig Magazin af de almindeligſte Fornødenheder, at ikke Opkiøbere og Hokkere ſkal ſætte fattige Folk Priſen alt for høyt op.

Paris. Eſſai d'un Catalogue de l'Oeuvre d'Etienne de la Belle, Peintre & Graveur Florentin, diſpoſé par Ordre hiſtorique, ſuivant l'année ou chaque Piece a été gravée: avec la Vie de cet Artiſte, traduite de l'Italien & enrichie de Notes, par Charles Antoine Jombert. 1772. 228 S. i 8vo. Man maatte ønſke at alle Efterretninger om Kunſtnere, og Kunſt-Værker vare ſaa nøye og med ſaa megen Indſigt forfattede, ſom foranførte. **Etienne de la Belle** var i Henſeende til Stikkets Fiinhed een af de fuldkomneſte Kobberſtikkere. Man har af ham Batailler, Søeſtykker, Landſkaber, Jagter, Oldſager, Dyr, Cartoucher og a. m., alt efter den fortræffeligſte Smag. Antallet af hans Stikker, ſom her ere beſkrevne i chronologiſk Orden, beløbe ſig til 1270. Kunſtnerens Levnets-Beſkrivelſe er ſat foran, og ſkal være vel ſkreven.

No. 9.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 3die Mart. 1774.

Kiøbenhavn. (Fortſættelſen af forrige No.) Ved Enden af den naturlige Theologie har Forfatteren lært os at kiende Kilden til den Aabenbarede og ſammes guddommelige Oprindelſe. Han har kun altſaa uden videre Ophold at begive ſig lige til den aabenbarede Guds Kundſkabs Sandheder. Han har tilforn lært os at kiende Gud af Fornuften, nu maa han lære os at kiende ham efter Skriften. Hvad Fornuften lærer os om Gud, det lærer Skriften ogſaa, og denne Skriftens Overeenſtemmelſe med Fornuften har han allerede tilforn foreſtillet os i den naturlige Theologie med de der anførte bibelſke Sprog, og dette kunde han giøre, uden engang endten at have forudſat eller beviiſt Skriftens Guddommelighed. Hvad da der er giort, kunde her ſpares, og Forfatteren har kun her videre at foreſtille os Gud ſaadan, ſom Skriften alene ydermere lærer os at kiende ham. Derfor handler da Kap. 1. om Tre-eenigheden, de tre guddommelige Perſoners lige Deelagtighed i det eene og ſamme guddommelige Væſen, deres væſentlige Eenhed, og deres perſonlige Adſkillighed, denne ſtore og for Fornuften aldeles ubrigelige Grund-Hemmelighed i Guddommen, men ſom i Skriften tydelig nok foreſtilles os, og formedelſt dens guddommelige Vidnesbyrd uden al Undtagelſe bør troes. — Den naturlige Theologie har alt lært os at kiende Gud ſom Verdens Skaber. Den Hellige Skrift, ſom ſtadfæ-

ſter os det ſamme Begreb om Gud, lærer os end ydermere Kap. 2. at kiende Skabelſens Værk med ſaadanne Omſtændigheder, ſom Fornuften aldrig ellers kunde have vidſt. Atter her finde vi den ſamme i alle Maader rigtige Foreſtilling af Guds Øyemeed med Skabelſen, og den Regel, hvorefter han ſaavel maatte ſkabe, ſom ſiden handle med og imod ſine Skabninger i de ſkabte Tings Vedligeholdelſe, Regiering og Beſtyrelſe: „S. 41. §. 54. Gud ſkabte Verden og trængte ikke til den eller nogen Skabning. Det, der bevægede ham da til denne allervigtigſte Gierning, var hans „ Lyſt til at giøre andre fornøyede og lykſalige. Han vilde, „ at det Levende ſkulde ſmage Livet og Glæde i Livet; at „ ſaa meget Levende ſkulde være til, ſom Tingenes Natur „ tillod; at fornuftige Skabninger ſkulde nyde Livet, formedelſt deres Fornuft bruge Naturen, og ved deres ſtørre „ Kræfter naae en anden høyere Lykſalighed, end Dyrene. „ Diſſe fornuftige ſkulde kiende ham, elſke ham, iagttage „ Dyden og immerfort voxe i Fuldkommenhed: Udødelighed „ blev dem derfor given. Saaledes ſee vi, at det Levendes „ Liv og Fornøyelſe, men i ſær de Fornuftiges Lykſalighed var det, ſom bevægede Gud til at ſkabe. §. „ 55. Men ſaaſnart han ſkabte Verden, kunde han aldrig „ ſkabe den anderledes, end hans Fuldkommenheder tillode. „ Hans Øre, det er, hans høye Øgenſkaber, maatte „ kunne kiendes i den og af den. Han maatte ville, at de „ fornuftige ſkulle kiende ham for deres Overherre og Gud. „ De ſkulde lyde ham og vandre ſaaledes, at de kunde beſtaae for ham, ſom deres Dommer. Det bliver derfor „ en ævig Sandhed, at, ligeſom han ſkabte, for at give „ Liv og Lykſalighed til de Levende, og i ſær til de Fornuftige, ſaa vilde han og, og kunde ey andet end ville, at „ hans Øre ſkulde kiendes i alle hans Gierninger, og at de „ Fornuftige ſkulde erkiende, lyde og frygte ham.“ Det ſidſte er ſaa meget mere baade ſandt og nødvendigt, ſom hans Kundſkab, Lydighed og Frygt, ere de ſtore Befordrings-Midler til deres Lykſalighed, der for og i og efter Skabelſen har været er og bliver Skaberens Øyemeed, men et Øyemeed, ſom aldrig af Skabningerne kan erholdes uden i Overeenſtemmelſe med hans Øre, der er den ſtore og ham væſentlige Hoved-Regel for alle hans Handlinger, og for hvil-

ken

ken deres Lyksalighed maa vige, naar de selv ved deres Forhold forvolde, at hans Ære maa vises i deres Ulyksalighed, for at vedligeholde sin Ærefrygt og Lydighed hos andre Skabninger, og saa mange, som ville bruge dem som de rette Midler til deres Lyksalighed. — Kap. 3. Iblandt alle Guds Skabninger kiender Fornuften ingen med den fuldkomneste Visshed ypperligere end Menneskene. Med nogen og vel stor Rimelighed kan den slutte sig til, at de andre Planeter ogsaa maa have deres Beboere, men for Resten kiender den intet til dem, og heller ikke noget til de Fornustige, som Skriften har lært os at kiende under Navn af Engler. Hermed kan Forfatteren dog ikke ville have nægtet den Rimelighed, hvormed Fornuften kan slutte sig til nogle saadanne høyere og fuldkomnere fornuftige Væsener, der ere skabte til at opfylde det uendelige store aabne Rum, der ellers maatte være imellem Gud og Mennesket. Han maa kun ville sige, at, om vi end kunde slutte os med nogen Rimelighed til saadanne, saa kiender Fornuften dem dog ikke videre, og intet af det Skriften lærer om dem. Mon det ikke kunde behøve nogen nøyere Bestemmelse, hvad han siger S. 45. om Skriften, at den forestiller os Englene som Beboere hverken af denne Klode eller nogen anden. Med Sandhed kan det uden Tvil forstaaes saaledes, at Skriften ey saaledes har indskrænket deres Ophold til nogen vis Klode, at de vare saaledes bundne til samme, som vi til denne vor Jord. Men derfor kunde vel andre himmelske Kloder være bestemte til deres Lyksaligheds Boeliger. Noget Opholdssted maa tilværende Væsener dog endelig have, og disse deres Opholdssteder kan dog maaskee vel være de Himle, udi hvilke de altid see Faderens Ansigt. Deres Selskab, Orden, Regiering og Stat, kan maaskee heller ikke vel forestilles uden saadanne Opholdssteder i Naturen. Men maaskee disse aandelige Væsener kan gjøre Reyser fra en Klode til en anden, ligesom vi her paa denne Klode kan kun reyse fra et til andet Land. Der er vel ikke noget i alt dette, som modsiger Skriften, der selv nok saa tidt taler om de Besøgelser disse hellige Aander har aflagt i Guds Ærender her paa vor Jordklode. De Himle hvori de see Faderens Ansigt, maa dog være til i Naturen, og være til som virkelige lyksalige Opholdssteder, med mindre man skulde forestille sig disse aandelige Væsener

som allevegne omsværmende i den reene og fine Himmel-Luft, og at de mørke Kloder vare kun bestemte til Opholdssteder for Dyr med synlige Legemer. Om disse aandelige Væsener har visse fine og for os usynlige, men for dem selv indbyrdes synlige aandelige Legemer, det er en af de Undersøgelser man heller ikke her med nogen Grund kunde vente eller forlange at Forfatteren skulde indlade sig udi. Men han har dog her, ligesom der, hvor han taler om deres Ophold, og saaledes ved andre Leyligheder, aabnet bequemme Anledninger for den Lærer, som i sine Forelæsninger over hans Lærebog vilde indlade sig i deslige Undersøgninger for Tilhørere, som de kunde skikke sig for. Skriften, siger han alene, kalder dem **usynlige**, og med det samme ligesom pæger for en Lærer hen paa den Undersøgning, hvorledes denne deres Usynlighed maatte eller kunde forstaaes, om den vel kunde bestaae med saadanne aandelige Legemer, udi hvilke **Paulus** lærer, at vi skulle opstaae og blive Englene lige. Med denne Anmærkning har vi tillige giort en vigtig Erindring om en vis Egenskab ved Forfatterens Systeme, nemlig, at han aabner mange Udsigter og Anledninger til Undersøgninger, som han ikke burde eller kunde give sig af med, og som en anden Lærer vil ikke lættelig lade blive ubemærket eller ubenyttet. Vi kunde derpaa have med Flid anført mange flere Exempler. Hans Theorie om Skabelsens Øyemeed var allerede et Exempel paa saadan Anledning, og tillige en Anledning til at bilægge og forcene de derved forefaldende stridige Undersøgninger. —— Kap. 4. Skriften giver os og en besynderlig omstændelig Underretning om Menneskets Skabelse, og Kap. 5. om den Tilstand, hvori det blev skabt, nemlig forsynet med alle til sin Lyksalighed fornødne Siæls og Legems Egenskaber, og at det blev skabt efter Guds eget Billede. Hvori dette Guds Billede maatte bestaae, har Forfatteren meget grundig viist, saavel med Fornuftens sikkre Slutninger, som Skriftens udtrykkelige Vidnesbyrd. Det Forbud, Gud gav vore første Stamfædre, om ey at æde af Kundskabens Træe, skal efter Forfatterens rigtige Forklaring have bestaaet i en **Pakt**, som Gud virkelig dermed har sluttet med Adam og alle hans Efterkommere, og i samme Pagt har han allerede lagt Grund til den Adamitiske Synds og Overtrædelses almindelige Tilregnelse, og til Guds Retfærdigheds Forsva-

relse

relse i den Henseende. —— Kap. 6. Ved Synden har Mennesket tabt dette Guds Billede og med det samme al sin moralske Ære og Værdighed, og er derved bleven sat ud af sin Uskyldigheds Stand i Syndestanden. Hvad der er lært tilforn i den naturlige Theologie om Synden og dens Følger for Mennesket, bliver her igien videre forklaret efter Skriften. Her handles da i Almindelighed om Synden og dens adskillige Arter, hvis Begreber forklares, og tilsidst om vore Stamfædres første Synd, hvorved Guds Billede først blev tabt for dem selv og alle deres Efterkommere, og den deraf flydende almindelige Fordervelse. See der et kort og rimeligt Begreb om Adams Synds Tilregnelse; „S. 130. §. 185. „ Om **Adam** alene havde, som vor Stamfader været vort „ **naturlige Hoved**; saa maatte dog Synden og dens ulyk„ salige Følger have forplantet sig til alt det menneskelige „ **Kiøn.** Men nu da han tillige var vor **Pagtes Hoved**; „ saa flød deraf, at ligesom hans Lydighed maatte have bleven os til Lyksalighed tilregnet; saa blev nu og hans Ulydighed tilregnet os til Fordømmelse. Som Pagten var „ indgaaet ogsaa for os, saa bleve vi og anseete som Pagtens Overtrædere. Alt dette flyder lige af en Pagtes Natur. Enhver af os har derfor i Adam ædt af det forbudne Træe, og er bleven skyldig til at døe Døden, og da „ vi tillige selv synde, giøre vi os værdige til den Dom, „ Gud har fældet over det menneskelige Kiøn." Vi kalde dette Begreb rimeligt. Enhver seer lættelig ind, at Tilregnelsens Billighed, efter den med Adam som Stamfader sluttet Pagt, grunder sig aldeles paa den Præsumtion, at Adams Efterkommere, da Gud oprettede Pagten med ham, skulde gierne ville have samtykt derudi, at han skulde være deres **Pagt-Hoved** (Caput repræsentativum) og at de med ham skulde staae og falde, uden at staae deres egen Prøve. Man kunde her indvende, og der ere de, som giøre det: Det er mueligt, at Forfædre kan indgaae Pagter deres ufødte Efterkommere til Fornærmelse og Præjudice: men i en Pagt, som Gud opretter med en Stamfader, maa vel saadan Præjudice ikke finde Sted: om Stamfaderen end var ubillig eller eenfoldig nok til at indgaae den, saa maa dog Billighed og Oprigtighed paa Guds Side finde Sted: Lader os nu sætte, at Gud ey havde indgaaet Pagten med Adam, førend i det

mindſte en af hans voxne Sønner kunde have ſtaaet ved hans Side og hørt derpaa; lad Gud ſaaledes tiltale ham: Adam! Jeg giver dig hermed dette Bud: adlyder du mig, da ſkal du og for din Lydigheds Skyld denne din Søn nyde timelig og ævig Lykſalighed: men adlyder du mig ikke og overtræder mit Bud, da ſkal du, og for din Ulydigheds Skyld ogſaa denne din Søn, begge blive timelig og ævig ulykſalige. Hvad nu? tier Sønnen, ſaa kan det anſees, ſom han ſamtykker: Men ſkulde han tie, om han tænker og er fornuftig? Skulde han ikke bønfalde Gud om, at hans Lykſalighed eller Ulykſalighed maatte komme an paa hans eget Forhold? Hvad om han ſagde, jeg forlanger ingen Lykſalighed for min Faders Lydighed, naar min Ulykſalighed ſkal beroe paa hans Ulydighed? Hvad om han bad: O Gud! lad mig hellere ſtaae min egen Prøve? Var da denne hans Bøn, denne hans, om man tør ſige, Proteſtation ubillig? Og var den det, var det da billigt at ſlaae den af? Vi ſeer ikke, hvad her kan ſiges imod, ſiden denne Adams Søn alt maatte være født i Uſkyldigheds Stand og Adam her altſaa ikke kan anſees ſom hans naturlige Hoved, ſaa at Følgerne af hans Synd nødvendig maatte forplantes paa denne Søn. Men her har Gud handlet med Adam ſom hans Efterkommeres naturlige Hoved, hvilke naar han ſyndede, formedelſt en naturlig Fordervelſes naturlige Forplantelſe forudſættes ikke mere at kunde blive uſkyldige, men at have, fra Undfangelſen af, Kilden i ſig til mangfoldige Synder og Overtrædelſer og megen Skyld. Vi maa tilſtaae, dette giver en Forandring i Sagen. Vil man her foreſtille ſig en Pagt, gaaer det og an. Og hvad blev her da at præſumere paa de uføbte Efterkommeres Vegne. Sæt de kunde tale i deres Stamfader, da vilde de uden Tvil ſige: Derſom vor Fader adlyder Gud, da ſkal hans Lydighed komme os endogſaa naturligviis til megen Velſignelſe, ſom vi og ville vogte os for ved forſætlig Ulydighed at forſkiærtſe: men ſynder han, da vil vor Fordervelſe blive en naturlig Følge deraf, og vi faaer da overlade os til fælles Skiæbne med ham, og vente paa, hvad i ſaa Fald Gud i Naade vil og kan giøre med os alle. Heraf ſeer man, hvor vigtig en Sag det er, at Adam her af Forfatteren er bleven an-

anseet ey alene som sine Efterkommeres **Pagt-Hoved**, men og som deres **naturlige Hoved**, hvis moralske Fuldkommenhed, eller Fordervelse efter Naturens Løb maatte blive forplantet paa dem, uden at det af Guds Viisdom kunde forlanges, at han for Menneskers slette Forholds Skyld skulde forandre Naturens Løb, hvoraf de just skulde lære, hvor vigtig en Sag det er at synde mod Gud. Man seer ogsaa heraf; hvorvidt den Foreſtilling er grundet, **at vi i Adam har ædt af det forbudne Træe**, og at vi saaledes med Rimelighed kan ansees, naar Fordervelsens naturlige Forplantelse herved forudsættes. Her er Adam fordervet og med ham det heele menneskelige **Kiøn** og det ved denne ene **Ulydigheds Synd**. Men vilde man tilsidesætte denne Forplantelse; vilde man foreſtille sig, at Adam skulde have avlet, sin Synd uagtet, ligesaa uskyldige og ufordervede Børn, som han selv først havde været, da seer vi ikke, hvorledes man kunde besvare foranførte Indvending, som nogle her pleyer at giøre imod den Pagt, Gud skulde have indgaaet med Adam paa hans Efterkommeres Vegne. Men nu er det just Indvendingens Feyl, at den tilsidesætter den naturlige Inflydelse Stamfaderens Synd maatte have paa Efterkommerne, og derved falder den ogsaa bort af sig selv. Her seer man atter et Exempel paa bequem Anledning for en Lærer til at indlade sig i videre Undersøgning for sine Tilhørere. — Kap. 7. Fornuften erkiender de syndige Menneskers allerhøveſte Trang til Guds forbarmende Naade, og Skriften angiver heller ikke nogen anden Grund til deres Opreysning af den Fordervelse, de ved Synden have styrtet sig udi. — Kap. 8. Det store Middel, Guds forbarmende Naade har brugt til det menneskelige Kiøns Oprettelse er Christi Forsoning. Ham lære vi her at kiende som Gud og Menneske i een Person, som den sande **Messias**, bevisst ved alle Spaadommenes Opfyldelse paa ham, som den for os aldeles fornødne Forsoner, som vor **Pagt-Hoved** og vor Megler, i hans Fornedrelses og Ophøyelses Stand; i hans hele Levnets Løb, hans Lidelser, Død, Begravelse, Nedfart til Helvede, hans visse Opstandelse, Himmelfart, Sæde ved Faderens høyre Haand og Ankomst til den yderſte Dom; i hans tredobbelte, det præſtelige, prophetiske og Kongelige Embede. Denne Artikel er vidtløftig og ſtrækker sig alene fra S. 142 til 296. Man

vil ikke forundre sig derover, naar man betænker, det er den aabenbarede Religions Hoved-Artikel, og man seer, at Forfatteren har bemøyet sig for, at sætte alle dens høystvigtige Sandheder i det klareste Lys, for Ex. at Christus er den sande Messias, at Gud ikke uden den ved ham foranstaltede Forsoning kunde eftergive Synden, at han visselig er opstanden fra de Døde o. s. v. Vore Læsere kan vel forestille sig, at Forfatteren har ikke her ladet mangle paa Flid til sin høye Lærlings og sine Læseres Overbeviisning. —— Kap. 9. **Troen og Omvendelsen** ere paa vor Side de fornødne Midler til at blive deelagtige i den os ved Forsoningen forhvervede Naade: „**Troen** kalder Skriften den Handling, hvorved et „ Menneske erkiender JEsum for sin Midler og sit Pagtes „ Hoved, bifalder af Hiertet alt, hvad JEsus har giort, „ tilegner sig det alt, som giort for sig og i sit Sted, og „ har den alvorlige og oprigtige Villie, at underkaste sig „ alt, hvad Gud og JEsus fordrer i Skriften af de Forløste. „ S. 305. **Omvendelsen** er den vigtige Sinds eller Forstands og Villies Forandring, da et Menneske sandeligen „ erkiender og fordømmer sin syndige Tilstand, flyer til Guds „ Barmhiertighed og Christi Forsoning, og har det ivrige „ Forsæt herefter at lyde Gud og giøre hans Villie.“ —— Kap. 10. Naar et Menneske saaledes ved sand Omvendelse og Troe søger Deelagtighed i Guds Naade, saa vil og Gud blive ham naadig, forlade ham sin erkiendte Syndeskyld, frikiende ham fra Straffen, og ansee ham som den, der selv havde fuldkommen opfyldt Loven, som Christus i hans Sted har giort, det er, han vil tilregne ham Christi fuldkomne Retfærdighed, han vil **retfærdiggiøre den omvendte og troende Christen.** Vi ville, til Exempel paa Forfatterens Bestemmelse, Nøyagtighed, Tydelighed i sin fyndige Korthed her lade affætte følgende Theorie: „S. 317. §. 392. „ Da vi ved Retfærdiggiørelsen blive erklærte deelagtige i „ JEsu Forsoning, og derved frietagne fra al Synds Skyld „ og Straf; Saa forstaaer det sig selv; at **Troen** er det „ eeneste paa vor Side, som sees paa i Retfærdiggiørelsen. „ Thi hvad en anden paa vore Vegne har giort, kan ikke „ blive vores, og os tilregnet, uden alene derved, at vi „ tilegne os det, og ere villige til at opfylde de af ham fast„ satte Vilkaar. Vi blive da retfærdiggiorte ved **Troen**

„ alene.

„ alene. Rom. III. 23. 24. 26. §. 393. Men da den til „ Retfærdiggiørelsen udfordrede Troe bør være den sande og „ i Skriften beskrevne Troe; saa findes den vist ikke hos „ andre end sande Omvendte. Den viser sig og altid virk„ kende i Kiærlighed til Gud og Næsten, Had til al Synd, „ og Nidkiærhed til alle gode Gierninger. Disse Virknin„ ger kan Mennesker alene see, og deraf kan de alene dømme, „ om vi ere retfærdiggiorte. Ligesom da Troen alene retfær„ diggiør os for Gud, som kiender Hiertet; saa er det alene „ Troen virkende i gode Gierninger, som retfærdiggiør os „ for Menneskenes Domstoel. Gal. V. 6. I Christo JE„ su formaaer hverken Omskiærelse eller Forhud no„ get, men Troen, som virker krafteligen formedelst „ Kiærlighed. Jac. II. 18. 21. Viis mig din Troe af „ dine Gierninger. Er ikke vor Fader Abraham „ retfærdiggiort af Gierninger.“ En skiøn Anledning for en Lærer, til at bilægge den Skin-Modsigelse imellem Apostlerne **Paulus** og **Jacob**, og den theologiske Logomachie, samme kunde give Anledning til. —— Kap. II. Vor **Omvendelse** og **Troe**, hvorved vi blive deelagtige i Guds ved Christi Forsoning forhvervede Naade, ere selv Guds egne Naadevirkninger. Her handles altsaa i dette Kapitel under Opskrift af **Guds omvendende og saliggiørende Naade**, om disse den guddommelige Aands Naadevirkninger; om Guds forekommende, arbeydende, medarbeydende Naade; om den kaldende, oplysende, omvendende, igienfødende og fornyende Naade. En smuk Forklaring finder man her over Igienfødelsen: „ S. 339. Ved Omvendelsen og „ Troens Bevirkning bekommer Mennesket et nyt **Liv**, og „ er af død bleven levende. §. 422. Det er ikke underligt „ at Skriften kalder denne Forandring en **Fødsel**; thi den „ Maade, som frembringer denne Forandring giver os lige„ saa virkeligen **Liv**, som vi ved den naturlige Fødsel faae „ det naturlige Liv. Den naturlige Fødsel giør os til Bor„ gere i Verden; men denne anden nye eller igientagne „ **Fødsel** giør os til Borgere og til Lemmer i det Guds Rige, „ som JEsus har stiftet og oprettet o. s. v.“ Det er ellers mærkeligt, at **Igienfødelse** og **Daab**, som et symbolisk **Igienfødelses Middel**, skrive sig allerede fra den gamle Jødiske Kirkes Tid. Det var de hedenske Proselyter, som

skulde indtræde i den Jødiske Kirkes Samfund, blive til Abrahams Børn, og altsaa ligesom fødes anden Gang paa nye, og Daaben var den symboliske Handling, hvorved de maatte underkaste sig denne Igienfødelse. Johannes og Christus begyndte først at prædike om Igienfødelsens Daab, som nødvendig for Jøderne selv, der burde ved Daaben igienfødes til at blive retskafne, troende, af Gud benaadede og saaledes Abrahams værdige Børn for Gud, om de vilde være Lemmer af Guds og Messiæ Naaderige. Dermed fremstillede de denne Jødiske Igienfødelse i sin sande Natur og Hensigt, der ikke burde bestaae i en blot udvortes Kirke-Ceremonie, hvorved nogen blev antagen i den synlige Kirkes Samfund, men i Hiertets indvortes Forandring ved Omvendelsen og Troen paa Messias og Retskaffenhed for Gud i Levnet og Vandel efter Abrahams Exempel. I denne Meening er den Jødiske Igienfødelse og jødiske Daab bleven de Christnes Igienfødelse, de Christnes Daab. Derved er det Ord Igienfødelse ogsaa bleven til noget mere, end en stærk Metaphora. Thi den Sindsforandring, hvori den efter sit rette Begreb og sin rette Hensigt bør bestaae, er ikke blot formedelst en Lignelse, men en virkelig nye aandelig Virksomhed i Sielen, og altsaa, som Forfatteren siger og paastaaer, et virkelig nyt, aandeligt Liv. —— Kap. 12. Nu vor Omvendelses og Troens værdige Frugter, som ere vore for Gud sande gode Gierninger. Forfatteren har her været meget forsigtig i at bestemme deres Forhold til vor Salighed: „ §. 434. Gode Gierninger ere da nødvendige for en„ hver, som skal blive salig, skiøndt det er ikke ved dem, han „ bliver salig. Thi dertil ere de ingenlunde værdige og „ tilstrækkelige, og §. 436. Vi skal da ikke mere opfylde Loven „ for at blive salige; men vi skal holde JEsu Befalin„ ger og opfylde dem; uden denne Lydighed ingen „ Salighed.“ Det er klart nok, at han erkiender denne Lydighed for det, vi kalde Conditio sine qva non, for en Vilkaar og Betingelse, hvormed Salighed, formedelst Troen, loves og tilsiges os. Men de første Ord, vi skal ikke mere opfylde Loven for at blive salige, hvis Meening i denne Forbindelse nu aldrig kan af nogen billig Fortolker miskiendes, skulde uden samme lær kunde misforstaaes, og de kunde vel og her gierne taale denne Bestemmelse: Det Kræves

ves da ikke mere af os, at vi skulle fuldkommen opfylde Loven, for derved at blive salige. For Resten kræves det, at vi skulle stræbe at opfylde Loven saa vidt mueligt, og da denne Bestræbelse er Conditio sine qva non og virkelig vor Salighedς Betingelse, saa kunde det og uden Anstød og med Sandhed siges og læres, at vi maatte bestræbe os for Lovens Opfyldelse, for (ikke derved) at blive salige (men ved og formedelst Troen). Man seer heraf, med hvilken Bestemmelse og Forsigtighed man maa tale og skrive om denne Materie, for at forebygge al Anstød fra alle Sider, og intet at tale eller skrive endten Troen eller gode Gierninger til Fornærmelse. Vi har kun med denne Anmærkning vildet gjøre Læseren opmærksom paa Ordenes Forbindelse hos Forfatteren, hvorved al Misforstand bliver forebygget. Hvad Forfatteren lærer om den Godhed, der er i de Christnes sande gode Gierninger, giver en anden Lærer Anledning til at udlade sig over den Godheds Værd, der kunde være i de fromme Hedningers gode Gierninger, og hvor meget de kan tabe i deres sande Godhed for Gud, ved det, at de ikke bestemmes af høyere Bevægnings-Grunde. Det forstaaer sig selv, at det er en Undersøgning, som bør anstilles med Skiønsomhed, Billighed og christelig Ydmyghed, og at derved for alle Ting bør tages i Betragtning, hvad Værd den blotte moralske Følelses Drift og en hiertelig Lydighed og Ærbødighed for en blot ved Fornuftens Lys erkiendt Gud kan give en i sig selv og formedelst sine Følger god Gierning. — Kap. 13.-18. Guds Ord og Sakramenterne ere de Naade-Midler, hvorved Gud bevirker vor Omvendelse og Troe, og da disse ikke kunde vel bevares uden i Kirken, ved Lærere, formedelst en ordentlig Opdragelse og under en god Regiering; saa ere Kirken, Lærestanden, Ægteskabsstanden og Regieringsstanden ogsaa at ansee som de Midler, hvor ved Gud befordrer og vedligeholder Ordets og Sakramenternes Virkning til vor Omvendelse, Troe og deraf flydende Salighed. Heraf overseer man Indholdet af alle disse Kapitler om Loven og Evangelium, om Sakramenterne, om Kirken og Meenigheden, om Kirkens Lærere, om den verdslige Øvrighed, og om Ægteskabstanden. Man seer tillige af hvad Syns-Punkt alle disse Ting betragtes og afhandles. Vi kunde af disse Artikler anføre

Exem-

Exempler paa den grundigste og bedste og fuldstændigste Underviisning blandet med megen Moderation, men vi frygte for en alt for stor Vidtløftighed. Kun et Exempel paa en moderat og mild Tænkemaade S. 450: „Undersaatter, som „ tænke anderledes end den herskende Kirke og holde sig stille, „ bør ikke forurolige: De skade ikke Staten og den maa „ skaane dem. — Der er stor Forskiæl paa at modsige den „ herskende Kirkes Hoved-Lærdomme og Bisætninger; at antaste dens Lærdomme og Beviserne for samme; at ville omkaste dens Lærdomme og at give dem en nøyere Bestemmelse og tydeligere Forklaring; ja endeligen at giøre en grov „ og larmende og en mild og retskaffen Modsigelse. Staten „ maa vel adskille disse saa forskiællige Ting, og nøye see til, „ at Kirkens Lærere ikke misbruge Statens Beskyttelse til at „ hindre større Lys og skade Religionen selv. — Staten, „ som har Religionen til sin Grundvold, kan og bør ikke „ taale dem, som vil omkaste al Religion eller og angribe „ den Hellige Skrifts Guddommelighed. — Ligeledes maa „ den eftertrykkeligen sætte sig mod Religions Partier, som „ ophidse Indbildningskraften og ere Sværmere, eller angribe gode Sæder, eller og ikke erkiende med fuld Lydighed „ Statens egen Øvrighed." — Kap. 19. handler om de saa kaldte sidste **Ting, Døden, Dommen** og **Evigheden.** Her yttrer endelig Forfatteren i en Anmærkning S. 492 sin Meening om de **hellige Aanders** og **salige Siæles** Ophold. Han vil ikke have dem indsluttede til noget vist Sted, og der i har han vist nok Ret, naar vi skulde forestille os dem som dermed ganske indskrænkede til noget vis Sted, ja Ret i det, at en saadan Indskrænkelse er kun en Egenskab for Legemer, der have Tyngde, og et vis Forhold til den Klode, de høre til. Men kan ikke de aandelige Legemer, som de **hellige Aander** kan have, og de **salige Siæle** skulle bekomme i Opstandelsen, give os den Formodning, at visse Himmel-Legemer, som vi ikke kiende, kunde være for dem bequemme Boeliger, om de end ikke vare fuldkommen indskrænkede dertil. Den Tanke, at de uden nogle visse Tilholds-Steder skulde svæve omkring i den Ætheriske Luft, vil os ikke vel i Hovedet. — Kap. 20. Om **Udvælgelsen** og **Forskydelsen,** som tvende Handlinger, Gud i Dommen udfører, og fra Evighed har besluttet. — Kap. 21. Om Guds Pagter med

det

det menneskelige Kiøn. —— Vor flittige Giennemlæsning af dette hele theologiske Systeme berettiger os til at bevidne den Grundighed og Tydelighed, og den gode Orden og Sammenhæng, hvormed og hvori det er forfattet, og den Bequemhed vi har fundet derudi til Undervisning for en Prinds, og for akademiske Tilhørere, af hvilke den Første ikke behøvede alt, og de Sidste dog ikke savne bequem Anledning til ved en Lærers mundtlige Foredrag og videre Udførelse at faae Kundskab om det, Hiin ikke behøvede. Hvad Skrivemaaden angaaer, da indtager et Spørsmaal, hvor kunde han andet? ikke mere Rum og har ingen mindre Styrke end den Satz: andet kunde han jo ikke.

Leipzig. Alceste, et Syngespil i 5 Optog. 1772, Skal være den første gode Oper i tydske Vers og tillige den første af en Digter, der ogsaa paa denne Bane, som han nyelig har betrædet, viser sig strax paa den fordeelagtigste Side. Scenen i første Act forestiller Alcestis Kammer. Denne bekymret for sin døende Gemahls Admets Skiæbne, erfarer af sin Søster Parthenia, at han efter Oraklet skal leve, hvis der var nogen, som vilde opofre sit Liv for ham. Hun opofrer sig da til Døden, og da Parcerne antoge Ofret, synes hun alt at føle den forestaaende Død, og synker, i det hendes Søster gaaer bort for at søge Hielp, som ned i Afmagt. I andet Optog, hvor Skuepladsen bliver forvandlet til en paa Piller hvilende Forsal, kommer Admet frem, for at bringe sin Gemahlinde den angenemme Efterretning om sin Befrielse. Han finder hende slumrende i Kamret, men hun vaagner svagt op, og nu hæver sig mellem begge den særdeles rørende Strid over den Beslutning hun har fattet, at døe for ham Hun lader sine Børn bringe til sig, tager Afskeed fra dem og døer. Den tredie Act forestiller en Forgaard for Palladset. Herkules kommer og erfarer denne sørgelige Historie. Han lover at bringe hende tilbage fra Tartarus, og holder sit Løfte, i det han i femte Optog, da der blev holdt Dødninge-Offer, stillede Alceste frem for hendes Gemahl igien. Sujettet er laant af Euripidis Alcestis, skiøndt Forfatteren har ikke fulgt samme Plan. Stor Pragt og mange Dekorationer ere ikke anbragte, men overalt herskер et ædelt Udtryk, og mange Arier saa vel som Recitativer synes meget

meget musikaliske. Man har til Prøve ladet affætte følgende smukke Stykke:

Alceste. Schon wandelt' ich
Im Chor der schönen Seelen!
Schon grüßte mich
Aus tausend Wunderkehlen
Elysiums schönster Hayn.
Ich fühlte Götterfrieden
Tief in der Brust
Doch konnte meine Lust
Vollkommen seyn?
Geliebter war ich nicht
Von dir geschieden?
Itzt fühlt Alceste sich in deinen Armen wieder
Elysium war ein Traumgesicht,
O nun erst lebt sie wieder!
Ist wieder dein!
Vermißt nicht mehr der Amphionen Lieder
Nicht ihren schönsten Hayn!

Admet. Du hast Elysiums Glück empfunden,
Sprich ist es unsrer Wonne gleich?

Alceste. Ich hab' Elysiums Glück empfunden
Allein dem Augenblick, wo ich dich wieder gefunden
Ist keine andre Wonne gleich.

Admet zu Herkul. O Freund, wie kan ich dir vergelten
Was ist ein Königreich?
Sind ganze Welten
Dem Werthe deiner Wohlthat gleich?

Herkules. Ich bin belohnt an euern Freuden,
Mein mitempfindens Herz zu weiden,
Ich bin der Glücklichste von euch.

Parthenia. Ihr Götter! die uns zu beglücken
Dies Wunderwerk gethan!
Nehmt unser dankendes Entzücken
Zum Opfer an!

Admet. Ihr Götter! die uns zu beglücken

Alceste. Dies Wunderwerk gethan!

Alle. Nehmt unser dankendes Entzücken
Zum Opfer an!

Eise-

Eiſenach. Man haver herfra den ſiette Samling af Vermiſchte Nachrichten und Anmerkungen zur Erläuterung und Ergänzung der Sachſiſchen beſonders aber der Eiſenachiſchen Geſchichte. 1772. 60 S. i 4to. Forfatteren Hr. Schumacher leverer i denne Samling følgende Efterretninger: I) Grundriß einer Geſchichte des Landgrafen in Thüringen und Pfalzgrafens zu Sachſen Hermanns I. Det var nok Umagen værdt, at hans Levnet blev beſkreven, da han har taget ſaa ſtor Andeel i mange vigtige Begivenheder i Tydſkland og forſkiællige Punkter i Rigshiſtorien derved ere blevne oplyſte. II) Nachricht von Hermanns Gemahlinnen und Kindern. III) Von den Minneſingern und Meiſterſängern, die ſich an Hermanns Hofe auf dem Schloſſe Wartburg aufgehalten haben, er et koſtbart Bidrag til Hiſtorien om den tydſke Digtekunſt, hvor i man forefinder mange nye Anmærkninger. IV) Von Hermanns Verdienſten um die Stadt Eiſenach. Han har mere bebygget den, giort mange gode Anſtalter i Henſeende til Haandværker og i andre Stykker, og givet Magiſtraten en vis Forfatning. V) Vermiſchte Anmerkungen. VI) Nachricht von den alten Einwohnern der zum Fürſtenthum Eiſenach gehörigen Länder, er kun Begyndelſen til en Afhandling, ſom ſkal fortſættes i følgende Samling. Her giver Forfatteren alene nogle Regler, hvorefter man i deſlige Underſøgninger maa gaae frem. VII) Anhang einiger Urkunden aus dem zwölften und dreyzehnten Jahrhundert. De ere i alt 13, ſom indbefatte mange Ting til Oplysning i Stats- og Kirke-Retten og den tydſke private Ret.

Leipzig. Operetten von J. B. Michaelis. Erſter Theil. 1772. 184 S. i 8vo. Denne Deel indbefatter 3 Stykker. Det første er Amors Gukkaſten, i et Optog. Forfatteren har taget Ideen til dette Stykke af en liden Fortælning, ſom juſt førte det Navn, og ſom han tilforn havde ladet indrykke i den Hamborgiſke Correſpondent. Det har mange nydelige og intereſſante Steder, og i ſær har man fundet Behag i dets Slutning. Undertiden ſkal dog Dialogen være lidt kunſtlet. Den anden Operette har til Opſkrift: Der Einſprach, i et Optog. Forfatteren ſynes ſelv

at

at giøre mindſt af dette Stykke. Han erklærer det for en blot Farce, om hvilken han ſiger, at det har erholdet al muelig Roes, naar man ret af Hiertet vil lee deraf. De Tegninger af det almindelige Liv har Forfatteren haft god Lykke til, og han har ret vel vidſt at efterabe den Skoelmeſterlige og Bondagtige Klygt. Det 3die Stykke har han forfærdiget i Hannover til Kongens af Engeland Geburts-Dag; hvor det og er opført og ſat i Muſik. Det har den Titel, Hercules auf dem Oeta, i eet Optog, og er et lidet Forſøg, til at udvide den tydſke Muſa's Gebeet indtil den alvorlige Opera. Man ønſker, at og de ſtore Muſikaliſke Digtere en Ramler, en Weiſſe, vilde giøre Forſøg derudi.

Berlin. Herrn von Buffons Naturgeſchichte der Vögel, aus dem Franzöſiſchen überſetzt, mit Anmerkungen, Zuſätzen und vielen Kupfern vermehrt, durch Fridrich Henrich Wilhelm Martini, des Arzneygel. D. Mitgl. der Acad. der Naturf. und der Heß. Soc. der Wiſſenſch. Erſt. B., mit 21 Kupfertafeln. 1772. 276 S. ſt. 8vo. De Fugle, ſom, efter en foregaaende Afhandling over Fuglenes Natur, beſkrives i dette Værk, ere Rovfugle af Ørnenes og Griffernes Slægt. Til denne tydſke Udgave ere der komne ſiere Afbildninger, end der findes ved Originalen, hvilke man har taget af Edward, Catesby og Friſch, og betegnede ved en Stierne. Hr. M. har og tilføyet mange Anmærkninger under Texten, og nærværende Deel er forøget med 14 Kobbere meer, end Originalen. Der er ellers at mærke, at den anden Deel af Fugle-Hiſtorien er allerede tilforn udkommen.

Anmærkning.

Det er en Feyltagelſe i forrige No. S. 121, at Theela er bleven beſluttet med den anden Deel. Man har endnu en tredie Deel at vente.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 10.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 10de Mart. 1774.

Kiøbenhavn. M. T. Ciceros Samtale om Venskab imellem Lælius, Fannius og Scævola, til T. Pomponius Attikus. Oversat paa Dansk og i Oversættelsen paa nye giennemseet og forbedret af Lauritz Sahl, Conrector ved den Latinske Skole i Kiøbenhavn og Medlem af det Kongel. Norske Vid. Sælskab i Tronhiem. Trykt i det Berlingske Bogtrykkerie paa nogle af Mesterlectiens Disciplers Bekostning. 1774. 3 Ark st. 8v. — Oversætteren har her i en kort Fortale tilkiendegivet, med hvad for Øyne han selv har anseet, og tillige troer, alle bør ansee denne Ciceroniske Afhandling. At den jo er et Mesterstykke i sin Art, skal man vel ikke kunne nægte, omendskiøndt man maatte tilstaae, at der endnu og i sær nu kunde skrives en mere ordentlig, grundig og udførlig Afhandling om denne Materie. Vi ville lade Oversætteren her selv fremføre, hvad han herved i den Henseende har givet os at tage i Betragtning: „Men naar man nu læser denne, som en Af„handling om Venskab, da glemme man aldrig, at det „er en Samtale, en Dialoge, man læser. Af en Mand, „som taler ved Leylighed, efter Begiering, til en vis Tid, „uden foregaaende Betænkning og Overveyelse, over en vig„tig Materie, af ham forlanger man ikke med Billighed „nogen stræng systematisk Orden og Forbindelse; ikke nogen

„ saa stærk og fast og uryggelig Grundighed, som lader in-
„ gen Tvil, ingen Indvending, ingen nøyere Undersøg-
„ ning tilovers; endelig ikke nogen saa tilstrækkelig Udførelse,
„ at der overalt ikke blev noget at lægge til. — I en Dialoge
„ maa man overalt ikke søge en sammenhængende, men en
„ i de Samtalendes Munde ligesom fordeelt og adspredet Af-
„ handling, af hvilke man maa tage den op stykkevis og
„ selv samle den tilsammen. Er der en Hoved-Person i Sam-
„ talen, som her, der fornemmelig fører Ordet, og udfø-
„ rer Afhandlingen, da maa man samle den op Stykke for
„ Stykke af hans Mund, efter den Leylighed, som Dialo-
„ gens Forfatning har givet ham til at berøre nu een og nu
„ en anden Punkt. Hvad Grundighed angaaer, da kan den,
„ der taler ved Leylighed ikke kræves til Regnskab for enhver
„ Tanke, han saa løselig yttrer blot efter rimelig og ligesom
„ for denne Gang indtil nøyere og skarpere Undersøgning
„ antagelig Grund. Lad den have sin Tvil, sin Undtagelse,
„ sin Indvending, sin Mangel af Bestemmelse, ja sin Urig-
„ tighed, om man saa vil; nok, at det var en vigtig Tanke,
„ der i sin Materie var værdig at berøres, og ved Leylighed
„ at tages i Betragtning. Her bør vi slaae Philosophen
„ af vore Tanker, og troe, at det er kun Lælius, der ved
„ Leylighed siger os sine Tanker om Venskab, siden vi nu
„ finde Fornøyelse i at høre ham tale derover, og som for
„ Resten henviser os til Philosophernes Skoler, om vi ville
„ høre noget mere grundigt og fuldstændigt derom. Ja,
„ hvor vil man endelig forlange, at han skulde tilstrækkelig
„ udføre alle Ting, og ingen efterlade os til nøyere og videre
„ Overveyelse med os selv? Tilsidst maatte han jo da blive
„ træt af at tale, bryde af for denne Gang, og forspare
„ Resten til en anden, og vi maatte da høre ham til for-
„ skiællige Tider at holde ligesom flere Forelæsninger for os
„ over sin Materie. Men denne var ikke Ciceros Plan.
„ Nu til denne Tid og ved denne Leylighed skulde Lælius
„ sige sine Tanker om Venskab, det forstaaer sig selv, vig-
„ tige Tanker, Hoved-Tanker, smukke lærde og lærerige
„ Tanker; men ikke derfor alt, hvad der kunde tænkes; ey
„ alt saa grundig, som det kunde tænkes; og ey i sin egen
„ naturlige Orden, men efter Dialogens Forfatning. Nok,
„ at vi her finde det fortræffeligste Grundlag til den udfor-
„ ligste

„ ligſte og grundigſte philoſophiſke Afhandling, og Hoved-
„ Tanker, ſom ikke bør undgaae nogen Philoſophs Opmærk-
„ ſomhed, der vil bygge paa denne Grund. — Man ſkul-
„ de da viſt gisre vor Ciceron ſtor Ure, om man vilde
„ ſammenligne denne hans Afhandling med det, ſom den
„ ſkarpſindigſte og vittigſte Philoſoph i vore Tider, i den
„ nyeſte Smag og efter en langt anden Plan, kunde frem-
„ bringe, jeg vil ikke ſige, har frembragt, førend jeg faaer
„ det Værk at ſee, der ſkal være ſkreven til Trods for ham.“
Hvad Overſættelſen angaaer, da erindrer han, at de An-
mærkninger, han har føyet under den af ham for et Aars
Tid ſiden udgivne latinſke Text, ere forfattede ſiden den førſt
udgivne Prøve af Overſættelſen, og at han nu for en Deel
har haft diſſe Anmærkninger for Øyne ved den Forandring
eller Forbedring han har foretaget med Overſættelſen: „Man-
„ ge og ſtore Forandringer, ſiger han, har jeg dog ikke
„ giort og mange berydelige Feyl har jeg ikke fundet at rette.
„ Nogle af mine forrige Udtryk og Talemaader har jeg om-
„ byttet med andre, ſom mig nu ſyntes bedre om.“ Vi
ville anføre nogle af diſſe Forandringer. — Kap. 1. Hvad
her i Begyndelſen før hedte **Spaamand** hedder nu **Augur.**
Overſætteren erkiender altſaa vel, at deſlige Embeds Navne
bør helſt blive uforandrede ved Overſættelſen, og Begrebet
derom gisres Læſeren paa anden Maade bekiendt. Dog føl-
ger han det ikke ſom en almindelig Regel, og ikke der, hvor
Embeds Navnet bequemmelig kan overſættes, uden at lide no-
gen Forvirring eller Forringelſe i Begrebet. Derfor ſkriver
han ikke **Pontifexen Scævola**, men **Præſten Scævo-
la** her i ſamme Kapitel. **Conſul**, ſkulde man tænke, kunde
gierne overſættes ved **Borgemeſter**, efterdi det har ſamme
Tvetydighed i Henſeende til vore Tiders **Conſuler.** Men der
er nogen anden Aarſag, hvorfor ikke den Overſættelſe kan taales,
nemlig fordi Tribuni plebis vare virkelig meget mere det,
man kunde kalde Borgemeſtere. Overſætteren har derfor
giort bedſt i at beholde Conſul. Tribuni plebis hedde her i
Overſættelſen **Stats-Tribunerne** til Forſkiæl fra **Rigs-
Tribunerne.** — Hvad før hedte, **aldrig afvigede fra
den gamle Mands Side**, hedder nu, **altid var om den
gamle Mand.** — Iligemaade, **der baade længſt hav-
de levet ſom en gammel og i Alderdommen ſelv frem**

for andre ſom en lykſalig og berømmelig Mand, hedder nu, der baade havde opnaaet en høy og frem for andre endogſaa blomſtrende Alderdom, qvi & diutiſſime ſenex fuiſſet & in ipſa Senectute præ cæteris floruiſſet. — Ligeſom jeg ſelv gammel ſkrev til en gammel Mand om Alderdommen, hedder nu, ligeſom jeg ſelv aldrende ſkrev til en aldrende Mand om Alderdommen, ut ad ſenem ſenex de Senectute. — Kap. 2. Saa blev han derfor i ſin Alderdom kaldet den Viiſe, ligeſom med et Tilnavn, der alt var bleven ham egentlig, hedder nu, hvorfor han alt i ſin Alderdom ligeſom med et eget Tilnavn blev kaldet den Viiſe. — Kap. 4. Vare diſſe Ord, Ligeſom af Legemets Baand og Fængſel, glemt ude i den første Overſættelſe. — K. 7. I Slutningen: Hvad tænker du da Venſkab ikke ogſaa ſkulde være læt for ham at forſvare? er nu ſaaledes forandret: Hvad Venſkab da? ſkulde det og ikke være læt for ham at forſvare? — Kap. 11. I Slutningen: Saavel ſom og hans Broder, ſom vel den Gang var den mindſte, men nu den hæftigſte Fiende: dette var ſaaledes først overſat efter denne latinſke Læſemaade: & minimus tum qvidem Cajus Frater, nunc idem acerrimus hoſtis. Men nu hedder det: Og hans Broder Cajus, vel ikke den Gang, men nu med ſtørſte Hæftighed; efter denne latinſke Læſemaade: & minime tum qvidem Cajus frater, nunc idem accerrimus: da der med denne Overſættelſe er ikke bleven ſeet paa det Ord hoſtis, hvorom det hedder i den latinſke Anmærkning: haud immerito improbatur. — Kap. 13. Trække til ſig og give løs igien, hedder nu bequemmere, holde an og give efter. — Kap. 14. Fremmed og adſkilt fra den gemeene Mands Kiærlighed, hedder nu, utilbøyelig til Kiærlighed imod den gemeene Mand. — Kap. 24. Ikkun denne ene Fortørnelſe bør taales og ſaaledes læmpes, er nu efter den latinſke Anmærkning ſaaledes forandret: Kun af den Aarſag alene maa man med læmpe finde ſig i Fortørnelſe. — Jeg veed ikke hvor det kommer ſig, at man maa bifalde ſom en Sandhed, hvad min Ven ſiger, hedder nu mere ſimpel og med mindre Omſvøb: Men man maa dog, jeg veed ikke, hvorledes, bifalde

hvad

hvad min Ven ſiger. — Kap. 26. O hvor maa Thais dog ey meget takke mig? er efter Stedet hos Terentz, nu ſaaledes rettet: Men Thais ſagde mig dog vel megen Tak? — Diſſe er de vigtigſte, og vi forbigaae mange ſmaae og ubetydelige, hvorved der juſt ikke er ſkeet nogen mærkelig endten Forbedring eller Rettelſe, da undertiden et enkelt Ord kan være ſat i Stedet for et andet, et udelukt, ſom overflødigt, et andet lagt til, ſom mere beſtemmende, ved hvilke ſmaae Forandringer vel undertiden og kan være ſeet paa den blotte Velklang ved Oplæsningen, ſom Gehøret alene dømmer om, uden ofte at kunne gisre Regnſkab for ſit Valg. — De faa tilføyede danſke Anmærkninger angaaer (Kap. 4.) Scipions Tanker om Siælenes Udødelighed; den fuldkomne Overeenſtemmelſe, ſom (Kap. 6.) udkræves til Begrebet om Venſkab; det af Ciceron (Kap. 6.) ſaa kaldte almindelige og middelmaadige Venſkab; det Ord immunis, ſom her nu overſættes (Kap. 14.) ved uſælſkabelig efter Anmærkningen under den latinſke Text, og ſom efter Forfatterens Erindring kunde maaſkee endnu mere efterrykkelig gives ved det nye danſke Ord, ualmeennyttig; fremdeles den første af de (Kap. 16.) angivne Grændſer for Venſkab, og det latinſke Udtryk eſſet ofurus, hvormed Ciceron lader Scipion gisre en ganſke falſk Forklaring over en Venſkabs-Regel, ſom tillægges Bion; endelig de latinſke Ord (Kap. 26.) id eſt in concione, og ſi modo id patefactum & illuſtratum eſt, over hvilket Sted Overſætteren erklærer ſig nu noget anderledes end tilforn i den latinſke Anmærkning:

„ Hvad jeg (ſiger han) i min latinſke Anmærkning har er-
„ indret ved diſſe Ord, id eſt in concione, troer jeg endnu
„ at være rigtigt, nemlig at Ordene virkelig høre til den
„ Ciceroniſke Text, hvori de finde det bequemmeſte Sted.
„ Men hvad de følgende angaaer, tamen verum valet, ſi
„ modo id patefactum & illuſtratum eſt; da maa jeg til-
„ ſtaae, at jeg i Henſeende til Meeningen har begyndt at
„ vakle. Langius turde maaſkee endda have Ret derudi,
„ at Ciceron har ſigtet dermed til de tilforn af ham om-
„ talte Perſoner, der paa Skuepladſen opdages ſom Guders
„ eller Kongers Børn. Det er ganſke viſt, at det er en
„ Opdagelſe, ſom rører Tilſkuerne, og den Fornøyelſe, de
„ da udviſe derover, viſer deres Intereſſe for Sandheden,

„ ſaa man man med Ciceron kan og maa ſige, Verum hic „ valet, og til denne Meening paſſer ſig hans patefactum „ allerbedſt. Men der er og ſandt, hvad jeg har anmærket, „ at hiſtoriſke Sandheder gielder mere paa Skuepladſen, „ end poetiſke Opdigtelſer, og at Tilſkuerne finde ſtørre In„ tereſſe derudi, naar de kan forestille ſig den hele rørende „ Tildragelſes Hiſtorie ſaaledes i Hiſtorien fortalt og med de „ ſamme Omſtændigheder, end naar de maae forestille ſig, „ at Digteren, der har taget de fleſte Ting af ſit eget Hoved, „ har kun bedraget deres Indbildning, ſaa de maa ſige: „ Far vel du falſke Drøm! du var jo ſaa ſlet intet. „ Det er af den Aarſag, at man anſeer Antons og Cleo„ patras Hiſtorie, ſom det bedſte og bequemmeſte Sujet „ til en Tragoedie. Jeg maae tilſtaae, at det Ord illuſtra„ tum her hos Ciceron paſſer ſig fortræffelig vel til denne „ Henſigt, ligeſom det og har bragt mig derpaa. Hvad nu „ da? Har maaſkee Ciceron haft begge Deele for Øyne? „ Det ſkal jeg ikke ſige. Men dette veed jeg, at jeg ikke „ forſeer mig med denne Overſættelſe, jeg nu her har giort: „ naar den kun tydelig er opdaget og ſat i Lys.“ Vi forbiegaae nogle faa flere ſmaa Anmærkninger: „ Jeg ſkul„ de vel og (ſiger Overſætteren) ikke have fundet ubequem „ Leylighed til flere Anmærkninger. Men Overſættelſens „ nærværende Udgave maatte for denne Gang ey overgaae „ 3 Ark. Jeg kan og ikke nægte det, jeg troer flere ville „ tilſtaae mig, at Overſættelſen kunde til ſin Oplysning ha„ ve behøvet en Deel hiſtoriſke Anmærkninger, og diſſe kun„ de vel og en anden Gang blive tilføyede, om jeg ſkulde „ finde bequem Leylighed til en anden og ſtørre Udgave.“ Nærværende Udgave er bleven bekoſtet af Diſciplerne paa den nederſte Part i Meſterlectien i Kiøbenhavns latinſke Skole, og den bliver og af dem overladt til andre, ſom maatte forlange den.

Chriſtiania. Norſk Huusholdnings-Calender, forøget og forbedret af Chriſtopher Hammer, Kongel. Majeſts. Cancellie-Raad og General-Conducteur over Aggershuus-Stift i Norge, Korreſponderende Medlem i det Kongel. Danſke Landhuusholdnings Sælſkab. Første Deel. 1772. 243 S. i mindre 4to.

Med

Med S. C. Schwachs Skrifter. —— Hr. Udgiveren har fundet denne Huusholdnings-Calender iblandt sin Sal. Faders Hr. Anders Hammers Papirer (han var Sogne-Præst til Grans Præstegield i Aggershuus Stift) af ham selv reenskreven til Trykken. Denne samme har Udgiveren og sammenlignet med en anden Huusholdnings-Calender, som han har haft til Laans af Hr. Stifts-Provsten Dr. Holmboe, og som skal være forfattet af en Michel Pedersen Escholt 1644. Præst til Waaler, og siden Sogne-Præst til Aggershuus. Ved Sammenligningen befandt han, at de kom temmelig overeens med hinanden, undtagen, at hans Faders Haandskrift var i et og andet forbedret og forandret. Men i dem begge fandtes meget astrologisk og magisk, hvilket han ganske har udslettet af denne sin Udgave. Den bestaaer af tvende Deele, hvoraf vi her have kun den første, som indeholder hvad der skal forrettes hver Maaned inden og uden for en Gaard. Den er og af Udgiveren forsøget med nogle tilsøyede Huus-Regler og Anmærkninger for hver Maaned, hvor til han har betient sig af adskillige andre Landhuusholdnings Calendere, saasom Wolffs (Khavn 1648.) H. M. Aalborgs (Khavn 1662.) Rantzows, Colers, Zinkens, Rohrs, Helvigs, Knauers, Uranophili, Viegands og Felbers Huus-Calendere, Müllers Have-Calender, Flemmings Jagt-Calender, og en for nyelig udkommen Fiske-Calender. Men som der dog i alle disse Skrifter fandtes ikke ret meget, som kunde passe sig paa Norge, saa har han for Resten været nødt til at skrive af sit eget Hoved, hvad han ved hver Maaned af egen Erfaring har befundet at være tienligt og vel passende. Det er sandt, hvad Udgiveren har sagt i Fortalen, at saadan en Huusholdnings-Calender er nyttig for Landmænd, da de Ældre derved kan erindre sig, hvad Huus- og Gaard-Arbeyde, de hver Maaned har at foretage sig, og de Yngre lære, hvad der bør giøres, og til hvad Tid. Men denne nærværende Huusholdnings-Calender har endnu saadan, som den er udgiven, sin besynderlige Nytte, formedelst de saa vel bag efter, som under Texten tilsøyede Anmærkninger, hvor i gives adskillige nyttige oeconomiske Underretninger, Regler og Forskrifter, hvoraf her ikke kan gives noget Udtog, og Læseren bliver i sær tillige derved giort bekiendt med mange vigtige oeconomiske Skrifter, hvor i han

kan søge videre Underretning om det, her mældes om, saa at en Landmand ogsaa med det samme faaer som en Anviisning til at anskaffe sig et smukt og nyttigt oeconomisk Bibliothek, hvormed han i sær baade til Nytte og Fornøyelse kan fordrive de lange Vinter-Aftener. Vi ville tillige hermed anføre følgende fra Udgiveren udstillede lærde

Bekiendtgiørelse.

Om en Subscriptions Plan til den Norske Atlas eller Land-Beskrivelse over Kongeriget Norge. I Følge Kongel. allernaadigst Befaling af 18de May 1765., har jeg i nogle Aar arbeydet paa de Geographiske Carter over Christiansand, Bergen og Tronhiems Stifter; i den Anledning har jeg samlet alle gamle og nye Skrifter om Norge, og deraf med stor Bekostning og Møye giort et kort og fuldstændigt Udtog, dog uden Benævnelse af nogen i saadanne Skrifter befindende Feyltagelse og Urigtighed, hvilket alt forbiegaaes med Stiltienhed; hvortil kommer mange nye Beretninger som tilforn ikke har været trykte; enhvers Leylighed er just ikke at giøre saadanne Samlinger, eller at eftersøge alt hvad der findes adspredt i saa mange Skrifter, langt mindre at samle nye Beretninger og Undersøgninger i saa mange Ting, der angaaer en Land-Beskrivelse; jeg har derfor giort et Forsøg eller Udkast til et Skrift, som jeg agter at udgive under Navn af Norske Atlas, ellsr Land-Beskrivelse over Kongeriget Norge, afdeelt i 6 Deele, hvoraf den første Deel indeholder i Almindelighed Norges naturlige og borgerlige Tilstand og Beskaffenhed; den anden en særdeles Beskrivelse over Aggershuus Stift, den tredie over Christiansands Stift, den fierde over Bergens Stift, den femte over Trondhiems Stift, og den siette over Island, Grønland og Færøe; alle Deele skal blive zirede med smukke Vignetter og Carter; den første Deel om Norges naturlige og borgerlige Beskaffenhed, er allerede færdig til Trykken, og indeholder følgende Kapitler: 1 Kap. om Norges Navn; 2 Kap. om Rigsgrændserne; 3 Kap. om Norges Brede og Længde; 4 Kap. om Norges Beskaffenhed; 5 Kap. om Luften; 6 Kap. om Nordlys: 7 Kap. om Luft-Syn og Veyr-Læren; 8 Kap. om det Norske Clima; 9 Kap. om Vand-Riget; 10 Kap. om Plante-Riget; 11 Kap. om Dyre-Riget;

Riget; 12 Kap. om Grunden; 13 Kap. om Oplandene og Dalene; 14 Kap. om Biergene, Fieldkreder og Bergfald; 15 Kap. om Verne, det faste Land og sammes Inddeeling efter det Geographiske Cart; 16 Kap. om Steen-Riget; 17 Kap. om ferske Vande, Elver og deres Fosser; 18 Kap. om Norges Havside; 19 Kap. om Norges Hav og Havne; 20 Kap. om Fiorde og Søebund: 21 Kap. om Ebbe og Flod og om Strømmen; 22 Kap. om Morild; 23 Kap. om Fiskene; 24 Kap. om Fiskerierne; 25 Kap. om Coraller, Søe-Træer og adskillige Søe-Svampe og Søe-Vexter; 26 Kap. om Norske Fahrtøyer og Seylads ved Havsiden; 27 Kap. om Norges ældste Indbyggere; 28 Kap. om Nordmændene; 29 Kap. om Nordmændenes Egenskaber; 30 Kap. om Sygdomme; 31 om det norske Sprog; 32 Kap. om norske Alderdomme og Oldsager; 33 Kap. om de gamle Norske Kongers Hofstat og Kongel. Pragt; 34 Kap. om den Norske Hirdskraa eller Hoflov; 35 Kap. om Søe-Roverie og Søe-Konger; 36 Kap. om de gamle Tingsteder i Norge og Kongstoelen i Trundhiem; 37 Kap. om de Gamles Giftermaal, Børns Opdragelse, og Levemaade; 38 Kap. om Mindemærker, Rune-Steene og Gravskrifter; 39 Kap. om Hedenske Afguds-Templer og Offer-Steder; 40 Kap. om de Hedenske Afguder og Ofringer; 41 Kap. om gamle Gravhøyer og Begravelses Skikke; 42 Kap. om den gamle Land- og Gaarde-Skyld; 43 Kap. om gammel og nye Vægt og Maal; 44 Kap. om Kirkerne og de gamle Dom-Capitler; 45 Kap. om de gamle Norske Klostere; 46 Kap. om de gamle Norske Gilder og Lav; 47 Kap. om Norges gamle Inddeeling i Skibreeden; 48 Kap. om Fundatzer og Legater; 49 Kap. om Lærdom og lærde Mænd; 50 Kap. om de Norske Stænder; 51 Kap. om Regieringen; 52 Kap. om den Norske Frihed; 53 Kap. om den hedenske og christelige Religion; 54 Kap. om Mynten; 55 Kap. om Vaaben; 56 Kap. om Lovene; 57 Kap. om Odelsgods; 58 Kap. om de Kongel. Betientere: 59 Kap. om de Kongel. Collegier; 60 Kap. om Krigsmagten til Lands og Vands; 61 Kap. om det Norske Postvæsen; 62 Kap. om Landvæsenet, Manufacturer og Handelen: 63 Kap. om Korn-Egne og Korn-Avlingen; 64 Kap. om Næringsmidlerne; 65 Kap. om det Norske Landvæsen, Agerdyrkningsmaade, Korn og Høebiergning, Huusgierninger med mere dertil henhørende; 66 Kap. om Fæ-Avling;

67 Kap. om Kiøbſtæds og Landmandens Levemaade, Klædedragt og Bryllups Skikke; 68 Kap. om Huſer og den Norſke Bygningskunſt; 69 Kap. om Skatter og Udgifter; 70 Kap. om Veye og Regiſter; 71 Kap. om Gieſtebuder og Norſke Leege; 72 Kap. om Hexerie, Overtroiſke Meeninger og Norſke Skikke; 73 Kap. om Skovfinner; 74 Kap. om Nordland; 75 Kap. om Lappernes Herkomſt, Tungemaal, ſamt Dyder og Laſter; 76 Kap. om Lappernes Klædedragt, Boeliger og Leye; 77 Kap. om Lappernes Spiſe, Drikke og Løsøre; 78 Kap. om Lappernes Rensdyr, Kiør- Redſkab og Flytning; 79 Kap. om Finmarkens vilde Dyr og Fugle, ſamt Lappernes Fangemaade; 80 Kap. om Finmarkens Fiſke-Fangſt; 81 Kap. om Lappernes Haandværker; 82 Kap. om Lappernes Skikke, Giftermaal og Leege; 83 Kap. om Lappernes forrige Afguder og Afgudiſke Offringer; 84 Kap. om Lappernes Troldom ved Runne og Bomme, Syges Helbredelſe, Ganſluer, Juoigen, Gienviisning og Overtroe; 85 Kap. om den Finmarkiſke Miſſion; 86 Kap. om Finmarkens Handel. Da Exemplarerne Trykkes efter Subſcribenternes Tal, ſaa modtages derpaa Subſcription, og ſaaſnart man kan faae et tilſtrækkeligt Antal af Subſcribentere, at Omkoſtningerne nogenlunde kan beſtrides, ſkal den første Deel ſtrax blive trykt, hvorfor Elſkere og Skiønnere anſøges om at tegne ſig til Værkets Befordring. Den første Deel bliver overladt til de Hrr. Subſcribentere, hvis Navne udi den første Deel bliver anførte for 3 Rdlr. 48 Sk. paa Trykpapiir og 4 Rdlr. paa Skrivepapiir. Skulde det behage nogen Betræffende ovenſtaaende, at ville meddeele og tilſende mig en eller anden Mærkværdighed og Carter, ſkal ſaadan Velynders Navn med ſtørſte Taksigelſe blive erindret paa ſit vedbørlige Sted i den første Deel af den Norſke Atlas eller Land-Beſkrivelſe over Kongeriget Norge. Paa ovenmældte modtages Subſcription hos følgende Commiſſionairer: I Chriſtiania hos Hr. Told-Inſpecteur Thomes Blix og Amodt: i Trondhiem hos Hr. Commerce-Secretair Niſſen; i Stromſøe hos Hr. Told-Inſpecteur Hofman; i Sandſvær og Kongsberg hos Hr. Kammer-Raad Flor; i Holmeſtrand hos Hr. Tolder Holmer; i Tønsberg hos Hr. Controlleur Mongaard; i Langeſundsfiorden hos Hr. Tolder Yberwaſſer; i Kragerøe hos Hr. Veyer Bernholt; i Friderichsſtad hos Hr. Tolder

Leich-

Leichly; i Moß hos Hr. Krigs-Raad Gudde; i Bragnæs hos Hr. Lars Wisløff; i Hedemarken hos Hr. Lieutenant Wessel. Udi alle 4 Stifter i Norge hos Bispernes Amanuenses, Hr. Nannestad i Aggershuus Stift, Hr. v. der Lippe Parelius i Tronhiem, Hr. Friman i Bergen og Hr. Heyberg i Christiansands Stift, udi Kiøbenhavn hos Kiøbmanden Hr. Peter Nicolay Nyegaard, boende i No. 253. ved Gammel-Strand udi Steenbuks Gaard, saavel som hos de Hrr. Boghandlere Rothe, Pelt, Heinich & Faber paa Børsen, Phillebert paa Kongens Nye-Torv No. 141., Steinman i store Kongensgade No. 25. og Saxdorph paa Wayfenhuset; Saasnart man kan faae et tilstrækkeligt Antal af Subscribenterne, saa Omkostningerne nogenlunde kan bestrides, skal Bogen strax blive trykt. Melboestad i Grans Sogn ved Christiania, den 16de Februar. 1774.

Christopher Hammer,
Kongel. Majests. Cancellie-Raad og General-Conducteur over Aggershuus Stift i Norge.

Leipzig. Die Geschichte von Hindostan, aus dem Persischen von Alex. Dow Esq. und nach der zweyten verbesserten englischen Ausgabe ins deutsche übersetzt. Erster Theil. 1772. 428 S. Længe ventede man med Længsel efter en Oversættelse af Hr. Dows History of Hindostan, og fornøyede sig endelig med at høre, at der blev foranstaltet en til Leipzig, som er denne nærværende. Den indbefatter det første Bind af den Engelske indtil den forudgaaende Afhandling om Indostans Sæder, Love, Sprog o. s. v. Da Dow havde forudskikket saadan en Afhandling for alle 3 Bind, saa har man i Sinde i det Tydske at levere den i eet Bind, en Indretning, som fortiener Bifald. Oversættelsen er forfærdiget efter den anden Udgave, hvor i Dow deels hist og her har forbedret Udtrykket (skiønt man ikke kan takke ham for Tilnavnenes Forkortelse og Affondring, i hvilken Henseende den ældre Udgave beholder Fortrinet) deels tilføyet nogle Tilsatzer og Anmærkninger, egsaa i Begyndelsen har han udeladt noget, som angaaer den gamle Historie. Hvad det egentlig er, kan Recensenten, som har alene haft den første Udgave for sig, ikke see af Oversættelsen. Derimod har man forefunden forskiællige Forandringer, saa-

som

ſom i Aſſnitternes Orden i den anden Deel efter Mahomed Ghuris Død, Anmærkninger, ſom meeſt indbefatte geographiſke Oplysninger, og nogle Tilſatzer. Allerede ved den første Udgaves Giennemlæsning har man ønſket, at det øvrige Aſiens Hiſtorie maatte af Hr. Dow mere være bleven ſammenlignet med hans Skribent, eller at dog en Overſætter vilde paatage ſig ſaadan Sammenligning. Dette ſynes nu ikke at have været den tydſke Overſætters Sag. Men Hr. Dow har i ſin anden Udgave paa nogle Steder og til Slutning af forſkiællige Sultaners Hiſtorie anbragt det øvrige Aſiens da værende Tilſtand. Overſættelſen er overalt tydelig og flydende. Kun nogle faa Steder har man troſſet paa, hvor man ſavner det rette egentlige Ord, eller ſtudſer og maa ſee tilbage i Originalen. S. 62 har Vizirens Compliment til Sultan Mamud ingen Forſtand. Det hedder ſaaledes hos Dow: „Iblandt 10 Tuſende er der ikke een ſaa lykke„lig at ſee Deres Majeſtæt af Anſigt. Men Deres Dyder „udbrede ſig over alle.“ S. 101 Mahmud warf ſein Glück auf den Coran, har heller ingen Meening. Formodentlig ſtod der i det Engelſke: he caſts his fortune in the Koran, hvilket er, han ſlog efter Mahomedanernes Maade op i Koran, for af det Vers, ſom han først traf paa, at lære kiende ſin Lykke. Man vilde og ikke ſige, Turkumans der Silljoki, det er Turkmanniſke Seldſchuker; thi Seldſchukerne ere en Stamme af Turkman. Af dette Exempel ſeer man, at den tydſke Overſætter har ſkrevet de fremmede Navne, ſom de ſtaaer i det Engelſke, ſaaſom Muhaood, Mahmood, Chilligies, Moultan, Ghor, die Turks o. ſ. v. Man kan vel giætte ſig til, hvad Grund han kan have for ſig, men ſynes dog ikke fuldkommen at kunne undſkyldes; thi paa denne Maade kommer og den Indiſke Hiſtories Navne til os i en falſk Udtale, ligeſom de andre Førſters, Landes og Stæders Navne i Aſien, ſom i det Tydſke ſkrives ſmart efter en Italienſk, Franzoſiſk, Spanſk, ſmart efter en Engelſk Udtale; en Omſtændighed, der allerede hidindtil ſaaledes har forhutlet Aſiens Hiſtorie, eller giort den uſikker og i mange Tilfælde modbydelig. I nogle nyere hiſtoriſke Værker har man vildet afhielpe denne Ulegelighed, men paa den anden Side anrettet nye Forvirring. I al Fald kunde man have ſkrevet Navnene i Randen,

den, eller neden under i det Engelſke, for Ex. Kinodſch, Kinoge. Af Fortalen til den anden Udgave ſeer man, at Hr. Dow anden Gang er reyſt til Indien, at han der tænker at ſamle nye Materialier, og efter hans Tilbagekomſt lover at levere en Hiſtorie om Huſet Timur i Indoſtan. Fuldkommen forſtaaer man ikke hvad dette vil ſige, da juſt den ſamme Hiſtorie udgiør den ſtørſte Deel af det Værk af Ferischta.

Rom. De libello contra *Benjaminum Kennikott* ejusqve Collationem MSS. hebraicorum nuper gallice edito, Epiſtola ad Amicum. Ex anglico vertit ſuasqve ad eundem Litteras adjecit *Paulus Jacobus Bruns* Lubecenſis 1772. 61 S. i 8vo. Begge Breve ere ſtilede mod Lettre de l'Abbé * * Exprofeſſeur en hebreu. Den anonymiſke Forfatter af det ſørſte Brev forſikrer, at det orientaliſke Sælſkab af Capuciner til Paris er at anſee ſom Hoved-Autor til hiint Franſke antikritiſke Brev. Saa viſt ſom det er, at Joden May har forſtukket ſig under det Navn Exprofeſſeur, ſaa rimeligt er det og, at han er bleven underſtøttet af Capucinerne og nogle andre Mænd. Man kiender nu og i Tydſkland diſſe gode Patres af deres allerede for nogle Aar ſiden trykte Mémoire, hvilken Hr. Michaelis kortelig har bekiendtgiort i ſit Bibliothek. Megen god Villie, og mere Kundſkab, end man hos dem ſkulde formode, kan ikke fradømmes dem. Men hvem der foruden Memoiren har haft deres andre Skrifter i Haand, vil dog endnu for det ſørſte afbede ſig deres Kritiker over den hebraiſke Bibel, og det er viſt, at de og den ſig ſaa kaldende Exprofeſſeur ey alene ſeer hinanden meget lige, men har og eet Slags Grundſatzer i Henſeende til det hebraiſke Sprog ſaa vel ſom Udtolkningskunſten. For Reſten viſer man Franzoſen i dette ſørſte Brev en betydelig Mængde grove Feyl, ja overbeviſer ham om forſætlige Fordreyelſer. I det andet Brev lægger Hr. Bruns iligemaade ſin Modſtanders Uvidenhed og Uredelighed ſaa tydelig for Dagen, ſaa at den Dom, ſom er fældet over foranførte Lettres, bliver derved meer end noksom ſtadfæſtet, og den derudi indbefattede Beſkyldning mod Hr. Kennicot betaget al ſit Skin. Hr. Bruns, der for Hr. Kennicott har paataget ſig vidtløftige Reyſer, for at eftersee collationerte og ucollationerte Haandſkrifter paa viſſe vigtige og tvilſomme Steder, og juſt

nu

nu er i Begreb med at reyſe tilbage til Engeland, roſer ved den Leylighed de Italienſke Lærdes og Bibliothekarers Velvilliahed. Alene imod Forfatterne af et lærd Romerſk Ugeſkrift, ſom tog ſin Begyndelſe i forafvigte Aar, giør han forſkiellige Anmærkninger, fordi de imod al Fortieneſte havde taget den elændige Exprofeſſeur i Forſvar. — Et opdaget Fragment af Livii 91 Bog, ſom i nogle Tidender med forſkiellige urigtige Omſtændigheder er bleven anmældt, har Hr. Bruns her lovet med det første at udgive.

Paris. *Recueil des piéces, qui ont remporte le prix de l'Académie Royale des Sciences* depuis leur Fundation en 1720. *Tome huitieme*, qui contient une partie des pieces de 1753., celles de 1756. & de 1757. & le reſte de celles de 1760. Med Kobber-Tavler. 1771. ſt. 4to. Nærværende Deel af denne saa fortræffelige og for længſt berømte Samling indbefatter: 1) Hr. Eulers Afhandling om den bedſte Maade paa hvilken at opfylde Vindens Virkning paa ſtore Skibe, hvilken 1753. bekom Acceſſit. 2) Hr. Maſſons Afhandling over ſamme Materie, hvilken Acceſſit iligemaade blev tilkiendt. 3) Hr. Eulers Afhandling over Planeternes Attraction og de deraf kommende Uligheder. Denne fik den dobbelte Priis af 1756. 4) Hr. Dan. Bernoulli 1757. kronede Afhandling over det Spørsmaal: Hvilker er det bedſte Middel til at formindſke et Skibs Svingning saa vel til Siderne, ſom fra Forſtavn imod Bagſtavn, uden at det derved lider nogen Afgang i Bygnings-Maadens fornødne Fortrin? 5) Underſøgning over den Magt, ſom de forſkiellige Deele af et Skib har at udſtaae ved begge Arter af den ſvingende Bevægelſe, af Hr. Euler, ſom 1759. herover deelte Priſen med Hr. Groignard. 6) Af Hr. Carl Euler, anden Søn af den ſtore og før berømte Leonard Euler, over det Spørsmaal: om de midlere Bevægelſer af Planeterne altid har en lige Geſvindighed, om de ændre ſig med Tiden, og hvad for Aarſager diſſe Endringer har. Denne Afhandling erholdt Priſen 1760. 7) Hr. Abb. Boſſut 1762. kronede Priisſkrift over de Forandringer, ſom Æther kan frembringe i Planeternes midlere Bevægelſe. 8) Over ſamme Materie af Hr. J. A. Euler, ældſte Søn af Hr. L. Euler, ſom erholdte Acceſſit.

Halle.

Halle. Antonii Schultingi J. C. & in ill. Acad. Lugdun. Bat. Anteceſſoris primarii Commentationes Academicæ &c. Tom. II. 1772. (See Kiøbenhavnſke Efterr. 1771. 1. H. No. 25. S. 398). Denne Anden Deel indbefatter Schultings offentlige Taler ved høytidelige Leyligheder. Han har taelt 9 Gange offentlig. Men den første de optimo genere Interpretum Juris Civilis 1691. til Harderwyck har Udgiveren endnu ikke kundet faae fat paa, men har stor Forhaabning til at bekomme den, og den sierte i Tids-Ordenen 1713. til Leiden er aldrig bleven trykt. Den handler de cauſis præſtantiæ Juris Romani. Her ere altsaa kun de 7 øvrige aftrykte: 1) De Malitia Advocatorum. 2) Culpandusne ſit Tribonianus, qvod Juris conſultorum, qvi ſtante libera Republica Romana claruere, ſcripta ſuppreſſerit, ac poſteriorum, qvi ſub imperatoribus floruere, reſponſa in Pandectas retulerit. 3) De Jurisprudentia Marci Tulli Ciceronis. 4) De Jurisprudentia hiſtorica. 5) In Obitum Jacobi Perizonii. 6) De utilitate & Jurisprudentia Romana ad alias artes ac Scientias redundante. 7) De anguſta innocentia hominis ad legem boni. Udgiveren ønsker, at de af Schulting haandskriftlig efterladte Annotationes ad Corpus Juris Civilis Gothofredianum, og over Jurisprudentia Antejuſtinianea, som han har legeret til Hr. Rücker maatte faae Lyset at see.

Riga. Beyträge zur Kenntniß der Staatsverfaſſung von Rusland, herausgegeben von D. Chriſtian Schmidt genannt Phiſeldeck, Prof. des Staatsrechts und der Geſchichte am Carolino zu Braunſchweig. 1772. 14 Ark ſt. 8vo. Dette lidet Værk indbefatter nogle tilforladelige Efterretninger og Forandringer angaaende den Russiske Stat, som hverken findes i det Büſchingiſke Magazin, ey heller i Neuveränderten Rußland. Den første Artikel giver Efterretning om Jordgrundens Natur og Produkter i de Russiske Provintzer. Den anden Artikel giver en kort Efterretning om den Russiske Cochenille, som er den Coccus Polonicus. De andre Artikler angaaer Inoculationen i Rusland, den Ukaſe angaaende St. Georg-Ordenens Stiftelse, en Inſtruction for det Russiske Riges Gou-

Gouverneurer, Catharina den Anden, Vid. og Kunst. Akademiet, det oeconomiske Selskab til Petersburg, det Russiske Bergværks og Myntvæsens Tilstand, Landets Revenuer, Ind- og Udførsel, Forordningen for Vexel-Banken, Handels Anordningen for Staden Riga, nærværende Tilstand af den Baltiske Havn Rogerwick. Endelig har Forfatteren selv tilføyet en ubetydelige Tilsatzer til den i det 6te Bind af Sammlung Russischer Geschichte sig befindende Efterretning om det Russiske Riges og tilgrændsende Landes Landcharter.

Frankfurt og Leipzig. Antwort auf die Hervigische sogenannte wahre Beschreibung zweyer an einander gewachsener 1772. zu Kupferzell lebendig gebohrner und getaufter Kinder, von dem Pfarrer des Orts Johann Friderich Mayer. 1773. 51 S. i 8vo. Hr. M. paastaaer med megen Hæftighed, at ikke han, men Hr. H. har begaaet en Mængde Falsa i sin Beskrivelse. Forskiellige lovformelige Documenter ere til Bevis tilføyede. Beskyldningerne ere haarde, og Hr. H. er sat i den Nødvendighed, at han maa igiendrive, eller med Taushed bifalde dem. Enhver kan selv læse Acterne og fælde Dom. Tilforn lod det meget rimeligt, at Hr. H. som Læge, der selv havde forrettet Anatomien, kunde levere en mere tilforladelig Efterretning om denne Fødsel, end Hr. M., der selv ikke havde anseet den. Skulde Hr. M. dog have Ret, saa er han at undskylde, saasom hans gode Navn meget var bleven fornærmet.

Bützow og Wismar. Beyträge zur Geschichte merkwürdiger Bücher. Herausgegeben von Andreas Gottlieb Masch, Herzogl. Meklenb. Strel. Hofprediger. Erstes bis Sechstes Stück. 1769.-1772. 8vo. Det første Stykke handler om mærkværdige Bibler. Det andet indbefatter Værker fra Bogtrykker-Kunstens første Tider. Det tredie en Følge af Kirke-Forordninger. De øvrige ere blandede Fortsættelser. Det fierde hører til Historia Symbolica. Det femte har et Anhang om Udgaverne af Luthers Bibel-Oversættelse fra 1517. til 1534. Disse Beytrage indbefatter overalt mange kostbare og vel undersøgte litterariske Efterretninger, saa Fortsættelsen deraf er vel værd at ønske.

No. II.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 17de Mart. 1774.

Kiøbenhavn, De fire Evangeliſters Chriſtologie, eller JEſu Chriſti Levnets Beſkrivelſe, ſamlet af de fire Evangeliſter og med korte Anmærkninger forſynet af Rejero Gielleböl, Guds Ords Tiener til Walle Præſtegield i Chriſtianſands Stift i Norge. 1773. 594 S. i 8v. Med Godiches Skrifter. — Forfatteren melder kortelig noget lidet i Fortalen om Fordeelene og Vanſkelighederne ved en Evangeliſk Harmonie. Dette at forbiegaae, kan vi ey undlade her at anføre et tredobbelt Begreb, vi har fattet om en harmoniſk Levnets-Beſkrivelſe om JEſu Chriſto af de fire Evangeliſke Original-Hiſtorier. Denne kan være en harmoniſk Hiſtorie, ſom tillige er paraphraſtiſk, og, om det ſaa maatte behage en Forfatter, pragmatiſk. Det er at ſige, en Hiſtorie ſom er grundet paa de fire Evangeliſters overeenſtemmende Fortælling, hvorved dog Forfatteren ey opfører ſig ſom blot Overſætter af deres Beretninger og Fortællinger og deriblandt forekommende Taler, men meget mere ſom Paraphraſt og Fortolker, og tillige ſom en original pragmatiſk Hiſtorieſkriver, der fremſtiller Begivenhederne i deres Sammenhæng og Forbindelſe, udleder dem af deres rimelige Anledninger, og henfører dem til deres øyenſynlige Henſigter. Et Mønſter og Exempel af ſaadan en Hiſtorie har vi tilforn recenſeret. Den kan dernæſt ogſaa være en harmoniſk Hiſtorie, hvori Forfat-

teren, i det han bringer de Evangeliske Fortællinger tilsammen i een efter den rimeligste Chronologie fortløbende Historie, dog derved opfører sig kun som Oversætter af Evangelisternes egne Ord, og ikke som Fortolker, uden for saavidt han under Texten kan finde for godt at anmærke et og andet til Oplysning over Historien eller Ordenes Forstand. Hr. Giellebøl har uden Tvil givet os et Exempel af saadan en harmonisk Levnets-Historie. Thi han skriver overalt som Oversætter, skiøndt ikke altid som den bedste, eller som den, der har vidst at give sin Oversættelse en ret historisk Anseelse, hvilken den uden Tvil (saa vidt vi skiønne af anstillet Sammenligning) skulde have bekommet for en stor Deel, om det havde kun behaget ham at følge den nyeste Danske Bibel-Version. Man mærker det strax, naar man fast allevegne finder den græske Partikel δε, der ligesaa tidt og næsten tiere er et blot Forbindelses Tegn (copulativum) og maa som saadant ofte endten slet ikke oversættes eller ved andre Danske Partikler, som og end den er et Modsættelses Tegn (adversativum), dog allevegne oversat ved men. Det lader sig ikke dermed forsvare, at man i Stiløh burde beholde den hellenistiske Characteer, saasom forbemældte Brug af denne Partikel er aabenbar ikke Hellenismus, men en Græcismus, som i vort danske Sprog klinger ilde, hvad endten man vilde igientage og eller men saa tidt som δε lader sig bruge med Velklang i det græske. For Ex. Christi Slægt-Register hos Matthæus, hvor historisk klinger det ikke i den nyeste danske Oversættelse, men hvor skurrer dets Opregnelse her, formedelst det mangfoldige men, men, men ꝛc. som dog burde være og, og endda ikke bør saa mangfoldig tidt igientages, som det staaer i den græske Text. Naar derfore Forfatteren siger i Fortalen, at han har anført alle Ting paa den brugeligste Skrivemaade, da behøver dette uden Tvil nogen Indskrænkning, med mindre han derved alene forstaaer, hvad han føyer til, nemlig at han har deelt Historien af i Kapitler og Paragrapher, og anført Indholdet af enhver Syh tilligemed Stederne hos Evangelisterne in Marginalibus. Kap. I, handler om Tildragelserne fra Johannis den Døberes Undfangelse, indtil samme begyndte sit Lære-Embede §. 1-16. Kap. II. om Tildragelserne under Johannis den Døberes

Lære-

Lære-Embede lige indtil den første Paaske-Fæst, da JEsus begyndte sit Lære-Embede §. 17-24. Kap. III. om Tildragelserne fra den første Paaske-Fæst til den anden §. 25-40. Kap. IV. om Tildragelserne fra den anden Paaske-Fæst til den tredie §. 41-82. Kap. V. om Tildragelserne fra den tredie Paaske-Fæst indtil Christi Lidelse eller Marter-Ugen. Section 1. Historierne fra den tredie Paaske-Fæst indtil Løvsalernes Jøytid §. 83-98. Sect. 2. Historierne fra Løvsalernes Høytid indtil Kirkevielsens Fæst. §. 99-113. Sect. 3. Historierne fra Kirkevielsens Fæst indtil den første Dag i Marter-Ugen §. 114-146. Kap. VI. Tildragelserne ved JEsu Lidelse, Død, Opstandelse og Himmelfart. Sect. 1. Hvad som er hendet om Søndagen for Paaske, eller paa den første Dag i Marter-Ugen §. 147-156. Sect. 2. Hvad der har tildraget sig om Mandagen for Paaske eller den anden Dag i Marter-Ugen §. 157-158. Sect. 3. Hvad der har tildraget sig om Tirsdagen for Paaske eller den tredie Dag i Marter-Ugen §. 159-180. Sect. 4. Hvad der har tildraget sig om Onsdagen eller den fierde Dag i Marter-Ugen §. 181-184. Sect. 5. Hvad der har tildraget sig om Torsdagen for Paaske eller den femte Dag i Marter-Ugen, nemlig fra om Morgenen indtil Klokken 8 Slet om Aftenen §. 185-194. Sect. 6. Hvad der har tildraget sig fra Skiær-Torsdag Aften Kl. 8 Slet, indtil om Natten Kl. 11 Slet §. 195-202. Sect. 7. Hvad der har tildraget sig fra Torsdag Nat Kl. 12 Slet, indtil Fredag Morgen omtrent Kl. 5 Slet §. 203-216. Sect. 8. Hvad der har tildraget sig Fredag Morgen indtil Kl. 9 Slet §. 217-230. Sect. 9. Hvad der har tildraget sig fra Fredag Morgen Kl. 9 Slet, indtil om Eftermiddagen Kl. 3 Slet §. 231-246. Sect. 10. Hvad der har tildraget sig fra Fredag Aften Kl. 4 Slet, indtil Løverdags Aften §. 247-250. Sect. 11. Hvad der har tildraget sig fra Løverdag indtil Søndag Aften §. 251-267. Sect. 12. Hvad der har tildraget sig fra Mandagen efter Christi Opstandelse indtil hans Himmelfart §. 268-274. Heraf overseer man Historiens Indhold og dens Afdeeling. Nu maatte vi erindre noget om Forfatterens Anmærkninger. De ere kun faa og korte. Dette er nu vel baade at rose og undskylde. Thi intet havde været lættere, end at belæsse det heele Skrift med Anmærkninger og trække dem vidt ud.

Men deſto mere udſøgte burde de være og i Henſeende til deres Indhold ſærdeles vigtige. Det kommer altſaa an derpaa, hvor vigtige Læſeren vil finde dem. Vi ville kun anmærke nogle Exempler deraf. Den allerførſte Anmærkning ſigter til at viiſe, at den **Theophilus**, ſom **Lukas** har tilſkrevet ſit Evangelium, maa virkelig have været en vis og dertil anſeelig Perſon, hvilket han i ſær ſlutter af det Ord κρατιστος, der ſkal bemærke det ſamme, ſom den hos os brugelige Titel **Excellence**. Recenſenten tør bifalde ham derudi, og troe, at den Overſættelſe, **min gode Theophile!** er for lidet og ringe for det Ord κρατιστος, i hvad for anden Titel man end ſaa i det Danſke kunde finde for godt at bruge, ſaaſom maaſkee **Høyædle** eller nogen anden, hvis ikke man vilde beholde den ſædvanlige Overſættelſe **Mægtigſte**. Men vi forundre os derimod over denne Forfatterens kunſtlede Overſættelſe ſaavel i den anden Anmærkning, ſom i Texten: **paa det du kan vide en vis Grund paa den Lærdom, i hvilken du er bleven mundtlig underviiſt.** Hvor meget mere ſimpel og naturlig og tillige hiſtoriſk er ikke den nyeſte danſke Overſættelſe: **paa det du kan vide, at de Ting ere viſſe, om hvilke du er bleven mundtligen underviiſt** (underrettet.) Forfatteren vil ellers af diſſe Ord ſlutte at **Lucas**'s Evangelium er det allerældſte: „thi (ſiger han) „ havde noget Evangelium været ſkreven tilforn, ſaa havde „ **Lucas** ikke haft nødigt for **Theophils** Skyld at ſkrive „ ſit.“ Med ſaa kort et Argument at afgiøre en iblandt de Lærde ſaa meget omtviſtet Sag, og hvis Afgiørelſe beroer paa ſaa mange uviſſe hiſtoriſke Omſtændigheder gaaer næppe an. Forfatteren havde giort bedre i at henviſe til Michaelis **Einleitung**, hvor denne Lærde vel med mange Grunde har viiſt, at **Lucas** maa i det mindſte hverken have vidſt af **Matthæi** eller **Marci** Evangelium at ſige, da han ſkrev ſit, hvor han endelig efter lang og møyſommelig Underſøgning har alene udbragt den rimelige Slutning: „**Lucas** „ wird alſo entweder vor ſeiner Reiſe nach Jeruſalem und „ Rom ſein Evangelium geſchrieben haben, nach dem **Lu**„ **cas** Palæſtinam ſchon verlaſſen hatte, und mit **Paulo** „ nach Rom geſchiffet war, und **Marcus** müßte ſpäter als „ **Lucas** geſchrieben haben.“ I Stedet for at anføre no-

gen

gen af de mange Grunde der kunde anføres imod Forfatterens korte Decision, ville vi have Læserne henviste til de berømte og bekiendte **Indledninger til det Nye Testamentes** Læsning. — I den tredie Anmærkning viser Forfatteren at det Ord λόγος hos **Johannem** i Begyndelsen skal forstaaes om den anden Person i Guddommen og Guds Søn, og erindrer tillige, at nogle Fædre har derved forstaaet Ratio eller Fornuft. Men vi savne her uden Tvil det Væsentlige i denne Anmærkning, at nemlig Ordet virkelig kan være laant af den Platoniske Philosophie, hvor det har haft den Meening, og anvendt paa den anden Guddommens Person, saa vidt som han er bleven os en offentlig Prædikant om Guds Forstands og Viisdoms Raad til Menneskenes Salighed. Deraf maa man nu kun ikke slutte, at det hos **Johannem** ikke kunde eller skulde betyde noget andet end hos **Plato.** — S. 8. Vil Forfatteren slutte, at **Zacharias** ogsaa maatte være bleven δϕν, foruden **stum**, fordi det hedder, at man **nikkede ad ham.** Uden Tvil en alt for svag Grund for at skille Manden ved meer end den Evne, Engelen selv melder om. Da Manden var tilstede, og selv hørte alt hvad der blev talt om Barnets Navn, saa kunde det ganske vel skikke sig, at de med et blot Nik gave ham at forstaae, at de vilde have hans Samtykke til Navnet. Men hvor staaer ogsaa det, at de blot nikkede, og slet ikke talte? ἐνένευον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, τὸ τί ἂν θέλοι καλεισθαι αὐτὸν, d. e. **de nikkede, hvad han vilde o. s. v.**, d. e. **de nikkede ad ham, og spurgte, hvad han vilde.** Den Oversættelse skal ingen miskiende, som veed, at de saa kaldte Verba prægnantia staaer for tvende Verbers Bemærkning. Meeningen og Sammenhængen (af ἐνένευον med τὸ τί) viser tydelig nok, at deres Nik har været geleydet med Ord og Spørsmaal. Deslige Exempler forekommer i Mængde hos Skribentere, ogsaa de Hellige, skiønt nu ikke just noget besynderligt Sted vil falde os ind. — Vi kan ikke undlade at anføre S. 10 en mærkværdig Anmærkning heel og holden som den lyder: „ Det er virkelig mærkværdigt, at **Maria**, omendskiønt „ hun var saa ung, kunde troe og finde sig i en Sag, som „ var saa forundringsfuld, og for **Zachariæ** saa utroelig, „ endskiønt han var en Præst og en gammel lærd Mand. Ja

„ baade Mariæ Ære og Liv var i Fare, naar man betænker „ den strænge Lov, som var imod dem, som begik Utroeskab „ imedens de vare troelovede 5 Mos. B. XXII. 23. 24. Og „ omendskiønt Herodes var en ugudelig Konge, og foragtede „ de HErrens Lov, saa havde han vist ved denne Leylighed, „ naar Sagen havde været ham bekiendt, ikke forglemt at „ udøve sit sædvanlige Tyrannie.“ Vi lade den ganske Anmærkning i al anden Henseende staae ved sin Værd. Kun dette Spørsmaal tykkes os, man her kunde giøre Forfatteren, hvorfor han ikke har angivet, i hvad Henseende han fandt dette mærkværdigt, at Maria saa strax fandt sig i saa stort et Mysterium? og om han ikke sætter dette Mærkværdige i noget andet end det Forunderlige, hvorfor han da ikke har tilføyet et eeneste Ord for at betage os denne Forundring, paa det han ikke skulde synes, endten at ville have fundet en uopløselig Knude, eller at have viklet nogen, som han ikke vilde løse? og saa meget mindre burde man her, tykkes os, vente Anmærkninger, som binder os Knuder, som man ganske savner de høyfrygtige, der skulde løse dem, andre har knytter, eller som lættelig kunde forvikles for os, for Ex. hvorfor blev Zacharias saa haardt straffet, der dog ikke yttrede nogen anden Tvil, end Maria, saa vidt man af Ordene synes at kunne see? Hvorledes Zacharias kunde falde paa at forlange nogen anden Forsikring end en Engels Aabenbaring og mundtlige Forkyndelse? Hvorledes Maria, som med sit Spørsmaal til Engelen (hvorledes skal dette gaae til, efterdi jeg kiender ikke Mand?) viste, som det synes, at hun deels ansaae Sagen som tilkommende, deels ikke ventede nogen anden end en naturlig menneskelig Søn ved Mands Beblandelse, dog kunde giøre Engelen dette Spørsmaal? og hvorfor hun ikke hellere paa Engelens Ord løb strax hen til sin Troelovede og bad ham haste med Ægteskabs Fuldbyrdelse, saasom det var bleven hende aabenbaret, at hun skulde just blive den lykkelige Kone, der skulde føde Messiam og den tilkommende Davids Søn? Og endelig, hvorledes en ung Jøde-Pige saa hastig kunde finde sig i det Mysterium, som al menneskelig Fornuft ikke kan begribe, at hun nemlig skulde føde en Søn uden Mands Beblandelse, ved den Hellig Aands Overkomst og den Høyestes Kraftes Overskyggelse? Hvorfore Maria, som vidste sig troelovet med en Mand, og ventede sig,

ſig, efter ſom hun forſtod Engelens første Tale, kun en naturlig Søn, dog kunde der giøre Indvending og ſpørge, hvorledes dette ſkulde gaae til? og har derimod ikke det allermindſte her at indvende eller beſpørge ſig om, naar Engelen videre forklarer hende, at hun ſkulde føde en Søn uden Mand ved at overſkygges af den høyeſtes Kraft? Diſſe ere Knuder der med ligeſaa ſtor Sandhed kan oploſes, ſom de med ſtor Skin af Rimelighed kan forvikles, men vi finder ingen Anmærkning, ſom ſigter til at hæve ſaa ſkinbare Vanſkeligheder, og vi holde dog for, at iblandt alle andre ſkulde diſſe ikke have været de mindſt vigtige. Paa det ingen ſkal tænke, at Rec. har ført dem an, ſom uoploſelige Knuder, da holder han for, at blot den Anmærkning, at Engelens Bebudelſe angaaer noget, ſom deels allerede var ſkeet, deels ſkulde fremdeles ſkee, og den rigtige Overſættelſe af Maria's Spørsmaal til Engelen (nemlig, hvorledes ſkal dette gaae til da jeg veed med mig ſelv, at jeg har ikke haft Omgang med nogen Mand) er alene nok for at løſe de Vanſkeligheder der kan møde ved Engelens Samtale med Maria. — Det er en vigtig og velgrundet Anmærkning, ſom viſer S. 19 Aarſagen, hvorfor Mathæus har anført Joſephs Slægt-Regiſter. (Beſlutningen følger.)

Kiøbenhavn. Afhandling om Aalborgs Handel, kronet af det Kongel. Danſke Landhuusholdnings-Sælſkab, ved Chriſtian Magnus Olrik, Hoſpitals Forſtander i Helſingøer og Medlem i bemældte Sælſkab. 1773. 259 S. ſt. 8v. Trykt paa Gyldendals Forlæg. — Saaſom enhver Bye i Dannemark, der paa nogen Maade har Leylighed til at tage Deel i Fiſkerierne fortiener en beſynderlig Opmærkſomhed, og Aalborg formedelſt ſin bequemme Beliggenhed ved Limfiorden baade har haft og kunde end mere faae en betydelig Indflydelſe i dette Nærings-Middel, der er af ſaa ſtor Vigtighed for Dannemark, og tager desuden ſtor Deel i Jyllands Handel; ſaa har Forfatteren valgt denne Bye frem for nogen anden, for at beſkrive dens Handel. Forfatteren beklager, at vi har ſaa ſtor Mangel paa ſaadanne ſpecielle Handels-Beſkrivelſer, om hvilke Hr. Cap. Lütken i hans oeconomiſke Tanker har ſagt: „At ſa„ rend ſaadanne patriotiſke Underſøgninger ere giorte om

„ hver Branche i Commercen, kunde de store i Riget, der „ ere satte ved Rigets Velfærds Roer, og som han troer „ baade vilde og kunde giøre store Ting, ikke udrette, hvad „ de ønskede." Forfatteren troer, at Besværlighederne ved dette Arbeyde endten for meget maae afskrække, eller Opmuntringerne dertil være for svage. Møysommeligheden har han selv erfaret ved nærværende Handels-Beskrivelse. Vel har det Kongel. Danske Landhuusholdnings-Selskab fra dets første Stiftelse hvert Aar udsat Præmier for enkelte Byers Handels-Beskrivelser, men har dog ikke før haft Leylighed til at udgive nogen. Deraf slutter han, at disse Opmuntringer maae endnu ikke være kraftige nok: „Dog troer jeg, „ siger han, at naar, foruden Selskabets Opmuntringer, „ de Mægtiges patriotiske Iver, for at see alle Slags Mangeler i Videnskaberne hævede, henvendes paa de Midler, „ som kan være tienlige til saadanne Arbeyders Understøtning, hvortil jeg i sær regner en uindskrænket Adgang til „ Toldbøgerne, dette Selskab ofte vil faae Leylighed til at „ krone enkelte Handelsbeskrivelser, og at et politisk Hoved, „ som er i Stand til at overseе det heele, vil af saadanne „ enkelte Materialier kunne sammenskrive noget retskaffent „ om Dannemarks heele Handel. Da vil det Mørke forsvinde, som har været i Dannemark i Henseende til Handelen; da vil den almindelige Oplysning blive større; thi „ Undersaatterne kunde da af Virkningerne og Regieringens „ velmeente og vel valgte Handels-Foranstaltninger, som „ hvor gode og nyttige de end ere, gemeenlig støde en uoplyst og kortsynet Hob, fælde fornuftige og billige Dom„ me." I sine Beregninger over Aalborgs udenlandske Handel har Forfatteren fulgt Aalborgs Toldbøger, og en General-Extract over de ved Aalborgs Toldsted indførte fremmede og udførte indenrigske Vahrer. Men i sine Beregninger over den indenlandske Handel har han ikke haft saadanne Hiælpemidler, uden hvike han dog haaber at have givet en nogenledes tilforladelig Oplysning om Aalborgs rimelige Tab af Gevinst i dens Handel. Ved det han har forestillet Aalborgs Handel med enhver enkelt Bye i sær, saa har han derved baade sat dens Handel i et klarere Lys, og tillige givet nogen Underretning om andre Byers Handel, da han ellers med større Korthed og Mageligheд kunde have

viist

viist dens Handel med Dannemark og Norge, ved at forestille i Almindelighed, hvad Vahre der vare førte til og fra hvert Rige, og blot erindre, at de og de Byer havde haft den meeste Deel i Handelen. Beskrivelsen er udført i fiorten Kapitler: 1) om Aalborgs Handel med Dannemark; 2) om Aalborgs Handel med Norge; 3) om Haandværkerne og Fabrikerne i Aalborg; 4) om Aalborgs egne Skibes Mængde og Drægtighed i nogle Aar af forrige og dette Aarhundrede: 5) om Aalborgs Handel med Sverrig: 6) om Aalborgs Handel i Østersøen: 7) om Aalborgs Handel med Hamborg: 8) om Aalborgs Handel med Engeland: 9) om Aalborgs Handel med Holland: 10) om Aalborgs Handel med Frankerige: 11) om Aalborgs Handel med Portugal: 12) Betragtninger over Aalborgs udenlandske Handel: 13) om Aalborgs fordeelagtige Omstændigheder i Henseende til Handelen, om Hindringer i dens Handel og Midler til dens Forbedring: 14) Tabeller over ind- og udførte Vahrer til Oplysning over Aalborgs Handel. Vi finde først en Anmærkning om den betydelige Land-Handel, som Aalborg fører med de omliggende Districter, og som er Grunden til dens baade inden- og udenlandske Handel. I sine følgende Beregninger over Aalborgs Gevinst og Tab i Handelen med andre Danske Steder, er dens Handel i Aaret 1769. lagt til Grund. Iblandt alle indenlandske Steder er Handelen med Kiøbenhavn den Vigtigste. Gevinsten af samme for Aalborg ansættes til 44032 Rdlr. og af den hele Handel med Dannemark til 46993 Rdlr. af Handelen med Norge til 99347 Rdlr. Derimod har Aalborg af den udenlandske Handel kun idel Tab, hvilket her for Aaret 1769. beregnes til 130818 Rdlr., hvilket er saa meget betydeligere, som det er et Tab for det heele Land, da derimod ved Gevinsten af den indenlandske Handel Landet ikke kan siges at have vundet, eftersom Pengene kun derved er bleven forflyttet fra et Sted i Lander til et andet. Aarsagen til dette Tab er, at der føres for lidet ud fra Aalborg og for meget ind. Denne Indførsel og deraf flydende Tab er og større nu end i forrige Tider, og Forfatteren befrygter det vil blive alt for stort, hvis ikke Indførselen formindskes, og den indenlandske Flid anvendes paa at forfærdige de mange Slags Vahre, som forarbeydede indføres udenlands fra, og Udførselen derimod befordres saavel af Landets egne, som

af andre Landes Vahre. Med alt dette er det dog en Fordeel, at Aalborg i denne Handel dog anvender en Deel af ſine egne Skibe. I det 13 Kapitel anføres iblandt Hindringerne for den Aalborgiſke Handel, ligeſom for Handelen i Almindelighed, den fordervede Landprang, i ſær den, ſom drives med de ſaa kaldte Sandſkuder, hvorved Kiøbmændene lide megen Skaar i deres Næring: „Den er og Landet „ til Skade, fordi de uformærkt indføre fremmede Vahrers „ Brug iblandt Bønder-Konerne og Bonde-Pigerne, hvor„ til de have den beſte Leylighed paa de Reyſer, ſom de giøre „ omkring paa Landet efter Korn o. a. m. Og da denne Hand„ lemaade er unddraget de ordentlige Toldbetienteres Opſyn; „ ſaa giør den Skaar i de Kongel. Told-Indtægter, og er „ til Hinder for de indenlandſke Manufactur-Vahres Afſæt„ ning. Deraf ſees, at den liden Afgift, ſom betales til „ Amtſtuen af hver Skude, nemlig 20 Slette Daler, er „ ſom intet at regne mod den Skade, deres Skippere giøre, „ og mod den Conſumption med mere, ſom det Slags Folk „ maatte give, naar de vare bundne til og boeſiddende i Kiøb„ ſtæderne.“ Forfatteren er i den Henſeende af ſamme Tanker, ſom Hr. Lübecker, hvis Ord han og derom anfører. Det er og vigtigt, hvad han har erindret om manglende Manufacturers og Fabrikers Oprettelſe ſaavel i Aalborg ſelv, ſom paa andre Steder i Dannemark og Norge. —— Vi have tilforn af ſamme Forfatter et **Forſøg om Bergens Handel.** Viſt nok maatte man ønſke flere deſlige ſpecielle Handels-Beſkrivelſer, men Nytten deraf kan vi ikke bedre foreſtille, end den deels af Forfatteren er tilkiendegivet, deels af Læſeren ſelv lættelig kan foreſtilles. Hvad ſpecielle Beſkrivelſer over viſſe Steder, Provintzer og Diſtricter ere i Henſeende til et Lands almindelige Hiſtorie, det er ſpecielle Handels-Beſkrivelſer i Henſeende til en almindelig Handels-Hiſtorie.

Brunsvig. Zur Geſchichte und Litteratur. Aus dem Schätzen der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel. Erſter Beytrag, von Gothold Ephr. Leſſing. 1772. 258 S. ſt. 8vo. Publikum er allerede vant til at vente noget fortræffeligt af en **Leſſing** i alle de Arbeyder, han foretager ſig, ja ſin Forventning langt overgaaet.

gaaet. Virkelig lader Hr. Leſſing ligeſaa mange Bibliothekarier efter ſig, ſom det Bibliothek, han har den Lykke at være Forſtander for, overgaaer andre offentlige Bogſamlinger. Det første Bidrag indbefatter følgende Stykker: 1) **Ueber die ſogenannten Fabeln aus den Zeiten der Minneſinger. Erſte Entdeckung.** Der er bekiendt, at diſſe Fabler bleve udgivne til Zürich 1757. i 8vo, efterat fra 1704. 1710. J. G. Scherz, Prof. til Strasburg, havde bekiendtgiort den halve Deel af dem i 11 Diſſertationer. Hr. Leſſing geraadede 1769. ved en vis Anledning paa den Mistanke, at diſſe Fabler, hvilke Züricherne tildeels troede allerførſt ganſke at have udgivet, maatte allerede have været trykte for deres og den Scherziſke Udgave. Hr. v. Heineke havde nemlig ſagt ham om en Fabelbog, ſom ſkulde være tryk til Bamberg 1461., og befinde ſig i Bibliotheket til Wolfenbüttel. Hr. Leſſing fandt ved Efterſøgning, at det virkelig var de ſamme Fabler, af hvilke hine havde bildt ſig ind at være de førſte Udgivere. Han viſer ved den gamle Textes Sammenligning, at, endſkiønt den i Almindelighed maa ſtaae tilbage for den Zürchiſke Tryk, den dog indbefatter mange bequemmere og rigtigere Læſemaader. Men det Vigtigſte er, at denne Udgave indbefatter 6 Fabler, ſom ikke ſtaae i den Schweizerſke Edition, ligeſom der tvertimod i den fattes fiorten Fabler, ſom den ſidſte har flere. Da nu den Bambergiſke Tryk er ſaa ſærdeles rar, ſaa har Hr. L. virkelig beviiſt Elſkere af den gamle tydſke Digtekunſt en ſær behagelig Tieneſte dermed, at han har meddeelt diſſe 6 Fabler efter hinanden. Den anden Opdagelſe, ſom man har at vente, ſkal betræffe diſſe Fablers Forfattere og oprindelige Opfindelſe. 2) **Romulus und Rimicius.** Da Hr. Leſſing med ſtor Flid ſtudeerte **Phædrus**, traf han i Gudii Noter paa Ting, til hvis Oplysning han oftede ønſkede ſig i Bibliotheket til Wolfenbüttel. Denne Fortolker havde beraabt ſig paa Codices, ſom han ſelv havde raadført ſig med, ſom Hr. L der kunde vente at finde, foruden at en ſtor Deel af hans egne Haandſkrifter var kommen derhen. Virkelig fandt han ſtrax Gudii egenhandige Haandſkrift af Cod. divionenſis. Dette forhialp ham til følgende Opdagelſe: Iſaak Nevelet havde i ſin 1610. udgivne Mythologia Æſopica til Forbedringer i **Phædrus** beraabt ſig paa en vis **Rimicius**, der havde oploſt

løſt hans Fabler i Proſa. Han havde af denne **Rimicius** en gammel Ulmerſk Udgave, der og befinder ſig til Wolfenbüttel. Gudius brugte et lige Haandſkrift, ſom førte det Navn **Romulus**, hvilken han anſaae for fuldkommen den ſelv ſamme, ſom Nevelets **Rimicius**. Da Milant 1709. udgav gamle Fabler, tilſøgede han dem en lige Samling af et Haandſkrift, ſom førte Navn af **Romulus**, og han erindrede ſig, at Gudius allerede havde haft en ſkreven **Romulus** for ſig, hvilken han har anſeet for Nevelets trykte **Rimicius**. Men nu havde Milant befundet af en trykt Fabelbog, ſom meeſt lignede den Neveletiſke, at **Rimicius** er en ganſke nye Skribent, ſom i det hele Værk intet tilhører uden Overſættelſen af Æſops Levnet og nogle Fabler. Han erkiendte, at de Fabler, ſom Nevelet har tilſkrevet **Rimicius**, og har tilhørt **Romulus**; og meente altſaa, at **Rimicius** er Udgiveren af den Neveletiſke **Romulus**, hvilken han nu ſelv langt meer ægte udgav af et Haandſkrift. Nu viſer Hr. Leſſing, 1) at den Neveletiſke **Romulus**, ſom han kaldte **Rimicius**, er en ligeſaa god **Romulus**, ſom den Milant har udgiven, 2) at hverken **Rimicius** er den ſamme Perſon ſom **Romulus**, ey heller har haft det ringeſte med ham at ſkaffe, og ikke engang udgivet ham. Beviſerne for diſſe Opdagelſer maa man ſelv efterlæſe. Reſultatet bliver, at Forverlingen først er kommen af Nevelets Forſeelſe. Ved den Leylighed erindrer Hr. L. den trykte Text af de Æſopiſke græſke Fabler, og den mærkværdige Forſkiælligheed, ſom befinder ſig i den Augsburgiſke Codex, ſom han ſeer af en Afſkrift deraf. „Dieſe Abſchrift (ſiger han) iſt von „ der Hand der Mad. **Reiske**, die ſich damit um die griechi„ ſche Litteratur unendlich verdienter wird gemacht haben, „ als eine Mad. **Dacier**, mit allen Franzöſiſchen Ueberſetzun„ gen, wenn man künftig einmal den Æſop einzig ſo leſen „ wird, wie man ohne ihr Zuthun vielleicht noch lange nicht, „ vielleicht auch wohl nie geleſen hätte.“ Endelig raader Hr. Leſſing, at en tilkommende Udgiver vilde udgive Phædrus med **Romulus** efter den større Fuldſtændighed, ſom Afſkriften af Codex divionenſis tilbyder. Hr. L. giver og ved denne Afhandling Haab om andre flere deſlige Opdagelſer. 3) Von dem **Schickard Marchtalerſchem Tarich Beni Adam**. Hr. L. har giort den uventede Op-

da-

dagelse, at det tyrkiſke Haandſkrift, hvoraf Wilhelm Schickard har udgivet ſin Series Regum Perſiæ ab *Ardſchir-Babekan*, usqve ad *Inzdigerdem* a *Caliphis* expulſum, og ſom Marchtaler fordum ved Gienerobringen af Fillek havde giort til Bytte, befinder ſig i Bibliotheket til Wolfenbüttel. Hr. L. indſtrøer herved mange læſeværdige Anmærkninger, og yttrer tilſidſt en Tvil over et Sted i Hottingeri Theſauro Phil. p. 61., hvor denne ſiger, at D. Salomon Hirzel har bekommet Tarich Adam af Marchtaler; hvilket ikke vel ſynes at ſtemme med Schickards Efterretning, da denne taler kun om et eeneſte Exemplar, ſom M. har medbragt. 4) Die Nachtigall. Dette Digt, ſom i Følge et Sted i Hedenreichs Leipzigſke Chronik, offentlig er bleven brændt af Skarpretteren til Leipzig den 13de Januar. 1567., fandt Hr. Leſſing, opmuntret til Efterſøgning af ovenanførte Sted, tre Gange i Haandſkrift, og meddeeler det her til Bedſte for en Mand, der vilde og engang turde vove at beſkrive de Grumbachiſke Handeler i al deres Omfang, med Frimodighed og Indſigt i da værende tydſke Statsforfatning. 5) Paulus Silentiarius über die Pytiſchen Bäder. Hr. L. fortæller først paa en udførlig og behagelig Maade den forunderlige Skiæbne dette Digt har haft under ſine Udgiveres Hænder; og leverer det dernæſt med mange Forbedringer, tilligemed Vulcans og ſine egne Anmærkninger og nogle gamle græſke Scholier. Nogle Conjecturer, ſom Hr. L. her forebringer, ere nye Beviis paa hans Skarpſindighed i den Slags Critik. 6) Vermeinte Ανεκδοτα des Antoninus in der Herzoglichen Bibliothek zu Florenz. Atter en meget lykkelig Opdagelſe, ſom Hr. Leſſing her giør. Hr. Bandini havde anmældt i det Mediceiſke Catalogus, at der i nogle Haandſkrifter befandtes Udtog af Antonins 12 Bøger καθ' ἑαυτον, iblandt hvilke der vare flere Paragrapher, ſom man forgiæves ſøgte i den Gotakeriſke Udgave. Til Beviis anfører han de første Ord af diſſe Paragrapher. Hr. L. finder ey alene diſſe Udtoger i et Wolfenbüttelſk Haandſkrift, men viſer og, at alle diſſe Paragrapher ere tagne af Æliani hiſtoria animalium, tvende undtagne, ſom virkelig tilhøre Antonin, men og virkelig allerede forekomme i de trykte Udgaver af ham. 7) Leibnitz von den ewigen Strafen.

Skiønt

Skiønt alle Stykker i denne Samling ere læſeværdige, ſaa er dette dog i ſær af den Aarſag intereſſant, fordi man derudi lærer at kiende Hr. Leſſing fra en Side, fra hvilken han ſaa vidt man veed, endnu ikke har viiſt ſig. I Ting af Smagens og Kunſtens Følelſe har man længe æret i Leſſing den dybſindige og mandige Philoſoph. Men her viſer han, at ingen Materie er for ſpeculativiſk, ſom jo hans Genie kan giennemtrænge og behandle paa en frugtbar Maade. Hr. Eberhard har ſagt i ſin Apologie for Sokrates, at Leibnitz virkelig ikke har været for den Lære om Straffernes Evighed, men har alene herudi givet efter for det theologiſke Syſteme. Hr. Leſſing ſiger, at Leibnitz har aldeig ſøgt at paſſe ſine Satzer efter de theologiſke Syſtemer, men det Sande, ſom han fandt i diſſe, efter ſine egne Læreſatzer; at han har ſlaget Ild af Flinteſteenen, men ikke forbærget ſin egen Ild derudi. Derfor meddeeler han her Leibnitzis utrykte Fortale til Soneri Demonſtrat. theolog. &c. og oplyſer hans Foreſtillinger over denne Materie med en ugemeen Skarpſindighed. — Tilſidſt forekomme besvarede Spørsmaale, betræffende det Wolfenbüttelſke Bibliothek. Denne Samling ſkal tillige tiene til at meddeele Beſvarelſer paa de Lærdes Breve, hvor i de ſøge at indhente Kundſkab om et eller andet Haandſkrift iblandt Bibliothekets Bøger, for at undgaae privat Correſpondentz og tillige dermed at gavne flere. Endnu mere anmærkes til Hr. L. Berømmelſe, at han ved ſit Foredrag har vidſt at give de tørreſte Materier en vis Angenemhed, ſom giør dem behagelige for alle Læſere.

Halle. Anweiſung, wie man eine Baumſchule von Obſtbäumen im groſſen anlegen und gehörig unterhalten ſolle. Nebſt einer Vorrede vom Nutzen der groſſen Baumſchule und Bepflanzung der Heerſtraſſen mit Obſtbäumen. Zweyte, mit einer neuen und vollſtändigen Beſchreibung der vornehmſten Obſtſorten, wie auch mit einigen Kupfern vermehrte Auflage. 1773. 13 Ark ſt. 8vo. Det første Oplag af dette Skrift, ſom kom for Lyſet 1769., og beſtod kun af 6 Ark, har funder ſaa mange Liebhabere, at man endogſaa for kort ſiden har ſeet en uretmæſſig Eftertryk at ſnige ſig om i Mørket. Forlæggeren har ſøgt Hr. Paſtor Henne i Harpke i det Hal-

ber-

berſtädtiſke paa Haande om at beſørge dette nye og forøgede Oplag deraf. Forfatteren har i den nye Fortale handlet omſtændelig om Nytten af Træe-Skoler, og viſer tydelig, at en Dags Pløyning, hvorpaa ſaaes en Berlinſk Skiæppe Rug, paa denne Maade inden tolv Aar, efter alle Bekoſtningers Afdrag og med Beregning af alle ſædvanlige Skatter og Vanlykker, bringer en Fordeel af 1426 Rdlr. Til en Træeſkole udfordrer han et Terrain, hvor der er to til tre Fod dyb god Jord. Stammerne ſkulle ikke, ſom mange giøre, være vilde Skov-Æble- eller Pære-Stammer, men Kierneſtammer, hvorfore han handler nøye og udførlig om Pladſen, om Kiernerne og deres Saaelſe, om Kierneſtammernes Omſætning og deres Vartning, hvorved mange Bemærkninger af egen Erfaring ere indrykkede. Om nye Frugt-Arters Oprindelſe yttrer han den Meening, at, hvis man lod Kierneſtammerne ſtaae uproppede, til de bare Frugt, ſaa ſkulde man bekomme, ſkiønt mange ſlette, dog og mange gode nye Sorter. Saa troer han for Ex. at Pippingen har Borſtorferen til Moder og Rainetten til Fader. Herpaa viſer han den videre Orden, ſom maa tages i Agt, og hvorledes man endelig kan ſkride til Oculering og Propning. Han beſkriver 16 Arter af meget ſkiønne Bord- og Mad-Æbler i Henſeende til alle deres Egenſkaber, Smag, Vext o. ſ. v. Ved Borſtorferen bemærker han, at Franzoſerne, fordi den i varme Lande ikke vel kan komme fort, kalde den af Fortrydelſe Reinette batarde. Iligemaade giver han Efterretning om 16 ſærdeles gode Sorter Pærer. Her handles atter med megen Tydelighed om Oculeringen og Propningen og de indpodede Træers Vartning. Bogen beſluttes med en Beſkrivelſe over Kirſebær-Træet, og en Fortegnelſe paa det til en Træeſkole nødvendige Haandværks-Redſkab.

Leipzig. Geſchichte der Lady Barton. Aus dem Engliſchen. 1772. 560 S. i 8vo. Denne Roman, ſom er forfattet i Breve, udgiør det 20de og 21de Bind af **Unterricht und Zeitvertreib für das ſchöne Geſchlecht.** Men Forlæggerne har og ladet den aftrykke for ſig ſelv til Tieneſte for de Liebhabere, der ikke har fanget an med hiint vidtloftige Værk. Hoved-Perſonen er **Lady Loviſe Barton**, ſom uden tilſtrækkelig Overlæg har formælet ſig med

Sir

Sir William Barto, som hun dog ikke har nogen om Kiærlighed for. William er en Mand af naturlig gode Følelser, men af raa Sæder, og end mere indtagen af nogle forunderlige Axiomer i Henseende til en Mands Opførsel mod hans Kone. De giøre begge en Reyse tilsammen. Lady Barton bliver bekiendt med en Lord Lucan, og en Oberste Walther, som begge forelske sig i hende. Den sidste søger ved slemme Stræger og ved Overfald at komme til sit Maal. Men den første er en dydig og stille Elsker. Lady Barton bemærker snart Lucans Kiærlighed, og søger paa alle muelige Maader at undertrykke sin Gienkiærlighed, og at forblive troe imod sin Gemahl. Denne farer imidlertid fort i sit underlige og for Lady fornærmelige Forhold, hvilket dog ikke kan bevæge hende til at overtræde sine Pligter. Endelig aabner sig en Leylighed, hvorved Lucan opdager for Lady sin Kiærlighed, uden dog at forlange noget strafværdigt. Walther, som seer sig foragtet og Lucan elsket, aabenbarer dennes Kiærlighed for Sir Barton og giør Lady strafværdig i sin Gemahls Øyne. Denne Række af fortrædelige Begivenheder, og Lady's vedvarende Sorrig drager hende en tærende Sygdom paa Halsen. Hendes Død bliver for sildig erkiendt af hendes Gemahl, da Walther i en Duell med Lucan bliver dødelig forvundet, og aabenbarer for Sir William de Stræger, han havde spillet. Hun dør beklaget af hendes Mand og deres Forvandte. De mellemblandede Fortællinger ere vel anbragte, og de om Walthers og en anden W. Udsvævelser og Grusomheder opfylde Læseren med Afskye for de Lastefulde. Kan end ikke denne Roman forsvare sin Rang iblandt de bedste og fornemmeste, saa fortiener den dog heller ikke at regnes iblandt de middelmaadige. Den Kiærlighed, som uformærkt opstaaer i Lady Bartons Hierte til Lord Lucan, og hendes yderste Bemøyelse for igien at udrydde eller i det mindste at undertrykke samme, er særdeles vel beskreven.

Mannheim. C. Battinghausens, Gottesgelahrheit öffentl. Lehrers in Heidelberg, Beyträge zur Pfalzischen Geschichte. Erst. Stück. 1773. 7 Ark i 8vo. Det er en ganske artig Samling af 12 smaa Artikler, om hvilken man dog siger, at den vel kunde have været giort med et mere omhyggeligt Valg.

No. 12.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 24de Mart. 1774.

Kiøbenhavn, (Beslutning af de fire Evangelisters Christologie, eller JEsu Christi Levnets Beskrivelse ꝛc.) —— Det vil S. 25. neppe finde Bifald, at Forfatteren har anført Christi Fremstillelse i Templen førend de Østerlandske Viises Ankomst, og det atter paa en Grund, som synes alt for svag, nemlig at Maria ellers nok kunde have formaaet at bekoste sig et Lam af de Viises Gaver til at ofre i Templen, og havde ikke haft nødig at ofre et Par Duer, som var de Fattige paalagt. —— Den Stierne, som lod sig see for de Viise af Østerland S. 30. skal efter Forfatterens Anmærkning have været en Stierne eller et Luft-Syn, som efter Guds Befaling paa en besynderlig Maade har aabenbaret sig. Men dette sættes da forud, at de Viise maa have haft en besynderlig Aabenbaring om, at denne Stierne skulde just betegne den nyefødte Jødernes Konge, hvilket og maa sluttes af det, at de kalde den hans Stierne, men hvad er da vimeligere, end at det kan have været, endten en Comet, eller et nyskabt Luft-Syn, ligt en Stierne, hvilket dog Forfatteren nægter. Man gisre af denne Stierne hvad man vil, en Comet, en nyskabt Stierne, eller en gammel Stierne, som har faaet denne nye og sælsomme Bestemmelse, saa er Sagen ganske vist fortalt os som et Mirakel foreenet med en guddommelig Aabenbaring, efterdi ellers end ikke den klogeste Magus skulde kunne see paa en

Stierne, at den skulde betegne en nyfødt Jøde-Konge, uden at have vidst noget tilforn om saadan Jøde-Konge, og Stiernens Bestemmelse til at forkynde hans Fødsel. — At Johannes har skrevet sit Evangelium som et Supplement til de andre Evangelister, bliver S. 67. i en kort Anmærkning med god Grund beviist. — At Himmelen har været lukt tre Aar og 6 Maaneder i Eliæ Tid, dette skal være et Forbillede paa Christi Lære-Embede. Det var Ligtfoots Meening, og man seer ikke rettere, end at jo Forfatteren S. 80. har anført den med Bifald. Men kan man og anseе deslige Anmærkninger for de vigtige, fornødne og udsøgte, om endogsaa de havde mindste Grund for sig. — S. 83. viises i en vigtig Anmærkning, at den Historie om de fire Disciplers Kald Math. IV. 8-22. og Marc. I. 16-20. maa skilles fra den, som fortælles Joh. I, og fra den Tildragelse, som anføres Luc. V. — Christi Berg-Prædikener, den Luc. VI. og den Math. V., holder Forfatteren for tvende forskiællige Taler, formedelst nogle derved forekommende forskiællige Omstændigheder. — Historierne om Høvedsmandens Tieners Helbredelse i Capernaum, den Luc. VII. og den Math. VIII., skal og indbefatte tvende forskiællige Tildragelser, og Forfatteren har i denne som i næst forrige Anmærkning fulgt Strubberg i hans Synopsis Harm. Evangelistarum, hvilket Skrift han og har lagt til Grund i denne sin saa kaldte Christologie. Vi overlade til Læseren, om de ville lade Strubbergs Authoritet gielde. Vi forundre os kun over, at begge Høvedsmænd har saa lige vidst at føre een og den samme Tale, eller om det skulde være den samme Høvedsmand, hvis samme Tiener anden Gang eller en anden Tiener, var bleven helbredet, at han da just skulde tale den ene Gang, som den anden. Paa en meget svag Grund har Forfatteren uden Tvil med Strubberg giort een Historie til tvende: „Fordi hedder det, at Høvedsmanden hos Lucas „ sender de ældste af Jøderne til Christum, for at bede „ ham, at han vilde helbrede hans Tiener, da han derimod „ hos Mathæus gaaer selv til Christum.“ Men alt dette har uden Tvil sin gode Rigtighed, om man endogsaa lader Historien være een og samme. Hvad Høvedsmanden hos Lucas lader giøre ved Jødernes Ældste og sine Venner, det lader Mathæus ham selv giøre efter den bekiendte Regel:

Qvod

Qvod qvis per alium facit ipse fecisse censendus est. Altsaa har Lucas kun med flere Omstændigheder fortalt, hvad Mathæus har kortere tilsammendraget. Undersøger man ligeledes noget nøyere Forfatterens Meening om de tvende forskiællige Christi Berg-Prædikener, og hans Grunde derfor, da vil man maaskee lættelig uden al Anstod faae dem sammensmæltede til een. — Iligemaade vil Forfatteren have giort tvende Historier af den om de Disciples, som Johannes i Fængselet sendte til JEsum Luc. VII. 18-33. og Math. XI. 1. Forfatteren anfører kun denne ene, som den vigtigste Grund iblandt andre, at Historien fortælles hos Lucas førend de 12 Apostelers Udsendelse (Men NB. fortælles den da og af Lucas, som den, der er skeet førend de 12 Apostlers Udsendelse?) og hos Mathæus fortælles den efter de 12 Apostelers Udsendelse (Men NB. siger Mathæus da og, at den er skeet efter de 12 Apostlers Udsendelse?) Recensentens in parenthesi Spørsmaal skal kun vise, at een og samme Tildragelse kan meget vel af tvende Skribentere fortælles i forskiællig historisk Orden. Men ere de forskiællige i deres udtrykkelig angivne chronologie, da først er man berettiget til at sige, at de modsige hinanden, og naar det er Skribentere, som ikke det kan høve giort, saasom vore tvende Evangelister, da først er det Tid, at man forsøger, om man kan giøre tvende meget lige Fortællinger til tvende virkelig forskiællige, der har tildraget sig paa forskiællig Tid og Sted. Forfatteren beraaber sig og herved S. 188. paa D. Haubers Anmærkninger i hans Harmonie. Men man har uden Tvil taget sin Tilflugt til saadanne Historiers Fordobling for at slippe fra visse Skin-Modsigelser, som man ikke først nøye nok har undersøgt, om de og vare virkelige Modsigelser, og om de bestode i andet, end blot forskiællige Omstændigheder, som af een Evangelist kan være forkiede eller kortere sammendragne, og af en anden videre udførte og i en anden Fortællings-Orden. Fortællingen om Høvedsmanden i Capernaum, der hos den eene Evangelist forretter selv, hvad den anden lader ham forrette ved sine Venner, kan tiene til Beviis og Exempel herpaa. Dog finder man og Steder, hvor Forfatteren ikke bifalder saadan Fordobling af en Tildragelse, som synes at være een og den samme. — S. 210. har Forfatteren anført en smuk An-

mærkning af *Evalds* Emblemata ſacra over de Ord, **der ſkal være Graad og Tænders Gnidſel**, at nemlig Chriſtus dermed har vildet betegne: 1) Den høyeſte Grad af Fortvivlelſe under Samvittigheds Angeſt; 2) Den Avind, ſom de fordømte bære, deels over at de ſelv ere ſkilte ved Saligheden, deels over andre, ſom nyde Deel derudi; 3) Den forſkrækkelige Guds Vrede, ſom immer trykker dem, og 4) det ſtore Had og beſpottelige Knurren imod Gud og hans retfærdige Dom. Man maa tilſtaae at Anmærkningen nær op udtømmer alt hvad der kan virke Graad og Tænders Gnidſel. — S. 271. **Derſom J have Troe, ſom et Seneps-Korn, da maa J ſige til dette Bierg, Flyt dig herfra derhen, ſaa ſkal det flytte ſig.** Her ved anmærker Forfatteren, at **denne Talemaade maatte vel kun være et Ordſprog.** Man kunde maaſkee ſnarere ſige et **Exempel** paa de meeſt vanſkelige og for menneſkelige Kræfter umuelige Ting: „Dog (føyer han til) kan man og gierne „ tage Ordene efter Bogſtaven, thi om end Apoſtlerne ikke i „ Gierningen have flyttet Bierge, ſaa havde de dog kundet „ giøre det, naar det havde være fornødent." Og derpaa fortæller han ſom noget han ſelv ſætter Troe til, at ſaadan Forflyttelſe ſkal virkelig have tildraget ſig med et Bierg i Perſien, da Saracenerne vilde tvinge de Chriſtne med Ild og Sværd til at antage den Mohammedaniſke Religion, med mindre de kunde beviſe dette Sprogs Sandhed, og at ſamme Mirakel og ſkal være forrettet 1225. af en Biſkop i Armenien. Maaſkee ellers Forfatteren tænker, ſom vi: Fides ſit penes Autores citatos. — S. 277. **Enhver ſkal ſaltes med Ild.** Over diſſe Ord har Forfatteren anført en betydelig Anmærkning af **Werenfell**, ſom paaſtaaer, at πυρι er Dativus og ikke Ablativus, og at det altſaa bør hedde **at ſaltes til Ilden d. e. at ſaltes ſom et Offer beſtemt til at brændes paa Alteret.** Meeningen er da denne: **Enhver ſkal beredes til at blive Gud ſom et angenemt og velbehageligt Offer.** Denne kan man vel regne iblandt de ſmukke og vigtige og udſøgte Anmærkninger. — S. 350. Over Faderens Ord til ſine Tienere om hans Forlorne Søn: **Bærer frem det beſte Klædebaand og iſører ham, og giver ham en Ring paa hans Haand og Skoe paa Fødderne**, har Forfatteren i 3 ſmaa Anmærkninger hentydet

det Kiortelen paa den Retfærdigheds Kiortel, som en Synder iføres i Retfærdiggiørelsen, Ringen paa den Hellig Aand, som en Synder bekommer i Retfærdiggiørelsen og den børnlige Udkaarelse, og Skoene paa den Færdighed, som en retfærdiggiort Siæl faaer til at vandre paa Guds Ords Veye. Den af Forfatteren her søgte Lighed kan nok have sin Rigtighed i sig selv, lad være den er maaskee aldrig bleven tænkt paa af Christo selv, da han fremsatte den Fortælling om den forlorne Søn, og burde for saavidt heller ikke komme i Betragtning i dens Fortolkning. Recensenten havde ikke lættelig ladet sig falde ind herover at giøre nogen anden, end blot antiqvarisk Anmærkning, og Forfatterens trende smaa Anmærkninger ere uden Tvil af det Slags, som en Læser her allermindst skulde forlange. — Iligemaade den S. 391, hvor Forfatteren anbringer det Spørsmaal, hvad den Blinde først har seet, da hans Øyne vare blevne aabnede? og svarer: den HErre JEsum, og tilføyer derpaa den ellers i sig selv gudelige Anmærkning: „et Billede paa, hvorledes „ at Christus er det første og fornemmeste, som man ved den „ levende Oplysning lærer at kiende, og som Troens Øye „ siden bestandig fornemmelig har med at giøre." Paa en Prækestoel havde saa opbyggelig Anmærkning maaskee bedre skikket sig. — Atter forekommer S. 396 og 397 en Fortælling om Blindes Helbredelse paa Veyen til Jericho hos Math. XX. 29. Marc. X. 46. Luc. XVIII. 35., af hvilken Forfatteren vil giøre 3 forskiællige Tildragelser formedelst nogle forskiællige Omstændigheder, da de for Resten meget ligne hinanden. — S. 402 forekommer den mærkelige Fortælling hos Joh. XI. 45 o. f.: „at nemlig de ypperste Præster og „ Pharisæerne forsamlede deres Raad, og sagde: Hvad giø„re vi? thi dette Menneske giør mange Tegn. Dersom „ vi lade ham saaledes giøre, skulle alle troe paa ham, og „ de Romere skulle komme, og borttage baade vort Sted og „ Folk. Men een af dem Caiphas, som var det Aars yp„perste Præst, sagde til dem: I vide slet intet, ey heller „ betænker I, at det er os gavnligt, at eet Menneske døer „ for Folket, at det ganske Folk ikke skal forderves." Evangelisten har nu herved giort den Anmærkning: „Men dette „ sagde han ikke af sig selv; men da han var det samme „ Aars ypperste Præst, spaaede han, at JEsus skulde døe

„ for Folket; og ikke for Folket alene; men han skulde og „ samle til een Hob de Guds Børn, som vare adspredte. „ Derfor raadsloge de fra den Dag, at de kunde slaae ham „ ihiel." Dette Sted behøvede vist, om noget andet, en oplysende Anmærkning. Men det kommer os for, som Forfatterens korte Anmærkning kun mere fordunkler end oplyser det. Man kan ikke vel forestille sig, at Christus her i Raadet er bleven anseet for andet, end en Oprører, der ved falske Jertegn gav sig ud for Messias og den forventede Jøde-Konge, og som derfor læt kunde paadrage den hele Nation Romernes Had og derved Krig og Ødelæggelse. Thi havde de virkelig erkiendt ham for den sande Messias efter deres Begreb, skulde de vel aldrig have lagt Raad op om at slaae ham ihiel som en Oprører, men snarere selv under hans Fane giort Oprør med den hele Nation. Nu kommer det meget an paa, i hvad Tone Caiphas har taelt, endten Meeningen af hans Ord er denne: hvor vildraadige ere I, og betænker ikke, at det er bedre, at eet Menneske dør, end at det hele Folk skal omkomme; eller denne: hvor liden Indsigt har I i den Artikel af vor Religion om Messias, og betænker ikke, at det er os Godt, at han dør, som en Forsoner for det hele Folks Synder. Man vil uden Tvil anse den første Meening, som den rimeligste hans Ord kan give af sig, og da er det klart, at han har taelt som en Forræder af Christi Sag. Saaledes maa Forfatteren og have anseet hans Ord, naar han anmærker dette derved: „ Den ypperste Præst har uden Tvil haft sin „ Hensigt til Jødernes brugelige Formul ved saadan Henret„ telse, da det hedde: Hans Død blive en Forsoning for „ ham og det ganske Israel." Har han brugt en Talemaade, som var brugelig ved Misdæderes Henrettelse, saa maa det og have været hans Meening, at han har vildet have ham behandlet som en Misdæder, der ved falsk Lærdom oprørte Folket. Men hvad for Anstød møder nu ikke her i Henseende til Evangelistens følgende Anmærkning? Hvor uværdig en Mand var Caiphas for at være en virkelig guddommelig Prophet? Vare disse Tiders ypperste Præster og erkiendte for virkelige Propheter? Hvorledes kan en forræderisk Tale til et Menneskes Henrettelse, som en Misdæder, blive til en Spaadom om JEsu Forsoning for Folkets og al Verdens Synder?

der? Hvorledes vil man igiendrive den Indvending mod Evangeliſten, at han har fordreyet en Tale om een Perſons, ſom en Misdæders Opofrelſe, for at redde et heelt Folks timelige Ødelæggelſe, til en Spaadom, og hans Henrettelſe til en almindelig Forſoning for al Verden, da dog **Caiphas** ganſke udtrykkelig taler om een **Perſon** (εἷς og paa et andet Sted ἕνα) modſat **det hele** (ikke Verdens Folk) men **jødiſke Folk**, og **hans Henrettelſe**, ſom en Misdæders, modſat **Folkets og Nationens Ødelæggelſe ved Romerne. Det er bedre**, vil han da ſige, **at een Perſon døer, end at vor hele Nation ſkal blive ødelagt** (ſc. af Romerne). Vil man nu paa den anden Side, for at redde Evangeliſten for ſaa haard en Beſkyldning, antage den anden anførte Meening, ſaa møder os først den Vanſkelighed, at **Caiphas** taler alt for tydelig og beſtemt (εἷς ἄνθρωπος og ὅλον τὸ ἔθνος) om **een Perſon** og ſin egen Nation for at forſtaaes i ſaa almindelig en Meening. Dernæſt maatte man ſætte forud, at **Caiphas** ey alene har erkiendt JEſum for den ſande Meſſias, men og har haft det rette Begreb om ham, ſom en almindelig Verdens Forſoner, og at han har vildet bibringe ſine andre Colleger i Raadet det ſamme Begreb med en Bebreydelſe, ſom om det havde været dem en læt Sag ſelv at indſee og betænke, og de maatte da derpaa, ſom det hedder i Slutningen af ovenanførte Sted, have raadſlaget om at ſlaae ham ihiel, ſom den rette Meſſias og en almindelig Verdens Forſoner, for at fuldbyrde Guds Raad til vor Salighed. Men tillader Hiſtorien og Skriften ſelv ſaadanne Tanker om **Caiphas** og hans andre Colleger, og erkiendes og beſkrives de ikke overalt ſom Perſoner, der i vor Chriſto har miskiendt den ſande Meſſias, og der har ladet ham henrette, ikke ſom en almindelig Forſoner, men ſom en Oprører og Misdæder? End mere, da kunde **Caiphas**'s Tale i det høyeſte dog ikkun have paſſeret for en Underviisning, han gav Raadet om Chriſto, men ikke for en Spaadom. Hvad er da her at giøre? hvorledes ſlipper man ud af diſſe Vanſkeligheder paa begge Sider. Recenſenten vover her den Anmærkning, at Evangeliſtens Ord: **Men dette ſagde han ikke af ſig ſelv o. ſ. v.** er en parenthetiſk Reflexion han giør ſig over **Caiphas**'s

Tale i Raadet, og det i en Meening, ſom følgende Paraphraſis tydelig ſkal lægge for Dagen: „Hvor raadvilde ere „J, og betænker J ikke, at det er os bedre, at eet Menne„ſke døer, end at det hele Folk ſkal omkomme. (Men dette, „ſom er og var ſandt i en langt anden og videre Meening, „end han nogenſinde har foreſtillet ſig, maa han ikke ſaa be„qvemmelig af egen Drift være falden paa at ſige, men, „ſom han var dette Aars ypperſte Præſt, og det ſkikker ſig „ret vel for en ypperſte Præſt at ſpaae, efter den høye Ga„ve, ſom de fordum har haft, og endnu gierne vill tilegne „ſig, ſaa har han virkelig efter en forborgen Indſkydelſe, „uden ſelv at vide det, forud ſagt det, ſom og virkelig ſkul„de ſkee i en langt anden Meening, nemlig, at JEſus ſkul„de døe for Folket, og ikke, ſom han tænkte, for dette Folk „alene, men paa det at han ſkulde ſamle alle Guds Børn, „der ere adſpredte i den hele Verden, til een Hob). Dette „Caiphæ Raad giorde da den Virkning, at de fra den „Dag af raadſloge om at ſlaae ham ihiel.“ Efter denne Forklaring bliver Caiphæ Tale af Evangeliſten ey anſeet ſom en egentlig Spaadom, han ſelv efter guddommelig Aabenbaring har været ſig bevidſt om Chriſto, ſom en almindelig Forſoner, men ſom en i Henſeende til ham blind Indſkydelſe, hvor i der ſtak en betydelig Skiønt ham ſelv ubekiendt Alluſion til det, ſom virkelig ſkulde ſkee, at Chriſtus nemlig ſkulde døe ſom en virkelig guddommelig Forſoner, ey alene for det Jødiſke, men og for det hele Verdens Folk. Man behøver da ikke at troe, at Caiphas har af GUd været begavet med en egentlig og virkelig prophetiſk Aand. Om Forfatteren har anſeet ham derfor, ſkal vi ikke kunne ſige. Han anmærker kun meget ubeſtemmende, at den prophetiſke Aand, ſom var given de ypperſte Præſter, havde ophørt i de 400 Aar efter det Babyloniſke Fængſel. Men om de Ord, **indtil nu den er bleven fornyet i Caiphas**, ſkal forſtaaes derunder, vide vi ikke. Heumann har næſten mistvivlet om Mueligheden af dette Steds rigtige Forklaring, og ſiger reent ud, at ingen hidindtil har fornyet ham. Selv vover han een, ſom Recenſenten ved Eftersyn befinder meget at ſtemme overeens med ſin. Kun dette ſynes utroeligt, at Caiphas ſkulde virkelig være kommen frem i Raadet, ſom en i ſin egen Indbildning begeiſtret Mand, og ſom vilde bilde ſine Colle-

ger

ger det samme ind, at hvad han talte var ham indgivet af Aanden. Thi det Raad han gav, havde sin sövelige og naturlige Anledning i deres Frygt for Romerne. Men det kan ellers vel være, at de ypperste Præster har i Almindelighed udgivet deres Kiendelser og Udsagn for guddommelige Orakler, hvilket betegnes ved προφητευειν, og at Evangelisten dertil alluderer, og vil sige, at spaaede han aldrig før, saa spaaede han nu rigtig efter en forborgen Indskydelse. Hans haarde Tiltale til sine Colleger beviser heller ikke, at han just i denne Sag har givet sig ud for begeistret, saasom han alene bebreyder dem Raadvildhed i en Sag, som han meente, man kunde gaae lige til uden al Betænkning. — Vi kan ikke ansøre flere af Forfatterens historiske, geographiske, philologiske, antiquariske, harmoniske meer og mindre betydelige Anmærkninger. De fleste ere kun Citationer, og selv over han kun faa Tanker. — Endnu savne vi en tredie Art af harmonisk Levnets-Beskrivelse om JEsu Christo, hvis Forfatter nemlig hverken er Paraphrast eller Oversætter, men blot pragmatisk og i Henseende til Stilen original Historieskriver, og som i underspyede Anmærkninger afgiør og oplyser, hvad som i Historiens prägmatiske Afhandling selv ikke bequemmelig kan indføres, og saadan en Forfatter til saadan en Historie i vort Danske Sprog var vel at ønske.

Leipzig. Apocalyptischer Catechismus, oder catechetische Erklärung der Offenbahrung Johannis, auf eine deutliche und fäßliche Art vor die gemeine Christenheit abgefasset von M. Johann Friderich Fritsch. 1773. 410 S. foruden 69 S. Fortale i 8vo. — Forfatteren kalder denne sin Commentar en Catechismus, fordi der staaer et kort Spørsmaal over enhver Paragraph, som indtager en heel eller halv Side. For Ex. Indledningens første Spørsmaal er: Was soll in dieser Einleitung abgehandelt werden? Dette giør nu vel ikke nogen catechetisk Methode, og man maa her alene ved en Catechismus forstaae en Bog, som enhver kan læse og forstaae. Ved den almindelige Christenhed, som Forfatteren catechiserer for, forstaaer han Christne af forskiællig Stand og Anseelse, som ikke giøre de theologiske Videnskaber til deres Hoved-Øyemærke, og ey ere øvede i Skrift-Fortolkningen.

Altsaa er Bogen og skreven for Lærde, men burde vel i den Henseende have været noget anderledes indrettet, naar disse skulle læse den til Ende. For Theologer i egentlig Forstand er den efter Forfatterens egen Anmældelse ikke skreven. Imidlertid har han sine Læsere til Gefall, de være nu hvem de ville, lagt den Lutherske Oversættelse til Grund, og derimellem indstikket sine Forklaringer, undtagen hvor noget udførligere maatte afhandles. Fremdeles har han tilsidesat alt, hvad som alene angaaer theologiske Lærde, saasom Kritik og andet deslige. Dog i Henseende til det philosophiske forsikrer han, at han har brugt hvad som var at bruge. I øvrigt antager han, at Aabenbaringen indbefatter ligesom de gamle prophetiske Bøger, foruden de vigtige Troens og Pligters Lærdomme, ey alene tydelige Billeder, men endog Spaadomme med egentlige Ord; at man bør forklare paa en ganske egentlig Maade alt hvad som er tilkommende og bliver forestillet uden Billede; at alene hvad som heraf rækker ind i Evigheden er forestillet under Billeder, at et Billede kan efter forskiællige Omstænde fortolkes paa forskiællig Maade o. s. v. I Begyndelsen af Fortalen har Forfatteren at bestille med visse Modstandere af Apocalypsis, og med det Apocalyptiske Studiums Foragtere. Han nævner ingen, men han peger kun med Fingrene paa sine Modstandere, og sammenligner dem og deres Skiæbne med den onde vantroende Bande til Noahs Tid. For Resten lader han det ikke mangle paa eftertrykkelige Talemaader, og erindrer sine Læsere, at det længe tilforn er forudsagt, at forkeerte Lærdomme, skulde og finde deres Bifald; men at der og gives et Modpartie, der ikke lader sig forføre, men vel kunde igiendrive de giorte Indvendinger. Indledningen handler i 3 Afsnitter om Bogen i Almindelighed, hvor og naar den er skreven (nemlig A. C. 96.) om dens Absigt, Vigtighed og Inddeeling. Fremdeles om dens guddommelige Anseelse. Man erindrer, at Forfatteren har afhandlet denne Hoved-Punkt alt for cenſidig. Endelig handles om Bogens Hoved-Indhold og dens Forklaringsmaader, om hvilke dog intet videre siges, end at der gives forskiællige. De tre første Kapitler af Aabenbaringen forestiller Christi Magt og Nærværelse i sin Meenighed herpaa Jorden derved, at han som en befalende HErre lader sin Sekretair skrive til de 7 Meenigheder

der i saadan en Tone, at han derudi aabenbarer sin Alvidenhed, Allesteds-Nærværelse og Retfærdighed. Disse Breve indbefatter ingen Spaadomme om Kirkens tilkommende Skiæbner, ligesaa lidet som Kap. 4 til 7. hvor Christi Herlighed i Himmelen beskrives derved, at Opdagelsen af Guds hemmelige Raadslutninger i Henseende til Kirkens Skiæbner, tilligemed den givne Magt til at udføre dem og Herskabet over den heele Verden, Himmel og Helvede, bliver ham paa en høytidelig Maade tilegnet, for Ex. det femte Segl betyder Christi Magt over de Salige, ligesom og det siette hans Magt over de Fordømte. Kap. 8. 9. angaaer først Spaadommene. De 6 første Basuner bekiendtgiøre ligesaa mange store Begivenheder, af hvilke den Sidste er den Dødeliggelse, som Soracenerne anrettede i det 7de, 8de og 9de Aarhundrede. Kap. 10 og 11. forekommer et Anhang til denne sidste Spaadom, hvilket forudsiger Ting, som først i tilkommende og endnu temmelig vidt fraværende Tider skulle gaae for sig i Orienten, hvor de Christne endnu ikke hidindtil ved Undertrykning har ladet sig bedre. I det 11te Kap. skal man næsten forstaae alt paa en egentlig Maade. Der skal for Ex. opstaae tvende store Propheter til Jerusalem, som skal giøre Mirakler, dræbes og blive levende igien o. s. v. Den 7de Basune bekiendtgiør den Vesterlandske Kirkes Skiæbne fra 9de Aarhundrede. Kap. 12. beskriver Christendommens Udbredelse i de nordlige Lande, i sær i Sachsen, og fortæller summarisk Forfatningen af den Vesterlandske Kirke fra 9de til 19de Aarhundrede. Kap. 13 og 14. handler om Pavedommet, Reformationen og andre Guddommelige tildeels endnu ikke ganske udførte Foranstaltninger til Skade for Pavedommet. Fra Kap. 16de forekommer lutter saadanne Ting, som endnu ere tilkommende, og som har Hensigt til det Antichristiske Riges Omstyrtning og Kirkens derpaa følgende Herlighed. Forfatteren vil ikke nøye forklare dette, og hvad han siger derom, har man ikke været i Stand til at bringe i et bequemt og ordentlig Sammenhæng. Ved Kap. 20. forkaster han det Drømmeverk om det Millenariske Aar paa Jorden. Kun nogle Martyrer skulle endnu opstaae for den almindelige Opstandelse, og regiere i Himmelen med Christo tusende Aar, førend de andre Helgene og komme derhen. —— Man anseer Forfatterens Forklaringer for ikke min-

mindre vilkaarlige end hans Forgængeres ere i de fleſte Stykker. De blive det end mere derved at han forklarer et Vers allegoriſk, et andet egentligen, uden at han, ſaavidt man har mærket derved har bundet ſig til viſſe Regler. Man bifalder, at han har holdt ſin Meening tilbage over de Ting, ſom han endnu anſeer for uopfyldte. Men om de allerede opfyldte taler han i en alt for afgiørende Tone, der hvor hundrede andre ſeer endten ſlet intet eller noget langt andet. De Begivenheder, paa hvilke han anvender Spaadommene, burde han i det mindſte nøye have fortalt, men ogſaa derudi er han yderlig flygtig og bliver alene ſtaaende ved det Almindelige. Kun om det Stykke, ſom ſkal betræffe Reformationen taler han noget nøyere i Fortalen. Han finder for Ex. der Sachſen, den Augsburgiſke Confeſſion, og Rigsfyrſterne, ſom har underſkrevet den; thi Qvinden (Kirken) blev givet Ørnens Vinger, og hvem kiender ikke Rigs-Ørnen?

Göttingen. Et Juul-Programma af Hr. D. **Zacharia** handler paa tvende Ark de Chriſto homine, filio Dei. Der er ingen Tvil om, at jo det Navn **Guds Søn** bliver brugt om Forløſeren i den Hellige Skrift ey alene i den Fald, naar der tales om ham efter hans guddommelige Natur, ſom ſand Gud, der er af lige Væſen med Faderen og fra Evighed af paa det nøyeſte med ham forenet, men endog hvor der tales om ham efter hans menneſkelige Natur og det Menneſke Chriſtus, Maria's Søn, er Subjectet. Naar ikke diſſe Steder bliver underſkillede fra hinanden, ſaa kommer deraf ſtore Vanſkeligheder, ſom har givet Antitrinitarierne Anledning til meget ſkinbare, ſkiøndt ligeſaa ugrundede Indvendinger og deres Modſtandere til tvungne og lidet fyldeſtgiørende Beſvarelſer. Hr. D. Zacharia henfører til den ſidſte Claſſe Luc. I. 32. 35. Joh. V. 19. o. ſ. **Col. I. 14. Hebr. I.** og **Rom I. 4.** og angiver ved ethvert Sted de exegetiſke Aarſager, hvorfor der ikke tales om Chriſto, ſom ſand Gud, men om Chriſto, ſom Menneſke. Nu kommer der an paa det Spørsmaal, hvorfor? eller i hvad for en Meening det Menneſke Chriſtus kaldes Guds Søn? De giøre alt for lidet derof, ſom henfører dette Navn alene til det Kongelige Embede, og man maa antage til Grundſatz, at dette Navn betyder noget, ſom aldeles ikke tilkommer endten

Men-

Menneſker eller Engeler, men ophøyer Chriſtum over begge. Den ſande Grund ligger derfor i dette Menneſkes Foreening med den guddommelige Natur. Han er altſaa Guds Søn først og fornemmelig i Henſeende til ſin guddommelige Natur, dernæſt ſom Menneſke, fordi Guds Søn er bleven Menneſke, og endelig formedelſt det ham ſom Menneſke meddeelte og i Ophøyelſens Stand fuldkommen brugte Herſkab over og guddommelig Dyrkning af alle Kreature, der juſt have deres Grund i Foreeningen, ſom her udførlig bliver viist. Hr. Z. tager heraf Anledning til at viſe, hvor bibelſk og grundet, denne vore Theologers Lære er om de tvende Naturers Samfund i Chriſto, ſom kommer af deres Foreening til een Perſon, og modſiger dem, ſom antager en blot Fælledſkab af Navn, men ikke af den guddommelige Majeſtæts Egenſkaber og Rettigheder. Ligeſaa bliver ved den bibelſke Brug af dette Navn, om det Menneſke Chriſto, vore Læreres Foreſtillinger om Chriſti Stænders Forſkiellighed i Henſeende til Brugen af de guddommelige Egenſkaber fortræffelig ſtadfæſtet. Og alt dette giver end ydermere Anledning til en nyttig Advarſel mod den i de nyere Tider ſædvanlige Forkaſtelſe af ſaadanne Lærdomme, hvilken har ingen anden Grund, end den Mangel, grundig at underſøge den Hellige Skrift, og det er en virkelig Vankundighed i Skriften, naar hine Lærdomme blive giorte foragtelige under Navn af theologiſke Spisfindigheder, ſyſtematiſke Speculationer o. a. m.

Leipzig. Diſſertatio de pœnis pro freqventia Delictorum temperandis Præſide *Joh. Ludov. Erneſto Püttmanno*, J. U. D. Anteceſſore ordin. &c. d. XIX. Jan. 1772. ad Diſceptandum propoſita a *Gotth. Hioh Burghart*, Elſterbergenſi. 12 S. Denne Afhandling, ſaa liden den er, indbefatter alligevel paa faa Blade mange nye Beviis paa Hr. Prof. **Püttmanns** litterariſke Kundſkab i den ſmukke Jurisprudentze. Det her foredragne Spørsmaal er, om ved Forbrydelſer, der meget ofte begaaes, den ellers ſædvanlige Straf derfore bør formildes. Først beſvarer han **Tiberius**, ſom hos **Tacitus** meener, at man ſlet ingen Straf burde lægge paa gamle rodfæſtede Laſter og Forbrydelſer. Hvis dette ſkeede, ſaa ſkulde Staterne ikke længe kunne vedvare.

vare. Forbrydere maa ſtraffes, og deres Straf være beſtemt. Men om en Art af Forbrydelſer tager Overhaand, ſaa har de Gamle og de Romerſke Love I. 16. §. 10. π. de poenis, I 1. π. de Abig. paaſtaaet, at Strafferne maatte ſkiærpes, for at hemme det Onde. Kun Paullus Rei. ſent. Lib. A. tit. 3. §. 5. ſynes at være af anden Meening, og i det han ſiger, Fures vel Raptores balneorum plerumqve in metallum aut opus publicum damnantur, ſaa føyer han til, nonnunqvam pro freqventia admiſſorum judicantis Sententia *temperatur*. Af denne Grund drager **Water** in Obſ. L. I. v. 13. til Feldts imod **Paullum**. Men Forfatteren viſer, deels at det Ord temperare, ey altid betyder at formilde, men og det ſamme ſom accommodare; deels og, at **Paulli** Ord gaaer ud paa den Fald, naar mange Perſoner tilſammen har begaaet een Forbrydelſe, da **Paullus** altſaa ikke modſiger andre Juriſter. Hr. P. Meening er, at naar en Art af Forbrydelſer tager Overhaand, det fritager ikke de enkelte Forbrydere fra den ſædvanlige Straf, men at man derimod maa formilde Straffen, naar et ſtort Antal af Mennesker tilſammen har begaaet een Forbrydelſe.

Breslau. Von den Sitten und Gebrauchen der Römer. Aus dem Franzöſiſchen. 1772. 424 S. i 8v. For en Franſk Bog af det Slags Videnſkab, er Originalen altid god nok, og ſaavidt man nøyere har giennemlæſt den, har man ikke bemærket vigtige Urigtigheder. Fortællingen er ſimpel og flydende. Efter forudſkikkede Betragtninger over Romernes Character, Politik og Statsforfatning handler Forfatteren i den første Bog om Sæder og Skikker i privat Levnet; i den anden om de forſkiællige Regierings-Former og Øvrigheds-Perſoner; i den 3die om Finanz-Væſenet og Krigsmagten, om Religionen og de der henhørende Skikker. Denne Orden var nu vel ganſke god, hvis man i de enkelte Kapitler havde seet meget mere paa en naturlig Forbindelſe. Overalt kan man ikke nægte, at jo Forfatteren overgaaer mange andre Compilatorer i det Fag, og man vil have Begyndere Bogen anbefalet.

Paris. Hiſtoire de Photius, Patriarche ſchismatique

tique de Conſtantinople, par le P. L. H. F. 1772. 356 S. i 8vo. Denne Hiſtorie er ſkreven med ſtørſte Hæftighed mod en Mand, hvis efterladte Skrifter fortiener Eftervердens Tak, og ſelv vidne for ham. Denne Mand, der ſkal have underſtukken ſaa mange Vidnesbyrd, har i ſit Bibliothek viiſt den ſtørſte Oprigtighed og Sandheds Kiærlighed, ſom paa de Tider ey havde ſin Lige. Derimod ere der i de Kilder, ſom Hr. P. har brugt, aabenbare Spor, ey alene af et giftigt Had, men endog af tydelige Løgne. Derimod viſer Forfatteren de fortræffelige Raad, ſom Photius har givet Bulgarernes Konge, ſom ſin aandelige Søn, hvilke han her har bragt i et Udtog. Men Photius vilde ey uden Betingelſe overgive ſig til den Romerſke Biſp, og man kiender her atter en Kirkes Geiſt, der anſeer alle andre Chriſtne ſom Rebellere, naar de ikke vil erkiende dens Herſkab. Til Slutning forekommer Obſervations ſur le Fanatisme imod Voltaire.

Göttingen. Academicæ Prælectiones de cognoſcendis & curandis præcipuis C. H. Affectibus. 1772. 668 S. ſt. 8v. Liv-Lægen Hr. **Vogel** er Forfatter af dette Skrift og har beteint ſig af ſamme til ſine Akademiſke Forelæsninger. Det er en fuldſtændigere Lærebog, end ſædvanligt er, og altſaa en koſtbar Haandbog for enhver practiſk Læge. Den indbefatter og de ſtældenere Sygdomme, ſom man ſavner i andre Lærebøger, og en ſtor Skat af de beſte Jagttagelſer til den ſpecielle Semejotik. I ſær udmærker Forfatteren ſig fra ſine Forgiængere ved Lægemidlernes Valg. Han taler for mange, ſom man ellers holder for ukraftige og uſikkre, og derimod nedſætter mange, ſom man ofte meget har roeſt. Bogen er en Frugt af en 20 Aars Erfaring og endnu længere Læsning i de ældre og nyere Skribentere.

Hamburg. **Blicke in die zukünftige Ewigkeit, zur Erweckung heiliger Sorgfalt einer ſeeligen Verewigung ſtets fähig und gewiß zu ſeyn, gelenket von** D. Johann Dietr. Winkler. 1772. 298 S. i 8vo. Den berømte Hr. Forfatter leverer hermed temmelig udførlige Afridsninger af hans i forrige Aar over Søn og Feſt-Dags Evangelierne holdte Prædikener, hvilke have for ſaa vidt eet

Ind-

Indhold, ſom de alle tilhobe indbefatte Betragtninger over Evigheden, over Forberedelſen til ſamme, over Bevægnings-Grundene til Fromhed og Dyd, og de Troſtegrunde, ſom kan tages af det tilkommende Livs Betragtning.

London. The advancement of Arts and Manufactures, of deſcriptions of uſeful machines and models contained in the Repoſitory of the Society for the encouragement of Arts, manufactures and Commerce, by William Bailey, regiſter to the Society. 1772. 160 S. ſt. 4to. Dette Værk indbefatter enkelte og ſammenſatte Redſkaber, ſom ere opfundne til Landhusholdningens og Haandværkernes Fornødenhed og ere overgivne til Sælſkabet. Man kan ikke vel foreſtille ſig dem uden ved Hielp af Kobberne, ſom ere aftrykte for ſig ſelv i Folio paa 55 Plader. Tilſidſt leveres en Fortegnelſe paa alle de Perſoner, ſom hidindtil af Sælſkabet har bekommet Priſer.

Halle. Geo. Caſp. Kirchmayeri Opuſcula VI rariſſima de Latinitate Digeſtorum & Inſtitutionum Divi Juſtiniani Imp. collegit & præfatus eſt Geo. Sam. Madihn, Jurisconſultus & Anteceſſor Regiæ Fridericianæ. 1772. 8vo. Diſſe bekiendte Academiſke Afhandlinger, der vare bleyne meget ſiældene, har Hr. Prof. Madihn, da han endnu ſtod ſom Lærer her ved Univerſitetet, befordret til Trykken, hvormed han har giort Elſkere af den elegante Jurisprudentz en behagelig Tieneſte. Deres Værd og Nytte i at underſøge Ordenes ſande Forſtand i de romerſke Love, er for længe ſiden afgiort.

Leipzig. D. Carl Wilhelm Pörner, Churfürſtl. Sachſiſchen Bergraths, chymiſche Verſuche und Bemerkungen, zum Nutzen der Farbekunſt, zweyter Th. 1772. 604 S. ſt. 8vo, foruden Regiſter. Nærværende anden Deel af dette for Farvekunſten umiſteligs og lærerige Værk, begynder med den 7de Afhandling, ſom indbefatter Forſøg at farve Uld og Bomuld med Braſilien-Træe, 8) Forſøg at farve med rødt Sandel-Træe, 9) Forſøg med at farve rød eller Grapp, 10) Forſøg med Cochenilla, 11) Forſøg med Indigo, 12) Forſøg over de Farver, ſom kommer af de farvende Legemers Sammenblandinger.

No. 13.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 31te Mart. 1774.

Sorøe. Gerhard Schönings **Norges Riges Hiſtorie, anden Deel, indeholdende Rigets Hiſtorie under Kong Harald Haarfagers og hans tvende Sønners Eriks og Hagens, Regiering fra Aar 863 til 963.** 1773. — Denne Deel af Forfatterens Norſke Hiſtorie indbefatter altſaa kun en Tid af et Hundrede Aar. Man tør i den Henſeende ikke befrygte, at ſaa kort en Tids Hiſtorie afhandlet i et eget Bind for ſig ſelv, ſkulde derfore være fyldt med en Hob uvedkommende Ting, eller alt for ſpecielle for at have Sted i et Riges almindelige Hiſtorie. Meget mere har Forfatteren i den Henſeende ſtræbt at bruge den fornødne Skiønſomhed med at giøre det rette Valg, og iblandt de forekommende Tildragelſer ſaavel at udelukke alle uvedkommende Ting, ſom og ey at forbiegaae noget, der kunde ſætte Tingene i det rette Lys, og viſe deres Aarſager, deres Sammenhæng, deres Virkninger og Følger for derved at ſkaffe Hiſtorien ſit rette Liv og ſin ſande Nytte. Forfatteren har og med denne Deel giort Begyndelſe til at opfylde det Løfte, han har giort i Fortalen til den første Deel, nemlig at han efterhaanden vilde fremſtille for Læſerne ſine Norſke Forfædre ey alene i Feldten i Krigs- og Stats-Sager, men ogſaa i deres Handteringer, deres Sæder, deres Huusvæſen, deres Religion, deres Øvelſer og Tænkemaade. For Reſten troer han, at den Norſke Hiſtorie,

naar den rettelig behandles, kan blive ligesaa interessant og nyttig, som nogen anden, om den endogsaa ikke kunde opvise saa store og glimrende Scener, som en Deel andre Landes Historier, saasom det Prægtige i Historien er ey altid det Væsentlige, det Nyttige og Lærerige, hvoraf man skal lære ret at kiende Menneskets i alle Henseender. Dog fattes det den Norske Historie ogsaa i denne Tids Periode ikke paa saadanne Tildragelser, som kan give den en glimrende Anseelse. Den er udført i trende Hoved-Afdeelinger, af hvilke den første, efter en kort Indledning, handler om det Norske Monarkies Oprettelse og Tilstand under Kong Harald Haarfager, den anden forestiller den Norske Stats og Monarchiets Tilstand under Kong Erik den Første, kaldet Blodøxe, den tredie beskriver Regieringens Tilstand i Norge under Kong Hagen den Første, kaldet den Gode, eller Adelsteins-Foster. Endelig er tilføyet et Anhang om de Norskes Bedrifter udenlands, og om en Deel Norske berømte Mænd under Kong Haralds og hans tvende Sønners Regiering, saavidt derom ey tilforn i Historien er erindret. — I den forudskikkede Indledning anfører Forfatteren nogle Forvarsler for Harald Haarfagers Fødsel, saavel som og nogle overordentlige Hendelser ved hans Opdragelse. Dette har da den Norske Historie tilfælles med de Romerske og Græske Historier, at de har ikke kundet lade store og betydelige Personer, som Forsynet havde bestemt til at spille store og anseelige Roller i Verden, træde saa slet og ret ligefrem paa Skuepladsen, uden at de ved nogle endten ganske opdigtede eller ved Digt udpyntede sælsomme Tildragelser med dem fra Fødselen af maatte giøre Læseren opmærksomme paa og for en Deel og saavidt bekiendte med deres Personer, som kunde være nok for at vente af dem saa store Ting, som Skribenterne herefter vilde fortælle om dem. Vel fortæller Forfatteren her ikke disse Forvarsler og Drømme og sælsomme Begivenheder, som saadanne historiske Facta, hvilke han selv fæster Troe til, dog troer han, at der og under de fabelagtige Fortællinger, ligger nogle historiske Sandheder forborgne. Disse Sandheder ere, at der har været en Norsk Herre, ved Navn Dofre, som har boet paa Dofrefiæld, der efter ham, som en Biergboer, har faaet dette Navn: at den unge Printz Harald er for en Tid bleven opdragen hos denne Dofre,

re, formedelſt et mellem ham og hans Fader Kong Halfdan opkommen Uvenſkab, hvortil Dofre maa have været den fornemmeſte Aarſag, hvilket dog formodes at være ſkeet med hans Moders Ragnhilds og andre Paarørendes Vidende og Samtykke. Ikke deſto mindre har Forfatteren her efter andre Skribenteres fabelagtige Beretninger fortalt det uſædvanlige og overordentlige ved Printzens Fødſel og Opdragelſe, og det, ſom han ſelv ſiger til Slutning, for at gjøre Læſeren opmærkſom paa den ſtore Forandring, ſom ved ham er tilvejebragt i Norden, nemlig det Norſke Monarchies Oprettelſe. Han har altſaa med det ſamme, uden ſelv her at ſige det, og maaſkee uden ſelv engang at have tænkt derpaa, givet os at forſtaae, i hvad Henſigt Hiſtorieſkriverne har for en Deel opdigtet deſlige Fabler, og endten derunder ſkiult eller dermed udſmykket de virkelige Tildragelſer, og at de dermed kun har ført ſig op ſom Prologiſter til prægtige Skuespil. Viſt er det, at diſſe Fabler kan endnu gjøre ſamme Virkning, hvad endten de fuldkommen troes eller ikke, nemlig, at man ved deres Læsning ſeer Kong Harald an ſom en Perſon, af hvilken man herefter i Hiſtorien har at vente ſtore Ting, og kan det derfor ikke laſtes, at Forfatteren har anbragt diſſe Fabler, ſom de fortælles, i før da han tillige har givet Læſeren Anviisning til at trække noget Sandt ud deraf. Artigt nok er det derved udmærkede Forhold mellem Achilles og Chiron paa den ene, og Harald og Dofre paa den anden Side. Hans Moder Ragnhild ſkal og, da hun gik frugtſommelig med ham have haft en Drøm af ſamme Art, ſom Kong Alexander den Stores Moder, og Aſtyages om ſin Dotter-Søn Cyrus. — Vi komme nu til Hiſtoriens første Afdeeling, hvor man ſtrax i Begyndelſen med Fornøyelſe vil læſe den Beſkrivelſe Forfatteren har giort paa Tilſtanden i Norge til den Tid, da Harald Haarfager tiltraadde Regieringen. Han viſer, at man uden Vildfarelſe kan anſee Kong Halfdan for at have lagt Grunden til den ſtore Bygning, ſom hans Søn ſiden opførte, hvortil Omſtændighederne paa den Tid vare ham ſærdeles gunſtige og føyelige, foruden det at han ſelv var en ærekiær Printz og bequem til ſtore Foretagender, ſkiøndt han var kun meget ung, da han kom til Regieringen. Han ſkal desuden, efter de Gamles Beretning, dertil være bleven opmuntret af ſin

Foſter-Fader Dofre. De mange ſmaa Norſke Staters indvortes Magt var bleven ſvækket formedelſt Printzernes indbyrdes Krige. De Danſke, Svendſke, Franſke og Engelſke Kongers Exempler vare desuden Opmuntringer nok for en ſtridbar og ærgiærrig Printz til at forſøge det ſamme i Norge, ſom de havde vovet hver i ſit Rige. Forfatteren holder for rimeligt, at Kong Halfdan ſelv havde allerede hemmelig arbeydet paa dette ſtore Værk. At domme efter denne Forfatterens Beſkrivelſe, kommer det os for, ſom Kong Halfdan har været i Henſeende til hans Søn Harald, hvad den Macedoniſke Philip var i Henſeende til ſin Alexander, og vi ſyntes næſten ved Læsningen ligeſom forflyttede fra Norge til Macedonien. Thi juſt ſaaledes havde Philip banet Vey for Alexander, ſom Halfdan her for Harald. Den unge Konges Morbroder Guttorm, ſelv en ung Herre, blev Haralds Formynder, og forvaltede Regieringen i hans Mindreaarighed. Han var tillige Hofmarſkalk og Chef for de Kongel. Huustropper. Aldrig ſaaſnart var Halfdan død, førend adſkillige Norſke Konger, ſom af ham vare ſkilte ved deres Lande, angrebe Haralds Lande hver paa ſin Kant, for igien at erobre, hvad ſom enhver holdte for ſit. Diſſe ſkaffede Guttorm paa een Gang nok at forrette. Men han tillige med Kong Harald angreb en efter anden og giorde deres Anſlag til Intet. Hermed var nu allerede giort det første Skrit til Monarchiet. Denne lykkelige Begyndelſe gav begge Printzerne Mod nok til at gaae videre, og dertil fik Harald endnu denne beſynderlige Anledning, ſom allermeeſt oplivede hans Mod. Dens Fortælling opliver endogſaa Hiſtorien ſelv. Der var paa de Tider i Uplandene en ugemeen deylig, ung og riig Printzeſſe ved Navn Ragna. Af hende var Harald bleven indtagen. Han aabenbarede hende ſin Kiærlighed ved et Giæſtebud, og fik til Svar: „Jeg „ maatte nok først vide, om du, eller Gandalfs Sønner „ ſkal regiere over Uplandene og Alfhiem.“ Da Kongen derover blev vred og truede, at ville giøre hende til ſin Frille, hvis hun ikke vilde være hans Gemahl, ſkal hun endelig have givet ham dette mandige og kiække Svar: „Han giorde „ bedſt, at vende ſin Vrede mod de mange ſmaa Konger, „ af hvilke Landet var fuldt: Hvad mig angaaer, da er det „ ſaa langt fra Jeg agter at blive nogens Frille, at jeg ey

„ en-

„ engang vil gifte mig med nogen af dem, ſom nu regiere i „ Norge, men ſaadant maatte ſkee med den, ſom turde „ knække Halſen paa bemældte ſmaa Konger, og underlægge „ ſig det heele Land.“ Dette gav Kongen Eftertanke, dette pirrede hans høye Mod, og aflagde han derpaa det eedelige Løfte, ey at ville ægte nogen uden **Ragna**, for hendes Skyld at ville undertvinge ſig heele Norge, og ingen anden Gud fremdeles at ville dyrke uden den eene ſande Gud, der havde ſkabt Himmel og Jord. Printz **Guttorm**, ſom var tilſtede, forbandt ſig ogſaa da ved et høytideligt Løfte, ey alene til at ſtaae Kongen bie i hans berømmelige Foretagende, men og til at dyrke den ſamme Gud, ſom Kong **Harald**, og for ſin ſaavel her i, ſom i andre Ting udviſte Nidkiærhed blev han af Kongen beæret med **Hertugs** Titel, hvilket dog den Gang var meer end en blot Æretitel, og betydede det ſamme ſom Feldherre og Chef for de Kongelige Huustropper (Liv-Garde.) Denne Tildragelſe med Printzeſſen **Ragna** meener **Torfæus** at være den ſamme, ſom af andre fortælles med nogle lige Omſtændigheder om Printzeſſen **Gyda**. Men Forfatteren har viiſt, at Skribenternes Beretninger rimeligen maa forſtaaes om adſkildte Tider, Steder, Perſoner og Tildragelſer. Han troer og, at Kong **Harald** ved ſamme Leylighed da ſelv, ſom 12 Aar gammel, har tiltrædet Regieringen, og tillige beæret ſin Morbroder med **Hertugs** Titel, ſom ikke findes tilforn at have været i Brug, og var efter den Tid ogſaa meget rar, da derimod **Jarls** Titel, der næſten var af ſamme Anſeelſe og Myndighed, var mere brugelig. Dog blev **Hertugs** Titel i de ſeenere Tider næſten aldrig brugt uden til Printzer af Kongeligt Blod, og blev ſiden kun en blot Ære-Titel. I Følge ſit giorte Løfte fortſætter Kongen ſine Erobringer Søndenfields, og da han ved lykkelige Seyervindinger var bleven Herre næſten over det heele Søndenfieldſke Diſtrict lige indtil Dofrefield, vendte han ſine Vaaben mod det Nordenfieldſke. Da galt det i ſær om det **Throndhiemſke**, der nu, ligeſom tilforn i **Thors** Tid, var deelt imellem mange ſmaa Konger, hvilket og nu ſom da giorde dets Erobring ſaa meget deſto lættere. Den Throndhiemſke Konge blev fangen, maatte aflægge Troeſkabs Eed til Kong **Harald**, lade ſig nøye med Titel af Jarl, og tage ſine Lande til Lehn af Kongen. Efter **Snorronis** Be-

retning ſkal Kongen da have indført det ſom en beſtandig Lov, at paa alle de Steder, ſom han vandt ved Magt og Sværd, ſkulde al Odel tilhøre ham, og Indbyggerne deraf betale ham Landſkyld, hvad endten de vare rige eller fattige. Over hver Fylke ſatte han en Jarl, hvis Magt og Indkomſter han ſaaledes forøgede, at ſamme var anſeeligere end de ſmaa Kongers tilforn. Jarlen ſkulde baade dømme Folket efter Landets Love, og indſamle de Kongelige Skatter og Indkomſter: „Denne Fortælling (ſiger Forfatteren) gi„ver os et fordeelagtigt Begreb om den unge Kong Haralds „og Hertug Guttorms Regierings-Kunſt. Ved at be„handle dem ſaa haardt, ſom med Sværdet maatte under„tvinges, dem derimod lemfældigere, ſom godvillig over„gave ſig, forøgede Kong Harald paa den eene Side de „Kongelige Indkomſter, ſom til hans ſtore Foretagende var „fornødent, og paa den anden giorde han ſig ſine Erobrin„ger lættere. Ved at giøre Jarlernes Magt og Indkom„ſter ſtørre end de ſmaa Kongers tilforn havde været, „kunde man vente, at mange af Sidſtbemældte ſkulde om„bytte den lidet betydende Konge-Titel med en vel ringere „dog mere fordeelagtig, eller undſee ſig ved et Navn, der „ved Jarlernes ſaa meget ſtørre Magt og Rigdom var kom„men i Foragt.“ Denne kloge Maxime giorde og ſin gode Virkning. Thi ſaaſnart Rygtet derom udſpredte ſig over det Trondhiemſke, indfunde ſig mange af de fornemmeſte og mægtigſte Mænd i Landet hos Kong Harald, hvilke erkiendte ham for deres Konge og bleve hans Mænd til berydelig Lættelſe for ham i hans Forehavende. Den Mægtigſte og betydeligſte blandt dem alle var Hagen Jarl, der nedſtammede fra de gamle Helgelandſke Konger af den Othiniſke Familie, og var nu tillige Jarl over Helgeland, hvorfra han kom Kong Harald til Hiælp med en anſeelig Krigsmagt af Helgelænder. Forfatteren har med megen Rimelighed viiſt, at denne Jarl maae tilforn have været i Forſtaaelſe med Kongen, og at de maa have ſluttet Forbund med hinanden derom, hvortil Jarlen kunde være deſto villigere, ſaaſom de Trondhiemſke Konger havde ſtilt ham og hans Familie ved deres forrige Anſeelſe og Værdighed paa Helgeland, ſaa der paa hans Side var billig Aarſag til at tage Partie med Kong Harald imod dem ſom tilfalles Fiender. Dette ſlutter Forfat-

fatteren fornemmelig af det, at Hagen Jarl er af egen Drift med bemældte Krigsmagt kommen Kongen til Hiælp, saa snart han var kommen over Dofrefiæld og vilde giøre Indfald i det Trondhiemſke, og man finder ikke, at Hagen paa ſamme Maade, ſom andre, har givet ſig under Kongens Lydighed, eller at Kongen har giort noget Krigstog til Helgeland, hvorved Indbyggerne ere blevne tvungne til at give ſig under Kongens Herredømme. Efter adſkillige haarde Træfninger og en haardnakket Modſtand af Indbyggerne bliver endelig Harald Herre over heele Trondelagen, og nu giælder det Nummedalen, ſom og blev undertvunget. Over ſamme Provintz regierede paa den Tid tvende Brødre, Herlaug og Hrollaug. Herlaug, ſom var alt for høyhiertet til at underkaſte ſig fremmet Herſkab, lad ſig ſelv tillige med 12 andre indſlutte i en Høy, og ſamme kaſte til efter ſig. Men Hrollaug, ſom var af anden Tænkemaade, fornedrede ſig ſelv til Jarl, gik ſaaledes Kongen i Møde og underkaſtede ſig hans Overmagt, hvorved han baade befriede ſine Underſaatter fra Krig og bevarede dem deres Odelgods. Denne Tildragelſes Omſtændigheder har Forfatteren anvendt til adſkillig Nytte for Hiſtorien, og iblandt andet uddraget den Slutning deraf, at Kongen maa have anvendt 3 Aar paa at undertvinge ſig det Trondhiemſke, og at Nummedalens Erobring maa være ſkeet omtrent 869. Kong Harald gifter ſig med Aſa, Hagen Jarls Dotter. Forfatteren ſlutter, at foromtalte Ragna maa da være død, eller at Omſtændighederne i andre Maader ſaaledes maa have forandret ſig, at Kong Harald ey har anſeet ſig mere bunden til ſit forrige Løfte. Aſa blev ſaaledes hans første Dronning, og Hagen den, ſom efterdags giældte meeſt hos Kongen. Forunderligt nok er det, at her ved den Leylighed Intet videre tales om forbemældte Ragna, endten ſom levende eller død, da hun dog er foreſtillet ſom en ſaa mærkværdig Perſon. Kongen lægger ſig nu en Flode til for dermed videre at fortſætte ſine Erobringer Nordenfiælds. I ſær lod han bygge for ſig ſelv det bekiendte lange Krigsſkib kaldet Dragen. Forfatteren har ved den Leylighed givet en fordeelagtig Beſkrivelſe paa Kong Haralds Characteer, Hofſtat og Krigsmænd. Herpaa fortælles om nye Uroeligheder, ſom opvaktes Søndenfields og paa de Svenſke Grændſer, hvilke Kongen ſtiller og endelig un-

derlægger ſig Værmeland, ſom den Svenſke Konge Erik Emundſen havde tilegnet ſig, tilligemed Vingulmark, Weſtfold og Romerige, hvilke Provintzer Harald igien bragte til Lydighed, eſterat han havde viiſt Kong Erik Veyen hiem igien til Sverrig. Kong Erik var reyſt om i Vermeland og havde ladet ſig giæſte ſom i en ſig tilhørende Provintz. Dette giorde Kong Harald ligeſaa til ſamme Tid, og vare da begge Konger paa een Tid til Giæſt hos en Adelsmand ved Navn Aage, dog uden at de taalte med hinanden. Men Erik var bleven ſlettere beværtet end Harald. Dette fortrød ham ſaa meget, at da Kongen med Misfornøyelſe drog bort og Aage ledſagede ham hen ad Veyen, gav Kongen ham, ydermere forbittret over hans driſtige Tale, ſit Banеſaar, og reed ſaa ſin Vey. Efter hans Afreyſe fik Harald Raaderum med Værmeland. Man lærer af denne hiſtoriſke Epiſode en vigtig Antiqvitet, nemlig: „at efter „ da værende Forfatning laae til Kongerne viſſe Gaarde eller „ Godſer i hver Provintze, ſom tilhørte Kronen, og bleve „ til viſſe Perſoner med de Vilkor overdragne, at de af Ind„ komſterne ſkulde underholde Kongen, hans Hofſtat og „ Følge, naar han til viſſe Tider, gierne hvert tredie Aar, „ reyſte om i Landet i Rigets Forretninger. Diſſe Forleh„ninger bleve derover kaldte Vietzlor, det er, Giæſtebuds„ Forlehninger til Forſkiæl paa de egentlig ſaa kaldte Lehne, „ der beſtode i Beſtyrelſen og Indkomſternes Hævelſe af heele „ Diſtricter, hvoraf ſkulde holdes et vis Antal Krigsfolk til „ Kongens og Rigets Tieneſte. — Saadanne Giæſtebude „ for Kongerne vare dog ey alene paalagde dem, ſom havde „ bemældte Vietzlor, men fulgte undertiden ogſaa med Leh„nene. Jarler, Herſer og andre Lehnsmænd burde ligeledes imodtage Kongerne med Giæſtebude, og de anret„tedes dem desuden og af andre mægtige og fornemme Mænd, „ ſom vilde beviſe Kongerne nogen Høflighed, eller ſætte ſig „ i Gunſt hos dem, ſkiøndt ſaadanne Høytideligheder faldt „ dem temmelig koſtbare.“ Derpaa fører Harald Krig imod Gotherne og bemægtiger ſig alle Lande Veſten for Væneren. Sin Morbroder Hertug Guttorm ſatte han til Statholder over diſſe ſine nylig undertvungne Lande, lod ham opſlaae ſin Reſidentz i Tunsberg, og gav under hans Anførſel en Krigsmagt og Flode, ſom kunde anſees for til-

ſtræk-

ſtrækkelig til deres Forſvar og Beſkyttelſe. Selv tog han Veyen til Uplandene med ſin øvrige Krigsmagt, hvor han ikke længe kan have holdt ſig op, ſaaſom nye Uroeligheder vare opvakte i det Nordenfiældſke, ſom giorde hans Nærværelſe der fornøden. Til denne Tid henfører man hans Giftermaal med Snæfrid, hvilken han ſkal have elſket ſaa særdeles inderlig, at han ſørgede over hendes Liig i tre Aar. Men Fortællingen derom er noget fabelagtig, og tildeels urigtig i Henſeende til hendes Herkomſt, da Forfatteren har viiſt, at hendes Fader Svaſe var ikke en Finn, ſom de Gamle foregive, men maa have været en af de gamle overblevne Joter. Hvad de Gamle beretter, at han af Kiærlighed til hende forſømte ſine Regierings-Sager, meener Forfatteren alene maae forſtaaes ved hans Forſæt at undertvinge ſig heele Norge, ſkiøndt deres Beretning ſtrækker hans Forſømmelſe til Alt. Medens Kongen opholdt ſig i det Søndenfiældſke for der at ſtille de foromtalte Uroeligheder, havde han efterladt Hagen Jarl til ſin Statholder i det Tronhiemſke. Imellem ham og en anden Jarl ved Navn Atle var der imidlertid opkommen en offentlig Krig, i hvilken de begge ſatte Livet til. Anledningen dertil har Forfatteren omſtændelig fortalt, og med det ſamme ſat Hiſtoriens Sammenhæng i Lys, da den ellers var mørk og utydelig. Thrønderne havde nu af Hagen Jarls Død taget Anledning til at ſætte ſig i Frihed. Deres Opſtand var da det, ſom fordrede Kongens Nærværelſe. Det kom da til en hidſig og blodig Træfning, hvori her først tales om Rytterie. Men Kongen vandt Seyr, og Thronderne bleve paa nye undertvungne. Skribenterne har forvirret Omſtændigheder ved diſſe tvende Thronhiemſke Krigs-Toge med hinanden, hvilken Forvirring Forfatteren vel har bragt i Orden, og tillige givet en vigtig Oplysning i Hiſtoriens Chronologie, hvorved kan forebygges en betydelig Vildfarelſe, ſom beſtaaer derudi, at da de Gamle eenſtemmig beretter, at Kong Harald har anvendt 10 Aar paa at undertvinge ſig Norge, ſaa har de ældre ſaavel ſom nyere Skribentere ladet ſig forføre af det Ord Norge, ſom de har taget i ſin vidtløftigſte Meening, da dog Regningen alene kommer rigtig ud, naar man derved forſtaaer alene det Tronhiemſke og Helgelandſke Diſtrict, ſom derved egentlig af de Gamle er bleven betegnet, ſaaſom der

næſten 10 Aar vare forløbne fra Begyndelſen af det første Tronhiemſke Tog til Enden af det ſidſte.

(Beſlutningen følger.)

Halle. D. Johann Salomo Semlers **Abhandlung von freyer Unterſuchung der Canons. Dritter Theil. Nebſt Antwort auf eines ungenanten Naturaliſten Sendſchreiben.** 1773. 567 S. i 8vo, foruden Fortale og Regiſter over alle 3 Deele. Det første Afſnit af denne Deel indbefatter en hiſtoriſk Oplysning over den chriſtelige Canon af de ældre Tider. Hr. D. har her valgt den lærde Afhandling af **Basnage** i den ottende Bog af hans Hiſtoire de l'egliſe til Ledetraad, hvis Hoved-Indhold han fra 5te Kapitel af Stykkevijs kortelig fortæller, og ſnart videre ſtadfæſter og oplyſer, ſnart igiendriver og berigtiger. Begyndelſen ſkeer med den hiſtoriſke Underſøgning, om Maaden, paa hvilken det Nye Teſtamentes Canon er opkommen. Der gaves tidlig ſaadanne Perſoner, ſom deels brugte Apoſtlernes og de første Læreres Navne til deres beſynderlige Afſigter, deels bekiendtgiorde ſaadanne Skrifter, der endnu bedre og frugtbarere ſkulde indbefatte JEſu eller denne og hiin Apoſtels virkelige Lære. Da det nu efter hinanden blev bekiendt, at flere Skrifter hiſt og her bleve foreviſte under Apoſtlernes Navn, ſaa gaves der Partier, ſom allerede havde antaget Begreber og Grundſætzer, ſom de ikke vilde lade fare, og ſom altſaa ogſaa havde Indflydelſe i Bogens Bedømmelſe og Beviſet for og imod ſamme. **Basnage** ſiger vel, at man, for at beviſe en Bogs Ægthed, har beraabt ſig paa Originalen, paa Indholdets Overeenſtemmelſe med den Lære og de Skrifter, ſom man havde bekommet af Apoſtlerne og deres umiddelbare Efterfølgere, og paa ſaadanne Læreres Tradition, der endnu havde levet med Apoſtlerne, og bevidnet Ægtheden, og ſaaledes er man kommen til Canon. Men, da dog alt dette ikke overbeviſte de Partier, ſom antoge andre Bøger, og derved iligemaade beraabte ſig paa Tradition, Indhold o. ſ. v., at deres Bøger vare ægte, ſaa kunde diſſe andre Bøger immer endnu vedbeholdes og udbredes. Enhver Kirke holdt herudi over ſin Frihed. End- og enkelte Lærere brugte i deres Meenighed ſaadanne Bøger, ſom vel aabenbar vare underſtukne, men havde dog fundet man-

mange Liebhabere. Var nu en Bog een Gang brugt af mange Lærere, og havde den allerede en Tid lang været antaget af mange anseelige Kirker, med hvilke man vilde staae i udvortes Foreening, saa satte man den i Fortegnelsen paa de Bøger, som pleyede at antages af Catholicis. Den ældste Hensigt af en almindelig og samfælles Canon var maaskee blot denne, at de til Læreſtanden behørige Personer kunde have en Fortegnelse paa de Bøger, som udgiorde Grunden til det Catholske Parties Foreening. Der gik vel altsaa hver Gang en Undersøgning foran, førend man optog et Skrift til den Canon, der foreenede alle Catholske Kirker. Men den betraf ey egentlig Bevisligheden af dets guddommelige Oprindelse, men de Kirkers Anseelighed, der havde antaget det, og da værende Brugbarhed af dets Indhold til videre Udbredelse af det Katholske Parties Lære. Derfore forandre Dommene sig og tilligemed Tiden og Omstændighederne. Fremdeles troer Basnage, at man ved en Bogs Antagelse har seet paa dens Anførelser i ældre Læreres Skrifter, paa dens Nytte og Nødvendighed, paa Indholdets Overeenstemmelse med andre Apostoliske Skrifter og paa Stiilen. Herimod bliver erindret, at deslige Undersøgninger ere alene bleven anstilte af enkelte Lærde, og at de har haft liden Indflydelse i flere Kirkers Foreening til en samfælles Canon. Det kunde og ikke nægtes, som dog B. giør, at Canon beroer paa Kirkens Anseelse eller Ret; kun at man derved vel maa erindre sig, at den ældere Kirke har endnu den samme Ret, som den ældre har haft og brugt, og som ogsaa den protestantiske Kirke allerede den Gang reclamerede, da den udelukte nogle Bøger, som staaer i den Romerſk-Catholske Canon, af sin egen. Efter den Protestantiske Kirke-Ret, er det godt og nødvendigt, at et udvortes Forskrift angaaende Canon bliver meddeelt Kirke-Beretterne; men en saadan Forordning skulde kun ikke ligefrem og overalt bruges som et Tvangsmiddel for alle Christne. Herpaa gaaer Forfatteren med Basnage over til enkelte Bøger af det Nye Testamente, nemlig Brevet til de Hebræer og Apocalypsis, og geleyder denne af ham antagne Forer Skrift for Skrift. I det han her anvender de foranførte almindelige Satzer paa enkelte Tilfælde, saa blive hine Satzer derved tillige oplyste og stadfæstede. Fremdeles blive Pavernes Concilia og Decreta giennemgaaede, hvor i noget er bleven fastsat

i Hen-

i Henſeende til Canon; og endelig handles vidtløftig om Kirkefædrenes Meeninger over det Gamle Teſtamentes Canon og over de apocryphiſke Bøgers Anſeelſe, og i nogle korte Sætzer tilføyes bag efter Reſultatet af alle diſſe hiſtoriſke Undersøgninger. Det andet Afſnit indbefatter en Besvarelſe paa Sendſchreiben eines Naturaliſten, ſom af en Anonymo i forrige Aar er udgiven. Det hele Skrift bliver her giennemgaaet, og det bliver den ubenævnte Forfatter, der navnlig havde opfordret Hr. D. Semler til at ſvare, tydelig viiſt, at han handler aabenbar partieſk, at han ikke forſtaaer de Ting, om hvilke han bryder løs at ſkrive med ſaa ſtor Hæftighed, og hans Slutning fra Naturalismi Udbredelſe i vore oplyſte Tider til Rigtigheden af de Naturaliſtiſke Grundſætninger duer intet, at de Sætzer, hvilke han udgiver for urimelige og paabyrder de Chriſtne, ikke paaſtaaes af Theologis i den Forſtand, ſom han giver dem, allermindſt af alle. Anonymus har givet Hr. D. Anledning til her i Almindelighed at anbringe meget om Naturalismus. Den tredie Afdeeling beſtaaer i Besvarelſer paa nogle Recenſioner af de foregaaende Deele, og paa Gedanken von der freyen Unterſuchung des Canon. Frankfurt 1772. Forfatteren erklærer ſig nærmere over nogle Punkter, ſom ere blevne angrebne, og beſkæftiger ſig med at beſvare forſkiællige Indvendinger, ſom man har giort ham.

Leipzig, Göttingen og Gotha. Allmanach der deutſchen Muſen auf das Jahr 1773. — Poetiſche Blumenleſe auf das Jahr 1773. — At beſtemme og afveye begge diſſe Bøgers Værd mod hinanden er virkelig en vanſkelig Sag, da begge have deres egne Fortrin. Den Göttingiſke Samling har et ſtørre Antal af Digter, og overalt, ſom det ſynes, mere ſmukke. Det eeneſte Digt af Hr. K. E. K. Schmidt, auf Selmars Tod, ſynes allerede at give den et Fortrin for den anden. Men ſkal en Muſen-Almanach tiene til at bekiendtgiøre, juſt ikke for dem, der ere ſkiønne Geiſter af Profeſſion, men for Elſkere af de ſkiønne Videnſkaber i Almindelighed, ſammes Tilſtand et Aar efter et andet, ſaa kan man ikke nægte, at jo den Leipzigſke Muſen-Almanach kommer dette ſit Øyemaal nærmere. Kiendere og Kunſtdommere maa ophøye af den ſtore Mængde først fremtræ-

trædende Digtere hvem der synes dem at fortiene bedſt Opmuntring. Recenſenten vil kun bede Samlerne fremdeles, at forſætte deres Arbeyde, og hellere immer at levere ligeſaa mange Digtere, ſom denne Gang, end at være alt for ſtrænge i deres Valg. I ſaadanne Samlinger ſkikker det ſig nok at tage meget med, ſom er kun middelmaadigt, og det har maaſkee endnu den Fordeel, at mangen ung Digter, der alene ganſke flygtig bliver begeyſtret af Muſerne, er tilfreds med, at han i en Muſen-Almanach bliver bekiendt ſom Autor, og tilbageholder et lidet Bind af blandede Digter, ſom han ellers kunde have tiltænkt. Den Göttingiſke Blumenleſe er for denne Gang meget riig paa Epigrammer og Naiveteter, iblandt hvilke de af Hr. Pfeffel og Hr. Hensler, ſamt de med A. og R. betegnede i Beſynderlighed udmærke ſig. Et af Hr. Gerſtenberg bliver her meddeelt, ſom vel ikke ligefrem kan agtes for det bedſte, men dog for et iblandt de bedſte:

Alcindor und Chloe.

Alcindor liegt an Chloees Bruſt,
Und ſeufſet laut, und ſpricht: o Chloe, meine Luſt!
Wenn ich nicht mit der zärtſten Liebe,
Wenn ich dich nicht unendlich liebe,
Ihr Götter, hörts! ſo will ich hier
So gleich zu deinen Füſſen ſterben.
So räch' ein Donner dich an mir!
So treffe Fluch mich und Verderben!
Und Amor hört dem Jüngling zu,
Und winkt ihm freundlich Beyfall zu.
Und Chloe drückt ihn an die Bruſt,
Und ſeufzet laut und ſpricht: Alcindor meine Luſt!
Wenn nicht mein ganzes Herz dir glühet,
Dir unausſprechlich zärtlich glühet,
Ihr Götter! hört der Liebe Schwur!
So wünſch ich länger nicht zu leben,
So haſſe, haſſe die Natur
Dies Weib, dem du dein Herz gegeben!
Und Amor hört dem Mädgen zu,
Und winkt ihm Freundlich Beyfall zu.
Und Chloe beugt mit naſſem Blick
Ihr reizend Antlitz ſchnell zurück,
Küßt mit dem purpur rothen Mund,

Sein

Sein trunknes Auge, ſeinen Mund;
Und nun hat Amor ſie der Liebe ganz geweiht,
Und alle Götter zehns voll Neid.

Hr. Schmids Almanach har en meget fuldſtændig Efterretning om poetiſke Nyheder for Aar 1772., ſom og en Fortegnelſe over levende tydſke Digtere, ſom dog vel kunde have været fuldſtændigere. Hr. Schmids Domme bliver immer mere og mere forſigtige, og ere, ſom det ſynes, for denne Gang meeſtendeels rigtige, kun at det dog lader undertiden, ſom Bogen var lidet eller flygtig giennemlæſt. Af den afdøde Michaelis ere her 21 Stykker, hvoraf ethvert giver nye Anledning til at beklage denne Mands Tab. Det første, An Nerinen zum neuen Jahre er af ham.

Lachte Nerine dieſem Tage gen Himmel!
Angelächelt von dir, verfließt
Jeder Augenblick heitrer, welchen der Zeiten Getümmel
In die Urne der Jahre gießt!
Eben und ſtille
Rieſelt ſodann das neue Leben hervor,
Freuden und Fülle
Sproſſen hienieden an ſeinem Ufer empor.
Und wie wandern ſeine Waſſerfälle
In Triumphgeſang hinab;
Zeichnen jeden ſchöne Stelle
Mit meinem Thyrſusſtab;
Blicken zuweilen nach dieſen Stäben
Gleich bereit noch weiter zu gehn
Oder den letzten dahin zu geben,
Und — für uns — die Quelle verſiegt zu ſehn.

Kobberne i den Göttingiſke Almanach ere tagne af Agathon, og den Leipzigſke er zieret med Hr. Wielands velſtukne Billede.

Bunzlau. Zweifel über einige in der ausübenden Arzneykunſt im nordlichen Deutſchland bemerkte Gegenſtände, Lehrſätze, Moden. 1772. 86 S. i 8vo. En Læge, der tilforn har practiceret her i Egnen, men har ikke kundet giøre nogen ſynderlig Lykke formedelſt de mange herſkende mediciniſke Fordomme, fremlægger her for Verden med ſtor Beſkeedenhed ſine Tvilsmaale angaaende ſam-

samme Fordomme. Disse ere: den overdrevne Tillid, man sætter til Feberbarken i alle Sygdomme, til at drikke Vand uden Tørst, til Motion, og den alt for almindelig paastaaede Skadelighed af en siddende Levemaade: de Fordomme om Nytten af den gyldne Aares Flod, om Aareladen til Præservation, om Sundheds Reyser: den Meening, at tyk Blod er altid usundt, og det tynde altid sundt, at en fugtig Luft er altid skadelig for Sundheden, saa vel som og nogle andre Fordomme i Henseende til Hypochondrie, Frisler o. s. v. Dersom disse Fordomme, saaledes som Forfatteren her foredrager dem, virkelig ere characteristiske hos de nordiske tydske Læger, hvilket man dog ikke vel kan paastaae; saa beholder han uden Tvil Ret i de fleste Ting. Hvorledes skulde Feber-Barken vel kunne tiene mod alle Sygdomme, Motion være sund for alle uden Undtagelse, og den siddende Levemaade for alle usund? o. s. v. Men saasnart man tilstaaer Forfatteren dette, at man ey i Almindelighed og uden Betingelse maa raade til eller fra disse Ting, og at det, man tilskriver dem, kun sielden er sandt, formedelst den Theorie, hvoraf man pleyer at udlede det, saa ville og de fleste af hans Tvilsmaale strax tabe deres Kraft, og han vil finde, at hans og hans Modstanderes Meeninger begge ere sande under en vis Betingelse, og ingen af begge ganske falske, ey heller hinanden virkelig modsatte. Men saasom man immer gierne alt for meget udvider practiske Grundsætzer, eller bygger paa Mode-Theorier, naar man ikke undertiden bliver foranlediget til at betragte dem af en nye og usædvanlig Synspunkt, og med det Forsæt, at drage deres Rigtighed i Tvil; saa er det altid en nyttig Tieneste man beviser Kunsten, undertiden at rette ved Lægernes Systeme, hvorpaa de ellers alt for ofte sover ind. I den Henseende anpriser man dette lidet Skrift til moden Overlæggelse, da man til deels kan forsikre, at man derudi vil finde mange vel overlagte Betragtninger, som ere fruatbare paa vigtige practiske Følger. Et Par saadanne Ark fulde af en moden og skiønsom Tvil forbedre og berige Kunsten ofte mere, end ligesaa mange Alphabeter af et sindrigt Systeme.

Frankfurt og Leipzig. Grundsätze der Arzneywissenschaft von Herrn Franz Hume. 1772. 512 S. i 8vo. Efter Boerhaavens Aphorismer kunde man efter Re-

Recensentens Meening til Nød have undværet dette den ellers fortræffelige Hr. Hume's Værk. Hr. H. skal ikke have sagt noget nyt. Hans Inddeelning skal være unaturlig og urigtig. Man savner hos ham nøyagtige Begreber og rigtige Adskillelser. I Beskrivelsen over Sygdommenes Characteer underskiller han ikke det, som er tilfældigt og ofte feyler, som dog havde været let og nyttigt. Saa vel i den Lære om Sygdommes Aarsager, som om deres Curer, forglemmer han undertiden væsentlige Stykker, gior ofte falske og blot paa Hypotheser grundede Derivationer, og anbefaler ofte gemeene Maximer, naar han fortier andre, som ere langt vigtigere. Kort at sige: Den Kunst, som Boerhaave, hvilken han dadler, havde langt dybere Indsigt udi. nemlig paa en aphoristisk Maade, at foredrage en saa umaalelig Videnskab, skal han ikke saa vel forstaae, at han herudi, som han meener, kunde overgaae sin store Forgiænger. Skulde nogen finde denne Recensentens Critik for haard, tilbyder han sig at retfærdiggiøre den med Beviis, hvilket han ellers ikke har eragtet fornødent, saasom Humes Værk allerede var for gammel for nu først at recenseres. Men Oversættelsen af Værket, der kan betragtes som en Nyhed, skal være kommen fra den uselste og elendigste Oversatters Haand, der hverken har forstaaet Medicin, Tydsk eller Latin, og har opfyldt Hr. Humes Værk med saa megen Affindighed, Misforstand, Vildfarelser, Sprogfeyl og Dumheder, at man derudi ofte knap finder Spor til menneskelig Forstand, og denne strænge Critik har Recensenten retfærdiggiort med en heel Hob Beviis, som vi agte ufornødent at anføre.

Leipzig. Litterarische Reise nach Griechenland oder Briefe über die alten und neuern Griechen nebst einer Vergleichung ihrer Sitten von Hern Gays. Aus dem Französischen. 2 Th. 1772. 8v. Oversættelsen er god, men Originalen slet, saasom Forfatteren overalt finder Ligheder imellem de gamle og nye Græker, fordi han overalt søger dem, og hans Oplysninger over de gamle Skribentere gaaer mestendeels ud paa trivielle Ting, eller beroe kun paa hans Indbildningskraft eller og ere urimelige, saasom naar han vil finde Heltetidernes og det raae Grækenlands Sæder i de nu værende Grækers Skikker, og deraf oplyse dem.

No. 14.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 7de April. 1774.

Sorøe. (Beſlutningen af Gerhard Schiønnings Norges Riges Hiſtorie, anden Deel ꝛc.) — Efter denne ſidſte Erobring ſynes Harald nogen Tid at have ſiddet ſtille i Tronhiem, hvad endten han har anſeet ſit første Løfte opfyldt, eller og hans Kiærlighed til Snæfrid har hindret ham fra at giøre flere Erobringer. Imidlertid byggede han ſig en Reſidentz, ligeſom Leire i Dannemark og Upſala i Sverrig, og i ſamme Tid er hans Dronning Snæfrid ham fradød, med hvilken han her havde avlet 4 Sønner, der ere komne til Verden omtrent ved ſamme Tid, ſom de 3 Sønner han tillige avlede med Aſa. Han elſkede Kiønnet, og Intet kunde troſte ham i hans Sorrig over Snæfrids Død, intet erſtatte hans Tab uden en Gyda i hendes Sted. Det er med denne Gyda den ſamme Tildragelſe ſkal være ſkeet, ſom tilforn er fortalt om Ragna med nogle forſkiællige Omſtændigheder. Hun var en Datter af en Kong Erik paa Hordaland. Kongen begiærte hende ved et Geſandtſkab til ſin Dronning, hvilket hun afſlog, med mindre han fortſatte ſine Erobringer og underlagde ſig heele Norge, ligeſom Kong Erik havde giort ved Sverrig og Kong Gorm ved Dannemark. Han ſkal da anden Gang have giort det ædelige Løfte ey at ſlaae ſig til Roelighed førend han havde undertvunget ſig heele Norge. (Ere diſſe tvende Hiſtorier ſande, ſaa kan man ſige, at Harald vel

aldrig havde erobret Norge, hvis ikke tvende Fruentimmere først havde erobret Harald.) Dette Løfte maatte nu opfyldes; alle Lande, som endnu ikke erkiendte ham for Overherre, undertvinges; alle, som vilde sætte sig derimod, behandles som Fiender. Udrustningen dertil skeete fra Throndhiem af baade til Lands og Vands. Han gaaer med en Flode til Nordmør, som det nu først skulde gielde, og efter et eeneste første Søeslag under Herne Soelskiæl, Norden for nu værende Christiansund, underlagde han sig baade Nordmør og Romsdal, hvis Konger med foreenet Magt vare gangne ham i Møde. Han satte den berømte Raugnvald til Jarl derover, om hvis Herkomst Forfatteren her har givet Efterretning, ligesom han og til Læserens Fornøyelse har beskrevet Tilstanden i de undertvungne Lande til den Tid da de bleve erobrede. Men den Nordmøriske Konge Saulve, som var undkommen i Slaget, skaffede siden baade Raugnvald og Harald nok at bestille. Nu giøres Anstalter til at angribe Søndmør. Her foreener Saulve sig med den Søndmøriske Konge Arnvird og en Naboe-Konge ved Navn Audbiørn imod Harald: „Her er, sagde Saulve, ingen „anden Redning for os tilhobe, end at vi med samlede „Kræfter angribe Kong Harald: ere vi eenige, saa besidde „vi Styrke nok til at binde an med ham, og saa maae „Skiæbnen i det øvrige raade for Udfaldet: giør vi det ey, „staaer intet andet for os tilbage, end at vi maa blive Træle, eller bøye Halsen under Haralds Aag, hvilket er uanstændigt for Mænd, der ey bære ringere Titel og „Æres-Navn end han: I det mindste udvalgte min Fader „heller at døe i Krigen, som Konge, end at underkaste „sig.“ Det var at ønske, at alle Taler hos Romerske og Latinske Skribentere og andre, som derudi har fulgt dem efter, vare saavel skikkede til at indrykkes som Led af Historiens Kiæde, saa intet mere blev sagt, end hvad der rimelig maatte og kunde siges, og intet som alene skal tiene til at vise Skribentens Veltalenhed og rhetoriske Kunst. Paa et andet Sted S. 80. anmærkes hos Torfæus en Tale af en Mandig Veltalenhed, men med den Uvished, om den er den Talendes egen, eller Skribentens. Torfæus maa da vel heller ikke være fri for denne Feyl. Talen giorde sin Virkning. De gik med foreenet Magt Harald i Møde ved Solskiæl, hvor

nu

nu blev holdt det andet Søeslag. Harald vandt. Arnvid og Audbiørn bleve dræbte, men Saulve undkom anden Gang, og hendrev siden al sin Tid med Søerøverie, hvorved han tilføyede Harald stor Skade. Frugten af Haralds Seyr var Sondmørs Erobring tillige med den nærgrændsende Fiordafylke, som Audbiørn havde været Herre over. Sondmør blev og lagt til Raugnvalds Jarlskab. Herefter seer man, at Kong Harald har underlagt sig Sogn, har bragt Helgeland under en fuldkommen Lydighed, og er bleven Herre over heele Finmarken, som til den Tid indbefattede alle Lap-Marker og strakte sig norden for den Botniske Bugt lige til det hvide Hav. En Brynjulf er dermed bleven forlehnet. Hans Søn Bardr blev antaget til Hof-Skald (Hof-Poet) hvorved han fik Rang og Sæde iblandt de fornemmeste Hofbetientere. Saa meget gjorde Harald af sine Skalde. Harald er nu kommen sit store Øyemærke saa nær, at han har bragt under sin Lydighed ey alene det meeste af det Sondenfiældske men endog aa de fleste Nordenfiældske Provintzer, lige fra det yderste Finmarken og det hvide Hav indtil Hordaland. Nu staaer tilbage det sidste store Arbeyde, som kronede alle hans andre Forretninger og Seyervindinger med et fuldkommen Herredømme over heele Norge. De endnu overblevne Konger, Jarler og Herser paa Hordaland, Rogaland, Agder, og i Thelemarken, sluttede Forbund med hinanden, da de lær kunde slutte, at Touren nu vilde komme til dem. Harald overvandt dem i det berømte store Søeslag i Hafursfiiord, nu Hafsvog, hvilket endelig har afgiort Norges Skiæbne, og satte Harald i en fuldkommen Besiddelse af alt. En af Kong Haralds Hof-Skalder Thorbiørn Hornklofe har giort en Heltesang over dette store Søeslag. Denne Sang er endnu for en Deel tilovers og Forfatteren har anført deraf et Stykke til en Prøve med følgende hosføyede Kritik: „ Det vilde ey „ passe sig, om vi her toge os for at vise det Rige, det Fyn„ dige, det Eftertrykkelige, det Ødemæssige i disse Tanker, „ hvilket ingen ret kan føle, uden den, som forstaaer noget „ af det gamle nordiske Sprog, hvis Rigdom, Korthed „ og Fynd det nu brugelige er alt for fattigt til at kunne „ ret udtrykke, allerheist det gamle poetiske Sprog, hvil„ ket saa faa nu forstaae eller vide ret at forklare. Man

„ vil kun bede Læseren at lægge Mærke til Poetens Nøyag-
„ tighed i at iagttage det, som maatte være Siælen og Livet
„ i de gamle Helteſange, at kunne oprøre Sindet og ſætte
„ det i Flamme ved Afbildninger paa Krigens Tumult og
„ Vaabenes Bulder, paa de Figtendes Vrede, Raab, Fald,
„ Død og Flugt.“ De vigtige Følger, ſom denne Seyr havde ſaavel for Harald ſelv ſom for heele Norge, har Forfatteren kortelig ſaaledes foreſtillet i en Hoved-Sum: „ Ved
„ bemældte Seyr blev paa een Gang giort Ende paa de be-
„ ſtandige borgerlige Krige, ſom de mange ſmaa Konger og
„ Stater havde næſten uophørlig ført indbyrdes imellem hin-
„ anden i Norge. Riget blev derimod ſamlet under eet
„ Hoved. Det lærte derved bedre at kiende og bruge ſine
„ Kræfter. Det kom derover i ſtørre Kundſkab og Anſeelſe
„ blandt Fremmede, og det blev til en af de ſtørſte Sta-
„ ter i Europa i Henſigt til ſine Landes ſtore Strækning,
„ til en af de mægtigſte og anſeeligſte efter da værende For-
„ fatning. De mange Udvandringer, ſom ſkeede ved den
„ Leylighed, tiente ogſaa ey alene til at udtømme Landet
„ fra de mange uroelige Hoveder, ſom der havde tilforn ſat
„ alting i Uſikkerhed, ſamt været til Hinder i Agerdyrknin-
„ gens, i Handels og Vandels Udbredelſe, men de gave og-
„ ſaa Anledning til, at mange Lande og Øer i ſær i Veſter-
„ og Nord-Havet, bleve da ført beſatte eller opfyldte med
„ Norſke Colonier; at en tilforn ubekiendt ny Verden blev
„ opdaget; at den Norſke Stat udſtrakte efterhaanden ſit
„ Herredømme, næſten indtil Nord-Polen ſelv, til Island
„ og Grønland, paa den eene, men paa den anden Side
„ vidt omkring i Veſterhavet til Færøerne, Suder-Øerne,
„ Øen Man, til Irland, til Skotland og til Engeland
„ ſelv: at vi her intet ſkulle tale om de mange Colo-
„ nier, ſom Norge, ved denne Leylighed, foruden mang-
„ foldige ældre, udſendte til de Tydſke, Franſke og Engelſke
„ Kyſter.“ Det betydeligſte iblandt de nye opdagede eller med Indbyggere fra Norge beſatte Lande var Island. Forfatteren har ſtærk forſvaret den Meening, at Island var for den Tid ubeboet, ſkiøndt derfor ikke ubekiendt eller ubeſøgt. Man vil her med Fornøyelſe læſe Hiſtorien om Landets førſte Opdagelſe og Beboelſe. Overfarten fra Norge til Island gik tilſidſt efter Norges Erobring ſaa ſtærk an,

at

at Kong Harald maatte ved et Forbud søge at hemme den. Mange af de flygtige giorde og de Norske Kyster usikkre ved deres Søerøverier, hvorved de søgte at erstatte sig hvad de havde tabt i Norge. Kongen maatte derover hver Sommer holde en Flode i Søen, og da det ikke vilde hielpe, maatte han endelig foretage sig et vidtløftigt Søetog omkring i Vesterhavet for at udrydde dem af deres Smuthuller paa Øerne, hvilke han og lagde under sit Herredømme. Forbemældte Raugnvald og hans Broder Sigurd bleve satte til Jarler over disse Øer. Denne Raugnvald var en stor, riig og mægtig Mand, der selv nedstammede fra de gamle Norske Konger, og fra hvilken de nu regierende Engelske, Danske og Norske Konge-Familier kan henregnes. Det er den samme, som tillige var Jarl over Nord- og Søndmør og Romsdalen. Nu da Kongen havde naaet sit Øyemærke, og havde opfyldt sit Løfte, lod han sit Haar kiæmme og klippe, hvilket han havde svoret ey at ville giøre, førend han havde lagt heele Norge under sit Scepter. Han fik deraf Navn af Haarfager, formedelst sit lange, smukke og pyntede Haar, som Forfatteren tilforn har beskrevet, og nu tog han Gyda til ægte, da Betingelsen var opfyldt, under hvilken hun alene vilde blive hans Dronning. Videre fortæller Forfatteren, hvad Anstalter Kongen har føyet til sit Riges Sikkerhed, og hvorledes han belønnede dem, som havde staaet ham bie. Deriblandt var Thorolf, som blev forlehnet med en Deel af Helgeland og Finmarken, men blev siden beført for Kongen, faldt i hans Mistanke og Unaade, blev skilt ved sit Lehn, søgte derover at hævne sig, blev Kongens og sit Fædernelands Fiende, og af Kongen tilsidst fiendtlig angreben og dræbt paa sin Gaard. Denne Tildragelses Fortælling er interessant og underholdende. Den viser Kongens Nidkiærhed i at haandhæve sin Myndighed, andres Misbrug af samme til at opnaae deres egne Hensigter, og hvad for stive Karle blandt de Norske Herrer Kongen har haft at bestille med, og hvor vanskeligt det er for en Monarch at trænge igiennem de spidsfindigste Bagtalelser for at komme efter Sandhed. Det er ellers uvist, om Thorolf virkelig var en Forræder, eller Kongens Mistanke har først giort ham dertil. Imidlertid beklagede Kongen, at saa stor en Mand skulde saaledes omkomme, hvilket Forfatteren anseer som en stor Pro-

ve paa Haralds Ædelmodighed, der ey undsaae sig ved at give en Fiende, der nylig havde svinget ham Sværdet over Hovedet, saa stor en Berømmelse. Thorolfs Død blev siden hævnet deels af hans Paarørende Ketill Hæng, som dræbte hans Bagtalere, og derpaa drog over til Island, og deels af hans Fader Qvældulf og Broder Skalagrim, hvilke dræbte foromtalte Hertug Guttorms Sønner, og derpaa ligeledes satte over til Island, hvor dog Skalagrim alene kom (da Faderen døde underveys) og nedsatte sig paa den Gaard Borg i Borgarfiorden paa Vesterlandet, hvor hans Efterkommere siden stedse havde boet. Man seer af denne Historie, at Hævn var de gamle Norske Heltes halve Liv. Den følgende Historie er fuld af mærkelige Tildragelser. Tvende Kong Haralds Sønner rebelliere mod ham og ville med Magt have Deel i Riget. De overfalde og dræbe den berømte og mægtige Raugnvald, hvis Søn Einar igien paa en grusom Maade hævner sin Faders Død paa den ene af Prinzerne, nemlig Halfdan. Derpaa kommer Forfatteren til det bekiendte store Normanniske Tog under Krolfs Anførsel, som og var en Søn af Raugnvald Jarl, og en stor og mægtig Sørøver. Kong Haralds Forbud imod indenlandske Røverier og i sær det saa kaldte Strandhug (som bestod derudi, at man bortsnappede hvad man forefandt paa Strandene af Kreature og Fødevahre) gav Anledning dertil. Forfatteren har søgt at sætte dette Tog i et større Lys end hidindtil, da det har saa stor Indflydelse saavel i den nordiske, som andre Europæiske Staters da værende Forfatning. Historien er for bekiendt for deraf her at levere noget Udtog, og man vil ey uden Fornøyelse læse den hos Forfatteren selv som i et nyt Lys. Rigets Deeling imellem Haralds Sønner er og en vigtig Tildragelse, hvorved han blev sat i stor Forlegenhed. Med mange Hustruer havde han avlet mange Sønner. At udnævne en til sin Successor og gaae de andre forbie, det saae han forud vilde opvække indbyrdes Krig imellem dem, og at deele Riget imellem saa mange var at nedbryde med den eene Haand, hvad han havde bygt med den anden. Han udgav derfor en Grundlov for Regieringsformen og Successionen, hvorved blev fastsat, at alle hans Sønner skulde være Konger hver over sin Provintz, men at een af dem i sær skulde være som Over-Konge over de andre. Deelingen

lingen gik for ſig og hans Søn Erik, ſom han havde avlet med Ragnhild, en Danſk Printzeſſe, blev udnævnt til Over-Konge efter hans Død, ſaaſom han af Kongen var meeſt elſket af dem alle. Kongen tænkte derved at gaae en Middelvey, men man kan lær ſlutte, at han ikke derpaa naaede ſit Øyemærke, ſom var at ſtille dem alle tilfreds uden ganſke at ſkille Riget ad, der dog ſkulde være foreenet under Over-Kongen ſom eet Hoved. Endogſaa mens Kong Harald endnu levede, reyſte ſig deraf indbyrdes Krige imellem dem. Vi kan ikke bedre foreſtille Følgerne af denne Deeling end med Forfatterens egne Ord: „For det første lagde den nye ind„ førte Regieringsform, i ſær den Hoved-Artikel, ſom angik „ Overherredømmet, ſelv Grund til Misundelſe, Efter„ ſtræbelſer og Partier imellem de Kongelige Printzer eller „ nu værende Under-Konger, da der næppe var nogen blandt „ Haralds Sønner, ſom jo tiltænkte ſig ſelv den høyeſte „ Værdighed. (Forfatteren kunde have lagt til, at Kon„ gen end mere ſelv og langt mere end ved forbemældte Ar„ tikel lagde Grund til Had og Misundelſe imellem dem, „ ved det han foredrog af perſonlig Favour en yngre Bro„ der for de ældre.) Den Mængde af Printzer, ſom alle „ maatte ophøyes til Konger, alle faae Lande at regiere over, „ alle føre en Kongelig Stat, giorde dem alle misfornøyede „ med hvad de havde faaet, følgelig begierlige efter mere, „ hvilket ſkulde ſøges paa andres Bekoſtning. De enhver „ af de dem tildeelte Lande og deraf flydende Indkomſter ſyn„ tes at være utilſtrækkelige til at føre en prægtig Hofſtat, „ til at underholde en talrig Skare af Hofmænd og Huus„ tropper, til at mætte enhvers Ære eller Penge-Giærrighed. „ Til at raade Bod paa dette, var intet andet Middel for „ Haanden, uden endten at røve indenlands, eller at gribe „ til de forrige ſmaa Kongers favorit Forretning, Søerø„ verie udenlands. Det første turde nu ingen mere vove „ formedelſt derpaa fulgte alvorlige Straf (det var derfor „ Krolf tilforn var bleven giort fredløs.) Mange af be„ mældte Printzer udvalgte derfor det ſidſte, og derudi fik „ de Underſtøttelſe af deres Fader ſelv.“ Men ved diſſe Søerøverier ſatte nu mange af dem Livet til. Otte af dem omkom i Krig. En ved Navn Ragnvald blev indebrændt paa ſin Gaard, og ſaaledes ſtraffet af ſin egen Fader ved ſin

Broder Erik, fordi han lagde sig efter Hexerie og Troldomskunster. En anden ved Navn Biorn var en stor Elsker og Befordrer af Handelen, og en Hader af Sørøveriet. Men han fandt ved denne sin Dyd den samme Undergang, som de andre ved deres Sørøverie. Thi saasom han ved sin Vindskibelighed i Handelen og derved forhverved Rigdomme havde forskaffet sig stor Yndest overalt i Norge, blev han af sin derover opmærksomme og misundelige Broder Erik, overfalden og dræbt. En af Haralds Sønner, Halfdan Svarte, Konge i Trondhiem, vil hævne sin Broders Død, og overfalde Erik paa samme Maade til Vederlag. Men Erik undkommer til sin Fader, som derover bringes i Harniſk imod Halfdan, og det havde her kommet til aabenbar Krig imellem dem, hvis ikke Guttorm, Kong Haralds Skald og Hofmand havde lagt sig derimellem og tilvejebragt Forliig. Harald avler nok en Søn med en Hof-Jomfrue ved Navn Thora. Det er den bekiendte Hagen, som blev opdragen i Engelland ved Kong Adelstans Hof, og siden blev Konge i Norge. Maaden paa hvilken han kom til Engelland og den øvrige Handel med Kong Adelstan, overlades til Læseren. Denne Handel indbefatter de sidste Bedrifter i denne hans læseværdige og meget underholdende Hiſtorie, hvoraf vi har anført Hoved-Tildragelserne, hvis Vigtighed kan nok opvække Lyst til at læse deres udførlige Fortællinger. Han er nu 80 Aar gammel og har selv regieret i 70 Aar, da han endelig, for i levende Live desto bedre at befæste sin Søn Erik paa Thronen imod sine Brødres Misundelse, afstaaer Regieringen til ham ved en høytidelig Act. Han døde selv tre Aar derefter, altsaa i sin Alders 83 Aar. Til Slutning har Forfatteren med megen Fordeel skildret Haralds, som en stor Konges, Helts, Statmands og virkelig god Mands Character. —— Vi ere nu komne til den anden Afdeeling som indbefatter Kong Erik Blodøxes Hiſtorie. Her forekommer først Efterretning om Kong Eriks Ungdom og Opdragelse, og Sørøver-Toge i Østersøen, Vesterhavet og endelig i Biarmeland, om hans Gifte-maal med sin Dronning Gunhilde, som han var kommen i Bekiendtskab med, da han paa Tilbagereysen fra Biarmeland kom til Finmarken, hvorhen hun var sendt af sin Fader Ossur Tote fra Helgeland, for der at oplæres i Finnernes

Hexerier

Hexerier og Troldomskunster: videre om Kong Eriks og hans Dronnings slette Characteer, hvorpaa de gave Prøver i deres Opførsel mod Eigill, den foromtalte Skalagrims Søn, som blev en bitter og hevngiærrig Fiende af dem begge: Man finder i denne Handel en Afbildning paa de Gamles Rettergangs Maade: Videre om Tilstanden i Norge, da Kong Erik kom til Regieringen: hvorledes Erik overfalder og nedlægger tvende af sine Brødre, Sigraud og Olaf, af hvilke den første efter sin Broder Halfdans Død var bleven Konge i Tronhiem, og den sidste Konge i Viigen, og det begge som Overherrer, uden at erkiende Erik derfor, eller at betale de Afgifter af Indkomsterne, de som Under-Konger tilforn vare forpligtede til efter den af Harald indførte Regierings-Forfatning: hvorledes Kong Erik derpaa lagde Viigen under sit Herredømme, og vilde have giort det samme ved Tronhiem og heele Norge, hvis ikke Printz Hagen Adelsteens-Foster (saa kaldet af sin Opdragelse ved Kong Adelstans Hof) var bleven indkaldet i Riget af de med Eriks og Gunnhilds Regimente misfornøyede Undersaatter, og understøttet af Kong Adelstan med Folk og Skibe og af den mægtige og kloge Sigurd Jarl (foromtalte Hagen Jarls Søn) med Raad og Daad, var bleven opnævnet til Konge og Eenevolds Regent over heele Norge, og havde nødt Erik til at forlade Riget, hvorfra han begav sig først til Orkenerne og derfra til Skotland og Engeland, hvor han udplyndrede Kysterne, og blev endelig modtaget af Kong Adelstan, som gav ham Northumberland i Forlehning. Dette er Hoved-Indholdet og Historien i den anden Afdeeling, alle Begivenheder, hvis omstændelige Fortælling nok kan underholde en Læsers Opmærksomhed. —— Den tredie Afdeeling indbefatter Kong Hagen Adelsteen-Fosters Bedrifter. Han underlægger sig heele Norge, forsikrer sig og Riget mod Overfald af Kong Erik, udgiver de saa kaldte Gulathings- og Frostathings-Love, bringer Jemterne og Helsingerne under sin Lydighed, undertvinger sig Værmeland, geraader i Krig med den Danske Konge Harald Blaatand, som efter Kong Eriks Død understøtter hans Søn Printz Harald, der var opdraget ved hans Hof, i hans Fordring paa Norge, hvorfore han angriber Dannemark med fiendelig Overfald. Dermed satte han sig i Sikkerhed mod Dannemark og Kong

Eriks Sønner, og foretager ſig nu det ſtore Værk at ville omvende ſit Rige fra Hedenſkabet til den chriſtelige Religion, men finder hos Thrønderne formedelſt Sigurd Jarls liſtige Mellemhandling ſaa ſtærk Modſtand, at man endogſaa tvinger ham til at tage Deel i den hedenſke Afgudsdyrkelſes Ceremonier og Offringer, hvorover han i Forbittrelſe forlader Tronhiem og ruſter ſig til Hævn for tillige med Magt at udføre ſit Forſæt, hvilket han atter maa forlade, og forlige ſig med Thrønderne formedelſt nyt Overfald af Kong Eriks og Gunhilds Sønner. Efter adſkillige Træfninger og i Krigen udviſte ſtore Prøver paa ſin Tapperhed, blev han troffen af en Piil, hvoraf han døde. Paa ſit yderſte erklærer han ſine Fættere Kong Eriks Sønner, og blandt dem i ſær Harald for retmæſſige Arvinger til Riget efter ſig, da han ſelv ingen Sønner havde. Han yttrede tillige den inderligſte Fortrydelſe deels over det, at han havde ladet ſig bringe fra ſit Forſæt at indføre den chriſtelige Religion, deels at han ſaa længe havde ført Krig mod Kong Eriks Sønner. Forfatteren har til Slutning ſkildret hans Characteer i en kort Lovtale, ſom Kongen uden Modſigelſe har fortient. Han har tillige derudi med meget gode Grunde forſvaret ham imod de tvende Bebreydelſer, først at han afſtod fra ſit Forſæt til at indføre den chriſtelige Religion, og dernæſt at han bemægtigede ſig Riget, hvilket hans ældre Broder maatte forlade. —— Det tilføyede Anhang maae vi overlade til Læſeren. Hiſtorien er fuld af ſaa vigtige Tildragelſer og ſaaledes udført, at den nok ſaavel ſom nogen Hiſtorie er i Stand til at holde Læſerens Opmærkſomhed i en beſtandig Varme, ey at tale om den vigtige Oplysning den giver i de Nordiſke Oldſager. Forfatterens Skiønſomhed og Skarpſindighed har ſærdeles udmærket ſig i de beſynderlige Tildragelſers, ligeſom hiſtoriſke Epiſoders, Forbindelſe og Sammenhæng med det Almindelige i Hiſtorien.

Jena. Das Staatsrecht, nach der Vernunft und den Sitten der vornehmſten Völker betrachtet, von D. H. G. Scheidemantel, der R. öffentl. Lehrer. Dritter Theil. 1773. 426 S. i 8vo. Denne Deel handler om Juſtitz-Sagerne, om de mange Slags Undersaatter, deres Pligter og Retter, Grund-Lovene, Tyranniet, Stats-

og

og Majeſtæts-Forbrydelſer, og endelig om Stats-Legemets Sygdomme og Død. Det har vel i Følge Indledningen været Forfatterens Abſigt, at underſkille Stats-Retten og Stats-Klogſkaben (Politiken) fra hinanden. Men han maatte dog ey alene formedelſt de Grændſe-Tegn, han havde antaget, geraade i de væſentligſte Læreſtykker af Politiken; men det er og noget, ſom han i Følgen ſelv har bemærket. Overalt er Forholdet imellem diſſe tvende Stats-Videnſkabens Deels ſaaledes beſkaffet, at ſaasnart man opløſer Stats-Rettens Grundſatzer, og fortſætter den i de mange Slags Anvendelſer, ſom de henſigte til, maa man nødvendig komme ind i Politiken, og tvertimod at alle Politikens almindelig beviislige Satzer lade ſig af viſſe Stats-Rettens Satzer udlede. Thi hvad den ſande Statsklogſkab raader Regenten at giøre, det maa han og have Ret til at giøre, i det mindſte ſaa vidt ſom de poſitive Grundlove ikke indſkrænke ham. Man havde kun ikke ventet ſaadanne Satzer i en almindelig Statsret, at for Ex. S. 319 den gemeene Soldat maa lade ſig nøye med frie Boelig, ſtore og ſmaa Monderings-Stykker, alle 5 Dage 8 Groſchen og ſit Commißbrød, og hvad derpaa i nogle Øyher videre følger. I det hele Værk viſer ſig ellers ey alene megen Belæſenhed, men og i mange Materier megen, i ſær i begge de ſidſte Deele, egen Eftertanke. Ved den hiſtoriſke Oplysning har man vel ofte erindret ſig Montesquieu, men tvivler dog ikke om Forfatterens egen Bekiendtſkab med Kilderne. Man havde kun ofte ønſket dem mere omhyggelig anførte, for Ex. ved de om Henrich IV. anførte ret Tiberiſke Gruſomheder. Bedre kundet det hele have været gienemtænkt og i en bedre Sammenhæng. Saa ſkulde ey alene mange Satzer paa behørig Sted have bekommet deres nøyere Beſtemmelſe, ſom undertiden ſørſt ſildig følger efter, men Forfatteren ſkulde og mere kunde have undgaaet mange Jeientagelſer, ſom meget ofte forekomme, i ſær i den tredie Deel, endogſaa i Henſeende til Exemplerne. Ja mangen en Forkortelſe havde vel og føyelig kundet lade ſig giøre. Endnu lægger man Mærke til dette, ſom noget beſynderligt, at Forfatteren anſeer den deſpotiſke Magt ſom ganſke ſtridig mod Stats-Regieringens Væſen, hvilken Paaſtand man anſeer blot ſom en Følge af et vaklende eller vilkaarligt Begreb, hvor ved Deſpotismus kun foreſtilles paa ſin ſlemme Side. Thi

hvad

hvad væsentlig Modsigelse, spørger man, er der for Resten imellem en Stat, eller et til Lydighed under fælles Love forenet Folk, og en Regent's Magt, formedelst hvilken han kunde byde over alle Statens Godser og Kræfter, som over sin Eiendom, blot under den naturlige Lovs Indskrænkning, som og altid ved Despotismus underforstaaes. Naar saadan en Stats-Despot var retskaffen eller virkelig klog, saa skulde han dog blive en god Regent. Men om det i øvrigt var klogt med nogen at vove det derpaa, er et andet Spørsmaal. Saa meget mere kan det komme nogen fremmed for, at ved det Spørsmaal om Majestæts-Retternes Deelbarhed eller Udeelbarhed, Forfatteren erklærer sig for den sidste, og anseer Deelingen for Følgen af en Stats-Sygdom. Dog løber dette Skole-Spørsmaal, naar man ret beseer det ved Lyset, i Grunden meest ud paa Ordspil eller politiske Vendinger. Er det ikke for meget sagt, naar S. 194 paastaaes, at Forældre først havde Ret til at straffe deres Børn, ved Regenternes Tilladelse, og udøvede den i deres Navn? At en ikke fuldbragt Forbrydelse, naar Misdæderen paa sin Side har giort alt, hvad han har eragtet fornødent til Fuldbringelse, altid bør belægges med den ordentlige Straf's fuldkomne Haardhed, synes at være mod Straffe-Retfærdighedens Grundlov; i det saa vel den naturlige Følelse, som og Eftertanken over Øyemærket, ordentlig viis bestemmer os til at agte ey alene paa Gierningsmandens Drift, men og paa Virkningen. Ved de Exempler, som Forfatteren selv anfører, naar nemlig nogen i den Absigt at myrde en anden, alene aabner ham en farlig Byld, eller om nogen beligger sin egen Kone, i det han holdt hende for en Fremmed, skal en usædvanlig og mildere Straf næppe tilskynde nogen til Forbrydelse eller for Resten fornærme den naturlige Følelse af Retfærdighed. S. 235 gives en smuk Real-Forklaring paa Privilegier, at det er Rettigheder hvorved Overherren søger at hæve den borgerlige Rets Lighed til det almindelige Bedste. Om den Engelske Nation burde dog Forfatteren vel ikke have sagt, at den efter Behag kunde stifte Sammenrottelser, og ære enhver Gøgler og Skielm, som sin Anfører, naar han kun lader en Skrivelse fuld af Frihed og Undertrykkelse løbe omkring i Provintzerne. Skatningen bliver meget anpriist Regentere, som et Middel til bestandig Kundskab om Staten. Ved det Spørsmaal, om

en

en fangen Souverains Forbindtlighed til at holde ſit Løfte, tviler Forf. for det første, om i Almindelighed endog ved retmæssig Gevalt afvrungen Fordrag er gyldigt; dernæst falder hans Decision ud dertil, at Souverainen, om han igien blev fri, er ikke forbunden til at opfylde, hvad han i en anden Tilstand maatte love; vel begaaer han herved som Menneske en Feyl, men ikke som regierende Herre. En fin politisk Distinction, men viſt ikke efter Retfærdigheds naturlige Forskrifter, hvorefter alt kommer an paa, om Seyerherren havde Ret til saadan Fordring, og den Fangne til at gjøre saadant Løfte. Recensenten formeener og, man kan paastaae, at en Soldat, som deserterer, fordi hans Capitulation er ikke bleven ham holdt, ey uden at overtræde Retfærdigheds naturlige Grundsatzer kan straffes efter Krigs-Rettens Strænghed. Men alt for ofte seer Forfatteren mere paa Folkenes Sæder, end paa den frie Fornuftes Tilsagn. Ligesaa havde vel og S. 327 det Spørsmaal, om en i fremmed Tieneste staaendes Forbindtlighed imod sin forrige Landherres Avocatorier, nøyere kundet være decideret. Men den Dom, Forfatteren fælder over Montesquieu, fordi han laster de Europæiske Magters stærke Troppe-Formeering (E. de L. Liv. XIII. Ch. 17.) at nemlig samme hans Dadlen er eine ungezämte Ausschweifung einer Feder, deren Herr seltsamme Sätze der Regierungskunst hat, ob er sich gleich sehr auf solche berufe, synes i det mindste noget overdreven og sælsom udtrykt. — Det er en sær Foreening, naar Forfatteren i den anden Deel sammensøyer som Visager ved en fornuftig Religions Love, Ægteskabs-Skilsmisse, Polygamie, og Forbud imod Svine-Kiød. Man maatte nok vide, hvad det er for Tilfælde, som sætte Borgeren i den bedrøvelige Nødvendighed, at myrde sig selv for det almindelige Bedste. Forfatteren har siden lovet i det Følgende at ville angive dem, men man finder dem ingensteds. Ved de forbudne Grader angiver Forfatteren alene Familiernes Forbindelse og de Riges Formæhling med de Fattige, som det politiske Øyemærke. De under Øvrigheds Opsigt staaende offentlige Fruentimmer-Huse synes Forfatteren snarere at tilraade, end forkaste. Hvorimod Recensenten billigen har sat, iblandt flere, som lade sig tænke, denne særdeles vigtige Forestilling, at mange unge Mennesker ganske viſt da skulle

be-

beslutte sig til Handlinger, hvilke, om intet andet var, vilde blive dem til stor Skade for deres tilkommende Ægteskabs Lykke. At en Skarpretter er som halv ærelös, anseer han som et Middel til at forøge Frygten, for at falde i hans Hænder. Regentens Ret til at give Love, hvorledes visse Statens Godser skulle forvaltes, giør sammes Brug selv endnu ikke til noget Regale, formedelst hvilket Regenten kunde overlade dem Forpagtningsviis til Undersaattere, da saadanne Love kan og gives i Henseende til privat Eyedom. Efter de almindelige Statsrettens Love er af Ting, som endnu ikke tilhøre nogen Privat, det alene et Regale, hvad som vel ikke nødvendig staaer i en umiddelbar Forbindelse med den øverste Magt, men i samme dog kan forvaltes eller bruges til meer almindelig Nytte, end om det bliver overladt den gemeene Mand. Told kan og være retmæssig i anden Henseende, end saa vidt den er en Erstatning for den Bekostning, som giøres til de Reysendes Bequemlighed og Sikkerhed. Forfatteren synes bange for at besvare det Spørsmaal, hvad Ret er, naar nogen har betalt for Geleyde, og bliver plyndret af Røvere? Han siger, at Omstændighederne maa besvare det, da man dog vel maatte vente dets Besvarelse i saa vidtloftig et Værk. Moser i hans Europæiske Folkeret tager ey i Betænkning, at tilkiende Landsherren Skadesholdelsen. Ved den foreslagne Formue-Skat i Stedet for andre Afgifter, synes endnu de modsatte Grunde langt fra at være hævede. Forfatteren erklærer sig mod Accisen, hvorved det dog allerede er en stor Fordeel, at det er allene paa denne Maade, man kan faae nogen Afgift af mange Personer, der ikke aldeles kan fritages for Skat. —— I det Kapitel om Justitz-Sagerne i den tredie Deel har Forfatteren givet nogle Forslag i det mindste en smuk Anseelse, for Ex. at Dommeren i allehaande Tilfælde, som han nøyere bestemmer, skulde forhandle noget meer umiddelbar med Parterne, i Stedet for ved Advokaternes Tieneste at lade sig føre ind i mangen unyttig Vidtløftighed. At agte et eeneste Vidne for tilstrækkelig til Bevis af en fuldkommen Visshed i Rettergang, er dog meget betænkeligt. Ey at tillade Advokaternes Betaling førend Processen er til Ende, kunde for Parterne vist nok være meget fordeelagtigt, men hvorledes vilde det da til Slutning see ud med Advokaternes Betaling? Maaskee disse har underriden gode Grun-

Grunde at retfærdiggiøre Prænumerationen med. Imod Torturen bruger han ey alene de bekiendte til deels meget vaklende Grunde, som gode, men synes endog at have betaget dem noget af deres Kraft. Torturen, siger han, er i sig selv en Straf, men den haardnakkede Benægtelse er jo og straafværdig, og hvad er det endelig for en Decision, at den i Abstracto vel kan forsvares, men i Concreto ofte bedrager? Paa den anden Side holder man for, at en forsigtig og regelmæssig Brug af Torturen, efter moralsk Vished, nok lader sig forsvare. At en Undersaat i enhver Fald, endogsaa aabenbar tyrannisk Anfald, har fraasagt sig al Ret til voldsom Forsvar imod Regenten, finder ikke almindeligt Bifald. Forfatteren taler ofte i Faveur af Revolutionen i Sverrig. — Det hele Skrift indbefatter overalt megen litterarisk Kundskab. Alle anførte Skrifter ere ikke af stor Betydenhed til Underretning i Sagen selv, og savner man en Deel, som Forfatteren ikke maa have erindret sig, saasom en Reuffels, Engelhards, Permontuel, Michaelis, Lingvet, og Basedow. Ofte er vel Forfatterens Foredrag angenemt, men ikke sielden betiener han sig af føre Udtryk og Vendinger, som efterlader en mørk og dunkel Forstand. Han har ellers i Sinde at skrive nok et Værk over Regieringsformerne, og desuden et Compendium over Stats-Retten.

Halle. Henrich Christian Freyherrn von Senkenberg, weyl. Kayserl. Majestät würklichen Reichshofraths Corpus Juris Feudalis Germanici, oder vollständige Sammlung der deutschen gemeinen Lehensgesetze, welche aus alten Deutschen und Longobardischen Lehenrechten, samt vielen Reichsurkunden bestehet, von neuem mit einigen Zusätzen vermehrter herausgegeben von D. Johann Friderich Eisenhardt, Herzogl. Braunschweig-Lüneburgischen Hofrath, und Prof. Juris ordin. zu Helmstädt. 1772. 2 Alph. 20 Ark stor 8vo. Værket er ziret med Hr. Baron Senkenbergs fiint stukne og vel trofne Billede. Samlingen fandt allerede ved sin første Udgave et usædvanligt Bifald. Den fortiente det i mange Henseender. Alene Mænd, der vare forsynede med mange Bøger, og disse endda ikke uden stor Besværlighed, kunde efterslaae Kilderne til den tydske Lehnsret. Unge Studeren-

de

de havde intet uden Librum Feudorum ved deres Corpus Juris Civilis. Den tydske Lehns-Ret blev dem en Hemmelighed. De maatte i Blindhed troe Læreren og Læse-Bogen, og maatte derfor blive langt fra en grundig og legal Kundskab. Nu havde de tilsammen i et lidet Bind, den Frankiske, Schwabiske, Schwabiskbayerske, den gamle Auctorem de Beneficiis, den Sachsiske Lehnsret, paa Tydsk og Latin, den Bayerske Lehnsret, Jus feudorum Longobardicum, foruden mange Udtoger af den Hellige Ludvigs Ordonnances, af de Frankiske Capitularier og et betydeligt Antal Rigs-Lehns-Constitutioner. Dette Oplag blev i en Hast optagen. Nærværende Forlægger, som havde tilkiøbt sig Forlags-Retten, besluttede derfor at foranstalte et nyt Oplag, og overgav samme Besørgelse til den berømte Hr. Hofraad Eisenhardt, og i bedre Hænder kunde den ikke geraade. De Forandringer og Forbedringer, han har giort, ere følgende: Af den Senkenbergiske Fortale er den første Sph udeladt, og det med fuldkommen Grund. Den Schwabiske Lehnsret er aftrykt efter von Lahrs forbedrede Text i det Senkenbergiske Corpore Juris Germanici privati & publici. Det samme er ogsaa skeet med Auctor de Beneficiis, ligemaade Udtoget af den Schwabiske Landret S. 845. Acta pacis Constantiæ er rigtigere aftrykt efter Muratori Udgave i hans Antiqvitatibus Ital. Med. Ævi Tom. IV. p. 309. Udtoget af den gyldne Bulle, er billigen ikke, ligesom tilforn, leveret af en tydsk Oversættelse hos Lünig, men paa Latin og meget rigtig. Endelig ere og tilføyede fire vigtige hidhenhørende Originaler og Udtoge af de nyeste Valg-Capitulationer, betræffende Lehnvæsenet. Hvorfor ogsaa dette Oplag er 20 Ark stærkere end det forrige. I øvrigt er denne Samling meget correct aftrykt, da den lærde Hr. Mag. Bertram har haft Opsigten derover.

Leipzig. Geschichte berühmter Frauenzimmer. Nach alphabetischer Ordnung. Zweyter Theil. 1772. 838 S. i 8vo. Man anmærker endnu ved dette Bind den samme Feyl, som ved det forrige, at det nemlig indbefatter mange uvigtige Levnetsbeskrivelser, som kunde have været erstattede med andre mere mærkværdige. Det gaaer indtil det Bogstav G og fra S. 721. ere giorte vigtige Tilsatzer til den første Deel.

No. 15.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 14de April 1774.

Kiøbenhavn. Den 16de Decembr. 1773., var Videnſkabs-Selſkabet i Kiøbenhavn forſamlet for at dømme, om nogen af de Afhandlinger, ſom vare indſendte over de Qvæſtioner, ſom vare vedtagne at udſættes, kunde fortiene de udlovede Præmier, og fandt man, at i den Mathematiſke Claſſe var den Qvæſtion: „At finde den beſte Stikkelſe af Fyrmørſere ꝛc.;" best beſvaret i den Afhandling, hvis Forfatter er J. G. Marsſøn, ſom læſer over Mathefin ved Univerſitetet i Strasborg. — I den Phyſiſke Claſſe fandt man, at den Qvæſtion om Pendulerne i de Aſtronomiſke Uhrer ꝛc., var beſt afhandlet af Charles Vicomte Mahon, Medlem af det Kongelige Londonſke Videnſkabers Societet. — I den Hiſtoriſke Claſſe var den Qvæſtion: „Om Jomsborg, der er ſaa bekiendt i den Nordiſke Hiſtorie, har været det ſamme Sted, ſom den fordum ſaa „ navnkundige Handels-Stad Julin i Pommern eller ikke?" ey til Fornøyelſe beſvaret af nogen, hvorfor det blev fundet for got at udſætte denne Qvæſtion paa nye. — De Problemata eller Qvæſtioner, ſom (foruden bemældte Spørsmaal om Jomsborgs Beliggenhed) i Aar blive udſatte, ere: Den Mathematiſke Claſſe: „At udfinde nogen Machine „ eller Mechaniſk Kunſt-Greeb, hvorved ferſke Søer og „ Vandſtæder bequem og uden ſtor Bekoſtning kan renſes og „ befries fra Mudder, Ureenhed og Søe-Vexter, ſom op-

„ grunde Søe-Bunden og foraarsage Søernes Undergang.
„ Dette behøves fornemmelig i de Tilfælde, naar det koster
„ for meget at lade Vandet udløbe, for at udtørre og opgra-
„ ve deslige Vandstæder, og Staden, til hvis Tarv Søer-
„ nes Vande tiene, ey kunde miste Vandet, medens Ud-
„ gravningen varer." —— I den Physiske Classe er dette Chymiske Problema udsat: „ Ved nøyagtige Forsøg at opløse
„ Metallerne i deres væsentlige Deele og samme Opløsnings-
„ Maade udførlig at beskrive." — I den Historiske Classe
„ forlanger man en tydelig og saa vidt skee kan, tilstrække-
„ lig Forklaring og Oplysning over Venantii Fortunati
„ Brev til Flavum, nemlig 18de Brev i 7de Bog; og
„ hvorfra Biskoppen kan have taget den Efterretning om
„ Runerne, og hvad for et Folks Runer han meener." ——
Alle Lærde inden- og udenlands, undtagen de, som ere Lem-mer af Societetet, indbydes at indsende deres Afhandlinger skrevne i det Danske, Latinske, Franske eller Tydske Sprog; thi i andre Sprog antages ingen Afhandlinger. Den, som efter Societetets Eragtende befindes at have skrevet den beste og grundigste Afhandling, bekommer en Guld-Medaille af 100 Rdlr. Værdie Dansk Courant, som Vedkommende selv besørger afhentet hos Secretairen i Videnskabers Societetet imod behørig Qvittering. Afhandlingerne adresseres til Societetets pro tempore Secretaire Hr. Conference-Raad Hielmstierne, Ridder af Dannebroge, Franco og maa skrives med en læselig Stiil. Tiden, inden hvilken disse Afhandlinger bør være indsendte, er fastsat til December-Maaneds Udgang 1774., da Societetet efter den Tid ingen Afhandling antager. Societetets Eragtende over de indkomne Afhandlinger, som skal have Prisen, skal skee ved Januarii-Maaneds Udgang 1775., og gives Vedkommende tilkiende. Authores ombedes ey at nævne deres Navne, men allene at sætte en Devise paa Afhandlingen, hvilken Devise tegnes tillige uden paa en forseglet Billet, hvorudi findes deres Navne og Opholdssted. Endelig vilde de, som maatte forlange deres i Fior og i Aar indsendte Afhandlinger tilbage, derom melde sig hos Hr. Conference-Raad Hielmstierne inden Aarets Udgang.

Kiøbenhavn. Sælskabet til de skiønne Videnskabers Forfremmelse har i Forsamlingen den 12te Mart. 1774. ikke

seet sig saa lykkelig, at Prisen kunde tildommes noget af de Skrifter, som for denne Gang over de udsatte Priismaterier vare indkomne. Dog kommer en Samling af aandelige Sange, med Devise, „ Gud, mit Hierte er rede, mit „ Hierte er rede; jeg vil synge, ja jeg vil synge Psalmer" Selskabets Hensigt saa nær, at det blev fundet for got, at lade den udkomme i Trykken paa dets Bekostning. Og uden for de udsatte Priismaterier har Hr. Johan Evald indgivet til Selskabet et heroisk Syngespil, Balders Død, som viser i sær i det poetiske Udtryk saa megen Styrke, at den tilkiendtes en overordentlig Priis for 50 Rdlr., og at man besluttede at udgive samme i det ellevte Stykke af Forsøgene i de skiønne og nyttige Videnskaber. — Da man ønsker, at flere aandelige Sange, som tiene til at opvække en sand og fornuftig Andagt, og hvorpaa Gellert, Cramer, Schlegel, Münter have givet saa gode Prøver, maatte haves i det danske Sprog; og ligeledes at Sproget maatte beriges med lykkelige Forsøg i den malende Poesie; saa har Selskabet fundet for got, at fremsætte begge disse Priismaterier igien for næste Gang. I Følge heraf udsættes 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd, for det beste Forsøg i den malende eller beskrivende Poesie, hvorved Popes Windsor-Foreſt kunde tiene til Mønster. Dertil maatte udvælges noget Sted i de danske Stater, som ved sin Yndighed, eller og ved sin Skrøksomhed giør sig mærkværdigt; som i det første Fald Sundet eller eet af Lystslottene, og i det andet Malstrømmen eller Vandfaldet Sarpen i Norge. Man kunde ogsaa vælge noget Sted i Danmark eller Norge, hvor der findes mærkværdige Levninger af Alderdommen, eller som udmærke sig ved en gammel Sagn, der, kunde give Anledning til en poetisk Fortælning eller anden heldig Opdigtelse, paa Tickels Maade i hans Kensington-Garden udi Dodsleys Samling. — Ligeledes udsættes en overordentlig Priis af samme Værd for de beste danske aandelige Sange, ti i det mindste. Den Samling, som Prisen bliver tilkiendt, udgives for sig paa Selskabets Bekostning. — I Veltalenhed udsættes den sædvanlige Priis af 40 Rdlr., eller en Medaille af samme Værd, for den beste Eloge over Kong Waldemar III. Derved forstaaes ey en gemeenligen saa kaldet Lovtale eller Panegyrikus, hvori Feylene skulde forties og Dyderne

forſtørres, men en ſandfærdig og livagtig Afbildning paa denne merkværdige Konges Characteer, Politik og Bedrifter, og paa den Klogſkab, hvorved han vidſte, næſten uden at bruge Vaaben, at ſætte Riget fra det yderſte Forfald i den blomſtrende Tilſtand, ſom længe efter hans Død vedvarede. Gode Materialier dertil findes hos Hvitfeld og i Etats-Raad **Grams** Forbedringer til denne Konges Hiſtorie, ſom er udgivne af Videnſkabernes Selſkab i dets Skrifters fierde Deel. —— Endelig udſættes en Priis af 30 Rdlr. for den beſte Prøve til en Samling af Exempler paa **Danſkes tapre, ædle, goddædige og patriotiſke Handlinger**, omtrent i den Smag, ſom deſlige i andre Lande, ſærdeles i Frankrig udkomne Skrifter. —— Priisſkrifterne maa indſendes i det ſeeneſte inden December-Maaned af indeværende Aar. Man føyer til dem en Deviſe og en forſeglet Seddel, ſom tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdsſted. De indleveres til Juſtice-Raad **Schlegel**, ſom Selſkabets Secretair, hos hvilken ogſaa de Skrifter kan afhentes, ſom for de ſidſt udſatte Priſer ere indkomne.

Kiøbenhavn. Guds Raad til Salighed, fremſat i Spørsmaal og Gienſvar for de Eenfoldige, af Peder Schwane Bang. **Reſiderende Capellan for Wiig og Asmindrup Meenigheder i Ods Herred i Sielland.** 1773. 238 S. i 8v. Med Hofbogtrykker **N. Møllers** Skrifter. —— Denne Catechetiſke Underviisning har Forfatteren betient ſig af til ſin Ungdoms Confirmation i Chriſtendommen. Han har giort en Undſkyldning for dens offentlige Udgivelſe ved Trykken, ſom tillige viſer baade hans Øyemærke og dets Uſkyldighed: „At nedbryde ſiger han en „ andens Æreſtøtte, for paa Gruſet af den at oprette ſig „ ſelv een igien, ſmager for meget af en hovmodig Aand „ til at kunde beſtaae med den Viisdom, ſom kommer her „ oven fra og opblæſer ikke. Men at forbedre en brav „ Mands gode dog forbederlige Arbeyde, alt med Erkiendelſe „ af ſit eget Arbeydes muelige Forbedring, kan efter mine „ Tanker gierne beſtaae med en ægte Sandheds Kiærlighed „ og en chriſtelig Ydmyghed. Diſſe Tanker har giort det „ tilladeligt for mig at forſøge, om de nødvendige Sand„ heder til Salighed ikke kunde fremſættes paa en mere

„ grun-

„ grundig, ordentlig og tydelig Maade end hidindtil.“ Han vil dog ikke have dette sit Arbeyde udgivet som en fuldkommen Regel for andre, men overlader kun til andre at dømme, hvorvidt han kan have undgaaet de Ufuldkommenheder, som forekomme i de fleste Lærebøger af det Slags. Vi ville og med ham overlade det til andres Bedømmelse, i sær deres, som har at bestille med den ustuderede Ungdoms Underviisning og Confirmation i sin Christendom. Efter tvende foregaaende Underviisninger om Guds Kundskab og den Hellige Skrift har Forfatteren giennemgaaet de fem Parter i Luthers Catechismus. Man kan ikke nægte at jo han viseligen i Svarenes Forfattelse næsten overalt har beflittet sig paa Korthed, men der forekommer dog ogsaa hist og her nogle, som maaskee kan endnu synes noget for vidtløftige. I de tvende første Underviisninger om Gud og den Hellige Skrift har han med nogen større end sædvanlig Vidtløftighed beviist, at Gud er til, og at Skriften er hans egen sandfærdige Aabenbaring for at tilbringe sine Tilhørere den tilstrækkelige Overbeviisning, hvorved de kunde bevæbnes mod vore Tiders Vantroe, og bevare dem fra at forkaste de Sandheder, der falde dem endten ubegribelige at troe eller besværlige at øve. Vi nægter ikke Forfatterens Fortieneſter i Henseende til Orden, Grundighed og Tydelighed. Kortheden kunde maaskee for det ganske have været større.

Kiøbenhavn. **En kort Afhandling om Børne-Koppernes Indpodning, til Opmuntring for dens Brug i sær blandt den Norske Almue,** af Axel Christian Smith, **Capellan pro Persona for Elverums Præstegield i Aggershuus Stift i Norge.** 1773. 29 S. i st. 8v. Med de **Berlingske** Skrifter. —— Forfatteren har selv practiceret Inoculationen og det uden Præparations og Præservations-Midler. Nærværende Skrift har han dog ikke egentlig skrevet for at recommendere denne sin Methode, men kun i Almindelighed for at anprise Inoculationen selv til sine Medborgeres Biefald. Han har derfor alene søgt at viise de indpodede Koppers Fortrin for de naturlige, og har besvaret de sædvanlige Indvendinger derimod. Hvad angaaer den Indvending mod Inoculationen, at **man dermed skulde forsynde sig imod Gud ved at gaae ind**

i hans Øyne, og ikke troe sine Handlingers Bestyrelse af ham; da har han anført til Besvarelse derpaa Hr. Superintendent Cramers Ord af den nordiske Aufsehers 117de Blad, og Hr. de la Condamine's Ord til Svar paa den Indvending, at Indpodningen maatte være til Skade for dem, hvis Legemer ere af den Beskaffenhed, at de af sig selv aldrig skulde faae Børnekopperne. De øvrige besvarer han kortelig med egne Ord, nemlig at Indpodningen skulde være farlig for de Børn, som kan formodes at have haft de naturlige Kopper: at den skulde gjøre Lemmerne Skade: at den ikke skulde befrie nogen fra at faae Kopperne igien: at Børnene kan derved sætte Livet til. Forfatteren har iblandt andet vist, at, om nogen skulde faae de indpodede Kopper to Gange, saa skeete det ikke, fordi Legemet ikke ved den første Indpodning bliver tilstrækkelig renset fra Koppe-Materien, men fordi Indpodningen ey har slaaet an, hvortil han angiver en tredobbelt Feyl som Aarsag, og denne finder Sted først hos den, som indpoder, i det han snitter, og ikke dybt nok, dernæst ved den befængte Traad, som er ikke bleven vel nok giennemtrokken, og endelig hos dem som skulde have Opsyn med den indpodede, naar de lade Børnene rive Baandet løst, hvorunder Traaden ligger. Hvem der ellers vil vide mere til Forsvar for Inoculationen og dens Fordeele, dem henviser Forfatteren til Lægernes og Philosophernes Skrifter. Selv har han alene med disse faa Blade søgt at gjøre Inoculationen mere almindelig og skaffe den mere Bifald iblandt sine Landsmænd, ved at betage dem de Fordomme, som ere dem i Øyen, og afskrække dem derfra.

Kiøbenhavn. Kort oekonomisk Underretning om Kiødsaltning, Svin, Kartofler og Haver. Udragen af andre til den Færøiske Landmands Nytte, ved J. C. Swabo. 1 Hæfte. 1773. 68 S. i 8vo. Med de Berlingske Skrifter. — Forfatteren, som selv er en Færøenser, har troet, at hans Landsmænd høyeligen trænge til en bedre og nøyere Kundskab og Forbedring i deres Hoved Nærings-Midler, som ere Fædrift, Fiskerie og Agerdyrkning. Det er derfor hans Agt at meddeele i flere følgende Hæfter adskillige til Forbedring i deres Landhusholdning nyttig Underretninger. Den første Underretning om Kiødsalt

nin

ningen, som dette Hæfte indbefatter, er taget af Hr. Justice-Raad Martfelts Afhandling om Irlands Omgang med feede Vahre. Den anden om Kartøflerne er taget af det Skrift, som Hr. Troyel, en Præst i Fyen derom har skreven. Den 3die om Haver, er et Udkast af Hr. Mohr, en indfødt Færøenser, som imens han har opholdt sig ved Universitetet, har iblandt andre Ting lagt sig efter Plantelæren. Den giver Bonden kun en kort Anviisning til en liden Have og de fornødne Mad-Urters Dyrkning til egen Huusholdning.

Altona. Her er efterhaanden kommen for Lyset en velgeraaden Oversættelse af den berømte Engelske Theologs Samuel Bourns fortræffelige Skrifter under følgende Titel: Die Verbindung der natürlichen Religion mit der christlichen Offenbarung in einer Reihe geistlicher Reden. Aus dem Englischen. 1ste und 2ter Theil 1770. 3ter Theil 1771. 1 Alph. 18½ Ark. Fremdeles Samuel Bourns geistliche Reden über einige auserlesene Parabeln unsers Heilandes. Aus dem Englischen. Herausgegeben von J. J. Dusch, Königl. Dän. Professor in Altona. Erst. Band 1771. Zw. B. 1772. 2 Alph. 2 Ark i 8vo. Det sidste Skrift er engang tilforn for det løse bleven anmældt. Det hele Engelske Værk bestaaer af 4 Bind, og har den almindelige Titel: A Series of Discourses on the Principles and Evidences of natural Religion and the Christian-Revelation, and on some proper practical Subjects by *Samuel Bourn.* London, printed for R. Griffiths in the Strand MDCCLX. Man finder saa Skrifter, hvor i den naturlige og aabenbarede Religions Sandheder ere blevne afhandlede med saa stor Indsigt og Grundighed, i saa rigtig en Orden og paa saa fattelig en Maade, som det her er skeet. I det første Værk, som bestaaer af 30 Afhandlinger, viser Forfatteren, deels hvad vi med fuldkommen Vished kan vide om Gud af Fornuften, og hvorledes vi maa forholde os mod det høyeste Væsen, naar vi ville forsikre os sammes Gunst, deels lærer han, hvorledes Evangelium stemmer fuldkommen overeens med Fornuften, i mange Stykker forbedrer vor naturlige Kundskab om guddommelige Ting, og giver os den bedste Anledning til at befordre vor sande Lyksalighed. Bourn har overalt bemøyet sig for at forestille den christeli-

ge Religion i dens rette Reenhed, og at giøre den elſkværdig for Mennesker. Saa ſtærk, ſom han beſtrider Vantroen, ſaa meget ivrer han ſig mod al Overtroe og Sværmerie. I den 24de Afhandling om den chriſtelige Religions Beſkaffenhed over Rom. XIV. 17. udtrykker han ſig ſaaledes derover S. 473: „For det fierde, naar Guds Rige er Fred og aandelig Glæde, ſaa beſtaaer det ſlet ikke i en ſørgelig eller enthuſiaſtiſk Gemyts Beſkaffenhed. Og vi kan lære af denne Apoſtelens Beſkrivelſe, hvad for en Dom vi maa fælde om de ſære og unaturlige Syner, hvilke nogle Chriſtne urigtig har antaget eller udgivet for Tegn paa Naaden eller ſom Kiendemærker paa en ſand Omvendelſe, ſaaſom for Ex. forvirrede Anſigts-Træk, legemlige Bevægelſer, Anfald af Fortvivlelſe, en nedſlagen eller ophøyet Aand, Phantaſiens Flugt eller Indbildningskraftens Ophidſelſe. Sand Religion er af en anden Aand og af ganſke anden Beſkaffenhed end alle ſværmerſke og bedragelige Syner. Den er roelig og munter, fri fra uroelige Tilbøyeligheder, ſat, betænkſom, et Reſultat af en moeden Bedømmelſe, en koldblodig Overlæggelſe, og en vel underrettet Siæls ſtandhaftige Forſæt. Hvad den roelige Luft og den klare Himmel er imod et dunkelt og ſtormende Veyr, det er Religions retſkafne Gemyts-Art imod Sværmeriets mørke og vilde Rørelſer. Heede og Angeſt i Siælen, Mistroe til den guddommelige Godhed, Skræk og Fortvivlelſe ere ganſke ſtridige mod den Glæde i den Hellig Aand, ſom er den ſande Religions Hoved-Kiendemærke ꝛc.“ Forfatteren viſer ſaa ſtor Kiærlighed til Sandhed og Retſkaffenhed, at man billig bør have ſtor Taalmodighed med ham, og ikke lade de Grunde, han forebringer, uprøvede, naar han afviger fra viſſe antagne Læreſætter. Saaledes paaſtaaer han for Ex. i den 15de Afhandling, hvor i han over Theſſal. I. 19. foredrager S. 252 o. f. den evangeliſke Lære, om de tilkommende Straffer, at de Ugudeliges Straffer i den tilkommende Verden nok ſkulde vare længe, men ikke ævig, og endelig tage deres Ende med den Straffedes fuldkomne Forſtyrrelſe og Tilintetgiørelſe, og at denne er den ævige Død og den ævige Fordervelſe, hvorom der ofte tales i Skriften. Han meener og, at, naar Gud har truet Adam med Døden, derved var at forſtaae en ſaadan fuldkommen Tilintetgiørelſe. Ved hvilken

Ley-

Leylighed han i den 23de Afhandling erklærer sig S. 450 saaledes over Historien om de første Forældres Fald: „Vi maa „ anſee Efterretningen om vore første Forældres Fald for en „ bogſtavelig Hiſtorie, eller for en orientaliſk Allegorie; saa „ er dens Forſtand og Meening een og ſamme. Livsens Træe „ midt i Paradiis betyder Siælens Udødelighed. Den for„ budne Frugt foreſtiller alle de utilladelige Ting, ſom Men„ neſket begierer: Slangens Forſlagenhed, Frugtens Beha„ gelighed, og Kundſkabens Træe paa Godt og Ondt, ſom „ var saa begiæringsværdig og kunde giøre Menneſket viis, „ foreſtiller os i fortræffelige Figurer vor Naturs Nysgier„ righed, Forfængelighed, Vergiærrighed, Lyſter og Be„ gierligheder, ſom tilſkynder os til at være ulydige mod „ Guds Villie: Diſſe have deres Kilde i Kiødet, ſom vor „ Apoſtel bemærker; og derfor bliver det et Døds Legeme, „ i det at det friſter os til at overtræde Guds Lov, og ſkiller „ os ved Liv og Tilværelſe.“ De aandelige Taler over nogle vor Frelſeres Parabler indbefatter saa meget lærerigt og nyttigt, at man kan anpriſe dem ſom et Mønſter for dem, der ville beſkæfte ſig med ſammes Forklaring. Forfatteren viſer i den foranſatte Indledning, hvor ſtort et Fortrin Chriſti Parabler har frem for andre opdigtede Fortællinger, og hvad for et ſtort Vidnesbyrd ſamme aflægger om hans Viisdom, i det ſom oftest uformodentlig forefaldende Omſtændigheder har givet ham Anledning til at forebringe en saa fortræffelig ſig derpaa paſſende Lignelſe. Forfatteren forklarer Chriſti Parabler paa følgende Maade: Han oplyſer ey alene Fortællingen ſelv, men ſøger og af ſamme og af den Leylighed, ſom har givet Anledning dertil, at opdage enhver Lignelſes egentlige Hyemærke, og at ſætte den Hoved-Lære, ſom ligger derunder forborgen, i ſit behørige Lys. Tillige bemærker han, hvor rimelig Fortællingen og hvor bequem Sammenligningen er. Til Slutning udleder han af nogle Omſtændigheder, ſom forekomme i Fortællingen, nyttige moraliſke Anmærkninger, ſom ere valgte med ſkarpſindig Bedømmelſe og meget vel udførte. Man ſeer iblandt andet med hvad for en meſterlig Kunſt han behandler den Lignelſe om den forlorne Søn, om den rige Mand og fattige Lazarus, om de 10 Jomfruer og andre flere. Han erindrer meget vel, at viſſe ſmaa Omſtændigheder, der tiene kun til en livagtig Udſmykkelſe af en

allegoriſk Beſkrivelſe, kommer i Lignelſens Anvendelſe i ingen Betragtning. Man veed, hvor mange Hemmeligheder nogle ſøge i diſſe Lignelſer, men ſom alene kommer deraf, at de udlægger ſamme efter ganſke falſk antagne Hypotheſer, og derover forfeyle den rette og naturlige Forſtand. Det var at ønſke, at ſaadanne vilde lære af Forfatteren, i Fremtiden, bedre at forſtaae diſſe Chriſti viſe Taler, og anvende dem til deres egen og andres Nytte. Indholdet af diſſe geiſtlige Taler ere følgende: 1ſter Theil over Parablerne i Matthæi XIII i syv Taler: 2ter Theil over Parablerne i det 15de og 16de Kapitel hos Lucam, i ni Taler: 3ter Theil over National-Parablerne, eller over dem, ſom betegne den Jødiſke Nations og dens forſkiællige Partiers Characteer, og ſpaaer ſammes Undergang, i ti Taler, over Luc. XVIII. 9.-14. Math. XXI. 28.-31. Luc. XIII. 6.-9. XIV. 16.-24. Math. XXI. 33.-41. XXII. 1.-14. I den fierde Deel forekomme de Apoſtoliſke Lignelſes-Taler, eller ſaadanne, ſom har de første JEſu Diſciplers Underviisning, i ſær Apoſtlernes til Øyemærke, og ſom ſkulde giøre dem bequemme til deres tilkommende Embede, i ni Taler, over Luc. XII. 16.-21. XVIII. 1.-8. Math. XIII. 21.-23. Luc. X. 25.-37. Math. XIX. 30. XXV. 1.-13., 14.-30., 31.-46. Værkets Overſættelſe er geraaden i meget gode Hænder, og giør Hr. Prof. Duſch ſom ſammes Forfatter i al Henſeende megen Ære. Saaſom Udgiverens Omſtændigheder, paa hvis Bekoſtning dette Værk er trykt, ikke tillade ham behørig at ſørge for ſammes Affætelſe, ſaa erbyder han ſig at overlade Oplaget til en anden Forlægger under de behageligſte Betingelſer.

Bützow og Wismar. Vertheidigung des Glaubens der Chriſten, wieder C. G. Bartſchen. Man ſeer af dette Forſvars-Skrift, at en Bartſchen har 1769. udgivet et Skrift under følgende Titel: Eine wahre Definition aus dem Lichte göttlicher Offenbarung, über das in Babylon, der groſſen Stadt, ſo da heiſſet geiſtlich verloſchne, und durch das groſſe Geheimniß JEſu Chriſti wieder angezündete, Apoſtoliſche Glaubens-Licht, für Kinder der göttlichen Offenbarung durch ihren Vater C. G. Bartſch ans Licht geſtellet, og atter igien 1772. det ſamme Skrift under den nye Titel: Sieben

Grund-

Grundsätze, worauf der Glaube eines Christen fest stehet. Imod disse Skrifter er ovenanmældte Forsvar stilet. Den ubenævnte Forfatter har møysommelig sat disse 7 Grundsatzer ud fra hinanden, og viist det Vaklende, Ubestemte, Falske og Modsigende derudi, for Ex.: „at GUD har vildet „ forløse os alle fra den evige Død, og derfor har sendt sit „ Liv for os alle til Verden ved Christum, og ved ham har „ befalet os at lade korsfæste og døde vort eget Liv, og anta„ ge ham efter hans Aand og Liv.“ Fremdeles: „Det „ menneskelige Legeme er en subtil Støv af Jorden, og bli„ ver og ernæret af en subtil Støv af Jorden, hvoraf vi ba„ ger os Brød, at altsaa vort ganske Legeme og alle menne„ skelige Legemer ere eet Legeme, der bestaaer af Brød, og „ saadant et Legeme havde Christus, hvorfor han med Sand„ hed kunde sige om Brødet: Det er mit Legeme.“ Herimod erindrer nu Forsvarets Forfatter, at det følger deraf, at saa ofte man æder Brød, man æder baade sit eget og ethvert menneskeligt Legeme: at ethvert Dyr, som fødes med Brød, ogsaa æder Christi Legeme; saa vel som og de Ugudelige, om hvilke dog Bartsch tilforn har paastaaet, at de i Nadveren ikke æder Christi, men Adams Legeme. Endelig spørger han Bartsch, om han da og forstaaer den Kunst at bage Brød af Støv, hvilket ellers bages af Meel; og om dette skal hedde Støv af Jorden; saa maatte alt være Støv af Jorden, hvad som voxer af Jorden o. s. v. Paa denne Maade giennemgaaer Forfatteren de øvrige Satzer i Skriftet, der næsten alle ere af samme Suurdey. Recensenten maa vel spørge: om det vel var Umagen værdt, at værdige slig en Afsindighed en alvorlig Igiendrivelse? og om i Almindelighed alle Misfostre af en Fritænkers eller Sværmers syge Hierne maa besvares? eller om man ikke just derved foranlediger mange saadanne Svadsere til at ansee sig selv for vigtige og farlige Folk, fordi man tager sig den Umage at give sig af med dem, da de ellers for evig skulde have bleven ubemærkede? I det mindste tilstaaer Recensenten, at han uden dette Forsvar aldrig skulde have vidst at sige af en Bartsch, som Fader til den guddommelige Aabenbarings Børn, eller af hans Definition og 7 Grundsatzer. Ellers kan man paa den anden Side ogsaa sige dette, at saadanne svadsagtige Sværmere, ligesaa vel kan bryste sig af den Indbildning, at ingen

vover at give ſig af med dem, og ſaaledes læt befænge andre med deres Griller. En alt for ſtor Alvorlighed er altſaa næſten den Feyl, ſom Forſvarets Forfatter kan have begaaet ved Igiendrivelſen.

Paris. Recueil de Memoires & d'obſervations ſur la perfectibilité de l'homme par les Agens phyſiques & moraux. Par Mr. *Verdier*, Doct. en Med. Conſeiller. Medecin ord. du feu Roi de Pologne &c. 1772. 140 S. i 8v. Forfatteren, ſom for 20 Aar ſiden har giort Lægekunſten og Opdragelſen til ſin Hoved-Beſkæftelſe, finder ſig ret livagtig rørt og indtaget af den Satz, **at Sædelæren og Lægekunſten maa være paa det nøyeſte forbundne med hinanden og at Opdrageren nødvendig maa være Phyſiolog**, og han anſeer den, ſom en Sandhed, man i de nyere Tider har overſeet. Han forundrer ſig over, at man for alle andre Kundſkaber har ſtiftet offentlige Lære-Embeder og Journaler, og at dette endnu ikke er ſkeet i Henſeende til Opdragelſeskunſten. Dette er Anledningen til de Afhandlinger, ſom indbefattes i foranførte Skrift. Flere ſkulle følge derefter, tilligemed de mærkværdigſte Kritiker, ſom der maatte blive fældede over Forfatterens Forſlag. Den første Afhandling ſkal være en Afridsning af Hiſtorien om Opdragelſes-Kunſten hos de Gamle. Men den er en alt for almindelig Lærdoms Hiſtorie og trænger ikke dybt nok ind i de beſynderlige Hoved-Punkter. Ikke deſtomindre har dog Forfatteren derved temmelig oplyſt den Satz, at det altid har været ſkadeligt for Moralen, at den metaphyſiſke Meening om de medfødte Begreber, og Siælens Uafhængighed af Legemet, i Henſeende til dens høyere Ideer og Drifter, har taget Overhaand. At mange af de gamle, hvilke man gemeenlig opſtiller ſom berømte Læger, har alene været Phyſiologiſke Pædogoger, har vel ſin Grund, men ſynes dog af Forfatteren hiſt og her at være for vidt dreven. De gamles Viisdom i at grunde Opdragelſen paa phyſiologiſke Indſigter, og i at forbinde moraliſke og legemlige Øvelſer med hinanden, er det, ſom denne Afridsning af Opdragelſes-Hiſtorien egentlig ſkal viiſe. I den anden Afhandling fortſættes Hiſtorien om Opdragelſen og dens Videnſkab igiennem de midlere Tider, men fornemmelig kun i Henſigt paa Frankerige. De

legem-

legemlige Øvelser, som oftest uden Forbindelse ved de moralske paa den ene Side, og Opdragelsen under Geistlighedens Hænder paa den anden Side, give Forfatteren her atter Materie til hans Hovedsætnings Udførelse. Her forekommer i denne Afhandling forskiællige Bemærkninger, som i sær betræffe Historien om den franske Litteratur og Skolevæsen i de midlere Tider. Den tredie Afhandling indbefatter endelig Forslage til Opdragelsens Forbedring. Ligesom Physiologien er Grunden til det heele Opdragelses Værk; saa bør og Geographie og Physiologie være Grundlaget til al Underviisning. Derpaa bør følge Historien om det menneskelige Kiøn og alle Jordens Revolutioner. Ungdommens Lærebøger maatte udgiøre et sammenhængende Gandske. Forfatteren har Lyst til at skrive Elementarbøger, men erkiender dog, at det over Hovedet er ikke en eeneste Mands Sag. Han erindrer og herved, at der maatte sørges noget mere for deres Forberedelse og Dannelse, som skal give sig af med Opdragelses-Værket. Overalt biefalder man Forfatterens Grundsatzer, kun at han bruger for mange Ord, underskiller ikke nøye nok det vigtigste fra det mindre vigtige, og siger som oftest alene hvad der skulde og burde skee, men ikke hvorledes det kan lade sig giøre.

Magdeburg. Herrn Archibald Bowers unpartheyische Historie der römischen Päbste von der Gründung des römischen Stuhls bis auf die gegenwärtige Zeit. Neunter Theil, aus dem Englischen übersezt von Johann Jacob Rambach, des F. Gymnasii zu Quedlinburg Rector. 1772. 2 Alph. 15 Ark i 4to. Denne Deel gaaer fra Bonifacius IX. 1389. til 1503. eller Alexander VI., hvis skiændige Handlinger blive med levende Farver afskildrede. Kirke-Reformationen, som viste sig efterhaanden ved Husiterne og begge Kirke-Forsamlingerne til Costnitz og Basel, giør dette Tidsrum i sær betydeligt, omendskiønt den deels formedelst mange store Herrers Sønagtighed og frygtsomme Politik, deels formedelst smukke Videnskabers Mangel ikke kunde naae sin forønskte Virkning. Hr. R. har tilføyet denne sin rigtige og flydende Oversættelse et mærkeligt Antal af Anmærkninger. Disse ey alene oplyse af de bedste Kilder de Begivenheder, som Bower hist og her kan have fortalt

alt

alt for kort, men anviser og mange Skribentere og deres Værd, hvoraf man endnu maa høste omstændeligere Efterretninger, hvorved Forfatteren paa nye beviser denne sin Litterariske Kundskab, hvilken han ellers nokſom tilforn har lagt for Dagen. Man har endnu føyet til denne Deel 1) en mærkværdig Skrivelse fra Keyser Ludvig IV. til Rigsstaden Worms, hvor i han befaler samme ey at antage nogen Befaling eller Forordning fra den af ham affatte Pave Johannes XXII. d. d. Cremona 1329. Den er bleven meddeelt af den der værende Hr. Senior Nebel, og dens Original ligger skreven paa Pergament i denne Stads Archiv. Samme har endnu ikke været trykt, og maa den endog have været ubekiendt for den berømte Hr. von Ohlenschlager, som ellers vist nok skulde have anført den i sin Bog om Urkrifterne til det første halve fiortende Aarhundredes Historie. 2) en endnu utrykt Skrivelse fra en Ubenævnt af Tarento til Sylvium de Sabellis, der af Alexander VI. var sat i Band, og berøvet alle sine Godser, og som derpaa havde taget sin Tilflugt til Maximilian I. Hof-Præsten Hr. Muthmann har afskrevet dette af en Original til Grünstadt, og bliver derudi giort saadant et Skilderie af forbenævnte Pave, at man ogsaa læt deraf indseer, hvorledes den strax herefter udbrydende Reformation maatte finde Indgang hos enhver fornuftig Mand, uden at man, som sædvanlig, endten derved foregiver Vunderværker eller paadigter de bedste tydske Førsters nædle Absigter.

Cassel. Georg Wilhelm Steins **practische Anleitung, zur Geburtshülfe in widernatürlichen und schweren Fällen. Zum Gebrauche der Vorlesungen.** 1772. 239 S. i 8v. Der ere i nogle Aar kommen for Lyset en Deel Anviisninger til Jordemoderkunstens Udøvelse, og om de fleste kan man vel sige, at det Nyt, de har lært, er kun lidet eller intet, da de endten har omklædt det Røderiske Compendium i andre Inddeelninger og en anden Skrivemaade, og disse vare dog de beste, eller de har oversat og afskrevet endogsaa slettere Lærebøger. Ved mange har man tydelig kundet see, at de Hrr. Forfattere vel næppe engang har bivaanet en naturlig Fødsel, og endnu mindre selv forrettet Operationer. Paa denne Maade kan man læt sammen-

menſkrive heele Alphabeter, hvoraf den erfarne vel intet mere kan lære, end hvad han allerede veed, men ſom dog kan have nogen ſin tilfældige Nytte i Verden, ligeſom mange andre overflødige Ting. Den ovenanførte Læreboq er af en langt anden Beſkaffenhed. Læſeren kan love ſig noget mere grundigt og fuldkomment af en Mand, der med megen Lærdom og phyſiologiſk Kundſkab, ſom hans theoretiſche Anleitung zur Geburtshülfe 1770. har beviiſt, forbinder en ſtor Erfaring; der ſøger at bringe Kunſten tilbage til enkelte Grundſætninger, ſom den virkelig har, men dog alligevel ikke miskiender de Vanſkeligheder, ſom forefalde ved dens Udøvelſe, eller, ſom andre Skribentere, tilegner ſamme en Lethed, ſom den ikke har; der endelig med Omhyggelighed har eftertænkt over enhver Ting, men dog altid ſelv har ſeet og derved fundet mere, end der har ladet ſig tænke. Man tør ikke bebreyde Forfatteren, at han har taget meget af *Röderers* Element. Art. Obſtetr. hvilket en god Skribent i denne Materie vel ikke kunde indgaae. Ved Forfatterens Foredrag laſter man kun dette, at det fattes ham vel ikke paa Præciſion, men paa Tydelighed, og at han røber alt for ſtor en Tilbøyelighed til Claſſificationer, ſom vel meget oplyſe Læsningen og det mundtlige Foredrag, men dog forvirre Begyndere i Udøvelſen, naar de ikke finder Claſſerne og Graderne ſaaledes i Naturen. Dog finder man vel ikke lættelig en Læſebog, ſom ikke har denne Feyl, og der ikke ſkulde behøve nogen ydermere mundtlig Forklaring.

London. *Jean Hennuyer*, Evêque de Lizieux, Drame en trois Actes. 1773. Man troer, at **Voltaire** uden Tvil er Forfatter til dette fortræffelige Stykke, hvis Indhold er taget fra det Pariſiſke Blod-Bryllups Tid. **Johan Hennuyer**, har næſten hendraget ſin heele Levetid til Hove. Han var Skriftefader hos **Henrich** den **Anden** og **Catharina de Medicis**, og **Voltaire** ſiger: Man lægge Mærke til, at det var ikke gemeene Samvittigheder han havde at regiere. Deſto mere maae man forundre ſig over, at denne Mand, da han ſiden var bleven Biſkop af **Lizieux**, gav det ſtore Exempel paa Menneſke-Kiærlighed, ſom Hiſtorien fortæller om ham. Commendanten over Provintzen kom til ham, og bragte ham den Kongelige Befaling, at myrde

alle

alle Huggenotter i Lizieux. Hennuyer ſatte ſig med Standhaftighed derimod, og gav end ogſaa fra ſig et ſkriftligt Vidnesbyrd om ſin Modſætſighed. Ved ſin Klogſkab og viiſe Forhaling reddede han de Ulykkeliges Liv. Denne Hiſtorie har givet Materie til nærværende Drama, om hvilket man ſiger, at det maa gisre ſin Forfatter, om det endog var Voltaire ſelv, elſkværdig i enhver Læſers Øyne, ſaa længe han læſer det. Med det første kommer deraf en tydſk Overſættelſe for Lyſet.

Brunswig. Briefe über die Moſaiſchen Schriften und Philoſophie. Erſte Sammlung. 1772. 112 S. i 8v. Man anmælder hermed kortelig et andet Oplag af dette fortræffelige Skrift. Dets Værd er allerede for længe ſiden afgiort, og denne nye Aftryk deraf er den første paa nogle faa Forandringer nær fuldkommen lig. Hvis nogen endnu ikke ſkulde kiende det, ſaa maae allerede en Jeruſalems Navn gisre dem begiærlig derefter. Man har vel ingen videre Haab til diſſe Breves Fortſættelſe. Men den værdige Hr. Forfatter vil paa en anden Maade i den Henſeende holde Publikum ſkadesløs. I den foranſatte korte Forberedelſe igientager han den Forſikkring, at de i Begyndelſen af Brevene lovede Afhandlinger, ſkulle blive fortſatte i hans Betragtninger over de fornemmeſte Religions Sandheder.

Tübingen. Enumeratio Stirpium Agro Tubingenſi indigenarum Auctore *J. F. Gmelin*, Med. D. Tubingenſi. 1772. 334 S. i 8vo. Forfatteren har affattet denne Fortegnelſe efter det Linneiſke Syſteme, føyet de Græſke, Engelſke, Hollandſke, Franſke og Tydſke Benævnelſer til Planternes Latinſke Navne, og har givet ſamme det Fortrin for andre Urtebøger, at ved enhver Plante er med megen Belæſenhed tillige anført dens Nytte i Oeconomien og Medicinen.

Lyon. Diſcours ſur les Mœurs prononcé au Parlement de Grenoble. 1772. 84 S. i 8vo. Denne ſmukke Tale er holdt i Aaret 1769. af Hr. Servan, forhen Avocat-General ved Parlementet til Grenoble. Dens Øbſigt er at viſe, at Sæder endogſaa uden Love kan holde et Folk i Orden, da derimod Love uden Sæder kan ikke gisre det lykkeligt.

No. 16.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 21de April 1774.

Kiøbenhavn. Tentamen Deſcriptionis Codicum Veterum aliqvot Græcorum Novi Foederis Manuſcriptorum, qvi in Bibliotheca Cæſarea Vindobonenſi aſſervantur & qvorum nunqvam antea facta fuit Collatio vel plena Deſcriptio. Accedunt Fragmenta & parerga varii Generis in hisce Codicibus reperta, una cum Speciminibus Characterum Græcorum Æri inciſis. Autore *Hernanno Treſchow*, Prof. Theol. in Univerſ. Haunienſi. 1773. 138 S. i ſtor 8vo med Kobbere. —— Forfatteren har ſelv ſtittig giennemſeet de Haandſkrifter, hvis Beſkrivelſe han her leverer tilligemed nogle Prøver af de forandelige Læſemaader, ſom han har ſamlet og uddraget af en og anden Deel deraf. Men han har aldeles og med fri Forſæt afholdt ſig fra ſelv at bedømme dem. Man høre ſelv en Undſkyldning, hvormed han vil have denne ſin Forbeholdenhed retfærdiggiort: Noli nunc prima vice me ante oculos litterati orbis iiſtens inverecunde agere, ut perſæpe ſolent iſti in arte critica Tirones, qvi in rebus qvam maxime ambiguis & perplexis, qvibus ſcatet hoc eruditionis Genus, Judices ſedere audent. Malui enarare qvam Sententiam dicere, & talia colligere, qvæ judicaturo utilia eſſe poſſunt, qvam præmaturum ferre judicium. Saa ſkal da vore brave Landsmænds Modeſtie ommer og altid gaae ſaavidt, at de endog maa ſætte ſig ſelv i

Forlegenhed med at forſvare den! Forfatteren tilſtaaer ſelv, at han dog har ſamlet det, der kunde og ſkulde give andre Anledning til at dømme. Skulde det da ikke have været mueligt for ham ſelv at fælde ſaa beſkeeden og forſigtig en Dom, ſom ingen i ſig ſelv ſkulde kunne misbillige, der endogſaa var af andre Tanker, og maatte han derfor endelig handle ſaa inverecunde, ſom de Tirones, han her taler om? Var det ikke mueligt, at han ſelv kunde ſige ſin Meening, uden at han endelig ſkulde (præmaturum ferre judicium) fælde en utidig og overilet eller umoeden Dom? Kan man ikke tage ſig god Tid til Betænkning og Overlæggelſe og ſaa vove det derpaa? Saa er det da os Danſke alene medfødt, at vi ſkal have ſaa liden Tillid til os ſelv? Eller ere vi bange for, at vi med vore endogſaa beſkeedene Domme ſkulde ſtøde dem for Hovedet, ſom kunde formodentlig være af andre Tanker, end vi? Noget kan være derom, og hos nogle det første, hos andre det ſidſte. Thi havde det blot været Forfatterens Forſæt, her ſelv kun at ſamle og beſkrive, og ikke for denne Gang at dømme, ſkiøndt han havde haft Mod og Tillid nok til ſig ſelv dertil, ſaa havde han haft nok i at ſige: Malui hac vice talia colligere, qvæ judicaturo utilia eſſe poſſunt, qvam ipſe judicare: Og havde det alene været ambigua & perplexa han ikke vilde dømme udi, ſaa havde ligeledes dette været nok ſagt: nolui nunc prima vice me ante oculos litterati Orbis ſiſtens in rebus qvam maxime ambiguis & perplexis, qvibus ſcatet hoc Eruditionis Genus, inverecundum Judicem agere, og kunde han da ganſke have tilſideſat af Øynene de os her til Lands ubekiendte Tirones, han taler om, med hvilke han jo dog, om han endogſaa vovede at fælde en beſkeeden Dom i vanſkelige Ting, ſom en høyærværdig Mand og Profeſſor i Theologien, aldeles ikke kunde ſættes i Ligning. Det er ſaa langt fra, at vi hermed ville laſte Forfatterens Beſkeedenhed i at afholde ſig fra al Slags Dom, at vi meget mere ville roſe den ſom en national Character hos os Danſke. Der er flere end vi, der har lagt Mærke dertil, at vor Beſkeedenhed er ſtørre, end at vi vel med god Grund kan forſvare den, og at mange Arbeyder maa ligge begravede i og med vore Genier, fordi de have kun alt for liden Tillid til ſig ſelv, ſom forvolder, at de endten aldrig fatte Mod eller og tabe det i Begyndelſen

eller

ller Midten af et Arbeyde. Ey heller ville vi dermed for-inge Nytten af vor Forfatters ſtore Flid og Arbeyde, ſaavidt et ſtrækker ſig med at ſammenligne og beſkrive Haandſkrif-erne, men maa bifalde og tilſtaae de ſmukke Ord, ſom hans Beſkeedenhed endelig beſlutter ſin Undſkyldning med: Siquis nunc ob cauſam laborem noſtrum diſpiciat, ſciat, etiam tum aliqvid feciſſe, qvi, dum ſibi ab aliis palmam præ cipi finit, viam alijs ſternere & certantium Moleſtiam evare conatur. Men at komme til Sagen, da ſkal de Lær-des Flid i at efterforſke det Nye Teſtamentes Haandſkrifter gave taget mærkelig af ſiden den Tid Wetſtenii Nye Teſta-mente in Folio kom for Lyſet. Vel har denne Lærde an-endt en beſynderlig ſtor Flid paa dette Arbeyde, da han har ammenlignet ſaa mange Haandſkrifter, der endten aldrig ilforn eller ikke nøye nok har været excerperede. Men med al ſin Flid har han dog ikke udtømmet alt. Endnu findes i Bibliothekerne et ſtort Tal af det Nye Teſtamentes Haand-ſkrifter, ſom de Lærde endnu ikke har ſeet eller excerperet, og ved hvis Hiælp en nye Udgave af det Verſteniſke Nye Teſtamente kunde meget baade forøges og forbedres. Det er en Erindring, ſom allerede Hr. Michaelis har giort i ſans bekiendte tydske Indledning til det Nye Teſtamentes Skrifter (See S. 339. §. 61. om ubrugte Haandſkrifter) hvor han mælder om 11 ſaadanne Haandſkrifter i det Keyſer-lige Bibliothek til Wien. I Aaret 1717. har det Keyſerli-ge Bibliothek bekommet en Tilvext af Haandſkrifter under Carl VI. fra de Neapolitaniſke Bibliotheker. Samme er kun faa bekiendt. Hiſtorien om deres Forflyttelſe fra de Neapolitaniſke til det Keyſerlige Bibliothek har Forfatteren ſelv meddeelt af det haandſkrevne Tillæg til dette Bibliotheks Catalogus. Haandſkrifterne ſelv beløbe ſig i Tallet til 97 af alle Slags, og deriblandt meddeeles her en Fortegnelſe paa 16 Haandſkrifter, ſom indbefatte det Nye og Gamle Teſta-mente, eller enkelte Stykker deraf. Fortegnelſen leveres ſom den er taget af forbemældte Tillæg, hvor den roſer en lerfaren Autor, da man ikke kan ſee deraf, om et Haand-ſkrift er latinſk eller græſk, og heller ikke forlade ſig paa den dem tillagde Alder. Men af den Hiſtorie, ſom Forfatteren har meddeelt af forbemældte Tillæg om de Neapolitaniſke Haandſkrifters Forflyttelſe, ſeer man dette, at man endnu

har beholdt en Deel Haandskrifter tilbage i Neapolis, som ikke ere blevne udleverede til det Keiserl. Bibliothek, ligesom og **Montefalcon** i hans Diario Italico p. 308 opregner nogle andre græske Haandskrifter, som han har seet i St. Johannis de Carbonara Bibliothek, der ikke kan være de samme, som forbenævnte Fortegnelse taler om. Iligemaade opregnes af Montefalcons Bibliotheca Coisliniana en Deel Haandskrifter foruden dem, **Wetstein** har brugt, om hvilke man ikke veed, at nogen har excerperet dem. Det anførte tiener da til at vise hvad som sagt er, at **Wetstein** har endnu ikke saaledes udtømmet alt, at jo andre kan have Leylighed til en riig Efterhøst. Forfatteren selv har betient sig af denne Leylighed. I den Tid han paa sin udenlandske Reyse opholdte sig til Wien fandt han god Leylighed til at besee de Haandskrifter af det Nye Testamente, som dette Bibliothek besidder. Da det ikke var ham mueligt at giennemgaae alle de Haandskrifter, han her forefandt, saa var han tvilraadig, endten han alene skulde foretage sig ganske at giennemgaae et eeneste, eller en vis Deel af flere Haandskrifter. Endelig har han med god Overlæg og formedelst Grunde, som han her anfører, besluttet det sidste, og af 5 Haandskrifter, hvilke han her har betegnet, excerperet **Mathæi Evangelium**, og af 5 andre **Pauli Epistel** til de Romere. Dog har han ikke heller ganske forbigaaet de andre Haandskrifter, men leveret deels en kort Beskrivelse derover, deels nogle vigtige Læsemaader, deels Prøver af deres Skrift, og andet meer, hvoraf man kunde vide at sætte nogen Priis paa dem. Med Beskrivelsen over ethvert Haandskrift i sær har han her ikke kundet levere alle de foranderlige Læsemaader, han har udtraget deraf, men ikkun nogle Prøver, hvoraf de Lærde kunde dømme om Haandskriftets Beskaffenhed, og det fornemmelig saadanne Læsemaader, som et Haandskrift endten har alene eller tilfælles med faa andre, eller hvor i der findes en besynderlig Overeenstemmelse med et eller andet Haandskrift eller Oversættelse. Hvad de øvrige Læsemaader angaaer, som her ikke finde Sted, da har Hr. **Michaelis** tilbudet dem Plads i sit østerlandske Bibliothek, hvor han og har i Sinde at indrykke dem, og maaskee det er til den Tid han har forbeholdt sig den udførligere Undersøgning over een eller anden Læsemaade, som han her har lovet. Han har ikke givet sig

af

af med den vanskelige Sag, at bestemme Haandskrifternes Alder, men i Steden derfor leveret Prøver af deres Skrift i Kobber, hvoraf de Lærde selv maa dømme saa vidt de kan. Derved føyer han her den Anmærkning til: Qvi specimina nostra cum Palæographia Græca Montefalconii conferat, facile videbit, qvot adhuc desint Specimina characterum græcorum nunqvam excusa, & qvam necesse sit Scripturam plurium Codicum in auxilium vocare, priusqvam certi aliqvid hac de re statuere licet. I Beskrivelserne har han fornemmelig lagt Mærke til hvad som endten kunde tiene til at oplyse et Haandskrifts Historie, eller til at forebygge, at ikke Haandskrifterne, som ofte skeer, skulde forvexles med hinanden. Værket selv har fire Afdeelinger, hvis Indhold vi her ville affætte, som det af Forfatteren selv er anført. *Sect.* I. Descriptio qvinqve Codicum græcorum N. T. e qvibus variantes Lectiones Evangelii Mathæi excerptæ sunt. *Sect.* II. Descriptio aliorum qvinqve Codicum, unde excerpta fuit Epistola Pauli ad Romanos. *Sect.* III. Brevis, recensio Codicum aliqvot N. T. Neapolitani Vindebonam advectorum. Relatio de Codice Corsendoncensi, qvæ Descriptionem Wetstenii partim supplet, partim obloqvitur. Descriptio Evangelistarii cujusdam vetustissimi, purpurei, e Bibliotheca S. Joh. de Carbonara. *Sect.* IV. Parerga varia ad Codicem Carolinum & Lambecii trigesimum qvartum pertinentia. Integrum Fragmentum Cap. XXIV. Evangelii Lucæ e Vetustissimo Codice Lambec 2. Specimina characterum græcorum, qvibus exarati sunt Codices. Da vi foran har lagt Mærke til Forfatterens i sig selv roesværdige Beskeedenhed, i det han har afholdet sig saa ganske fra at bedømme sine samlede Læsefrugter, endskiøndt han baade kunde have haft Leylighed dertil, og derfor ikke nødvendig maatte endten handle invereconde, eller befrygte, at han som en Mand af Betænksomhed og moedent Overlæg skulde formaste og overile sig i at dømme; saa tilkommer det os nu med nogle Prøver at bevise, at han gierne kunde have kortet noget af i denne sin roesværdige Beskeedenhed, uden at han derfor maatte forfalde til en allermindste Grad af nogen lastværdig Ubeskeedenhed. Men da Recensenten ikke kan bevise dette, uden just at giøre det, som Forfatteren af Beskeedenhed ikke har vildet, saa vil-

de Læſerne heraf behage at erkiende den Tillid, han har til deres billige Skiønſomhed, i det han vover at bruge en ſaa ſømmelig Frihed, uden at giøre mindſte Compliment derfor. — Det første Haandſkrift, han beſkriver, kalder han her Codicem Neapolitanum Imum. Af de til Prøver anførte Læſemaader ville vi kun lægge Mærke til tvende: Math. VI. 5 hvor der efter ὡσπερ οἱ ὑποκριται føyes til σκυθρωποι. Forfatteren har dog endelig derover vovet at fælde nogen, men kun en halv Dom. Uden Tvil, ſiger han, indført fra det 16de Vers. Dette er noget, man kan ſige med næſten en hermeneutiſk Vished og god Grund. Først burde, hvad ſom i det 16de V. hedder σκυθρωποι formedelſt μὴ γίνεσθε, her have været σκυθρωπος formedelſt ἐστε, ſaa det endogſaa derfor ligner en uvittig Tilſatz. Dernæſt viſer den tilføyede Forklaring, at Chriſtus her ved Bøinen ikke har vildet ligeſom ved Faſten laſte nogen deres måde og affecterede Andagt, men alene det offentlige Praleri de dreve dermed. Math. XXIII. 8. ere de Ord παντες ὑμεῖς ἀδελφοὶ ἐστε udeladte, og derimod ſatte ved Ende af det 9de Vers. En fortræffelig Læſemaade, hvis Rigtighed og Biefald udfordrer ingen hermeneutiſk Undersøgning: det blotte Øyesyn ſtadfæſter den: det er heller ingen Formaſtelſe at ſige ligefrem, hvad man kan ſee med de blotte Øyne. Vi ville kun oplæſe Stedet paa Danſk, V. 8.: „Lader Eder „ ikke kalde Meſtere: thi een er Eders Meſter, nemlig Chriſtus: men I alle ere Brødre (NB. hvad har dette at „ at beſtille?) og kalder ikke nogen Eders Fader paa Jorden: thi een er Eders Fader, nemlig han ſom er i Himlen: og I alle ere hinandens Brødre. (NB. Her ſkiker det ſig meget vel, ſkiøndt det ikke ſtaaer i vore Udgaver.) — Af det andet Haandſkrift, ſom her hedder Codex Labecii viceſimus nonus, anføres af Math. XV. 3 τὰς δύο ἐχθύας, hvorved Forfatteren yttrer den Formening, at δύο er laant af Kap. XIV. 19., hvortil han kunde have føyet de hermeneutiſke Grunde, først, at det var meligt og ſtridigt mod Sproget, at ſige τὰς δύο ἰχθύας

n

naar der ikke i Forveyen var taelt om dette visse Tal, dernæst at ὀλίγα ἰχθύδια, (nogle smaa Fiske) som foran tales om, er jo altid flere meent, end nøt op kun to. —— Iblandt de Haandskrifter, som Forfatteren har confereret over Epistelen til de Romere ville vi opholde os ved det andet, som her hedder Cod. Lambecii tricesimus qvartus. Kun en Anmærkning ved Kap. IX. 22., hvor der mældes, at en, som har vildet forbedre eller rette Texten, har betegnet med Prikker, at εἰ δὲ burde forbigaaes. Man kan maaskee alene sige, at han har alene vildet bemærke disse to Ord, som mistænkelige, og har haft dertil den samme Aarsag, som de Fortolkere endnu kan have, der ikke har distingveret den Parenthesis af 24.-29. Vers og forbundet det 30. ved 22. og 23. Man maa tilstaae, at uden denne Forbindelse er Meeningen endten ufuldkommen, og saa ganske ἀνανταποδοτος, uden at man kan vide hvor eller hvormed man skal opfylde den, eller og εἰ δὲ har ingensteds Hiem. Derimod falder al Vanskelighed bort ved ovenmældte Parenthesis og Forbindelse. Nok en Anmærkning ved Kap. VIII. 1. Det er bekiendt, at **Bengel** anseer de sidste Ord ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, og **Mill** de næst foregaaende fra μὴ κατὰ σαρκα til Enden for at være laante hertil fra det 4de Vers. Forfatteren har fundet dem alle her i forbemældte Haandskrift betegnet med Prikker. Man kan ikke deraf slutte andet, end at **Emendator** maa have giort sig samme Tanke derom, som **Mill** og **Bengel**. Men den hermeneutiske Critik tillader næppe at ansee Ordene for en ægte Tilsatz fra det 4de Vers. Apostelen har i de 3 første Kapitler beviist Retfærdiggiørelsens Fornødenhed, og i det 4de og 5te Retfærdiggiørelsens Almindelighed i Henseende til Jøder og Hedninger, tilligemed dens Frugt, som er Guds Naade og den ævige Salighed. I det 6te og 7de har han forebygget dens Misbrug, og viist, at Retfærdiggiørelsens Naade ikke kan komme nogen til Gode, uden dem, der aflade fra deres forrige syndige og kiødelige Vandel, og derimod indrette deres Vandel for Fremtiden efter den evangeliske Lærdoms Forskrift og paa en med deres christelige Naadestand overeenstemmende Maade. Begyndelsen af det 8de Kapitel οὐδὲν ἄρα νυν viser, at han af alle

de foregaaende Kapitlers Indhold har vildet giøre en summariſk Concluſion, og denne udfordrer altſaa diſſe tvende Hoved-Satzer: 1) at der er ingen Fordømmelſe for dem, ſom ere i Chriſto (d. e. Chriſtne, ſom grunde deres Saligheds Haab paa Chriſti Forſoning) og 2) at diſſe, om de ſkal ingen Fordømmelſe have at befrygte, maa vandre ikke mere efter Kiødet, men efter Aanden. Her har man da Hoved-Indholdet af det 8de Kapitel, indbefattet i diſſe tvende Satzer. Over diſſe begge finder man og ſtrax derpaa en videre Deduction ſaaledes, at Apoſtelen ved Deductionen over den første Satz veyleder ſig V. 4. til Deductionen over den anden, hvilket har juſt givet ham føyelig Anledning til der at igientage den ſidſte Satz fra det første Vers. Saa langt fra er det da, at denne Satz i det første Vers kan med god Grund anſees for en ægte Tilſatz fra det 4de, at Ordene i det 4de Vers kan meget mere være Apoſtelens eget Laan eller Igientagelſe fra det første, ja ſaa langt fra, at Contextus antecedentium og Conſeqventium ganſke tydelig viſer os, at det fra Begyndelſen af kan og næſten maa have været Apoſtelens Agt at fremſætte begge Hoved-Satzer, af hvilke den ſidſte er en uadſkillelig Betingelſe ved den første. Dette kan herved med god Grund anmærkes, kun for at viſe ſaa meget, at Emendatoris Punctation har ligeſaa liden Grund for ſig, ſom Mills og Bengels Formodning. — Diſſe Steder maa være nok til Prøver og Beviis paa, at det er ſandt, hvad Forfatteren ſiger, at han har ſamlet det, ſom kan give andre Anledning til at dømme, ey alene over Haandſkrifternes Værd og Beſkaffenhed, hvortil man dog maaſkee kan vente større Tieneſte af hans heele Samling end af diſſe faa enkelte Prøver, men og over en Læſemaades Rigtighed eller Urigtighed og dens mindre eller større Overeenſtemmelſe med Conterten. Iblandt de øvrige her anførte ere der vel flere, ſom kunde give Anledning til kritiſke Betragtninger, men og mange, ſom for den hermeneutiſke Critik ere ganſke ubetydelige. Da det alene her har været Forfatterens Hyemærke at giøre Beſkrivelſer over ſine ſammenlignede Haandſkrifter tilligemed Prøver af ſine ſamlede Læſemaader, ſaa kunde deſlige kritiſke Betragtninger ikke her vel blive hans Sag, endſkiøndt vi troe, at han kunde have anſtillet ſaadanne, uden al Overilelſe i at dømme, og uden at nogen kunde have

for-

lagt ham det som en Ubeskeedenhed til Last, endten han saa første Gang eller siden kom frem for Læseren dermed. Vi har nu den hele Samling at vente i Hr. Michaelis orientaliske Bibliothek, og tør vi maaskee haabe det, man kan og have Grund til at ønske, at finde den der med nogen mere Critik, som vi her hellere ville savne, kun fordi den ikke hørte til Forfatterens Hyemærke, end fordi nogen med Grund kunde have misbilliget den som en Formastelse. — Efterat Forfatteren i de 3 første Afdeelinger er kommen til Ende med Haandskrifternes Beskrivelser, anfører han i den fierde nogle Parerga, som han har forefundet i de af ham giennemseete Haandskrifter, og holdt for værdige til at befrie fra Forglemmelse og Undergang. Disse ere 1) et gammelt Fragment af S. Porphyrii Liv og Levnet, som Marcus Gaza, en Skribent af det 5te Aarhundrede har forfattet, hvilket her anføres med Gentiani Herveti latinske Oversættelse, og Forfatterens underføyede Anmærkninger, som sigte til den græske Textes Forbedring. 2) Et meget gammelt Fragment af Lucæ Evangelium paa tvende Blade. 3) En mærkværdig Tabel over Maanedernes Navne hos adskillige Folk, saasom Romere og Græker, Ebræer og Ægypter, Cappadocer og Athenienser, Lacedæmonier og Bithynier, Cyprier og Macedoner. Denne Tabel har Forfatteren sammenlignet med det Joh. Alb. Fabricii Menologium, som med Forfatterens haandskrevne Anmærkninger og Tillæg giemmes paa det Kiøbenhavnske Universitets Bibliothek, og neden under har han tilføyet de Anmærkninger, som denne Sammenligning har givet ham Anledning til. 4) Et Alphabet, som efter Overskriften skal være Ebraisk, men af Forfatteren holdes for Samaritansk eller Phoenicisk. 5) Kobberstukne Prøver af Haandskrifternes Characterer, undtagen af tvende, hvilke han har tabt paa Reysen, og hvis Tab han siden ikke har kundet faae saa vel og fuldkommen erstattet, at han har vovet her at anføre dem tilligemed de andre. Foran findes disse samme Prøver aftrykte med de almindelige Bogstaver. Vi har herved til Slutning at anmærke, at Forfatteren S. 17 taler i Besynderlighed om tvende saadanne Prøver af Characterer, som skulde forekomme Tab. III. Den eene er af Codicis Raviani Characterer, og findes der rigtig nok, men den anden Prøve af Cod. Lam[illegible]. XXVIII. Characterer finde vi ingensteds

steds uden nederst paa Tab. I. Da man seer saa vel af dette Forfatterens Skrift, som af den foranførte §ph i Hr. Michaelis Einleitung, at der endnu maa befindes hist og her i Bibliothekerne en riig Forraad af ubrugte Haandskrifter, saa maatte man vel ønske deres nøyagtige Sammenligning, for engang at see en fuldstændig Samling af alle deres Læsemaader, hvoraf man maaskee kunde komme til ydermere Vished om et eller andet Sted, som den hermeneutiske Critik alene tør have mistænkt, uden at vove nogen Forandring derved, i hvor føvelig eller nødvendig Contexten end maatte synes at giøre den. Dette vor Forfatters berømmelige Exempel bør billig opmuntre flere af vore Studerende, som besøge fremmede Stæder, til at vise deres Fæderneland deslige Frugter af deres lærde Reyser.

Paris. Voyage en Californie .... par feu M. Chappe d'Auteroche. 1772. 170 S. i 4to. Det er den Reyse Hr. d'A. har giort for at bemærke Veneris Giennemgang 1769. Den er udgivet af Hr. v. Caſſini den yngre, Medlem af Videnſk. Akademie. Hr. d'A. ankom den 17de Octobr. 1768. til Cadix, med en Ingenieur Hr. Pauly, som Medhiælper, en Maler og en Uhrmager. Til Cadix vare for Haanden for ham og de tvende sidste Forordninger angaaende Indskibningen, og det maatte afgiøres ved den Franske Gesandt til Madrit, at han kunde afreyse med alle ham fornødne Personer. Dette forhalede Afreysen, og for ikke at komme for sildig, maatte han endelig reyse fort i en læt Brigantine, som for hans Skyld afgik. Han blev geleydet af tvende Spanske Søe Officierer og Astronomer Hr. Doz og Medina. Til Veracrux vare de i Fare for at forgaae lige under Land, deres Capitain opsatte fransk Flag imod Spaniernes Raad, og saa lod man dem ikke komme ind i Havnen, førend Commendanten der paa Stedet var bleven forsikkret om, at Skibet kom paa det Spanske Hoffes Befaling. Fra Veracrux ilede Hr. d'A. til sit bestemte Sted, og var til Sinds paa sin Tilbagereyse at giøre Talrigere Bemærkninger angaaende Natur-Historien, men som hans Død har forhindret dette hans Forsæt, saa er denne Reysebeskrivelse ikke bleven saa riig paa deslige Efterretninger som den ellers kunde have bleven. At Mexico er en Ør-

ken

ken i Sammenligning med Montezuma's Tider tilskriver Hr. d'A. tildeels ogsaa den haarde Medfart, som Spanierne endnu bruge med Indianerne. Af Hovedstaden Mexico er her at see en Grundridsning paa et heelt Ark. Husene har lidet at betyde, kun Kirker og Klostere ere prægtig bygde og udsmykkede. Det Udvendige af Hoved-Kirken er ikke udbygget, af Frygt for, at Grunden ikke skulde bære den forstørrede Masse, da den allerede har begyndt at sunke. Quemadero, det Sted, hvor Jøder og andre Inquisitionens Slagt-Offere ere blevne forbrændte, er en Plads indsluttet i 4 Muure, hvor der ere Ovne, hvori man kaster de Ulykkelige. Deres Dommere, siger man herved, bekiende dog en Religion, af hvilken Kiærlighed er det første Bud. Mærkværdig er S. 31. den omstændelige Fortælling, hvorledes Hr. d'A. har seet Lynild fare af Jorden. Lidet over Jorden stoed en tyk Skye, som fordeelte sig. Paa Reysen til S. Josephi har Hr. d'A. ogsaa udstaaet meget af Mangel og andre Ubeqvemmeligheder. Paa dette Sted herskede en anstikkende Sygdom, som allerede ved hans Ankomst havde borttaget den 3die Deel af Indvaanerne. Han vilde alligevel ikke reyse videre, saasom der vare kun faa Dage tilovers til Jagttagelsen, skiønt Døden imidlertid immer rasede rundt omkring ham. Tve de Dage efter Jagttagelsen bleve alle de Spanier, som havde ledsaget ham, elleve i Tallet, syge, og strax derpaa han selv og de Franske. Han havde medbragt fra Frankerige et lidet Reyse-Apothegve og nogle Medicinske Bøger, hvormed han i denne Nød tiente baade andre og sig selv, og selv tilberedede Lægemidlerne, efter at en Medhiælper engang havde taget et i Stedet for et andet. Han bekom nogen Lindring og bemærkede den 18de Junii en Maane-Formørkelse, skiønt han af et Lægemiddel, som han havde taget ind, og af Sygdommen var meget svag. Det er virkeligt forunderligt, naar man læser denne Jagttagelse, hvor skarp og hvor udbredet den dødsyge Astronoms Opmærksomhed har været, saa ingen med fuldkommen sund Helbred kunde have udrettet mere. Han døde den 1ste August. Uhrmageren er ogsaa der død og Hr. Medina til San Blas Efter denne sørgelige Historie følge nogle Hr. Chappe's physiske Bemærkninger, saasom over Magnet-Naalens Afvigelse, den egne Tyngde af forskiellige Vande, Erfaringer

med

med Thermanetrer, ſom man har nedſenkt i Havet. Derpaa følger et vidtløftigt Brev fra Don Joſeph Anton de Alzate y Ramirez af Mexico, hvori gives Akademiet Efterretning om adſkillige naturlige Mærkværdigheder, af hvilke Don Anton og overſkikkede en Deel. De ere lærerige, omendſkiøndt man vel ſeer, at det har manglet Forfatteren paa ſyſtematiſk Anledning til Natur-Hiſtorien, og maaſkee til Natur Læren i Almindelighed. Der ere deriblandt mange Urter tillige med deres Brug. Caſcalotte en Art af Acacia, giver en ſkiøn og ikke corroſiviſk ſort Farve. Gallæbler finder man der alene hos Apothekerne, der lade dem komme fra Europa til Medicin. Her er afbildet en Fiſk, ſom er overſendt i Vin-Spiritus. Den avler levende Unger. Han og Hun ſvømme altid med hinanden i Parallele Linier, Hunnen oven for, og Hannen giør alle Bevægelſer efter, hvorved Hunnen forandrer ſit Sted horizontal eller vertical. En i Mexico beſidder et Laar-Been, hvis Hoved har halv anden Fod i Giennemſnit, og Beenet ſelv, ſom ikke er heel, er dog endnu fem Fod lang. Den Inder, af hvilken man kiøbte det, tilſperrede ſin Dør dermed. Et Menneſke, ſom havde Værkbrud i begge Arme, ſtøy i et Uveyr under et Træe. Lynet rørte ham, og da han kom til ſig ſelv igien, kunde han frit bruge Arme og Hænder. Don Anton har dette fra en troeværdig Geiſtlig, der ikke veed hvad Electricitet er. Nu følger det væſentligſte Indhold af Skriftet, ſom er Hr. Ch. Jagttagelſe af Venus. Han ankom den 29de May til St. Joſeph og anvendte diſſe faa Dage til Forberedelſerne. Fortællingen om hans Forhold derved og om Bemærkningen ſelv, ville de, ſom ſamme kan være til nogen Lærdom, læſe uafkortet hos ham ſelv. Efter hans Bemærkninger af Jupiters-Drabantere er St. Joſeph 7 T. 28 M. 53 S. veſtligere end Paris. Af Veracrux, Mexico, og flere Stæder bliver Beliggenheden temmelig anderledes beſtemt, end i de bekiendte Charter. Endnu har Hr. Ch. d'A. meddeelt en Hiſtorie om Beſtræbelſerne for at beſtemme Soel-Parallaxen. Om Anvendelſen af Veneris Giennemgange og om begge ſidſte Begivenheder dermed handles omſtændelig. Man ønſkte i Begyndelſen meget, at Hr. Ch. ſkulde gaae i Syd-Havet, og han vilde have begivet ſig til een af Salomons-Øerne, men ſom det Spanſke Hof ikke gierne lader Fremmede blive

be-

bekiendte med disse Egne, saa gik Underhandlingerne desangaaende ind igien, og derimod blev det Hr. Ch. tilladt i Mexico eller ogsaa i Californien at anstille Jagttagelse.

Halle. Alberti Schultensii Commentarius in Librum Jobi. In Compendium redegit, et observationes criticas atqve exegeticas adsperſit *Georgius Joannes Ludovicus Vogel.* A, M, — Tom. I. 1773. 32½ Ark i stor 8v. Denne fortræffelige Commentar, som den Sal. Schulten har skreven over Hiob, har allerede sin forlængst bestemte Værd, og det er nok som bekiendt, hvor høyt samme skattes af alle den orientaliske Litteraturs rette Kiendere, saa man ikke videre behøver at sige noget til dens Berømmelse. Hvor meget Schulten ved dette Værk har bidraget til en rigtigere Forklaring over Jobs Bog, vil man snart kunne see, naar man kun har læst nogle faa Ark i Originalen, og sammenligner de af andre anførte Forklaringer med den, som han har sat hine imod. For ret at kunne forklare Hiobs Bog udfordres nødvendig af meer, end een Aarsag, en stor Kundskab i det Arabiske. Denne kan ikke nægtes den Sal. Schulten, og da han desuden besad et særdeles lykkeligt Genie, og anvendte en utrættet Flid ved denne Commentar, saa kunde der vel næppe komme noget andet ud deraf, end hvad han har leveret os. Vanskeligheden at bekomme Exemplarer og den usædvanlig høye Priis, de formedelst deres Sieldenhed vare stegne til, bevægede Udgiveren, som han siger i Fortalen, til at foranstalte nærværende Udtog. Man tager Feyl, om man troer, at det er et af de sædvanlige Udtog, da Udgiveren har søgt at indrette det saaledes, at det kunde gielde for en ny Udgave af den Schultensiske Commentar. Heel igiennem har han beholdt Schultens egne Ord, og ved en hist og her anstillet Sammenligning med Originalen har man fundet, at Hr. V. har tilsat nogle faa sine egne Ord for Sammenhængens Skyld, hvor samme ved Udtoget var bleven hævet, men som aldrig giør nogen Forandring i Meeningen. Den heele Forklaring, som den Sal. Schulten har givet, er altsaa, endogsaa hvor den ofte er temmelig vidtløftig, bleven beholdt, og alt hvad man savner i denne nye Udgave, ere de vidtløftige Anføringer af andre Autorers forskiellige Meeninger. Egentlig kan man

man ikke sige, at den nye Udgave derved har lidt nogen Skade. Hvor surt falder det ikke ofte for Læseren at arbeyde sig igiennem en fæl Orken af usunde Indfald, indtil han kommer til den rigtigere og rimeligere Forklaringsmaade. Det er altsaa disse tilligemed de vidtløftige Igiendrivelser, som den Sal. Schulten har sat mod saadanne Forklaringer, der i denne nye Udgave ere næsten ganske udeladte, eller i det mindste er deres Antal saa formindsket, at af 10 til 12 forskiællige Forklaringer ofte knap tvende ere blevne tilovers. Hr. Udgiveren siger i Fortalen om denne Afkortning, at han har ladet de anførte Forklaringer staae, som synes at overtræffe de Schultensiske, eller som vare byggede paa den Schultensiske Forklaring. Han har desuden ikke vildet følge nogen alt for streng Methode, men har og beholdt mange, som ikke havde de foregaaende Egenskaber, naar alene den heele Talens Indklædning har udfordret det. Denne nye Udgave er og af Udgiveren forøget med Anmærkninger. Da den Sal. Schulten har ikke været nogen Elsker af Ord-Critik over det Gamle Testamente, saa finder man og ikke nogen Anmærkning i Originalen, som gaaer ud paa Textens Forbedring paa fordervede Steder, omendskiøndt det havde været ham lat at anbringe saadanne, da han under Arbeydet flittig har benyttet sig af de gamle Oversættelser. Denne Mangel har Hr. Vogel søgt at erstatte og anmærke, hvor een eller flere gamle Oversættere maatte have læst anderledes, end vi læser nu i den Masoretiske Text. Mange af disse Varianter ere vel saadanne, at ingen vil foredrage dem for den Masorethiske Læsemaade. De fleste have og allerede af Udgiveren selv ikke bekommet nogen synderlig Anprisning, men ere anførte for Fuldstændighedens Skyld. I Almindelighed er der vel og ikke nogen Bog, hvoraf de gamle Oversættelser befinde sig i en slettere Tilstand, end af Hiob. I de LXX. græske Oversættelse ere der mange Vers, som hverken har Lighed med den Hebraiske Text, eller for Resten nogen sund Meening. Dog ere de og forebragte mange meget gode nye Læsemaader saasom Kap. I. 13., at saavel her, som v. 18. det יין er efter den Syriske Oversættelse en nye Glosse, og rimeligen maatte udstryges. Nogle forskiællige Læsemaader ere og anførte af Codice Berolinensi. Paa mange Steder har Udgiveren og vovet egne

Gis-

Gisninger, hvor al anden Bestand feylede. Anmærkninger, som sigte til Meeningens Rettelse, ere af Udgiveren anbragte med større Sparsomhed. De vidtløftigste finder man ved Kap. XIX. 25.

Qvedlinburg. De Historia Romana magnam partem incerta & impedita Disputatio, qvam Præside *Joanne Jacobo Rambach*, Illustris Qvedlei Rectore d. x. Mart. 1773. ab Objectionibus virorum Doctorum defendet Joannes Augustus Donndorff, Quedlinburgensis. Den lærde Forfatter undersøger den gamle Romerske Histories Uvished og Vanskelighed i en latinsk Skrivemaade, som man kan vente af den Mand, der selv giver Underviisning derudi og skal tiene sine Tilhørere til et Mønster. For at bevise sin Satz, saa inddeeler han de Kilder, hvoraf den gamle Romerske Historie maae øses i tvende Arter, nemlig i Antiqvissima Rerum Romanarum Monimenta, og Vetustissimos Latii Historicos. De første ere de saa kaldte Annales maximi, Fasti, Leges, SCta, Libri Censualis, Fœderum pacisqve Tabulæ, Inscriptiones, Acta S. P. Q. R., Magistratuum edicta, narrationes de rebus bellices diligenter consignatæ & ad Senatum perscriptæ &c. Først anbringer han de mange unægtelige Klager, som **Livius** har ført over Mangel paa de ældre Efterretninger om Rom, og rydder af Veyen den Indvending, at han kunde øse af de Italienske Naboestaters Historier, da **Livius** selv siger om Tarentinernes Krøniker: celebrata sunt Annalibus Scurrarum nomina, Tarentinorum Principum ignorantur. Han giennemgaaer hver for sig disse af **Livio** anførte Klager og Aarsager til Uvisheden i den gamle Romerske Historie, og anfører og **Cicerons** Vidnesbyrd derom, som stemmer vel overeens med **Livio** derudi, at de saa kaldte Laudationes funebres (ligesom vore Liig-Prædikener) har anrettet stor Skade i de vigtigste Begivenheders Fortælling, ligesom i de fornemme Slægters Historie. Derpaa har han nøye giennemgaaet de forbenævnte Monumenta. Han nægter, at Livius, Dionysius, o. a. f. har øst af Annalibus Maximis. Om de fleste øvrige Monimentis siger han med Grund, at de vel i anden Henseende have deres Nytte, men bidrage intet til Begivenhedernes Oplysning og Stad-

sæ-

fæſtelſe. Roms Opbrændelſe ved de tapre Gallier har uden Modſigelſe tilføyet Monumentis den ſtørſte Skade. Vetu ſtiſſimos Latii Hiſtoricos berører Forfatteren noget kortere. At diſſe ikke har haft troeværdige og Sandhed elſkende Hiſtorieſkriveres Egenſkaber, beviſer han af de Romerſke Auctorers Vidnesbyrd, ſom endnu ere for Haanden. Saa bebreyder Polybius Sabio Pictori hans Partieſkhed og andre Feyl. Endnu haardere Beſkyldninger har **Livius** giort imod **Valerius Antiates**, og hvad **Ciceron** ſiger om **Licinius Macer** og **L. Siſenna**, klinger endnu haardere. Den heele Afhandling vidner om Forfatterens nøye og ugemeene Bekiendtſkab med de Romerſke claſſiſke Skribentere, og den forſkende Opmærkſomhed, hvormed han har læſt dem.

Leipzig. Johann Georg Zimmermann, **von der Einſamkeit.** 1773, 96 S. i 8v. Den Raiſonnement, ſom indbefattes i diſſe faa Ark er ſaa indſmigrende, den derhos anbragte Videnſkab og Belæſenhed ſaa populair, Skrivemaaden ſaa meſterlig og de anførte Grunde ſaa fulde af ſmaa Paralogismer og Inductioner, at de endog af denne Grund udgiøre en af de angenemmeſte Lectürer, fordi derudi forekommer meget, ſom enhver læſer for ſig ſelv kan igiendrive. Eenſomhed og Tilbøyelighed til ſamme bliver her meget anpriſt, hvilket vel en anden kunde have giort end den menneſkekiærlige **Zimmermann.** Men iblandt denne Tilbøyeligheds Aarſager, ſynes de fornemmeſte ikke at være tagne i tilſtrækkelig Betragtning, hvilke have deres Sæde i forſtoppede Indvolde, og ſom efter nogles Meening ere maaſkee de eeneſte rette Aarſager til en ſaadan Eenſomheds Lyſt.

Leipzig. Geheime Nachrichten vom dem Kriege in Ungarn 1737.-1739. nebſt kritiſchen Anmerkungen über dieſe Feldzüge und den Belgrader Frieden. Aus dem Franzöſiſchen überſetzt von O. O. von R. 15 Ark i 8vo. 1772. Dette Skrift er en fuldſtændig og ſammenhængende Dagbog over diſſe tvende Feldttoge, med Forfatterens mellemblandede Kritiker, ſom virkelig var meget kyndig i den Tids Affairer, hvilke han her paa en angenem Maade fortæller. Hans Kritiker maa man lade Kiendere dømme om.

No. 17.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 28de April 1774.

Kiøbenhavn. Cajus Cornelius Tacitus, af det Latinſke. Med de fornødneſte Anmærkninger i ſær for Ustuderede. Ved Jacob Baden. Første Deel. Som indeholder Aarbøgernes 6 første Bøger. 1773. — Det Hæfte vi har i Hænderne af denne Oversættelse, indbefatter kun den første Bog af Aarbøgerne. Vor Oversætter har ikke vildet opholde sig med i en vidtløftig Fortale inden at characterisere sin Skribent, eller udkaste de Regler, han selv som Oversætter burde følge: „Jeg veed siger „ han, at man kan beundre en Skribent, uden at være i „ Stand til at efterligne ham, at man kan kiende Reglerne „ i en Kunst og dog øve den slet. Jeg vil derfor spare „ mine Læsere med at sige dem, hvad jeg burde gisre, og „ hellere bede de Lærde iblandt dem, at dømme om hvad jeg „ har giort, ved selv at gisre et Forsøg med at oversætte den „ første den beste Side i min Forfatter, da jeg er forsikkret, „ at de efter saadant et Forsøg bedst baade skulle kunne sætte Priis paa de Steder, hvor jeg kan have været lykkelig, „ og være villigst til at overbære med andre, hvor jeg har „ været vanhældig.“ I Oversættelsen har han fulgt Beroaggers og Ernesti's Udgaver, og af Commentatorer fornemmelig raadført sig med Lipsius. Han bekiender, at han under Arbeydet ikke har betient sig af fremmede Oversættelser. Dog har han heller ikke holdt sig for berettiget til at foragte

dem, og den Hiælp han kunde have af dem, hvilken han først siden har ført sig til Nytte ved at sammenligne dem med sin paa vanskelige Steder, da han ikke nægter, at han jo undertiden har fundet Leylighed til at rette sit Arbeyde derefter. I øvrigt synes hans Critik over saavel den Franske, som de tvende Tydske Oversættelser vel grundet. I sær laster han med god Grund de Anmærkninger, som Forf. til den nyeste Tydske, den nylig afdøde Rector Müller i Hamburg, har tilføyet, og leverer en Prøve deraf, som nok kan give Læseren Afsmag derfor. Over de tilføyede Anmærkninger forklarer Hr. B. sig saaledes: „Jeg har i ingen Ting været „ tvitraadigere end i Henseende til Anmærkninger at lægge til „ Oversættelsen. Jeg saae vel, at alle Læsere vilde forlange „ nogle; men jeg saae tillige, at naar man skulde tilføye „ dem, som enhver kunde forlange, vilde Anmærkningerne „ ingen Ende faae, og langt overgaae Texten. Det Slags „ Anmærkninger, som, under Navn af at oplyse, svække et „ Forfatters Tanker ved at udvikle og omskrive dem, har „ jeg altid holdt fornærmelige, endten for Forfatteren, som „ derved beskyldes for Mørkhed, eller for Læseren, som der „ ved mindes om sin Eenfoldighed (NB. Dette Sted kunde „ nok have behøvet nogen saadan nøyere Bestemmelse og Und„ tagelse, som ikke saa læt burde have undgaaet Hr. Baden„ Opmærksomhed. Ere der ikke forskiællige Læsere? og er „ der ikke Steder, som virkelig kan beskyldes for Mørkhed „ og behøve Oplysning endogsaa for Læsere, som just ikke „ derfor kan ansees for eenfoldige eller dumme?) For dette „ Slags Anmærkninger har Tacitus allermeest været udsat, „ og enhver, som ingen Kritik eller Lærdom har kundet mee„ bringe til hans virkelige Oplysning, har dog altid meer „ bragt Tillid nok til sin egen Visdom og sine Læseres Dum„ hed, at han kunde holde dem statistiske og moralske Præ„ kener over tacitusiske Texter. Den, som søger at giøre „ sig vel bekiendt med Tacitus, og ikke læser ham som en „ Roman, behøver ikke disse Prædikantere. Men historiske „ og geographiske Anmærkninger forlange de ustuderede „ Læsere, og nogle kritiske ogsaa de Lærde. Vanskelig„ heden er kun at træffe Middelveyen, og at vide, hvor „ man skal høre op. Jeg har tillagt saa faa, som muligt „ og ikke giort dem vidtløftigere, end just behøvedes t

„ ethvo

„ ethvert Steds Oplysning." De fleste og største Anmærkninger finder man her ved dette Hæfte i Begyndelsen og deriblandt ere de fleste, som og overalt for den største Deel antiquariske Anmærkninger, uden hvilke ustuderede Læsere saa læt ikke skulde kunde forstaae hvad de læse. Vore Læsere ville ganske vist baade formode og forlange, at vi ved Sammenligning med Originalen burde giøre os noget nøyere bekiendte med Oversættelsen, og dette Bekiendtskab burde vi vel heller ikke giøre omsonst og uden at udmærke her nogen dens Character og besynderlige Fortieneste eller Beskaffenhed i en eller anden Henseende. Vi kan da forsikkre, at vi virkelig ogsaa med Flid har anstillet saadan Sammenligning. Strax i Begyndelsen har vi mærket, at de latinske Navnes Fordanskning har givet Oversætteren nogen Betænkning, og at han har vaklet i Henseende til deres latinske Flexioner. Snart læse vi Tibers og snart Tiberius's, skiønt ikke Tiber, saavidt vi mindes; Auguſt og Auguſts overalt; for Resten fast alle Navne paa us og ius med et i Genitivo tilsat s. Agrippas og Livias læser man i Genitivo overalt, hvor det dog vel ikke havde været af Veyen at skrive Agrippa's og Livia's for at vænne Læseren til Bekiendtskab med Forskiællen imellem den nominativiske Endelse Agrippa og Livia, og den Genitiviske, og at ikke Agrippas og Livias selv af ustuderede skulde ansees for Personernes rette og fulde Navne, da der ere mange, som endes paa as, hvilke derfor i Genitivo nødvendig maatte skrives as's. Man vil lættelig holde Oversætteren denne Forlegenhed tilgode, naar man betænker, hvor vanskeligt det er at faae de fremmede latinske og græske Navne fordanskede. Dog var det Godt, om man i Henseende til de Ord, ved hvilke det er mueligt, vilde bestandig følge en føyelig Flexion, saasom aldrig at skrive Neros og Platos, men altid Nero's og Plato's, for at udmærke den genitiviske Endelse eller og altid skrive Neron og Platon efter det Græske, ogsaa altid i Genitivo Nerons og Platons. Men at forbiegaae hvad andet der kunde være at anmærke herved, ville vi kun bemærke en vis Regel, som er vigtig og maa vel tages i Agt, at man altid passer at dreye sine Vendinger saaledes, at de fremmede Endelser ikke skal geraade Oversættelsens Sprog til Anstød og Forvirring. For Ex. S. 92. Kap. 80.: „ Poppæus Sabinus forlænges Statholderska-

„ bet i Moesien." Her er hverken Dansk eller Latin. De Ustuderede forstaaer det ikke, og de Studerede ville støde sig derover. Uden Modsigelse bør man her skrive saaledes: **Det Stadtholderskab, Poppæus Sabinus førde i Moesien, blev ham forlænget.** Hvad Oversættelsen selv angaaer, da er den ganske vist med Flid stilet saaledes, at man ikke miskiender Originalens særegne Character, og efter denne Plan var det fornødent, at Oversætteren maatte holde sig paa det nærmeste til sin Original. Vil man have Exempler paa en sær lykkelig og den fuldkomneste og bedste Oversættelse nogen kunde give, paa de hældigste Danske Udtryk og Talemaader, som viser, at Oversætteren har sit Sprog fuldkommen i sin Magt, da finder man dem overalt og i ethvert Kapitel, hvor man selv kan søge dem. Men om han ikke allevegne paa det nøyeste skulde have truffet Middelveyen, og skeyet ud til nogen af Siderne, saa er det kommen os for, som han snarere havde givet sig for liden, end alt for megen Frihed. Vi ville anføre nogle Exempler, og om vi føye nogen anden Oversættelse til, da skal det ikke skee saa meget for at rette hans dermed, som for at vise, at man gierne kunde give sig nogen mere Frihed uden derfor at afvige fra sin Originals endten Ord, Meening eller Character. Dermere skal man af de herefter følgende Anmærkninger selv kunne giøre sig den sikkre Slutning, at Oversættelsen overalt maa være god og udarbeydet med besynderlig Flid, siden man med al sin Flid har ikke kundet finde noget at laste, rette eller udsætte paa, uden lutter Bagateller, og saadanne, som endda maaskee næppe fortiene den Anmærkning, hvormed de bliver anførte. Der ere de da:

Cap. 1. Tiberii, Cajiqve & Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis ob metum falsæ; post qvam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto & extrema tradere: mox Tiberii principatum, & cetera, sine ira & studio, qvorum causas procul habeo.

Tibers, Caligulas, Claudius's og Neros Historier giorde Frygten, imens de levede, usandfærdige, og efter deres Død det friske Had uefterrettelige. Derfor agter jeg at berette lidet om August, og kun om hans sidste Tider; derpaa at beskrive Tibers Regiering, og de følgende, uden Had eller Gunst, hvortil jeg ingen Aarsager har.

Vi lade denne Oversætttelse for Resten og i al Henseende gielde som ulastelig. Man seer, at Oversætteren, som meget vel kunde have udtrykt de samme Tanker med mere Omsvøb, og skulde derfor ikke kunne lastes, naar han kun havde haft en anden Original for sig, har dog nu meget vel taget Originalens Præcision i Agt, og dens korte Fyndighed, og fortiener derfor al Roes. Men den latinske Text fattes med al sin Præcision intet af det man kalder Liv og Flydenhed, og da spørges om ikke Oversættelsen ved nogen meer utvungen Frihed i sit Sving kunde have bekommet noget mere deraf. Den givne Oversættelse, skiønt ulastelig, kan dog dermed ikke forsvares som den eneste rette og bedste, at den nær op udtrykker Originalens Ord og nærmeste Forstand, da den endogsaa udtrykker paa eet Sted det som kun er en Følge deraf (nemlig **Uefterrettelighed** som en Følge af **Historiens Udarbeydelse med et frisk Hod**) og følgelig allerede har tilladt sig en liden Afvigelse. De første Ord af Oversættelsen ere paa det nøyeste efter Originalen disse: „**Tibers, Cajs, Claud's og Nerons** Historier, imens de endnu levede, ere formedelst Frygt usandfærdige, og efter deres Død skrevne med et frisk Had.“ Men tillader man sig nu allerede en liden Afvigelse, kunde man da ikke og tillade sig den, som i det Danske giver Talen og Stilen et friere Sving. For Ex.: „**Tibers, Cajs, Clauds og Nerons** Historier kan man ikke forlade sig paa, saasom i deres Levetid Skribenterne har af Frygt ikke vovet at sige Sandhed, og efter deres Død det friske Had (eller **Forbittrelsen over deres Forhold, som endnu var i frisk Minde**) kun alt for meget styret deres Penne. Jeg har derfor foresat mig at melde kun lidet om **August**, og alene berøre de sidste Tildragelser, alt uden Had og Gunst, hvortil al Aarsag er langt fra mig.“ Men skulde man ynes, at Originalen ved dette historiske Liv skulde i anden Henseende tabe noget og alt for meget, saa maa denne Prøve gierne staae her som et mislinget Forsøg. — Kap. 2. insurgere paulatim, munia Senatus, Magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante: „Hævede han sig efterhaanden, drog Raadets de høyeste, Rigsbetieningers og Lovenes Forretninger til sig.“ Af hvad Aarsag dette tillæg ved Raadet, **de høyeste**, seer vi ikke. Oversættelsen

kan gives saaledes: Reyste han sig lidt efter lidt i Veyret, og drog Raadets, alle de høye Embeders og Lovenes heele Myndighed til sig, uden at nogen satte sig derimod. Munia er det samme som Jura, privilegia. — Nok et Sted af samme Kapitel: novis ex rebus aucti, tuta & prælentia, qvam vetera & periculosa mallent: „De som havde beriget sig ved de borgerlige Uroelig„heder, vilde heller det nærværende Sikkre, end det farli„ge Gamle." Mon ikke bedre og lidt friere saaledes: De, som ved Regieringens Forandring vare komne i Veyret, ønskede hellere den nærværende og sikkre, end gamle og farlige Forfatning (Tilstand). Aucti siger noget mere end blot Berigelse ved Penge og Midler. — Kap. 3. Derhos havde han Støtter nok i sit eget Hus. Mon ikke Oversætteren hermed for en Del skulde have taget Feyl af Meeningen. I Oversættelsen finde vi den Sammenhæng, disse Ord i Originalen hor med det næst foregaaende, ganske brudt af, og det latinske etiam dum endten ikke rigtig oversat ved derhos, eller slet ikke oversat, og for Resten ikke den Tanke udtrykt, som Tacitus nærmest har vildet betegne. Han har alene vildet sige dette, at August bæredе sine Stedsønner med Titler af Imperatorer, endskiøndt han endnu ikke havde lidt noget saadant Skaar og Tab i sin Familie, som det han strax derpaa taler om. Det hedder i Originalen: Tiberium Neronem & Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiam dum domo sua d. e.: „Han ophøyede sine Stedsønner, „Tiber, Neron og Claud Drus, til Imperatorer, end„skiøndt der ikke endnu (ved hans egne Sønners Død) var „skeet noget Skaar i hans Familie," eller om man hellere vil saaledes: „endskiøndt der endnu ikke var skeet noget (af „de følgende) Dødsfald i hans egen Familie (hvorved han „havde mistet Successorer i Regieringen.") Disse Dødsfald fortælles nu i Oversættelsen saaledes: „Da Agrippa „var Død, tog en hastig Helsot eller Stedmoderens Livi„as Trækker Lucius Cæsar af Dage paa Veyen til de Span„ske Krigshære, og Cajus Cæsar, da han paa Hiemrey„sen fra Armenien laae syg af et Saar." Der er slet intet, som kan udsættes paa Oversættelsen, kun at den kunde faae et for de tvende Navne Lucius Cæsar og Cajus Cæsar for-

fordeelagtigere Sving, saaledes: „Da **Agrippa** var død, „ bleve, **Lucius Cæsar** paa Veyen til de Spanske Armeer, „ og **Cajus Cæsar**, da han paa Hiemreysen fra Armenien „ laae syg af et Saar, begge bortrykkede endten af en ha„ stig Helsot, eller ved Stedmoderens **Livia's** hemmelige For„ræderie." Vi holde for, at saadanne Vendinger ikke gan̄ske bør foragtes, hvorved man søger at sætte sig ud af den Forlegenhed, som de latinske Navne kan ofte foraarsage. Resten af det heele Kapitel er saavel oversat, at vi seer ikke nogen kunde giøre det bedre. — Kap. 4. trucem Agrippam & ignominia accensum: **grum var Agrippa, og giort værre ved Beskæmmelsen**; kan ikke lastes, men hvorfor ikke: „Agrippa (sagde man) var grum, og dertil forbit„ tret ved den ham vederfarne Beskæmmelse." — Kap. 5. Hæc atqve talia agitantibus: **under disse og deslige Udtolkninger**: Vel nok, men hvorfor ikke: **imens Folk giorde sig disse og deslige Tanker.** Men Læseren bør heraf giøre sig den Slutning, at siden vi har kun saa smaa Ting at opholde os med, saa maa det øvrige være godt. Nok en Bagatel: Et qvidam scelus uxoris suspectabant: **og nogle havde hans onde Hustrue mistænkt.** Oversættelsen er elliptisk, nemlig for Forræderie, og hvorfor ikke da: **og nogle havde hans Hustrues Forræderie mistænkt.** Men det heele Kapitel er fortræffelig vel oversat. — Kap. 6. **Den nye Regierings første Helte Gierning.** Oversættelsen er ironisk. Facinus er og ligesaa vel **Misgierning**, men her siges alene, at den nye Fyrstes allerførste Foretagende i sin Regiering var **Posthums Mord.** — Ceterum in nullius unqvam suorum necem duravit: **Men han havde endnu aldrig overvundet sig til**; hvorfor ikke: **Han havde endnu aldrig hærdet sig til**, eller gaaet saavidt i **Grumhed.** — Kap. 7. begynder saaledes: At Romæ ruere in Servitium, Consules, Patres, Eqves. Aldrig kunde dette bedre og med større Fynd og Liv oversættes end her er skeet: **I Rom styrtede alting under Aaget, Consul, Raad, Ridderskab.** — Oversætteren har overalt med Flid beholdt de Romerske Embeders Navne, og dette kan overalt ikke lastes, allermindst hvor de nogenlunde kan fordanskes, saasom **Consuler, Prætorer, Censorer, Consulat, Prætorat, Censorat, Tribuner**

og Tribunat, Stats-Tribuner og Krigs-Tribuner. De har meget at ſige til deres Forſvar, ſom hellere ville beholde diſſe Navne, end overſætte dem ved bekiendte Danſke Embeds Navne, der kunde give Læſere falſke Begreb derom. Men vi tænke dog, at der kan undertiden giøres Forſkiæl paa de Embeds Navne, der kan anſees for nomina propria, ſaaſom: Conſulatus, Prætura, Cenſura, Tribunatus &c. og dem, der ere ſnarere at anſee ſom apellativa, eller mere ſom Beſkrivelſer paa Embeder, end Embeders egentlige Navne. Derfor tør vi ikke ſige, at man med Hr. B. hellere burde ſkrive de prætoriſke Cohorters Præfectus end Chef for den Keyſerlige Livvagt, og Præfectus annonæ hellere end ſøge en Danſk Benævnelſe dertil, om det end var en liden Omſkrivning, eller et andet bekiendt og dertil ſvarende Embeds Navn, for Ex. Stats-Proviſoren; thi man kan da ligeſaa vel ved en Anmærkning nærmere forklare ſig hvor det behøves. Men nu tykkes os, at man blander Latin og Danſk tilſammen. Thi Præfectus prætoriarum cohortium og Præfectus Annonæ ere dog mere Embedernes Beſkrivelſe og heele Begreb, end deres egentlige Navne. Men man kan let foreſtille ſig, hvad Forlegenhed endogſaa ſaadanne ſmaa Ting kan ſætte en Overſætter udi, førend han derom kan blive eenig med ſig ſelv derover. I ſamme Kapitel forekommer et Sted, ſom nok maatte bryde enhver Overſætter, og Hr. B. har i Fortalen viiſt, hvad Hoved-Brud det har forvoldt ham. Ordene ere diſſe, og Tibers Ord i et Edict, hvorved han kaldte Raadet tilſammen, blot under Titel af Stats-Tribun: de honoribus parentis conſulturum: neqve abſcedere a corpore: idqve unum ex publicis muneribus uſurpare. Hr. B. har fulgt Erneſti, ſom forklarer Ordene ſaaledes: neqve ſe diſceſſurum ab hac unare, de funere Auguſti ſc. referre ad Senatum. Som Stats Tribun kunde han dog haft meget andet at andrage i Raadet, uden derfor at handle ſom Eenevolds-Herre. Hr. B. tilſtaaer, at de Ord, diſcedere ab Corpore, endogſaa efter Erneſti Forklaring forekommer ham beſynderlige og han overlader til Læſeren, om man hellere vil overſætte: ſelv forlod han ikke Liget, ſom han ſelv først havde overſat, eller og ſom han her overſætter: og ikke raadføre ſig med dem om andet. Enhver maa tilſtaae, at Ordene ere beſyn-

der-

derlige, hvilken af disse tvende Oversættelser man end følger. Men Recensenten vover en Forklaring, som i det mindste skal passe sig til den hele Context, om den endogsaa ellers var falsk. Man betænke Keyserens forstilte Modestie, at han ikke vil handle for sig selv som Keyser og egenmyndig Herre, og som den der adskiller sig fra Senatet, men han vilde sammenkalde Raadet, ikke som Herre for at erklære dem sin Villie, men som Stats-Tribun, som selv et Lem af Raadet, for at raadføre sig med det om Statens Anliggenheder, og nu i Besynderlighed om den offentlige Æresbevisning mod hans Faders Liig. Under og efter denne Betænkning, som man bør giøre sig af det Foregaaende, oversætte man nu saaledes: „Han vilde raadføre sig med „dem om sin Faders Æresbevisninger: de maatte ikke tænke, at han adskilte sig fra Raads-Legemet „(fra deres Sælskab, ikke ansaae sig som et Lem af Raadet, „og vilde handle selv uden at høre dets Betænkning.) Af „alle offentlige Embeder var Stats-Tribunens Myndighed den eeneste han vilde tilegne sig, (i Kraft af „hvilken han nu hermed sammenkaldte dem)." Recensenten overlader denne Forklaring til Oversætterens og andres nærmere Betænkning og Overveyelse. — Kap. 8. Tum consultatum de honoribus: ex qvis maxime insignes visi: *ut porta triumphali duceretur funus*, Gallus Asinius; *ut legum latarum Tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur*, Lucius Arruntius censuere. „Derpaa „blev raadslaget om Æresbevisningerne, af hvilke disse „syntes at være de anseeligste: at Liget skulde udføres af „Triumph-Porten, stemmede Gallus Asinius: at Indholdet af hans Love og Navnene paa de af ham overvundne „Folk skulde bæres foran L. Arruntius." Maaskee mere tydelig og mere historisk saaledes: „Derpaa blev raadslaget „om Æresbevisningerne, af hvilke disse syntes at være de „anseeligste, at nemlig Liget skulde udføres af Triumph-„Porten, som Gallus Asinius havde erklæret, og at „Indholdet af hans Love og Navnene paa de af „ham overvundene Folk skulde bæres foran, hvilket „L. Arruntius foreslog." Vi anføre kun saadanne Steder, som i mindste Maade har stødt vor Opmærksomhed. L. Arruntius staaer tilsidst paa et for Tydeligheden ufordeel-

agtigt Sted, naar det ikke har det foregaaende Verbum hos ſig, ſom det ſkal være Nominativus til, og ſom hellere, naar man endelig ikke vilde undten igientage, eller fordoble det ved tvende Synonymer, maatte ſtaae paa det ſidſte Sted. Dernæſt er det Verbum at ſtemme ikke ſaa ſædvanligt, lad være mere Danſk, end det naturaliſerede votere. Men mon cenſeo ikke ſnarere bør overſættes ved at foreſlaae, bringe i Forſlag, give ſin Erklæring og Meening om det, hvis endelige Beſlutning ſiden beroer paa almindeligt Samtykke eller fleſte Stemmer. —— Ea ſola ſpecies adulandi ſupererat: dette var den eeneſte Maade man havde at ſmigre paa; hvorfor ikke: dette var det eeneſte Skin man havde tilovers for ſit Hyklerie (nemlig Fripoſtighed.) —— Remiſit Cæſar arroganti moderatione: Cæſar anſtillede ſig af Hovmod koldſindig: hvorfor ikke: Cæſar gav efter med en Beſkeedenhed, ſom dog ydmygede hans Hovmod. —— Kap. 10. paratum ab adoleſcente privato exercitum: at ſamle ſig ung og ſom en privat Perſon en Krigshær: er dette tydeligt nok, og mon ikke tydeligere: at han allerede i ſin Ungdom, og ſom privat Perſon, havde ſamlet ſig en Krigshær. —— Mox ubi decreto patrum, faſces, & Jus prætoris invaſerit: men ſaaſnart en Raadſlutning havde ſat ham i Beſiddelſe af en Prætors Faſces, og Rettighed. Først, er invaſerit ikke noget meer end at komme i Beſiddelſe af noget? og dernæſt, ſkal faſces og forbindes med Prætoris, ligeſom Jus? og er det ikke Inſigne conſulare? Mon ikke da denne Overſættelſe er rigtigere: Men ſaaſnart han ved en Raadſlutning havde afvunget ſig (bemægtet ſig, revet til ſig) baade den conſulariſke og prætoriſke Værdighed og Magt. Denne Overſættelſes Rigtighed ſtadfæſtes ved diſſe følgende Skribentens Ord: extortum invito ſenatui conſulatum, armaqve &c. Hvad han før kaldte Faſces, kalder han her Conſulatum, og hvad før Jus prætoris, her Arma; thi ſom Prætoris Jure fik han Armeer at føre Krig med. Juſt diſſe ſidſte Skribentens Ord, ſom hos ham ſelv ere adſkilte ved et Punkt fra det Foregaaende, findes her i Overſættelſen (uden Tvil urigtig) forbundne dermed, ſom en Deel af den ſaa kaldte Apodoſis i Talen, hvoraf ganſke viſt udkommer den Tauto-

tologie: Saasnart han ved en Raadslutning havde aftvunget sig Consulatet (Fasces); havde han tvunget Senatet imod dets Villie, at give ham Consulatet. Oversættelsen burde derimod efter et foregaaende Punkt lyde saaledes: Det imod Raadets Villie aftvungne Consulat, og de Vaaben, han havde faaet at føre imod Anton, vendte (brugte) han imod Fædernelandet selv. — Overalt kunde man vel finde flere deslige Prøver at anføre, af hvis større eller mindre Ubetydelighed Læseren kunde slutte sig til den Flid og Accuratesse, hvormed Oversættelsen overalt og i det Hele maa være og virkelig er udarbeydet. Men det maa beroe ved de faa, vi har anført af de 10 første Kapitler. Det eeneste vi med al Opmærksomhed har kundet slutte af disse og flere Steder, er, at Oversættelsen hist og her kunde maaskee have bekommet et noget lidt friere historisk Sving, uden at Originalens Characteer derved skulde just blive saa ganske tabt eller ukiendelig, og om man vilde sige, at man derved maatte vige for meget af fra Originalen, saa finder man dog Afvigelser hist og her, hvilke, lad være ulastelige, dog ikke nødvendige, altsaa kan tiene til at retfærdiggiøre dem, som kunde være fornødne til mere Tydelighed eller Flydenhed i Oversættelsen. At bevare sin Skribents Characteer er overalt ikke at tvinge sit Sprog efter hans (for ved Leylighed at udtrykke sig ligesaa kort, afbrudt, og elliptisk som han) men det er at anbringe hans Ord og Tanker i sit Sprog saaledes, at deres Forbindelse derudi bekomme dette sit eget Sprogs naturlige Flydenhed, endogsaa i deres egne Vendinger i Original-Sproget, naar de samme i Oversættelsens Sprog ere ligesaa naturlige og flydende. At jo Originalens Characteer overalt er saa vel bevaret, at derved tillige er seet paa Tydelighed og Flydenhed i Oversættelsen, kan med Billighed ikke nægtes, og det er en Fortieneste, som ikke bør miskiendes formedelst enkelte hist og her forekommende modsatte Exempler. Hvor kan man for Ex. forlange en mere tydelig og flydende Oversættelse end den, som her følger, med disse Originalens afbrudte og elliptiske Udtryk: Pacem sine dubio post hæc, verum cruentam: Lollianas Varianasqve clades: interfectos Romæ Varrones, Egnatios, Julios: Sandt nok derefter fik man Fred, men en blodig: man tænke det Lolliske og Variske Nederlag, og i Rom Var-

Varroners, Egnatiers, og Juliers Henrettelſe. Et Par Feyltagelſer har vi uden Tvil ey urigtig angivet, og hvor læt kan diſſe løbe ind for en Overſætter helſt ved ſaa vanſkelig en Skribent. Da vi for denne Gang ikke tør opholde vore Læſere med flere Smaaheder, ſaa overlades og de flere enkelte Urigtigheder, ſom endnu maaſkee kunde forefindes i det Følgende til deres egen Opmærkſomhed og Bedømmelſe, ſom maattte ville ſammenligne Original og Overſættelſe med hinanden, endten heel igiennem, eller ved Leylighed, hvor noget ſkulde ſtandſe deres Opmærkſomhed, ſaa de kunde faae Lyſt til at vide, hvad Originalen ſiger.

Halle. Johan Ernſt Schuberts **Betrachtungen über das Leiden und Sterben JEſu Chriſti.** 1773. 560 S. i 8v. Dette lidet Værk beſtaaer af 27 Betragtninger. De første 15 ere tilforn for ſig ſelv udkomne til Helmſtadt, og i forrige Aar trykte tilſammen i det Hollandſke Sprog til Amſterdam. Her komme de nu frem paa Tydſk med 12 nye Betragtninger, hvilke den berømte Forfatter har tilføyet, for at oplyſe de ſidſte Omſtænde af Paſſions-Hiſtorien, ſom endnu ſtode tilbage. Han forfarer meeſtendeels ſaaledes, at han først kort forklarer den Deel af Hiſtorien, ſom hans Afhandling gaaer ud paa, og dernæſt anſtiller Betragtninger derover, ſom ſnart betræffe Aarſagerne og Afſigterne af dette Stykke af JEſu Lidelſe, ſnart indbefatte en Underviisning eller en Trøſt, ſom deraf kan udledes. Da Hr. Schuberts Methode i theologiſke Materiers Behandling er af mange ſaa bekiendt, ſaa agter man det for overflødigt at ſige noget derom. Enhver ſkriver, ſom han finder for Godt. Imidlertid ſiger Hr. Sch. i Fortalen, at han, ſom det blotte Øyeſyn ſkal viſe, har haft alle Slags Læſeres Oplysning og Opbyggelſe til Øyemærke. Viſt er det, at meer, end et Slags Læſere vil finde noget for deres Smag i denne Bog. Et og andet har man til Prøve vildet antegne. I den tredie Betragtning om Indflydelſen af JEſu udvortes Lidelſe paa Menneſkenes Forløsning, ſætter Hr. Sch. forud, at Fyldeſtgiørelſen er ſkeet ved den indvortes Siæle-Lidelſe, og underſøger nu, hvorfor og en udvortes Lidelſe har maattet følge derpaa. Derhen regner han for det første, paa det at Chriſtus ſkulde føle en virkelig Siæle-Lidelſe, og ikke blot i

ſin

ſin Indbildning foreſtille ſig, at alle Menneſkers Overtrædelſer laae paa ham. Denne Foreſtilling havde han allerede haft, førend han kom til Verden; Men den kunde ikke foraarſage ſaadan en Angeſt, ſom var fornøden til Fyldeſtgiørelſe; derfor gav GUd Chriſto ved den udvortes Lidelſe det Beviis, at hans Vrede laae paa ham. Den indvortes Lidelſe havde ikke kundet blive virkelig, hvis ikke den udvortes legemlige havde kommet dertil. Den anden Aarſag til den udvortes Lidelſe, var den indvortes Lidelſes virkelige Fuldendelſe. Den ſkulde ikke vare ævindelig; der kunde og foreſættes den noget vilkaarligt Maal; dog ſkulde den være ſaa ſtor, ſom mueligt var; altſaa maatte den have en naturlig Udgang, ſom beviſte, at den ikke videre kunde fortſættes; og det er Døden, og følgelig maatte Chriſtus korsfæſtes. Elſkere af deſlige philoſophiſke fromme Tanker ville tildeels i de førſte Betragtninger finde riig Næring for deres Forſtand eller deres Hierte. S. 109 tviivler Forfatteren, om Judæ Forræderie eller Peders Fornægtelſe har været ſtørre Synd. S. 141 paaſtaaer han, at Troen paa Menneſkenes Forløſer har været forbunden med Peders Poenitentze; han troede paa det viſſeſte, at han ved Chriſtum var forſonet med GUd; thi han elſkede dog JEſum endnu, og Kiærlighed til GUd ſætter, ſom man veed, Troen forud. Den hele fiortende Betragtning har til Øyemærke at viſe, at Pilati Huſtrue Math. XXVII. 19. virkelig ikke har drømt om JEſu, men alene i en god Abſigt betient ſig af en Qvindeliſt. I den 26de bliver den Meening, at Chriſtus i egentlig Forſtand er nedfaren til Helvede, beſtridet med Grunde, ſom tilhobe tagne ere gode og tilſtrækkelige. Undertiden indlader Hr. Sch. ſig noget nærmere til den Evangeliſke Textes Forklaring eller til andre hiſtoriſke Omſtændigheder, og fortæller vel ogſaa de Lærdes forſkiællige Meeninger, for Ex. S. 116-123 om Judæ Dødsmaade, S. 305 om Bierget Golgatha, Korſets Opfindelſe, den Hellige Gravs Kirke ꝛc.

London. A Vindication of the Proteſtant Diſſenting Miniſters, with Regard to their late Application to Parlement by *Andrew Kippis*, D.D. 1772. 108 S. i 8vo. Dette er et vigtigt Skrift i den nyeſte Kirkehiſtorie, der desuden udmærker ſig ved en ædel og brændende Iver for den

uindskrænkede Samvittigheds Frihed. Forfatteren er en anseelig Geistlig af de Protestantiske Dissenters. Han beskriver dette Selskabs nærværende Religions-Systeme og politiske Tilstand i Engeland, og fortæller Historien om dets for kort siden overgivne Bønskrift til Parlementet om Ophævelsen af den 39 Artikels Subscription. I et Land, som Engeland, er der endogsaa en Lov (Toleranz Acten) som tvinger alle Præster af de Protestantiske Dissenters til at underskrive den Biskoppelige Kirkes 39te Artikel, udelukker alle dem, som det ikke ville giøre fra Lovenes Beskyttelse, og belægger med Penge- og Fængsels-Straf alle de Præster og Skole-Lærere, som driste sig til at prædike eller holde Skole, uden at have underskrevet forbemældte Artikel. Vel har man for længe siden med Oversigt efterqivet samme Underskrift; men denne yderst intolerante Lov gielder dog immer endnu. De Protestantiske Dissenters, som bestaaer af 3 Hoved-Selskaber, Presbyterianernes, Independenternes og Baptisternes, hvilke for nærværende Tid i og om London har 95 Præster, vendte sig i den Anledning i forrige Aar til Parlementet, og bade, at **Toleranz-Acten**, som alene tolererer Forskiellighed i Disciplinen, maatte og udvides til Lærdommen, og at man vilde efterqive de dissenterende Præster den 39te Artikels Underskrivning. I dens Sted tilbude de sig at ville giøre følgende Declaration: **Vi erklære i den almægtige Guds Nærværelse, at vi holde det Gamle og Nye Testamentes hellige Bøger for en Aabenbaring af Guds Sind og Villie, og vi antage den til vor Troes og Levnets Regel** (S. 54). Underhuset bevilgede Begieringen med en stor Overvægt af Stemmer. I Overhuset blev den vel forsvaret af Lord **Chatam** og nogle andre, men derimod forkastet af de fleste verdslige Lords, og alle Biskopper, som vare tilstæde, eller gave Stemmer ved deres Befuldmægtigede. Paa den eene Side, siger Forfatteren S. 49, var **Fornuft, Sandhed, Veltalenhed, Retfærdighed** og **Religion**, og paa den anden de fleste verdslige Lords tillige med alle Biskopper. Endnu slemmere er det, at Lemmerne af den herskende Kirke forfægte i Skrifter dette intolerante Forhold, og ved de ukiærligste Conseqvenzer giøre de Protestantiske Dissenters til Arianer, Socinianer, ja endog til Vantroende. Herimod forsvarer Forfatteren sine Brødre

S. 61 o. f. Særdeles mærkværdig er og den Efterretning Forfatteren giver om de Proteſt. Diſſenters nærværende Religions Meeninger S. 24 o. f. Omendſkiøndt de endnu bære det gamle Navn, saa ere de dog nu i deres Meeninger ganſke forſkiællige. I Henſeende til den herſkende Kirkes Liturgie ere de langt fra ikke saa ængſtelige ſom deres Forfædre. Men Hoved-Forſkiællen og hvad ſom characteriſerer deres Syſteme, beſtaaer derudi, „at de indrømmer ikke noget enkelt Menneſke eller Sælſkab nogen Ret til at forelægge Troes-Prøver, „Artikler eller noget Slags ſymboliſke Bøger, og proteſtere „høytidelig derimod, ſom et Indgreb i vor Frelſeres Ret, „der er den eeneſte Lovgiver i ſit Rige.“ De vægre ſig derfor og for at underſkrive den 39te Artikel, fornemmelig af den Aarſag, fordi den er en Fornærmelſe mod den væſentlige Samvittigheds Ret; og ſkulde endogſaa da vægre ſig, om de end holdte dens Indhold for fuldkommen bibelſk, hvilket dog i mange Ting forholder ſig langt anderledes. Alene Bibelens udtrykkelige Ord holde de for et forbindtlig Forſkrift, men alt andet, saa ſandt det endog efter deres egen Indſigt maatte være, alene for menneſkelig Forklaring. Presbyterianerne i Beſynderlighed have nu næſten intet mere af den egentlig ſaa kaldte gamle Presbyterianismus. I Begyndelſen fortælles og Hiſtorien om den Strid over den 39te Artikels Subſcription, og nogles af den Biſkoppelige Geiſtligheds Bønſkrift, hvor i de ligeledes af Parlamentet forlanger, at de maatte vorde befriede derfra.

Åbo. Animadverſiones ſubitaneæ in Appendicem Hellianam ad Ephem. 1773. de parallaxi Solis, er Titelen paa en Diſputatz af 12 Qvart-Sider, ſom under Hr. Andr. Planman. Prof. Phyſ. Præſidio er bleven forſvaret af Hr. Johann Kreander. Hr. Pl. bemøyer ſig for at forſvare den Cajaneburgiſke Bemærkning af Venus i Solen mod Hr. P. Hell. At Hr. P. H. kunde udgive denne Bemærkning saa feylagtig, ſkal efter Hr. Pl. Sigende fornemmelig være kommen af tvende Aarſager. Først ſkal Hr. P. H. urigtig have antaget Parallarens Virkninger. For at udføre dette, angives først Forſkrifter for Parallarens Virkninger ved de forſkiællige Bemærkninger. Diſſe Regler ere beregnede efter Elementer i det Kongel. Svenſke Vid. Akad. Afhandlinger for

1771. og Solens Horizontal-Parallaxe er derudi bleven ubeſtemt. Efter diſſe Regler kommer ganſke andre Virkninger ud af Parallaxen end Hr. H. har antaget, ved Cajaneborg, hen ved 12 Secunder ſtørre. Fremdeles har Hr. H. antaget Middags-Forſkiællen mellem Paris og Cajaneborg 1 T. 41 M. 53 S. Men Hr. Pl. paaſtaaer, at den er ikke ſtørre, end 1 T. 41 M. 30 S. I den anden Deel af Anhanget bliver Hr. P. H. iligemaade beſkyldt for at have lagt urigtige Virkninger af Parallaxen til Grund. Derpaa bliver Parallaxen beregnet af forſkiællige Bemærkninger, og da afviger immer fra de fleſte andre, hvad ſom følger af Hr. P. H. og Saynowiz's Bemærkninger. Naturligviis giver enhver af diſſe Bemærkninger, ſammenlignet med enhver anden, en noget forſkiællig Parallaxe, og naar det Midtelſte tages af alle ſaadanne Beſtemmelſer, finder Hr. Pl. følgende Parallaxer: af St. Joſeph, 8, 359; Hudſonsbay, 8, 453; Cajaneborg, 8, 322; Hr. Borgrevings, 8, 428; Hr. P. Hell, 8, 716; Hr. P. Saynowitz, 8, 863. Da han altſaa finder begge de ſidſte alt for vidt afſkildt fra de øvrige, beſtemmer han Parallaxen for den 3die Junii af den 8, 392 eller 8, 379, naar med Hr. de la L. Hr. Borgrevings Bemærkning bliver udeladt; erindrer og, at Bemærkningerne til Greenwich, Stockholm, Upſal, ſtemmede ikke overeens med Hr. P. Hells. I Skriftet ſelv forekommer forſkiællige Udtryk, ſom ikke den Forſvars-Ret, ſom Hr. Pl. kan tilegne ſig, men alene det andet Ord af Titelen (Subitaneæ) kan undſkylde. Om ellers Hr. P. H. har noget at erindre mod nærværende Beregning vil Tiden lære. I øvrigt gielder Striden ikke derom, hvilken der for Reſten beſidder den ſtørſte Videnſkab eller den ſtørſte Habilitet i alle Aſtronomiſke Bemærkninger, men hvem der har haft der ſkarpeſte Syn, og hvem der har brugt det med bedſt Lykke, juſt i de Øyeblikke, da Synerne viſte ſig, ſom misligen kunde bemærkes.

Leipzig. Herrn Peter Camper, Prof. zu Grönningen, Anmerkungen über die Einimpfung der Blattern, durch Beobachtungen erläutert, aus dem Holländiſchen, mit Kupfern. 1772. 142 S. i 8vo. Dette til den practiſke Lægekunſt henhørende Skrift er med beſynderlig Berømmelſe anført i udenlandſke Journaler.

No. 18.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 5te May 1774.

Kiøbenhavn. *Scriptores Rerum Danicarum medii Ævi*, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, vos collegit, adornavit & publici Juris fecit *Jacobus angebeck*, Sacr. Reg. Maj. a Conſiliis Status & Tabularii anctioris Præfectus. Tom. II. 1773. Typis Viduæ *lndreæ Hartvici Godiche*. 644 S. i ſtor Fol. — Forfat- ren fortſætter i denne anden Deel ſin betydelige Samling f Middel-Alderens Skribentere efter Tal-Ordenen, m her begynder fra No. 34. og gaaer til 72. Forfatterens ange lærde kritiſke Anmærkninger, ſmaa og ſtore, ere af n Beſkaffenhed, at deraf ikke kan gives noget Udtog, og kelte Anmærkninger deriblandt til Prøver behøve vore Læ- re ſlet ikke. Men vi formode, at et kort Udtog af Sam- igens Indhold og vor Udgiveres lærde hiſtoriſke og kritiſke ertaler til enhver Artikel, vil ikke være de Læſere ubehageligt, r ikke kan ſelv eye ſaa koſtbart et Værk, men nok ønſke ſig Begreb om dets Indhold og med det ſamme en kort Ef- retning om de til vor Danſke Hiſtorie henhørende Mid- l-Alderens Skribentere, og deres Skrifter, ſom her ind- fattes in Extenſo. Vi ville da her ligeſom ved den første eel blot anføre Artiklernes Opſkrifter med en kort Efterret- ng om enhver i ſær. XXXIV) Chronicon de Geſtis Nor- annorum in Francia anno Chriſti DCCCXXXIII usqve An. DCCCXCVI. Nærværende Exemplar er udſkrevet

af Duchesne's Udgave (Script. Franc. Tom. II. p. 524.) Autor er Anonymus, men coævus, af 9de eller 10de Aar hundrede, efter Formodning en Hollænder eller Frislænder. Han begynder fra Normænnernes første Streiferier i Friſland, Holland, Frankerige og Tydſkland, og ender ved den bekiendte Rohlf, ſom han kalder Rodo, andre retter Rollo, hvilken Kong Carolus Simplex overlod Neuſtrien til Beboelſe, der ſiden den Tid fik Navn af Normannia. Han fortæller meget, ſom ogſaa forekommer i Annalibus Bertinianis og ſom oftest med de ſamme Ord dog paa adſkillige Steder under andre og efter vor Udgiveres Formodning rettere Aarstal, hvori de og næſten allevegne kaldes Dani, ſom her kaldes Normanni. XXXV) Petri Olai Excerpta Normannica & Danica ab Anno 841. ad 1050. Diſſe Excerpta findes i ſamme Autors Libro Collectaneorum, hvorom er mældet i den første Tome i Fortalen til den XIV. Artikel. Han har ſamlet dem af adſkillige baade uden- og indenlandſke trykte og utrykte Skrifter, hvilke han hiſt og her citerer. Da man har dem nu næſten alle trykte; ſaa vil man ikke finde meget Nyt i diſſe hans Excerptis, men de kan dog tiene til at rette de mange Feyl fær i Henſeende til viſſe Steder og Navne, ſom ere indløbne i Udgaverne, hvilke han næſten alle har haft for ſig i Haandſkrift. Vor Udgiver har ikke vidſt at ſige os, hvad Forfatteren har forſtaaet ved de Bøger Chronica noſtra og Liber Monaſterii St. Canuti, ſom han anfører, og om de nogenſinde ere udgivne eller ey. XXXVI) Breve Chronicon Danicum ab Ann. 841. ad An. 1006. Denne Krønike er fundet i de Stephanii Syſtema Chronologiæ Danicæ, ſom giemmes det Akademiſke Bibliothek til Upſal. Stephanius havde udſkrevet ſamme tilligemed flere andre af en meget gammel Codex, ſom under Titel af Veriloqvium Vetus laae forvaret paa Univerſitets Bibliotheket i Kiøbenhavn og er forgaaet i Ildebranden 1728. Mange Ting derudi ere uddragne af Adamo Bremenſi og andre gamle udenlandſke Skribenter, ſaa den næſten intet Nyt indbefatter, uden at den ubenævnte Forfatter har efter ſin egen Meening tilføyet Aartallene. Vor Udgiver advarer, at Læſeren ikke maa lade ſig forlede af denne Rhapſodiſt, ſom har begaaet ſælſomme Feyl og forvirret baade Ting, Perſoner og Tider, ſaa han næſten

ik

ikke fortiener nogen Agt uden for ſin Ældes og Kortheds Skyld. XXXVII) De Normannorum Gente & Principibus, qvi etiam obtinent partem Galliæ, er udgivet af Duchesne iblandt hans Scriptores Francicos Tom. I p. 132. Autor har levet i Begyndelſen af det 14de Aarhundrede og er for Reſten ubekiendt. XXXVIII) Narratio de Normannorum Geſtis circa Pariſiacam Urbem Tempore Caroli Calvi Regis Francorum findes og i bemældte Duchesnes Udgave Tom. II. p. 655. XXXIX) Fragmentum vetus Islandicum Hiſtorico-Geographicum de rebus Dano-Norvegicis. Dette findes iblandt Magnæi Haandſkrifter paa Univerſitets Bibliotheket i Kiøbenhavn. Autor er ubekiendt, kun at han maa have været en Islænder. For Reſten er han en Compilator. Udgiveren har føyet en latinſk Overſættelſe til den Islandſke Text. En Kobbertavle forestiller Haandſkriften, ſom er temmelig gammel og ſynes at være af det 14de Aarhundrede. XL) Meginhardi Hiſtoria de Translatione S. Alexandri Wildeshuſam. Den, ſom først har bragt Meginhardt for Lyſet, er Chriſt. Ludv. Scheid, Kongel. Danſk Juſtice-Raad og Profeſſor ved Kiøbenhavns Univerſitet og det i den første Tome af Bibliotheca hiſtorica Goettingenſis. Haandſkriftet, hvoraf han har udgivet ham, giemmes i det Kongelige Bibliothek til Hannover, og meenes at være af det 9de Aarhundrede og altſaa et af de ældſte, ſom ere tilovers i Neder-Sachſen, og maaſkee igenhændigt. Meginhardt var Munk til Fulda, og har skrevet dette ſit lille Værk efter Aar 865. Forfatteren har indført det i denne ſin Samling af ingen anden Aarſag, end fordi det indbefatter den Sachſiſke Hertug Witekinds Hiſtorie og Genealogie, fra hvilken nedſtammer det nu over ſeele Norden herſkende Oldenburgiſke Konge-Huus. XLI) Odonis Abbatis de Danorum in Galliam irruptionibus & de Turonenſi Urbe ab eis obſeſſa. Autor har levet i det 10de Aarhundrede. XLII) Vaſtatio Monaſterii Medeshamſtede in Anglia per Danos An. 870. Autor, ſom for Reſten er ubekiendt, har levet paa ſamme Tid og efter Foranledning været en Munk af ſamme Kloſter. Hiſtoriens Sandhed ſtadfæſtes af det Chronicon Saxonicum, ſom Edmund Gibſon har udgivet. XLIII) Fruſtillum Annalium Danicarum ab Ann. 873. ad 940. Dette er virkelig et fruſtil-

lum beſtaaende næppe af 4 Linier, og ſom Udgiveren har taget med i Samlingen, ne minima, ſiger Han, qvæ antiqvitatem aliqvam præferunt, omiſiſſe dicar. XLIV) Legenda de Sanctis Matyribus a Danis & Slavis interfectis in Hamburgh & in Ebbekeſtorp reconditis circa Annum 880. Denne Legende er fabelagtig og af liden Værd. Leibnitz har uddraget den af et Haandſkrift til Helmſtadt og udgivet den i den første Tome af hans Scriptores Rerum Brunovicens p. 184. Den findes og trykt i det Nedersachſiſke Sprog i det Skrift, ſom er trykt til Lybeck 1507. under Titel: Paſſionael efter dat Levent der Hyllighen. XLV) Fragmentum ex Matyrum in Ebbekeſtorp qviescentium paſſione. Dette Fragment har og Leibnitz udgivet i Script. rerum Brunsv. Tom. I. p. 191. Det fortiener ſamme Cenſur, ſom den næſt foregaaende Legende, at det nemlig er fabelagtigt og har forvirret forſkiællige Tiders Begivenheder med hinanden. Om begge ſælder *Grupenius* Orig. Germ. Tom. II. pag. 215. ſaadan Dom: „Sie „haben lauter Unwahrheiten mit ſtarken Metachronismis „handgreiflich zuſammengeſtoppelt.“ Det herudi omtalte Feldtſlag, ſom ſkal være holdt Aar 880. imellem de Danſke og Sachſerne, meenes at have ſtaaet nær ved Ebſtorf i det Lyneburgiſke, hvor der findes mange Gravſteder, hvoraf ofte ere opgravne adſkillige Urner med et og andet Redſkab hos, ſom meenes at have tilhørt de Danſke, ſom ere blevne derpaa Stedet. En ſaadan Urne af Metall er for mange Aar ſiden bleven Udgiveren foræret af Hr. Prof. Gebhardi i Lyneburg, hvilken han derhos har ladet aſſiſke i Kobber tilligemed en Kniv eller Dolk, ſom har lagt derunder. Han har tillige meddeelt den Beſkrivelſe, ſom velbemældte Hr. Prof. Gebhardi har tilſendt ham derover. XLVI) Epinikion Teutonicum, Victoriæ Ludovici de Normannis Anno 887. acclamatum. Denne Seyerſang har Johannes Schilterus udgivet til Strasburg 1696, 4. med latinſk Overſættelſe og hiſtoriſke Anmærkninger og anden Gang til Ulm i hans Theſauro Antiqvitatum Teutonicarum Tom. II. 1727. Vor Udgiver har beholdt Schilters Text uforandret tilligemed hans Overſættelſe. Men hans Anmærkninger, ſom meeſt ſigte til at oplyſe de Tydſkes gamle Sprog og Oldſager, har han for den ſtørſte Deel udeladt ſom denne Sam-

ling

ling uvedkommende, og i Sted derfor tilføyet nogle andre korte Anmærkninger, som gaaer vort Sprog og Historie nærmere an. XLVII) Abbonis Monachi S. Germani de obſeſſa a Normannis Lutetia Pariſiorum, Libri duo. Denne Munk har beſkrevet paa Vers i tvende Bøger den Pariſiſke Beleyring ved de Danſke og Norſke, i Aarene 886. og 887. Man lærer af ham nogenledes at kiende, hvorledes vore gamle Forfædre har ført Krige, beleyret Byer og Caſteller, hvad for Vaaben og Krigs-Redſkaber de har brugt. Abbo har ſelv levet paa ſamme Tid og været med i Beleyringen. Han er derfor, endſkiøndt en Fiende af de Danſke, deſto mere troeværdig. Han har ſkrevet ikke ret længe efter Beleyringens Tid. XLVIII) Periplus Otheri Norvegi & Wulfſtani ſive eorum Narrationes de ſuis in Septentionem & in Mari Balthico navigationibus. Jo ældre dette Skrift er, og jo vigtigere til at oplyſe vort Nordens gamle Geographie og Hiſtorie, jo reenere og rettere ſaavel Text ſom Overſættelſe maatte man ønſke deraf. Men ingen af Deelene har Udgiveren kundet erholde ſaa fuldkommen ſom han ønſkede. Det er nu næſten 9 hundrede Aar ſiden den ſtore og lærde Engelſke Konge Alfred har optaget af Others og Wulfſtans egen Mund deres nøyagtige Fortællinger om deres Søereyſer, og med ſin egen Haand eller og ved en anden har indført dem i Fortalen til ſin Overſættelſe af Oroſius. Samme ere udgivne til Oxfurd med *Joh. Spelmanni* Vita Regis Alfredi med en tilføyet latinſk Overſættelſe. Men vor Udgiver beklager, at Texten er ſaa ſlet diſtingveret og paa nogle Steder ganſke fordervet, og er i den latinſke Overſættelſe bleven misforſtaaet og ſlet fortolket, hvilken og har nogle Ting, ſom ikke findes i Texten. Siden har Andreas Buſſæus udgivet denne Reyſebeſkrivelſe til Kiøbenhavn 1733. med den Oxfurtiſke Overſættelſe. Men i ingen af diſſe Udgaver ere Anmærkningerne ſaadanne, at Læſeren kan være fornøyet dermed, og ſvarer ikke til Værkets Anſeelſe og Ypperlighed. En langt lykkeligere og mere mærkværdig Commentation derover finder man i en Diſſertation af Hr. Prof. **Murray**, forelæſt for det Kongel. Vid. Sælſkab i Gøttingen og indrykket iblandt Sælſkabets Skrifter for Aar 1765. p. 625. og 761. Da vor Udgiver ikke har kundet have nogen bedre Edition for ſig end den Oxfurtiſke, ſaa har

han fulgt den, ſaadan ſom den er, dog ſaaledes, at han har bragt nogle Steder i Rigtighed, og føyet nogle Anmærkninger og Forbedringer baade til Text og Overſættelſe. Texten har han været nødt til at lade trykke med latinſke Bogſtaver, ſaaſom de Angel-Sachſiſke fattes i vore Bogtrykkerier. Den heele Reyſebeſkrivelſe indbefatter 3 Reyſer: 1) uden om Norge til de yderſte nordiſke Lande, hvori forekomme mange mærkværdige Ting om Norge ſelv og Helgeland, ſamt om Finner, Biarmer og Qvæner; 2) Mod Sønden omkring heele Norge til Kongelle-Havn, og derfra til Slesvig; 3) Derfra til Truſum, et Søeſted i Preuſſen, hvori forekommer mange mærkværdige Ting om Øſterſøen og Naboe-Landene paa begge Sider. Other var efter hans egen Beretning en Normann fra Helgeland, hvorfor Spelman urigtig gior ham til en Cimbrer. Men han taler ſelv intet om, endter han, ſom mange andre fornemme Normænner paa de Tider har forladt ſit Fæderneland af Misfornøyelſe med Kong Harald Haarfagers Regimente, eller Kong Alfreds Berømmelſe og Gavmildhed har lokket ham derfra til Engeland eller han er reyſt derover for at drive Handel. Wulfſtan ſom ſeylede ud fra Slesvig, maa rimelig have boet der, o kan han vel i den Henſeende kaldes en Angler, ſom Buſæus og andre kalde ham, ſkiøndt han egentlig ikke har haft Hiem i Engeland eller været en indfødt Engelænder. Hvad Aar de ere komne til Kong Alfred og deres Søereyſe ha gaaet for ſig, har de hverken ſelv eller andre mældet noget om. Dog troer Forfatteren, at de maa være komne t Alfred i Engeland nogle Aar for 890., imens Kongen lev de endnu i Fred, og allevegne fra lokkede lærde og i mang Ting kyndige Mænd over til ſig. Other kan og rimeli være kommen i Bekiendtſkab med Wulfſtan i Slesvig pro ter communia ſtudia og først have taget ham over med ſi til Norge og ſiden derfra til Engeland. XLIX) Vita S Remberti Archiepiſcopi Hamburgenſis. I den førſ Tome har Forfatteren leveret Vitam Sancti Anſcharii beſkr ven af Rembert, ſom var hans Eftermand og har vær Erkebiſp fra 865 til 888. Her leverer han nu denne Rem berts Levnetsbeſkrivelſe. Han har fulgt den Udgave, ſo findes i *Staphorſtii* Hiſt. Eccl. Hamburg. Tom. I. p. 25 272. ſaaſom den er ſammenlignet med de andre af Phili

Cæſar

Cæſar, af Bolland og Henſchen og Mabillon, og rettet efter dem. Den er afdeelt i 26 Kapitler, thi det 27, ſom Philip Cæſar har tillagt, har Forfatteren udelukt, ſaaſom dets Indhold er Remberts Levnets Hiſtorie vedkommende og hører til det XI. Aarhundrede. Henſchens Udgave har kun 7 Kapitler, men at den anden Indeeling i de 26 maa være gammel, ſluttes af det, at Adamus Bremenſis citerer det 12, 16, 18, 20, 21 Kapitel. Hvad Autor angaaer, da underſkriver Forfatteren diſſe Schatens Ord i hans Ann. Paderb. p. 212. Remberti Vitam ſcripſit Adalgarius aut certe ejus Studio probatæ virtutis & doctrinæ Sacerdos. Det er ellers at beklage, ſaavel at han ganſke har forbiegaaet mange mærkværdige Ting, ſom Rembert maae have forrettet i de 23 Aar han var Erkebiſp, ſom i Beſynderlighed, at han kun ſaa løſelig og ved Leylighed melder om Erkebiſpens Ankomſt til Dannemark og Sverrig, men hvad han der har forrettet eller i Beſynderlighed udrettet til Religions Fremgang i Norden, det lader han os ikke vide, ey heller naar, hvor tidt, eller hvorvidt han der er kommen. Vor Udgiver har derfor her i ſin Fortale tilſøyet nogle Efterretninger om Rembert af andre Skrifter, og det ſom Prøver paa hvad der mangler i nærværende Levnetsbeſkrivelſe. Iblandt andre anføres her, at de Chriſtne hendved 880. ſkal ved hans Opmuntringer have erholdt en herlig Seyr over de Normanner, at han ſkal have døbt den Danſke og Svendſke Konge, at han har været forſte Præſt i Ribe i Anſcharii Tid og førend han ſelv blev Erkebiſp. L) Fragmentum Islandicum Hiſtoriæ Regum Daniæ Haraldi Coerulidentis & Suenonis furcatæ Barbæ. Dette Fragment er taget af ſamme Pergaments Bog, hvoraf Langfedgatal i den første Deel af denne Samling er indført. Vor Udgiver meener, at det er det ſamme, ſom Torfæus Triſol p. 132. og *Grammius* Not. ad Meurſ. p. 161. anfører under Navn af Langfedgatal, hvilket Navn det dog aldeles ikke fortiener, ſaaſom Langfedgatal er Regum Series, men dette Fragment er en virkelig hiſtoriſk Fortælling, ſom henhører til den Danſke Hiſtorie af det 10de Aarhundrede. Den ubenævnte Autor, ſom uden Tvil maae have været en Islænder, nævner iblandt fremmede Hiælpemidler, ſom han har haft ved Haanden, Adami Bremenſis Kirke-Hi-

ſtorie, og kan iblandt andet tiene til at ſtadfæſte, oplyſe, rette og opfylde adſkillige Steder hos ſamme Skribent. LI) Genealogia Regum Danorum. Denne Genealogie har Henricus Ernſtius udgivet til Sorøe 1646. i 8. under Titel: Regum aliqvot Daniæ Genealogia & Series Anonymi. Den er forfattet i Anledning af det Ægteſkab imellem Kongen Philippus Auguſtus i Frankerige og den Danſke Kong Knud VI. Søſter Ingeborg. Ernſtius ſom ikke har kiendt Autor, kunde have lært at kiende ham hos Hvitfeld, at det nemlig er den berømte Wilhelmus Abbas, ſom tilligemed Andreas Sunonis af Kong Knud blev ſendt til Rom og Frankerige i Anledning af ſamme Ægteſkabs-Controverſe. Det Exemplar Ernſtius har udgivet, er taget ex veteri Codice MS. Chronici cujusdam Eccl. Laudunenſis, hvilket vor Forfatter meener at have ſin nærmeſte Oprindelſe fra Wilhelmi eget Haandſkrift. Foruden dette har der været et paa K. Univ. Bibliothek for Ildebranden, i hvilken det er undergaaet. Dog havde Arnas Magnæus taget en Afſkrift deraf, ſom er kommen vor Forfatter til Hænde, og det er denne, ſaaſom rettere og fuldkomnere i en og anden Ting, han her har udgivet, dog tilligemed Texten af Ernſtii Udgave i en Colnmne ved Siden deraf med Curſiv-Skrifter, paa det man ved Sammenligning ſtrax kan ſee deres Forſkiæl eller Overeenſtemmelſe. Nogle af Ernſtii lidet betydelige Noter har han udeladt, og i Stedet derfor ſelv tilføyet nogle ſine egne ſmaa Anmærkninger. LII) Genealogia Regum & Principum Chriſtianorum in Dania, er blot en Fortegnelſe paa Danſke Konger og Dronninger, Printzer og Printzeſſer fra Gorm til Chriſtian III. LIII) Chronologia rerum Danicarum & Suecicarum Vetus ab Anno 916. ad Ann. 1263. er udgivet efter en Afſkrift ſom Forfatteren har bekommet af et Pergaments Haandſkrift i det Upſaliſke Bibliothek. Han troer at den ubenævnte Autor har været en Danſk Munk af Dominicanernes Orden. Chronologien ſelv indbefatter nogle Ting, ſom man ikke finder allevegne, og kan tiene til at rette andre af det Slags Skrifter i Aar, Ting og Navne, ligeſom det og ſelv af andre kan rettes. LIV) Incerti Auctoris Chronicon Danorum ab An. 936. ad An. 1317. Denne Krønike er den 4de i Orden i det Stephanii Syſtema Chronologiæ Danicæ, ſom iblandt Skrifterne af den Delagardiſke

For-

Foræring forvares i Bibliotheket til Upſal, under No. XXII. Stephanius har ſkrevet den ud af foromtalte Codex paa Univ. Bibl. i Kiøbenhavn, ſom bar Titel af Veriloqvium vetus, og forgik i Ildebranden 1728. Vor Forfatter har beſørget en nøyagtig Afſkrift deraf ved en Ven i Sverrig. Den indbefatter mange Particulariteter, og Ting, ſom ikke findes overalt, og Forfatteren regner den iblandt de Kilder, ſom Hvitfeld har betient ſig af, dog kun med den Visshed, ſom et certe videtur kan betegne. LV) Annales Islandorum Vetuſtiſſimi. Da der intet hidindtil er kommen for Lyſet af de Islandſke Aarbøger, uden et eller andet Sted, ſom kan være anført af en og anden Skribent, ſaa har Forfatteren troet at kunne fortiene Tak af den lærde Verden med at indrykke i denne ſin Samling ſaadanne rare og hidindtil utrykte Skrifter, endſkiøndt de ere kun ſkrevne i Fæderne-Sproget, ſom er det gamle Islandſke eller Norſke. Vi ville anføre med Forfatterens egne Ord hvad han her har ſagt om Islændernes Fortieneſter af Nordens Hiſtorie og om deres Aarbøgers Beſkaffenhed og Underſkiæl. Magna in Hiſtoriam totius Septentrionis, imo præ cæteris Boreæ nationibus, ſemper fuere Merita Islandorum noſtrorum, eorum præcipue, qvi Seculis XI. XII. XIII. XIV. floruerunt. Illi enim præter qvamplurimas, qvas de Regibus, Viris illuſtribus, rebusqve Memorabilibus, tam domeſticis, qvam exoticis, conſcripſerunt, qvarumqve Majorem partem hactenus ineditam, invidit nobis temporum Injuria, etiam in condendis Annalibus & Annotandis Annorum ac Seculorum Factis maxime memorandis operam collocarunt. Superſunt adhuc haud pauca ejusmodi *Annalium Islandicorum* Volumina, ſed maxime apographa & chartacea, qvorum qvidem Autores ignorantur, Nomina autem a locis, in qvibus conſervati & inventi fuerunt, iis utplurimum indita ſunt. Habemus nempe *Annales Scalholtinos*, *Holenſes*, *Oddenſes*, *Flateyenſis* & plures. Credimus & qvidem recte *Sæmundum*, *Arium*, *Isleifum*, *Sturlæos*, aliaqve priorum Seculorum Islandiæ Lumina, ſcripſiſſe ſuorum & anteriorum temporum Annales, qvi ſuccedentibus temporibus ab aliis, imo ad noſtrum usqve ævum continuati ſunt; qvinam autem, & qvantum, unicuiqve debeantur, difficile dictu eſt.

Omnes, qvoad res & annos, in plurimis concordant, in multis vero diſcrepant. Alii aliis perfectiores, alii contractiores ſunt. Alii plus ſimplice vice, imo ſæpius exſcripti ſunt, & qvo ſæpius, eo magis a recentioribus interpolati, ac librariorum incuria corrupti. Ut pauci, ita rariores ſunt illi doctorum *Islandorum Annales* & fide digniores, qvi adhuc in codicibus Membraneis ſuperant. Qvo autem vetuſtiores ſunt Codices ejusmodi, eo magis integri & incorrupti æſtimantur. Af ſaadan Værd og Beſkaffenhed er den Codex, ſom under No. 415. i 4to hører til Arnæ Magnæi Legatum, ſom efter Magnæi Meening og alle Kiendemærker maa være ſkreven henved Aar 1313. Det er af denne vor Forfatter har taget foranførte Islandſke Fragment, og den Landfedgatal, ſom er indført i den første Deel, og af ſamme har han med egen Haand udſkrevet nærværende Annales, ſom han har lader overſætte paa Latin ved vor af andre Islandſke lærde Skrifter og Overſættelſer berømte Hr. Johannes Finnſen. Aarbogen begynder fra Chriſti Fødſel og gaaer for det første til Aar 999. Derpaa forekommer en Defect fra Aar 1000 til 1269., hvorefter den atter begynder fra 1270. og ender ved 1313. Fra Begyndelſen handler den meeſt om fremmede og almindelige Ting indtil det 9de Aarhundrede, hvorfra den alt meer og meer handler om Ting, ſom høre til Fædernelandets Hiſtorie. (Beſlutningen følger.)

Halle. *Tertulliani* Opera. Recenſuit Joh. Sal. Semler. Volumen *Qvintum* 382 S. i 8vo. Denne Deel indbefatter de øvrige Tertullians Skrifter, Apologeticum, begge Bøger ad Nationes og de Pallio. Ved det første har Hr. M. Schütz lagt den Haverkampiſke Udgave og ved det ſidſte Salmaſii Recenſion til Grund, og under Texten angivet de andre Udgavers Afvigelſer, ligeſom i de øvrige Deele. I Fortalen beſvarer han nogle Anmærkninger af Recenſenten i Allg. D. Bibliothek, ſom deels urigtig har angivet, at Varianterne af den Rigaiſke Udgave ikke tilligemed vare anførte, deels udgiver det for en Feyl, at Bøgerne ikke følge efter chronologiſk Orden. Hr. M. Schütz viſer udførlig, hvorfor dette ved Tertullian ikke lader ſig giøre, da mange Bøger ikke lide nogen nøye Tids-Beſtemmelſe, og man har end-

endnu Aarſag at tvile i Henſeende til mange, hvis Alder man tilforladelig troede at have beſtemt. Imidlertid har han dog, for at giøre alt godt, hvad man endnu kunde have at udſætte derpaa, naar man vilde være ret egenſindig, indrykket Pamels Orden og Hr. D. Mößells, af hvilke den ſidſte har ſtor Fortrin for hiin. S. 219 følger Hr. D. Semlers Diſſert. in Tertullianum prima de varia & incerta indole horum librorum. Hr. D. berører først kortelig nogle af Tertullians Levnets Omſtændigheder. Derpaa viſer han, at denne Forfatter, om endſkiøndt han ſelv bekiender, at have ſkrevet adſkillige Bøger paa Græſk, har dog ikke haft den græske Grundtext af Biblen i Hænder. Herpaa bliver følgende Steders Læſemaade Joh. I. 13. Gal. II. 5. Ebr. VI. 4. f. underſøgt. Hr. D. ſlutter, at, ſaaſom Latini har beſtandig beholdt Tertullians Gloſſer i deres Text, de følgelig aldrig har taget den græſke Text til Raads. At den Bog contra Judæos ganſke er ſammenſkreven af den imod Marcion, hvorom allerede Junius havde bemærket noget, bliver ved en udførlig Sammenligning af Steder beviiſt. Iligemaade viſes, hvor nøye Tertullian adverſus Valentinianos kommer overeens med Irenæus contra Hæreſes. I hvor vel denne Overeenſtemmelſe er anmærket af andre, om juſt ikke ſaa nøye, ſaa er det dog en nye Følge, ſom Hr. D. drager deraf, hvorved opvækkes Miſtanke om Ægtheden af Irenæi Skrifter. Men en nye og betydelig Opdagelſe, ſom forelægges §. 14. o. f., i Følge hvilken Forfatteren af de under Irenæi Navn bekiendte Bøger adverſus Hæreſes L. V. c. 8. har øyenſynlig ſtiaalet et Sted af Clemens af Alexandrien Strom. I. 7. ved Enden; og har endnu paa nogle andre Steder udſkrevet ham. Tilſidſt bliver og nogle Steder af Hippolytus contra Noetum ſammenlignede med Steder af Tertullians Skrift contra Praxeam. Paa dette femte Bind ſkal endnu følge et Par, ſom ere beſtemte for Hr. D. Semlers øvrige Afhandlinger og for en Clavis Tertullianea af Hr. M. Schütz, og dermed bliver denne Haand-Udgave beſluttet.

Bamberg og Wurzberg. Die Wolken, eine Komödie aus dem Griechiſchen des Ariſtophanes, überſetzt und mit einer Zugabe von Ariſtophaniſchen Briefen begleitet von Joh. Juſtus Hervig. 1772. 173 S. i 8vo.

Hr.

Hr. Hervig har for det første udgivet denne Comoedie som en Prøve til en Oversættelse af hele Aristophanes, hvilken han har i Sinde at udgive, i Fald denne hans forudskikkede Prøve saa vel som hans Forsæt til at gaae videre finder Kienderes Bifald. Men man har ey uden Aarsag eragtet saadan en Oversættelse for umuelig formedelst de mangfoldige Ordspil og Obscæniteter, der forekomme hos Aristophanes. Man anfører til Beviis derpaa følgende Exempler: nemlig S. 28 bliver V. 53 o. f. saaledes oversat: Daß wil ich aber nicht sagen, daß sie müßig gewesen sey, denn sie hat fleißig gewürkt. Ich wollts ihr einmal recht fein zu verstehn geben, da zeigt ich ihr diesen Mantel, und sagte, mein liebes Weib du verzettelst mir in dem Jahr etwas ehrliches. Dette siger man, forstaaer ingen, omendskiøndt Oversætteren har giort alt hvad han kunde. Men Stedet lader sig ikke oversætte formedelst den Tvetydighed, som ligger i det Ord σπαθᾶν, der ikke kan efterlignes i det tydske Sprog. Naar Strepsiades skriger δακνῶσι μοὶ Κορίνθιοι, saa vidste en Græker strax, at han nævnede Korinthier, og meente Κορεις, det er, Luus. Men naar nu Hr. H. oversætter, Korinthische Wanzen fressen mich auf, saa maatte man tænke, at Lusene vare løbne fra Corinthen til Athenen for at bide den arme Strepsiades. Man seer af en Note, at Oversætteren har dog fuldkommen forstaaet dette Sted, og man maa derfor billigen desto mere forundre sig over, hvorledes han selv har kundet være tilfreds med denne Oversættelse. Om en tydsk Aristophanes, siger man, lod en tydsk Bonde, formedelst et ligedant Ordspil, sige, die Lausnitzer beissen mich, i Stedet for, die Läuse beissen mich, hvad vilde da Hr. H. sige om den tydske Oversætter, der saaledes udtrykte dette Sprog, pediculi Lusati me mordent, og dog ere her die Korinthische Wanzen slet ikke bedre end pediculi Lusati. Man slutter af dette og flere Exempler, at al den Møye er spildt, som man anvender paa, at oversætte deslige Ordspil, og naar man nu i en Poet, som denne, ikke kan læse 10 Linier, uden at træffe paa saadanne Steder, hvorledes vil det da vel gaae den, der vil oversætte ham ganske, i hvad det end skal koste. Ikke mindre vigtig er den Anmærkning man

har

har giort i Henseende til Obscæniteterne, hvilke en Oversætter endten maa overdrage i sit Sprog saa ureene som de ere, eller levere andre Stykker, end Original-Digteren. Man raader derfor Oversætteren, at lade sit Forsæt fare til en Oversættelse af den hele Aristophanes.

London. The Apology of Benj. Ben. Mordecai to his friends, for Embracing Christianity; in seven Letters to Elisha Levi, Merchant of Amsterdam, with notes and illustrations, by the Author, and the editor. 1771. 4to. Man skulde snart troe, at Forfatteren alene havde forklædt sig i en omvendt Jødes Gestalt, for med desto mere Frihed at kunne sige sine Tanker over nogle Ting, og for at kunne giøre Trinitetens Forsvarere den bittre Bebreydelse, at deres System afholder Jøderne fra Christendommens Antagelse, ligesom han og foregiver, at det i lang Tid har afholdt ham selv derfra, og er tillige Hoved-Aarsagen til den overhaandtagende Naturalismus. Hans Undersøgninger betræffe fornemmelig Christi Person, de Bevis, at JEsus er den sande Messias, og den Lære om Menneskenes Forløsning ved Christum. Han finder meget at udsætte paa vore Læreres Forestillinger og beskylder dem for een Modsigelse over en anden. Derimod anpriser han et System, som efter hans Meening stemmer meget bedre overeens med den Hell. Skrift, med Fornuften, og med de ældste christelige Læreres Læresatzer, og det er just Apollinaris Lærebygning, efter hvilken Logos betræder Christi Siæls Sted. Dette skal være de Christnes ældste System. Derimod skal de Orthodoxes Lære ligesaa vel være modsat Athanasii Satzer, som det Nicæniske Concilium's Decreter. I de historiske Oplysninger, som han betiener sig af til sin Meenings Bestyrkelse, kommer mange rigtige Ting for, men som andre længe for ham ogsaa har indseet, uden derfor at træde paa Apollinaris Side. Men Forfatteren synes aldrig ret i Sammenhæng af Kilderne selv at have studeret den christelige Lære-s Historie. Hvem vil og vente det af en omvendt Jøde? Han handler altsaa herudi i det mindste overeenstemmende med sin Character. Men i det sædvanlige, eller som han kalder det, Pseudoathanasianiske Systems Forestilling og Bedømmelse, savner man den upartieske og billige Sandheds Elsker. Denne eller hiin

Mands

Mands besynderlige Forestillinger kan ikke ansees for den hele Kirkes Systeme. Imidlertid har han vidst at indrette det saaledes, at de, som vi i den Lære om Triniteten kalde Orthodoxe, skulle nu tillige være Tritheiter, Cerinthianer, Sabellianer, Socinianer ꝛc., saasom de efter Forfatterens Meening, maa tage deres Tilflugt snart til det eene, snart til det andet af disse Parthier, for at undvige visse Vanskeligheder og Indvendinger. Havde Forfatteren bedre kiendt det Systeme, han bestrider, saa skulde han snart have bemærket sine Vaabens Svaghed.

Breslau. Erneſti Jeremiæ Neiſeldii Med. D. Ser. Reg. Pol. Conſ. Aul. & Acad. Cæſar Leopold. N. C. Socii, ratio medendi morbis, circuli ſangvinei monumentis præſtantiſſimorum Medicorum tum veterum, tunc vel maxime recentiorum ſuperſtructa. 1773. 460 S. ſt. 8v. Allerede for 7 Aar siden vilde Hr. M. have udgivet denne Bog, men han havde den Ulykke, at hans Haandskrift, Bøger og Hussgeraad forbrændte. Han roser de Breslaviske Lagers Gavmildhed, som siden igien har forsynet ham med Bøger. Nærværende Skrift skal indbefatte meget Godt, tildeels ogsaa nyt. Mange Theorier ere ganske Hofmanniske, Ordenen Ludvigiſk, og Forfatteren vil gierne foredrage alt i en demonſtrativiſk Læremaade. Nærværende Bind indbefatter Feberne, Betændelserne og Blodflodene. Det følgende skal indbefatte de øvrige Sygdomme. Forfatteren forudskikker den pathologiske Theorie om enhver Sygdom, hvorpaa følger Therapien og dernæst practiske Cautele. Ved Enden af Bogen ere Formuler tilføyede ligesom hos Platner og **Ludvig**, for den største Deel udvalgte, og for en Deel **Störkiske**. En stor Mængde Semejotiske Bemærkninger og practiske Cautele ere de, som i sær giøre Skriftet værdigt til Lægernes Læsning og Opmærksomhed.

Weimar. **Die eifersüchtige Mutter, ein Luſtſpiel in drey Aufzügen, aus dem Franzöſiſchen des Herrn Barthe.** 1773. 104 S. i 8vo. Barthe er endnu en ung Digter og har allerede leveret nogle Lystspil, som anpriſes fornemmelig af deres gode Dialog. Den iversyge Moders Character er saaledes bearbeydet, at den ikke falder

falder i det Urimelige. Dog kunde det ikke ſkade, om den endnu havde været noget rimeligere. Moderen nægter ſin Dötter en Terville, fordi hun ſelv er forelſket i ham, og vil paanøde hende Jerſak, en Land-Junker. Frue v. Nauzan, Jomfruens Moſter, underſtötter ſin Søſter-Dotters Tilbøyelighed derved, at hun ſtiller ſig an, ſom hun vil unddrage hende den hende i Fremtiden tiltænkte Arv, ſom dog var en Hoved-Artikel i Jerſaks Kiærlighed. Dette og nogle ſmaa Bi-Omſtænde, ſom komme dertil, omdreyer ſaaledes uformodentlig Moderens Egenſindighed, at hendes Dotters, Tervilles og Moſterens Ønſke bliver opfyldt, og Jerſak gaaer af med Kurven. Stykket har en Deel gode Træk, men og Steder, hvorved man gaber. Originalen er i Vers og Overſætteren har tilladt ſig mange Friheder. Men det er Friheder af en Mand, cujus exoptamus gratam negligentiam potius, qvam aliorum obſcuram Diligentiam. De Forandringer, han har giort, ere meeſtendeels lykkelige Forbedringer. I ſær falder Slutningen nu langt bedre ud, og overalt har Stykket vundet ikke lidet ved Overſættelſen.

Mannheim. Bemerkungen der Churpfälziſchen phyſiſikalich-oekonomiſchen Geſellſchaft, vom Jahr 1771. 1 Alph. 6 Ark i 8v. 1773. Sælſkabets Øyemærke gaaer i ſær ud paa at ophiælpe Agerdyrkningen hos de hiſt og her forarmede Bønder. Her er forudſkikket en kort Hiſtorie om Sælſkabets videre Fremgang. Hans Durchleuchtighed den regierende Margrøve af Baden er optaget iblandt dets høye Medlemmer. Man bemærker allerede virkelig i nogle Egne en mærkelig Forbedring ved Sælſkabets almeennyttige Anſtalter. Den første Afhandling i dette Bind fra S. 1-142. indbefatter Betragtninger over nogle Agerdyrkningens vigtige Grundſætter af Hr. Stephan Gugemmus. Den anden Afhandling S. 143-172. af Hr. Cosmus Cotini handler om en Art Sæbe-Jord, hvilken man finder til Berveiler i Herſkabet Kirn. Den tredie S. 174-337. leverer Hr. Medici til Stats- og Landhuusholdningen henhørende Bemærkninger, ſamlede paa en liden Reyſe. I den fierde Afhandling S. 338. o. f. viſer Hr. Krämer nogle Feyl ved Landhuusholdningen, og i ſær i det Churpfalziſke Oberamt Lautern, og i den femte leverer Hr. Medicus S. 393. nogle

An-

Anmærkninger til den foregaaende. Med det første har man at vente Sælſkabets Bemærkninger for Aaret 1772.

Leipzig. M. Carl Gottlob Clausnitzers, Probſts und Superintend zu Clöden, Unterſuchung der Frage, welche Erklärung der Ehegeſetze Moſis für das Gewiſſen die ſicherſte ſey. 1773. 117 S. i 8vo. Man finder i dette Skrift en god Underretning om hvad ſom angaaer denne ſtridige Lære, og dens Hoved-Punkter. Forfatteren tilegner de Moſaiſke Love en Almindelighed. Han paaſtaaer dog, at Familie-Horerier af diſſe Ægteſkabers Tilladelſe ikke meget ſkulde være at befrygte, hvorved han ſynes ikke at have erindret ſig den nære og fortroelige Omgang imellem Perſonerne, at alene den nære Muelighed er allerede en befrygtelig Fare for ſaadanne Horérier i Familien, og maatte forſtyrre al huuslig Sikkerhed; at endog de rigeſte og fornemmeſte Forældre kan ikke hindre den fortroelige Omgang i Familien, og at den Ulykke, ſom kommer af ſaadan en Forſeelſe, er ſlet ikke at ſætte i Ligning med den, naar Tienere og Piger i Huſet forſee ſig paa ſamme Maade, da Herſkabet kan ſkaffe dem bort af Huſet men ikke Børnene.

Halle. Magazin der deutſchen Critik. Herausgegeben von Herrn Schirach. Erſten Bandes, zweytes Theil. 1772. 286 S. ſt. 8vo. Det maa være nok ſagt om denne Deel, at den indbefatter i alt 27 Artikler. Hr. Schirach dømmer og dømmes meget ſkarp, end ikke, ſom det ſynes, uden Bitterhed. Man beſlutter ſin Kritik over ham med diſſe Ord: „Im Ganzen betrachtet, iſt dieſer Theil „ beſſer, als der erſte, und doch wünſchen wir, daß mit „ dieſem möge der Beſchluß des Werks gemacht werden. „ Wer ein Magazin anlegen wil, muß doch wenigſtens wiſ„ ſen, woher er gutes Korn nehmen kann, wenn auch auf „ ſeinem eigenen Boden keins wachſen will.“

London. Fables moral and Sentimental. In familiar Verſe. By W. Ruſſel. 1772. 8vo. Mange iblandt diſſe Fabler ere kun blotte Efterligninger; men de ere dog for den ſtørſte Deel behagelige, og deres Fortælling baade vittig og artig.

No. 19.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 12te May 1774.

Kiøbenhavn. (Beſlutning af *Scriptores Rerum Danicarum medii Ævi &c.*) —— LVI) Gaufridi comitis Andegavenſis Geſta adverſus Danos Galliam infeſtantes. Forfatteren har uddraget denne lille Hiſtorie om Gaufrids Tapperhed imod de Danſke af Geſtis Conſulum (ſive comium) Andegavenſium, ſom en Benedictiner har ſammenſkrevet og dediceret til Kong Henrich den II. i Engeland ſenved Aar 1160. Den læſes og i *Lucæ d'Acherii* Specilegium, hvori han har indrykket Geſta Conſulum Andegavenſium (Edit. rec. Tom. p. 246.) Acherius holder for, at Hiſtorien lugter af Fabel, men anaiver ingen Grund dertil. I det mindſte falder Gaufrids Tider ind med de Danſkes Toge under Prinz og ſiden Konge Svend Tiugeskiæg, og hvo veed, ſiger vor Forfatter, om ikke Sveno ligger ſkiult under det Navn Hvaſten, da det rette Navn ved Afſkrivernes Feyl kan være bleven ſaaledes fordervet. LVII) Petri Olai Excerpta ex Hiſtoricis Danorum a *Suenone Tuiskæg* ad Ericum *Menved.* Ogſaa dette Udtog af danſke Hiſtorieſkrivere findes i den ſamme *Petri Olai* Liber Collectaneorum, hvoraf nogle andre hiſtoriſke Skrifter allerede ere indførte i den førſte Deel af dette Værk. Vi vil anføre de øvrige Forfatterens egne Ord, hvoraf man indſeer Skriftets Værd og Vigtighed. Ab initio usque ad Canutum VI, Maxime ex Saxone Grammatico, mututa ſolum

ejus phraſi & dictione. excerpſit, eumqve plurimis in locis breviavit, aliqva tamen ipſe addidit, aliqva aliunde petita hic & illic interpoſuit; teſtatur enim *Chronican noſtram*, *Chronicam Slavorum*, *Vincentium*, *Antonium* & *alios hiſtoricos*, *librosque vetuſtos*. In Canuto Sexto autem & Seqventibus usqve ad Auſpicia Erici Mendvedi, qvibus Saxonis hiſtoriam continuare Voluit, ea, qvæ prodit, ex *aliis Danorum Hiſtoriographis*, ut ipſe profitetur collegit. Inter illos Hiſtoricos *Albertum Krantziun* nominat, reliqvis Silentio præteritis, ſed, qvantum cernitur, plurima ex *vetuſtis regni Annalibus* excerpſit qvorum Auctores plerumqve ignorantur, & qvorum qvidam vero in hoc opere jam diu editi ſunt, qvidam vero in Seqventibus comparebunt. Iisdem procul dubio Annalibus *Huitfeldius* noſter olim uſus eſt. LVIII) Fragmentum Islandicum de Regibus Dano-Norvegicis a *Ivaro Widfadme* ad *Haraldum Blaatand*. Dette Fragment ſeer ud til at være meget gammelt ligeſom andre deſlige Styker af de gamle Hiſtorier. Vor Forfatter har for endeel Aar ſiden udſkrevet det af et gammelt forſtympret og næſten ulæſelig Haandſkrift, ſom findes under No. 544. i 4to iblandt de Magnæaniſke Samling. Det beſtaaer kun af nogle forſlidte gamle Blade, og er efter Forfatterens Meening ſkreven det 14de Aarhundrede. Han har og vovet den Gisning at det kunde maaſkee være en Levning af den gamle danſke Konge-Hiſtorie kaldet **Skioldunga Saga**. Fragmentet har den Nytte, at det kan tiene til at rette og opfylde et og andet i Beſynderlighed af adſkillige og mange Ting, ſom ogſaa fortælles af **Snorro Sturleſon** og i **Regnar Lodbrok Saga**. Den tilſoyede latinſke Overſættelſe er forfattet af Hr. **Johann Olavſon**, ſom og har leveret nogle ſmaa Anmærkninger dertil. LIX) Thomæ Gheysmeri Compendium Hiſtoriæ Danicæ ab initio ad Waldemarum IV conſcriptum Anno 1431. Dette Værk har ikke tilforværet udgiven. Det er et **Udtog** af **Saxonis Grammatici** Hiſtorie fra Begyndelſen af indtil **Knud VI.** Dog er Saxonis Stiil derudi overalt forandret, og nogle Ting har **Ptomator** hiſt og her tillagt af ſit eget, ſom ikke findes hos Saxo. Dernæſt har han fortſat den danſke Hiſtorie fra **Knud VI.** indtil **Waldemar IV.** ſaa at han i et kort Be-

gre

greb har fortalt de mærkværdigſte af enhver Konges Bedrifter, men kan ikke lignes med Saxo endten i Vittighed eller Ziirlighed. Om Værkets Nytte ſiger Udgiveren: Hoc Compendio ſi non aliud, id tamen Auctor præſtitit, ut varia Saxonis loca tam in nominibus qvam in rebus, inſtituta diligenti collatione, ex eo emendari & forte ſuppleri poſſint, præſertim cum Codices, ex qvibus exemplaria hujus Compendii exſcripta habemus, Omnibus Saxonis Editionibus longe vetuſtiores ſint, Textus autem ipſius *Saxonis* nullus hodie, qvod ſcimus, Codex ſuperſit. Qvinimo ſuſpicio eſt, nos hodie *Saxonem integrum* non omnino habere. Dets Forfatter **Thomas Gheysmer**, ſom **Ørnhielm** (Hiſt. Eccl. Sv. p. 16.) og Ericus Benzelius, der (in Monum. Eccl. Su. Goth. p. 144-156.) har udgivet hans Fortſættelſe, ikke har kiendt, og derfor kaldet ham en Anonymus, ſees af Værkets Slutning at have fuldført det i Aaret 1431. Vor Forfatter opregner og beſkriver i ſin Fortale 4 Exemplarer, ſom han har betient ſig af til nærværende Udgave: 1) Codex membraneus in 4to, qvi in Bibliotheca Academiæ Haunienſis inter MSS. ab illuſtri Comite *Chriſtiano Ranzovio* An. 1731. donata aſſervatur. Dette har vor Forfatter ſelv afſkrevet Ord til anden, og lagt Texten deraf til Grund til denne ſin Udgave, ſaavidt det ſtrækker til; da det mangler tvende Blade i Kong **Nicolai, Erik Emunds, Erik Lams** og Svends Hiſtorier og mod Slutningen og i Kong **Waldemar** I. Hiſtorie 2) *Exſcriptum* Codicis chartacei, qvi ex donatione Delagardiana No. XLIV. in 4to in Bibliotheca Upſalenſi aſſervatur. Han har i ſær haft ſtor Nytte deraf til Textens Forbedring. Men dette Afſkrift mangler det Stykke i Enden, hvor Autor angiver ſit Navn, Alder, Fæderneland og Profeſſion. 3) *Apographum Codicis membranei* in folio, qvi olim *Ottonis* Comitis de *Rantzow* fuerat ſed dubio procul in funeſto Haunienſi incendio deperditus. Denne Afſkrift har **Thomas Bartholinus** den yngre beſerget, deels ved **Arnæ Magnæi**, deels en anden Islænders, deels egen Haand. Pergaments-Skriftet ſelv ſkal midt i det forrige Aarhundrede have tilhørt **Knud Ulfeld**. 4) *Apographum* aliud ex eodem hoc codice manu cujusdam Studioſi Islandi exſcriptum & qvidem cura *Arnæ Magnæi*, inter

cujus donatos Academiæ Haunienſi Libros MSS. ſub No. 21. in Folio reperitur. Det erindres herved, at Petrus Olaus i ſine Skrifter ofte Ord til andet har udſkrevet dette Gheysmers Udtog, uden dog at nævne ham. Det kan og regnes iblandt Hvitfelds Kilder. LX) Vita *S. Odonis Dani* Archiepiſcopi Cantuarienſis. Odon, Erkebiſp til Canterbury, er født af Danſke Forældre i Øſt-Anglien ikke længe efter Aar 870., hvor de Danſke til den Tid regierede. En Munk ved Navn Osbern af Meenigheden til Canterbury har beſkrevet hans Livs og Levnets Hiſtorie, ſom læſes i Whartons Angliæ Sacræ Tom. II. p. 79-87. hvorfra vor Forfatter har overdraget den i denne ſin Samling. Han er meget berømt formedelſt ſin Lærdom, Dyd og Gudsfrygt. En Efteretning om ham af Sal. Etats-Raad Gram findes her anført i proœmio. LXI) Carmen Anglo Saxonicum de prælio Brunanburgenſi inter Danos & Anglos Anno 937. Commiſſo. Der mældes om dette Feldtſlag i St. Odons Levnets Hiſtorie, og nærværende Seyr-Sang beſkriver den Seyr, ſom Kong Adelſtan derudi erholdt over de Danſke og deres Allierede. Man kan ikke tvile, at den jo er ſkreven af en Poet, ſom har levet paa de Tider og har været med i Slaget. Autor til det gamle Chronicon Saxonicum har bevaret os den, hvor den findes i Whelocks Udgave p. 555. og i Gibſons p. 112. Begge Udgivere har føyet en latinſk Overſættelſe til den Angel-Sachſiſke Text. Men begges Overſættelſer, ſaavel ſom Texten ſelv, behøver Forbedring. Vor Udgiver har valgt Gibſons Overſættelſe ſom den nyeſte og bedſte, men dog tillige ved Enden tilføyet Whelocks, ſom i nogle Ting afviger fra den anden, og er heller ikke aldeles unyttig. Ved Siden af denne har han ſat i en anden Columne en anden ældre Overſættelſe ſom Henricus Huntindonenſis, en Skribent af det 12 Aarhundrede, ſom mælder baade om Feldtſlaget og denne derover opſatte Seyr-Sang, har givet deraf. Denne afviger fra de nyere Overſættelſer paa mange Steder, ſom Overſætteren anderledes har forſtaaet. Man finder end mere ved Enden af denne Artikel et Fragment af et gammelt latinſk Vers om ſamme Seyr, af en gammel Poet, ſom og uden Tvil har levet paa ſamme Tid, og ſom Wilhelmus Malmesburienſis regner iblandt ſine Autorer, og har allegeret iblandt andre

dre Stykker af Verset ogsaa dette, som angaaer forbemældte Feldtslag. LXII) Fragmenta duo Islandica de Regibus Danorum ad Seculum XIII. usqve. Disse tvende Fragmenter, som tilforn ikke har seet Lyset, handle det første om de Danske og Norske Konger indtil Erik Glipping, det andet om de Danske Konger fra Regnar Lodbrok til Waldemar II. Det sidste sluttes rimeligen at være skreven i denne sidste Konges Tid, og det imellem Aarene 1221. og 1223., nemlig for Kongens Fængsel, hvilket Autor veed intet af, og for det Estlandske Tog og de 3 Sønners Fødsel, som Kongen avlede med Berinigaria. Forfatterne, om de ellers virkelig ere tvende, maa være nogle af de Islændere, som i høystbemældte Konges og hans Sønners Tid har opholdt sig i Dannemark. Vor Forfatter har for mange Aar siden selv udskrevet begge Fragmenter af Collectaneorum Bartholinianorum Tomo D. som ligger forvaret paa Universitets Bibliotheket i Kiøbenhavn. Man læser der p. 819. at Arnas Magnæus har selv udskrevet dem af et Pergaments Haandskrift, som indbefattede den Norske Kong Sverrers Historie, og som uden Tvil maa være forkommen i Ildebranden 1728. Vor Udgiver har og bekommet en anden Afskrift deraf ved Hr. Johannes Finnsen, som har taget den af et Papiir-Haandskrift in Folio No. 76. i det Kongelige Antiqvitets Archiv i Stockholm, da han i Aaret 1772. opholdt sig der i Selskab med Hr. Etats-Raad Roefoed Ancher. Den herved tilsøyede latinske Oversættelse er Hr. Johannis Olavii Arbeyde. LXIII) Chronicon Danicum ab An. 980 ad 1286. Autor, som formodes kun at have været Monachus Ordinis Prædicatorum, er for Resten ubekiendt baade af Alder og Navn. Han citerer Saxo, Elnoth og ældgamle Aarbøger, og er vel ikke fri for Feyl og Mangeler, endten hans egne eller Afskriverens, dog har han nogle Particulariteter og smaa Ting, som ikke findes overalt. Det Exemplar, som vor Forfatter har udskreven, er skreven i det 16de Aarhundrede, og som det synes af Cornelio Hamsfort, som selv maa have haft det af et meget ældre endten Original-Haandskrift, eller Afskrift. LXIV) Vita & Translatio S. Elphegi a Danis An. 1012. interemti. St. Elpheg var Erkebisp til Canterbury fra Aar 1005. til 1012. til samme Tid da de Danske herskede i

Engeland under Kong Svend. I et Oprør, ſom de Danſke giorde, fordi Skatten efter Accord ikke blev dem betalt, indtoge de Staden Canterbury, ſatte Ild paa Kirken, myrdede nogle Tuſinde af Munkene og den gemeene Almue, holdt Erkebiſpen fangen i 7 Maaneder og endelig myrdede ham den 19de April Aar 1012. da han havde været Erkebiſp i 6 Aar. Han blev begravet til London i St. Pauli Kirke, men ſiden Aar 1023. efter Kong Knuds Befaling forflyttet derfra til ſin egen Kirke i Canterbury. Hans Levnets og Forflyttelſes Hiſtorier ere beſkrevne i det XI Aarhundrede henved 1080. efter Erkebiſp Lanfranci Befaling og udgivne i Whartons Angliæ Sacræ Tom. II. p. 122-147. Saaſom nu derudi forekom mange beſynderlige Efterretninger om vore Konger Svend Tiugſkæg og Knud den Store, ſaa har Forfatteren giort et Udtog deraf til at oplyſe diſſe tvende Kongers Hiſtorie med, og indrykket ſamme her i denne ſin Samling. Der tales i Begyndelſen af dette Udtog om en Grøve Thorkil, om hvilken Forfatteren i en Note har vildet meddeele en fuldſtændig Efterretning, men har for dens Vidtløftigheds Skyld tilføyet den ſom et Anhang bag efter Udtoget. LXV) Sermo Lupi ad Anglos, qvo miſerrimum hujus nationis Statum *tempore invaſionis Danorum* exponit. Vi lade Forfatteren ſelv ſige Aarſagen, hvorfor man her finder denne Tale i en Samling af hiſtoriſke Skrifter. Sermonem hunc, qvem Epiſcopus Anglus temporibus iis, qvibus Anglia a Danis noſtris ſub Rege *Suenone* maxime turbabatur, ad Populum habuit, licet Argumenti hiſtorici neqve ſit, nec eſſe potuerit, cum ſolum vitia apud Anglos tunc dominantia perſtringat, inter opuſcula mere hiſtorica heic invenire, nemo miretur: ex eo enim cognoſcitur qvalis religioſis Viris tunc animus fuerit in Miſero illo patriæ ſtatu & qvas illi putabant eſſe cauſas morales Validæ iſtius invaſionis Danicæ, multorumqve malorum, qvæ Gentem Anglicam ſub *Ethelredo* Rege affligebant. Den Angel-Sachſiſke Text har Georgius Hickeſius udgivet (in diſſert. Epiſtolari p. 99-106.) tilligemed en god og troe latinſk Overſættelſe, med hvilken ſidſte vor Udgiver har troet Læſeren her at ſkulle blive forſynet, da han ellers ikke ſkulde have udelukt Texten, hvis den havde været af hiſtoriſk Indhold. Han har tilføyet nogle Noter

under

under Texten, deels af Hickes's, deels af sine egne. Han slutter at Talen maa være holdt i de sidste Dage af Aaret 1013. Hvad Autor angaaer, som i Talens Titel skrives Lupus Episcopus, da slutter Hickesius endelig efter lang og omhyggelig Undersøgning, at han ikke kan have været nogen anden, end Wulfstan, Erkebisp til York, som fra Aar 1003 til 1023. har været i Anseelse og har vildet være skiult under det Navn Lupus; hvilken Slutning vor Forfatter og underskriver. LXVI) Encomium Emmæ Reginæ Daniæ & Angliæ. Af dette i den gamle Danske Historie saa betydelige Skrift kiender Forfatteren ikke nogen anden Udgave end den Duschesne har leveret iblandt hans Historiæ Normannorum Scriptores Antiqvos p. 161-178. hvorfra han har overdraget det her iblandt sine Skribentere. Autor er af Navn ubekiendt, men han angiver sig for en Munk af St. Audomari Kloster i Frankerige. Forfatteren viser, at han maa have skrevet denne sin Lovtale henved Enden af 1041. eller Begyndelsen af 1042. under Hardeknuds Regiering. Han kalder sig i sin Prologe Emmæ Tiener, og om deraf skal sluttes, at han har været i Dronningens Tieneste, saa kan han have været Hendes Capellan eller Secretair. For Resten er der vel ingen, som jo veed, af hvad Vigtighed dette Encomium er i Kong Svend Tiuskiægs og Knud den Stores Historie. LXVII) Necrologium Islando-Norvegicum Vetus. Denne Fortegnelse over afdøde Konger og andre anseelige og mærkværdige Personer begynder med det XI Aarhundrede og er af flere Forfattere fortsat i de 3 næstfølgende det 12, 13 og 14de Aarhundrede, og er af stor Nytte til at oplyse sammes Historie og Chronologie. Det Exemplar, som her leveres, har forbemældte Hr. Johannes Finnæus bragt med sig fra Stockholm i Aaret 1772., hvor han med egen Haand har skrevet det ud af et Papirs Haandskrift i det Kongelige Antiqvitets-Archiv, og føyet det til Enden af hans Hr. Faders Hist. Ecclesiast Islandica, hvoraf allerede den første Deel er udkommen. Hr. Finnsen holder for, at det er det eeneste Necrologium man har i det Islandske Sprog. I det mindste siger vor Forfatter, er ikke noget saadant hidindtil kommen for Lyset, og desto mere fortiente dette her at igientages, med latinsk Oversættelse og fortløbende Commentarion i underføyede Anmærk-

ninger, af hvilke en Deel tilhøre Hr. Udgiveren og de andre Hr. Finnſen. Øyemærket dermed har fornemmelig været at levere tillige de Perſoners Døds-Aar, ſaa mange man har kundet finde, hvis Dødsdage ere antegnede i denne Dødnings-Liſte. Man har dertil betient ſig iblandt andre paa ſine Steder anførte Skrifter af Codex Annalium Islandicorum Regius membranaceus, annales Skalholtini, annales Biornonis a Skardza, alle hidindtil utrykte Skrifter. De Addenda, ſom ere føyede under hvert Maaned, høre ikke til Necrologium ſelv, men er Hr. Finnſens Tillæg af andre Skribentere. Den Stockholmiſke Afſkrift meenes at have tilhørt det Seefeldiſke Bibliothek, ſom i forrige Aarhundrede blev forflyttet til Sverrig, og at være udſkreven af Povel Haller, en Islænder, ſom var Jørgen Seefelds Bibliothekarius. Autographum meenes og at være forkommen i Kiøbenhavns Ildebrand 1728. og at have været det ſamme Calendarium Antiqvum, ſom Torfæus (Hiſt. Norv. Tom. IV. p. 164.) citerer og kort foran (p. 68.) kalder *Antiqviſſimum Librum* Bibliothecæ Haunienſis, qvi *Calendarium* inter alia continet, in qvo *Obitus celebrium Virorum Author annotavit*, ligeſom og Tom. III. p. 407. Calendarium MStum illuſtrium virorum emortuales Dies recenſens og p. 470. Antiqviſſimum Calendarium codicis Reſenii. LXVIII) Chronologia Rerum memorabilium ab Anno 1020. usqve ad Ann. 1323. er udſkreven af et Pergaments Haandſkrift i det Upſaliſke Bibliothek, ſom under No. 50. i 4to hører til den Delagardiſke Donation. Den er vel længe ſiden udgiven iblandt Weſtphals Monumenta Cimbrica Tom. III. p. 540. men fuld af ſlemme Skriver- og Sætter-Feyl, hvoraf nogle Prøver her anføres. Vor Udgiver har og haft nok et Exemplar, hvilket han og har ſammenlignet med den Veſtphaliſke Udgave og flittig antegnet, hvad Varianter eller Supplementer der forekom i det eller andet Exemplar. Den ubekiendte Autor formodes at have været en Jyde og Munk af Eſkinbeks Kloſter, ſaaſom han eene af alle Annaliſter mælde tvende Gange derom, og desuden meer end ſædvanligt berører Ting, ſom angaaer Jylland. Han maa have levet i Begyndelſen af det 14de Aarhundrede under Erik Menved og Chriſtopher II. ved de Tider, hvor han ſlutter ſit Værk. Det har for Reſten man-

mange Ting tilfælles med andre Aarbøger, men og ikke faa egne Ting, og ſom ikke findes andenſteds. LXIX) Legendæ aliqvot de Sancto Olavo Rege Norvegiæ. Diſſe Legender kan vel, ligeſom andre, have deres Nytte i Hiſtorien, naar man kun med Forſigtighed veed at ſkille det Sande og Rimelige fra Munke-Fabler. LXX) *Erici Johannis*, Monachi Vaſtenenſis, Chronologia brevis ab An. 1040. ad Ann. 1450. er udſkreven af et Haandſkrift i Bibliotheket til Upſal No. 36. og udgiven af Erico Benzelio iblandt Monum. Vet Eccl. Sueogath. p. 100. hvor Autor urigtig ſiger at være ubekiendt, da han dog ſelv under Aar 1450. angiver baade ſit Navn og ſin Profeſſion. LXXI) Chronicon Skibyenſe reſtitutum ſive Annales Rerum Danicarum ab An. 1046. usqve ad Ann. 1534. Dette er det nokſom bekiendte Chronicon Skibbyenſe, der ſaa ofte findes anført af Holberg i hans Dannemarks Hiſtorie, af Olivarius i hans Vita Pauli Eliæ og Gramm i hans Noter til Meurſius. Dets Hiſtorie finder man ſaavel her, ſom i Olivarii Fortale til hans Povel Vendekaabes (Pauli Eliæ) Levnetsbeſkrivelſe. Autor til Krøniken angiver ſig ingenſteds endten af Navn eller Stand. Men vor Udgiver gietter af den derudi herſkende Tænke- og Skrivemaade, at forbemældte Povel Vendekaabe er dens Forfatter. Huic meæ conjecturæ (ſiger han) Veroſimiliter favent, qvæ de Collegio Carmelitarum Haunienſi deqve Paulo Eliæ particularia ſub Anno 1519., 1526. Autor recenſet. Til nærværende Udgave her i denne Samling er lagt til Grund det ſamme Exemplar, ſom ogſaa Holberg findes at have betient ſig af, nemlig det i 4to No. 858. iblandt den Magnæaniſke Samling paa Univ. Bibloth. i Kiøbenhavn, hvilket han dog har ſammenlignet med et andet kortere, ſom ogſaa der findes No. 108 in 8vo minimo. og andre Afſkrifter, ſom han har haft ved Haanden. Af dette ſidſte kortere er det Stephanii Exemplar udſkreven ſom Ludewig har lagt til Grund til ſin Udgave (i Reliqv. MSStorum Tom. IX. No. II. p. 39-79) om hvilket vor Udgiver her ſiger: qvod (caſtratum autographum) ipſe, ni fallor, Auctor contraxit, & in publicum, ſe vivo, emiſit, excluſis inde ſecretioribus & maximi Momenti Rebus, iis ſcilicet, qvæ aut Vitia Regum eorumqve actiones, ſæpius nimis auſtere & injuſte perſtringunt aut certos

Prælatos & Proceres doctrinæqve evangelicæ Fautores eo Ævo offendere potuerant, eadem poſteritati reſervans. Qvod cuiqve, meam cum Ludvigiana Editionem conferenti facile patebit. Hæc etiam vera cauſa fuit, ob qvam Autographum plenius perfectiusqve ad poſteros recondi voluit Autor, qvisqvis fuerit, incertus hucusqve & Anonymus. Man veed af Indſkriptionen, at dette Haandſkrift blev fundet i Skibbye Kirke-Muur bag Alteret, hvor det var indmuret. LXXII) Incerti Auctoris Chronica Danorum & præcipue Siælandiæ ab An. 1028. ad An. 1307. Denne Krønike har Arnas Magnæus udgivet til Leipzig 1695. i 8vo da han der ſtuderede. Man finder den her med Magnæi Fortale dertil og hans ſmaa Anmærkninger, hvilke vor Udgiver har tilføyet mange flere. Hoc Chronicon (denne er hans Kritik derover) melioris notæ eſt, multaqve rara ac alibi non obvia facta continet. Dolendum qvidem eſt, Codicem membranaceum & Authographum cum reliqvo Bibloth. Acad. Haun. Theſauro, Voracitate ignis An. 1728. abſumptum fuiſſe. Sed utinam ceteris deperditis tales, qvalis huic Opuſculo *Arnas Magnæus*, exſcriptores editoresqve obtigiſſent, damnum aliqvo modo reparabile foret. —— Med den førſte Deel fulgte syv, og med denne følger 6 Kobbertavler, ſom foreſtille Prøver af adſkillige vigtige Haandſkrifter.

Paris. De l'art de la Comédie, ou Detail des diverſes parties de la Comedies & de ſes differens Genres, ſuivi d'un traité de l'imitation ou l'on compare a leurs originaux les imitations de Moliere & celles des modernes: le tout appuyé d'exemples des meilleurs comiques de toutes les nations, terminé par l'expoſition des cauſes de la decadence du theatre, & des Moyens de le faire refleurir, par Mr *Cailhava*. 1772. 4 Vol. ſt. 8vo. Anledningen til dette Værks Bekiendtgiørelſe gav den af det Franſke Akademie i Aaret 1769. til Prius udſatte Lovtale over Moliere. Da nemlig Hr. Cailhava, formedelſt ſin ſtore Vidtløftighed, ikke fik Prisen, ſkiøndt Akademier for Reſten billigede hans Arbeyde, saa har han ſiden ſaaledes omarbeydet ſit Skrift, at deraf nærværende Værk udkom. I det førſte Bind handler han førſt om Sujettets Valg. Det er

altid

altid vanskeligere af et slet Sujet at giøre et middelmaadigt Stykke, end et fortræffeligt Stykke af et temmelig godt Sujet. Med dette Valg hænger tillige Hoved-Personernes Tilstand, Alder, Rang og Navne tilsammen. Disse Stykker maa alle tilhobe stemme overeens med hinanden. Dette bliver oplyst med Exempler af Feyl hos Moliere, Regnier, Destouches o. a. Af Personernes Valg hænger atter igien Scenens Bestemmelse. Dette maa altid være et Sted, hvor Personer kan handle overeenstemmende med deres Rang og Omstænde. Her forekommer mange Exempler af en vel og ilde valgt Scene. Her handles videre om Versification og Prosa i Comoedier (den sidste har Moliere først brugt i sin Avare) hvad for Slags Vers der skikke sig for Comoedien, og om Prologer. Her bliver adskillige af Plautus, Terentius, Moliere o. a. fl. opløste. Overalt anseer Forfatteren dem for unyttige. Over Fortællingen af de foranledigede Begivenheder bliver her giorte mange gode Anmærkninger. De maa være tydelige og korte. Tilskueren maa strax efter Begyndelsen giøres bekiendt med Handlingens Sted, og indledes i Begivenhedernes videre Fortgang. Man maa dernæst giøre ham bekiendt med de fornemmeste Personers Characteer. Den egentlige Handling maa være rørende, Knuden vel knyttet, Episoderne tabe sig i det Heele, naturlig udledes af hinanden, og immer tilberedes til Udvikling, dog saa, at Mangfoldigheden og Forviklingen taber intet derved. Udtrykket maa være naturligt og rimeligt og Dialogen maa rette sig efter Characteer og Situation. Enhver Scene maa, naar den skal være ret skiøn, have sin Indgang, sin Forvikling og Opløsning. Man maa benytte sig af Mellemrummet mellem Acterne til at forhøye Tilskuerens Nysgiærrighed og Opvækkelse. Man maa ikke begynde en nye Act igien lige derfra, hvor den foregaaende har hørt op. Fremdeles handles om forskiællige Uanstændigheds (indecence) Acter, og om den tredobbelte Enhed af Tid, Sted og Handling. Kiærlighed skal være nødvendig paa det Comiske Theater. Dernæst om forskiællige Feyl mod Rimeligheden i det Comiske, det Lystige og Latterlige, om Brugen af Overrumpling, hvoraf Hr. C. angiver 4re Arter: surprises muettes, surprises de pensée, surprises d'Action, og surprises d'apparition, og om Kunsten i Catastrophen eller Udviklingen. I det andet Bind hand-

handles om forſkiællige Arter af Comoedier. Diſſe ere efter Forfatterens Inddeeling: 1) les Comédies héroiques, 2) les piéces a Spectacles, 3) les Comédies-balets, 4) les piéces a ſcenes detachées, 5) les Comédies allegoriques, 6) les Comédies dans le genre gracieux, 7) la Comédie larmoyante, 8) les piéces d'intrigue. Underdeelingen er herved alt for affecteret, naar han atter inddeeler diſſe Stykker i ſaadanne, hvor Intriguen bliver anrettet ved en Betient, eller en Kammer-Pige, eller Herſkabet, eller ved flere Perſoner, eller ved en Lighed, Brev, Portrait, Navn, Forklædning eller Tilfælde. 9) Les Comédies dans le genre mixte, det er ſaadanne, hvor Characterer og Intriguer tillige ere anbragte. 10) Les piéces a Charactére, hvor i Characterne fornemmelig herſke. Derpaa følger en vidtløftig Afhandling om bequemme Characterers Valg. Den tredie Bog betræffer alene Molieres Lyſtſpil, i ſær hans Færdighed i Efterlignelſen. I det 4de Bind undersøges hans Efterfølgeres Efterlignelſer. Hr. C. har viiſt overalt i denne Bog en ganſke overordentlig Belæſenhed i gamle og nye comiſke Digtere, den nøyeſte Kundſkab om Theatrets Hiſtorie, derhos en ſærdeles fiin og rigtig Smag, men i ſær megen Skarpſindighed i Exemplernes Valg og Oplosning.

Leipzig. D. Benjamini Kennicott Notæ criticæ in Pſalmos XLII. XLIII. XLVIII. LXXXIX. Ex Anglico vertit & Appendice auxit *Paul. Jac. Bruns*, A. M. Notulas adſperſit & præfatus eſt *Joh. Chriſt. Frid. Schulz*, P. P. O. Lingv. Orient. & Antiqv. in Academia Ludoviciana. 1772. 14 Ark i 8vo. Den første Afdeeling betræffer den 42. og 43. Pſalme. Af den mellem begge giorte Afdeeling følger det ſlet ikke, at begge diſſe Stykker ſkulde virkelig være tvende forſkiællige Pſalmer. Det 6te og 12te Vers i det første Stykke, og det 5te Vers i det andet, forſikrer os om, naar man holder dem imod hinanden, at de med Ret kan anſees for een Pſalme, om man end ikke i noget Haandſkrift ſandt dem forbundene med hinanden. Men Hr. Kennicott har iblandt de hidindtil ſammenlignede Haandſkrifter fundet 7, hvor i begge Stykker udgiorde kun een Pſalme. Da han i diſſe Stykker har fundet og forebragt ſaa mange forſkiællige Læſemaader, ſaa forundrer man ſig over, at intet Haandſkrift

ſkrift i Stedet for אל אפקי har אפקי על. Saa vel den anden halve Deel af dette Vers, ſom Parallel-Stedet Joel I. 20. beviſer, at den Talemaade, at ſkrige efter noget, maa være bleven udtrykt af Hebræeren, da man derimod efter nærværende Læſemaade maatte overſætte, ligeſom en Hiort ſkriger ved Vandbække, en Tanke der ſlet ikke paſſer ſig til Billedet. Ingen Hiort, naar han er tørſtig, ſkriger ved Vandbækkerne, men han drikker og ſlukker ſin Tørſt: men naar han er tørſtig, og kan ikke finde Vand, ſaa ſkriger han. Den anden Afdeeling har til Opſkrift: Notæ in Pſalmos XLVIII. & LXXXIX. ſ. Supplementum orationis ſacræ, qvam 1765. d. 19. Maji Cel. Kennicott coram Univerſitate Oxonienſi habuit, impr. Oxon. 1765. Dette er en meget rimelig Hypotheſe, Hr. Kennicott har antaget, og hvoraf han forklarer denne Pſalme, at den nemlig er giort til Achas Tider, da denne af den Syriſke og Iſraelitiſke Konge ſkulde have været overfalden i ſit eget Land og ſkilt ved ſit Rige, og at den indbefatter den Taksigelſes-Bøn, ſom er bleven giort paa Jeruſalems Befrielſe. Han ſynes og at have været lykkelig i at rette Verſenes Afdeeling, hvis uſædvanlige Ulighed efter den Maſorethiſke Afdeeling er bleven hævet ved den nye, han har giort. Den 89 Pſalme ſkal, efter Hr. Kennicotts Formodning, være giort til ſamme Tid, ſom den foregaaende. Herpaa følge Anmærkninger af den lærde og berømte Hr. Mag. Bruns, hvor i han forebringer forſkiællige Læſemaader, deels af 5 hebræiſke Haandſkrifter til Textens Berigtigelſe i diſſe fire Pſalmer, deels af en til Saumur trykt hebraiſk Bibel, og af de gamle Overſættelſer af Kirkefædrenes Citationer, og et Rabbiniſk Haandſkrift, ſom indbefatter en Commentar af R. Sal. Jarchi over Pſalmerne. Foruden de mange kritiſke Anmærkninger, har Hr. B. og forebragt nogle exegetiſke. Til Slutning leverer Udgiveren først en Fortegnelſe paa de forſkiællige Læſemaader, ſom i Henſeende til de fire Pſalmer findes i det Caſſeliſke Haandſkrift; derpaa giør han nogle Anmærkninger over Hr. Kennicotts egne Anmærkninger; fremdeles har han leveret Tilſatzer til det Brev, ſom Hr. Bruns har ſkrevet til Hr. Kennicott, og ſom er aftrykt ved Begyndelſen af Hr. Bruns Anmærkninger; og endelig har han givet en Prøve af kritiſke Bemærkninger over den Syriſke Overſættelſe af Pſalteren.

Altenburg. *Theoduli Ecloga*, ad Codices MSS. veteresqve editiones recenſuit & cum Lectionis Varietate itemqve Commentatione critica edidit *J. G. S. Schwabe*. 1773. 88 S. Denne Theodulus er en Italiener, rimeligen af det 10de Aarhundrede. Eklogen ſelv er en Vexel-Sang imellem tvende allegoriſke Perſoner, hvoraf den eene

Natus ab Athenis paſtor cognomine Pſeuſtis

fortæller de mythologiſke Begivenheder i Strophер af 4 Linier, hvorimod Hyrdinden Alithia

Virgo decora nimis David de Semine Regis

ſætter det Gamle Teſtamentes Hiſtorier. De har antaget Phroneſis til at dømme dem imellem, og man kan læt formode, at Pſeuſtis taber til Slutning. Eklogen er ſkreven i Leoniniſke Vers og for Reſten ſaaledes, ſom den kan ventes af det 10de Aarhundrede. Imod Saturnus, ſom Pſeuſtis, begynder med, ſættes Paradiis, imod Jupiter Syndefaldet, imod Cecrops Cain og Abel, og Enoch imod Lychaon, og endelig træffer Deucalion ind med Noah.

Pſeuſtis

Venit ab Oceano ſubmergens Cuneta vorago,
Tellus ceſſit aqvæ, periit, qvod vixerat, omne:
Deucalion homines, præter qvem nemo ſuperſtes,
Cum Pyrrha jactis revocavit conjuge Saxis.

Alithia

Ultio digna Dei fontes dirupit Abyſſi,
Octavum Noæ ſervans in partibus Arcæ
A modo ne talem patiantur ſæcula cladem
Viſibus humanis per nubila panditur iris.

Nu farer Pſeuſtis fort og fortæller den Fabel om Ganymedis Bortſnappelſe:

Ideos lepores puer exagitat Ganymedes
Qvem Jovis arreptum revexit in Æthera ſurſum
Armiger, ablato divum conceſſunt ordo
Nomen pincernæ, qvod poſſedit prius Hebe.

Og derimod fortæller Alithia det ingen ſaa læt ſkulde drømme om, den Hiſtorie om Duen med Oliebladet:

Corvum perfidiæ damnant animalia qvæqve
Nuncius incluſis qvia noluit eſſe Salutis.
Ore Columba ſuo ramum virtutibus ultro
Attulerat foliis, ſupereſt Armenia teſtis.

Det

Det er en Lykke for den gode Theodulus, at han har ſkrevet i det 10de Aarhundrede; thi, ſiger man, om han i diſſe Tider havde ſkrevet noget ſaadant, ſkulde han knap opleve den Ære, at nogen efter 700 Aar gav ſig ſaa megen Møye med ham, ſom Hr. Schwabe her har anvendt paa denne hans Udgave, bevæget dertil af de forrige Udgavers Sieldenhed og feylagtige Aftryk. Han har derved ſammenlignet 3 Haandſkrifter, hvilke han nøye beſkriver, og for Reſten handler han udførlig i Fortalen om hidhenhørende Omſtændigheder. Man ønſker ellers, at Hr. Schwabe vilde lære for Fremtiden bedre at afpaſſe ſit Foredrags Vidtloftighed efter Materiens Vigtighed, og at afſkiære al Overflødighed. For Reſten anſeer man denne Udgave ſom et godt Beviis paa hans Duelighed i dette Fag af Litteraturen, ligeſom og Stykkets udvortes Indretning og Forlaget ſelv geraader Forlæggeren til Ære, i ſær ved et Skrift, der juſt ikke er af Modens, og hvorved han ikke kunde love ſig den ſtærkeſte Afgang.

Padua. Inſtitutiones pathologicæ, Auctore M. A. L. Caldano. 1772. 313 S. ſt. 8vo. Ubeviſte Formodninger og Hypotheſer har Hr. C. ikke givet Plads i dette ſit Skrift, og har derudi haft de nyeſte Forſøg og phyſiologiſke Opdagelſer for Øyne. Om Sielen taler han intet, formedelſt de her angivne Grunde: men han troer ikke, at en fornuftig Helbredelſe kan have Sted uden Lys af Anatomien og Phyſiologien. Om de enkelte Dele; om deres alt for ſtore eller for liden Faſthed; om Safternes Sygdomme; om de tvende Slags Betændelſer, den i den traadagtige Væv, og den i Karrene; om Ugrunden til den 6 dobbelte Deeling af de ſmaa Blodkugler; om Betændelſens Aarſager: hvortil hører en ildagtig Egenſkab i Blodet, der er bequem til Pirren; om Safternes Fordervelſe, hvor Hr. C. dog forſvarer de Boerhaaviſke Arter af Skarphed: den raadnagtige Skarphed holder han for mere beſlægtet med den lundagtige, og i viſſe ondartede Febre for beviiſt: ligeſom den ſure Skarphed i andre; om Vædſkernes Salmiakagtige Skarphed; om de udvortes Aarſager til Sygdomme; om Luften og dens forſkiællige Egenſkaber; om Spiſerne; om Lidenſkaberne, hvis Følger han troer ſig ikke til at kunne forklare, ſaa længe man er ikke ret bekiendt med den beſynderlige Forbindelſe imellem Legemet og

Siæ-

Siælen; om Excrementerne o. ſ. v.; om Sygdommenes Tilfælde; om Smerte, hvis mechaniſke Begreb er ubekiendt; om Angeſten, og dens Sæde, i Hiertet, i Lungen, i Underlivet; om den falſke Angeſt, hvis Oprindelſe er i Siælen; om Tilfældene i Sandſerne, ſaaſom Døvgiørelſen af Kuld; om Øyne-Sygdommene; Skarpheden i Hørelſen kommer af Kiødtrevlernes forøgede Pirrelighed, til deels og af Trommeſkindets haardere Spænding ved ſin indvendige Muſkel. Paraphrenitis holder Forf. for en Følge af Betændelſe i Mellemgulvet og tillige i andre Indvolde. Ved Mavens Sygdomme underſkiller han dem, ſom kommer af Emfindtligheden, fra dem, der har ſin Grund i Pirrelighedeu, og ſaa videre giennemgaaer han de øvrige Tilfælde i Sygdommene.

Wien. *Joſephi Quarin* — Methodus medendarum febrium. 1772. 155 S. i 8vo. Hr. Q. lover i Fortalen at udgive lige ſaadan en Bog over de chroniſke Sygdomme, hvilket maa være ſærdeles angenemt for alle dem, ſom have læſt denne nyttige Bog om Feber-Curen. Hr. Q. ſkriver af en 20 Aars egen Erfaring, og beviſer, uden at prale af Citationer, en overalt vel fordøyet Læsning i de bedſte Skribentere. De Grundſætter, ſom ere antagne i Hr. Störeck Ann. medicis, vil man og her bemærke. Et aphoriſtiſk Foredrag er Kiernen af de nyttigſte ſemejotiſk-practiſke Sandheder kort tilſammenfattede, og Methoden er den Hippokratiſk-Boerhaaviſke, ſom nu immer mere bliver den herſkende til ſtor Fordeel for det menneſkelige Kion. Det vil ikke fortryde nogen practiſk Læge, at have kiøbt denne liden Bog, hvilken Recenſenten ogſaa holder for bequem til Akademiſke Forelæsninger.

Lemgo. Das gelehrte Deutſchland, oder, Lexicon der jetzlebenden Deutſchen Schriftſteller, zuſammengetragen von Georg Chriſtoph Hamberger, Prof der Gel. Geſch. a. d. U. zu Göttingen. 1772. 896 S. Dette er det andet Oplag, ſom overalt er forøget og forbedret. Det første Oplags haſtige Afgang er Bevis paa de Biefald, hvormed Publikum har optaget dette Værk, til hvis videre Forbedring og Udarbeydelſe han anſøger de Lærd om deres Biedrager og Underſtøttelſer.

No. 20.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 19de May 1774.

Kiøbenhavn. Doctor Morten Luthers Levnetsbeſkrivelſe af Hr. Johann Mathias Schröckh, Profeſſor i Philoſophien og Digtekunſten ved Univerſitetet Wittenberg. Af det Tydſke overſat ved H. J. Birch. 1773. 203 S. i 8vo. Med Godiches Skrifter. — Dette Skrift indbefatter ikke, ſom man vel ellers ſelv veed, en Reformations Hiſtorie, men alene Reformators characteriſtiſke Levnetsbeſkrivelſe, og ſom i Udfaldet er bleven, hvad den nødvendig maatte blive, en hiſtoriſk og for en Deel apologetiſk Lovtale. En ſtor Mands roesværdige Character kan ikke beſkrives uden i en Lovtale, ey uden Forſvar imod alt vad der med nogen Skin men ingen Grund kan anvendes eller er anvendt til at vanære og forduncke den, og ey uden Indſkydning i Henſeende til alt hvad der kan og bør ſkrives paa menneſkelig Skrøbeligheds Regning. Originalen og dens Forfatter ere nokſom bekiendte og berømte. Gelært har fældet den Dom derover, at den er ſkreven med Smag Veltalenhed, og man kan ikke nægte, hvad Overſetteren ſiger i ſin Fortale, at han i denne Levnets-Beſkrivelſe har ſat Luthers Fortieneſter af Religionen, Staterne og Videnſkaberne i et klarſkinnende Lys. Om ſit Arbeyds Forfatning og Henſigt har Forfatteren ſelv ſaaledes ortelig udtrykt ſig: „Min Henſigt var kun ſaaledes at ſammentrække Luthers Hiſtorie, at man blot maatte ſee Kiernen deraf, af hans Billede ligeſom ikkun Hovedet, og de

„ rigtigste Træk i Ansigtet. —— Ligegyldighed imod fortræf
„ felige Handlinger og Fortieneſter er vel ikke endnu bleve
„ herskende: men dersom den ikke skal blive det, maae d
„ ganske vist Tid efter anden sættes i et nyt Liv.“ Efter a
Forfatteren først har fortalt Reformations-Begivenhederne
og desuden endten har forsvaret eller afskildret Luthers Cha
racteer; saa har han til Slutning egentlig søgt at sætte han
store Fortieneſter ligesom i et nyt Liv og Lys. Det første Skri
Luther giorde, ikke egentlig til en Reformation, men for
dog i Udfaldet og formedelst Begivenheders Sammenhæng o
Forbindelse ved Forsynets bestyrende Haand blev den først
Anledning og Begyndelse til den Reformation, som paafulgt
og ved ham som det store Redskab blev sat i Værk, dette va
det velbekiendte Foretagende mod den Romerske Aflads-Co
lecteur Tetzel. Forfatteren har ved en oprigtig Fortællin
derom tillige lagt en god Grund til den paafølgende korte Apo
logie, som han i den Henseende har seet sig beføyet til at ar
stille for Luther. Det hedder S. 20.: „Luther hold
„ Skriftemaal i sit Kloster, og hørte nogle Wittenberger
„ Bekiendelse, som tilstode meget grove Synder for ham
„ Da han ikke mærkede nogen Fortrydelse og Drift til For
„ bedring hos dem; saa vægrede han sig ved at meddee
„ dem Absolutionen. Forgiæves beraabte de sig paa dere
„ Aflads-Breve, som de havde kiøbt i Jüterbock. Luthe
„ erklærede, at han slet ikke bekymrede sig om dem, og c
„ han i dette Fald ikke kunde see paa noget andet, end pa
„ Tegn til en sand Boed. Han foredrog ogsaa denne Tæ
„ maade offentlig i en Prædiken. Han besværede sig ho
„ Erkebispen af Maynz, og hos nogle Biskopper over de
„ skadelige Brug af Aflad. Han sloj den 31te Octobr. 1517
„ fem og halvfemsindstyve Satzer op paa Slotskirken i Wi
„ tenberg imod Tetzel, og som skulde tiene til en Academi
„ Disputation. Han forkastede deri ikke den ganske Aflad
„ Han nægtede ikke, at den jo kunde have en vis Slag
„ Nytte, men han paastod imod Dominikaneren, at de
„ Pavelige Aflad ikkun strækkede sig til Syndernes canonis
„ Straffer, som bleve paalagte ved Kirkelovene, men ik
„ til dem, som Gud bestemte for Menneskene; at Synde
„ nes Forladelse kunde alene erlanges af Gud ved sand Bo
„ og Fortrydelse, og at han derfor ikke fordrede nogen Str

„ ell

„ eller Fyldestgiørelse; med et Ord, han søgte at forringe
„ de overdrevne Berømmelser, hvormed Tetzel ophøyede den
„ Pavelige Aflad, ved den Hellige Skriftes rigtigere Lær-
„ domme om Bod, Omvendelse og Syndernes Forladelse.“
Ingen kan nægte, at dette var jo paa Luthers Side et meget uskyldigt Foretagende. Ikke desto mindre har saavel Reformatorens som Reformationens Fiender vildet finde i dette Foretagende uædle baade Motiver og Hensigter. Snart skal han som en Augustiner Munk af et gammelt Had og Misundelse til Dominikaner-Ordenen have grebet til Pennen imod Tetzel; snart ladet sig forlede dertil af Staupitz, som fortrød paa, at man ikke havde betroet Aflads-Collectionen til hans Orden ligesom tilforn. Snart skal han have bestridet den Romerske Kirkes Hierarchie for at behage det Churfachsiske Hof. Snart skal Ærgierrighed og Trættekiærhed have drevet ham til dette hans første og flere paafølgende Foretagender. Det er ganske vist, hvad Forfatteren har erindret, at det store Reformations Værk i sig selv taber intet i den Agt, man bør have derfor, som et Værk af det guddommelige Forsyn, om man endogsaa derved maatte tilstaae nogle Reformatorens unægtelige menneskelige Skrøbeligheder. Men Forfatteren meener, at Luther meget vel kan forsvares imod foranførte Beskyldninger: „Da det
„ er unægteligt, at Luther ved at angribe Tetzel tænkte
„ endnu paa intet mindre, end paa at omstøde den hele For-
„ fatning af hans Kirke, og da man ligesaa let kan bevise,
„ at Fridrich den Viise ikke alene har haft en Ulyst til alle
„ Nyheder i Religions og Kirke-Sager, men endog betrag-
„ tet dem med en frygtsom Uroe; saa har man, synes mig,
„ ved denne Beskyldning ikke engang taget Rimeligheden i
„ Agt. Men jeg vil endog være gavmild, uden noget nø-
„ der mig dertil: naar man endelig vil paastaae, at Luthers
„ første Strid har haft sin Oprindelse af en af Menneskenes
„ sædvanlige Lidenskaber, saa sige man herefter, at den For-
„ trydelse at see sig som Skriftefader og offentlig Lærer ved
„ Afladets fortryllende Magt foragtet, er det, der har op-
„ bragt ham. Dette siger jeg, kunde jeg tilstaae, saa længe
„ det behagede mig, og kunde dog spørge, hvad man havde
„ at sætte ud derpaa?“ Man kan og, tykkes os, herved anmærke det, som er øyensynligt af Historien, at Forsynet

har tilveiebragt denne Collision imellem Augustiner- og Dominikaner-Munkene som en Anledning til det store Reformations-Værk, og at Luther paa sin Side er kun brugt som et i sig selv uskyldigt Redskab til at foretage sig og udføre det, som den eene heele Orden af Had til den anden havde fattet Mod paa. Luthers Reformations Geist og hans ædle Nidkiærhed for Reenhed og Sandhed i Philosophie og Theologie har tilforn været hans Orden bekiendt. Den har derfor anseet ham som et bequemt Redskab til at begynde og udføre et Værk, som den heele Orden havde besluttet af Had og Misundelse, men af ham er bleven foretaget og fuldført af og med en ædel og uskyldig Nidkiærheds Drift. For Resten er det en vigtig Erindring Forfatteren herved har giort, at det i Reformationens Bedømmelse ikke kommer an paa at bevise, at Luther og hans Medhiælpere aldrig have begaaet Feyl, og at de aldrig har valgt nogen anden end den beste Methode for at opnaae deres Øyemeed, men Sagen beroer alene paa disse tvende Spørsmaales Afgiørelse, om en Forbedring i Religionen var nødvendig? og om Luther i Hoved-Sagen har aabnet den rette Kilde dertil? Overalt erklærer han det for ubilligt, at man i Henseende til dem, som foredrage en ny Lærdom eller Meening, ikke giør dette til det første Spørsmaal, om de ere komne Sandheden nærmere, end deres Forgiængere; men at man meget mere frem for alle Ting undersøger, af hvad for Bevægningsgrunde de vel har forladt den sædvanlige Tænkemaade, giør sig Umage for at opdage et ondt Hierte hos dem, og glæder sig ved at have fundet Spor dertil. Fremdeles har Forfatteren her efter lagt tydelig for Dagen, hvorledes Luthers Fiender og den Romerske Biskop selv ved deres overilende Hevngiærrighed og tyranniske Voldsomhed har nødt Luther og hans Tilhængere til at skille sig fra Kirken, og at de selv imod deres Hensigt har hiulpet til at bringe Reformationen til Modenhed, ved at omstøde det Forliig, som den Pavelige Kammer-Herre Carl von Miltiz næsten havde bragt i Stand. Dette forvoldte, at Luther nu for Alvor maatte bryde løs. Da var det, at han offentlig opsagde Paven al Lydighed, og opbrændte den 10de Decembr. 1520. den Pavelige Bulle og Jus Canonicum, nemlig efter at han selv tillige med sine Tilhængere var lyst i Kirkens Band, blev udfordret som en Misdæder til Straf,

og

og hans Skrifter vare dømte til Baalet. Det er mærkeligt hvad Forfatteren herpaa har anført til at retfærdiggiøre dette vovelige Skrit: „ Hans Hensigt var ved en heroisk „ Gierning at vise til Verdens Opmuntring, hvor meget „ han forkastede Pavens Høyhed og Magt, som grunder „ sig paa den Canoniske Ret, og hvor meget mere han troede „ sig berettiget til at overgive disse Skrifter til Ilden, „ hvori saadanne asskyelige og skadelige Satzer bleve forsva„ rede, end at man havde giort det i Hensende til hans. „ Han betragtede derhos ikke længere den canoniske Ret, , som en offentlig Lovbog, eller som et Værk man havde be, falet de Akademiske Lærere at forklare: Han vilde kun op, brænde den Pavelige Anseelses Støtte, og en geistlig , Monarks Befalinger, som han holdt for uretmæssig. Det , synes derfor, som de da værende Lovkyndige i Vittenberg , og nogle Nyere just ikke havde Aarsag til at kalde denne , Luthers Handling en Fornærmelse imod Øvrighedens Ret, tigheder. Nok er det, han opnaaede dermed sin Hen, sigt, og den Pavelige Band, som siden fulgte i Januarii , 1521. traf ham nu ikke mere, siden han havde forekom, met samme.“ Det kommer os for, som Forfatteren har ersrt denne Sag med nogen Ømhed, endskiøndt vi holde or, at man reent ud og ligefrem med Ret og Sandhed kan ge, at Lydighedens Opsigelse nok var en vovelig, men ey retmæssig Gierning. Thi naar Paven først havde erklæret g Tyran over Luther i denne Sag, saa var jo Luther ermed berettiget til at rive sig løs fra hans Tyrannie, og et er aldeles nok til at retfærdiggiøre ham og hans Anhang, t de kunde giøre det med Sikkerhed, og maatte giøre det m et Middel til at forekomme Vold, naar de med god Samittighed hverken kunde eller vilde frafalde det begyndte Værk. Nen dermed synes dog kun Ulydighedens offentlige Opsigelse t være forsvaret, men ikke tillige Maaden, paa hvilken den eede. Ingen kan nægte, at den jo kunde have været mere mfældig. Men at den derved udviste Hæftighed, der kun: synes at nærme sig til en voldsom Opsætsighed, ogsaa la: r sig forsvare og undskylde, har vor berømmelige Holberg d sin herved tilsøyede Reflexion i hans Kirkehistorie for: æffelig viist: „ Adskillige, siger han, som ellers ikke ugierne saae Reformationens Fremgang, lastede dog denne Gier-

„ ning, holdende for, at Luther gik alt for hidſig til Værks.
„ Blandt dem var de Tiders ſtore Orakel, Erasmus Rote
„ rodamus, hvilket forundrede ſig over Luthers ſtore o
„ ugemene Sinds Gavet, og anſaae ham ſom et begvem
„ Redſkab til at beſtride Overtroe, men derhos holdt for, a
„ hans Opførſel udi adſkillige Ting ingen Overeenſtemmelſ
„ havde med den evangeligſke Sagtmodighed. Men ma
„ kan derimod ſige, at der behøvedes et ugemeent Mod, j
„ juſt ſaadant et, ſom fandtes hos denne ſtore Mand, ti
„ at kuldkaſte et Herredom, ſaa ſtærk beſæſtet ſom Pavens
„ og at hundrede andre Mænd, ſaadanne ſom Erasmus
„ med al deres Lærdom og gode Hensigt i denne Tilſtand ir
„ tet havde udvirket, uden at foraarſage en Bevægelſe, ſor
„ havde varet til en Tid, og omſider, efter Sædvane, ha
„ de endet med et Sorgeſpil, og at det derfor ſynes, c
„ Himlen havde dannet denne Mand, ſom det begvemmeſte
„ faſt eeneſte Redſkab til ſaadant ſtort Værk. Hans Jv
„ havde ogſaa den Virkning, at mange, ſom hidindtil ha
„ de holdt Ligevægt, ikke længe toge i Betænkning at gi
„ deres Meening tilkiende, og at begive ſig under denne uſo
„ ſkrækkede Mands Standart, hvis Iver og Gierninger i
„ anſaae ſom noget Miraculeux og overnaturligt.“ Hv
ſom endnu ikke i Luthers Hæftighed med alt dette kan væ
tilſtrækkelig forſvaret eller undſkyldt, det vil heller ikke Fo
fatteren, ja det man maa beundre, end ikke Luther ſe
have forſvaret. Den ſamme Hæftighed og Iver, ſom L
ther i dette Stykke lod ſee, har han og yttret i de Skrifte
hvori han igiendriver ſine Modſtandere. Forfatteren t
ſtaaer, at hans Udtryk om og imod dem ere ofte meget haa
de; at han beſtrider dem gemeenlig i et Anfald af Heed
at han beſkiæmmer dem tillige, og giør dem paa alle Maad
undſeelige, da han dog, ſom det ſynes, alene ſkulde ſige de
imod; at han endelig hverken har ſkaanet Fyrſter eller P
ver ſelv for ſin bittre Skarphed. Forfatteren troer vel ikk
at alt hvad man herimod kan ſige til hans Undſkyldning
tilſtrækkeligt nok til hans fuldkomne Retfærdiggiørelſe. M
han anmærker derhos dette ſom noget beſynderligt og Be
dringsværdigt i hans Character, at han ſelv har været
af de Første, der har aflagt den Tilſtaaelſe, at den hæft
Skrivemaade er en af hans Feyl. Han har ſelv bekiend

at det faldt ham overmaade tungt at dæmpe sin Heede. Han har ønsket, at hans Fiender ikke vilde have ophidset ham, og nødt ham til at skrive imod dem, da det næsten var ham umueligt at bruge andre end skiældende Udtryk imod en saa forderver Religion og Kirke. Luthers egne Ord ere disse: „ Min Geist, saasom den er upoleret og uerfaren i de smuk„ ke Kunster, giør den intet andet, end at den udspyer en „ stor Mængde Ord. Saa har den og den Lykke, at den er „ rumorisk og stormende, og altsaa en Fægter, og maa im„ mer slaaes med utallige uhyre Dyr. Jeg er dertil født, „ at jeg maa føre Krig, og ligge i Feldten mod heele Ban„ der og Diævle. Derfor ere mine Bøger meget stormende „ og krigerske. Jeg maa udrydde Klodser og Steene, hugge „ Torne og Giærder bort, udfylde Moradser og Huller, „ og er den grove Skovhugger, der maa bane jævne Veye, „ og giøre dem til rette. Men M. Philip farer smukt stil„ le frem, bygger og planter, saaer og vander med Lyst, „ efterdi GUd har givet ham sine Gaver rigelig.“ Forfatteren anmærker disse som en Mands Ord, der hverken søger at skiule eller at forsvare sine Plætter, men siger alene, ved hvad for ubehagelige Omstændigheder de ere blevne synlige. Lade vi Forfatteren endnu tale her noget videre om denne Sag, saa vil ey alene Luthers Uskyldighed blive, om ikke fuldkommen, dog større, og hans egen Upartieskhed mere kiendelig i vore Øyne: „ Hans Hæftighed kom af den Heede, „ han bragte med sig til Verden. Det var ham overalt na„ turligt at kalde enhver Ting ved sit Navn og med meget „ Betydningsfulde Udtryk. Men han holdt det og for sin „ Pligt, da han ophævede den forrige Frygt og Undseelse, „ der hidindtil havde holdt saa mange geistlige Personer fra „ med Dristighed at lade sig forstaae med deres Domme. „ Den Ubilligbed, meget mere den umenneskelige Haardhed, „ Evangelii Fiender viiste mod ham og hans Tilhængere, „ optændte hans billige Misfornøyelse endnu mere. Det er „ overalt sandt, hvad man herved saa ofte har anmærket, „ at Kirken har til hans Tid behøvet voldsomme og stærkere „ Midler for at trækkes ud af dens Bedøvelse og Søvesyge. „ Havde det alene bleven ved Erasmi og von Huttens „ bidende Spotterier, saa skulde maaskee de fine Hoveder for „ en kort Tid have giort sig lystige over Theologerne, men

„ ſnart igien været nødte til at kaſte ſig under deres Aag.
„ Det Latterlige afgiør vel hos mange ſtore Ting Smagen
„ og Bedømmelſen langt viſſere og bedre, end det Skarpe;
„ men dog ikke do, naar de, ſom vi forſøge at lee over,
„ beſidder den Magt, at udpreſſe Taarer af os. Altſaa
„ ſkulde Klager og Satyrer h[illegible]rken da eller i de ſildigere Ti-
„ der have alene frembragt en Reformation. Der maatte
„ løbes Storm lige til Vaticanen, Geiſtligheden maatte fore-
„ kaſtes alle deres Forſeelſer til deres Beſkiæmmelſe for de
„ øvrige Chriſtnes Øyne, deres tiltagne Myndighed for-
„ ſtyrres, ikke ved udſøgte, men ved de haſtigſte Midler, og
„ tillige begyndes paa Kirkens Forbedring imod deres Villie.
„ Hvem ſeer ikke, at **Luther** virkelig har giort alt dette?
„ Hans alt for ſtore Hæftighed blev nyttig, om den endſkiøndt
„ ikke var i ſig ſelv roesværdig. Man lægge dette hertil,
„ at Maadelighed og Sagtmodighed, Høyagtelſe for ſine
„ Modſtandere og med Publikum var endnu til hans Tid
„ lidet indført i de Lærdes Stridigheder, at meget mere
„ Fyrſterne ſelv i deres Manifeſter mod hverandre betiente
„ ſig af Skiælds-Ord, ſom vi nu ikke mere pilde tilgive no-
„ gen privat Perſon. Naar **Luther** har i ſine Skrifter
„ forglemt imod ſtore Herrer den Ærbødighed, han var
„ dem ſkyldig; ſaa indſeer jeg vel tydelig nok, at han ikke
„ har ſeet paa deres Rang og Værdighed, men blot paa de-
„ res Had imod den reene Lære: Han omgikkes med dem,
„ ſom med andre Religionens Fiender. Men denne Grund
„ og Forſkiæl vilde jeg hellere ſlet ikke bruge. Han kunde
„ alt for ofte og læt under denne Forevending, at en Fyrſte
„ ſkader Religionen, give Leylighed til, at man overtraadte
„ alle Pligter imod ham, og han har, ſom enhver veed,
„ givet Leylighed til den ſkrækkeligſte Misbrug af dette Slags
„ lige indtil vore Tider. Man kan endelig i Almindelighed
„ ſige, naar **Luther** i ſine Stridſkrifter ofte ſatte Velan-
„ ſtændighed og Beſkeedenhed tilſide, ſaa har hans Fiender,
„ den Kirke, ſom han beſtred, overtraadt alle Menneſkelig-
„ hedens Retrigheder. Han blandte i ſine Skrifter bittre
„ og forhaanende Udtryk; men de ſvarede ham og hans Ven-
„ ner med Band, Fængſel, Baal og Skafotter. Med al
„ Ret begegnede han dem altſaa ikke blot ſom hans Fiender,
„ men ſom det menneſkelige Kiøns Fiender. Hans Ord ſelv

„ kun-

„ kunde ikke deſto mindre have været mildere. Men i det „ ringeſte tør ingen i vor Kirke, der havde Lyſt til at efter„ følge Luther i dette Stykke, mere beraabe ſig paa ham. „ Man har giort det nok i forrige Tider, men man har og„ saa seet, hvor megen Forbittrelſe derved er bleven ſtiftet.“ Man seer heraf med hvad for en Smag, Skiønsomhed, Moderation og Upartieſkhed Forfatteren har beſkrevet vor ſtore Reformators Characteer og Fortieneſter. Vi kunde have anført mange flere mærkelige Prøver dtrpaa. Men det maa derved beroe, og vi har intet videre at mælde, end at man finder til Slutning i et Anhang; 1) omſtændeligere Efterretning om Luthers Endeligt. 2) Om Afladsbrevene. 3) Luthers 95 Theſes imod Aflad. 4) Den Pavelige Bulle imod Luther. I Overſættelſen har der ikke mødt os noget Anſtød, og den er overalt forekommen os taalelig og god.

Sagan. Des Abt von Felbiger, Ehrenmitglied der Churbayerſchen Akademie der Wiſſenſchaften und ſchönen Künſte, auch der Sächſiſchen Bienengeſellſchaft ordentliches Mitglied, der patriotiſchen Geſellſchaft in Schleſien, Anleitungen jede Art der Witterung genau zu beobachten, in Charten zu verzeichnen, und daraus beſonders für die Landwirthſchaft nützliche Folgen zu ziehen. 1773. 92 S. i 4to, med tvende trykte Tabeller paa $1\frac{1}{2}$ Ark, og een i Kobberſtik. Det første Hovedſtykke fortæller, hvad der lader ſig bemærke uden Inſtrument, saaſom mild og klar, tyk og mørk Luft, Snee, Vind o. ſ. v., naar man derved ikke saa nøye angiver nogen Grad. Det andet handler om de Inſtrumenter, ſom Hr. F. bruger, og ſom ere blevne anpriſte af det Patriotiſke Selſkab, hvilke ere følgende: 1) Regn- og Snee-Maalet. Foruden det, hvor Fugtighederne løber i et ſikkert Behold, betiener Hr. F. ſig og af et, ſom holder accurat en Pariſer Cubik-Tomme, hvilket han ſtrax veyer efter falden Regn, og finder af Vægten ſkarpere end ved Afmaalning, hvor høyt Regnen staaer over Karrets Bund. 2) Vindviſeren. 3) Thermometret efter Creſt's Indretning, ſom Hr. Brander i Augſpurg pleyer at forfærdige Scalen til. 4) Barometret, efter Hr. van Lucs Angivelſe, af et eeneſte lige vidt bøyet Rør, hvor i Qvægſølvet ſtiger i den eene Rør-Stilke

ligeſaa meget ſom det falder i den anden. Af Barometrets Fald at ſlutte Regn holder Hr. F. for utilſtrækkeligt. 5) Hygrometret, efter Hr. Lamberts Forſkrift i Mem. de l'Acad. de Pruſſe XXV. D. 68 S. Det tredie Hovedſtykke giver Forſkrifter, hvor efter at anſtille Veyr-Bemærkninger. Det fierde, femte og ſiette viſer, hvorledes at indrette de maanedlige og aarlige Udtoge, og at ſammenligne Veyrlagne. Til Prøve ſammenlignes May-Maanederne af 1771. og 1772. til Sagan. I det ſidſte Aar klagede Landfolkene, at de ſkiønneſte og længſte Ax havde faſt ingen Kierner. Da Kornet ſtod i Flor, blæſte i tvende Dage en ſtærk Syd-Oſt Vind, der uden Tvil har ſkutlet Støv Caſſerne løs, førend de kunde give Befrugtnings-Støvet fra ſig. Det henhører iblandt Forſynets velgiørende Foranſtaltninger, at ey alle Støv-Sækkene i et Ax komme frem paa een Gang. I det 7de Hovedſtykke om Nytten af Veyrbemærkninger, læſer man Hr. Lamberts Forſlag, ſom han har overſendt det Engelſke Kongel. Sælſkab, til at anordne Veyrbemærkninger over den hele Jordklode paa beſtemte Steder. Et Brev af P. Hell mælder, at han er i Stand til at beſtemme Barometrets regelmæſſige Falden og Stigen paa alle Dage i Aaret, ja endog paa mange hundrede Aar forud eller tilbage. Han har allerede for 20 Aar ſiden udarbeydet en egen Theorie om Barometret, men politiſke Aarſager har hindret ham fra at bekiendtgiøre ſamme ſaa vel ſom meteorologiſke Calender. For nærværende Tid haaber han med de ſidſte at kunne blive nyttig. Hr. F. geraader herved paa den Tanke, om ikke Barometrets Forandringer hænger ſammen med Maanens og Solens Afſtand fra Jorden, og med Maaneſkiftet, og giver en Prøve til at anmærke diſſe Omſtænde ved Barometrets Forandringer. I det 9de Hoved-Stykke gives Anviisning for Landhuusholdere til at bemærke Veyrlaget og ders Virkninger paa Ting, der høre til Landhuusholdningen. Tabellerne ere indrettede til at lede og lætte Bemærkningernes Optegnelſe. Det hele Skrift indbefatter mange lærerige Ting om en for Landhuusholdningen ſaa vigtig Sag, og Forfatteren har vidſt med megen Indſigt at føre ſig til Nytte, hvad ſom for ham i den Henſeende er udrettet, og ſelv at føye ſine egne Tanker dertil.

Lei-

Leiden. Inſtitutions politiques, par Mr. le Baron *de Bielfeld*, Tome troiſiéme. 2 Alph. 15½ Ark i 4to og 2 Vol 892 S. ſt. 8vo. Dette er Beſlutningen af et berømt Værk, ſom uden Modſigelſe indbefatter meget nyttigt, og derfor vel har fortient, efter den Ruſſiſke Keiſerindes Befaling, at overſættes i det Ruſſiſke Sprog, og at trykkes med Monarchindens forſkiællige Anmærkninger. Ved Enden af den anden Deel, ſkrev Baronen, at han i den tredie Deel af ſit Værk har betient ſig af Hr. Büſchings Jordbeſkrivelſe, og har fulgt ſamme allevegne, hvor han har troet, at han maatte giøre det, hvilket han erklærer, for ikke paa hver Side at anføre hans Værk. Siden vexlede han nogle Breve med ham og forlangte, at han vilde giennemſee hans Haandſkrift af denne tredie Deel, og giøre Anmærkninger derover, førend den blev trykt. Men han har dog ikke tilſendt ham noget deraf, ja han har ladet den ganſke forblive, ſom den var 1757., uden videre at forbedre noget derved. Havde han ſelv troet, at den var bequem og værdig til Trykken, ſaa ſkulde han ſelv viſt nok have udgivet den, om ikke under de Krigs-Uroeligheder, der 1757. fordrev ham af ſit Sæde i Førſtendømmet Altenburg, dog efter den igien oprettede Fred. Men dette har han ikke giort, og døde 1770. uden endnu at have lagt den ſidſte Haand paa ſit Værk. Har han nu ſelv ikke været af den Meening, at det kunde trykkes, ſom der den Gang var, hvorledes har man da mod hans Villie efter hans Død kundet ladet det komme for Lyſet ſaa ufuldkommen, ſom han ſelv havde efterladt det? Dette maatte man endten have ladet være, eller man maatte have givet en Mand Værket i Hænder, der havde været i Stand til, at udfylde de Aabninger, der nu falde ſaa uangenemt i Øynene, allevegne at indlemme det Bedre og Nye, ſom er bleven bekiendt ſiden Værkets første Udkaſt, og at give Forfatterens forſkiællige Domme den Rigtighed og Forſigtighed, ſom han viſt nok ſelv ſkulde have givet dem, om han ſelv havde overgivet ſit Skrift til Trykken. Men dette er nu ikke ſkeet, og de Anmærkninger, ſom den ubenævnte Udgiver har tilføyet, erſtatte ikke denne Mangel. Overalt maatte de fornødne Opfyldelſer og Forbedringer ikke have været ſatte ſom Anmærkninger under Texten, men indførte i Texten ſelv, og den duelige Udgiver maatte ganſke og aldeles have trædet i Hr. Baron von Bielfelds

Sted.

Sted. Dette havde været en ſand Fortieneſte baade af Værket ſelv og af dets Læſer. Det ſkulde være ubilligt, at dadle den afdøde Forfatter formedelſt Manglerne og Feylene i denne tredie Deel af hans Værk, ſaaſom han havde beholdt den alene for ſig ſelv. Det geraader ham meget mere til ſtor Ære, at han uagtet de mange brugbare Efterretninger og Anmærkninger, hvilke han derudi har ſammendraget, dog har haft ſaa ſtor Agt for Verden, at han endten har vildet levere den ſamme ſit Værks tredie Deel i en fuldkomnere Geſtalt, eller ſlet ikke. Han handler derudi om alle Europæiſke Stater ſaaledes, at han melder om enhvers Navn, Størrelſe, Beliggenhed, Clima, Producter, Manufacturer og Fabriquer, Handel og Seylads, Befolkning, Regieringsform, regierende Huus og ſammes Titel og Vaaben, Ridder-Ordener, Krigsmagt, Indkomſter, Stats-Intereſſe, og ſornødne Forhold imod andre Magter. Som Anhang ſiger han endnu noget lidet om Rigerne og Republikerne i Aſia og Afrika, og ſlutter med nogle almindelige politiſke Betragtninger over Europa. I mange Exemplarer fattes Enke-Frue Baroneſſe von Bielfelds Tilſkrift til den Ruſſiſke Keiſerinde, der dog, ſaa vidt den er ſløden af hendes egen Pen, er ligeſaa ſkion, ſom den Beretning, hun har opſat om ſin Gemahls Sygdom og Død, og ſom er at finde i den foranſatte tvetydige Eloge de Mr. de Bielfeld.

Paris. Lettres hiſtoriques ſur l'Etat actuel de la Pologne & ſur l'origine de ſes malheurs. 1772. 378 S. 8vo. Diſſe Breve ere forfattede til en Tid, da man i Frankerige troede at kunne ſige noget imod Rusland. De lade ſig dog læſe med Nytte, og ere vel ſkrevne, naar man fraregner en temmelig Deel, ſom er grundet i National-Had. Kongen i Pohlen, ſiger den Ubenævnte, var tilforn en arvelig og uindſkrænket Regent. Caſimir den III., for Reſten en god Herre, var den første, ſom forderved Statsforfatningen, i det han lod forfatte en Lovbog A. 1336. Den Lovbog blev bekiendtgiort ved en Forſamling af Kronens fornemſte Betientere, og ſaaledes opkom Senatet, hvilket Kongen ſelv gav den Magt, at Lovene uden dets Samtykke ikke ſkulde forandres eller forøges med nye. Han tillod og, at Fordraget med de Preuſſiſke Riddere ſkulde ſamtykkes af Raadet.

det. Han befriede og Adelen fra mange Skatter og Paalægge, men de Uædles Slaverie blev endnu haardere. Ludvig af Ungarn blev med haarde Betingelser antaget til Thronfølger. Riget blev da til et Valg-Rige, og Senatet fik Ret til at vælge. Alle Paalægge bleve indskrænkede til en alt for svag Landskat. Kongen lovede at afstaae Starostierne og tabte derved sine Kammer-Godser. Senatet havde bersvet Kongen sine Rettigheder, og det samme giorde Adelen ved Senatet. Allerede i det 15de Aarhundrede havde det Magt til at kiende over Skatter og Mynter. A. 1505. bleve Landbudene for deres Personer, ligesom fordum de Romerske Tribuner, ubrødelige. En Tid lang til 1536. herskede Demokratiet viselig, men Forfølgnings-Geisten hialp først til Rigsdagenes Adspredelse. Henrich III. Valg var et Værk af en Pohlsk Dverg. Han har først indrømmet pacta conventa. Stephan afstod strax derpaa sin Ret til at dømme over Adelen, og overgav sine Godser til en Armees Underholdning. Kongerne af Huset Vasa vare en vis Orden hengivne, som fik Adelens Opdragelse i Hænder, og anvendte den til Nationens Ulykke. J. Casimir opofrede alt af Begiærlighed til at undertrykke Kiætterne. Landbudene udøvede A. 1652. allerførst det saa kaldte Veto, ligesom Tribunerne, og A. 1696. ansaae Adelen det allerede som en Fundamental-Lov. Om Confoederationerne, som bleve tilladte, naar Kongen skulde handle imod pacta conventa, og at han handlede derimod, var enhver Adelsmand Dommer over. En saadan Confoederation tilskriver sit Raad og Marschallen en Dictatorisk Magt. National-Stoltheden tilskriver Frankerige for den største Deel Pohlens Redning A. 1657., og forglemmer, hvor lidet det kan hielpe Pohlen, og hvor kraftig Østerrige og Brandenburg virkede imod de Svenske. Om Sobjeski's slette Regiering, og hans Gemahlinde, som folgte alt til Jøderne. Om Rusland, er en usømmelig Invective. Denne Nation bliver uden Skaansel kaldet perfide & cruelle, og det lægges den til Last, at den siden den første Joh. Basiljowitz har bestandig haft Pohlens Undertvingelse til Øyemærke. Det foreskiftes Huset Romanow, at det stammer ikke fra Rurik, hvis Efterkommere og tildeels de Dolgoruki ere endnu tilovers. Man giør Boris til Tyran, som han dog ikke var i Henseende til Regieringen; kalder Førsten Schuiski un certain Chuiski;

ſki; tilſkriver dem endog de indvortes Uroeligheder, ſom nogle herſkeſyge Adelsmænd opvakte; giør den første Auguſt til Moſcoviternes Redſkab; thi han under dem ikke det Navn Ruſſer; kalder Keiſerinde Anna's anſeelige og ſeyerrige Regiering foible; ſtiller ſig an, ſom Rusland havde angrebet Tyrkerne; giør Pohlen Forſlag paa Frankerige, ſom ſin naturlige Bundsforvandte. Han tilſtaaer dog den Ukiærlighed, ſom blev øvet paa Rigsdagen 1771., da Diſſidenterne bleve undertrykte. Han bekiender, at man Aar 1766. og 1768. har dog giort mange Anordninger. Han misbilliger Proteſtanternes beſtandige Forfølgelſe, og tilſtaaer, at den største Deel af Nationen har dog 1764. kaldet Ruſſerne ind i Riget. Han misbilliger og Biſkoppens af Cracau blodige Taler, og dadler alt, hvad den Radziviliſke Confoederation har giort. Han har i Aarene 1768. og 1769. været i Pohlen og til Petersburg. Tilſidſt forekommer et Udkaſt om Skatterne til Forbedring i Kronens Indkomſter. Han advarer imod al Slags Told og indirecte Paalægge, men paalægger Adelsmanden en vis Andeel af de Penge, ſom han tager ind af hver Landsbye, og beregner Indkomſterne af denne Skat til 2, 700, 000 Dukater, hvoraf der kan underholdes en temmelig Armee.

Bern. Catalogus Codicum M. S. Bibliothecæ Bernenſis, ac excerpta qvam plurima Tom. III. 1772. 41 Ark i 8vo, indbefatter en Fortegnelſe paa mange mærkværdige Haandſkrifter, hvoriblandt man udmærker følgende. Forſkiællige Haandſkrifter til Lægekunſten, hvoriblandt Budæi uaftrykte Anmærkninger og kritiſke Forbedringer til Dioſcorides. Argelata's Chirurgie. Von Hildens utrykte Breve, hvoraf her er indrykket et om Frelſerens Vunde. Iblandt de hiſtoriſke og juridiſke Haandſkrifter: Transactio de Juribus Regni inter Henricum III. & Barones A. 1267. condita (nemlig med den ſtridbare Simon von Mouſort) hvilken ſeyler hos Rymer og her er indrykket. Architrenius, et vidtløftigt Digt i latinſke Hexametrer, ſkreven af Joh. de Altavilla henved 1200, med nogle Prøver. En Reyſe-Beſkrivelſe af Jacob Bongars, i Ungarn, Siebenbürgen, Wallachiet og Thracien. Forſkiællige Breve fra Calvins Haand, fulde af Iver og godt Latin. En vigtig

Sam-

Samling af Bongarſiſke Breve. Et lemfældigt og ſynkretiſtiſk Brev af Erasmus, der ikke bandt ſig ſaa nøye til Faſte-Ordenen. J. Gualters Bibliotheca univerſalis Autorum af Aar 1577. efter Materiernes Titler. Anmærkninger af Hadrianus Junius over de Horaziſke Oder. Wolfgangi Muſculi Reyſe til D. Morten Luther, angaaende Freden imellem Proteſtanterne. Mange Franzøſiſke Romaner, hvoriblandt den om Wilhelm af Oranien med den korte Næſe, et Digt af 28000 Vers. En ældgammel Chronologie fra Tidernes Begyndelſe indtil Ludvig den Fromme Franſke Breve af Churf. Chriſtian. En Franſk Chrønik til Aaret 1379. I Aaret 1321. forbrændte man i Aqvitannien alle Spedalſke, og med dem mange Jøder, fordi man troede, at de havde forgiftet Brønden. En Franſk Chrønik til Ludvig VIII. Om 180 Albigenſers Forbrændelſe, ſom til Beziers Aar 1210. hellere lode ſig forbrænde, end de vilde afſværge deres Troe. Nogle Breve af den Enthuſiaſtiſke Arianer Valentin Gentilis, ſom kaldte Calvins Tilhængere ligefrem Satans Diſcipler. Nogle Prøver af et Haandſkrift af Seneca's Tragedier. Endelig følger et Regiſter over alle 3 Bind.

Halle. Anfangsgründe der theoretiſchen Philoſophie, aufgeſetzt von Joh. Chriſtian Förſter, der Weltweisheit ordentl. Lehrer auf der Königl. Preuß. Friedrichs Univerſität. 1772. 334 S. i 8vo. Forfatteren har beſtemt denne Bog til Forelæsninger over Logik og Metaphyſik. Efter en forudſkikket Indledning til Philoſophien i Almindelighed, følger Fornuftlæren, hvor i begvemmelig bliver giort Begyndelſe med en Betragtning over Siælen og dens Kræfter. Derpaa følge de Afſnitter om Begreber, Domme og Slutninger, om Kundſkabens Hoved-Fuldkommenheder, og i den practiſke Deel om Erfaring, om den hiſtoriſke og videnſkabelige Kundſkab, om det rimelige, om Beviis, om Methoden, om Skrifters Læsning, om Underviisning. I Metaphyſiken har Ontologien tvende Kapitler, om Tingene i Almindelighed, og om Subſtantzer og Accidentzer; Kosmologien tvende, om Verdens Begreb og om dens Deele og Fuldkommenheder; Pſychologien tvende om en Aands Natur, og den menneſkelige Siæls i Beſynderlighed, om

Siæ-

Siælens Liv, og om de ufornuftige Dyrs Siæle; og den naturlige Theologie tvende, om Guds Tilværelse og Fuldkommenheder og om Guds Værker. Paa adskillige Steder ere anførte nyere Skrifter af tydske og udenlandske Philosopher.

London. The Philosophy of the Passions demonstrating their Natur, Properties, Effects, Use and Abuse. 1772. Lidenskabernes Philosophie er paa en sær Maade foredraget i dette Skrift. Forfatteren har forelæst sig i **Augustini** System de Gratia. **Lidenskaber** kalder han sandselig Begierligheds Bevægelser, hvilke komme af Indbildningen om et Gode eller Onde, det være sig skinbart eller virkeligt, og forandre Legemet paa en Maade, som strider mod Naturens Love. Han deriverer alle Slags Lidenskaber fra Kiærlighed. Al deres Uorden afleder han fra Adams Synd. Alle Siælens Talenter, Genie, Skiønsomhed, Hukommelse, skal efter denne sære Forfatters Meening være skadelige, og om de stifte noget Godt, saa har man ikke Naturen, men Naaden, at takke derfor. I den næste Afhandling, hvor han handler om Lidenskabernes Indflydelse paa Menneskenes Villie, forkaster han al Poesie og Musik, undtagen aandelige Sange og Kirkestykker. Kort: Forfatteren, seer man vel, er paa Veyen til Fanaticismus.

Leipzig. Bonnets **Betrachtung über die Natur.** 1772. 562 S. st. 8v. Dette **Bonnets** Værk er selv allerede nokſom bekiendt. Hr. Prof. **Titius** har beriget det deels med sine egne, deels med **Abb. Spallanzani** Anmærkninger til den Italienske Oversættelse, dog saaledes, at han har udelukt det ubetydelige og overflødige i **Spallanzani** Noter, og berigtiget det øvrige ved indrykkede Parentheser, ligesom han her har leveret hans Fortale forkortet.

Berlin. **Gedanken, wie die Aufhebung der Gemeinschaft am füglichsten bewerkstelliget und Jedermann dabey schadlos gehalten werden kann.** 1772. 78 S. i 8vo. Dette lidet Skrift fortiener megen Agtelse og handler om det samme vigtige Forslag til Fællesskabets Ophævelse, som derpaa nogen Tid her i Dannemark er bleven forhandlet saa meget om mellem vore politisk-oeconomiske Skribentere.

No. 21.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 26de May 1774.

Kiøbenhavn. Tvende Prædikener, holdne, den første til Afſkeed for Brønshøy og Rødovre Meenigheder i Sielland; den anden til Indtrædelſe for Zelliggeiſtes Meenighed i Kiøbenhavn af H. H. Möller. 1773. 77 S. i 8vo. Med Steins Skrifter. — Den første af disse Prædikener, nemlig Afſkeeds-Prædikenen, er holdt paa 12te Søndag efter Trinitatis 1773. Til Indgang har Prædikanten taget af Act. XXI. 14. disse vel valgte Ord: Der han (Paulus) ikke vilde lade ſig overtale, vare vi ſtille, og ſagde, ſkee HErrens Villie, og til Text har han efter Anledning af Indgangens Ord valgt den Hoved-Læreſætning, at vi maa være ſtille og ydmyge underkaſte os Guds Villie ved at ſkilles fra hverandre. Først har han foreſtillet ſine Tilhørere, hvoraf det kunde ſluttes, at Skilsmiſſen imellem ham og dem ſkeede efter Guds behagelige Villie, og dernæſt at de paa begge Sider med ſtille og ydmyge Hierter burde underkaſte ſig denne Guds Villie, og troe med Folket i Evangelio, at GUd har giort alting vel. Den anden Prædiken er holdt til Aftenſang paa 15de Søndag efter Trinitatis 1773. Indgangen er valgt af Jer. III, 15. og lyder ſaaledes: Jeg vil give Eder Hyrder efter mit Hierte, og de ſkal føde Eder med Kundskab og Forſtand: „Det er ikke Hyrder alene, GUd her lover, men Hyrder efter ſit Hierte. O! hvor Saligt,

„ at være Hyrde efter Guds Hierte! Det er Saligt fo
„ Hyrderne, og Saligt for dem, de ere satte til at være Hyr
„ der over. Om David hedder det, at han var en Man
„ efter Guds Hierte. I hvor meget stort der end kan sige
„ om David, saa er dog endnu dette det største, som kan si
„ ges om ham. Men at være Hyrde efter Guds Hierte sige
„ endnu mere. Vi kan blive en Mand efter Guds Hiert
„ ved at give vel Agt paa os selv, og sørge for vor eger
„ Siæl; men til at være Hyrde efter Guds Hierte, maa
„ vi vaage over saa mange andres, sørge for saa mange an
„ dres Siæle. O! mine Venner! Hvad Saligere, hvai
„ ønskeligere for den, som skal være Hyrde, end at være de
„ efter Guds Hierte! O! hvo der havde denne Forsikkring
„ Og dog ere Omstændighederne her saaledes, at det er for
„ færdeligt at tænke paa, at være Hyrde, og ikke være de
„ efter Guds Hierte. Men at være Hyrde efter Guds Hiert
„ er ogsaa Saligt for dem, man er sat til Hyrde over
„ Nytten deraf udbreder sig i saa mange salige Tilfælde ove
„ Hiorden. Det er et vigtigt Gode, den store Gud hei
„ lover Menneskene, naar han lover dem Hyrder efter si
„ Hierte. Dog er det ikke saadanne Hyrder Menneskene
„ ofte ønsker sig. De vil have Hyrder efter deres eget Hier
„ te; og dette er af Naturen forraadeligt og bedrageligt.
„ Det er ikke førend Gud selv helliger og danner det, a
„ det bliver efter Guds Hierte. Michæas er Hyrde efter
„ Guds Hierte; men han er det ikke efter Kong Achabs
„ Hierte. Der vare Hyrder og Propheter nok, som ikke
„ vare efter Guds Hierte, som talede af Løgnens Aand; og
„ disse vare efter Achabs Sind, de talede ham efter Mun
„ den. Saaledes ere ofte Menneskene sindede. Men det
„ er saadanne Hyrder, Gud giver Menneskene i sin Vrede.
„ Det er saadanne han advarer Menneskene imod: Mit
„ Folk! de som prise dig salig, de forføre dig, og skiule
„ dine Stiers Vey. O beder Elskeligste om Hyrder efter
„ Guds Hierte, og I skal udbede Velsignelse over Lande og
„ Riger, og det, som tiener til Eders egen Saligheds Be-
„ fordring.“ Nytten, som Menneskene skulle have af saa-
danne Hyrder, bestaaer derudi; at de skulle føde dem med
en saliggiørende Kundskab og Forstand, hvis høye
Værd her bliver forestillet. Her kan da spørges, hvad Læ-

rere,

rere, om de skal være Hyrder efter Guds Hierte, til Siælenes Føde fornemmelig har at arbeyde paa, og det er just det Spørsmaal, Forfatteren i Anledning af Aftensangs-Texten har foretaget sig at afhandle saaledes, at han har viist: 1) at de bør opvække hos deres Tilhørere en aandelig Sinds Beskaffenhed, en himmelsk Tænkemaade, og 2) at de bør opmuntre dem til at vandre overeenstemmende med denne Sinds Beskaffenhed. Ordene i Texten, som har givet ham Anledning til dette Spørsmaals Afhandling, ere disse: dersom vi leve i Aanden, da lader os og gaae frem i Aanden. Det aandelige Liv, en aandelig Sinds-Beskaffenhed, en himmelsk Tænkemaade, maae først være frembragt, førend vi i vort Liv og Levnet, i vor Vandel og Omgang i Verden, kan vise Prøver paa et saadant Sindelag. Ingen har af Naturen dette Sindelag. Af Naturen ere vi ikke aandelig- og himmelsk- men kiødelig- og jordisk-sindede. Der ere adskillige urigtige Tanker og Forestillinger, hvilke, saa længe de herske hos Mennesker, forhindre dette himmelske Sindelag, og disse maa betages dem. De giøre sig urigtige Tanker om Verden, den de ikke forestille sig som et Land, de har at reyse og vandre igiennem til et andet Liv; urigtige Tanker om Tiden og dens Anvendelse til deres Saligheds Forarbeydelse; urigtige Tanker om dette Livs Forbindelse med det tilkommende; urigtige Tanker om Evigheden og deres Tilstand i samme; urigtige Tanker om Gud, hans Ord og Villie; urigtige Tanker om JEsu og hans Igienløsning; endelig urigtige Tanker om Christendommens Vey til Himmelen. Alle disse urigtige Tanker, som Menneskene i saa mange Henseender giøre sig, maa betages dem, at den aandelige Sinds-Beskaffenhed kan opvækkes hos dem, at de kan lære at tænke ikke for Jorden alene, men for Himmelen. Men hvor nu det aandelige Liv er begyndt, der maae det vise sig i det udvortes Liv, i vor Vandel og Omgang i Verden. Det Sidste kan ikke skee førend det Første; uden Liv i Aanden, ingen Vandring i Aanden: „ Et dødt „ Legeme kan ingen Gierning giøre, ikke staae, gaae, eller „ bevæge sig til noget. Faaer det nogen Bevægelse, saa „ kommer den ikke fra noget indvortes Liv, men udvortes „ fra andre Aarsager. Saa er det med Mennesker, der „ ere uden for det Liv, som er af Gud, der ere døde i Syn-

„ der og Overtrædelſer, de ere uduelige til det Gode. Hvad „ godt de kan giøre, det kommer ikke af Hiertets Fylde, „ ikke af Kiærlighed til Gud og Næſten, ikke af Aandens „ Drift; det har andre Aarſager. **Paulus** vil i vores op„ læſte Text, at hans Galater ſkal beviſe ſig ſom Aandelige, „ i det de **ikke have Lyſt til forfængelig Ære, trodſe „ hverandre, bære Avind imod hverandre.** Nu kan „ der vel findes de, der kan viſe en Foragt til forfængelig „ Ære; men juſt ſætte en Ære i denne Foragt, der kan „ ydmyge ſig, give efter, lade ſig ſige, men for ikke at ſka„ de ſig, for deſto bedre at naae ſine Henſigter. Phariſæerne „ faſtede, bade, giorde Almiſſer. Men de ſøgte derved ik„ ke Guds Ære; ikke deres Næſtes Nytte, men ikkun deres „ egen Ære og Fordeele. Men hvor der leves i Aanden, „ der ſkeer det Gode frivillig, der flyder det af Kiærlighed „ til Gud og Næſten.“ Men det er ikke nok, vi giøre det Gode, vi maa ogſaa voxe i det Gode; ikke nok vi ere paa Veyen, vi maa ogſaa gaae frem derpaa. Det hedder: **leve vi i Aanden, da lader os og gaae frem i Aanden.** Det er det Lærere bør opmuntre til. Men de bør og ſelv gaae den Vey, de viſe andre: ſelv leve i Aanden og ſelv gaae frem i Aanden. —— Vi forbiegaae den fortræffelige Indtræ-delſes-Tale, ſom man her vil læſe med den ſamme Fornøyelſe, den blev hørt med. Det er ſandt, hvad Forfatteren ſiger om JEſu guddommelige Lære: „Denne danner, den forbe„ drer, den helliger Menneſket. Hvor den foragtes, hvor „ dens Kraft imodſtaaes, der kan man finde Nedrighed og „ den ſletteſte Tænkemaade paa de høyeſte Æresposter; og „ hvor den faaer Lov at kaſte ſine Straaler i Siælen, og „ opklare den, der kan man finde ædle og veltænkende Siæle „ endogſaa bag Ploven.“

Kiøbenhavn. *Deſcriptionum & Iconum* rariores & pro maxima parte *novas plantas* illuſtrantium *Liber primus*, conſcriptus a *Chriſtiano Friis Rottböll*, Med. Doct. Anatomiæ & Botanices in Univerſitate Regia Haunienſi Profeſſore, & Societatum Litterarum Haunienſis & Nidroſienſis Socio. 1773. Sumptibus Societatis typographicæ. 72 S. ſt. Fol., med 21 Kobber-Tavler. Dette Værk ſkal, ſom Titelen melder, indbefatte Tegninger og Beſkrivel-

ſer

ſer over adſkillige rare, og ofte nye Græs-Arter, ſom ere ſamlede i fremmede og langt fraliggende Lande, ſaaſom i Arabien, til Tranqvebar, paa gode Haabs Forbierg, til Surinam og andenſteds. Nærværende første Deel indbefatter 7 forſkiællige Slægter i ligeſaa mange Kapitler, nemlig følgende: 1) Reſtio, 2) Chondropetalum, 3) Kyllinga, 4) Cyperus, 5) Scirpus, 6) Schoenus, 7) Fuirena. Iblandt diſſe udgives Fuirena, Kyllinga og Chondropetalum for tre nye Slægter. Den første Fuirena ſkal have ſaa beſynderlige Befrugtnings Deele, at Forfatteren ikke tviler paa, den jo vil blive almindelig erkiendt for en nye Slægt. Den anden Kyllinga har ſine Slægt-Mærker ligeſaa vel ſom de nær forvandte Slægter, Scirpus, Cyperus og Schoenus, og Forfatteren troer, at den med ſamme Ret kan ſkilles derfra, ſom man udgiver og antager andre for adſkilte Slægter, ſaaſom Milius og Agroſtis, Agroſtis og og Aira, Poa og Briza, Briza og Uniola, Feſtuca og Poa og Bromus. Forfatteren har opkaldt diſſe tvende Slægter efter tvende af vore berømmelige Urtekiendere **Fuiren** og **Kylling**, for at vedligeholde deres Ihukommelſe, og har derudi fulgt andre Botaniſters Exempel. Den tredie, nemlig Chondropetalum, ſaaledes kaldet formedelſt ſine bryſkagtige Blomſter-Blade, har Forfatteren længe taget i Betænkning at adſkille fra Reſtio. Men Bladenes Bryſkagtighed og Stivhed, foruden andre Kiendemærker, gav tilſidſt Udſlaget til Adſkillelſen. Formedelſt nogle ſmaa og ubetydelige Forſkiælle, i Henſeende til een eller anden af Befrugtnings-Deelene, Frugt-Naalens Beſkaffenhed med eller uden Folder, Støv-Traadenes lidt meer eller mindre Tal o. ſ. v., har Forfatteren ikke vildet mangfoldiggiøre Slægterne. Nogle faa Arter har han indført under andre Slægter end **Linnæus**. Han kunde ikke giøre andet, naar han ſkulde beholde de paa Slægterne antagne Mærker. Han føyer og herved den Erindring til: ſi una alteraqve Planta inclytiſſimi hujus viri effugerit Attentionem, in amplitudine, qvam complectitur, objectorum juſtam ille invenit excuſationem, qvam ego, qvi arctioribus multo limitibus circumſcriptum penſum abſolvo, ſi has reliqvasqve minutias negligerem, mihi polliceri non poſſem. Sunt lapſus, qvi vaſto Operi facillime irrepunt, exiguum vero, ſi curam habeas,

nunqvam deturpent, qvare meritam Authori incurio accerſent reprehenſionem. Iblandt mange endten ganſke nye eller ikke tilforn ved Tegninger og Beſkrivelſer nokſom oplyſte Vøxter, forekommer her ogſaa nogle bekiendte, ſaaſom Cyperus articulatus, odoratus, fuſcus; ſcirpus articulatus, miliaceus, dichotomus o. a. fl. Men ſom de dog ere meget rare, ſaa har Forfatteren troet, det dog ikke ſkulde mishage Læſeren, at finde dem her i een og mindre bekoſtelig Samling, da de ellers maatte ſøges i flere koſtbare Vørker. Iblandt de nokſom bekiendte vil han dog ikke have de Arter henregnede, hvilke **Linnæus** i den ſidſte Deel af hans Mantiſſa ſaa kort og løſelig har beſkrevet. De have dem begge fra een Opdagers Haand, og har beſkrevet dem til een Tid, **Linnæus**, efter ſin Maade, nøyagtig og kort; vor Forfatter mere fuldſtændig og udførlig, og med hoſføyede Tegninger, og efter Originalerne ſelv in natura. De fleſte i dette Hæfte indbefattede Vøxter ere ſamlede af de tvende af deres Reyſer og Fortieneſter berømte Mænd, Hr. D. **Kønig** og den Sal. Hr. Prof. **Forſkål**. I ſær har Forfatteren iblandt den ſidſtes efterladte Urteſamling bekommet en heel Hob meget rare Cyperos. De første 18 Kobber-Tavler ere ſtukne efter Hr. Prof. **Abildgaards** meget ſmukke Tegninger af de tvende yngre **Haaſer**, undtagen den 10de, ſom forbemældte Hr. Profeſſors Broder har ſtukket. Ved Enden af Beſkrivelſen over enhver Art er tilføyet en Forklaring over Tavlerne. Den første Slægt, nemlig Keſtio, havde Forfatteren først anſeet for nye under Navn af Kyllinga, men fandt den ſiden i den 12te Udgave af Linn. Syſtem. Naturæ beſkreven iblandt Addenda under Navn af Keſtio, hvilken og Forfatteren her har beholdt. Han- og Hun-Blomſterne ere adſkilte fra hinanden, og ved begge Arter beſtaaer Blomſterdækket af 3 ulige Blade. De har og tre Blomſterblade og tre Støv-Traade. Han-Blomſterne har en ufuldkommen Frugt, og Hunnerne en trekantet med tre haaragtige Frugt-Naale. Ligeledes er ved **Chondropetalon** Han og Hun adſkilte. Han-Blomſter-Dækket beſtaaer af 3 ulige Blade, det har 3 bryſkagtige Blomſter-Blade, og 3 korte Støv-Traade; en trekantet Frugt, og tre fiedrede Frugt-Naale. Kyllinga har en Bælg med tvende ulige Blade, et tvebladigt Blomſter, tre Støv-Traade, en flad og paa den eene Side buget Frugt, ikkun

een

een tve- eller trekløftet Frugt-Naal. Af Cyperis har Forfatteren de fleſte Arter. Ved Scirpus antages Børſterne til Kiendemærke. Schoenus bliver adſkilt ved ſine underſte ufrugtbare Skiæl, men Forfatteren giør dog ikke ſaa meget af dette Kiendemærke, at jo alle Arterne gierne kunde henføres til Scirpi eller Cyperi Slægt. Den ſidſte Slægt Fuirena har blot Skiæl i Stedet for Blomſter-Knop, tre ſmaa Blomſterblade, ſom gaaer ud i en Traad, tre Støv-Traade, en trekantet og en tvekløftet Frugt-Naal.

Greifswald. Des Herrn Abt Micheleßi Schreiben an den Herrn Viſcouti; Erzbiſchof zu Epheſus und Apoſtoliſchen Nuntius zu Wien, über die den 19ten Aug. 1772. in Schweden vorgegangene Staatsveränderung, nebſt der neuen Regierungsform, und andern dahin gehörigen Reden und Schriften. 1773. 208 S. l. 8v. Den afdøde Italiener, Hr. Abbed Micheleßi, ſom har været høyt agtet af den Svendſke Nation og Konge, har tillige været et opmærkſom Øyevidne til den ſtore Regierings Forandring i Sverrig, og har deſto mere været i Stand til at beſkrive denne mærkværdige Begivenhed i Henſeende til dens Aarſager og Omſtænde, og han fortæller ſamme i denne Skrivelſe ſaa pragmatiſk, og ſkildrer ſaavel Hoved-Perſonen, ſom de fornemmeſte Optrin ſaa naturlig, ſaa livagtig og ſkiøn, ſaa det nok har været Umagen værdt at overſætte hans Efterretning i det tydſke Sprog. Overſætteren Hr. E. A. Spalding har og haft god Lykke dertil. Efter at Hr. Abbeden har beſkreven ſaavel de ulykkelige Følger af den fra 1720. alt meer og meer forværrede Svendſke Regieringsform, ſom og Kong Guſtav III. ſtore Talenter og Gemyts-Characteer, med ſtærke og rigtige Farver, og derved ſøgt at bringe Læſeren til Overbeviisning om den paafølgende Forandrings Nødvendighed; ſaa beſkriver han dennes lykkelige Fremgang og Udførelſe ſaa maleriſk, at den opmærkſomme Læſer kan ſelv ſynes at ſee for Øyne, hvorledes alt er gaaet til. Det lykkelige Udfald paa dette Kongens heroiſke Foretagende tilſkriver han for den ſtørſte Deel hans indtagende Veltalenhed, ſom allevegne ſeirede over en Nation, ſom aldrig havde hørt deres Konger tale offentlig ſiden Guſtav Adolph, og aldrig ſaa Svendſk ſiden Carl

den 12te. Det meest rørende Optrin gik for sig den 20de August. paa den nye Børs-Plads, hvor nogle tusinde Mennesker havde forsamler sig. Borgerne vare i Gevær. Da Kongen kom, stillede sig hans Følge langs med Pladsen, og der opkom en stille Taushed. Kongen til Hest, med Kaarden i Haanden, for i Spidsen af sin Trop, holt en pathetisk Tale med en saa rørende Stemme, at man kunde høre ham i alle Vinkler af Pladsen. Derpaa forelæste Kongen den Eed, som han aflagde Folket, og lod forelæse den, som Folket skulde aflægge til ham. Man kunde ikke noksom beundre Kongens Standhaftighed, og uforsagte og færdige Mod. Det viiste sig strax i Begyndelsen af hans Foretagende, og Forfatteren beviser det iblandt andet deraf, at Kongen tiltalede ham, da han var i Følge med ham til Tøyhuset, og med den største Præcision underrettede ham om hvad som gik for sig, og de Regler, hvorefter han hidindtil havde handlet, og som han fremdeles maatte følge. Den 21de August. da Kongen fra sin Throne havde tiltalet de forsamlede Rigsstænder med en mesterlig Veltalenhed og den nye Regieringsform af samme var bleven besvoren, sagde han: at saasom det havde behaget Forsynet, igien at knytte det gamle Baand imellem Kongerne og hans Folk, saa var det billigt at takke det derfor: hvorpaa han stod op, tog Sang-Bogen i Haand, lagde sin Krone af, og istemmede Te Deum. Abbeden siger at dette Optrin fortiente at skildres af en Homer. Naar man talede med Kongen om de store Ting, han havde udført, sagde han, at al Fortieneste tilhørde hans Nation og hans Venners Bistand. Forfatterens Beretning gaaer til S. 78. Derpaa følger et Anhang, som indbefatter Kongens ved forskiællige Leyligheder holdte Taler, hvilke ikke alle ere umiddelbar oversatte af det Svendske Sprog, men af den til Stockholm trykte Franske Oversættelse. Derpaa følger den nye Regieringsform af 21de August., som Hr. Prof. Möller til Greifsvald med Flid og Nøyagtighed har oversat af den Svendske Original. Skriftet besluttes med et Par Taler af Kongen til Stænderne, af Landmarschallen, og de 3 øvrige Stænders Talemænd, Capitain Hellichius's, Commendant til Christianstad, hans Manifæst, en Forordning af Kongen i Henseende til de Factioner, som havde været i Staten, og hans Brev til Printz Carl, i Henseende til ovenmældte Hellichius.

Halle. Geschichte von Frankreich, ausgearbeitet von Joh. Georg Meusel, Erst. Theil. 1772. 863 S. i 4to med 5 Landcharter paa 4 halve Ark, som tiene til at oplyse Frankeriges gamle Geographie. Dersom dette Værk efter Ønske bliver fuldført, maa de Franske høre op med at rose sig imod de Tydske af den Historie om Tydskland, som Barre har leveret dem, naar disse kan have en Meusels Historie om Frankerige at sætte derimod. Barre skal hverken have haft eller brugt saa gode eller mange Hiælpemidler, som Hr. Meusel, der tillige med den behørige Flid og Taalmodighed har benyttet sig af de Hiælpemidler, som han har kundet faae fat paa. Man kan ikke egentlig sige, at han har giort noget Udtog af de store Franske Værker, og omendskiønd han næsten uden nogen Forandring har oversat store veludarbeydede Stykker af samme, saa har han dog selv, saavidt mueligt opsøgt og prøvet sine Kilder og Skribenternes Vidnesbyrd. De mange under Texten anførte Skribentere ere Vidner om hans Flid, om hvilke han selv forsikrer, at han selv for den største Deel har haft dem for Øyne, og af nogle paa andre Steder endten selv forfærdiget Udtoge, eller ladet dem forfærdige ved Mænd, som han med Taknemlighed nævner i Fortalen. Mange af sine Forgiængeres Feyl har han med Stiltienhed forbedret. Han klager over Daniels Upaalidelighed og Svadsagtighed, og bedømmer Velly meget grundig, hvilken han selv har brugt og meget nøye lært at kiende. Men man skulde ikke formode, at han skulde bruge og anføre den tydske Oversættelse af Daniels Historie. Han troer sig ikke at have udeladt noget væsentligt, nogen vigtig og stor Begivenhed; men om han har gaaet nogen forbie, som de Franske Historieskrivere fortælle med megen Omstændelighed, saa er det dog alene saadan en, som mere og egentlig henhøre til andre Nationers Historie, og hvori Franzoserne alene havde spillet en Bi-Rolle. Det kommer nu an paa om Kiendere af Historien ville blive tilfreds med hans Valg. Det er meget roesværdigt, at Hr. M efter egen Forsikkring mere har henrettet sit Øyemærke paa Rigets og Regieringens indvortes Forfatning, paa Sæder og Skikker, paa Forandringer i Religionen, Litteratur og Handling, og paa andre derhen hørende betydelige Ting, end paa Krige, Feldtslage og Beleyringer.

Han taler om de Forſeelſer, ſom han ved dette ſtore Værk tildeels af Mangel paa den forønſkte og fornødne Tid og Leylighed kunde have begaaet, med ſaadan en Beſkeedenhed, at man ey uden Ubilligheb kunde fælde nogen ſkarp Kritik over hans Arbeyde, og hvor er der vel noget Værk uden Feyl? Det første Bind indbefatter 12 Bøger af denne Hiſtorie, begynder med den Frankiſke Stats Oprindelſe i Gallien, og ophører med Ludv. IX. Død i Aaret 1270. Der ſkal endnu følge 3de Bind, hvortil man haaber Forfatteren vil tage ſig den fornødne Tid. Tydſkland ſkulde ellers ikke kunde have roeſt ſig af denne koſtbare Hiſtorie, derſom man i Henſeende til Hiſtorien om de nærværende Europæiſke Stater havde fortſat den tydſke Overſættelſe, af den Engelſke almindelige Verdens-Hiſtorie. Hr. D. Büſching er den, ſom først har raadet imod videre Overſættelſe af det Engelſke Værk. See Gött. Anz. 1766. S. 90. f.

London. An hiſtorical Treatiſe on the feudal Law, an the Conſtitution and Laws of Engeland; with a Commentary on magna Charta, and neceſſary Illuſtration of many of the engliſh Statutes. In a Courſe of Lectures read in the Univerſity of Dublin, by the late Francis Stoughton Sullivan L. L. D. Royal Profeſſor of the Common Law in that Univerſity. 1772. 4to. Det er bekiendt, at Profeſſores i Engeland ikke holde deres Collegier over Compendier, men at de i de meget faa Timer, ſom ere dem paalagte til at holde Forelæsninger, vælge enkelte Materier, hvilke de grundig og omſtændelig oplyſe. Denne Indretning har givet Anledning til nærværende Hr. D. Sullivans Arbeyde. Det er egentlig hans Hoved-Henſigt ved Lehnvæſenets Oplysning at bane ſig Vey til rigtige Grundſatzer i den engelſke Stats-Ret, hvilken ligeſom den tydſke, har den Skiæbne, at den plages med mange Hypotheſer. Til den Ende underſøger han i den 1ſte Forelæsning det borgerlige Sælſkabs Abſigt og Øyemærke, og taler om de forſkiællige Maader, hvorledes et Folk kan regieres. Diſſe Grundſatzer anvender han paa ſit Fæderneland, og taler om de Methoder hvoreſter man hidindtil har oplyſt og foredraget den egentlige Stats-Ret. I den anden Forelæsning foredrager han ſin Plan, nemlig hiſtoriſk at underſøge Tin-

gene,

gene, paa hvilken Vey de Systemer, som de Lærde saa besynderlig har vaadigtet de gamle Folk, i der mindste for grundige Hoveders Øyne nødvendig med ret maae falde bort. Han paastaaer imod Lord Cocke og andre Engelske Juristers, at de Engelske Love ere flødne af fremmede Kilder, en Meening, som Hine af National Hovmod har forkastet. Hvorfore han i den tredie Forelæsning tager denne fremmede Kilde, nemlig Lehnvæsenet i nærmere Betragtning. Her anbringer Han læseværdige Tanker om de Tydskes og de til dem hørende Folks Forfatning. Derved forfalder han dog, formodentlig fordi han har fulgt visse tydske Feudister, til den bekiendte og ubeviiste Hypothese, at Lehnene i Tydskland og andensteds ikke har været arvelige, førend Conrad II. Aar 1037. giorde Lehnene arvelige i Italien. I de øvrige Forelæsninger handler han om det Engelske Folks Frihed og Rettigheder og yttrer i sammes Bestemmelse, saavel som i Foredraget over den Kongelige Magts Rettigheder, billige Grundsætninger.

Genf. Berenger's histoire de Geneve. IIte Bind. 1773. 482 S. i 12mo. Det indbefatter lutter indvortes Uroeligheder, og handler først om Jacob Barthelemi Micheli du Cret, en Capitain i Fransk Tieneste, den habile Forfærdiger af Thermometret, og som en Tid lang paa Ansøgning fra Genf blev holdt i mild Forvaring til Bern. Men da han blev ved at lære democratiske Grundsætzer, og at give Raad, blev han efter Uroeligheden i Aaret 1749. sat paa Fæstningen Aarburg, hvor han og blev holdt meget taalelig, og endelig døde i mere Frihed. Her finder man alene hans Genfiske Historie, hans Læresætzer, der til deels gik ud paa alle Raaders Fornedrelse, saa at alene Syndici skulde blive tilbage under Folkets Herskab. Han blev forviist fra Ge f og hans Billede halshuggen. Her forekommer videre en hel Række af Klammerier, som begyndte 1734., og mældes derved tillige om Trembley's Anslag, at afsondre den øverste Stad, hvor de fornemmeste Borgere boe, fra den nedre, og paa nogen Maade at befæste den, hvorved han da deels lod Kanonerne føre bort fra den nedre Stads Volde, deels med Stempler giorde dem ubrugbare. Der gik Rye af Sagen. Borgerne grebe den 3die Julii til Vaaben, og trak

selv

ſelv op paa Vagt for Portene. Raadet maatte misbillig Trembley's Anſlag, men gierde det ſaa lemfældig, at Fol ket end da blev misfornøyet. Borgerne gik altſaa videre o aabenbar videre, end Lovene tillade. De forelagde Raade den Straf, ſom ſkulde paalægges Trembley og hans Med videre. De omringede Raadet i Gevær, og tvang det ti at underkaſte ſig deres Villie. Dette haarde Skrit misbilli ger dog Berenger ſelv. Tre Aar derefter, da Raadet vild hindre Folket at helligholde denne Seyers Høytid, greb mai paa begge Sider til Vaaben. Borgerne faldt Raadet an man fyrede vel fra begge Sider med liden Virkning, dog ble ve der nogle paa hver Side. Raadet havde, ſom B. ikk tydelig nok ſiger, Seyeren i Hænder. Folkets Anførere for ſtak ſig allerede, og vilde undflye over de tørre Stads-Gra ver; men Raadet ſelv lod ſine Folk adſprede ſig og nedlægg Vaaben, og den Franſke Reſident mæglede et Forlig, hvi Fordeel ganſke var paa Borgerſkabets Side. Borgerne myr dede endnu Dagen derpaa, med koldt Blod, et Par Perſo ner, ſom vare Raadet tilbøyelige, og en god Deel af Raade undvigede af Staden.

Halle. Pratique de quelques Gallicismes Proverbes & Métaphores, ou façons de parler figurées, en forme de Diſcours propres à faire connoitre le genie de la langue Françoiſe, on y a joint le cérémonial des Lettres, ou les formalites, que l'on doit obſerver en écrivant a differentes perſonnes, par Mr. *D. E. Choffin*, E. P. 1773. Hr. Choffin, den for nylig afdøde Lector i det Franzøſiſke Sprog ved Univerſitetet til Halle, har ved flere, ſtørre og mindre Skrifter nokſom beviiſt ſine ugemeene Indſigter i det Franſke Sprog, ſaa at hans Navn allerede maa opvække en meget gunſtig Fordom for nærværende Arbeyde. Dets første Afdeeling beſtaaer af 77 ſaa kaldte Exercices. I de første 46 ere under viſſe Materier, ſaaſom de la guerre, des Livres, de l'emprunt, des préſens, Gallicismer, Ordſprog og Metaphorer ſaa lykkelig anbragte, at deres ſande Brug og ægte Forſtand læt falder enhver i Øynene. De øvrige betræffe de rigtige og mangfoldige Betydninger af forſkiællige Ord, ſaaſom accommoder, beau, & belle, faire, mettre o. ſ. v. Den anden Afdeeling afhandler kortelig og dog for Hensigten til-

tilstrækkelig og tydelig Ceremoniellet i Breve. Man lover dem, der ville forskaffe sig en grundig Kundskab i det Franske Sprog megen Nytte af dette Skrift.

Berlin og Leipzig. Herrn A. von Hallers **Anfangsgründe der Physiologie des menschlichen Körpers. Fünfter Band**, übersetzt von J. S. Hallen 1772. 3 Alph. 9 Ark st. 8vo. Oversættelsen, siger man, bliver snarere slettere, end bedre, og er ofte ganske uforstaaelig, hvilket man beklager i Henseende til Værkets høye Værd, og de derpaa anvendte Bekostninger. Denne Deel indbefatter den Lære om Muskel-Bevægningen, om de fem Sandser, om Gemyts-Kræfterne, og om Søvnen. Saasnart der kommer an paa at samle Erfaringer, Bemærkninger og Forsøg, for at bevise physiologiske Læresætzer, eller at beskrive Deelenes Structur, og udvikle deres Mechanismus, saa er Hr. v. H. rig, nøyagtig, skarpsindig, dyb og grundig, og uden Modsigelse større, end alle sine Forgængere, saa vidt som de har afhandlet den hele Physiologie. I nærværende Deel ere i sær at ansee for Mesterstykker de Afhandlinger om Sandse-Lemmernes Structur og Mechanismus, da derimod de om Muskel-Bevægelsen ere i mange Stykker stridige, og de om Gemyts-Kræfterne mindre nøyagtige, fuldstændige og grundige.

Cassel. D. Georg Wilhelm Steins, **der Entbindungskunst Prof. Kurze Beschreibung eines neuen Geburtsstuhls und Bettes, samt der Anweisung zum Gebrauche derselben.** 1772. 3 Ark. i 4to med Kobbere. Her handles om Fødselsstoelenes Skadelighed ved forefaldende Legemer, og om et fornemme Fruentimmers sørgelige Dødsfald, som derved faldt af Stoelen, samt om de ubevægelige Stoeles Skadelighed i Almindelighed. Derpaa beskrives den nye Stoel, der læt kan gjøres til en halv og siden til en fuldkommen Seng, og derhos giver Hænder og Fødder den behørige Fasthed til at arbeyde. Hr. S. deeler derhos Fødselen af i 4 Tider, saa at Læningen derefter immermere hældes tilbage. Den første Lage afviger ikke fra den almindelige. Den anden giver Hr. S. efter Vandets Sprængning; den tredie, naar Hovedet allerede er nedsunket i Moderskeden; og den fierde kort for den fuldkomne Forløsning.

Frank-

Frankfurt am Mayn. Robert Woods Verſuc über des Original Genie des Homers aus dem Engl ſchen. 1773. 318 S. i 8v. Forfatteren havde kun uddee faa Exemplarer af dette ſit Skrift, og deriblandt et til e af Lærerne ved Univerſitetet i Göttingen, hvilken længe hø ſeet ſig om efter en habil Mand, ſom han ønſkede at betro dets Overſættelſe til. Denne har han og fundet i denne næ værende Overſættelſes ubekiendte Forfatter, hvilken man ti ſkriver et let og ædelt og behageligt Udtryk. Forſkiællig udenlandſke Udtryk, hvor man har gode brugbare tydſke Tal maader, ſynes Forfatteren med Flid at have beholdt i de Meening ogſaa derudi at ligne Originalen, ſom egentlig i forfatter i der daglige Omgangs Sprog blandt Venner af go Opdragelſe. Dog havde Forfatteren vel ikke haft nødig Stedet for Ritter-Zeiten at ſige unſere gothiſche Vor fahren zur Zeit der Chevalerie. Man kunde vel af Over ſætteren have ventet, ſkiønt ikke med Rette fordre kritiſk Anmærkninger og Forbedringer over adſkillige Forfatteren Sætzer.

Altenburg. M. *Fabii Quintiliani* Inſtitutionu Oratoriarum Libri XII ad uſum Scholarum accommoda ti, reciſis, qvæ minus neceſſaria viſa ſunt, & brevibu notis illuſtrati a *Carolo Rollin*, antiqvo Rectore Univer ſitatis Pariſienſis, regio Eloqventiæ Profeſſore nec non regiæ Inſcriptionum & numismatum Academiæ Socio emendatius editi, addita Lectionis Varietate a *Theophil Chriſtophoro Harles*. Tom. I. 458 S. Tom. II. 462 S. 8vo. Da Udgaverne af hele Quintilian ere alt for dyre fo endten at bruges i Skolerne eller til Akademiſke Forelæsnin ger, ſaa har man anſeet det for bedre, at kiende den ſtørſt Deel af en fortræffelig Autor, end ganſke at ſavne ham Man ønſker, at Lærere, i Stedet for de uſle rhetoriſke Com pendier, vilde give deres Diſcipler denne correcte og ſmukk Udgave i Hænder.

Berlin. Herrn Wilh. Falconer, der Arzneywiſ ſenſchaft Doctor zu Bath, Anmerkungen über Hrn Cadogan Schrift von der Gicht und der übrigen chro niſchen Krankheiten. Nach der zweyten engliſcher

Aus

Ausgabe überſetzt. 1773. 120 S. i 8vo. Cadogan har viſt nok giort mere Opſigt, end han vel fortiente, og meget var af ham alt for almindelig og ubeſtemt ſagt. Han maatte altſaa vel tilvende ſig Modſigelſer. Falconer har underkaſtet ham en ſkarp Prøvelſe, og man kan ikke nægte, at jo de fleſte af hans Indvendinger ere grundede. Men paa nogle Steder fremſkinner der dog noget meer, end blot Sandheds Kiærlighed.

Berlin og Haag. Rudimenta Pyretologiæ methodicæ, Auctore C. G. Selle, M. D. 1773. 10 Ark i 8vo. Hr. S. har tilforn udgivet et Prøveſkrift, hvor i den Lære om Feberne blev fortræffelig foredraget, og det blev da tillige mældet, at Forf. agtede at afhandle den med mere Udførlighed i et ſtørre Værk. Dette er nærværende Pyretologie, ſom ſkal overgaae alt hvad man har i dette Fag af Lægekunſten, endog hvad Sauvages og andre har leveret derover. Forfatteren har med en vidtløftig Læsning benyttet ſig af alt baade Ældre og Nyere, og bragt det i ſaadan Orden, ſaa at denne Bog kan henregnes til det lidet Antal af Skrifter, hvorved den practiſke Lægekunſt har vundet meget, og Febernes ſaa vel Theorie ſom Lægemaade er giort læt og fattelig. Bogen er og bequem til at holde Forelæsninger over.

Leipzig. Anfangsgründe der Mathematik, zum Gebrauche in Schulen, erſter Th., von M. Chriſtlieb Benedict Funk, der Rathsſchule zu St. Nicolai Cantoren und Collegen. 1773. 449 S. i 8vo. De indbefatte Arithmetik, Geometrie og Trigonometrie. I Ordenen har Hr. F. for den ſtørſte Deel fulgt de Käſtneriſke Anfangsgründe, hvilke han ellers har lagt til Grund ved ſin Underviisning, og har med dette Værks Forfattelſe haft til Øyemærke, at levere de Ubemidlede en Bog i Hænder for ringe Priis til at begynde med. Arithmetiken udgiør en langt betydeligere Deel, end Geometrien, for deres Skyld, ſom egentlig alene ville lære at regne.

Frankfurt og Leipzig. Nouvelle Méthode de l'Education par Mr. *Baſedow*, traduite de l'Allemand par Mr. *Huber*. 1772. 397 S. i 8vo. Denne Overſættelſe af den Baſedoviſke Methodenbuch er falden ſaa vel ud, ſom man

man immer kunde vente af Hr. Hubers bekiendte Kundſkab i begge Sprog, hans Flid og gode Smag. I Fortalen giver han nogen Efterretning om Hr. Baſedows Levnet, berører de Götziſke Anfald imod ham, roſer Hr. Gr. von Görtz Anmærkninger over Agathokrator, og fortæller tilſidſt Hr. Schlözers fiendtlige Angreb, hvorimod han ſætter Hr. Prof. Garves Menneſkekiærlige og ſatte Dom.

Hamburg. Frid. Conrad Lange, des Altonaiſchen Gymnaſiums Conrectors, Predigt von den Empfindungen würdiger Gäſte des Abendmahls JEſu, zum Druck befördert von J. H. V. Nölting, Prof. in Hamburg. 1773. At denne Prædiken er ikke nogen af de ſædvanlige, ſom man undertiden hører og læſer, og ſom allerede for 100 Aar ſiden ere holdte med de ſamme Ord, det er den ringeſte Roes, man kan give den. Den afhandlede Materie er betragtet fra en ſor Anvendelſen og Opbyggelſen ſaa frugtbar Side, og Foredraget er ſaa fatteligt, overtalende, ædel og utvungen, at man med Udgiveren tør forſikre, at Kienderes Dom, og alle de Læſeres Følelſer, ſom erkiende Religionen for deres dyrebareſte Skat, og Dyden for deres høyeſte Værdighed, ville beſtemme denne Prædikens Værd til Forfatterens Ære.

Altona. Gelehrte Erziehungs Inſtitute, ein Bedürfniß für nicht Studirende ſo gut als für Studirende: Eine Einladungsſchrift zu Anhörung einiger Reden, von Joh. Jac. Duſch. 1773. I denne velſkrevne Afhandling viſer Forfatteren, at unge Menneſker, ſom vel ikke ere beſtemte til den egentlige Studering, ligeſaa vel ſom andre maa beſøge vore vel indrettede Skoler, ikke for at lære de egentlige Videnſkaber, men for at erlange de ſmaa Kundſkaber, ſom de behøver, naar de engang ſom gode Menneſker og ſom gode Borgere ville fyldeſtgiøre alle deres Forbindtligheder. Diſſe Kundſkabers Nødvendighed, og det Beviis, at vore vel forſynede offentlige Skoler ere det bedſte Sted, hvor de kan erlanges, bliver ſaa vel og grundig udført, ſom Hr. D. pleyer at behandle enhver Materie, hvorom han ſkriver.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 22.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 2den Junii 1774.

Kiøbenhavn. Vor Frelseres JEsu Christi Levnets Historie fra hans Daab af indtil hans Himmelfart. Oversat af det Tydske. Anden Deel. 1773. 179 S. i 8vo, paa det typographiske Selskabs Bekostning. Man finder her foran denne Deel en liden Afhandling om de Underværker, som forekomme i den Evangeliske Historie. Det er en Anmærkning, som nok kan give nogen Forundring, at just de samme Tildragelser, som har bidraget det meeste til Christendommens Udbredelse og Stadfæstelse, ere just de samme, som nu omstunder giør den mistænkelig for mange. Forfatteren viser, hvad det er for Lærdomme, der egentlig behøver Underværker til deres Bekræftelse. Saasnart man antager, at GUd i det menneskelige Kiøns Bestyrelse har giort visse Foranstaltninger, som ikke ved den blotte Fornuft kan begranskes, hvilke han følgelig maa have bekiendtgiort ved en besynderlig Aabenbaring, saa kan man ikke forkaste Underværker, som unødvendige eller Forsynet uanstændige Handinger. Det kommer nu kun an paa, at man ikke antager for et Underværk, hvad som virkelig ikke er det. I Forfatterens Øyne har dog ikke denne Undersøgning saa stor Vanskelighed, som man ofte forestiller sig. Det er ikke nok til at holde en Handling for et Underværk, at man ikke kan begribe, forledes den kan være frembragt ved menneskelige Kræfter. Man maa tydelig indsee, at den virkelig overstiger menne-

ſkelige Kræfter. Her ſpørges da, førſt, om der gives saa danne Handlinger, ved hvilke man tydelig kan indſee, at d ere Virkninger af meer end menneſkelige Kræfter? dernæst om JEſu Handlinger har været af dette Slags? Det førſt har vel ingen Vanſkelighed. Skulde vel nogen kunne tvil om, at der jo udfordres meer end menneſkelig Kraft til at op vække en virkelig Død til Livet igien, til at give nogen, ſom er født blind, ved ſin blotte Berørelse ſit Syn igien, naar man kun er forviſſet om ſaadanne Handlingers hiſtoriſke Rig tighed? Det andet Spørsmaal kommer altſaa an paa d evangeliſke Hiſtoriers Troeværdighed. Men der maa ogſaa være noget at bemærke ved dens Character, der gior virkelig Underværker, hvorved han underſkiller ſig fra en Phantaſt og Bedrager. Denne Character bliver her ſaaledes ſkilderet at man ikke kan miskiende den i JEſu Perſon. „Den, der „ gior virkelige Underværker, ſkal aldrig lade Underværke „ være ſin Hovedforretning, eller at opvække Folkets For „ undring ſit Hoved-Øyemeed. Som et guddommelig „ Sendebud maa han have et viſt Ærende at udrette hos d „ da levende Mennesker. Til dette Ærendes Udrettelſe ſka „ alle hans Underværker, i Henſeende til Maaden, Antal „ let, Anledningen og Stedet, hvor de ſkeer, og Tilſkuer „ ne, i hvis Paaſyn han forretter dem, have den nøyeſt „ Henſigt. Han gior ſlet ingen Underværker der, hvor in „ tet uden en frugtesløs Forundring er at vente. Han for „ retter lutter ſaadanne Underværker, ſom ere værdige fo „ et guddommeligt Sendebud, ſom kan ret bedømmes endo „ af Enfoldige, ſom, i Stedet for at beſkæftige deres Nys „ gierrighed, eller at opfylde Phantaſien med ſælſomme Bil „ leder, oplyſer Forſtanden, rører Hiertet, ophøyer Sindet „ og ſætter Guds Almagt og Godhed i et klart ſkinnende Lys „ Han forretter dem vel ikke hemmelig, dog uden den Lyſt til a „ viſe ſig, ſom er ſaa almindelig hos dem, ſom alene søge „ Tilſkuernes Biefald og ikke deres Gavn. Han søger ikk „ Anledningerne til ſine Underværker; Han udvælger derti „ ſaadanne Steder, hvor der kan ventes meeſt Godt deraf „ deres Antal beſtemmes, alt efter ſom Tilſkuerne hver Gan „ behøve dem, og ey efter de Nysgierriges daarlige Forlan „ gende. Tilſkuerne søger han ikke forud at indtage. D „ Sandhed elſkende foretrækker han for de Nysgierrige, o

„ agte

„ agter dem alene værdige til at være Vidner, endog til „ hans hemmeligere Gierninger. Hvor Hensigten af hans „ Sendelse kan opnaaes uden Underværker (om saa endog „ hans berømmelige Rygte, som en Underværksmand, skulde „ tabe derved) der opofrer han gierne dette Navn for en stør„ re Nytte. Han skal aldrig bane sig Veyen til de Lættroen„ des Hierter, ved at udsprede et fordeelagtigt Rygte om sig „ og sine Underværker. Meget snarere tilbyder han selv de „ forstandige Tilskuere alle Hiælpemidler til at kunne under„ søge alle hans Handlinger, og giør Vanskelighederne ved „ denne Undersøgning lættere at overvinde.“ Det forstaaer sig vel selv, at Forfatteren maatte laane Trækkene til dette Skilderie af de evangeliske Historier om JEsu Levnets-Bedrifter, men man kan derfor ikke nægte deres Rigtighed saa vel i Almindelighed, som i Anvendelsen paa ham selv. En vis Modestie og viis Moderation er den Egenskab, som overalt udmærker sig derudi, og denne er vist nok ikke endten Phantasters eller Bedrageres Kiendemærke. Forfatteren har sagt S. VI.: „ At en Lærer, som intet videre havde at sige, end „ at man skulde bestitte sig paa Dyden, at den fører til Lyk„ salighed, at der er en Gud til o. s. v., skulde ikke behøve „ at giøre Underværker for at blive troet.“ Dette Sted har givet Recensenten af allgemeine deutsche Bibliothek i Tillægget til de 12 første Bind Anledning til en Anmærkning, hvorover Forfatteren her videre erklærer sig i denne Fortale, og har vist, at det kommer an paa Maaden, paa hvilken nogen fremsætter Dydens Lærdomme og dens Følger, endten saaledes, som de af blot naturlige Grunde kan kiendes, eller saaledes, som de henhøre med til en vis Aabenbarings-Plan. I sidste Fald tilstaaer han gierne, at Sædelæren, for at virke desto stærkere paa Gemyttet, kunde og maatte understøttes ved Underværker, naar den nemlig fremsættes med saadanne Bestemmelser og Bevægnings-Grunde, som ikke ellers skulde blive antagne blot paa et Menneskes Forsikring, som ingen guddommelig Fuldmagt havde at fremvise. „ Sokrates „ (siger han) behøvede ingen Underværker til at stadfæste det, „ som han sagde, og saaledes som han sagde det; men Frel„ seren og hans Apostle maatte med Underværker bekræfte „ meget af det, som de sagde, og saaledes som de sagde det.“ I øvrigt har han ved den Leylighed foredraget læseværdige og

vigtige Tanker. I Beſynderlighed har han ret ſmuk foreſtillet de evangeliſke Underværkers Indflydelſe paa den evangeliſke Sædelære. —— At komme til Skriftet i ſig ſelv, da indbefatter nærværende Anden Deel den tredie og fierde Bog af JEſu Levnets Hiſtorie efter Forfatterens Inddeeling. Den tredie Bog gaaer indtil Johannes den Døberes Henrettelſe og begynder i det første Kapitel med Fortællingen om de 12 Apoſtlers Beſkikkelſe. Forfatteren har først viist, af hvad Aarſag JEſu Mirakler ey hidindtil havde virket ſaa almindelig en Opſigt, ſom man ellers formedelſt deres Storhed og Guddommelighed kunde have ventet af dem. Det er iblandt andre en vigtig Anmærkning, Forfatteren har giort S. 3: „For Folket i Almindelighed agtedes Fortællinger om en Mand, ſom paa en forunderlig Maade helbredede alle Slags Sygdomme, ey juſt paa den Tid ſaa meget intereſſerende. For de Syge var den Efterretning vigtigere end for de Sunde. Havde man derimod kundet fortalt, at denne Perſon ſamlede et Tilhæng af bevæbnede Folk, at han allerede havde giort ſtor Fremgang, og var i Begreb med at befrie Judæa fra det Romerſke Herredømme, og man da havde lagt til, at man ogſaa havde ſeet ham giøre Underværker, ſaa ſkulde dette have opvakt en mere almindelig Opmærkſomhed. Et eeneſte Underværk ſkulde under ſaadanne Omſtændigheder have giort langt ſtørre Indtryk end ſom nu mange kunde giøre.“ I det Forfatteren opregner de 12 Apoſtlers Navne, har han tillige ſkildret deres Characteer, ſaa vel enhvers i ſær, ſom over Hovedet. Deres Udvægelſe er at anſee ſom en Grundvold til den Plan, ſom JEſus havde giort ſig, og de ſelv foreſtilles ſom de begvemmeſte Redſkaber til at befordre hans Henſigter. End ikke Judas ſelv bliver undtagen derfra. JEſu Forhold imod dem i Henſeende til den Underviisning, han gav dem, er fortræffelig foreſtillet i ſin ſtore Viisdom. „Saa viiſelig (hedder det) ſom JEſus handlede derudi, at han endnu ikke blottede for dem de rædſomme Tildragelſer, ſom foreſtod dem, ligeſaa viſelig afholdte han ſig ogſaa fra alt, hvad ſom i mindſte Maade kunde have vedligeholdt deres Haab om et jordiſk Rige.“ Iligemaade opregnes og beſkrives ogſaa her de øvrige Perſoner, ſom hørte til JEſu Sælſkab. Til Slutning forekommer Igientagelſen af hans

Bierg-

Bierg-Prædiken, ſom Lucas har optegnet den. I det andet Kapitel vil man med ſtørſte Fornøyelſe læſe Fortælningerne om Høvedsmanden i Kapernaum, Enkens Søn af Nain, Johannes Sendebud til JEſum, hans Indbydelſe til Maaltid i Phariſæerens Simons Huus og den der foregaaende mærkværdige Tildragelſe med den bodfærdige Synderinde. Hvor har Forfatteren overalt fortræffelig afſkildret den guddommelige Viisdom i JEſu Forhold, ey at tale om det klare Lys, hvor i han tillige har ſat de evangeliſke Fortællinger. Et Stykke om det unge Menneſkes Opvækkelſe fra de Døde. „Alt dette ſkeer paa ſaa læt og utvungen en Maade, „ at det tydelig viſer ſig, at hans Underværk langt fra har „ ikke ſigtet ſaa meget til at opvække Folkets Forundring, „ ſom til at troſte Moderen. Af de omkringſtaaendes Bie„ fald drager han ikke ringeſte Fordeel, og giver meget min„ dre Agt derpaa, end paa Moderens Henrykkelſe. Denne „ Gierning maatte giøre overmaade ſtærk Indtryk hos en„ hver, ſom ſaae og hørte den, og ſætte Begrebet om hans „ guddommelige Sendelſe i det klareſte Lys. Grændſerne „ imellem det Naturlige og Overnaturlige vare i denne Hand„ ling ſaa ſtærk udmærkede, at det faldt enhver i Øynene, „ hvor det eene ſlap og det andet begyndte. Lige til det Øye„ blik, da JEſus ſagde, ſtaae op! gik alting i denne Til„ dragelſe ſin naturlige Gang, alting var ſaa ſædvanligt, „ ſaa hverdags, ſom det nogenſinde kunde være. Af et „ Lykketref føyer det ſig ſaa, at JEſus juſt paa ſamme Tid „ kommer til Nains Port, da det unge Menneſke bæres ud; „ Synet af den ſørgende Moder opvækker hans Medlidenhed; „ og denne driver ham til at anvende ſin overnaturlige Magt „ til hendes Troſt. Forſtandige Tilſkuere ved dette Under„ værk maa have indſeet, hvorledes diſſe Omſtændigheder „ ganſke naturlig mødte ſammen, og JEſu Handling maatte „ da ſaa meget mere beundres, jo mere den ved diſſe Om„ ſtændigheder blev ham ligeſom aftvungen. Det Overna„ turliges Foreening med det naturlige uſøgte og moraliſke „ Gode, udgiør egentlig det guddommelige i denne Hand„ ling.“ I JEſu Tale til Folket om Johannes viſes i Beſynderlighed, hvorledes JEſus har ført dem lige til Pynten af den Sandhed, at han ſelv var den ſande Meſſias, uden dog ſelv at erklære ſig directe derover. Det tredie Kapitel

handler om adskillige JEsu Lignelser. Man veed, hvad for vigtige og smukke Reflexioner man har giort og i Almindelighed kan giøre sig over JEsu Læremaade ved Lignelser. Deriblandt fortiener og denne Forfatterens Betragtning Bifald og Opmærksomhed. „Foruden dette, at det var den sædvanlige Læremaade, havde JEsus endnu en særdeles Grund til at vælge den frem for enhver anden. Visse ham egne Lærdomme, i sær de, som angik det guddommelige Riges sande Beskaffenhed (μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν) hvis Prøvelse udfordrede et frit Sandhed elskende Hierte, og som, i deres nøgne Gestalt, skulde kun alt for meget have opbragt Fordomme og Lidenskaberne, bekom ved denne Fordrags Maade, ligesom et Dække over sig, under hvilket de bleve skiulte for deres raae og forvendte Smag, der ikke kunde fordrage noget, som var ligefrem moralsk. Dette Dække hindrede alligevel ikke, at jo Forstandige og Saadanne, som ikke vare af Fordomme indtagne derimod, kunde fatte deres sande Meening. Han vidste vel, det vilde være forgiæves, at søge endog ved den største Tydelighed i Foredraget, at underviise dem, som i Forveyen havde besluttet intet at antage, som stod deres Partie-Geist eller deres jordiske Hensigter i Veyen, og at derimod et Sandhed søgende Gemyt ved Hielp af en sund Fornuft lættelig opdagede Sandheden endog under Dækket af en Lignelse eller Fabel, eller dersom det ikke selv kan opdage den, lader sig gierne underrette derom af den, der kan udfinde den. Dette er Grunden, hvorfor JEsus ofte med Flid ikke forklarede sine Lignelser, og ikke uden i private Samtaler med sine Discipler tilføyede det Nødvendige til deres Forklaring." De Lignelser her handles om, ere Sædemanden, Sæden og Høsten, den i Ageren skiulte Skat, den søgte Perle, Fiskeren. Derpaa følger hans Moders og Paarørendes Besøgelse, hvorved han bliver opholdt i sit Foredrag. Endelig hans anden Besøgelse i Nazareth, hvor han ikke kan udrette meer, end den første Gang, han var der. Man kalder det den anden Besøgelse, som fortælles Matth. XIII. 53-58. og Marc. VI. 1-16. Det skal altsaa være en anden og den første, som fortælles Luc. IV. 14. 30. Vist nok ere Omstændighederne saadanne, at man skal ikke saa let kunne modsige, hvorfore de ikke kunde holdes for tvende

de Besøgelser til forskiællig Tid. Men der er maaskee ogsaa det, som kunde opvække Formodning om, at alle 3 Evangelister fortæller een og samme og ikkun een Tildragelse. Først er det besynderligt nok, at der just til tvende forskiællige Tider de samme Ord skulde falde paa begge Sider, endskiøndt denne Identitet paa andre Steder, hvor man og vil finde adskildte Tildragelser, er mere mærkelig og kan give mere Mistanke for Tildragelsens Eenhed. Dernæst kan ogsaa dette give nogen Betænkning, at Christus anden Gang skulde have vovet sig til Nazareth, hvor han første Gang var bleven saa slet modtagen. Hvi skulde han, som vidste alt forud, vilde have nok et Beviis paa, at en Prophet er ingensteds foragtet uden i sit eget Fæderneland? Forfatteren har ved hans anden Besøgelse giort den Anmærkning: „JEsus „ vilde der ikke giøre flere Undergiærninger, end de faa, de allere„ de havde seet. De skulde dog ikkuns have seet paa det „ Nye og Sælsomme i dem, og lade det beroe ved en frug„ teslos Beundring. Alene at fornøye Folkes Phantasie, „ saa dybt nedlod JEsus sig ikke; de vare ey heller i den „ Sinds Forfatning, som udfordredes, for at kunne røres „ af det store og guddommelige i hans Handlinger.“ Skulde det da ikke synes rimeligt, at den samme Grund, han kunde have i sin Forudvidenhed til ey at giøre flere og større Mirakler for dem, den samme maatte have giældt hos ham saa meget, at han ey skulde forgiæves anden Gang ligesom have vovet det andet Forsøg i den Bye, hvor han tilforn var bleven saa ilde medhandlet, og hvor han vidste, at han anden Gang ikke vilde udrette mere. Fremdeles kan det vel og give nogen Forundring, at de tvende Evangelister skulde have fortiet saa vigtig en Tildragelse, som den første Besøgelse Lucas fortæller, naar den virkelig var nogen anden og forskiællig Tildragelse. Os tykkes de Omstændigheder, hvormed den fortælles, ere for vigtige for at kunne ganske have undgaaet deres Opmærksomhed. Men vi tilstaae gierne, at disse Grunde kan kun give nogen Betænkning, som de dog vel ikke ere nok til at bevise. Kun dette kan og tør vi sige, at om alle 3 Evangelisters Fortælling sigter kun paa een Tildragelse, saa maa man forestille sig, at Lucas i der han taler om JEsu Tilbagekomst til Galilæa efter hans Fristelse (hvilken de andre tvende ogsaa melder om Marc. I. 14. Math. IV. 12.)

har med det ſelv ſamme erindret ſig Tildragelſen i Nazareth og da fortalt den med ſine Omſtændigheder, ligeſom ved g ven Leylighed. I ſaa Fald kan Luc. IV. 16. ſaaledes overſæ ſættes: Han er ogſaa (engang) kommen til Nazareth hvor han var opdragen o. ſ. v. Naar man forudſætter at de evangeliſke Hiſtorier ere ikke chronologiſke Hiſtorier eller at deres Forfattere i det mindſte ikke ſaa nøye har bund ſig til Chronologien i Tildragelſernes Fortælling, ſaa ſeer ikke for nærværende Tid nogen Urimelighed i denne vor Hy potheſe, at Lucas ved given Leylighed har fortalt en Ti dragelſe, ſom er gaaet for ſig til en anden Tid. Vel ka man indvende derimod, at han ved den Beſøgelſe, Marcu og Matthæus taler om, ſkal dog have giort nogle ſaa M rakler, ſom har beſtaaet i Syges Helbredelſer, men har de imod ikke giort noget Mirakel ved den Beſøgelſe Lucas tale om. Dertil ſvare vi, at Lucas har kun ikke talt derom ligeſom Marcus og Matthæus ikke har meldt om een og a den Omſtændighed, ſom Lucas fortæller derved. Naar Jn vaanerne i Nazareth hos Lucas opfordrer ham til at gior de ſamme, ſaadanne og ſaa ſtore Mirakler, ſom de havd hørt, han ſkulde have giort i Capernaum, ſaa følger dere ſlet ikke dette, at han i Egnen der omkring eller i Byen ſel ſlet ikke ſkulde have helbredet nogle Syge. Han kan har giort det, men de har ikke agtet det nok eller værdiget d den tilbørlige Opmærkſomhed, og har derfore forlangt fler og ſtørre Mirakler af ham. Antager man to adſkildte B ſøgelſer, ſaa ſeer man dog, at Syges Helbredelſer ande Gang vare ikke nok for dem til at troe paa ham, og det ſan me kan gielde, naar man antager kun een Beſøgelſe. Me med alt dette tør vi ikke udgive vor Hypotheſe for n gen Deciſion. Vi har kun erindret, hvad der kan tænkes me og imod, ſaavidt vor Eftertanke har ſtrækket ſig, og over lade gierne Sagen til andres endelige Dom. I det fierd Kapitel forekommer en omſtændelig Fortælling og Betragt ning over Johannis den Døberes Henrettelſe, og han Characteer i Levnet og Lærdom. — Den fierde Bog hand ler i fire Kapitler: 1) Om de Fortrædeligheder, der mødt ham i at forſvare ſin guddommelige Anſeelſe, hans Undvi gelſe efter Johannis Død til eenlige Steder, om Stor mens Stilling, de tvende Beſattes Helbredelſe og Tildragelſe

mel

med Svinehiorden, Jairs Døttres Opvækkelse fra de Døde, den blodsottige Qvindes, to Blindes og en Stums Helbredelse, og Pharisæernes Dom om hans Underkraft: 2) om de 12 Apostlers Udsendelse, Herodis Opmærksomhed over JEsu Handlinger, de femtusinde Mænds Bespisning, og hans Aabenbarelse paa Havet: 3) om Følgerne af 5000 Mænds underfulde Bespisning: 4) om hans Tvistighed med Pharisæerne, Undervisning om det Reene og Ureene, Tildragelsen med den cananæiske Qvinde, de 4000 Mænds Bespisning. —— Stormens Stilling (S. 92.) kalder Forfatteren et af de faa Underværker, i hvilke JEsus føyede sig efter Folkets Tilbøyelighed til det Store og Forunderlige. Ved Historien om de tvende besatte anføres som mærkværdigt Josephs den Jødiske Historieskrivers Vidnesbyrd om, at der virkelig til den Tid har været saadanne dæmoniske Folk til. Han anseer det selv ikke for noget saa saare vigtigt Spørsmaal, endten man skal holde denne Sygdom for en Virkning af naturlig Aarsag, eller for en virkelig Dæmons Indflydelse, saasom Underværket ved ingen af Deelene taber noget i sin Storhed og Beundringsværdighed. Forfatterens Reflexion over denne Materie er mærkværdig nok: „S. 96. Ved det „ vilde og græsselige, som disse Folks udvortes Udseende og „ Opførsel medførte, blev den Meening, at de virkelig be„ herskedes af Dæmoner, saa sandsynlig, at endogsaa de, „ som holde deres Tilstand for blot Raserie, aldeles ikke kan „ dadle de Hellige Forfattere, fordi de i at berette saadanne „ Historier, fuldkommen retter sig efter de Tiders Meening. „ Der gives Meeninger, som ere saa nøye indflettede med en „ Nations eller en Tidsalders Tænkemaade, at de ere uad„ skillelige derfra, og en Historieskriver skulde staae Fare „ for at blive udraabt for upaalidelig, dersom han ey rettede „ sig efter disse almindelig antagne Begreb. Det vilde være læt at anføre endog af de beste Skribenters slige Exempler, „ hvor de fortælle visse Begivenheder saaledes som de efter „ antagne National-Begreb har tildraget sig. Og jeg „ veed ey, om ikke dette er den beste Maade, som en Histo„ rieskriver kan vælge, der blot vil fortælle Tildragelserne, „ og det saaledes, som de hos en vis Nation ere blevne an„ seete. Der er stor Forskiæl imellem at angive ved Syg„ domme og deslige de naturlige Aarsager; hvilket tilkommer

„ Lægen eller Naturforskeren, og blot at fortælle Tilfældene
„ derved saaledes som man almindelig foreſtillede ſig dem,
„ hvilket paaligger Hiſtorieſkriveren. Joſephus og enhver
„ anden Forfatter paa den Tid ſkulde ey anderledes have
„ beſkrevet ſaadanne Tildragelſer.“ Naar Chriſtus ſiger
om Jairs Dotter, at hun er ikke død, hun ſover kun,
giøres derved neden under Texten den uden Tvil rigtige An-
mærkning, at en Bedrager ſnarere ſkulde have ſagt: Hun
ſover ikke, hun er død. Det er en ſmuk og rigtig An-
mærkning Forfatteren har giort S. 123. over JEſu Tale til
Apoſtlerne, da han udſendte dem: „I denne Tale fremſkin-
„ ner mange Spor af Viisdom. Et eeneſte af dem kan jeg
„ ikke undlade at anmærke. JEſus kiendte ſine Apoſtlers
„ Uformuenhed, hvor lidet de endnu vare i Stand til ved
„ deres eget frie Foredrag at føre Evangelii Sag og forſva-
„ re alle dets Lærdomme. Han indſkrænkede derfor den
„ Lære, de ſkulde udbrede, til en eeneſte Sandhed, nemlig
„ Efterretningen om Meſſiæ Ankomſt, og den dermed for-
„ bundne Opfordring til Bøed og Bedring; for Reſten
„ ſkulde deres Gierninger tale for dem. Han ſagde dem ik-
„ ke, hvorledes de ſkulde forekomme diſſe eller hine Indven-
„ dinger o. ſ. v. Han forbrede ikke andet af dem, end hvad
„ man fordrede af et Bud, ſom ſkal bringe en vis beſtemt
„ Efterretning, uden for Reſten ſelv at lægge noget dertil
„ eller tage noget derfra; ingen udførlige Taler, ingen Tvi-
„ ſtigheder med de Jødiſke Lærde; i ſligt ſkulde de ey indlade
„ ſig, men ved Gierninger beviſe deres Sendelſes Ypper-
„ lighed.“ I det tredie Kapitel finder man en fortræffelig
Forklaring over JEſu Tale Joh. VI. 22-71. Det er en vig-
tig Anmærkning S. 147.: „Spørger man, hvorfor JEſus
„ betiente ſig af en Maade at udtrykke ſig paa, ſom de ſaa
„ aldeles ikke forſtode, ſaa kan ſvares, at det ofte kan være
„ tienligt at ſige noget, og dog ikke alt, nemlig naar
„ Sagen er for vigtig til ganſke at forties, og tillige for
„ høy til fuldkommen at forklares, eller naar det alene er
„ om at tilkiendegive dens Virkelighed, og ikke om dens
„ fuldkomne Oplysning at giøre. — S. 150. Hvorledes
„ ſkulde de vel have optaget det, om han reent ud havde
„ ſagt til dem, at han vel var deres Meſſias, men at han
„ maatte lide og døe, og at man af hans Død ſkulde kunne

„ dra-

„ drage de ſtørſte Fordeele." I det fierde Kapitel har Fortællingen om den Kananæiſke Qvinde og Anmærkningerne over den Stummes og Døves Helbredelſe ſærdeles behaget os, men vi maa overlade dem med det øvrige til Læſeren.

Halle, Anton Friderich Büſchings Magazin für die neue Hiſtorie und Geographie, ſiebenter Theil. 1773. De fleſte Artikler af denne Deel betræffe Rußland. Den første Artikel under denne Rubrik er Beſlutning af Overſættelſen af Hr. Rytſchkows, Orenburgiſchen Topographie, hvilken Hr. Mag. Chriſtian Henrich Haſe, til Stadt-Sulza har giort af det Ruſſiſke. Begyndelſen deraf ſtaaer i den 5te, og Fortſættelſen i den 6te Deel af Magazinet. Man har formedelſt dens Vidtløftighed ikke kundet levere den paa een Gang. Deraf har Boghandler Hartknoch til Riga taget Anledning til at lade trykke en af Hr. Secretair Rodden forfærdiget Overſættelſe af dette Værk, hvortil han har laant Chartet over det Orenburgiſke Gouvernement af dette Magazins 5te Deel. Man vil forſikkre, at Magazinets Beſiddere gierne kan undvære denne Roddeniſke Overſættelſe, der og ikke er uden Feyl, og langt fra ſaa godt Tydſk, ſom den Haſiſke. Paa denne Sidſte har Hr. Collegie-Raad Müller lagt ſtor Roes, og tillige forbedret adſkillige Feyl ved det første Stykke deraf. Hr. M. Haſe har ført ſig diſſe Forbedringer til Nytte, og indrykket dem med iblandt ſine egne Forbedringer over begge de første Stykker, hvilke man finder i denne 7de Deel S. 186. f. Beſchreibung einer Reiſe von St. Petersburg nach der Moldau und zurück über Kiew und Moskau, hviken blev tiltrødet den 28de May 1770., og fuldendt den 16de Februar. 1772. Den er vel kun kort og dens Skrivemaade ſkiødeslos, men den indbefatter dog ſaa mange mærkværdige Efterretninger om de Ruſſiſke Armeer, ſom ligge til Feldts imod Tyrkerne, om Beleyringen af Bender, om Peſten i Rusland, Moldau og Polen, om det afſkyelige Oprør af Pøbelen til Moſkau i Aaret 1771., hvori den retſkaffene Erkebiſp Ambroſius jammerlig blev myrdet, og tillige ſaa mange geographiſke Anmærkninger, at den er meget læſeværdig. 3) Schreiben des Feldmarſchalls Grafen von Münnich an den Für-

Fürsten von Lobkowitz den 25de Septbr. 1739. Samme er ganske forhutlet i den tydske Oversættelse af de Mannsteiniske Efterretninger om Rusland, men er her aftrykt efter en tilforladelig Copie af den tydske Original. 4) Schreiben Kaisers Peter des dritten an den Geheimenrath von Mirbach betreffend das Kayserl. Vorhaben den Herzog Georg Ludevig von Holstein, zum Herzog von Curland und Semigallen zu machen. En mærkværdig Anecdote. 5) Schreiben der Kaiserin Cathrina der Zweyten an den Rußiſchen Senat von 4 Junii. 1763. 6) Beytrag zur Geſchichte des Zaren, Boris Godunow. Denne Zars Levnet har Hr. Collegie-Raad Müller beſkrevet saa udførlig i det 5te Bind af hans Sammlung rußiſcher Geſchichte, saa man skulde troe, at denne Afhandling, ikke kunde modtage nogen flere Tillæg, og dog har Hr. B. kundet levere saadanne af 3 Hiælpemidler, som Hr. M. hverken har kiendt eller haft i Hænde. Det første er Tectanders Beskrivelse over en Romerſk Keyserlig Gesandts Reyse giennem Rusland til Persien, i denne Zars Tid. Det andet er en meget rar Relation om Hertug Johannis den Yngres Russiske Reyse, som er trykt 1603. til Hamburg og 1604. til Magdeburg, og saasom den egentlig hører til Zar Boris Historie, saa er den heel indrykket i denne Artikel. Hr. M. meener, at Rigsarchivet til Moscau skulde kunne skaffe meget til Oplysning i denne Zars Historie, og det er noget han nu selv bedre maa vide. da han har dette Archiv under Hænder. Forfatteren haaber ikke meget deraf, saasom det i det 16de Aarhundrede blev forbrændt af Polakkerne. Man finder noget mærkværdigt derom i nøstfølgende Artikel: 7) Archiv-Nachrichten von alten Unterhandlungen, welche Zwiſchen dem Rußiſchen und Däniſchen Hofe von 1554. bis 1677. gepflogen worden. De ere ægte og tilforladelige, og Læsere, som ere Kiendere af Historien, ville finde dem særdeles vigtige og brugbare til de nordiske Rigers Historie. I Besynderlighed lægge de fuldstændigen for Øyne de mange Aars Grændse-Stridigheder, som ere førte imellem Rusland og Dannemark angaaende Lapland, hvorom man finder kun lidet i trykte Bøger. For end mere at opiyse samme, har Hr. B. tilføyet en hidindtil utrykt mærkværdig Efterretning om Lapland, hvis Forfatter er

Si-

Simon von Saligen. Man seer af disse hidindtil utrykte Efterretninger, at i det 16de og 17de Aarhundre har gamle Europæiske Konger, saasom her de Danske, ikke taget i Betænkning at give de Russiske Zarer Titel af Keysere. Desto mere maa man forundre sig over, at man i vore Tider ved nogle Hoffer har giort sig saa lang Betænkning derover. Iblandt disse Archiv-Efterretninger forekomme og nogle, som kan være behagelige for de Personer der alene læse til Fornøyelse. For Ex. om det kunstige Uhr, som Kong **Christian III.** 1558. sendte den Russiske Zar **Iwan Basiliewitsch** til Foræring, hvilket tillige viiste Planeternes Op- og Nedgang. Samme blev i Begyndelsen modtoget, men 3 Dage derefter givet Gesandten tilbage med den Erklæring, at Kongens Venskab var Storfyrsten kiær, men Foræringen kunde ikke nytte ham, som en christelig Keyser, der troede paa Gud, og havde intet at giøre med Planeter og Tegn. 8) **Rangverordnung Peters I.** af Aar 1722. som endnu gielder, undtagen, at nogle Betientere har siden en høyere Rang. 9) **Landrolle des Herzogthums Liefland vom Jahr 1765. oder Verzeichniß der zu diesem Herzogthum gehörigen publiqven und privat Güther, derselben Größe und Besitzer.** En saaban Landrolle er endnu aldrig bleven trykt, men tiener meget til en nøye og rigtig geographisk Kundskab om Landet. 10) **Landrolle des Herzogthums Esthland vom Jahr 1765.** er ligesaa betydelig, som den Foregaaende. 11) **Des Hrn. Cap. Nik. Rytschkow Tagebuch über seine Reise in die Kirgiskaisakische Steppe im Jahr 1771. aus der Russischen 1772. gedrukten Ausgabe, übersetzt von M.** Christian Henrich Hase. En ganske nye og mærkværdig Russisk Bog. Forfatterens Anmærkninger gaaer vel fornemmelig ud paa Naturhistorien, som var Øyemærket af hans Reyse, men det var ham og anbefalet at opsøge mærkværdige Steder og Egne. De Wolgiske Kalmukker havde taget Flugten af det Russiske Gebeet, og gik tilbage til deres gamle Fæderneland. Man søgte ved udsendte Tropper at afskiære dem Veyen, og Hr. **Rytschkow** tog denne Leylighed i Agt for nøyere at lære kiende den Kirgiskaisakiske Steppe. Russernes Tog var ulykkelig, Kalmukkerne undkom, uden at blive hentede ind. Hunger plagede Tropperne paa den forskiælligste Maade.

Der-

Deraf kom Sygdomme, og man maatte vende tilbage igien for at redde det øvrige Folk. De Tørgøt, saa kaldtes denne Kalmukkiske Hovedstamme, har siden 1696. beboet den Astracanske Steppe imellem Astracan og Saratov under det Russiske Overherskab. I Aaret 1771. gik de bort derfra og droge igiennem det Orenburgiske Gouvernement, og den Kirgiskaisakiske Steppe til deres Fæderneland Dsungorien, som ligger imellem bemældte Steppe, Siberien, China og det lille Barbarie, og er af Russerne bleven kaldet saaledes, fordi de Oelöt, den fornemmeste Stamme af den heele Kalmukkiske Nation, har tilforn haft Khaner af Slægten Dsungor eller Dsougar. Dette Land har iværet ubeboet siden 1757., da de Oelöt af Sineserne ere blevne deels udrydede, deels fordrevne. At de Torgöt have forladt det Russiske Gebiet, skal iblandt andre Aarsager fornemmelig have været denne, fordi en Lama (Præst) der har vidst at skaffe sig en Dalai Lama's (Ypperste Præst) Anseelse, har i Gudernes Navn formanet dem til at vende tilbage til deres Fæderneland, for der igien at oprette deres forrige Stat. Men det er og rimeligt, at de 1757. af Dsungorien fordrevne Oelöt; af hvilke nogle tusende Familier flygtede ind i det Russiske District, og bleve for den største Deel sendte til deres Landsmænd de Törgöt ved Wolga, har ey alene selv ønsket at komme tilbage til deres Fæderneland, men og har søgt at overtale de Törgöt dertil. Af disse sidste ere mange tusende blevne døbte af Russerne, og forsendte til Stawropol, hvorhen man og har bragt dem af de Oelöt, som efter deres Flugt for Sineserne lode sig bevæge til at antage Daaben. Det er ikke urimeligt, at de hedenske Kalmukker ugierne har seet denne deres Nations Formindskelse. Men hvad Aarsagen end har været, saa har deres Bortreyse opvakt en stor og urolig Bevægelse i disse Egne. De mange Slags Folk i det Orenburgiske Gouvernement ere ved Kalmukkernes Flugt blevne foranledigede til uroelige Tanker og Bevægelser. Den Handel, hvilken de Bucharer, Kaschkarer, Turkomanner og Chivaner, som med deres Caravaner drage midt igiennem de Kirgiskaisakiske Horder, drive med Russiske Undersaatter, geraadede i Stikken, saa længe dette Kalmukkiske Tog varede, saasom enhver forstak sig af Frygt for disse Flygtlinger. Det Russiske Hof tabte derved men allermeest i Kalmukkerne selv,

som

ſom har udgiort henved 120000 Hoveder, hvoriblandt har været 30000 Krigsfolk. De vare meget nyttige for det Ruſſiſke Rige formedelſt den ſtærke Fæ-Avling, ſom de dreve, da de bragte til Aſtrakan, og andre Steder ved Wolga, Koer, Faar, Læder, i ſær gode Faare Pelſer og andre nyttige Ting, hvorfor de toge Korn, Meel, Kobber, Kiedeler, Jern, Knive, Riis, Tøyer og Perſiſke Vahre tilbage. Deres Flugt har og foraarſaget Rusland ſtore Bekoſtninger. Tvende ſtærke Corps af Tropper bleve ſkikkede efter dem. Det eene gik ud fra Oroskaja Krepost og ved dette var Hr. Rytſchkow, det andet gik fra den Siberiſke Linie til det Altaiſke Bierg. Men ingen af dem har kundet hente de Flygtlinge ind, og man maatte, ſom ſagt er, vende tilbage med uforrettet Sag og et betydeligt Forliis, ſom Hunger og Marchens Beſværlighed foraarſagede. Det andet og tredie Affnit af denne 7de Deel betræffe Tydſkland og Engeland, hvis Indhold overlades til Læſeren.

Petersburg. Wirkliche Bewerkſtellung der im General-Plan der Keiſerlichen Erziehungshauſes verſprochenen Stiftung einer Witwencaſſe, eines Lombards, und einer Verwahrungsbank, für das ganze Publicum. Aus dem Ruſſiſchen überſetzt. 1773. 52 S. i 4to. Det af Keyſerinde Catharine II. til Moſchau ſtiftede Opdragelſes-Huus, er berømt, ſom en for Rusland ſærdeles vigtig Anſtalt. Den Enke-Caſſe, ſom nu ved ſamme er oprettet for enhver i det Ruſſiſke Rige, beſtaaer af 4 Claſſer, hvori Mænd fra 25 til 60 Aar bliver optagne. Den første forſkaffer Enker en aarlig Penſion af 100; den anden af 75; den tredie af 50, og den fierde af 25 Rubler. Men dens Indſkud i een af diſſe Claſſer bliver een for alle Gange erlagt, og beløber ſig for en Mand af 25 Aar til 240 Rubler, og for ethvert af følgende Leve-Aar til 4 Rubler mere. I den anden Claſſe ſætter en Mand paa 25 Aar 180 Rubler og for ethvert følgende Aar 3 Rubler meer. I den 3die Claſſe ſætter en Mand paa 25 Aar 120 Rubler, og for hvert Aar nogen er ældre 2 Rubler meer. Endelig i den fierde Claſſe indſætter en Mand paa 25 Aar 60 Rubler, og for ethvert høyere Aar en Rubel meer. Dør Konen for Manden, ſaa bekommer denne ſit Indſkud igien, kun at den

fier-

fierde Deel deraf bliver fradraget og kommer Enke-Cassen ti
Fordeel. Hvis Manden allerede i det første Aar efter Ind
trædelsen ved Døden afgaaer, saa bekommer Enken det heel
Indskud tilbage og ingen Pension, men om han endogsaa
døer i Begyndelsen af det andet Aar, saa faaer Enken Pen
sionen og beholder den saa længe hun lever, om hun endogsaa
gifter sig igien, hvilket er noget usædvanligt ved denne Classe
Overlever Konen sin Mand kun 1 eller 2 Aar, saa vil Casser
bevise mod dem hvad Godhed den formaaer. En Mand der
er 30 Aar ældre end hans Kone, kan ikke blive antagen
Er han mere end 5 Aar ældre, end hun, saa maa han for
uden Indskuddet give et for hvert Aar stigende Tilskud, som
i første Classe for det 6te Aar beløber sig til 4 Rubler, for
det 7de til 8 Rubler og opstiger i lige Forhold. Man kan
og indsætte for en anden gift Kone og for en Enke. Man kan
og ved et todobbelt, tredobbelt, firedobbelt, femdobbelt Ind
skud forskaffe en Kone en i lige høy Grad fordoblet Pension
men ingen høyere. Lombarden laaner paa 3, 6, 9 til 12
Maaneder (men heller ikke længere) 10 til 1000 Rubler mod
Underpant og ved Pengenes Udbetaling afdrager strax 6 pro
Cent som i Rusland er den lovmæssige Rente. Til den saa kaldte
Forvarings-Bank kan man betroe sine Penge paa en vis
bestemt, og paa en uvis Tid. I første Fald bekommer man
Rente, og Capitalen tilbage efter 6 Maaneders Forvarsel.
I sidste Fald kan man faae Pengene tilbage naar man vil,
og giver for Forvaringen en Copeck af Rublen. De Sedde
ler, som Banken udstiller, skal være ligesaa gode og brugbare,
som bare Penge. Oversættelsen af Skriftet er af den samme
Forfatter, som har oversat Schtscherbatowo Russische
Geschichte, men skal ikke være det tydske Sprog mægtig nok.

London. An Essay upon Education. By James Wadham Whitchurch. B. A. 1772. 220 S. i 8vo. Man har i dette Værk ikke bemærket noget nyt, og ofte er det Bekiendte foredraget med en kiedsommelig Vidtløftighed. I mange Stykker tænker Forfatteren som Rousseau.

Berlin. D. Leon. Elias Hirschels medicinische Nebenstunden. 1772. 197 S. i 8vo, handler fornemmelig om de Sygdommes Lægemaade, som i forrige Aars Høst, Vinter og Foraar, har grasseret til Berlin. Man ønsker

No. 23.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 9de Junii 1774.

Kiøbenhavn. Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Münzkenntniß, Oekonomie und Sprache, durch Johann Henrich Schlegel, Profeſſ. und Königl. Däniſchen Hiſtoriograph. Mit Kupfern. Erſt. Band. Viertes Stück. 1773. 178 S. st. 8vo. Man kunde lætte forestille ſig, at det Kongel. Danſke Landhuusholdnings Sælſkabs Stiftelſe ikke vilde blive forglemt i en Samling af Skrifter, ſom, foruden Hiſtorie, Mynt og Sprog, ogſaa har den Danſke Oekonomie til Øyemaal. En Hiſtorie om ſammes Stiftelſe, Fremgang og Udretninger indtager her allerede den første Plads i nærværende fierde Stykke af denne Samling, hvis Artikler ere følgende: I) Nachricht von der Königl. Dän. Landhaushaltungs-Geſellſchaft und ihren Preismedaillen. S. 1-42. Man ſeer her S. 7. at der allerede 1761. har været tænkt paa ſaadan en Stiftelſe her i Dannemark. Den Sal. Grøve Bernſtorf, underretet om det Sælſkabs blomſtrende Tilſtand, ſom var oprettet til London til Kunſters, Manufacturers og Handelens Fremvext, lod ſig ved Hr. Etats-Raad Hybner meddeele en omſtændelig Beretning om ſammes Beſkaffenhed, hvorpaa blev udkaſtet en Plan til en ligedan Stiftelſe for Dannemark, og paa allernaadigſt Befaling til ſammes Fuldførelſe blev underſkrevet af Sal. Kong Freder. V. til Fredensborg den 15de Novbr. 1765. „Men (hedder det) den Høyſalige Konges

„ Død kom der imellem, og hans Ønſkers Opfyldelſe blev
„ forbevaret vor nu regierende allernaadigſte Konge; og det
„ hvilket er det roesværdigſte og fordeelagtigſte ved ſaadanne
„ Indretninger, ikke ved noget fra Thronen udgangen For
„ ſkrift, men ved en naadig Stadfæſtelſe paa det, ſom pa
„ triotiſke Underſaatter havde giort af eaen Drift for Fæder
„ nelandet.“ Hr. Capit. Chriſtian Friedrich von Hirſch
nach har Æren for den til Sælſkabets Stiftelſe givne førſte
Anledning i Aaret 1767. ved Opmuntring til nogle ſine Ven
ner om at træde ſammen i Sælſkab og ved udſatte Belønnin
ger, at oplive deres Medborgeres Flid. Sælſkabets førſte
Begyndere vare da, foruden forbemældte Hr. Hirſchnach,
Hr. Secretair Theiſte, ſiden Amtmand i Norge, Hr. Juſti
ce-Raad Otto Friderich Müller, Hrr. Profeſſorer Done
og Riisbrigh, Hr. Etats-Raad og Borgemeſter Valeur,
Hr. Agent Holk, de Hrr. Kammer-Raader Reindorf og
Engmann, og Notarius Schmidt. I Aaret 1767. ud
gav Sælſkabet ſin Plan under følgende Titel; Grundregler
for det Danſke patriotiſke Præmie-Sælſkab, oprettet
til Kiøbenhavn. 1768. Efter denne Plan ſkulde Sælſka
bet beſtaae af fire Claſſer, hvis Opmærkſomhed ſkulde være
henrettet paa følgende Hoved-Poſter: 1) at befordre en ſtærk
Befolkning i de Danſke Stater: 2) paa Vahrers Opelſkning:
3) Sammes Forædling ved Manufacturerne: 4) Handelen
med begge Slags baade raa og forarbeidede Vahrer. En
hver af diſſe Claſſer ſkulde have ſin Forſtander, og efter Om
ſtændighedernes Beſkaffenhed holde beſynderlige Sammenkom
ſter. Hver Fierding-Aar ſkulde vælges en nye Præſes og ham
tilforordnes en Vice-Præſident og Sekretair. Men ſaa lidet
et Tal af Lemmer var endnu ikke nok for at opbringe de til
ſtrækkelige Præmier. Mod Enden af Aaret 1768. beløb
Sælſkabets Lemmer ſig endnu kun til 24 Perſoner. Hen ved
den Tid blev Hr. Chriſtian Marfelt, nu tillige Juſtice-
Raad, Committeret og Secretair i Commerce-Collegium,
udvalgt til Sælſkabets Secretair. Han havde kort tilforn
fuldendt ſine 7 Aars økonomiſke Reyſer i Frankerige, Stor
britannien og til de Danſke Eylande i Amerika, hvor han til
ſit Fædernelands Nytte havde anſtillet mange Jagttagelſer
over Agerdyrkningen, Handelen og Manufacturerne. Han
forfattede da, med da værende Medlemmers Raad og Biſtand,

en

en udførligere Plan for det Danske Landhusholdnings Sælskab, til Landmandens, Kunstnerens og Kiøbmandens Opmuntring. Samme blev trykt i Begyndelsen af Aaret 1769., og ved Grøven af Bernstorf overleveret Hans Kongelige Majestæt paa Høystsammes Fødsels-Dag den 29de Jan. Samme Dag erkiender Sælskabet for sin egentlige Stiftelses Dag, som den og angives for i Sælskabets Indsegl og paa dets Priis-Medailler. Hans Majestæt bærede da Sælskabet med Titel af Kongelig. og erklærede sig for dets Protector. Det fik allernaadigste Tilladelse at bruge Kongens eget Navn-Træt tilligemed det Danske og Norske Vaaben i sit Segl. Kongen gav Sælskabet en Capital af 3000 Rdlr. til en bestandig og sikker Fond, og desuden 200 Rdlr. aarlig, som et Tilskud til dets betydelige Udgifter. Efter et Aars Forløb blev det indrømmet et Værelse paa det Kongel. Palais til sine Forsamlinger. Det fik og Bevilling paa en fuldkommen Post-Frihed for sine Breve med den ridende og agende Post, og da samme, for at forebygge Misbrug, blev tilbagekaldet den 2den Junii 1771., erholdte det aarlig 200 Rdlr. af den Kongelige Casse til Erstatning derfor. Denne Kongel. Gavmildhed og Protection har ikke giort lidet til Sælskabets Fremvæxt og Befordring. Allerede i April 1769., den tredie Maaned efter dets anden og høytideligste Indretning, beløb Tallet af dets Medlemmer sig til 110., og i Begyndelsen af 1770. til 212, foruden tre corresponderende Medlemmer. Medlemmerne ere afdeelte i tre Classer: Ordentlige, som betale til Sælskabets Fond i aarlig Afgift 10 Rdlr.: Overordentlige, som frivilligen har forpligtet sig til 20 Rdlrs. Afgift: Correspondérende, som af Erkiendtlighed for meddeelte Efterninger eller anden med Sælskabet udviist Tieneste, erklæres for dets Medlemmer uden nogen Forbindtlighed til at erlægge den aarlige Afgift. Listen for Aaret 1771. indbefatter 240 overordentlige og ordentlige, og 69 correspondérende, og for 1772., 231 ordentlige og overordentlige, og 84 correspondérende Medlemmer. Hvad andet end den Danske Nations Patriotismus har givet Sælskabet saa anseelig en Tilvæxt?

„ Der Dänischen Nation gebührt der Ruhm eines
„ sehr thätigen Eifers fürs allgemeine Beste. Es
„ darf nur eine gemeinnützige Einrichtung bekannt
„ gemacht, nur ein Anlaß zur Wohlthätigkeit gege-

„ den werden, ſo finden ſich Wohlthäter im Menge;
„ oft ſolche, die auf immer verborgen bleiben, oft
„ ſolche die ein anſehnliches zur Verſorgung ihrer
„ Mitbenmenſchen entrichten, ohne ſelbſt begütert zu
„ ſeyn. Dieß zeigen verſchiedene ſeit wenig Jahren
„ gleichſam von ſelbſt entſtandene Stiftungen in Ko-
„ penhagen, die ſich blos durch fortdaurende Mild-
„ thätigkeit von Hohen und Geringern erhalten."
Til Vice-Præſidenter for Sælſkabet bleve i Aaret 1769. valgte Hr. Etats-Raad Morten Hübner, og Hr. Jens Bing Dons, da værende Profeſſor i Lovkyndigheden ved Kiøbenhavns Univerſitet. Hr. Agent Hans Holk har ſiedſe fra Begyndelſen af været Sælſkabets Caſſerer. Efter Planen ſkulde Sælſkabet have en Præſes af høy Rang og udmærkede Fortieneſter. Valget faldt den 11te Januar. 1770. paa Hans Høygræv. Excell. Hr. Johan Hartvig Ernſt von Bernſtorph, ſom første Gang indfandt ſig i Sælſkabets Forſamling den 25de Januar. 1770. Sælſkabets Indſtydelſe til det almindelige Bedſte viſer ſig deels ved Belønninger, ſom tilkiendes dem, der grundig beſvare de Priis-Spørsmaale, de fremſætter, ſaa vel ſom og dem, der ved Gierningen udmærke ſig i Huusholdningen, Handelen og Kunſterne, deels ogſaa ved egne almeennyttige Foretagender og Bekiendtgiørelſer. Den større og mindre Medaille i Guld og Sølv, ſom Sælſkabet har ladet præge til ſine Priſer, findes her beſkrevne og tillige foreſtillede i Kobber. Sælſkabets Forſamlinger ſkeer een Gang om Ugen hele Vinteren igiennem, og om Sommeren een Gang hver Maaned. Desuden holder Sælſkabet 4 Qvartal-Forſamlinger, ſom vare længere, ſaaſom de ere beſtemte til at afgiøre dets vigtigſte Forretninger. Til Priis-Opgavernes Forfattelſe og Bedømmelſe betiener det ſig af viſſe beſynderlige Commisſionairer, hvortil vælges ſaadanne Medlemmer, ſom ere meeſt kyndige i Tingene. Priis-Materierne ere altid afdeelte i lige mange theoretiſke og practiſke. — De hidindtil forhvervede Priſer eller Belønninger for theoretiſke Materier ere følgende: 1) Hr. Chriſtian Sommerfeld i Aaret 1771. for en Afhandling over det Aggerhuſiſke Stifts Producter. 2) Hr. Mechanikus Herman Ludolf Bardewyck for en ligedan Afhandling over Grævſkaberne Oldenborg og Delmenhorſt. 3) Hr. Juſtice-Raad

Mar-

Marfeld i Aaret 1771. for en udførlig Efterretning om fee de Vahres Behandling i Irland og om den Hamborgiſke Kiød-Røgning. 4) Hr. Johan Arent Dyſſel, Præſt til Sandbye i Lolland, for ſin Afhandling om Teglbrænderier, ſom blev trykt til Omdeeling paa Sælſkabets Bekoſtning. 5) Hr. Ole Næve, i Aaret 1772., for ſin Afhandling om de Norſke Saltvands Fiſkerier. 6) Hr. Lybecker, i ſamme Aar, for ſin Afhandling om den Danſke Sildefangſt. 7) Hr. Eiler Hagerup, for en Afhandling over Fiſkerierne, ſom er trykt 1771. paa Forfatterens Bekoſtning. 8) Hr. Premier-Lieutenant Heyde for ſine Afhandlinger, i ſær over Fiſkerierne, har erholdet en overordentlig Præmie af Sælſkabet. 9) Hr. Johan Lindenhan til Hadersleb for en Afhandling over Forhindringer for Hvalfiſkefangſten og Midler til dens Befordring. 10) Hr. Sommerfeld og Næve 1772. for Afhandlinger om at føre de mange i Norge endnu udyrkede Egne i Brug. 11) Hr. Lauritz Muus, Præſt til Haudrup i Sielland, Hr. Juſtice-Raad Marfeld og Hr. Lybecker 1772. for deres Afhandlinger over de høye Korn-Priſer. 12) Hr. Biering, Hr. Lybecker, og Hr. Henrich Hanſen, Boſſemager i Wiborg 1772., for deres Afhandlinger over de mindre Danſke Stæders Aftagelſe. 13) Hr. Jp Oluſſen Weiſe, Signetſtikker, Skrift- og Stempel-Støber i Kiøbenhavn 1772., for en Afhandling over Tegnekunſtens Udbredelſe i de mindre Stæder. —— Ved de practiſke Priis-Materier forſtaaer Sælſkabet ikke Skrifter, men Handlinger, ſom ſigte til Landets Bedſte, og ſom efter et vis Forſkrift i en beſtemt Tid maa være fuldbragte og med behørige Beviis ſtadfæſtede. For ſaadanne Handlinger ere hidindtil forhvervede følgende Priſer: 1) Peter Lundberg, Smed i Kiøbenhavn, første Priis for Sukkerbiler, ſom i Godhed kan ſættes i Ligning med de Engelſke, til de Veſtindiſke Coloniers Brug, og Raadvads-Fabrik i Jægersborg Dyrehauge. 2) Mechanikus Bardewyck i Oldenborg for en Karres Opfindelſe til Gade-Broernes mueligſte Forſkaaning. 3) Eyendoms-Bønderne i Landsbyen Raabylille paa Møen 1772., 100 Rdlr., for det ſkadelige Fælles-Skabs frivillige Ophævelſe, og Lars Hanſen, ſom var den, der først lagde Haand paa Værket, desuden en Sølv-Medaille. Diſſe Bønders Beſtræbelſe var ſaa meget deſto mere roesværdig, da de ſelv ſatte Alting i Værk

uden nogen Landmaalers Hielp, og til deels forſatte deres Gaarder fra Landsbyen ud paa de dem anviſte Marker. Til ſaadan Affondring ſigter og den overordentlige Priis, ſom Hans Majeſtæt 1772. ved Landhuusholdnings-Sælſkabet har ladet udſætte, nemlig en paa 100, og en paa 50 Rdlr., for de tvende bedſte Anviisninger, hvorledes en ſaadan Bondegaard, med afgiærdede Marker, fra 50 til 100 Tdr. Udſæd, paa det fordeelagtigſte kan drives. 4) Hr. Lieutenant **Wildenradt**, paa Wellingegaard i Colding-Amt, 1770. Priis paa 100 Rdlr. for et levende Giærdes Plantning paa 1300 Favne, og tvende Selveyer-Bønder til **Hiarup** i Coldings Amt den anden og tredie Priis paa 50 og 25 Rdlr., ligeledes for Indhegning med levende Giærder. 5) Til Friſkolerne for fattige Børn i Kiøbenhavn tvende Priſer 1772., for **Hør**- og **Uld**-Spind. 6) Hr. **Hans Moll** i Bergen 1772. for Ølls Udførſel til de Veſtindiſke Colonier. — Foruden diſſe beſtemte Priſer for viſſe beſtemte theoretiſke eller practiſke Materier, har Sælſkabet og belønnet overordentlige Tilfælde med overordentlige Præmier, for Ex.: 1) En Fyhnſk Bonde, ved Navn **Jørgen Jørgensen**, der i en Ildebrand havde været mere betænkt paa, at redde ſin ſyge Naboe, end ſin egen Gaard og Formue, er af Sælſkabet bleven beſkiænket med et Sølv-forgyldt Begger, paa hvis Laag, var udſtukket en Krands af Egeblade, ſom det hos Romerne brugelige Æreſtegn for en Borgers Frelſe. Paa Beggeret ſelv, ſom var fyldt med Danſke Kroner, ſtod følgende Opſkrift: **Det Kongelige Danſke Landhuusholdnings Sælſkab giver dette med Indlagde til Jørgen Jørgensen, Bonde til Flemløſe i Fyhn, fordi han reddede ſin ſyge Naboe af Sengen, da hans egen Gaard ſtod i Brand, den 29de Januar. 1770.** 2) **Jørgen Chriſtensen**, Bonde i Kaarſeberg i Fyhn, for ſin udviſte beſynderlige Hurtighed og Flid med at have ſat ſin Gaard i bedſte Stand, er 1771. af Sælſkabet bleven beſkiænket med den ſtore Sølv-Medaille, foruden et Sølv-Begger med en Opſkrift, ſom tilkiendegav hans Fortieneſter. Sælſkabet ſendte ham og til Foræring et Exemplar af den Danſke Overſættelſe af **Bomare's** Natur-Lexicon, optog ham blandt ſine correſponderende Medlemmer, og lod bekiendtgiøre i de offentlige Tidender Atteſterne om hans Flid og derfor erholdte Belønninger. 3) **Jørgen Pederſen** til

Pey-

Peyrup i Aſſens Amt i Fyhn 1772., den ſtore Sølv-Medaille, ligeledes for ſin udmærkede Flid. 4) Niels Juſteſen Eyder, paa Øen Hitterøe i Stiftet i Tronhiem, en Leylænding, for ſin næſten utroelige Flid, fik 1772. Sælſkabets mindre Guld-Medaille og en Sølv-Pokal. 4) Hr. Menz Kynning, Præſt til Winger i Provſtiet Ober-Rommerige og Sollør i Aggershuus-Stift, ſom af egne Midler havde udſat adſkillige Priſer for Bønderne i ſit Sogn, for at opmuntre dem til den forſømte Agerdyrknings bedre Drift, og nye Jorders Optagelſe, og for Børn, der havde giort først Fremgang i Læsning og Haand-Arbeyder, blev derfor af Sælſkabet optaget til Correſponderende Medlem, fik Frihed at foreſlaae Sælſkabet en Priis-Opgave, ſom i Beſynderighed ſkulde ſigte paa Indvaanerne af hans Kirke-Sogn, og blev desuden bæret med Sælſkabets ſtørre Sølv-Medaille, hvilken han igien anvendte til ſine Sognefolks Bedſte og udſatte til Priis for dem, der gav den bedſte Anviisning, hvorledes Huusfolk i Norge kunde optage nye Stykker Land, og forbedre deres Agerdyrkning, uden derover at geraade i Forrædelighed med Eyerne, eller i Uſikkerhed i Henſeende til Benyttelſen deraf. 5) Hr. Johann Iverſen Bruun, Raadmand i Fridericia, er bleven bæret med Sælſkabets mindre Guld-Medaille for ſin Beſtræbelſe til Tobaks-Avlingens Beordring og bedre Drift. 6) Mahler Anders Bergius, bæret med Sælſkabets ſtørre Sølv-Medaille, for at have opfunden den til ſmukke Stykkers Vedligeholdelſe ſaa nyttige Kunſt, at overdrage Malerier med Olie-Farver af et gammelt paa et nyt. —— Iblandt Sælſkabets egne Bemøyelſer for at ſpre og udbrede almeennyttige Opdagelſer, anmældes i Beſynderlighed følgende: 1) De paa Hr. Juſtice-Raad Marcelds og Hr. Bergraad Blichfeldts Bornholmſke Reyſe anſendte Bekoſtninger, for at underſøge i ſær den Bornholmſke Steenkuls Beſkaffenhed. 2) Sælſkabets Beſtræbelſer for at pfinde og indføre nye og forbedrede Plouge. 3) Priſers Udſættelſe for dem, ſom efter Hr. Paſtor Thunes Forſkrift anſtillede videre Forſøg over Qvægſygens Inoculation, og derover meddeelte den fuldſtændigſte Beſkrivelſe. Tvende Afhandlinger over denne Materie ere af Sælſkabet bleven belønnede, den eene af Hr. Secretair Fridrich Arzt, og den anden af Candidat Henrich Uſſing. 4) Bekiendtgiørelſen af

Hr. Provſt Jens Kroghs lykkelige Inoculation af Børne-Kopperne i Aarene 1761. og 1762., paa 562 Perſoner, hvor iblandt kun 4 ere døde. 5) Bekiendtgiørelſen ved offentlig Tryk af Hr. Troyels Afhandling om Kartoffel-Avlingen og dens Nytte. — „ Ich hoffe (ſiger Forfatteren til Slutning) „ nicht allein Auswärtigen ſondern auch Einheimiſchen damit „ einen angenehmen Dienſt geleiſtet zu haben, daß ſie hier „ zertrente Nachrichten geſammelt finden, und das wichtigſte, „ was den Urſprung, die Verfaſſung, und die Beſchäftigungen dieſer patriotiſchen Geſellſchaft betrift, in der Kürze „ überſehen." — Vi haabe, dette Skelet, af denne omſtændelige Efterretning, ey at ſkulle miſhage dem af vore Læſere, ſom endten ikke beſidde diſſe Samlinger, eller og i kort Begreb ønſker at overſee Sælſkabets hele Forfatning fra dets Oprindelſe i dets videre Fremgang og Beſkæftelſer, da det desuagtet ikke ſkulde fortryde dem ved Leylighed at betragte Skeletet hos Forfatteren ſelv, ſom det der ſeer ud med Kiød og Seener. — II) Kong Chriſtian den Fierdes Reyſe omkring de Norſke Kyſter indtil den Ruſſiſke Grændſe den 17de April til 13de Julii 1599., beſkreven ved Jonas Cariſius, Kongel. Secretair. — König Chriſtian des Vierten Reiſe ꝛc. I en foregaaende Indledning har Forfatteren foreſtiliet et tredobbelt Øyemærke af denne Reyſe. Det første var, at beſee ſit Kongerige Norge, endogſaa i de meeſt fraliggende Provintzer, og ey alene at udforſke Situationen, men og Indvaanernes Tilſtand, Næring og Handel. Det andet var, efter egen Indſigt at faſtſætte dette Riges rette Grændſer imod Sverrig og Rusland, ſaaſom den Svenſke Kong Carl IX. (thi XI. er her tvende Gange feyltrykt) var ſiden Freden med Rusland 1595. betænkt paa vidt at udvide ſine Grændſer paa denne Kant, tilegne ſig et betydeligt Stykke af Norge, og ſkaffe ſig Underſaatter og Havne ved Nordhavet. Diſſe Absigter havde Kong Chriſtian IV. opdaget i Aaret 1597. Den Svenſke Konges Paaſtaaenhed i denne Sag var og Aarſagen til den i Aarene 1611.-1613. paafulgte Krig. Med Rusland var der og Strid om Grændſerne, da det ganſke Ruſſiſke Lapland ſkal fra ældgammel Tid have hørt til Norge, og det ſkal, efter Forfatterens Foregivende, have været Kong Chriſtian IV. Agt, i det mindſte for en Deel igien at erſtatte de gamle

Grænd-

Grændſer, og han formoder, at han paa denne Reyſe har ſat et Grændſeſkiæl paa Øen Hellignæs i Egnen af Kola. Hans Reyſe gik og et godt Stykke paa hin Side Vardøehuus i de Havne, ſom nu regnes til det Ruſſiſke Gebeet. Hans tredie Øyemærke var at forſikre ſig Herſkabet paa Nordhavet, og ey at tillade fremmede Skibe, ſom ikke vare forſynede med hans Pas, nogen Fiſkerie og Handel paa de Norſke Kyſter, og ey engang Farten paa Archangel. Det var derfor Kongen paa denne Reyſe førte med ſig 8te vel bemandede Skibe, hvilken Flode han ſelv commanderede under Titel af General-Capitain, hvilke optoge alle de Engelſke og Hollandſke Skibe, ſom man traf i diſſe Farvande, og ikke vare forſynede med Danſk Pas, eller foreviſte nogen urigtig. Dette gav Anledning til den Misforſtand med Dronning Eliſabeth, ſom endelig blev bilagt ved Congreſſen til Bremen 1602. Af Reyſe-Beſkrivelſen har Forfatteren haft 3 hiſt og her fra hinanden afvigende Copier, hvilke han har ſammenlignet og forbedret den eene med den anden. Originalen formodes ey mere at være til. I den ældſte af diſſe Copier bliver Jonas Cariſius nævnet ſom Forfatter, hvis Familie 1659. er bleven ophøyet i Adelſtanden og blomſtrer endnu. Nogle ſlette Tegninger, ſom fandtes i den eene af diſſe Copier, har Forfatteren ey anſeet for betydelige nok for at lade dem følge hermed denne Aftryk, ſaaſom man i nyere Bøger har langt bedre Afbildninger, nemlig af Rensdyr og Laplandſke Klædedragter. Reyſe-Beſkrivelſen ſelv indbefatter en Deel Bemærkninger over Situationen, Beſkaffenheden og Natur-Hiſtorien af Norge, i ſær Finmarken, og over det Bergenſke Contors da værende Tilſtand, og kan ogſaa tiene til at udfylde og rette de ſaa vel ufuldſtændige ſom for en Deel feylagtige hiſtoriſke Efterretninger om denne Kongens Reyſe. Paa denne Reyſe har Kongen med ſit Amiral-Skib Victor, hvorpaa han i Beſkrivelſen overalt nævnes Capitain, nogle Gange været i ſtor Fare. (Beſlutningen følger.)

Berlin. Expoſe des droits de ſa Majeſte le Roi de Pruſſe, ſur le duché de Pomerellie, et ſur pluſieurs autres diſtricts du Royaume de Pologne avec les pieces juſtificatives. 1772. 2 Ark. Expoſitio Jurium ſacræ Majeſtatis Regis Boruſſiæ in Ducatum Pomerelliæ &

complures alios tractus Regni Poloniæ, cum Documenti 6 Ark. Ausführung der Rechte Sr. Majestät vo Preussen auf das Herzogthum Pomerellen, und au verschiedene andere Landschaften des Königsreich Pohlen. Mit Beweis Urkunden. 7 Ark. Forfatt ren af Skriftet er en stor Kiender af den diplomatiske H storie. Skriftet er først forfattet i det Franske Sprog o siden deraf oversat paa Latin og Tydsk. Endog uden Her sigt paa dets egentlige Øyemærke er det at anse som et vig tigt Bidrag til den diplomatiske Historie. Pomerellie hedder det Land imellem Weixelen, Netze, Østersøen og de Brandenburgiske Pommern. Iblandt de Stater, som er opkomne af det mægtige Vendiske Rige imellem Elven o Weixelen, var denne den anseeligste, som indbefattede det n værende Pommern, Pomerellen, Neumark og Ukermark Det tilforladelige og uafbrudte Slægtregister af Hertugern af Pommern begynder fra Svantibor I. som døde 1107 og iblandt hvis 4 Sønner der har været tvende, som ha stiftet Hoved Linier. Wratislaw I. stiftede den Hertuger nes Linie af Pommern, Slavien og Cassuben, der havd deres Residentz, snart til Stetin, snart paa andre Steder Den uddøde 1637. med Bogislav XIV. og deres Land fulde formedelst et Arve-Fordrag til Churhuset Brandenburg Bogislav I. stiftede Hertugernes Linie af Pomerellen, hvil ke besadde det Land imellem Grabo, Weixel og Netze, eller det egentlig saa kaldte Pommern, og havde Staden Dantzig til deres Residentz. Da denne Linie allerede 1295. gik ud mandlige Arvinger, skulde Pomerellen naturligviis have fal det til Hertugerne af førstbemældte Stettiniske Linie, mer de bleve ved den Pohlske Hertugs Primislav II. Kunstgrel og overveyende Magt udelukte derfra. Denne Hertug vat og mere elsket af den Wendiske Adel i Pomerellen, og ved den Leylighed antog han Titel af Konge i Pohlen. Hans Efterfølgere paa Thronen bleve vel en Tid lang i Besiddelse af Pomerellen, hvilken de dog efter 1306. tabte igien deels ved Marggrøverne af Brandenburg, deels ved de tydske Ordener. Hine, som endten siden eller og for det Slavi ske Lands Forbindelse med det tydske Rige, af Keyseren vare forordnede til Lehnsherrer af Hertugerne af Sla vien og Pommern, og af disse bleve og erkiendte derfor, fordrede efter Mestwins II. Død, Pomerellen som et vacant

og dem hiemfolden Lehn, men kunde først efter 1306. komme til Besiddelse af den største Deel deraf, Dantzig undtagen, og overlode samme 1311. til den tydske Orden for 10000 Mark Sølv, saa at de alene beholdte det Land imellem Floderne Luba og Grabow, hvori laae, Lauenburg, Bütow, Stolpe og Slave. Ordenen maatte afstaae Pomerellen tilligemed Titelen til Pohlen, hvilket i sær skeede 1343. og 1436. og endelig maatte den 1466. overlade til Pohlen den heele vestlige Deel af Preussen, eller der siden saa kaldte Pohlsk Preussen. Hvad som hidindtil kortelig er sagt, kan beviises af troeværdige Historieskrivere og Uhrskrifter, som og her ere blevne anførte. At ovenmældte Mestwins II. sidste Hertug af Pomerellen, næste Fættere og Side-Forvandtere har været Hertugerne Bogislav og Otto, af hvilke hiin residerede til Stettin og denne til Wolgast, bliver beviist af en gammel Stam-Tavle, som grunder sig paa Mestwin II. Tilstaaelse, paa mange Uhrskrifters Vidnesbyrd, og paa de Pommerske Historieskriveres eenstemmige Udsagn. De havde altsaa baade efter Naturens Orden og efter den indførte Lehnsfølge skuldet succedere, og udelukke alle andre Prætendentere saavel af Qvindelinien, som Hertugerne af Pohlen, som dem, der byggede deres Ret paa andre Grunde, og Mestwin II. erkiendte og stadfæstede selv deres Ret ved en offentlig Tractat af 1264., hvori han kaldte Barnim, Hertugen af Stetin sin Blodsforvandte (Consangvineum.) Stænderne af Pomerellen vare og saaledes overbeviiste om de Stettinske Hertugers Arve-Ret, at forskiellige af dem, i sær Abbediet Oliva, Carnowitz og Buckow, endnu i Mestwins levende Live og med hans Samtykke lode deres Privilegier og Besiddelser stadfæste ved Hertugerne af Stettin, og i Documenterne kaldte disse Hertugen Mestwin deres Fætter (cognatum.) Alle disse Rettigheder uagtede bleve dog Hertugerne af Stettin ved Hertugerne af Pohlen fortrængte fra Mestwins Efterladenskaber. Om det endskiøndt var sandt, at det Pommerelliske Ridderskab havde udvalgt den Pohlske Hertug Primislav II til deres tilkommende Landsherre, og Mestwin II. af Svaghed havde seet igiennem Fingre dermed, som de Pommerske Historieskrivere fortalle, saa om endog Mestwin II. havde udnævnt bemældte Pohlske Hertug til sin Efterfølger som Dlugoß paastaaer; saa kunde

Pohlen

Pohlen dog ikke deraf udlede nogen Ret til Pomerellen, ſom kunde giøre nogen Afbræk i de Stettinſke Hertugers Ret, der grundede ſig paa Blodsforvandtſkab og Fordrag, og var altſaa ældere og ſtærkere, og i den erkiendte Oberlehnsherlighed, ſom tilhørte Margræverne af Brandenburg. En Pohlſk Konges Oberlehnsherſkab over Pomerellen er ubeviislig, og ſæt endog det kunde beviſes, ſaa kunde det dog ikke udelukke Hertugerne af Stettin fra deres Fetteres og Sideforvandtes Arvefølge. Paa Freds-ſlutningen imellem Pohlen og den Tydſke Orden af 1466., kan Pohlen ikke beraabe ſig, ſaaſom den tydſke Orden ikke kunde afſtaae den nogen ſtørre Ret, end den ſelv havde paa en gyldig Maade. Hertugerne af Stettin, ſom vare de retmæſſige Efterfølgere af de Pomerelliſke Hertuger, kunde ikke udføre deres Ret til dette Arvegods, men maatte ſøge ved blotte Proteſtationer at bevare den. De bragte imidlertid ved enhver Leylighed ſaa meget af Pomerellen til ſig ſom var dem mueligt, og begyndte paa nye beſtandig at betiene ſig af den Titel af Hertuger til Pommern. De har aldrig giort nogen formelig Afſtaaelſe paa Pomerellen, og overbragt deres Rettigheder til deres Efterfølgere Churfyrſterne af Brandenburg. Altſaa er Kongen af Preuſſen, ſom Churfyrſt af Brandenburg og Hertug af Pommern, beføyet til, paa beleylig Tid at giøre den Ret gyldig, ſom hans Forfædre, Hertugerne af Pommern, fra gammel Tid af har haft til Pomerellen. Vel have de gamle Margræver følgt dette Land, og den Ret, de ſom Margræver af Brandenburg har haft dertil, til den tydſke Orden, men de har hverken kundet eller vildet ſælge de Rettigheder, ſom deres Efterfølgere længe herefter har forhvervet ved Arv efter Hertugerne af Pommern, og ſom ere langt ſtærkere, end de gamle Margrævers Prætenſioner. Men kan og giøre meget vigtige Indvendinger imod dette Salgs Gyldighed eller vedvarende Forbindtlighed, og diſſe blive her anførte. Kongen fordrer altſaa Pomerellen tilbage af tvende lige vigtige Rets-Grunde, nemlig af Arvefølgens Ret, og af Oberlehnherſkabs Ret. Det hidindtil til Stor-Pohlen regnede Diſtrict imellem Floderne, Drave, Netze og Kuddow har i det 14de og 15de Aarhundrede uſtridig tilhørt Margræverne af Brandenburg og lagt til Neumark. I det Poſaniſke Biſpedømmes Archiv er et meget mærkværdigt Document af

1312.

1312., formedelſt hvilket Waldemar og Johann, Mar-
grævер af Brandenburg, har troffet et Forliig med Biſpen
af Poſen over dette Strøg Land. Samme er her aftrykt
ſom Num. 4. iblandt Documenterne. Biſkoppen tilſtaaer
derudi, at dette Landſtrøg har lagt under Margrævernes
uſtridige Herſkab. I det geheime Archiv til Berlin er den
Originale Fortegnelſe paa alle Steder og Byer i Mark Bran-
denburg, hvilken 1373. er bleven forfærdiget paa Keyſer Carl
IV. og hans Søns Wenzels Befaling, hvori de i bemælte Di-
ſtrict liggende Steder Tücz, Krone og Friedland blive
regnede til Neumark. Konz Jagello lovede 1405. at lade
den tydſke Orden, ſom atter ved Kiøb 1402. havde bragt
Neumark til ſig, forblive i roelig Beſiddelſe deraf, efter
dets da værende Grændſer. Samme Konge angav ſelv be-
mældte Diſtrict for ſtridig i Freds-ſlutningen af 1436. og vil-
de lade Deciſionen derover komme an paa uvillige Dom-
meres Kiendelſe, men det kom aldrig dertil. Dette Diſtrict
har den tydſke Orden 1436. ikke afſtaaet til Pohlen, og dog
har denne Stat, ſom det ſynes, den Gang taget det i Be-
ſiddelſe. Den er ikke i Stand til at opviſe nogen Tractat
eller anden retmæſſig Titel til Beviis paa ſin Ret dertil,
ølgelig har den altid været en uretmæſſig Beſidder deraf,
og Kongen af Preuſſen ſkal med Ret kunde fordre det til-
bage. —— Kronen Pohlen ſkal og paa en uretmæſſig Maa-
de have rykket til ſig mange anſeelige Stykker af Hertugdømmet
Schleſien. Af Deelings-Tractaten imellem Hertugerne af
Schleſien og Glogau i Aar 1312. er det tydeligt at ſee, at nu væ-
rende Woiwodſkaber Poſen og Kaliſch har den Gang uſtridig
hørt til Hertugdømmet Glogau. Hertugerne af Schleſien
har aldrig udtrykkelig fraſagt ſig deres Ret dertil, og Kon-
gen af Preuſſen ſkal altſaa være berettiget til at udføre den
Ret dertil, ſom nu er kommen til ham. —— Endelig faa
har og det Brandenburgiſke Huus en ganſke veen Penge-
fordring paa Pohlen, i hvis Henſeende det beſidder Staden
Elbingens Diſtrict til Underpant. Den beløber ſig til en
Capital af 370000 Species-Daler ſom udgiør over 500000
Daler i nu værende Courant. —— Kronen Pohlen ſkal ikke
kunne anføre nogen Tractat, eller noget Document, hvor-
ved Hertugerne af Pommern og Churfyrſterne af Branden-
burg har fraſagt ſig deres Ret til ovenmældte Provintzer.

Den

Den Welauiſke Fred af 1657. angik alene det Hertugdom Preuſſens Uafhængighed, og den Oliviſke Fred af 1660., ſom Churfyrſten af Brandenburg har ſluttet ikke med Pohlen, men med Sverrig, giver Kronen Pohlen ingen ſtærkere Ret paa ovenmældte Lande, end den tilforn har haft, men Churhuſet har i denne Fred hverken fraſagt ſig ſine Prætenſioner paa Pomerellen og paa det fra Neumark afrykte Diſtrict, ey heller indrømmet Kronen Pohlen nogen Ret dertil. Den Oliviſke Freds Garantier kan ikke gaae ud paa noget videre, end hvad der er udtrykkelig indbefattet i denne Tractat. Paa Hævds Ret kan Kronen Pohlen heller ikke beraabe ſig, men Hertugerne af Pommern og deres Efterfølgere have derved ſat deres Prætenſioner paa Pomerellen i Sikkerhed imod al Hævd, at de har taget Titel og Vaaben deraf, og beholdt ſamme indtil denne Dag. —— Dette er Indholdet af dette i den diplomatiſke Hiſtorie ſærdeles vigtige Skrift, der tillige er oplyſt med Anmærkninger hvori der handles om en Deel vigtige Ting, der dog i Henſeende til Hoved-Materien ere at anſee ſom Biſager.

Amſterdam og Leipzig. *Le droit public de l'Europe*, fondé ſur les traites, précéde des principes des negotiations, pour ſervir d'introduction. Par M. l'*Abbé de Mably*. Nouvelle Edition, revuë, corrigée, conſiderablement augmenté & continuée juſqu'à la paix de 1763. Avec des Remarques hiſtoriques, politiques & critiques par Mr. *Rouſſet*. Tom. 3. 1773. 8vo. Forlæggerne, Arkſten og Merkus, har ladet eftertrykke begge de første Deele af dette umiſtelige Værk 1761., og 1766. leveret en tredie Deel deraf, ſom indbefatter de Forsegelſer, hvilke Forfatteren havde givet dette ſit Værk i det 1764 til Geneve eller meget mere til Paris trykte Oplag. Nu eftertrykke de Ord for Ord den ſidſte Pariſiſke Udgave, men lade Forfatterens Principes des Négociations gaae foran. Den 1762. afdøde Rouſſets Remarques hiſtoriques politiques & critiques til dette Værk, ere her ikke saa talrige, ſom i de foregaaende Udgaver, ſaaſom Mably har taget dem ilde op, og altſaa forandret meget der i. For dem, ſom endnu ikke kiende de Hr. Abb. Mably's Europæiſke Stats-Ret, eller ſnarere Folke-Ret, anmærker man noget lidet af Indholdet og dets

Be-

Beſkaffenhed. Han leverer derudi et raiſonnerende Udtog af de fornemmeſte Artikler af alle Freds-ſlutninger og Fordrage, ſom de Europæiſke Stater har oprettet mellem hinanden fra den Weſtphaliſke Fred af indtil 1763. Et ligedant tydſk Værk er Schmauſens Corpus Juris gentium Academicum, og den dertil ſkrevne hiſtoriſke Oplysning eller Einleitung zu der Staatswiſſenſchaft, kun at Mably begynder ikke saa tidlig, ſom Schmaus, men gaaer derimod videre, end han, nemlig indtil vore Tider, og underſkiller ſig og fra Schmaus ved Beſkaffenheden og den ſtørre Mængde af ſine hiſt og her indſlikkede Domme. At Forlæggerne har ſat foran dette nye Oplag af Hr. Abbedens Principes des négotiations, er meget vel, ſaaſom de indbefatter Grundſatzer og Klogſkabs Regler, ſom i den efterfølgende Folkeret bliver oplyſte og ſtadfæſtede med Exempler. Hr. Abbeden har og ſelv, efter deres Titel, beſtemt dem til en Indledning til ſin Folkeret, og ved begge her foreenede Værker forhvervet ſig en velfortient Ære.

Greifswald. Lettre à Mr. Viſconti, Archevêque d'Epheſe, & Nonce Apoſtolique auprès de L. L. M. M. J. J. R. R. & A. A. ſur la Revolution arrivée en Suede le 19 d'Aout 1772., par Mr. l'Abe *Micheleſſi*, avec la nouvelle forme de Gouvernement & d'autres piéces y rélatives. 1773. 200 S. 8vo. Dette den nu afdøde Abb. Michelesſi's Brev var i Sverrig allerede bleven rar at bekomme, og dette bevægede Udgiveren ſaa meget deſto mere at lade det trykke, hvorfor Publikum og har Aarſag at takke ham, da det er ſkreven af en Meſterhaand. Abbeden giver først en liden og uden Tvil rigtig Afbildning af Sverrigs Tilſtand under Guſtavernes Regiering, for at anviſe Læſerne en rigtig Synspunkt, hvorfra man maa bedømme den paafulgte Revolution. Derpaa følger Fortællingen om Revolutionen ſelv, der løb baade lykkelig og naadig nok af, og tilſidſt en udførlig Beſkrivelſe paa de nye Indretninger, og alle ved den Leylighed holdne Taler ere tilføyede. Den rigtige Kundſkab om Sverrigs Indretninger og Beſkaffenhed er ſaa meget mere at beundre, da Hr. Michelesſi ey alene ikke var nogen indfødt Svenſk, men havde og førſte Gang været kun en kort Tid i Sverrig.

Paris.

Paris. L'Empire Turc, conſideré dans ſon etabliſſement, & dans ſes Accroiſſemens ſucceſſifs Par *M. d'Anville.* 1772. 6½ Ark i 8vo. Forfatteren, der over 50 Aar har været i Arbeyde, kan end ikke være ledig i ſin høye Alder. Hans Fortieneſter af Geographien ere til hans Ære nokſom bekiendte. Saaſom Geographien ligeſaa lidet kan ſkilles fra Hiſtorien, ſom denne fra hiin; ſaa har Hr. von Anville altid forbundet begge med hinanden. Her leverer han et Compendium af det Osmanniſke Riges Hiſtorie, der i Almindelighed er meget godt, og hvis Lige man ellers ikke har. Han har forſynet ſamme med mange nyttige geographiſke Oplysninger, og overalt viiſt meere Rigtighed, end man gemeenlig finder i de franſke hiſtoriſke og geographiſke Bøger. Hr. D. Büſching har derfor beſluttet at lade ſamme lille Hiſtorie overſætte paa Tydſk, og har ſelv foretaget ſig ey alene at oplyſe og forbedre det ved nogle fornødne Anmærkninger, men endog ved nogle nyttige ſtatiſtiſke Anhænge at giøre den brugbarere for nærværende Tid.

Halle. Selecta Capita ex ſcriptoribus græcis in uſum Juventutis Scholaſticæ excerpta. 94 S. i 8vo. Nok en Chreſtomathie, ſom Dirrecturerne for Wayſenhuſet har forunſtaltet til Brug for de nedre Claſſer i den latinſke Skole, da man i de øverſte forlængſt har brugt den Gesneriſke. De ſamlede Stykker ere af Æſops Fabler, Ælian, Epictet og Herodian, og Cebets Tavle er heel og holden tilſøyet.

Lemgo. Thomas Seckers Predigten. Erſter Band. 1773. 360 S. i 8vo. Dette er Begyndelſen til en Tydſk Overſættelſe af de ſaa berømte og tilforn anmældte Seckerſke Prædikener, hvoraf 12 indbefattes i nærværende første Bind. I Seckers foranſatte Levners-Hiſtorie maa ſtaae Paſtor, i Stedet for Rector, ved St. James-Kirken.

Turin. Elettricismo Antifiziale. 1773. 440 S. i 4to. Af Hr. Pat. J. Baptiſta Beccaria, hvor i han har givet det tilforladeligſte Udtog og den tilſtrækkeligſte Samling af alt, hvad ſom er bleven opdaget og forſøgt over den ved Kunſten opvakte electriſke Kraft. Værket har 11 Kobberplader i Følge med ſig.

No. 24.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 16de Junii 1774.

Kiøbenhavn. (Beſlutningen af Hr. Profeſſ. Schlegels Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Münzkenntniß, Oekonomie und Sprache. 4. St. 1. B.) — III) Fortſetzung der umſtändlichen Nachricht vom Urſprunge der Oſtindiſchen Compagnie in Dännemark aus Urkunden. — Denne Fortſættelse begynder med §. 7. Om den første Danske Flodes Udreyse til Ostindien. Hoved-Anſlaget ſigtede ſtrax i Begyndelſen paa Fyrſtendømmet Tanjour, og Rolant Crape var efter Formodning Opsynsmanden dertil. Derfor blev han og tre Maaneder i Forveyen udſendt med Jagten Øresund, og ſkulde for det første gøre Coursen til Ceylon, for at underrette Keyſeren om hans Geſandtes foreſtaaende Ankomſt og den udvirkede Hielp. Skibet afgik den 18de August. 1618. Da Crape var kommen til Ceylon en rum Tid for Ove Giedde, blev det ham af Keyſeren overdraget at øve Fiendtligheder imod Portugiſerne, hvortil han fra Dannemark ey havde nogen Inſtruction. Den han blev overfaldet af Portugiſerne i Havnen Karchall i Tanjour, hvor han ſtrandede. Selv undkom han derfra d. 7 Trettende og blev taget i Beſkyttelſe af Naichen af Tanjour og underholdt til Ove Gieddes Ankomſt, ved hvilken Lighed han og allerede har givet ham Anviisning paa Fleckn Tranquebar. Det øvrige Folk blev fanget og ihielſlagt af Portugiſerne. Den ſiden efterfølgende Flode beſtod

af tvende Krigsſkibe Elephanten og David, ſom Konger
havde udruſtet paa ſin egen Bekoſtning, tvende Compagnie
Skibe, Chriſtian og Kiøbenhavn, og dermed fulgte en
Hollandſk Flode af Proviant- og Avis-Skibe. Floden løb ud
den 16de Novbr. 1618. Den 17de Febr. kom den under det
grønne Forbierg, hvor den geraadede i Fægtning med Søe
Rovere og erobrede tvende af deres Skibe. Sønden for det
grønne Forbierg løb Floden indtil Portedali, for at hente
Vand. Man begav ſig 1000 Skrit op i Landet fra Stran
den af. Men der ſkeede et pludſelig Overfald af de Sor
te, hvorved Floden tabte 31 Mand, ſom bleve dræbte eller
fangne, af hvilke ſidſte 11ve ſiden til forſkiellige Tider kom
til Floden igien. Man ſeylede da tilbage igien til det grønne
Forbierg, for der at indtage Vand. Der overgav Comman
deuren til Kongen af Senegal den anholdte Alkair af Por
tedali, for imod ham at udveksle, om det var mueligt
ſine forlorne Folk, og beſkiænkede en der boende Portugieſer
for at antage ſig de efterladte Fanger. Diſſe Hændelſer op
holdte Floden 7 Uger i denne Egn, hvorfra man aſſeylede den
8de April. Da man troede ſig i Nærheden af Gode Haabs
Forbierg, blev Hans Lindenow ſendt i Forveyen med e
af de erobrede Skibe, for at indhente Kundſkab, hvorvel
han kom Floden af Sigte, og, da han ſiden længe efter der
Tid vilde løbe ind i Tafelbay, ſatte til ved Styrmandens
Uforſigtighed. Her traf han paa nogle Engelſke Skibe, a
hvilke en Deel vare beſtemte til Europa. Med diſſe ſendt
herfra de Hollandſke Kiøbmænd, ſom vare paa Floden, hem
melig Breve til Kiøbenhavn, ſom indbefattede mange Beſvæ
ringer over Ove Giedde og andre adelige Officierer. I e
af diſſe Breve blev brugt det lyſtige Udtryk: „Daß Capitai
„ ne, wie die meiſten von den Ihrigen, nur Ballaſt wären
„ Kaufleute und Seemänner von Profeſſion ſchickten ſie
„ beſſer zu einem ſolchen Commando, und ſo hielten es di
„ Holländer.“ Fra Cap gik Floden til Seyls den 5te Aug
1619., og efter mange Beſværligheder og lang Vildfarelſe
landede endelig den 18de May 1620. i Havnen Panva, pa
den øſtre Side af Ceylon. —— §. 8. Forfælde og Under
handlinger paa Ceylon efter den Danſke Flodes An
komſt. Commandeuren fandt her alt imod Forhaabning
Nu fik han først at vide, at Boshouver var død, at Cra

ve havde tilsat sit Skib og befandt sig med det øvrige Mandskab i trængende Omstændigheder, og erfarede endelig, at Keyseren af Ceylon var ikke nær saa mægtig en Herre, som man i Dannemark havde forestillet ham. Han maatte dertil vente sig aabenbar Fiendskab af Portugieserne. Hans første Bemøyelse var at forsøge, hvad der end da var at udrette hos Keyseren. Den 26de May 1620. skrev han til Keyseren og lod ham vide, at han var kommen med 5 vel bemandede Skibe til hans Undsætning, og at han selv vilde begive sig til ham, naar han først fik udbetalt den Summa til Udrustningens Erstatning, som man efter Fordraget var pligtig, og som han beregnede til 94449 Rdlr. Han fik først Brev igien fra Keyseren den 24de Junii, men som ikke mældte noget om forbemældte Erstatning. Altsaa foreviste Giedde for den Keyserlige Gesandt den af Boshouver sluttede Tractat, og hans foreviste Fuldmagt, hvilken man strax erklærede for falsk. Derpaa bleve den 28de Junii sendte Gesandtere fra den Danske Flode til Keyseren, for hvilke han erklærede, at han vidste slet intet af alle Tractatens Punkter, uden den om den christelige Religion, som han gierne bevilgede, og at han ey havde givet sin Ambassadeur nogen anden Fuldmagt, end at slutte Forbund med andre Europæiske Nationer paa samme Maade, som han tilforn havde sluttet med Hollænderne. Ey heller havde hans Ambassadeur i de med Crape bekomne Breve mældet ham noget om saadanne besværlige Artikler, og i sær om Udrustningens store Bekostning, men alene forbøyet ham med en Efterretning om hans forestaaende Tilbagekomst og medbragte Hielp. I øvrigt vilde han nødig tabe Kongens af Dannemark Venskab, og var bereed til at oprette et nyt Fordrag, og derom at afferdige Gesandtskab til Dannemark. Gesandterne kom den 29de Julii med denne Beskeed tilbage til Floden. Ove Giedde forsamlede derpaa det Forrede Raad, som erklærede, at det vidste intet at raade, og kunde ey indlade sig med videre, end at følge hans Forskrift. Commandeuren fordrede deres Betænkning, i Mandel af hvilken han maatte besætte Raadet med andre Personer i deres Sted. Deres Betænkning blev da denne, at han ey maatte reyse til Keyseren og slutte med ham, saa godt man kunde. Dette har Giedde udtolket som en Uvillighed hos sin Person. Der blev da giort Anstalter til Reysen,

hvilken han tiltraadde den 8de Auguſt. Keyſeren mødte ham i Venthanen, en Hovedſtad i et Fyrſtendømme. Sammenkomſten ſkeede først den 17de Auguſt., uden ſynderlig Pragt, kun at Giedde blev ført op til Keyſeren med Muſik. Han talede paa Tydſk, og hans Tale blev af Tolken andraget paa Portugiſiſk. I Titulaturen til Keyſeren var han indført ſom Ordens-Meſter af den gyldne Soel, hvorover han ſtudſede og ſpurgde, hvad denne gyldne Soel ſkulde betyde? Giedde ſpurgde da, om han ſkulle ſlette den ud, hvorpaa den Keyſerlige Secretair gav det naive Svar, den kunde gierne ſtaae, ſaaſom den giorde hverken Ondt eller Godt. Man ſeer heraf (har Forfatteren tilforn ſagt i en Anmærkning til Ove Gieddes Journal) at Boshouvers Ceyloniſke Ridder-Orden af den gyldne Soel var en blot Opdigtelſe af ham, for at giøre dermed deſto mere Opſigt. Giedde giorde ved alle ſine Audientzer ſtærk Paaſtand paa den af Boshouver ſluttede Tractats punktlige Opfyldelſe, og Forfatteren meener, at han viſte alt for ſtor Haarnakkenhed i det han erklærede alle Keyſerens Forſikkringer for Uſandheder og Udflugter. Han vovede endogſaa Trudſler, der ſatte Keyſeren i nogen Beſtyrtning, ſaaſom ſamme trængde meget til fremmed Hielp imod Portugieſerne. Nær var det og han ved ydermere Foreſtilling havde bragt Keyſeren til at ſamtykke hans Paaſtand. Men denne betænkte ſig ſtrax igien. Forfatteren har af alt dette giort den uden Tvil rigtige Slutning, at Vanſkelighederne i diſſe Underhandlinger ikke kom af Boshouvers Død, ſom dog Baldæus, Holberg og andre overalt foregive, men af Sagen ſelv og ventelig og af den ſiden Boshouvers Afreyſe ſaa meget forandrede Tilſtand paa Ceylon. Endelig fandt Ove Giedde ſig i at ſlutte paa nye ſaadan Tractat med Keyſeren, ſom denne vilde indgaae Tractaten blev forfattet den 25de Auguſt. til Venthanen paa Portugieſiſk, og blev af den Keyſerlige Sekretair overſat i det Cingalæſiſke Sprog. Originalen forvares i Archivet med den Keyſerlige Underſkrift i Landets Sprog. Dens udvortes Form er i alt forſkiællig fra den af Boshouver forgivne Fuldmagt, og viſer, at Keyſeren maa have haft Ret ſine Forſikringer, om dennes Falſkhed. Men herved møder en Omſtændighed, ſom kommer os forunderlig for, at Keyſeren i ſamme Tractat ſkriver ſig virkelig, foruden Keyſer

Kor

Konge, Printz, Hertug og Græve, ogsaa tillige **Principal-Herre af den gyldne Soel.** Vel har Forfatteren hævet den Skin-Modsigelse, som herved møder, i Henseende til hans foranførte Anmærkning ved **Gieddes** Journal, med den Erindring, at Keyseren har med denne Titel kun haft Hensigt til deres første Farfader, men at Ordens-Kiæden af den gyldne Soel var **Boshouvers** Opdigtelse. Men den Forundring bliver endnu tilbage, hvorledes Keyseren da kunde studse ved den **gyldne Soel**, som var indført i hans Titulatur, med mindre det Tillæg **Ordens-Mester** (som dog er ikke saa meget fremmed fra **Principal-Herre**) eller nogen anden Omstændighed derved maa have giort ham den **gyldne Soel** saa ganske fremmed, da han dog ellers maatte være saa vel bekiendt dermed. Tractaten bestaaer af 24 Artikler, hvoriblandt den vigtigste er den, som ingen Skribent endnu har berørt, nemlig det hele Lands **Trinqviminale's** formelige Afstaaelse til Kongen af Dannemark. De øvrige Betingelser vare og særdeles fordeelagtige for Dannemark. Det er altsaa, siger Forfatteren, ganske falsk, at de Danskes Foretagende paa Ceylon blev til intet, formedelst **Boshouvers** Død, og at man ligesom af Fortvivlelse derover greb til at sætte sig ned i Tranqvebar. Han har derimod angiver andre ufordeelagtige Omstændigheder, som strax i Begyndelsen giorde Fordraget til intet, hvorved ellers de Danske skulde have bekommet en udelukkende Handel i et af de skionneste Asiens Lande. Disse ugunstige Omstændigheder vare, foruden den første Danske Flodes alt for store Svaghed og Mangel paa Penge, fordi man havde forladt sig alt for meget paa **Boshouvers** Løfter, ogsaa de Udrustninger Dannemark maatte giøre formedelst Krigen i Tydskland, og den Krig, som brød ud i Aaret 1625. I Følge Tractaten skulde der og anlægges en Fæstning for de Danske, hvortil Keyseren skulde være behielpelig med dertil fornødne Midler. Der blev og virkelig begyndt paa Arbeydet, men det kom formedelst adskillige fortrædelige Omstændigheder ikke til nogen Fuldkommenhed. — §. 9. **Om Forretningerne i Fyrstendømmet Tanjour, og Tiltrædelsen af Tranqvebars Besiddelse.** Der havde allerede imellem Naichen af Tanjour og **Rolant Crape** været en Underhandling i Værk for det Danske Compagnie, hvilken Ove Giedde havde kun at bringe i Rigtig-

hed. Forfatteren forundrer ſig over, at Ove Giedde ſtrax ved ſin Ankomſt til Tanjour den 12te Septbr. 1620. begyndte Fiendligheder imod Portugieſerne. Den Misforſtand, ſom herſkede imellem Crape og Commandeuren giorde ikke liden Hinder og Ophold i Underhandlingen om Tranqvebar. Samme gik ſaa vidt, at Crape ikke betroede ſig til Samtale med Commandeuren, førend denne paa ſin adelige Ære maatte tilſtille ham ſit Leyde-Brev, ſaaſom Crape havde hørt, at Commandeuren havde truet ham med Galge og Hiul. Omſtændighederne ved Ove Gieddes Audience hos Naichen gaae vi her forbie. Imellem ham og Crape udbrød paa nye en ſtor Misforſtand, formedelſt den Paaſtand Crape giorde paa Tranqvebar, ſom det, der hørte ham til, ſaaſom det af Naichen var ham anviiſt til ſin og ſit overblevne Mandſkabs Underholdning, og til Forſikring for den Sold, de efter deres Skibs og Godſers Forliis havde tilgode hos Compagniet; hvorfor han nu ikke vilde afſtaae det igien, førend han i Henſeende til den reſterende Beſoldning i Compagniets Tieneſte var bleven tilfredsſtillet; en Sag, ſom Giedde ey vilde indlade ſig med, efterdi Naichen paa hans Anmodning, om at overgive Tranqvebar, havde ſlet intet mældt om Crapes Fordring. Efter denne fortrædelige Strid med Crape, og adſkillige andre Vanſkeligheder fra Naichens Side ved Underhandlingen, blev endelig den Tractat ſluttet, ſom her findes anført, efter en ved Originalen tilføyet tydſk Overſættelſe. S. 141 mældes om en Beſlutning, ſom Giedde tillige med Crape ſkal have fattet ſtrax efter Handels-Tractatens Slutning, nemlig at Skibene David og Patientia ſkulde give ſig ud paa Fribytterie. Endſkiøndt Penge-Mangel bevægede dem dertil, finder den dog ikke Forfatterens Biefald, men meget mere følgende Irretteſættelſe: „Dies heißt nichts „ anders, als man wollte den Arabiſchen und Mohriſchen „ Schiffen auflauren, die bey Socotora vorbey mußten, „ um ihre Handlung im rothen Meere zu treiben, und die „ Güter unſchuldiger Leute rauben, denen man ſonſt nichts „ vorzuwerfen hatte, als daß ſie nicht Chriſten waren. Und „ bey einer ſolchen Uebertretung der allgemeinen Pflichten „ der Menſchlichkeit, glaubte man noch, daß GOtt ein Wohl„ gefallen daran habe, und daß es der allgemeine Vater der „ Menſchen ſey, der den heidniſchen oder türkiſchen Raub

„ den

„ den Christen zuführe. Andere Europäische Völker, als „ Portugiesen, Holländer und Engländer, dachten und „ handelten eben so, wie die Reisebeschreibungen des vorigen „ Jahrhunderts zur Gnüge zeigen. Es mußte daher bey „ Völkern, die wir insgemein für ungesittet und räuberisch „ ansehen, ein schlimmes Vorurtheil wieder unsre Sitten „ erweckt werden, das in der Handlung mehr Schaden stif„ tete, als der vom Raube gemachte Vortheil betragen konn„ te." Efter Tractatens fuldkomne Slutning maatte **Commandeuren**, for endnu mere at tilfredsstille **Crape**, der var paastaaende og vanskelig at fornøye, giøre ham, foruden **Directeur**, som han hidindtil havde været, ogsaa til Compagniets **Visitateur**, hvilket Embede synes at have bestaaet i Ober-Opsigten over Vahrenes Indkiøb og Udsalg og Skibenes Eqvipering. Han var ey endnu dermed fornøyet og lod sig ikke tilfredsstille, førend **Commandeuren** maatte kiende ham frie for Kongens og Compagniets Tiltale for det formedelst Angrebet paa **Portugieserne** tilsatte Skib **Gresund**, og give ham sin Forsikring saa vel for dette, som for den resterende Sold til det af Skibet overblevne Mandskab. Strax efter Tractaten den 7de Septbr. 1620. blev giort Begyndelse til at anlægge Fæstningen **Dansburg**. Lieutenant **Henrich Häß** blev beskikket til første Commandant derover, hvorved **Crape** dog betingede sig, at denne Commendant ikke maatte foretage sig noget uden hans Forevidende, og skulde leve i Samdrægtighed med ham. I borgerlige Sager blev beskikket en **Foged** eller **Adrigar** over **Tranqvebar**, hvortil man valgte en Indfødt, som blev kaldet **Almanach Naiche**, og som maatte aflægge Eed til Kongen af Dannemark, baade paa Malabarisk og Dansk Maneer. Man saae sig nødt dertil, saasom Indvaanerne af Trangvebar, den svage Besætning, og de faa Handels-Betientere undtagne, vare alle indfødte Undersaattere af **Naichen** af **Tanjour**. Der blev og lagt Grund til en Kirke i Fæstningen, og **Peter Sørensen** Aale blev første Præst dertil, som døde i Trangvebar. —— §. 10. **Om Ove Gieddes Tilbagereyse**, som gik for sig den 31te May 1621., og blev fuldendt den 6te Febr. 1622. ved **Raabervigen** i Norge, hvorfra han drog over Land til Kiøbenhavn. Her er til Slutning anført et Brev fra ham af 30te Septbr. 1630. til Canzler **Christian Friis** paa Kra-

gerup, hvis Indhold angaaer forbemældte hans Reyſe. —
§. 11. Om den Oſtindiſke Handels videre Fremgang.
Denne Efterretning ſtrækker ſig ikke videre end til Enden a
Chriſtian den Fierdes Regiering, men ſom Forfatteren o
har ſamlet mange Materialier for de følgende Tider, ſaa vil har
og ved Leylighed derom meddeele en ſammenhængende Efter
retning. Kongen giorde alt hvad han kunde for at opmun
tre ſine Underſaatter af alle Stænder til at tage Deel i denne
Handel. Forfatteren anfører adſkillige dertil giorte anſeelige
Indſkud. Der ſkal i Aaret 1624. alt have været ſammen
bragt en Capital af 189614 Rdlr., men denne Summa ſkal
dog ſtrax være gaaet med til de første Indretninger, ſaa Kon
gen i de følgende Tider har næſten alene maattet bære Byr
den. Fra Ove Gieddes første Reyſe til 1637. ſkal der være
afſendte 22 Præſter fra Dannemark til Oſtindien, hvor af
Forfatteren giør ſig den Beregning, at i en Tid af 18 Aar
maa i det mindſte 22 Skibe have været gangne til Oſtindien.
Han meddeeler her om nogle af diſſe Skibe og deres Reyſer
den Efterretning, han har kundet have af en Præſtes Beret
ning, af en Skrivelſe fra Crape til Kongen, og af Slan
ges Hiſtorie om Chriſtian den Fierde. De første Skibe,
Perlen og Jupiter, afſeylede fra Helſingøer den 27de Mart.
1623. Præſten, ſom fulgte med diſſe Skibe, Mads Ras
muſſen, hvis Beretning er en af Forf. Kilder, ſiger iblandt
andet, at man i en Afſtand paa 16 Mile kan fornemme den
Aromatiſke Lugt, ſom Ceylon giver fra ſig. Han kan ikke
nokſom roſe Indvaanernes Høflighed og Tienſtfærdighed.
Han har og optegnet en Deel Mærkværdigheder og iblandt an
dre følgende: „Alle de Fruentimmer, ſom tiene hos en
„ Mand, agtes for hans Huſtruer, dog er der een han el
„ ſker meeſt af alle. Deres Kiærlighed er uopløſelig, ſaa at
„ end ikke Døden ſkiller dem ad. Jeg har ſeet med mine
„ Øyne, at efter en Huusbondes Død er Liget i Nærværel
„ ſen af hans Venner og de hedenſke Præſter bleven lagt paa
„ et Baal, og at den Kone, ſom han meeſt havde elſket,
„ ſprang ind i Ilden, og blev tillige med Liget forbrændt til
„ Aſke.“ Muſkater, Cardemomer og Caſia, og andre koſt
elige Specerier ſkal ogſaa der voxe i ſaadan Mængde, ſom
gemeene Urter i Dannemark. Forfatteren anfører diſſe hans
Bemærkninger kun til nøyere Prøvelſe. Han mælder og om

en Arak, af hvis hyppige Drikken de Danske bleve syge, og som skulde være en Saft, der dryppede af Træer. Dette vi- ser Forfatteren ey at kunne passe sig paa den hos os bekiendte Arak, der tillaves af Riis, hvorfor han derved maa have meent Arecca, et Slags Palme-Træe, som og allerede er omt Stk. II. S. 171. Mærkeligt er og hvad der fortælles om Folkets afskyelige Sygdom under Hiemreysen paa Perlen, hvorved der kom levende Orme ud af deres Laar og andre Lem- mer. Roelant Crapes Brev til Kongen, hvis Indhold Forfatteren har anført, indbefatter mærkværdige Efterret- ninger, som vi faaer at overlade til Læseren. De angaaer Handelen i sær. Den allerførste her forekommer, er, at Ragnato Maiche døde den 25de Novbr. 1626. om Morge- nen, og endnu samme Eftermiddag 119 Fruentimmer ham til Ære havde forbrændt sig. I Slanges af Sal. Etats- Raad Gram forbedrede Christian IV. Historie forekomme mærkværdige Efterretninger om Aarene 1635. til 1640., hvilke Forfatteren her ogsaa for Fuldstændigheds Skyld har tilføyet med sine egne Anmærkninger imellem. Disse maa vi og overlade til Læseren, da vi alene har vildet give et kort Uddrag af Historien om Coloniens første Stiftelse. — Den 12te og sidste Sph handler om de Forandringer, som har tildraget sig paa Ceylon, efter den med Dannemark sluttede Tractat. Det varede ikke længe førend Portugi- serne igien søgte Leylighed til at bryde løs med Keyseren, og at bemægte sig hele Kysten af Landet. Allerede i Aaret 1622. bygde de en Fæstning i Tringvinamale, den samme Provintz, som 1620. formelig var afstaaet til Dannemark, og besatte den med Kanonerne af det der i Egnen 1621. forulykkede Danske Skib Christian, som Ove Giedde forgiæves hav- de søgt at trække op af Grunden. Atter 1627. anlagde de en anden Fæstning ved Floden Poligamme, og det i saadan Hast, at Keyseren ikke var i Stand til at forhindre dem, førend de vare færdige dermed. Dog erholdte Keyseren Cenevadt Uddaßin kort for sin Død 1632. en vigtig Seyer over dem. Hans yngste Søn Raja Singa anmassede sig efter hans Død den høyeste Magt. Han fornyede vel Freden med Por- tugiserne, men som han formærkede, at de søgte kun at vin- de Tid til hans Fordervelse, saa besluttede han i Aaret 1636. at indbyde Hollænderne til Ceylon. Forbundet blev sluttet

1637., og den 4de Januar. 1638. erholdte deres Flode en vigtig Seyer over Portugiserne. I samme Aar erobrede de deres nye Fæstning Batecalon. Men med Erobringen af de andre Fæstninger gik det langsommere til. Den sidste og vigtigste Fæstning blev først beleyret i Aaret 1655. og efter en haardnakket Modstand erobret den 12te May 1656. Der Hollandske Feldtherre, Gerhard Hulft, satte Livet til derved. Men med denne Fæstnings Erobring endtes og Venskabet med Hollænderne, saasom de, imod deres Tilsagn beholdte for sig selv alt hvad de havde taget fra Portugiserne **Ceylon** er altsaa allerede i Aaret 1656. kommen i sin nærværende Tilstand, da Hollænderne ere i Besiddelse af Handelen og Herrer over den hele Kyst, undtagen en Deel paa den vestre Side.

Berlin. Preuves & Defenſe des Droits du Roi ſur le port & péage de la Viſtule. 1773. 4½ Ark i 4to tilligemed et Landchart. Det er bekiendt, at Kongen den 13de Septbr. 1772. har taget Pomerellen og den heele vestlige Dee af Preussen tilligemed andre Districter i Besiddelse, og har i et besynderligt Manifest ladet bekiendtgiøre sin Ret til disse Lande, og beviist samme i en egen Deduction derover. Af sin Ret til Staden Dantzig, Hovedstaden i Pomerellen, har Hans Majest. ikke giort nogen Brug, men tilegnet sig Mundingen af Weichselen og den derudi beliggende Havn. Dette har Magistraten af Dantzig i et offentlig Skrift erklæret for Uret, men har ikke udrettet noget videre dermed, end at det har foranlediget nærværende Forsvarsskrift for Kongens Rettigheder. Naar det kun beviises, at nærværende Havn i Mundingen af Weixelen er anlagt paa en Grund, der i Henseende til Eyedom har tilhørt Klosteret **Oliva**, og i Henseende til Landsherskabelig Høyhed, har lagt under Fyrsten af Pomerellen, saa er og Kongens Rettighed til Havnen og Uretmæssigheden i Stadens Fordring beviist. Nu viser Forfatteren af Uhrskrifter fra 1235., 1283, 1291 og 1342., at Fyrsterne af Pomerellen har forskiænket Klosteret Oliva den Eyendommelige Besiddelse af den heele vestlige Egn imellem Østersøen, Weixelen, og de Bække **Striez** og **Svilina**, foruden Strandkanten af Weixelen de og Østersøen, og har erklæret, at den Søestrand, som med Eyendoms Ret tilhører Klo-

Kloſteret, begynder fra Havnen i Weixelen, det er, fra nu ſaa kaldte Norder-Gatt, ſom er den gamle da værende Havn, og ſtrækker ſig lige til Bækken Svilina. I dette Diſtrict er den nu værende Havn af Weixelen, ſom bliver kaldet das Weſter Fahrwaſſer. Da den gamle Havn var forſtoppet med Sand, og Staden Dantzig omgik med det Forehavende, at anlægge nærværende Havn, oprettede den 1643. med Abbediet Olivia et Fordrag, hvori Abbediet afſtod til den den Grund, paa hvilken den ſiden er bleven anlagt (og det med Abbediets Modſigelſe) paa 93 Aar mod en aarlig Afgift af 100 Rirdaler. Staden erkiendte med dette Fordrag, at Abbediets Grund ſtrækker ſig til Enden af Søeſtranden paa begge Sider. Den har og i forbemældte offentlige Skrift tilſtaaet, at den Bund, hvorpaa nærværende Havn er anlagt, har tilhørt Abbediet Oliva, og at dette endnu for nærværende Tid har Dominium directum derover. Men den vil paaſtaae, at det til ſig afſtaaede Dominium directum utile har forſkaffet den en Art af Eyedom, og at man altſaa maa anſee denne Bund, ſom et Stykke af det Dantzigſke Gebiet. Men Deductionens Forfatter viſer, at Dominium utile ikke forſkaffer noget Dominium plenum, og endnu mindre Dominium territoriale, ja at Staden Dantzig i egentlig Forſtand ikke har noget Territorium. Abbediet ſelv har ikke haft noget Jus territoriale over den Grund, hvorpaa Havnen er anlagt, og har altſaa ikke kundet afſtaae ſamme til Staden. Kongen, ſom Jure Poſtliminii har bekommet Beſiddelſen af Pomerellen, og Jus territoritale over alle Abbediets Oliva's Godſer, kan igien ophæve den emphyteutiſke Contract, ſom Abbediet har indgaaet med Staden; ja han kan og, ſom Abbediets nu værende Skyts-Herre, tilintetgiøre dette Fordrag, ſom Abbediet har indgaaet imod de canoniſke Love: thi diſſe forbyde de geiſtlige Godſers Afhændelſe, ja endog deres Forpagtelſe paa meer end 10 Aar, erklære og alle Forpagtninger for ugyldige, ſom ſkeer uden de foreſkrevne Ceremonier, og diſſe ere her udeblevne. Alt hvad bemældte Dantzigſke Skrift videre ſiger, kommer an paa 3 Spørsmaale, om Staten har haft Ret til at anlægge Havnen der, hvor den nu er? Om den er anlagt i Grunden af Søen, og uden for Abbediets Strand? Og om Staden derved har kundet forhverve ſig en uigien-

kalde-

kaldelig Eyedoms-Ret til nærværende Havn. Disse Spørsmaale benægtes med gode Grunde, og Kongens Ret til Havnen bliver sat i et særdeles klart Lys, ligesom i Almindelighed den heele Deduction har en ugemeen Tydelighed. De nu Kongen, som nærværende Landsherre af Pomerellen og og Abbediet Oliva, er tillige Besidder af Havnen, saa tilhører ham og de Afgifter, der maa betales for de Skibe og Vahre, som kommer derind. Af det, at Kongen af Pohlen hidindtil har trukket den halve Deel af Pæle-Pengene og den halve Deel er overladt til Staden Dantzig for Havnens Vedligeholdelse, er det allerede klart, at de Penge, som erlægges i Havnen, tilhører den Landsherre, i hvis Gebeet nu værende Havn er. Denne er nu Kongen af Preussen, og Staden kan slet ikke giøre nogen Paastand paa bemældte Afgifter, saasom Havnen hører den ikke til, omendskiøndt den har benyttet sig af samme en Tid lang med de forrige Landsherrers Bevilling. Den holder den heller ikke mere vedlige, og for de tilforn derpaa anvendte Bekostninger har den faaet tilstrækkelig Betaling, i den Frugt, den saa mange Aar har høstet deraf, og vilde den nu ophøre at fordre Told, saa skulde de Fremmedes Handel ikke betynges, hvilke altsaa har alene at vende sig til Staden med deres Besværinger. Det Chart, som er tilføyet tiener meget til Spørsmaalets Oplysning, og uden samme kan det ikke forstaaes.

Berlin. Anton Friderich Büschings **chronologischer Grundriß der allgemeinen Weltgeschichte, zum Gebrauch der Gymnasien, dritte Auflage.** 1772. $3\frac{1}{2}$ Ark i 8v. Det er Indholdets Korthed, Vigtighed, Frugtbarhed og Sandhed, som udgiøre dette historiske Compendiums Fortieneſter. Det er en chronologisk Tabel, afdeelt i 6 Aar-Tusender, hvilket saaledes characteriserer ethvert Aartusende og angiver de mærkværdigste Folks og Staters vigtigste bekiendte Forandringer, saa at ey alene de, som ere skeete til og om een Tid kan overseés, men at og de enkelte Staters Historie kan efter denne Grundridsning fortælles fra Begyndelsen til Enden eller indtil nærværende Tid. Saalidet derudi fattes nogen gammel berømt og mærkværdig Stat, ligesaa lidet savnes nogen af de nu værende fornemmeste Stater paa Jordkloden, ja saavel de Gamles, som i sær de nyeres og

nær-

rværende Staters Hoved-Perioder, ere efter Tidsordenen
evne anmærkede, og kan ved Hiælp af Regiſteret læt dra-
s tilſammen. Det Forhold, ſom Aartuſenderne ſtaaer
di til hinanden i Henſeende til deres bekiendte Begivenheders
Længde og Vigtighed, er ſaaledes taget i Agt, at det før-
e indtager kun een Side, det audet ſex, det tredie og ſex,
egge ikke formedelſt Artiklernes Mængde, men de faa
rtiklers vidtløftigere Udførelſe) det fierde ligeſaa mange,
t femte otte og det ſiette ti. Det maae ganſke vist
re behageligt paa faa Blade med Opmærkſomhed at
erſee af den almindelige Verden-Hiſtorie hvad ſom
d de ſaavel ældre ſom nyere Lærdes nyagtigſte Under-
gninger er bragt til Vished i det mindſte til den høyeſte
imelighed. Nærværende tredie Oplag er endnu meer, end
t andet, indrettet til Brug for Lærere og Diſcipler. For-
tteren erkiender ſelv, at denne hans Grundridsning kan
odtage mangen Forbedring, og de vanſkelige Bøger, ſom
an kalder Compendia, kan ikke paa een Gang, men maae
ter Haanden ophøyes til en anſeelig Grad af Fuldkommen-
d. Enkelte Regenteres og heele Folks moraliſke Characterers
ffkildringer, og Beſkrivelſer over ſammes Virkninger,
r ikke Sted i ſaadanne Grundridsninger, men i udførlige
ndten mundtlige eller ſkriftlige Foredrag. I Henſeende
l Tidsregningen ſtaaer her ſaavel Verdens Aar, ſom Aarene
r og efter Chriſti Fødſel hos hinanden. Saavel de korte
dkaſt, ſom de udførligere Afhandlinger maae nødvendig byg-
es paa Tidsregningen, og denne maae ſaa nøye, ſom mue-
gt er, angives, at det ikke i den ſande Hiſtorie ſkal hedde,
m i Fabelen: **der var engang en Mand** ꝛc. Tidsreg-
ingen er vel en Øvelſe, der udfordrer Hukommelſens An-
rængelſe. Men den kan lættes paa meer, end een Maade,
g ikke lidet forſødes ved Begivenhedernes Vigtighed og Nyt-
, formedelſt hvilke man lærer Aarstallene.

London. Obſervations on Mount Veſuvius, mount
Etna, and other Volcanos &c. 1772. S. 179. 8v.
Med 6 Kobberſtykker. Forfatteren af diſſe Breve, ſom ere
revne til det Kongel. Sælſkab, er Hr. **Wilhem Hamilton**,
lidder og Hans Kongel. Majeſts. befuldmægtigede Miniſter
ed det Neapolitanſke Hof. De 6 Breve ere ſkrevne fra
766. til 1771. og indbefatte meget nyttigt og ſom kan un-

derholde Læſerens Opmærkſomhed, ſaa de vel fortiene d tydſke Overſættelſe, ſom man deraf har ladet trykke. Hv man og havde en Overſættelſe af Storia e Fenomeni d Veſuio, ſom Hr. Prof. della Torre 1758. har ladet tryk i Qvart til Neapolis, ſaa kunde diſſe Hamiltoniſke Bre tiene til deres Fortſættelſe. Da Bogtrykker Ladvll, lod H Hamilton vide, at han vilde trykke dem tilſammen, me deelte han ham de nye Anmærkninger, ſom ſtaae under Te ten. Forfatteren har ret med Opmærkſomhed betragtet o underſøgt Veſuv, ſom en Sag, han giorde ſig en Lyſt a Det førſte Brev af 10de Junii 1766. beſkriver Biergets Ud brud, ſom Forfatteren ſelv i ſamme Aar har betragtet. D andet af 29de Decembr. 1767. beſkriver dets Udbrud i ſamm Aar. Man finder allerede af dette Brev en tydſk Overſæ telſe i det nye Bremiſke Magazin S. 236-249. med et Kob berſtik. Det 3die Brev af 14de Octobr. 1768. handler or Vulkanerne i Egnen af Napoli, for deraf at forklare mang andre Biergers Oprindelſe, ſom man uden Grund holder ſo meget gamle. Forfatteren vil og gierne faſtſætte den Sat at Bierge komme af Vulkaner og Vulkaner ikke af Bierge Det fierde Brev af 17de Octobr. 1769. beſkriver Forfatteren Reyſe til Bierget Etna Hans Efterretninger ere meget udfør ligere og rigere end den Rideheliſke i Reyſen giennem Sici lien og Store Grækenland, og begge ere deſto angenemmere fordi man hidindtil har vidſt langt mindre om Bierget Etn end om Veſuv. Men man ſeer af det Hamiltoniſke Brev at Canonicus Recupero til Catania vil beſkrive dets Hiſto rie, hvilket man med Ret ønſker ham Lykke til. Det ſkræk kelige Udbrud af Bierget, ſom ſkeede 1669. beſkrev den Engel ſke Grøve von Winchelſea, da han paa ſin Tilbagereyſe fra Conſtantinopel beſøgte Sicilien. Hans Beretning er trykt til London, og Hr. Hamilton meddeeler et Udtog der af. Det 5te Brev af 16de Octobr. 1770. leverer Anmærk ninger over Grundens Beſkaffenhed til Napoli og i en Om fang af meer end 20 Engelſke Mile om denne Stad. Det er det vidtsftigſte blandt dem alle, men og riig paa betydelige Efterretninger og Bemærkninger. Det ſiette Brev af 15de Mart. 1771. er det korteſte, og egentlig det væſentlige Ind hold af en Fortegnelſe paa Mineralier af den Neapolitaniſke Egn, hvilken Hr. Hamilton har overſendt Videnſkabernes

Sæl-

Sælskab til London. Man har af dette Skrift allerede bekommet en tydsk Oversættelse under Titel: Beobachtungen über den Vesuv, den Etna und andere Vulkane. 1773. ½ Alph. 8v.

Berlin. Erste Linien einer allgemeinen Weltgeschichte, zur Anführung der sich auf die Historie legenden Jugend. Aus dem Französischen übersetzt. Nebst einer beygefügten chronologischen Tafel von der allgemeinen Geschichte der vornehmsten Völker des Erdbodens. Zweyte vermehrte und verbesserte Auflage. 1772. 103 S. i 8v. Forfatteren er Hr. Prof. Vernet til Genf. Bogen giør ham Ære, og overgaaer meget de gamle historiske Compendier, hvad endten man seer paa de historiske Materiers Valg, eller paa deres Foredrag. Han bliver ikke staaende ved Jødernes Historie, ey heller ved de saa kaldte 4 Monarchier, men han mælder om mange gamle og nye Folk og Stater, blander og noget ind af Kunsternes og Videnskabernes Historie, og endnu mere af Religions Historien. Hans Foredrag ligner det Bossuetiske. Om dette, saavel som de 7 Perioder af den ældre Historie indtil Christi Fødsel, de 5 Perioder af den midlere Historie indtil Aar 1400, og de 4 Perioder af den nyere Historie indtil den Hubertsburgiske Fred i Aaret 1763., passer sig vel for Historiens Natur, og er læt for Begynderes Forstand og Hukommelse, er et Spørsmaal der fortiener en upartiesk Undersøgning. Efter Recensentens Meening maae det benægtes. Den 4de meget korte Periode af den nyere Historie er siden ved dette andet Oplag kommen til, men slet ikke udarbeydet efter Hr. Vernets Maneer. Den tilføyede chronologiske Tabel er Hr. Büschings, som Forlæggeren uden nogen Ret har tilegnet sig, og det uden at mælde, fra hvem den er kommen. Den er og aftrykt efter den første og ufuldkomneste Udgave, da man allerede har det andet og tredie Oplag deraf.

Leipzig. Elementa Historiæ singularum Europæ ac Germaniæ inprimis Rerumpublicarum insignium. In usum Tironum. 1772. 645 S. i 8v. Den-

ne

ne Bog fortiener at roſes, ſaavel formedelſt det gode Latin Sprog, hvori den er ſkreven, ſom og formedelſt ſit Indhol Man ſiger, at det er det første velſkrevne Compendium Hiſtorien over alle de Europæiſke Stater, og mange beſy derlige til ſamme henhørende Lande, i ſær Tydſke Provint og de over ſamme regierende Huſe. Med al ſin Korthed h Forfatteren dog ikke læt forbiegaaet noget vigtigt. P Gymnaſier og Skoler kan man ikke vel gaae ſaa dybt ind den beſynderlige Hiſtorie om Europæiſke Lande, ſom den Bog giver Anledning til: men paa Univerſiteter fortien den at vælges til en Ledetraad, i ſær da de paa adſkilli tydſke Univerſiteter ſædvanlige Compendier, det Gebauerſk det Schmauſiſke, det Achenvalliſke, afhandle kun faa eur pæiſke Stater. Man biſalder ikke, at Forfatteren ved Ende af ethvert Afſnit har angivet de Aar, hvori enhver Regen har tiltrædet ſin Regiering, ſaaſom han tillige maae igien tage deres Navne, hvilket indtager for meget Rum. Aar tallene kunde bequemmere have været indſluttede i Klamme mellem Texten, eller og været anſatte i Randen. Det havd været bedre, at Forfatteren havde anvendt benævnte Rum til at anføre de beſte Skribentere, ſom man maatte læſe t nærmere Oplysning om Hiſtorien. I ethvert Afſnit give der Steder, ſom behøve Forbedring, hvilken den erfarn Lærer under Forelæsning, eller Forfatteren ſelv i et nyt Op lag kan give. Recenſenten har dog ikke vildet anføre diſſ Steder, fordi jeg veed, ſiger han, at det er lættere at for bedre et godt Værk, end ſelv at forfærdige det.

Warſchau. Parens Patriæ Stanislaus Auguſtu —— a parricidis ereptus redditusqve. 1772. 4 Ark i ſto 8v. Forfatteren er Hr. Canonikus Janoziki. Det er en Fortælling om det afſkyelige Anſlag mod Kongens Perſon den 3die Novembr. 1771. i den ædle gamle latinſke Stil hvormed Forfatteren har ſøgt at efterligne den ædle romerſk hiſtoriſke Skrivemaade.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 25.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 23de Junii 1774.

Leipzig. Zwote Sammlung Geiſtlicher Lieder von Balthaſar Münter, Doctor der Gottesgelahrheit und Paſtor an der deutſchen Petri Kirche zu Kopenhagen. 1774. 210 S. i 8vo. — Hellige Sange, ſom formedelſt deres væſentlige Begreb ere beſtemte til Opbyggelſe nden i Kirkerne eller Huſene, kan egentlig ikke have Forſtandens Oplysning, men Hiertets Rørelſe til Øyemærke. De forudſætte Forſtandens rette og reene Begreber om Religions Sandheder, og har alene til Øyemærke, at ſkaffe dem n virkſom Indflydelſe paa Hiertet til at røre og bevæge ſamne paa en med diſſe Sandheder overeenſtemmende Maade, aa det finder ſin Intereſſe ved at befølge dem og danne ſig erefter i ſine Valg og ſit Forhold, og forhverve ſig en derned overeenſtemmende Gemytsbeſkaffenhed. Men ſordi de gentlig ikke har at beſtille med Forſtandens Oplysning, bør erfore deres Indretning og Forfatning i Henſeende til ſamne ganſke viſt ikke være ligegyldig. Eftersom Tidernes Oplysning i Theologie og Philoſophie har ſkaffet os langt rettere g reenere Begreber om deres hellige Sandheder, ſaa bør nan og ikke nægte dem al Indflydelſe i vore Hellige Sange, om ſkal anvende dem til Opbyggelſe. Det er ganſke viſt enne Betragtning, der har bevæget vore Naboer til med tor Iver at arbeyde paa Kirkeſangenes og overalt den hellige

Poeſies Forbedring, da de i Beſynderlighed har beflittet ſig paa et rettere, et reenere og ædlere og for de hellige Materier værdigere Udtryk, end det man hidindtil i ſaa mange hellige Sangbøger har taget til Takke med. Begreber, Tanker og Billeder, alt for ringe, om ikke ganſke urigtige eller uværdige for guddommelige Perſoner, Egenſkaber og Læresætzer; Ord og Udtryk, næſten ſindløſe, og kiendelige betlede til Hiælp for et uſelt og fattigt Rim, ſlet og ret no end da; tørre hiſtoriſke Recenſioner af Tildragelſer eller ſpeculativiſke Sætzer, anvendte til liden eller ingen Opbyggelſe en Poeſie og Melodie, næſten bedre ſkikkede til at inddyſſ Hierterne, end til at opvække og oplive dem og forſtærke deres Følelſer; alle diſſe unægtelige Feyl anſees nu ikke mere for taalelige i hellige Sange. Iblandt dem, ſom med deres Undervisning, og, hvad mere er, deres fortræffelige Mønſtre har bidraget en vigtig Deel til Forbedring i den Hellige Poeſie fortiener vel Hr. D. **Münter** ikke den ringeſte Plads. Indholdet, Poeſien og Sproget, ere virkelig ſaaledes beſkafne, at enhver, den være ſig Lærd eller Ulærd, kan med Fornøyelſe og uden Anſtød anvende diſſe hans rørende Sange til ſin Opbyggelſe. Den Lærde, ſom vel er vandt til det Høye og Kiender deraf, men veed, at han her ikke bør søge andet, end hvad der kan være til almindelig Opbyggelſe, vil dog ikke finde noget for nedrigt og ringe for ſig, og den ulærde eller eenfoldige intet for høyt, fordi han ſavner det gemeene, nedrige og pøbelagtige. Men det er ikke nok, at Hr. **Münter** har givet os Mønſtre til Hellige Sange, han har og givet Regler for deres Forfatning, efter hvilke man baade kan bedømme hans egne, og tillige vide, hvad man endten ſelv i deſlige Sanges Forfatning havde at tage i Agt, eller hvilke iblandt flere hellige Sange, man helſt ſkulde vælge til ſin private Opbyggelſe. Diſſe Regler finder man i Tilſkriftet til Hr. **Weiſſe**, der baade tillige kan anſees ſom en Fortale, og en liden Afhandling om hellige Sanges Forfatning. Et kort Udtog af dens Indhold vil viſt ikke mishage vore Læſere. I Hellige Sanges Forfatning har man tvende Hovedſtykker at agte paa, nemlig, **Indholdets Valg**, det **poetiſke Foredrag**, og **Melodien**. Han kalder det tre væſentlige Stykker af en hellig Sang, ſom beſtemme hinanden, og ſom afgive Reglerne til dens Forfatning. Indhol-

det

det begriber man læt maae være Begreber, som ere tagne af den naturlige eller aabenbarede Religion, hvilken sidste han betragter som en rigere og reenere Kilde at øse af. Religionen er riig paa mange Slags Forestillinger, som alle ere bequemme til Opbyggelse, eller til at befordre Menneskenes moralske Forbedring. Man skulde da tænke, at de ogsaa alle kunde foredrages i geistlige Sange, som har Opbyggelsen til Øyemærke. Man maa herved ikke forglemme, at en hellig Sang er en Poesie bestemt til at afsiunges. Saa lidet nu enhver Sandhed er skikket til det poetiske Foredrag og til at afsiunges, saa lidet kan og ethvert Begreb af Religionen blive Indholdet af en geistlig Sang. Poesien taler Følelsens Sprog, og Melodien declamerer og forstærker dens Følelsefulde Udtryk. Hvad der altsaa ikke er Følelse, skikker sig hverken for Poesie eller Musik. Paa denne Grund anseer han ikke den egentlige Religions-Underviisning for bequem til at indklædes i Hellige Sange. Den bør være forbeholden det prosaiske Foredrag. Vel lader den sig tvinge i et Stavelsemaal, men dette udgiør ikke nogen Poesie eller Sang. Nogle nyere Læredigter skal man læt kunne mærke det af, at Poesien saamme har vovet sig uden for sine Grændser: „Den Underviisning man der bekommer, vil man nok finde baade sand og vigtig, men tillige ønske, at man hellere havde bekommet den i ubunden Stiil. Ja om man og skulde synge disse Sange, og det i Selskab med mange andre, saa skal man ikke vide at angive nogen Grund, hvorfor de siunges og ikke blot oplæses eller fremsiges. Opmærksomheden vil ved Sangen kun meer adspredes end samles.“ Vel har Forfatteren i Fortalen til den første Samling erklæret, at intet Foredrag er mere bequemt til at skaffe Religionssandhederne Indflydelse paa Hierterne, i sær den gemeene Mands, end det, der hersker i geistlige Sange, men det er eet med den udtrykkelige Bestemmelse, at **Underviisningen da maae overdrages i Følelse**, det er at sige, den maae ikke være blot og bar dogmatisk, men energetisk; man maae interessere Læserens Selvkierlighed, som er Kilden i hans Følelser, med at forestille de guddommelige Sandheder fra deres velgiørende og for Mennesket i een og anden ensseende fordeelagtige Side. Derved maa den aabne sig indgang til Hiertet, hvilken ved det poetiske og musikaliske

drag saa meget lættere befordres, som Hiertet derved bliv
oplivet og opvakt til at modtage det naturlige Indtryk
Sandhederne i sin fulde Styrke. Dette er kortelig Meeni
gen af Forfatterens Deduction herover, og i denne M
ning modsiger han ikke dem, der anse Lærebigter for særi
les nyttige og nødvendige for den gemeene Mand: „D
„ største Hob af Christne har foruden Bibelen og deres Ca
„ chismus ingen anden Bog til Opbyggelse end deres Sa
„ Bog. Naar de nu af deres Catechismus rigtig og m
„ de fornødne Forklaringer og Beviis har fattet deres Tr
„ Lærdomme, saa skulde disse ved Brugen af de med Føle
„ affattede Læresange, som de fandt i deres Sangbøge
„ bringes dem nærmere til Hiertet, ophøyes til deres eg
„ Følelse, og gisres meget virksomme til deres Gemyts
„ Levnets Forbedring.“ Men blot dogmatiske Læredig
erkiender han slet ikke for nødvendige. Meget mere raal
han alene at vælge saadanne Forestillinger af Religionen til ge
lige Sanges Indhold, som lætteſt kan sætte Hiertet i S
vægelse, som lader sig bedst bearbeyde med Følelse, og
hvis Betragtning Digteren selv kan finde sit Hierte r
Herved bemærker han den Forskiæl imellem offentlige Kir
sange og private Huussange, at nemlig Indholdet af
første maae være almindeligt, da derimod de Sidste kan v
indrettede efter besynderlige, private, personlige og sæld
Omstænde i Livet. Selv har han leveret nogle Prover
disse sidste i nærværende hans anden Samling. Han vi
at saadanne hellige Sange overalt aldrig lykkes bedre,
naar man allerede tilforn, førend man beskæfter sig derm
har fundet sig livagtig rørt af den Hovedtanke, som n
derudi agter at udføre, og de private Huussange i sær,
har Hensigt til en eller anden rørende Situation i Livet, vi
meget ved det, at man venter paa besynderlige Foranledr
ger til deres Udarbeydelse, da Sangen bliver en rigtig
levende Afbildning af Digterens egne Følelser. Han
mærker os selv iblandt disse sine Sange No. 12., 14., 1
19., 20., 29., som saadanne, hvortil han har haft bes
derlige Anledninger. I en geistlig Sang maa ikke siges
hvad man veed om en Ting, og Korthed er en af dens
sentlige Fuldkommenheder. For ey at blive for vidtløf
er det godt, at man først har formeret sig et almindeligt

kaſt i Hovedet. Forfatteren tør juſt ikke beſtemme, hvad der i Beſynderlighed hører til dette Udkaſt eller ikke, men giver alene diſſe almindelige Forſkrifter. Man maae holde faſt ved den Følelſe, ſom man har af ſin Materie. Alt hvad ſom er ſamme fremmed og uvedkommende, maa man holde borte derfra; ikke ſøge nogen Tanke, men antage dem, ſom den indgiver, dog ey uden Prøvelſe. Man maa bringe dem i Orden, men ikke ængſtelig, og vogte ſig under Udarbeydelſen, at ikke Stavelſemaal eller Rim forfører til at tabe ſit Maal af Sigte og til at indlade ſig i Biforeſtillinger. — Ligeſom Poeſien indſkrænker Indholdet af en hellig Sang, ſaa indſkrænkes den og ſelv af ſamme. Det er ikke her Digteren endten ſkal viſe ſit Genie i al ſin Styrke, eller ſin Materie i al den Pynt og Glands, den kan modtage. Den eenfoldige og almindelige Hob kan ikke følge Sangeren i hans alt for høye Sving, men han bør nedlade ſig til den, og opholde ſig inden for dens Sphære. Her finder ingen Opdigtelſe Sted, da den eenfoldige veed ey at afklæde den forklædte Sandhed. Den Hellige Sang maa foreſtille Sandheden i ſin nøgne, ſimple og uſkyldige Geſtalt, ikke bedækket med digteriſke Blomſter, i et behageligt og klart, men ikke blindende Lys. Ingen falſk Vittighed maa Sangeren tillade ſig. Den forkølner og udſlukker Følelſen. Han maae have ſin Indbildningskraft i ſin Magt, og ſielden tale Billedſproget. En Lignelſe brugt ved Leylighed og juſt i den Synspunkt, hvor den paſſer ſig, gaaer nok an. Overalt hvad der i det proſaiſke Foredrag maatte anſees for driſtig, det maae endnn mindre finde Sted i den hellige Sang. Læſeren og Sangeren maae ikke henrykkes, men ledes med ſagte og ſtille Følelſer og Bevægelſer til det Maal, man vil føre dem til. Men diſſe Regler maa ikke tiene til Undſkyldning for et uædelt Sprog og andre overalt i Poeſie utilladelige Skiødesløsheder. Udtrykket maa være ædelt og ſin høye Materie værdigt, Sproget ſimpelt og eftertrykkeligt. Det er vigtigt og fortiener Opmærkſomhed og Biefald, hvad Forfatteren i ſær i den Henſeende anmærker: „ Mængdens Begreb er viſt „ ikke ſaa meget indſkrænket, at det ſkulde udfordre Nedrighed „ i Tanker og Udtryk. Den ulærde Chriſten, og ſom ved „ daglig Beſkæftelſe med grove Arbeyder er bleven næſten „ ganſke Smagløs, vil vel i ſin Uſkyldighed ſiunge en ſlet

„ og ret Sang med, uden at bemærke dens Vandagtighed, „ og vil altſaa heller ikke beklage ſig derover. Men lad ham „ ſiunge en anden, hvori der er meere Aand og Ild, kun „ ikke for megen; han vil viſt ey alene kunne forſtaae den, „ men og føle, at hans Hiierte bliver varmt derved, og alt„ ſaa foredrage den for hiin, hvis han ikke ved en lang Be„ kiendtſkab med hiin ſlette Sang og formedelſt dens ideligere „ Brug har fattet en beſynderlig Lyſt dertil. At vor ge„ meene Mand meget vel forſtaaer det ſtærkere Følelſernes „ Sprog, er deraf klart, fordi han ſelv taler det, naar „ han er i Affect. Folk af god Opdragelſe, hvis Sæder og „ og Tænkemaade i den ſtore Verden har bekommet al mue„ lig Forfinelſe, kan vel udtrykke ſig lættere og behageligere; „ men eftertrykkeligere og ſtærkere tale de viſt ikke, end jeg „ har hørt fattige gamle Koner, der har tilbragt deres Liv „ ved Spinderokken, tale endogſaa over Religions Materier „ for Ex. over Tillid til Gud, over Evighedens Haab o. ſ. v. „ Følelſen ligger i Menneſkenes Hierte, den bør ikke førſt „ indføres, men alene opvækkes derudi. Og dette kan ikke „ ſkee ved et mat og kraftløs Udtryk, der kun opvækker en „ Lyd i Øret, ſom haſtig forſvinder og naaer ikke til Hiertet; „ men dertil er fornøden den ædle og giennemtrængende To„ ne, ſom man viſt nok træffer, naar man ſelv er rørt, „ og ſom man ellers forgiæves ſøger at erlange.“ Forfat-teren bifalder og ikke dem, ſom holde for, at man i geiſtlige Sange behøver ey at regne det ſaa nøye med det Mechaniſke i Poeſien, Ordføyelſen og Sprogrigtigheden, og han dømmer rigtig, at lidt for megen Nøyagtighed i diſſe Henſeender er altid bedre, end Skiødesløshed. Uſædvanlige Ordføyelſer, ſom man har tilladt ſig blot for Stavelſemaalets og Rimets Skyld, haarde Eliſioner, til Ørets Fornærmelſe ſammenſtødende Vocaler, urigtige Scanſioner, Sprogfeyl og falſke Riim, bør man efter hans Meening, ſaavidt mueligt er, undflye. — Tilſidſt noget om Melodien. Ogſaa denne er noget væſentlig ved en geiſtlig Sang, og har til Øyemærke at oplive og forſtærke Følelſen, og giøre den meer indtrængende i Hiertet, end Digterens blotte Ord kunne giøre. Dette giør den ved en rigtig og eftertrykkelig Declamation, da den tillige ved ſin Gang og Tonernes harmoniſke Afvexling udmærker den Art af Følelſe, ſom herſker i Sangen

og

og den ſammes Grad. Overalt er det ikke mueligt for en Componiſt, at træffe den rigtige Declamation, ſaaſom en Sang har gemeenlig flere Stropher, der alle maae aſſiunges efter een Melodie, og den Stavelſe, ſom i een Strophe udordrer Tonens Forhøyelſe, udfordrer den ey altid i en anden, nen ofte det Modſatte. Man maae derfor være tilfreds ned ham, naar han kun meſtendeels rigtig declamerer, men veralt dog træffer den i Sangen herſkende Tone, og udtryker den ved Melodiens almindelige Indretning. Naar der un ikke herſker i Sangen endten modſatte eller ſlet ingen følelſer, naar den kun ikke pludſelig hopper fra een af de orvandte over i de andre, naar den kun gaaer med ſatte og verlagte Trin til ſit Maal, vil en habil Muſikus nok vide t træffe den Stræng, ſom Digteren har berørt. Herved iores Forſkiæl paa **Choralmelodien** og **Ariemelodien**, f hvilke den første maae bruges ved den offentlige Gudstiene:e, og denne tiener kun til Huusſange, og berøres kortelig e forſkiællige Egenſkaber, enhver i ſin Henſeende og til ſit Brug bør have. Naar Digteren indretter ſin Sang efter n for Haande værende Melodie, træder han ſelv i Compoiſtens Sted, og maae vide at beſtemme ſin Versart og ſit Stavelſemaal efter Melodiens Fordring, og ey alene tage ens Hvilepunkter og Affſnitter i Agt, men og ſtudere dens eele Genie, og overdrage ſamme i ſin Sang, at ikke Sang g Melodie ſkal ſtride mod hinanden til Skade for deres fæls Øyemærke. I private Huusſange gaaer det vel an, at Digter betiener ſig af ſin naturlige Frihed, og vælger ſin ersart og ſit Stavelſemaal efter ſin egen Følelſe, men nye Melodier lader ſig ikke ſaa let og ſnart indføre i de offentlige irkeſange. I denne Fald kan Componiſten fordre af Digten, at han leverer ham ſaadanne Digter, ſom ere værdige) ſkikkede til at geleydes med Muſik, det er at ſige, ſkrevne ed varme og aanderige Følelſer, ſom dog ikke maae ſtikke r meget af imod hinanden, om de ere forſkiællige (ſaaſom ørg og Glæde;) ikke med alt for lange Stropher, ſom or det vanſkeligt for Componiſten at beholde Hoved-Tonen) hytte ſig for en uangenem Monotonie, i en let og begelig Versart, med en rigtig og tydelig Rhytmus, og en alle Stropher, ſaa vidt mueligt, overeenſtemmende Declaation. Saavidt Forfatterens Regler og Forſkrifter, hvilke

han tilſtaaer det er lættere at give end at følge. Det er Hr. Concertmeſter Bach i Bückeburg, ſom har giort Melodierne til denne anden Samling. Sangene ere i alt 50. alle af et vigtigt og for andægtige Chriſtne intereſſant Indhold, for Ex. om Tilberedelſe til Regnſkab for Gud; Kiærlighed til Gud; Guds Helligheд og Kiærlighed i hans Søns Død; Bøn imod Sikkerhed, Forvovenhed og Stolthed; daglig Bøn; over de Talemaader, See hvilket Menneſke! og det er fuldbragt; Bøn for en Chriſten, der er ſig Petri Synd bevidſt; Bøn hiemme for og efter Communion; vor Opſtandelſe ved JEſu Opſtandelſe; en vankelmodig Chriſtens Bøn; Juule-Sang; en Faders og Moders Klageſang over deres Børns Død; om Guds Kiærlighed, ſom overvinder Synden; aandelig Selvbedrag; Bøn for Kongerne; om Skiødesynder; en Chriſtens Bøn, ſom af Velſtand er geraaden i Armod; den fornødne Alvorlighed i Chriſtendommen; om den ſande Kiærlighed til ſin Fiende, ſom den, der ey er et Værk af Naturen; til Gud ſom Skaber og Opholder, og ſom den, der agter paa enhver i ſær; Ydmyghed; Menneſkets Værdighed; Glæde i Gud; paa ſin Fødſelsdag; Hengivenhed i Guds Villie; JEſu Kirkes faſte Grund; til Verdens Regierer: Poenitentz-Sange, en Chriſtens, der længe har levet lætſindig, en gammel Synders; en Chriſtens over ſine Skrøbeligheds Synder; JEſu Himmelfart; til Forløſeren; til den Hellig Aand; Nyt-Aars-Foraars-Sommer-Høſt- og Vinter-Sange; for Jødernes Omvendelſe; til den Tre-eenige, ſom er Kiærlighed ſelv; Bønnens Kraft imod Synden; Bøn for Tvivlere og Vantroende: Opmuntring til Strid for det ævige Liv; Saligheds Haab. O hvor var det at ønſke, at alle de, ſom af og med en overdreven Iver ikke kan nævne hemmelig eller offentlig Fritænkere og Chriſtendommens Fornægtere uden under den almindelige Titel af forbandede og fordømte Mennesker uden Forſkiæl, vilde hellere med Hr. Münter ſaaledes bede for dem i al Sagtmodighed:

Mit dir, den Gott der Erde gab
Erlöſer, kam das Licht herab!
Der falſchen Götter Dienſt verſchwand:
Der Gott der Wahrheit ward erkannt!
Dein, der das Heil an's Licht gebracht;
Dein ward in aller Welt gedacht!

Die Völker eilten mit Begier,
Du, aller Menſchen Freund, zu dir!
Nun hat die Welt dein göttlich Licht,
Hat es, und achtet ſeiner nicht!
Verhaßt iſt ihr dein heilig Wort!
Weit pflanzt ſich dieſe Feindſchaft fort!
Mit Bitterkeit, mit Hohn und Spott
Empöret ſie ſich wieder Gott,
Und ſtürzet ſich mit frechen Sinn
In aller Laſter Abgrund hin!
Auch hin und wieder träget noch
Ein edler Menſch des Irrthums Joch.
Von deiner Wahrheit ungewiß
Erwählet er ſich Finſterniß.
Er ſpottet deiner Lehre nicht,
Ehrt Gott und glaubet ſein Gericht,
Liebt jede Tugend: aber iſt,
Wär er's gleich werth zu ſeyn, kein Chriſt!
Herr, nicht mit Fleiß verführt er ſich:
Erbarm, erbarme ſeiner dich!
Nicht Stolz und Bösheit, nur der Wahn
Entfernt ihn von der rechten Bahn.
Sein Herz iſt edel; ſein Verſtand
Hat nur noch nicht dem Heil erkannt.
Er wird es ſuchen: leit'ihn nur
Geiſt Gottes auf des Glaubens Spur!
Zeig ihm, daß ſeine Tugend nicht
Gerecht ihn mach' im Weltgericht;
Daß er von Sünd, und Schuld nicht frey
Vor Gott und dem Gewiſſen ſey!
Laß ihn des Mittlers Wunder ſehn
Und ſeine Lehre recht verſtehn!
Er prüfe ſie gewiſſenhaft:
Dann ſieg' in ihm der Wahrheit Kraft!
Erleucht' ihn! Seine Seele wird
Sich's nicht verhehlen, daß ſie irrt!
Er wird zum Kreuze Jeſu fliehn,
Gerecht vor Gott zu ſeyn durch ihn!
Bekennen wird er's öffentlich,
Er glaub', o Jeſu, nur an dich!

Es wird ihn nichts ſo ſehr erfreun
Als dieſes Heil: ein Chriſt zu ſeyn!
Für jede Seele, die von dir
Aus Irrthum weichet, beten wir!
Ach, die mit Fleiß dir wiederſtehn,
Laß, Herr, auch die nicht untergehn!
Das Laſter dämpt' in ihrer Bruſt,
Zur Frömmigkeit gieb ihnen Luſt:
So dringet deiner Wahrheit Schein
Auch noch in ihre Seelen ein.

Deſlige Bønner ſkal viſt omvende flere Fritænkere end nok ſaa mange Munde og Skrifter fulde af Forbandelſer. At anføre flere, ſom i ſær har behaget os, behøves ikke. Hr. **Münters** Sangegeiſt er alt bekiendt af den første Samling, hvoraf et andet Oplag er udkommen i Aaret 1773. Nærværende Samling er beſluttet med et Paſſions-Oratorium. Forfatteren har derudi ladet JEſu Venner og Tilhængere beklage ſig over hans Død, og foreſtillet dem ſom forvildede i det Haab, de havde giort ſig om ham, og i Henſeende til Henſigten af hans Død, ſom indtil den Hellig Aands Udgydelſe paa Pindſefæſten har været dem en uigiennemtrængelig Hemmelighed. I øvrigt har han og ladet dem tale hver efter ſin Characteer, ſaaſom Petrus i det han taler om JEſu Fiender, og Maria i ſin Replique derpaa, og efter deres Omſtænde, ſaaſom Lazarus, der yttrer en temmelig ſikker Forhaabning om hans Opſtandelſe i ſær paa den Grund, fordi han ſelv af ham var opvakt fra de Døde.

Johannes.

O unerforſchlicher, o wunderbarer Gott!
Wie ſoll ich dieß Geheimniß faſſen,
Daß du den edelſten der Sterblichen verlaſſen,
Verlaſſen haſt bis in den Tod?
War er umſonſt von dir der Welt gegeben?
Umſonſt mit mehr als Menſchlicher Vollkommenheit
Begabt? Und du verkürzeſt ihm ſein Leben,
Eh' er dein Werck, wozu du ihn geſandt
Vollendet hat, eh' er ſein Vaterland.
Von deiner Feinde macht befreyt
Und deines Arms Gewalt den Feinden zeigen kann!
„ Im Staube bet' ich vor dir an,

„ Und

„ Und seufze, Gott hat ihn verlassen,
„ Und sinne nach, und kann's nicht fassen!"
O Abgrund, den kein sterblich Aug' ergründet!
O Weg des Herrn, des Ausgang niemand findet!
Ehrwürdig, heilig bist du mir:
Doch schwindelt meinem Blick vor dir!
Israels Gott! den himmlischen Propheten,
Den Sohn Mariens, sandtest du;
Siehst ihm verfolgen, martern, tödten:
Und schweigst dazu!

Lazarus.

Laß uns nur Gottes Stund erwarten,
Johannes! glaub und zweifle nicht!
Itzt ist zwar alles dunkel: bald, bald wird alles Licht!

Johannes.

Wär er nich todt! — —
Nun, ob wir auch Jahrhunderte durch harrten,
Und er ist todt, was können wir erwarten?

Lazarus.

Der mir das Leben wieder gab, kann der
Es nicht sich selbst auch wieder geben?

Johannes.

Der dich erweckte, Lazarus, der lebte!

Lazarus.

Er lebte, Freund, und lebt zwar nun nicht mehr:
Doch niemand nahm sein Leben,
Er hat es selbst freywillig aufgegeben!
Noch waren seine Kräfte nicht verschwunden,
Noch könnt er lange leben!
Ihn hat der Tod nicht überwunden!
Er starb, weil er itzt sterben wollte,
Nicht weil er sollte!
Du hörtest ja, mit welcher Kraft er rief,
Im Augendlick, da er entschlief:
„ Vater ich befehle
„ In deine Hände meine Seele!
O wie wird er Jerusalem beschämen!
Er ließ sein Leben, und wird's wieder nehmen!
Ich hoffe, ja ich bin's gewiß:
Er wird auferstehen!
Wir werden ihn mit diesen Augen sehen,

Auf ſeinen Todes Hügel treten,
Und vor ihm knien, ihn anzubeten:
Ich hoff'es, ja, ich bin's gewiß!
Hoffet mit mir, fromme Brüder,
JEſus iſt des Todes Herr!
Ich war todt, und lebe wieder:
Der mich leben hieß, war Er!

Berlin og Stettin. Das Leben und die Meynungen des Herrn Magiſter Sebaldus Nothanker. Erſt. Band. 1773. 231 S. i 8vo. Med nogle ret artige Kobbere af Chodowiecks. Hr. Mag. Sebaldus Nothanker, havde efter ſit Giftermaal med den ved Hr. v. Thümmel ſaa bekiendte Wilhelmine ganſke fornøyede Dage, naar man undtager de ſmaa Ubeqvemmeligheder, ſom kom af det at Wilhelmine havde været ved Hoffet, men Sebaldus ingenſteds, uden i Skolen og ved Univerſitetet, og at hun fandt Smag i de ſkiønne Videnſkaber, men han i Apokalypſis. Han avlede med hende en Søn og tvende Døttre. Deres huuslige Fornøyelſe ſkulde og ikke have bleven forſtyrret ved nogen Ting, hvis ikke Sebaldus engang havde faaet det Indfald, at prædike om Kiærlighed til Fædrenelandet, og at nægte Helvedſtraffernes Evighed imod de Symboliſke Bøger, eller meget mere, hvis ikke General-Superintendenten Stauzius havde haft en Kone, hvilken Sebaldus tilforn havde forſmaaet, og hvis ikke Wilhelmine engang havde fundet Conſiſtorial-Præſidentens Vers ſlette. Men da blev han fordret for det hellige Synedrium, og ved Dom og Ret ikke ſkilt ved Livet (thi Kirken fordrer intet Blod) men alene aſſat fra ſit Embede med en faderlig Formaning. Vel koſtede dette hans Kone og yngſte Dotter Livet, men gav dog den redelige Hieronymus, en Boghandler og Ven af Sebaldus, Leylighed til at udøve et Barmhiertigheds Værk, og at tage Sebaldus og hans ældſte Dotter Mariane til ſig. Vel holdt D. Stauzius, Søndagen efter deres Ankomſt til Staden, en ſkarp Lov-Prædiken over det Sprog, Einen ketzeriſchen Menſchen meide, hvori han viiſte meget tydelig, at den, der herbergerede et kiætterſk Menneſke, giør ſig deelagtig i hans Synder, hvilket han ſtadfæſtede med 2 Joh. v. 10. Dog havde han den Misfor-

nøyelſe.

nøyelse, at denne Prædiken blev ikke hentydet paa Sebaldus, men paa en katholsk Sukker-Bager, som Fyrsten havde ladet komme fra Wien. Og da Ridderskabet paa da forevørende Landdag havde i Anledning af denne Prædiken giort et Land-Gravamen af denne Sukkerbager, og i Underdanighed havde forestillet hans Durchlautighed, at denne Mands søde Confect aldrig kunde forsøde den Papistiske Læres Bitterhed, saa fik Stauz endnu desuden en Irrettesættelse af det Fyrstelige Cabinet, hvilken han regnede til de Gienvordigheder, som Satan opvækker imod fromme Lørere, og taalte den med Taalmodighed indtil han i den Prædiken, han skulde holde ved Slutningen af Landdagen kunde med Eftertryk erklære sig imod dem, som bebreyde Zions Vægtere deres Aarvaagenhed. Hieronymus forskaffede Sebaldus en Correctors Plads i Leipzig og Mariane en Francesses Tieneste. Sebaldi Søn var bleven Soldat. Læseren maa forlade denne Histories Helte under saa kritiske Omstændigheder, at enhver vil blive begiærlig efter Forrsættelsen af denne velskrevne Fortælling, som vel ikke er nogen formelig Roman, men skreven for Lærde af Profession eller saadanne Læsere, som har den for en Deel forargelige Chronik af nogle nyere Penne-Krige saavidt inde, at de kan forstaae de fine Allusioner til forskiællige smaa Anecdoter. Man har læst med Fornøyelse Bogen selv, saavel som et Par vidløftige derudi forekommende Samtaler over Boghandelen.

Magdeburg. Der Wohlthåter, er Titelen paa et Ugeskrift, som udgives de Fattige til Understøttelse. Paa den eene Side søge Forfatterne at opmuntre og trøste de Lidende selv i deres Nødlidenheder. Paa den anden Side bemøye de sig for ved alle Slags Forestillinger, ved Velgiørenheds Exempler, og ved rørende men efter den strængeste Sandhed indrettede Efterretninger om Nødlidende i Staden, at opmuntre de bemidlede til at antage sig saadanne Elendige, som fortiene det. For at lætte deres Medborgere Udøvelsen af deres Velgiørenhed, har de desuden tilbudet sig at ville sørge for, at de Almisser bleve vel uddeelte, som man maatte ville anbetroe dem. Man finder altsaa ved Enden af ethvert Stykke en kort Anmældelse om hvad som er indkommen, og om Maaden, paa hvilken det er bleven anvendt. End-

skiøndt

ſkiøndt Forfatterne fornemmelig have for Øyne det Sted, de nærmeſt ſkrive for, ſaa er dog Indholdet af diſſe Blade ikke ſaa localiſk, at det og ikke ſkulde kunne underholde andre Læſere. For Ex. i St. 2. og 22. om Overdaadighed, ſom en Aarſag til nærværende Nød, St. 6. om Maaden, paa hvilken en Menneſke-Ven og Chriſten giver Velgierninger, og i flere andre Stykker, er der ſagt mange Sandheder, ſom vel fortiente meer at eftertænkes, end gemeenligen ſkeer. Der ere nu allerede 4 Deele udkomne af dette almeennyttige og velgiørende Skrift. Hvem maae ikke fornøye ſig derover, naar man finder i fierde Deels ſidſte Stykke, at dette Øyemærke ſaa lykkelig er opnaaet, at der i Aaret 1772. ved dette Skrifts Foranledning ere indſendte til Forfatterne 1026 Rdlr. til de Nødlidendes Underſtøttelſe. Ingen vilde være ſaa ubillig at forlange, at i et Ugeblad ſkulde alle Stykker være af lige den ſamme Godhed; ja endogſaa den Omſtændighed, at man ſkriver for mange Slags Læſere, maae foraarſage, at ikke et og ſamme Blad kan i lige Grad behage alle; ikke deſto mindre vil man dog finde de fleſte Stykker underholdende, og læſe dem med Fornøyelſe. At de for Reſten ere indrettede paa en med deres Øyemærke overeenſtemmende Maade, derom taler Følgen ſelv ſaa tydelig, at det er unødvendigt at tale noget videre derom. Man ſeer derfor ogſaa med Fornøyelſe, at de Hrr. Forfattere har beſluttet en Tid lang at fortſætte deres nyttige Bemøyelſe foe at giøre Menneſkekiærlighed og Godgiørenhed mere almindelig.

Genf. Det 5te Bind af Hiſtoire de Geneve, 355 S., ved Hr. Berenger, indbefatter fornemmelig den Formægling, ſom i Aaret 1737. ved Frankerige, Zürch og Bern er bleven bragt i Stand. Det Franzøſiſke Hofs Reſident og Hoffet ſelv var i Begyndelſen Raadet bevaagen, og talede af en høy Tone. De tvende Schweitzerſke Forbundtere vare og Raadet gunſtige, og det var næppe man ſik Borgerſkabet til at antage Formæglingen, men de vandt Sekretairen og ved ham Geſandten von Lautrac. Man tilgav Borgerne den Frækhed, hvormed de havde ſønderrevet og traadet under Fødder en Bekiendtgiørelſe af Mæglerne. Derimod maatte de tillade, at de undvigede Raadsherrer kom tilbage. De talede og ſkreve efter deres Sædvane meget haardt og ubetænk-

ſom

om om Mæglerne, og endelig antoge de Planen halv af Frygt og halv af Aarsag, at den virkelig gav dem meget efter, og idvidede det almindelige Raads (Conseil général) Rettighed. Det blev vel forbudet under den haardeste Straf at gribe til Vaaben, men derimod blev Stadens sædvanlige Befæstning forstærket, og giorde den afhængig af Frankeriges Villie. Derhos efterlod den Dunkelheder, som 30 Aar derefter gav Anledning til nye Stridigheder, i det den paa den ene Side tvang Borgerskabet til at vælge Syndiker, og dog gav dem Ret til slet ingen at vælge, som det og skeede i Aaret 1767.

Hamburg. **Fragmente der ältern Geschichte zum Zeitvertreib denkender Leser.** 1772. 9 Ark i 8vo. Til Tidsfordriv er Skriftet for kort, og for tænkende Læsere, om kiende Historien, er det unødvendigt. Ikke desto mindre kan mange andre Folk læse det med Nytte, og dem fortiener det og anprises. Forfatteren stiller sig vel an, som an med denne Samling af Historier alene vilde fordrive Tiden, men han søger virkelig dermed at indprænte gode og dle Gemyts-Beskaffenheder, at undervise og advare. Enver Fortælling er i Begyndelsen og Fortgangen forsynet med orte Betragtninger, og de gamle Skribentere, hvoraf Forellingerne ere tagne, ere nævnte ved Enden. Den Tone, vori Forfatteren taler med sine Læsere, synes vel noget for yptidelig og smykket, og paa Sprog- og Trykfeyl er ingen Mangel. Det lader ikke til, at Forfatteren er en mange ars Moralist, men han viser sig som en veltænkende Mand, s hans retskafne og ædle Øyemærke fortiener desto mere Bield, jo mere sielden det er at træffe hos dem, som udgive nade mindre og større Skrifter til Tidsfordriv for andre olk.

Lübeck og Lievzig. **Olof Acrel. chirurgische Geschichte im Königlichen Lazareth zu Stockholm anemerkt. Mit einer Vorrede von D. Zach. Vogel. us dem Schwedischen.** 1772. 388 S. i 8vo. Dette krift indbefatter lutter Tilfælde af chirurgiske Sygdomme, m for den største Deel ere forekomne Forfatteren i det Konlige Lazareth til Stockholm, og de ere alle tilhobe saavel

valgte

valgte og beskrevne, at endog den erfarneste Vundlæge ka lære deraf. Sygdommene ere afhandlede efter de Deel Orden, paa hvilke de ere forekomne. I Fortalen fortæll Hr. Acrel, det Kongelige Svendske Lazareths Histori Forfatteren er som Vundlæge noksom berømt, og hans Fo tieneste, men med Oversætteren er man ilde tilfreds, so den der overalt er utydsk, og ikke sielden uden Forstand.

Halle. Georg Johann Ludvig Vogels **Umschre bung der Propheti**schen **Bücher Alten Teſtaments** 3ter Theil. 1773. 19½ Ark i 8v. Denne Deel indbefa ter Propheten Ezechiels Spaadomme, og Hr. V. beslutte sin Omskrivning med denne Deel, uden dermed at have fo bunden Omskrivningen af Daniels Bog, som først havd været hans Forsæt. Der har mødt ham ved denne Bog Forklaring saa mange Vanskeligheder, hvilke han endnu ik har troet at kunne opløse til sin egen Fyldestgiørelse, og Skriv maadens Forskiellighed har desuden ikke tilladt ham at ove sætte Daniels Bog efter de samme Regler, som de andre pr phetiske Bøger. Endog i Forklaringen over Ezechiel finde han sig ikke tilstrækkelig overbeviist om den Forklaringsmaad han selv har valgt, og troer, at Texten først paa mang Steder maatte forbedres. At Oversættelsen af de 9 sidst Kapitler i Særdeleshed maae have været ham suur, maa en hver nok troe, som har læst, hvad han om samme har bemær ket i sine freyen **Unterſuchungen über einige Bücher A** Tts. Han har og mere givet en Oversættelse, end noge Omskrivning deraf.

Göttingen. Joh. Christians Polyc. Erxlebens, **Be trachtungen über den Unterricht in der Naturgeſchicht auf Akademien. Nebſt einer Anzeige ſeiner Vor leſungen im Sommerhalbenjahre.** 1773. 12 S. i 4te Forfatteren anpriser det Foredrag, hvorved man om Natur Historien i det ganske bekommer almindelige og sammenhæn gende Begreber, og fatter ikke blot Terminologie, Afdeelin ger, Navne og allene en kunstig Methodes Kiendemærker Hukommelsen, men lærer og de naturlige Tings Egenskabe og Brug, og derfor ogsaa bekymrer sig mere om de inden landske og nyttige, end om udenlandske Rariteter.

No. 26.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

I. Hæfte. Torsdagen den 30te Junii 1774.

Kiøbenhavn. *Diarium Medicum navale* ſiſtens Obſervationes circa cauſas Curationum & Prophyixin Morborum, qvi Præſidium claſſis Regiæ danicæ in xpeditione Algerienſi afflixerunt. Cujus annum priium —— pro Doctoris in Medicina Gradu modeſto eruitorum examini ſummittet Auctor *Urban Bruun Aaſkow*, laſſis Regiæ danicæ Medicus. —— I et foregaaende Proæio har Forfatteren udførlig beſkreven Oprindelſen og eſkaffenheden af den paa den Danſke Flode herſkende ygdom. De tvende Fregatter **Havfruen** og **Chriianſøe** og Krigsſkibet **Mars** ſkal allerede have bragt ygdommen og Smitten med ſig her fra Fædernelandet. olkene paa Skibet **Wilhelmina Carolina** bleve først bengte af et Ruſſiſk Krigsſkib, ſom de, da den Ruſſiſke lode laae her paa Rheden 1769., ſkulde bringe ferſk Vand . Sygdommen udbredte ſig allerførſt i dette Skib paa Reyſe ſom Floden giorde i Øſterſøen, ſaa det bragte 30 yge med ſig her til Havnen igien, hvoriblandt var den øverChirurgus, ſom og døde deraf, og ved Folkenes indbyrs Sammqvem vare og andre Skibe blevne befængte. Hoſpilet blev anſtukken af dem, ſom der bleve indbragte, og d andre, ſom kom i Land fra Skibene, eller i Hoſpitalet e vare blevne fuldkommen reſtituerede, blev Sygdommen dt udſpredt her i Hovedſtaden, hvilken førſt yttrede ſig i

Høſten af Aaret 1769., tog ſtærk til om Vinteren, og gra
ſerede i ſær meget ſtærk i Foraaret og Sommeren af 1770.
da næſten alle Hoſpitaler her vare fulde af Syge, hvora
mange døde. Forfatteren ſelv laae farlig ſyg i Marts o
April ſamme Aar af en raadnende Flekfeber, ſom han havd
faaet af ſamme Smitte. I Foraaret 1771. overlede den
med Meslingerne, hvilke i Begyndelſen vare meget farlig
og havde en vedholdende Flekfeber i Følge med ſig, og ſiden
efter at Meslingerne hørte op, er den bleven beſtandig ve
og er endnu temmelig gængs, ſkiønt ikke ſaa farlig. Forfa
teren beſkriver den Geſtalt, under hvilken den har graſſere
her i Staden. Paa Fregatten Chriſtianſøe og Havfrue
blev den ikke lidet forøget ved den Fare, Kuld og Strabadſe
Folkene maatte udſtaae i den haarde og langvarige Vinte
1771. Under Reyſen herfra til Middelhavet greb Sygdom
men immer videre om ſig paa Floden, og i ſær i de 14 Dage
Beleyringen for Algier varede, blev ſærdeles forøget ve
den idelige Vagt og ſtærke Strabadſe. Paa de fleſte Skil
vare meer end tredie Parten ſyge, og ſaavel de Syges Mæn
de, ſom den derved foraarſagede Uleylighed for de Sund
formoder Forfatteren at have været een iblandt de vigtigſ
Aarſager, hvorfor man maatte ophæve Beleyringen for
redde Folkene. Et beſynderligt Symptoma ved Sygdom
men var det Anfald af et ſtærk og hæftigt Raſerie, med glin
rende Øyne, Svimmel og Hoved-Pine, hvoraf mange ble
angrebne tillige næſten uden nogen foregaaende Sygdom
ſaa at de midt om Dagen under deres Arbeyde pludſelig ſy
tes at raſe ſom galne Folk, og ofte om Natten vaagnede o
forlode deres Seng og løbe hiſt og her omkring i Skibene ſom
ſende. Med Vished tør Forfatteren ikke beſtemme Aarſag
til dette Raſerie. Hans Tanker derom ere diſſe: Utru
furioſum hoc delirium inde derivandum ſit, qvod incau
Nautæ Caput nudum vel non ſatis tectum urentibus ſo
radiis expoſuerint & hinc expanſo ſanguine intra cra
um, phenitidis ſpecies orta fuerit; an vero aer int
tabulata incluſus, calore atqve exhalationibus anima
bus & putridis corruptus huic ſymptomati producen
faveat; an deniqve Materia putrida in primis viis hære
hoc delirium creaverit; problema eſto. Deliria ſatis q
dem vehementia inprogreſſu putridarum vi ipſius I

bris producuntur ſæpiſſime, vix autem adeo furioſa. Sæpius autem in navigatione noſtra obſerva vimus, febricitantium in loco clauſo, ubi aer non renovatur, degentium deliria & freqventiora & vehementiora deveniſſe. I Aaret 1770. blev Forfatteren beſkikket ſom Læge at gaae til Floden for at beſørge de Syges Helbredelſe og foreſlaae de beſte Midler til at hindre Sygdommens videre Fremgang. Han gik om Bord den 22de Novembr. 1770. paa Skibet Grønland, og han har med denne ſin Dagbog vildet vise hvorledes han har forrettet dette ſit Embede, hvad for Midler han har brugt, og hvad for Anſtalter der efter hans Forſlag ere foyede til at bevare og erſtatte Skibsfolkenes Sundhed.

Leipzig. De Rationario Imperii Romani Diſſertatio illuſtris JCtorum Ordinis pro ſummis in utroqve Jure honoribus obtinendis ad defendendum a. d. III. Maji 1773. propoſita a M. *Chriſtophoro Friderico Wolle*, J. U. Baccalaureo. 44 S. Den Materie om Rationario fortiener frem for mange andre at oplyſes. Alt hvad **Pancirolli**, **Bulenger**, og **Guther**, og Commentatorerne over **Tacitus**, **Svetonius** og **Dio Caſſius** har ſagt derom, er ikke tilſtrækkeligt. Det Ord Rationarium er §. 1. ſammendraget af Ratiocinarium, hvoraf og hos de Gamle forekomme Ratiocinatores, Rationales, hvilke og i l. 15. π. §. 5. de excuſ. tutor. hedde Rationarii. Rationarium bliver og kaldet Codex rationarius. I §. 2. anføres flere Benævnelſer, ſaaſom Rationes Imperii, Βρεβια, Breviaria, Calendaria, Λογαρια, επιτομαι &c., hvilke videre oplyſes. Han berører og §. 3. de Romerſke Borgeres Breviaria, ſaadanne ſom Keiſerne og ſelv førde i Henſeende til deres egen Formue. Men Forfatteren handler her alene om Breviario Imperii. Allerede **Servius Tullius** har §. 4. forfærdiget ſig en Fortegnelſe over Statens Indkomſter og dens hele Magt. Under den frie Republik har det og ikke §. 5. manglet paa ſaadanne Mænd, ſom har forfærdiget ſig Opſatzer om den hele Statsforfatning. Deriblandt var den ſtore **Pompejus**. Juſt til ſamme Tid havde §. 6. Qvæſtores Urbani & provinciales dette Embede, at de maatte forfærdige Regninger-

ne om Statens Indtægter og Udgifter, hvilke derpaa bleve henlagde i Ærario. Auguſt betog §. 7. Qvæſtorerne dette Embede, af Aarſager, ſom læt lade ſig indſee, og forfærdigede ſig ſelv en Opſatz over alle Deele af Rigets Magt. Sueetonius, Tacitus og Dio Caſſius giver os fornemmelig Efterretning om dette Auguſti Rationarium, og de Steder, hvor de taler derom, blive her §. 8. anbragte. I §. 9. foredrages i Almindelighed dette Rationarii Abſigt og Indhold. For at bringe dette Værk i Stand har Auguſt §. 10.-12. betient ſig af Dimenſiones Agrorum, tabulæ cenſuales, og de Forpagtnings-Contracter, ſom i Henſeende til Vectigalia bleve ſluttede med de Romerſke Riddere. Forfatteren gaaer nu fremdeles til de enkelte Deele af dette Auguſti Rationarium, og beviſer §. 13.-16. at derudi befandtes en Fortegnelſe paa den hele Krigsmagt til Lands og Vands, paa alle til Riget hørende eller med ſamme i Forbund ſtaaende Provintzer og Kongeriger, og fornemmelig paa Rigets Indtægter og Udgifter. Da der iblandt hørte ey alene de nødvendige Udgifter (Neceſſitates) men og alle de Largitiones og Beneficia, ſom Auguſt uddeelte for at ſætte ſig faſt i Sædet, ſaa har Forfatteren §. 17.-22. handlet om de ſidſte, og om den ſaa kaldte Liber Beneficiorum og Laterculus og dens Indhold, og det ſaa nøye og grundig, at han tillige opdager, dog med ſtørſte Beſkeedenhed, andre Lærdes derved begangne Feyl. Den fierde og ſidſte Deel af dette Rationarium udgiorde det Romerſke Riges Stats-Intereſſe, eller meget mere de Raadſlage, ſom han gav ſine Efterfølgere. I den 24. §. mælder han om den Efterretning, at Auguſt og har opſkrevet alle de Frigivnes og Slavers Navne, ſom havde noget Regnſkab at afligge, og §. 25. om den ſaa kaldte Λογαριχη, hvilken han ikke holder for en Deel af Auguſts Rationarium. Fra §. 26. til 32. bliver underſøgt, hvilke af Auguſts Efterfølgere har ført deslige Rationaria, og om nogle bliver det tilſtrækkelig beviiſt. Alexander Severus ſynes §. 33. at have været den ſidſte Keiſer, ſom ſelv har givet ſig af med dette Arbeyde. De efterfølgende har udvalgt ſig Stats-Betientere dertil, om hvilke og den derved forandrede Indretning handles §. 34.-39. Forfatteren mælder endelig og om nogle andre ſtore Herrer i nyere Tider, ſom har haft ſaadanne Rationaria. Man roſer meget Forfatterens Lærdom,

Grun-

Grundighed, Orden og Indsigt i Sagen, og lægger ham i sær dette til Roes, at han har undgaaet alle Udsvævelser, hvormed man gemeenlig i deslige Skrifter søger at give sig Anseelse af Lærdom.

Hamburg. D. Anton Friedrich Büschings, Königl. Preuß. Oberconsistorialr., Unterricht für Informatoren und Hofmeister. 1773. 194 S. i 8vo. Forfatteren har allerede i Aaret 1760. udgivet dette lidet Værk, da han endnu var Professor i Göttingen. Dette er det andet Oplag, som er forsøget med mange vigtige Tilsatzer, som den i 13ten Aar siden forhvervede Erfaring har leveret den opmærksomme Forfatter i Hænderne. Han troer, det var høyst fordeelagtigt, om der paa Akademierne blev læst et besynderligt Collegium over Underviisningen for Informatorer og Hofmestere, hvilket man vel maa tilstaae, naar man alene betænker, at Opdragelsen er een af de vigtigste Forretninger i Staten, og der ere saa mange Studerende, som vil opofre sig dertil. Det er egentlig til deres Tieneste, Forfatteren har skrevet dette Værk, der kan betragtes som en Læsebog. Hr. B. klager med Rette derover, at Privat-Lærere tage saa meget Overhaand, hvilket nødvendig maa drage de offentlige Skolers og Lærdommens Undergang efter sig. Man troer, at en Privat-Lærer er at foredrage for de bedste offentlige Skoler, naar han er fuldkommen i sit Fag. Men da man iblandt 20 næppe finder een fuldkommen, og man dog behøver saa mange deraf, saa maa nødvendig den største Deel af de unge Mennesker blive fordervede, om de endogsaa havde de bedste Anlæg. Men ville vel alle Klager og Beviis mod Privat-Underviisning kunne udrette noget, da en Informator tiener ligesaa vel, som en anden Betient, til Husets Pragt, og til Equipagens Nøyagtighed? Og hvortil tiener ikke en Informator, da han gemeenlig er et saa snedigt Kreatur, at den naadige Frue kan overdrage ham alle Slags Forretninger? Der ere ogsaa Folk, som holder Informatorer af Sparsommelighed, saasom det falder dem for kostbart, at sikke deres Børn paa en offentlig Skole; thi en Informator koster vist ikke saa meget, som at holde Børnene i en offentlig Skole, naar man sætter den, der strigler Hesterne, i lige Værd og Løn med den, der dresserer de unge Herrer. Her

fortiente Kudsken virkelig endnu langt bedre at belønnes fordi han ikke kan anrette nær saa megen Skade, som saa dan en Informator. Forfatteren har indseet, hvor nødven digt det var, at give saadanne Herrer en Forsmag paa dere Pligter, og har derfor ladet denne Underviisning for Pri vat-Lærere nok engang aftrykke med Forbedring. Man an priser dem derfore denne lille Bog, og raader, saa vidt mu ligt er, at bringe alle dens Forskrifter i Udøvelse, om d ellers har Selvfornægtelse nok for at paatage sig dette Arbey de for faa Penge og liden Ære.

Leipzig. Schreiben an den Herrn Propst un Ober-Consistorial Rath D. Wilhelm Abrah. Teller i Berlin, wegen seines Wörterbuchs des neuen Te zur Erklärung der christlichen Lehre, von einer öffentlichen Lehrer der heil. Schrift. 1773. 40 S. st. 8v. En Ven af Hr. D. Teller har agtet det for sin Pli hemmelig at erindre ham om hans Afvigelser fra vor Kirke reene Lære-Begreb, men da han, som han skriver er ikke bl ven værdiget noget Svar, saa giør han det offentlig, do uden at nævne sig. Hr. D. T. bliver her beskyldt for Socini niske Angreb mod Christendommens første Grundsatzer, hvi ket Forfatteren ikke troer at stemme overeens med en Mand Characteer, der som Lærer af den Lutherske Kirke har gio Eed paa dens Symboliske Bøger. Forfatteren gaaer i Steder igiennem, som han har fundet anstødelige. De Vi tigste betræffe Tre-Eenigheden, Christi fyldestgiørende og so sonende Død, Diævlene, Daaben, Nadveren, og de Artikel om Frygt for Gud, hvilken nogle saa gierne vil fortrænge af Moraler, paa det den Lære om Guds straffen Retfærdighed desto lættere maae forsvinde af Dogmatiken Man kunde ønske, at Forfatteren i Steden for at anføre t mange Skrift-Steder mod Hr. T. hellere havde søgt me Bevis at stadfæste nogle saa Steders modsatte Forklaringe Vel har han samme Ret, som Hr. T. har betient sig af, fremsætte sine Forklaringer uden Bevis; men det havde d været bedre for mange Læsere, hvis han tydelig havde forela dem de gode Grunde til de rigtigere Forklaringer og til s Modsigelse mod Hr. D. Tellers Forklaringer, som han ud Grund har antaget.

Lei

Leipzig. Ueber den Dorfhandel. 1773. 96 S. i 8v. Den ubenævnte Forfatter bemøyer sig for at vise, at Bonden bør blive ved sin Agerdyrkning, Fabrikanten ved Vahrenes Forarbeydelse, og overlade Handelen med Producter og Vahre ganske og alene til Kiøbmanden. Om Bønderne taler Forfatteren kun ganske kort. uden Tvil fordi de endnu gisre Kiøbmanden allermindst Indgreb. Men mere omstændelig er hans Undersøgning over den Skade, som den handlende Fabrikant, i sær den, der lever i Landsbyerne, tilføyer Kiøbmandskabet og Stædernes Flor. Ved den Leylighed viser han sig meget misfornøyet med den Fabrik-Handel, som Hernhutherne har anlagt i deres Landsbyer, og paastaaer, at Naboe-Stæderne og den dermed forbundne Landsherlige Interesse lider meget derved, hvilket han end mere søger at bestyrke ved de Hernhuthiske Meenigheders egne Indretninger. Hans fornemmeste Grunde imod Fabrikanternes Handel, saavel deres i Stæderne, som fornemmelig i Landsbyerne ere disse. De Stæder, som blomstre ved Kiøbmandskab og Handel, gaae efterhaanden til Grunde ved denne Landsbye-Handel. De Privilegier og Rettigheder, som af Landsherrerne ere forundte Stæderne, blive derved krænkede. Stæderne ere fra Begyndelsen af høyere ansatte i Hensende til Skatter og Paalæg, og dem kan de ikke mere betale formedelst deres Nærings Aftagelse. Overdaadighed bliver ved Land-Fabrikanternes Handel udbreder iblandt Landsfolket. Fabrikanten forstaaer kun at forfærdige sine Vahre men besidder ikke den vidtløftige Kundskab, som udfordres til Kiøbmandskabet, hvoraf flyder allehaande skadelige Følger. Med Handelen forsømmer han den Tid, som han skulde anvende til Vahrenes Forfærdigelse o. s. v. Skriftets Indhold fortiener Opmærksomhed.

Lemgo. D. Wilh. Dodd. Præbendarius von Brecon und Königl. Hofkaplan; Predigten für Jünglinge, aus dem Englischen übersetzt, von J. C. Welthusen, Prediger in London. Zweyter Band. 1773. Man tilstaaer, at Hr. Dodd vel ikke har været uhældig i Materiernes Valg, men han synes derimod ikke at have behandlet dem paa saadan en Maade, som just den Alder, de ere bestemte for, i sær udfordrede, da han, om han havde

ſkrevet for gamle Mænd, ſkulde ikke have ſkrevet meget anderledes, og det kom dog her fornemmelig an paa at foreſtille enhver Materie fra den Side, hvorfra den kunde giøre det ſtærkeſte Indtryk paa de unge Siæle, og at bruge de Motiver, hvorved de allerførſt og ſnareſt kan ſættes i Bevægelſe. De Prædikener, ſom dette Bind indbefatter, handle om Spot, om Fornøyelſe, om Ukyſkhed, om Umaadelighed, og om Spil. Ogſaa ved denne Deel har man tilføyet nogle Oplysninger, ſom deels indbefatter Exempler, deels Steder af Digtere og andre gode Skribentere, ſom endten ſkulle ſtadfæſte de i en Prædiken foredragne Sætter, eller indprænte dem dybere i Gemyttet. Hr. Welthuſen har undertiden tilføyet en liden Anmærkning, hvormed han endten retter eller oplyſer Dodds Tanker.

Berlin. **Anweiſung zur Bienenſucht, vierter und letzter Theil, nebſt einem vollſtändigen Regiſter über alle vier Theile von** Carl Ludvig Haſe, **Paſtor in Wildenbruch.** 1773. 1 Alph. 5 A. i 8v. Nærværende Deel leverer de daglige Betragtninger for Aar 1772. Man finder her en ſtor Mængde af de nyttigſte Bemærkninger og Erfaringer, hvoriblandt ikke ſielden forekommer nye Opdagelſer. Forfatteren ſkriver kun for Bønder og gemeene Land-Folk, der ikke ere oplagte til at indſee Sandheder i en ſyſtematiſk Sammenhæng. Han har ved ſine ufortrødne og utrættede Bemøyelſer og ſit eget lykkelige Exempel fyldt den heele Egn med Elſkere af Bie-Avlingen.

Stockholm. **Tal om de på Djur anſtäldte Röns och Förſöks Opälitelighet vid Tillämpningen på Människans Kropps, hållet for Konigl. Vetenſkaps Akademien den 4de Mart. 1772.** af Joh. Anders Murray, Med & Bot. Prof. ord. 1772. 8v. Forfatterens Hoved-Sag er at beviſe, at de Bemærkninger og Forſøg, ſom ere anſtillede med Dyr ikke med fuldkommen Tilforladelighed kan anvendes paa de menneſkelige Legemer. I Indledningen fortælles det mærkværdigſte om Videnſkabers og Kunſters Opkomſt i Sverrig i de ſidſte Aar. Den Tale, ſom Hr. Ridder **Roſenſtein** derimod har holdt til Hr. Prof. **Murray**, er til Slutning trykt herved. Denne høytidelige Handling ſkeede i Hans Majeſts. Kongens Nærværelſe.

*** *** ***

Kiøbenhavn. Den 16de Decembr. 1773., var Vi-
denskabs-Sælskabet i Kiøbenhavn forsamlet for at domme,
om nogen af de Afhandlinger, som vare indsendte over de
Qvæstioner, som vare vedtagne at udsættes, kunde fortiene
de udlovede Præmier, og fandt man, at i den **Mathema-**
tiske Classe var den Qvæstion: „At finde den beste Skik-
, kelse af Fyrmørsere ꝛc.;" best besvaret i den Afhandling,
hvis Forfatter er **J. G. Marsson**, som læser over Mathesin
ved Universitetet i Strasborg. — I den **Physiske Classe**
fandt man, at den Qvæstion om Pendulerne i de Astrono-
miske Uhrer ꝛc., var best afhandlet af **Cyarles Vicomte**
Mahon, Medlem af det Kongelige Londonske Videnskabers
Societiet. — I den **Historiske Classe** var den Qvæstion:
, Om Jomsborg, der er saa bekiendt i den Nordiske Histo-
, rie, har været det samme Sted, som den fordum saa
, navnkundige Handels-Stad Julin i Pommern eller ikke?"
Ey til Fornøyelse besvaret af nogen, hvorfor det blev fundet
for got at udsætte denne Qvæstion paa nye. — De Pro-
lemata eller Qvæstioner, som (foruden bemældte Spørs-
maal om Jomsborgs Beliggenhed) i Aar blive udsatte, ere:
Den **Mathematiske Classe**: „At udfinde nogen Machine
, eller Mechanisk Kunst-Greeb, hvorved ferske Søer og
, Vandstæder begvem og uden stor Bekostning kan renses og
, befries fra Mudder, Ureenhed og Søe-Vørter, som op-
, grunde Søe-Bunden og foraarsage Søernes Undergang.
. Dette behøves fornemmelig i de Tilfælde, naar det koster
, for meget at lade Vandet udløbe, for at udtørre og opgra-
. ve deslige Vandstæder, og Staden, til hvis Tarv Søer-
nes Vande tiene, ey kunde miste Vandet, medens Ud-
gravningen varer." — I den **Physiske Classe** er dette
Chymiske Problema udsat: „Ved nøyagtige Forsøg at opløse
Metallerne i deres væsentlige Deele og samme Opløsnings-
Maade udførlig at beskrive." — I den **Historiske Classe**
forlanger man en tydelig og saavidt skee kan, tilstrække-
lig Forklaring og Oplysning over Venantii Fortunati
Brev til Flavum, nemlig 18de Brev i 7de Bog; og
hvorfra Biskoppen kan have taget den Efterretning om
Runerne, og hvad for et Folks Runer han meener." —

Alle Lærde inden- og udenlands, undtagen de, som ere Lem mer af Societetet, indbydes at indsende deres Afhandlinge skrevne i det Danske, Latinske, Franske eller Tydske Sprog thi i andre Sprog antages ingen Afhandlinger. Den, so efter Societetets Eragtende befindes at have skrevet den bes og grundigste Afhandling, bekommer en Guld-Medaille c 100 Rdlr. Værdie Dansk Courant, som vedkommende sel besørger afhentet hos Secretairen i Videnskabers Societet imod behørig Qvittering. Afhandlingerne adresseres til Si cietetets pro tempore Secretaire Hr. Conference-Raad Hieln stierne, Ridder af Dannebroge, Franco og maa skrives me en læselig Stiil. Tiden, inden hvilken disse Afhandlinge bør være indsendte, er fastsat til December-Maaneds Ud gang 1774., da Societetet efter den Tid ingen Afhandlin antager. Societetets Eragtende over de indkomne Afhand linger, som skal have Prisen, skal skee ved Januarii-Maaned Udgang 1775., og gives Vedkommende tilkiende. Auth res ombedes ey at nævne deres Navne, men allene at sætt en Devise paa Afhandlingen, hvilken Devise tegnes tillig uden paa en forseglet Billet, hvorudi findes deres Navne o Opholdssted. Endelig vilde de, som maatte forlange dere i Fior og i Aar indsendte Afhandlinger tilbage, derom me be sig hos Hr. Conference-Raad Hielmstierne inden Aaret Udgang.

Kiøbenhavn. Selskabet til de skiønne Videnskaber Forfremmelse har i Forsamlingen den 12te Mart. 1774. ikk seet sig saa lykkelig, at Prisen kunde tildømmes noget af d Skrifter, som for denne Gang over de udsatte Prismaterie vare indkomne. Dog kommer en Samling af aandelig Sange, med Devise: „ Gud, mit Hierte er rede, mi „ Hierte er rede: jeg vil synge, ja jeg vil synge Psalmer.“ Selskabets Hensigt saa nær, at det blev fundet for got, a lade den udkomme i Trykken paa dets Bekostning. Og ude for de udsatte Prismaterier har Hr. Johan Evald indgi vet til Selskabet et heroisk Syngespil, Balders Død, son viser i sær i det poetiske Udtryk saa megen Styrke, at den til kiendtes en overordentlig Pris for 50 Rdlr., og at man be sluttede at udgive samme i det ellevte Stykke af Forsøgene i d skiønne og nyttige Videnskaber. —— Da man ønsker, at fle

r

re aandelige Sange, som tiene til at opvække en sand og fornuftig Andagt, og hvorpaa Gellert, Cramer, Schlegel, Münter have givet saa gode Prøver, maatte haves i det danske Sprog; og ligeledes at Sproget maatte beriges med lykkelige Forsøg i den malende Poesie; saa har Selskabet fundet for got, at fremsætte begge disse Priismaterier igien for næste Gang. I Følge heraf udsættes 50 Rdlr. eller en Medaille af samme Værd, for det beste Forsøg i den malende eller beskrivende Poesie, hvorved Popes Windsor-Foreſt kunde tiene til Mønster. Dertil maatte udvælges noget Sted i de danske Stater, som ved sin Yndighed, eller og ved sin Skrækfomhed gior sig merkværdigt; som i det første Fald Sundet eller eet af Lystslottene, og i det andet Malstrømmen eller Vandfaldet Sarpen i Norge. Man kunde ogsaa vælge noget Sted i Danmark eller Norge, hvor der findes mærkværdige Levninger af Alderdommen, eller som udmærke sig ved en gammel Sagn, der, kunde give Andledning til en poetisk Fortælning eller anden heldig Opdigtelse, paa Tickels Maade i hans Kensington-Garden udi Dodsleys Samling. —— Ligeledes udsættes en overordentlig Priis af samme Værd for de beste danske aandelige Sange, ti i det mindste. Den Samling, som Prisen bliver tilkiendt, udgives for sig selv paa Selskabets Bekostning. — I Veltalenhed udsættes den sædvanlige Priis af 40 Rdlr., eller en Medaille af samme Værd, for den beste Eloge over Kong Waldemar III. Derved forstaaes ey en gemeenligen saa kaldet Lovtale eller Panegyrikus, hvori Feylene skulde forties og Dyderne forstørres, men en sandfærdig og livagtig Afbildning paa denne merkværdige Konges Character, Politik og Bedrifter, og paa den Klogskab, hvorved han vidste, næsten uden at bruge Vaaben, at sætte Riget fra det yderste Forfald i den blomstrende Tilstand, som længe efter hans Død vedvarede. Gode Materialier dertil findes hos Hvitfeld og i Etats-Raad Grams Forbedringer til denne Konges Historie, som er udgivne af Videnskabernes Selskab i dets Skrifters fierde Deel. —— Endelig udsættes en Priis af 30 Rdlr. for den beste Prøve til en Samling af Exempler paa Danskes tapre, ædle, goddædige og patriotiske Handlinger, omtrent i den Smag, som desligе i andre Lande, særdeles i Frankrig udkomne Skrifter. Priisskrifterne maa indsendes i det

seene-

seeneste inden December-Maaned af indeværende Aar. Man føyer til dem en Devise og en forseglet Seddel, som tilkiendegiver Forfatterens Navn og Opholdssted. De indleveres til Justice-Raad Schlegel, som Selskabets Secretair, hos hvilken oasaa de Skrifter kan afhentes, som for de sidst udsatte Priser ere indkomne.

Kiøbenhavn. Da det er fundet for got, at igientage den Bekiendtgiørelse, som, i Følge af Hans Kongel. Majestæts allernaadigste Resolution, er skeet forleden Aar, for at see det Danske Spektakel forsynet med det fornødne Antal af smukke Original Stykker; saa giøres enhver, som har Lyst til at skrive for Theatret, herved paa nye bekiendt, at Forfatteren til de Danske Original Stykker, som herefter blive antagne og opførte, til Erkiendtlighed have at vente af Spektakel-Cassen: 1) For et Stykke i fem Acter, det være en Tragedie, en Comedie eller et Synge-Stykke, Indkomsten af den tredie Forestilling, og det uden at betale noget for Lys, Musik, Opvartning ꝛc., hvilket alt bekostes af Spektakel-Cassen. 2) For en Tragedie, en Comedie, et enten komisk eller mere alvorlig Synge-Stykke, alle i tre Acter og paa Vers, i Steden for Indkomsten af den tredie Forestilling 200 Rdlr. 3) For en Comedie eller Synge-Stykke ligesaa i tre Acter, men i løs Stiil, og for en Comedie eller Synge-Stykke paa Vers, i een eller to Acter, ved tredie Forestilling 150 Rdlr. 4) For en Comedie eller Syngestykke i løs Stiil og i een eller to Acter, ved tredie Forestilling 100 Rdlr. Og er Directionen authoriseret til at erklære, at Hans Kongel. Majestæt ogsaa vil, til gode Hoveders desstørre Opmuntring, ved en Gave fra Sin Casse betænke de meest biefaldte Stykker.

Leipzig. Det Jablonowskiske Institut har fremsat følgende Opgaver for dette Aar, og sat paa hver af samme en Priis af 30 Dukater. Den første Spørsmaal udbefatter 3 Deele i sig. Nemlig, da nogle Skribentere indlede Slavernes og Bulgarernes Herkomst fra Scandinavien, saa skal paa det nøyeste bestemmes, hvorvidt det gamle Scandinaviens Bemærkning har strækket sig, og om Egnen ved Veixelens Udflod ogsaa har været indbefattet derunder. I

den

en anden Deel skal oplyses og viises Slavernes sande Op-
ndelse, om de ere komne fra Elven til Dalmatien, eller
a Dalmatien af til Elven. Da fremdeles adskillige Skri-
enter aflede de Danske og Slaviske Folk fra Dodanim, saa
al de nyeste Skribenteres Meeninger over denne Materie
roves og oplyses i den tredie Deel. Det andet Priis-Spørs-
maal indbefatter tvende Deele. Den første skal undersøge
g vise Cosackernes sande Herkomst, om de afstamme fra
Bulgarerne, den anden skal nøye bestemme, om den Slaviske
onge Samo har været en indfødt Franker, en Meening, som
ilandt de ældre Auctorer Almoinus alene har paastaaet,
vilken og nogle Nyere har fulgt, endskiøndt Ordet Samo
i Slavisk, og bemærker saa meget som Alene. —— Den
redie Priis er udsat for dem, som leverer et concentreret dog
ldstændigt Udtog af de nyeste almeennyttigste og ved igien-
igne Erfaringer stadfæstede oeconomiske Opfindelser og For-
edringer, og vil foredrage dem paa en saa klar og tydelig
Maade, at ogsaa Landhusholderen vel kan fatte dem, og
omuntres til deres Udøvelse. De tvende første historiske
fhandlinger maatte nødvendig være skreven i det Latinske
ler Franske Sprog, og allerede indsendte til Junius 1774.

Amsterdam. Det Seelandiske Vid. Sælskab har ikke
onet nogen af de indsendte Afhandlinger over disse tvende
Spørsmaale: Quell'est la cause du grand decroissement
es dunes & des rivages dans la province de Zelande &c.
) Quels moyens peuvent etre les meilleurs pour preve-
ir les eboulements des digues &c. Men som disse Ma-
rier ere høyst vigtige for Provintzen, saa tilbyder Sælska-
t for en fyldestgiørende Afhandling derom, som kan ind-
ndes efter Behag, en gylden Skuemynt. For Jan. 1775.
aa Besvarelserne være indsendte paa følgende Spørsmaal:
uelles sont les parties de l'histoire des Pays bas, & de
Zelande en particulier, qu'on n'a point exactement
aitees jusqu'ici, & dans quelle source peut on puiser
our les mettre dans unplus grand Jour, & pour com-
etter & perfectionner l'histoire de la Patrie? Afhand-
ngerne maa være forfattede i Hollandsk, Fransk eller La-
nsk Sprog.

Di-

Dijon. Da Vid. og de ſk. K. Academie har ikke erholdet noget fyldeſtgiørende Svar paa det Spørsmaal: Quelles ſont les maladies dans les quelles la Medicine agiſſante eſt preferable a l'exſpectante, & celle ci a l'agiſſante; & a quels ſignes le Medecin reconnoit, qu'il doit agir ou reſter dans l'inaction, en attendant le Moment favorable pour placer les remedes? ſaa udſætter det ſamme nok en Gang for 1776., og beſtemmer desuden for Aaret 1775. følgende Spørsmaal: Quels ſont les auantages, que les moeurs ont retirés des exercices & des Jeux publics chez les differens peuples & dans les differens tems, ou ils ont été en uſage? Nytten af de offentlige Spil og Øvelſer maae derved betragtes fra Moralens og Politikens Side, og viſes med hvad Ret og hvorvidt man har at beklage deres Afſkaffelſe.

Warſchau. Da man i Pohlen for nærværende Tid ſkriver ſaa meget om Skole-Undervisningens Forbedring, ſaa har Hr. Brzoſtowski Lithauiſk Kron-Notarius beſtemt en Skuemynt af 15 Ducater for den bedſte Beſvarelſe paa følgende Spørsmaal: **Hvad giver Ungdommen meeſt Lyſt til at lære? Er det Belønninger og den Roes, ſom de bekomme i Skolerne, eller er det de Udſigter, at Folk, ſom i ſær har viiſt ſig i Kunſters og Videnſkabers Læring, og har giort ſig habile til Landets Tieneſte, bliver og fornemmelig befordrede og forſørgede?** Afhandlingerne maae for den ſidſte Junii være indſendte til **Wilna** til Hr. B. ſelv i det Pohlſke, Latinſke, Fraſke eller Italienſke Sprog.

Paris. L'Acad. des Inſcript & bell. Lettr. vil til Martini 1775. uddeele en Skuemynt af 500 Livr. paa følgende Spørsmaal: Quels furent les Noms & les attributs divers de Venus chez les differens peuples de la Grece & de l'Italie? quelles furent l'origine & les raiſons de ces attributs, quel a eté ſon culte? Academiet ønſker tillige at ſee tilføyet en Efterretning om Støtterne, Templerne og de berømte Skilderier, og de Meſtre, ſom derved har giort ſig bekiendte.

Rotterdam. Det her værende Sælskab i Experimental-Physiken vil den 1ste Mart. 1775. uddeele en Priis over følgende Spørsmaal: Durch welche Mittel kan man sicher, wenigstens gewisser, als man bisher es gekannt hat, die Richtung der Ströme im Meere zur Zeit des Sturms und der Meerstille erkennen? Afhandlinerne maa postfrie indsendes i det Hollandske, Franzøsiske, Tydske eller Latinske Sprog til Hr. Bicker Sælskabets Secretair.

Frankfurt am Mayn. En Adelsmand har givet i Commission efter 3 Aars Forløb fra Jan. 1774., at uddeele 1000 Fl. til den, som til Nye Aar 1775. bedst har besvaret det Spørsmaal: was ist in Ansehung eines algemeinen zu verfertigenden Wörterbuchs, zu Bestimmung unsrer Mutterspracheſür ganz Deutschland zu beobachten und zu verrichten.

Paris. Af Universitet er bestemt en Priis for den, som best har beviist: Sapienter a Majoribus institutum esse, ut omnium, nullo discrimine, civium liberis pateant publicæ humaniorum litterarum Scholæ. Denne Materie maae vel være opgiven til Øvelse for unge Studentere, da det er en Materie, som ingen Tvil er undergiven.

Lyon. Vid. Academiet vil i tilkommende Aar uddeele en Priis paa 600 Livr. for følgende Opgave: Donner la theorie & le Traitement des Maladies chroniques du poumon, avec des recherches historiques & critiques sur les principaux moyens de guerison employes contre ces maladies par les Medecins anciens & modernes & meme par les empiriques.

*** *** ***

Dantzig. Her døde den 20de April den berømte Stads Syndikus Hr. Gottfried Lengnich, Doct. utr. Jur. Medlem af det Keys. Vid. Akad. til Petersburg, Kong. Pohlsk og Churfyrstl. Sachsisk Legations-Raad, i sin Alders 85 Aar. Han har giort sig høyst fortient af den Pohlske Hi-

Historie og Lovkyndighed og sin Fødernestand, som alminde lig beklager hans Tab.

London. Her er død i forrige Aars Novembr. Hr. **D. Johann Hawkesworth**, Director for det Ostindiske Selskab, og Udgiver af Beskrivelsen over den Reyse, som efter den nu regierende Konges Befaling blev foretaget ti Sydlandene. — I April h. a. døde her den bekiendte **d. Oliver Goldsmith**, Forfatter af forskiellige vel optagne Skuespil og Digter.

Göttingen. Her døde den 4de April den berømte Hr. **D. Rud. Augustin. Vogel**, Kongelig Storbritanniske Liv læge, og offentlig Lærer i Lægekunsten i sin Alders 50 Aar, efter en halvaarig udtærende Syge. — Her er ogsaa død Hr. Geheime Justice-Raad **Ayrer**, første Professor i Lov kyndigheden og Senior i det Juridiske Facultet, den 23de April i sit 73 Aar.

Coburg. Her er død i sin Alders 92 Aar Hr. **Theodorus Berger**, Professor i den borgerlige Ret og Historien ved Gymnasium. Det er bekiendt, at han har udarbeydet de Synchroniſtiske Tabeller over Universal-Historien.

Paris. Hr. de la **Condamine**, Ridder og Medlem af mange Academier, der er saa berømt af sin Lærdom, sin Reyse og sine Stridigheder, er død i sin Alders 74 Aar.

Jena. Hr. Prof. **M. Joh. Ernst Faber**, en munter og flittig og alt af nogle Skrifter berømt Lærer er død i sin blomstrende Alders 29 Aar.

Tübingen. Her døde i forrige Aar Hr. **Eberhard Christoph Cantz**, Lærer i Lovkyndigheden i sin Alders 48 Aar.

Frankfurt an der Oder. Den berømte og lærde Hr. **Doctr. Tolner** er her død den 26de Januar. af en Brystsyge.

Forſte Regiſter

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

ſom findes anforte i de

Kiøbenhavnſke

Efterretningers

Førſte Hæfte

for Aaret 1774.

A.

	Side
Aaſkow Diarium Medicum navale	401
Acrel, chirurgiſche Geſchichte	399
Alceſte, et Syngeſpil	141
Allg. Weltgeſch. nach der Anleit. Wilh. Gutthrie ꝛc. 5. Th. II. B.	12
Almanach der Deutſchen Muſen auf das Jahr 1773.	204
Anweiſung wie man eine Baumſchule anlegen ſolle	174
D'Anville l'Empire Turc	368
D'Auteroche Voyage en Californie	250

B.

Badens Overſættelſe af Tacitus	257
Baldinger de Frid. Hoffmanni & H. Boerhavii Meritis in Med. pr.	60
Balle's Programma, qvo invitavit ad Mem. repurg. per D. Lutherum eccleſiæ	49
Bang, Guds Raad til Salighed, fremſat i Spørsmaal og Gienſvar for de Enfoldige	228
Barthe, die eiferſüchtige Mutter	286
Baſedows Anſchläge zu Armen-Anſtalten	127
—— —— nouvelle Méthode de l'éducation	335
Baſtholms Lovtale over Meſſias	34

Side

Battinghausens Beyträge zur Pfalzischen Geschichte 176
Bayley, The Avancement of Arts and Manufactures 192
Beccaria Elettricismo artifiziale - 368
Begerts Nachr. von Californien : 93
Bemerkungen der Churphälzischen phys. oecon. Gesellschaft vom Jahr 1771. : 287
Bergsträssers Realwörterbuch über die class. Schriftm. der Griechen und Lateiner : 74
Berengers Histoire de Geneve. 11te B. : 331
— — — — — 5te B. : 398
Bielfeld, Institutions politiques - 315
Birch (af Tydsk paa Dansk oversat) Doct. Morten Luthers Levnets Beskrivelse ved Schröckh 305
Bonnets Betrachtung über die Natur : 320
Bourns Skrifter : : 231
Bowers unpartheyische Historie der Römischen Päbste 237
Briefe über die Mosaischen Schriften und Philosophie 240
Bruns de Libello contra *Benjaminum Kennicott* Epistola ad Amicum. Ex Angl vertit. 157
Burghart de poenis pro freqventia Delictorum temperandis - - 189
Burkes philos. Unters. über den Urspr. unserer Begr. vom Erhabnen und Schönen : 96
Büschings Ged. und Nachr. von der Tarantel : 26
— — Magazin für die neue Historie und Geographie. 7. Th. : : 347
— — chron. Grundriß der algemeinen Weltgeschichte. Dr. Aufl. : 380
— — Unterr. für Informatoren und Hofmeistern 405
Böttgers Beschr. der Gesundbrunnen und Bäder bey Hofgeismar : : 96

C.

Cailhava, de l'Art de la Comedie - 298
Caldani Institutiones pathologicæ - 303
Campers Anmerk. über die Einimpfung der Blattern 272
Catalogus Codicum M. S. Bibliothecæ Bernensis 318
Choffin Pratique de quelques Gallicismes, Proverbes & Metaphores - 332

Claub,

Seite

Claubnitzers Unterſuchung der Frage, welche Erkl. der Ehegeſetze Moſis für das Gewiſſen die ſicherſte ſey? 288

Cotta, Gerhardi Loc. theol. 11te Deel. 59

D.

Das Leben und die Meynungen des Herrn Mag. Sebaldus Nothanker 396

Der Mann und die Frau im Eheſtande, phyſicaliſch betrachtet 64

Der Wohlthäter 397

Dodds Predigten für Jünglinge 407

Dows Geſchichte von Hindoſtan 155

Duſch, Gelehrte Erziehungs Inſtituta 336

Döderlein, qvis ſit Syrus V. T. Interpres græcus 63

Dütens Unterſ. über dem Urſprung der Enddeckungen, die den Neuern zugeſchrieben werden 126

E.

Eiſenhardt (herausgegeben von) **Henrich Chriſtian** Freyhern **von Seckenberg** Corpus Juris Feudalis Germ. 223

Elementa Hiſtoriæ ſingularum Europæ ac Germaniæ in primis Rerumpublicarum inſignioram 383

Erfahrung und Unterſuch. über den Menſchen 14

Erneſti Xenoph. Memorab. Socratis. Ed. 5ta 124

Erxlebens Betracht. über den Unterr. in der Naturgeſch. auf Akademien 400

Expoſe des Droits de Sa Majeſté le Roi de Pruſſe ſur le Duché de Pomerelle 361

F.

Falconers Anm. über Herrn **Cadogans** Schrift von der Gicht und der übrigen chron. Krankheiten 334

Felbigers Anleitungen jede Art der Witterung genau zu beobachten 313

Ferreras Allgem. Hiſtorie von Spanien 14

Flensburg Diſſ. inaug. de Oleorum ex Veget. expreſſorum uſu medico 103

Side

Fragmente der ältern Geſchichte zum Zeitvertreib denkender Leſer : : 399
Fritſch, Apocalyptiſcher Catechismus : 185
Funks Anfangsgründe der Mathematik : 335
Förſters Anfangr. der theoretiſchen Philoſophie 319

G.

Gedanken, wie die Aufhebung der Gemeinſchaft am füglichſten bewerkſtelliget werden kann 320
Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn 1737. 1739. : : 256
Geſchichte berühmter Frauenzimmer nach alphab. Ordnung. 2ter Th. : 224
Geſchichte der Lady Barton : 175
Giellebøl, de fire Evangeliſters Chriſtologie : 161
Gloſſarium Man. ad Scriptores mediæ & infimæ Latinitatis. T. I. - 57
Gmelin, Enumeratio ſtirpium Agro Tubingenſi indigenarum - - 240
Goetzens Einführungs-Rede : 95
Gudelige Beſlutninger : : 21
Guldbergs naturlige og aabenbarede Theologie 113
Gunneri (Nic. Dorph) Tentamen oecon. botanicum 84
Guys Litterariſche Reiſe nach Griechenland : 208

H.

Hagens Briefe deutſch. Gel. an den Hrrn Geheime-Rath Klotz : : 48
Hallers Anfangsgr. der Phyſiol. des Menſchl. Körpers 5ter B. : : 333
Hamberger, das gelehrte Deutſchland : 304
Hamilton, Obſerv. on Mount Veſuvius, Mount Ætna and other Volcanos - 381
Hammers Norſke Huusholdnings Calender : 150
—— —— Bekiendtgiørelſe om en Subſcriptions-Plan til en Norſk Atlas : 152
Handbuch der Naturgeſchichte : 121
Harles M. T. Qvintiliani Inſtitut. orat. L. XII. ad uſum Scholarum accommodati 334

Seite

Harwoods frohe Geb. über das Glück eines Gottſel. Lebens 78
Haſes Anweiſung zur Bienenſucht 408
Helds Hrrn Levret Kunſt der Geburtshülfe 80
Hervig, die Wolken, eine Comoedie des Ariſtophanes 283
Hirſchels mediciniſche Nebenſtunden 352
Hirts orient. und exeget. Bibliothek. Zw. Th. 79
Hiſtoire de Photius 190
Hollands philoſ. Anm. über des Syſtem der Natur 105
Hornemann Spec. Exerc. crit. in Verſ. LXX. ex Philone 81
Humes Grundſätze der Arzneywiſſenſchaft 207
Humphry Klinkers Reiſen 32

J.

Janozki Parens Patriæ Stanislaus Auguſtus a Parricidis ereptus redditusqve 384
Jean Hennuyes, Drame 239
Jombert Eſſay d'un Catalogue de l'œuvre d'Etienne de la Belle, Peintre & Graveur Florentin 128

K.

Kennikott notæ criticæ in Pſalmos 42, 43, 48, 89. 300
Kiefer de Gnoſticis in N. T. tactis 58
Kippis A Vindication of the Proteſtant Diſſenting Miniſters 269
Kriſtni Saga S. Hiſtoria Religionis Chriſt. in Isl. Introductæ 1
Kæſtners Vermiſchte Schriften. 2ter Th. 91

L.

Langes Borne-Ven 65
—— —— Predigt von den Empfindungen würd. Gäſte des Abendmahls JEſu 336
Langebeck, Scriptores Rerum Danicarum. Tom. II. 273
Leſſings Beytrag zur Geſch. und Litteratur 170
Lettres hiſtoriques ſur l'état actuel de la Pologne 316
Leveling, Disqv. cauſæ inflammatoriæ 80
Lieds Verſuch über die Krankh. denen die Europäer in heiſſen Climaten unterw. ſind 63

M.

Mably, Le Droit public de l'Europe . Side 366
Madihn, Georg. Casp. Kirchmajeri Opuscula VI. rarissima - - 192
Martini Herrn von Buffons Naturgesch. der Vögel 144
Masch, Beytr. zur Gesch. merkwürdiger Bücher 160
Mayers Antwort auf die Herwigische Beschreibung zweyer an einander gewachsener Kinder 160
Menschenfreunds Unters. der Frage: warum ist der Wohlst. protest. Länder so viel gröſſer als Catholischen? = = 44
Meusels Gesch. von Frankreich. Erst. Theil = 329
Michaelis (J. B.) Operetten = 143
Michelessi Schreiben über die in Schweden d. 19ten August. 1772. vorgegangene Staatsveränderung = = 327
— — — — paa Franſk = 367
Mille Abr. chron. de l'hist. eccl. civ. & litt. de Bourgogne - - 15
Mordecaj's The Apology to his friends for Embracing Christianity - 285
Murray, Tal om de på Djur anstäldte Röns och Forsöks Opälidelighet = 408
Münters Zwote Sammlung geistlicher Lieder 385
Möllers Tvende Prædikener = = 321
Mörchs Thecla. 2den Deel = 121

N.

Neiseldii Ratio medendi morbis circuli Sangvinei 286

O.

Oesfelds Versuch einer Anleitung zur Finanzrechnungs Wissenschaft = = 111
Olriks Afhandling om Aalborgs Handel = 167

P.

Pallas Specil. Zoolog. Fascic. IX. - 80
Palms Historie der deutschen Bibel-Uebersetzung M. Lutheri = = 86
Planmann Animadversiones subitaneæ in Append. Hellianam ad Ephem. 1773. de parall. Solis - - 271

Seite

Poetiſche Blumenleſe auf das Jahr 1773. 204
Polit. Geogr. Beſchr. des Königreichs Hungarn 48
Preuves & Defenſe des Droits du Roi ſur le Port & Peage de la Viſtule 378
Prøve til en Overſættelſe af Gellerts Fabler 50
Pörners chymiſche Verſuche zum Nutzen der Farbekunſt. Erſt. Th. 16
— — — Zw. Th. 192

Q.

Quarin Methodus medendarum febrium 304

R.

Raiſonnements über die Proteſt. Univerſ. in Deutſchland. Dritt. Th. 47
Rambachs fromme Wünſche für das Beſte der Schulen 62
— — de Hiſtoria Romana magnam partem incerta & impedita Diſputatio 255
Recueil des piéces, qui ont remporté le prix de l'Acad. R. de Sc. 158
Rottböll, Deſcriptionum & Iconum rariores & novas plantas illuſtrantium Liber primus 324
Ruſſel, Fables Moral and Sentimental 288

S.

Sahls M. T. Cicerons Samtale om Venſkab, paa nye giennemſeet og forbedret 146
Sauri l'Hydroſcope & le Ventriloque 94
Scheidemantels Staatsrecht 218
Schinz Sendſchreiben über die Einpfr. der Kindsblattern 127
Schirachs Magazin der deutſchen Critik 288
Schlegels Samlung zur Dän. Geſch. 1. B. 4. Stk. 353
Schmidts Beyträge zur Kentniß der Staatsverfaſſung von Rusland 159
— — Theſ. Jur. eccleſ. Tom. I. 45
Schreiben an den Herrn Doct. Teller wegen ſeines Wörterbuchs des neuen Teſtaments 406
Schroechs Chron. Kirkengeſch. 3ter Th. 55
Schuberts Betracht. über das Leiden und Sterben JEſu Chriſti 268
Schultingii Commentationes Academicæ, Tom. II. 159

Side

Schumachers vermiſchte Nachrichten zur Erl. der Sachſiſchen Geſchichte : 143
Schwabe, Theoduli Ecloga - 302
Schwebelii Jul. Frontini Libri qvatuor Strategematum 123
Schüz Chroſtomathia græca in uſum Lectionum 125
Schönnings Norges Riges Hiſtorie, 2den Deel 193
Seckers Predigten. 1. B. : : 368
Selecta Capita ex Scriptoribus Græcis in uſum Juventutis Scholaſticæ - 368
Selle Rudimenta Pyretologiæ methodicæ - 335
Semler, De cavenda moleſta Sedulitate Sacra ad corrigendas Irenæi & Tertulliani Sententias - - 111
—— Abh. von freyen Unterſuchung des Canons 3ter Th. : : 202
—— Tertulliani Opera Vol. V. - 282
Senckenberg, Corpus Juris feudalis germanici 223
Servan, Diſcours ſur les mœurs - 240
Seydlitz de ea, qvam *Humius* de Lib. & Neceſſitatis natura tuetur, Sententia - 61
Smith, En kort Afhandling om Bornekoppernes Indpodning : : 229
Steensens Gratulation til Biſp Londemann 17
Steins kurze Beſchr. eines neuen Geburtsſtules 333
—— — practiſche Anleitung zur Geburtshülfe 238
Strobels Nachricht von dem Leben und Schriften weil. Dieterichs : 110
Suhms Tids-Regning til Ungdommens Nytte 120
Sullivan, An hiſtorical Treatiſe on the feudal Law 330
Supplement au Voyage de M. de Bougainville 125
Swabo, kort oekonomiſk Underretning om Kiødſaltning, Sviin, Kartøfler og Haver 230
van Swieten Comm. in H. Boerh. Aphorismos. T. V. 89

T.

Theatre lyrique - - 112
The Philoſophy of the Paſſions - 320
Treitſche's Diſſ. de Jure principum divortiis propoſito 96

Side

Tremaret; Rélation d'un Voyage dans la Mer du Nord - - 108
Treſchow, Tentamen deſcriptionis Codicum Veterum aliqvot Græcorum Novi Foederis Manuſcriptorum - 241
Tölners Theologiſche Unterſ. 1. B. 1. Stk. - 29

U.

Ueber der Urſprung der Sprache und der Schrift 31
Ueber den Dorfhandel - - 407

W.

Walchs Lehrbegr. der Kirkengeſch. des N. Teſtaments 112
—— —— Antiqv. med. ſelectæ - 46
—— —— Antiqv. ſymbolicæ - ibid.
Wandalls Overſættelſe af Gellerts moraliſke Forelæsninger. II. B. - - 97
Verdier, Recueil de Mémoires & d'Obſervations ſur la perfectibilité de l'homme par les Agens phyſiques & moraux - 236
Vernet, Erſte Linien einer allgemeinen Weltgeſchichte - - 383
Verſuch einer Naturlehre in Briefen abgefaßt - 16
Vertheidigung des Glaubens der Chriſten wieder Bartſchen - - 234
Winklers Blicke in die zukünftige Ewigkeit - 191
Wirkliche Bewerkſtellung der im General-Plan der Keiſerl. Erziehungshauſes verſprochene Stiftung einer Witwencaſſe - 351
Witchurch, An Eſſay upon Education - 352
Vogels Umſchr. der proph. Büch. des Alt. Teſt. 3. Th. 400
—— —— (Georg. Joan. Ludov.) Alberti Schultenſii Commentarius in Librum Jobi. in Compendium redegit - 253
—— —— Acad. Præl. de cogn. curandis præc. C. H. affectibus - 191

Side

Wolle, Diſſ. de Rationario Imperii Romani - 403
Von den Sitten und Gebrauchen der Römer - 190
Woods Verſuch über des Orig. Genie des Homers 334
Vor Freiſeres JEſu Chriſti Levners Hiſtorie. 2den Deel 338
Wurtz Trauerrede auf dem Freyh. von Swieten 109
Wyttenbach, Plutarchi Liber de ſera Numinis Vindicta - - - 42

Z.

Zacharia, de Chriſto homine Filio Dei - 188
Zimmermann, von der Einſamkeit - 256
Zweifel über einige in der ausübenden Arzneykunſt im nordlichen Deutſchland bemerkte Gegenſtände 206

Andet Register
over
de vigtigste Materier,
som forekomme i det
Første Hæfte.

A.

Side

Adam, hvorvidt han kan ansees, som sine Efterkommeres Pagt-Hoved = 133
Apostl. Giern. X. 35., en vigtig Anmærkning derover 100

B.

Behagelighed og at behage = = 22
Berserker, og det Berserkiske Raserie, Afhandling derom = = 8
Beslutninger, gudelige = = 21
Boelig, Englenes = = 131
Botanikens Nytte = = 85
Børnekopperne, Afhandling derom = 229

C.

Caiphas, den ham tillagde Spaadom Joh. XI. 45. o. f. vigtig Anmærkning derover = 181
Christendom, Historie om dens Indførsel i Island 1
—— —— Indvending imod dens Guddommelighed, besvaret = 2
Christologie, de fire Evangelisters = 161
—— —— Anmærkninger dertil = 164
Comoedier, Afhandling derom = 298
Compagnie, det Ostindiske i Dannemark, Efterretning derom fortsat = 369

D.

Regiſter.

D.

Side

Diſſenters, proteſtantiſke i England 270

E.

Englene, deres Boelig 131
Erik Blodøxe 216

F.

Fællesſkabets Ophævelſe, Tanker derom 320
Fornuften, om det er en Feyl og hvorvidt at ſætte dens Grundſætninger for den aabenbarede Sandheds Lærdomme 25

G.

Gierninger, ſtore 24
Gierninger, gode, de Chriſtnes og fromme Hedningers 138-39
Gnoſtiker i det Nye Teſt., Afhandling om dem 58

H.

Haandſkrifter af det Nye Teſtam., Beſkrivelſe derover, og Varianter deraf til Prøve 243
Hagen Adelſteens-Foſter 217
Handel, Aalborgs, Afhandling derom 167
Harald Haarfagers Hiſtorie 193

J.

JEſus, Betragtninger over hans Lidelſe og Død 268

L.

Lande, de proteſtantiſke, hvorfor deres Velſtand ſtørre, end de catholſkes 44
Luthers Levnets Beſkrivelſe og Forſvar for Adſkilligt i hans Character 305

Regiſter.

M.

Side

Maria, Anmærkning over hendes Forhold ved Engelens Bebudelſe 166

Medicin, en almindelig, i Forhold til den bedſte Verden betragter 72

Meſſias, Lovtale over ham 33

—— —— Anmærkninger til hans Levnets Beſkrivelſe 37

N.

Nazareth, JEſu Beſog der, om er ſkeet tvende Gange, eller een Gang 342

O.

Oliver Oliens Kraft 104

Opdagelſer, ſom tillægges de Ældre, Underſøgning derom 126

Opdragelſe, Børnenes phyſiſke, Afhandling derom 65

—— —— Afhandling derom 236

Orden i Verden, Tanker derom 91

Overſættelſe af Gellerts Fabler, Forſøg og Prøve dertil 51

—— —— latinſke Navnes med fordanſkede Endelſer, Anmærkning derover 259, 264

—— —— af Ariſtophanes, om nogen ſaadan er raadelig eller muelig 284

—— —— de LXX., kritiſke Anmærkninger dertil af Philon 81

—— —— Luthers af Bibelen, Hiſtorie derom 86

Overtroe og Sværmerie 232

R.

Raſerie, det Berſerkiſke, Afhandling derom 8

Religion, den aabenbarede, Tanker om nogle Farer, den ſynes at ſvæve udi 49

—— —— Ligegyldighed imod ſamme, en beſynderlig Aarſag dertil 78

Roelighed, Sinds 22

S.

Side

Sange, hellige, deres Beskaffenhed og Regler, hvorefter de bør forfattes . 385
Selskab, det Kongel. Danske Landhusholdnings, Efterretning derom . 353
Skabningens Øyemeed, en rigtig Forestilling af samme . . 115 og 130
Sprog og Skrift, deres Oprindelse . 31
Sværmerie og Overtroe . . 232

T.

Tacitus, et vigtigt og vanskeligt Sted hos ham forklares . . 264
Theologie, den naturlige og aabenbarede, systematisk afhandlet paa Dansk . 113
Tidens Anvendelse . . 24
Tids-Regning til Undgommens Nytte . 120
Tilkommende, dette bør viselig betænkes . 22
Tilstand, bequem . . 23

U.

Udødelighed, Argumentum indirectum a Tutissimo for samme . . 100

V.

Velstand, de protestantiske Landes, i Ligning med de catholskes . . 44
Venskab, Ciceros Afhandling derom, hvorledes bør ansees . 145
Verden, den bedste, Tanke derom i Forhold til en angiven Universal-Medicin . 72

Y.

Ydmyghed . . 23

Ø.

Ønsker, fromme, til Skolernes Bedste . 62